T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

DİVAN EDEBİYATI'NDA MEVLEVÎLİK ETKİSİ VE MEVLEVÎ ŞÂİRLER

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa İSEN

120512

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Hazırlayan
Nilgün AÇIK

Ankara – 2002

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Nilgün Açık'a ait **"Divan Edebiyatı'nda Mevlevîlik Etkisi Ve Mevlevî Şâirler"** adlı çalışma, jürimiz tarafından Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan :
Prof. Dr. Mustafa İSEN

Üye :
Prof: Dr. Cemâl KURNAZ

Üye :
Doç. Dr. Ahmet MERMER

Üye :
Doç. Dr. Osman HORATA

Üye :
Doç. Dr. Fatma ÖZKAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....i
GENEL KISALTMALAR.....ii
BİBLİYOGRAFİK KISALTMALAR.....iv
GİRİŞ.....1

BİRİNCİ BÖLÜM
MEVLEVÎLİK VE KÜLTÜREL BOYUTU

A-MEVLEVÎ TARİKATI.....11
B-MEVLEVÎ COĞRAFYASI.....15
a-MEVLEVÎLİĞİN DOĞUŞU VE KAYNAKLARI.....19
b-MEVLEVÎLİĞİN YAYILIŞI.....25
c-MEVLEVÎLİĞİN DOĞUŞ VE YAYILIŞINDA EDEBİYATIN ETKİSİ..29
C-MEVLEVÎLİK VE GÜZEL SANATLAR.....32
a-MEVLEVÎ MİMARÎSİ VE MEVLEVÎHANELER.....36
1-MEVLEVÎ ÂSİTÂNELERİ.....45
2-MEVLEVÎ ZÂVİYELERİ.....62
b-MEVLEVÎ MUSİKİSİ.....78
1-MUSİKİŞİNAS MEVLEVÎLER.....84
2-MEVLEVÎ SEMAI.....89
c-MEVLEVÎLİKTE HAT SANATI VE MEVLEVÎ HATTATLAR.....95
d-MEVLEVÎLİKTE RESİM SANATI VE RESSAMLAR.....103
e-MEVLEVÎ EDEBİYATI.....111
1-MEVLEVÎ ŞİİRİ.....116
2-MEVLEVÎ EDEBİYATININ ANA KAYNAKLARI.....123
3-MEVLÂNÂ'NIN MESNEVÎ'SİNİN GELENEKTEKİ YERİ.....126
4-MESNEVÎ'YE YAZILAN ŞERHLER.....130
D-MEVLEVÎLİĞİN EDEBİYATA YANSIMIŞ KAVRAMLARI.....133

İKİNCİ BÖLÜM
BAŞLANGIÇTAN TANZİMAT'A KADAR
MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

A-13. YÜZYIL MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

1-MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ.....154
2-SULTAN VELED.....157
3-ULU ÂRİF ÇELEBİ.....159

B-14. YÜZYIL MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

1- AHİ SADIK.....161
2- BEDREDDİN.....161
3- BURHAN / İLYAS.....161
4- CELÂLEDDİN ERGUN.....162
5- DAVUD.....163
6- EFLÂKÎ / AHMED.....163
7- EMÎR ÂLİM ÇELEBİ.....165
8- FEYZÎ-İ BELHÎ.....165
9- HIZIR ÇELEBİ.....166
10-ŞAH ÇELEBİ.....166
11-ZEYNEDDİN.....167

C- 15. YÜZYIL MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

1- ABÂ-PÛŞ VELÎ ÇELEBİ.....168
2- 'ABÎRÎ.....169
3- ÂDİL.....169
4- CEMÂLÎ.....169
5- FÂNÎ.....170
6- FENÂYÎ.....171
7- HUDÂYÎ / SALİH.....171
8- İLMÎ.....172
9- LOKMANÎ.....173
10-MU'İNÎ / MUSTAFA.....173
11-NİYÂZÎ.....174
12-ZAMÎRÎ.....175

D-16. YÜZYIL MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

1- 'ABDÜLVEHHÂB /ABDÎ.....176
2- ARŞÎ.....176
3- AŞKÎ / İLYAS.....177
4- AZMÎ / MUSTAFA.....178
5- BAHTÎ / I.AHMED.....179
6- BEKÂYÎ / ABDÜLBÂKİ.....180
7- CÜNÛNÎ / AHMED.....181
8- DÂLÎ.....182
9- DERÛNÎ.....183
10-DERVİŞ / KONYALI.....183
11-DERVİŞÎ / YAYABAŞI.....183
12-FAKRÎ.....184
13-FÂNÎ.....185
14-FEDÂYÎ./ ALİ BALİ.....185
15-FEDÂYÎ / MEHEMMED.....186
16-FERRUH ÇELEBİ.....186

17-FERRUHÎ.....186
18-FEVRÎ.....188
19-GARÎBÎ.....189
20-GÜNÂHÎ.....189
21-GÜNEŞ HAN.....190
22-HAFIZ / KONEVÎ.....190
23-HÂLETÎ.....191
24-HÜSREV.....191
25-'İLMÎ / HÜSEYİN FERAHŞAD.....192
26-KÂMÎ / AHMED.....192
27-KÂRÎ-İ VEFÂYÎ / AHMED.....193
28-KEMAL / AHMED.....193
29-LA'Lİ.....194
30-MAHREMÎ.....194
31-MÂNEVÎ / KONYALI.....195
32-MÂNEVÎ / SELANİKLİ.....195
33-MELÂMÎ.....196
34-MEŞÂMÎ.....196
35-NECÂHÎ.....197
36-NİGÂHÎ.....197
37-PENÂHÎ.....198
38-PERVANE.....198
39-RUHÎ.....199
40-SADIKÎ.....200
41-SAFÂYÎ.....201
42-SÂFÎ.....202
43-SÂFİ-İ HATAYÎ.....202
44-SEMÂÎ / HASAN. 202
45-SENÂYÎ.....203
46-SERVÎ.....203
47-SULTAN DİVANÎ / SEMÂÎ.....204
48-SUN'Î / SUNULLAH.....205
49-ŞÂH ÇELEBİ.....206
50-ŞÂHİDÎ.....206
51-ŞEM'Î / ŞEMULLAH.....208
52-ŞEYDÂ / MEHEMMED.....209
53-ŞEYH MEHEMMED.....209
54-ŞİNASÎ.....210
55-ŞUHÛDÎ.....210
56-ŞÛRÎ.....211
57-UBEYD.....212
58-ÜNSÎ.....212
59-VÂSIK.....212
60-VEFÂYÎ / EBUBEKİR.....213
61-YAKÎN.....213
62-YUSUF-I SİNEÇÂK.....213
63-ZA'FÎ.....215

64-ZİHNÎ / ABDÜDDELİL....215
65-ZÜNNÛN....216

E- 17. YÜZYIL MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

1- ABDÜLLATİF....217
2- ÂDEM....217
3- ADNÎ....218
4- AĞAZÂDE / HAKÎKÎ....218
5- ÂRÂMÎ....219
6- ARZÎ....219
7- ÂŞIK / MÜNECCİMBAŞI AHMED....221
8- AYŞÎ....222
9- BİRRÎ....223
10-CÂMİ....224
11-CEVRÎ....224
12-DÂNİŞÎ....226
13-DERVİŞÎ / KONYALI....227
14-DERVİŞ OSMAN....228
15-DEŞTÎ....228
16-EDİB / OSMAN....228
17-FASİH AHMED....229
18-FÂZIL....230
19-FENNÎ / MEHEMMED....230
20-FENNÎ / YUSUF....231
21-FEVZÎ....231
22-GANEM....232
23-GAVSÎ / AHMED....232
24-HALİM /ABDÜLHALİM....233
25-HASÎB....233
26-HAYÂTÎ....234
27-HEMDEMÎ....234
28-HEY'ETÎ....235
29-HİCÂZÎ....235
30-HİLMÎ / BOSTAN....235
31-HÜSÂM....236
32-ITRÎ....236
33-'İSMETÎ....237
34-KADRÎ....238
35-KALENDER....238
36-KÂMİLÎ....239
37-KARA BOSTAN / BOSTAN-I SÂNÎ....239
38-KÂRÎ AHMED....240
39-KÂSIM....240
40-KÂTİBÎ....241
41-KELÂMÎ....241
42-KERİM....241

43-KÜLHANÎ....242
44-LEBİB....242
45-LİSÂNÎ....242
46-LÜTFÎ....243
47-LÜTFULLAH....243
48-MAZLÛM....243
49-MEYYÂL / ŞEHLÂ....244
50-MEZÂKÎ....244
51-MÎRÎ....246
52-MUHLİS....246
53-MUKÎM....246
54-MUSA....247
55-NÂCÎ....247
56-NASÎRÂ....248
57-NAZMÎ....249
58-NEHCÎ....249
59-NESÎB / YUSUF....249
60-NEŞÂTÎ....251
61-PÎRÎ....252
62-RAHMETÎ....252
63-RECEB....253
64-REŞKÎ....253
65-RÜSUHÎ....253
66-SÂBİR....254
67-SABUHÎ....255
68-SAFÂYÎ....256
69-SÂFÎ / AHMED....257
70-SÂHİB / SALİH....257
71-SÂİB....257
72-SÂMÎ....258
73-SAMTÎ....258
74-SIDKÎ....259
75-SİYAHÎ....259
76-SÛZÎ....260
77-ŞEFİÎ....261
78-ŞEHİDÎ....261
79-ŞEYDÂ....262
80-ŞEYHZÂDE....262
81-ŞİFÂYÎ....262
82-TÂBÎ....263
83-TÂHİR / HÜSAM....263
84-TÂİB / İSMAİL....263
85-TÂLİB / MEHEMMED....264
86-TÂLİBÎ / HASAN....264
87-TARİKATÎ....265
88-TEVEKKÜLÎ....265
89-TOGANÎ....266

90-UZLETÎ....266
91-ÜVEYSÎ....267
92-VECDÎ....267
93-VEHBÎ....267
94-YAHYA....268
95-YÛSUF ÇENGÎ....268
96-ZİHNÎ / HASAN....269
97-ZİHNÎ / SALİH....269

F- 18. YÜZYIL MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

1- AHMED....271
2- AHMED (VARDAKOSTA)....271
3- ALİ....272
4- ÂNÎ....272
5- ÂRİF....273
6- ÂRİF....273
7- ÂRİFÎ (PEÇEVÎ)....273
8- AZİZÎ....274
9- AZİZÎ / ABDÜLAZİZ....274
10-DERVİŞ HÜSEYİN....275
11-ELİF....275
12-ENÎS / MUSTAFA....275
13-ENÎS / RECEB....276
14-ES'AD....277
15-ESÎF /SIDKÎ....277
16-ESRAR DEDE....277
17-FİRÂKÎ....279
18-GARÎBİ....280
19-GAVSÎ....280
20-HABÎBÎ / HASÎB....280
21-HÂFIZ-I MANASTIRÎ....281
22-HÂFIZ / MEHEMMED....281
23-HÂFIZ....282
24-HÂLİS / İSMAİL....282
25-HÂLİS / AHMED....282
26-HAZÎN....283
27-HIZIR / HANDÎ....283
28-HİLMÎ....283
29-HULÛSÎ....284
30-İLHÂMÎ / III. SELİM....284
31-'İLMÎ....285
32-KÂNÎ....286
33-KUDUMÎ....286
34-KÜNHÎ....287
35-LÜTFÎ....287
36-MEHEMMED....288

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

37-MUHİB / MÛNİS.....288
38-MUHYÎ.....288
39-MUSA.....289
40-NAHÎFÎ.....289
41-NÂSIR / ABDÜLBÂKİ.....291
42-NÂYÎ / OSMAN.....292
43-NAZÎM / YAHYA 293
44-NEŞ'ET.....294
45-NEYYİR.....295
46-NİYÂZ.....296
47-NURÎ.....296
48-NUTKÎ / ALİ.....297
49-NUTKÎ / ALİ.....297
50-RÂMİZ.....298
51-RESİMÂ.....298
52-RİF'AT.....298
53-SADIK.....299
54-SADRÎ.....299
55-SÂFÎYULLAH.....299
56-SAHİB / İSMAİL.....300
57-SAÎD / SAÎDÂ.....300
58-SÂLİK.....300
59-SÂKIB.....301
60-SEMÂHÂT.....302
61-SIRRÎ.....302
62-ŞÂNÎ.....303
63-ŞEKİB.....303
64-ŞEYDÂ.....303
65-ŞEYH GALİP.....304
66-ŞEYHÎ MEHMED.....306
67-ŞEYHİ MEMİŞ.....306
68-YAHYA.....307
69-ZÜHDÎ.....307

G- 19. YÜZYIL (TANZİMATA KADAR) MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

1- ADLÎ / II. MAHMUD 308
2- 'AYNÎ.....308
3- HÂMİD.....309
4- HEMDEM ÇELEBİ.....310
5- İSMAİL DEDE EFENDİ.....310
6- LEYLÂ HANIM.....311
7- MİHRÎ.....312
8- MUHARREM.....312
9- NAKŞÎ / MUSTAFA.....312
10-NAZİF HASAN.....313
11-ŞAKİR.....314

12-ŞEM'Î....314
13-ŞEREF HANIM....314
14-ŞEVKET....315
15-VASFÎ....315
16-ZÎVER....316

H-YAŞADIĞI YÜZYIL TESPİT EDİLEMEYEN MEVLEVÎ ŞÂİRLER

1-ÂLÂYÎ....317
2-GEDÂYÎ....317
3-HASAN / ÜSKÜDARLI....317
4-HASAN / ANKARALI....317
5-RÂ'Î....318
6-RECÂÎ....318
7-SELİM....318

I-GENEL DEĞERLENDİRME....319

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BAŞLANGIÇTAN TANZİMAT'A KADAR OLAN
MEVLEVÎ ŞÂİRLERDEN ÖRNEK ŞİİRLER

A-13. YÜZYIL ŞİİR ÖRNEKLERİ....326
B-14. YÜZYIL ŞİİR ÖRNEKLERİ....326
C-15. YÜZYIL ŞİİR ÖRNEKLERİ....327
D-16. YÜZYIL ŞİİR ÖRNEKLERİ....328
E-17. YÜZYIL ŞİİR ÖRNEKLERİ....337
F-18. YÜZYIL ŞİİR ÖRNEKLERİ....355
G-19. YÜZYIL (TANZİMAT'A KADAR) ŞİİR ÖRNEKLERİ....388

SONUÇ....393
KAYNAKÇA....399
ÖZET....423

EKLER

A-LİSTE VE TABLOLAR....427
B-HARİTA VE ÇİZİMLER....451
C-RESİMLER
1-MEVLÂNÂ VE MEVLEVÎLERLE İLGİLİ RESİM VE MİNYATÜRLER....456
2-MEVLEVÎLİKLE İLGİLİ HAT VE RESİM ÖRNEKLERİ....469
3-MEVLEVÎHANE FOTOĞRAFLARI....484

İNDEKS....495

ÖNSÖZ

Divan şiiri teşekkül aşaması ve gelişim çizgisinde birtakım sosyal kurum ve edebî çevrelerden destek aldı. Tekke, medrese, saray, esnaf, asker ocağı çevresinde oluşan edebî muhitlerde, aydın çevre ve halk kitlesi iç içe bulunmakta idi. Bunların başında gelen tekkeler, aydın çevre ve halk kitlesini, dinî-tasavvufî fonksiyonlu bir eğitim ve getirdiği terbiye sistemi ile bünyesinde toplamakta idi. Bir başka ifade ile, dönem içinde tekkeler her tabakadan insana hitap eden yaygın eğitim müesseseleri olarak, aktif bir vazife görmekteydi. Bu kurumlar içinde, Mevlevî tarikatı ve Mevlevîhanelerin yaygın eğitim müesseseleri olarak aktif rolü daha belirgin şekilde kamuoyuna yansımıştır.

Yaygın eğitim müesseseleri olarak, tarikatlar içinde kendisine pek çok taraftar toplayan ve itibar gören tarikatlardan biri olan Mevlevîlik ve bu tarikat çevresinde oluşan kültür geleneği ve edebî muhit, Anadolu'da Divan şiirinin doğmasında etkili olmuştur. Mevlevî tarikatının piri Mevlânâ'nın Divan-ı Kebîr'i ve Mesnevî'si Anadolu'da Divan şiirinin hazırlayıcısıdır. Mevlânâ'nın vefatından sonra Sultan Veled tarafından sistemli bir kuruluş haline getirilen Mevlevî tarikatı içinde yetişen şâirler, Divan şiiri tarzında yazdıkları şiirlerle, bu yapı içinde yer almış ve Divan Edebiyatı'nın gelişmesi ve zenginleşmesinde büyük rol oynamışlardır.

Divan şiirine birebir etkide bulunan Mevlevî kültürünü ve bu kültürün edebiyata etkisini incelemek için başlanılan bu çalışmanın, Giriş Bölümü'nde, Mevlevîliğin doğuşundan tekkelerin kapatılmasına kadar geçen süreç içinde, Mevlevîliğin tarihi anlatılmıştır.

Birinci Bölümde; Mevlevî tarikatı, bu tarikatın yayıldığı coğrafya, tarikatın doğuşu ve kaynakları, tarikatın yayılışı ve yayılışına edebiyatın etkisi incelenmiştir. Ayrıca, Mevlevîliğin güzel sanatlarla ilişkisi ve tarikatın güzel sanatlarla ilişkisinin sebepleri irdelenmiş; konu Mevlevî Mimarisi, Mevlevî Musikisi, Mevlevî Hat ve Resim Sanatı, başlıkları altında işlenmiştir. Mevlevî Edebiyatı başlığı altında ise, Mevlevî şiiri, Mevlevî Edebiyatı'nın kaynakları, Mevlânâ'nın Mesnevîsi'nin gelenekteki yeri ve Mesnevî'ye yazılan şerhler anlatılmıştır. Bunu müteakiben, geniş bir coğrafyaya yayılan Mevlevîlik kültürünün edebiyata yansımış kavramları "semâ, ney, külah, Mevlevî" kelime ve redifleri çerçevesinde tespit edilmeye çalışılmış ve beyit örnekleriyle, konu açıklanmıştır.

İkinci Bölümde, şâirlerin hayat, edebî şahsiyet ve sanatlarından bahsedilmiş; bu çerçevede 13. yüzyıldan Tanzimat dönemine kadar yetişen Mevlevî şâirlerin biyografisi kaleme alınmıştır. Bundan sonra da, yaşadığı yüzyıl tespit edilemeyen şâirler sıralanmıştır. Bunu yaparken, tezkireler, Mevlevî tarihinin ana kaynakları, biyografik eserler, Mevlânâ ve Mevlevîlik üzerine yapılmış çalışmalardan yararlanılarak, biyografi oluşturma yoluna gidilmiştir. Şâirlerin biyografisi verildikten sonra da, şâirlerin kaynaklardaki şiir örneklerinden hareketle, edebî şahsiyetleri hakkında değerlendirme yapılmıştır. Bu bölümde, şâirlerin biyografisini anlatırken tarihler, hicrî / milâdî

şeklinde verilmiştir. Şâirler hakkında bilinmeyen veya tartışmalı bir tarih ya da bilgi varsa bu, soru işareti ile gösterilmiştir. Ayrıca şâirlerin eserlerini belirgin kılmak için, eser adları italik olarak yazılmıştır. Şâirlerin biyografisi anlatıldıktan sonra, biyografi oluşturulurken yararlanılan kaynaklar, bibliyografik kısaltmalarda yer aldığı şekilde kısaltılmış, arkasından da, cilt ve sayfa numarası verilmiştir.

Üçüncü Bölümde, her yüzyıldan biyografisi verilen şâirlerin, bazılarının şiirlerinden seçmeler yapılmıştır. Başlangıçtan 17.yüzyıl sonuna kadar olan manzumeler, Eski Anadolu Türkçe'si ses özelliği korunarak yazılmıştır. Örnek olarak alınan şiirlerin altına, bibliyografik kısaltmalarda verilen eserin kısaltması kullanılmış; ardından da sayfa numarası gösterilmiştir.

Sonuç kısmında elde edilen bulgular ortaya konulmuştur. Sonra, çalışmada yararlanılan eserler "Kaynakça" başlığı altında sıralanmıştır. Bundan sonra da, çalışmanın Türkçe ve İngilizce özetine yer verilmiştir. Son olarak Ekler bölümünde, 13.yüzyıldan Tanzimat'a kadar, incelemeye alınan 280 Mevlevî şâirin mahlası, asıl adı, memleketi, mesleği, hangi Mevlevîhanede yetiştiği ve şeyhi, Divan ya da Divançe sahibi olup olmadığı tablo halinde sunulmuştur. Daha sonra, 13 yüzyıldan 20.yüzyıla kadar yetişen toplam 330 Mevlevî şâir liste halinde verilerek, Mevlevî şâirlerin yüzyıllara göre dağılımı gösterilmiştir. Yine bu kısımda, Mevlevîlikle ilgili tablo, harita, çizim, fotoğraf, minyatür ve hüsn-i hat gibi görsel malzemeler verilmiştir. Ayrıca çalışmanın sonuna kişi, yer ve eser adları indeksi konulmuştur.

Noksanlarının olabileceğini düşündüğüm bu çalışma sırasında, yardım ve desteğini gördüğüm, konu tespitinde ve çalışmamın hemen her safhasında tavsiye ve bilgilerinden istifade ettiğim, hocam Prof. Dr. Mustafa İSEN'e; ilgi ve tavsiyeleri ile beni yönlendiren tez izleme komitemde bulunan hocalarım Prof.Dr.Cemâl KURNAZ, Prof.Dr.Abdulkerim ABDULKADİROĞLU ve Doç. Dr. Filiz KILIÇ'a; kaynak temininde yardımını gördüğüm ve fikirlerinden faydalandığım Prof. Dr. Nâmık AÇIKGÖZ ve Prof. Dr. Mustafa KARA'ya saygı ve şükranlarımı sunarım.

Nilgün AÇIK
Ankara, 2001

GENEL KISALTMALAR

A.Ü. : Ankara Üniversitesi
a.i. : Arapça isim
a.s. : Arapça sıfat
bkz : bakınız
c. : cilt
çev. : çeviren
d. : doğum tarihi
D : Divân
DTCF : Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
F.Ü. : Fırat Üniversitesi
G.Ü. : Gazi Üniversitesi
haz. : hazırlayan
İST : İstanbul
Kay. : kaynaklar
KKTC : Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Ktp. : kütüphane
MEB : Millî Eğitim Bakanlığı
M.Ü. : Marmara Üniversitesi
mad. : maddesi
n. : numara
öl. : ölüm tarihi
S. : sayı
s. : sayfa
S.Ü. : Selçuk Üniversitesi
Üniv. : Üniversitesi
TDK : Türk Dil Kurumu
TDEA : Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
TDV : Türk Diyanet Vakfı
T.E. : Temel Eser
TTK : Türk Tarih Kurumu
vb. : ve benzeri
vd. : ve diğerleri
? : bilinmeyen
yy. : yüzyıl

BİBLİYOGRAFİK KISALTMALAR

AİM	Afyon İli Meşhurları, haz. Nejla Çizmeci, 1993.
AİT	Afyon İli Tarihi, haz. Süleyman Gönçer, 1991.
AMK	Âriflerin Menkıbeleri / Ahmed Eflâkî, nşr. Tahsin Yazıcı, 1964-1966.
AMDŞ	Anadolu Sahası Musikişinas Divan Şâirleri, haz. Avni Erdemir, 2000.
AŞYH	Afyonkarahisarlı Şâirler, Yazarlar, Hattatlar, haz. İ.Ünver Nasrattın oğlu, 1971.
AZ	Âdâb-ı Zurefâ / Ramiz, haz. Sadık Erdem, 1995.
BTMA	Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi / Yılmaz Öztuna, 1970- 1976.
DD	Doruktan Doruğa, Güfte Şâirleri, M. Turan Yarar, 1992.
DEİS	Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü / Haluk İpekten - Mustafa İsen - Recep Toparlı - Naci Okçu - Turgut Karabey, 1988.
E / FR	Eslâf, Eski Bilginler, Düşünürler, Şâirler / Faik Reşad, haz. Şemsettin Kutlu, Tarihsiz.
EŞ	Edirne Şâirleri / Rıdvan Canım, 1995.
EŞA	Esâmî-i Şu'arâ-yı Âmid / Ali Emirî Efendi, Millî Ktp., No: MFA 1296.
GRİ	Güldeste-i Riyâz-ı İrfan ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân / Bursalı İsmail Beliğ, haz. Abdulkerim Abdulkadiroğlu, 1998.
GŞ	Gülşen-i Şu'arâ / Ahmed Ahdî, haz. Süleyman Solmaz, 1996.
HB	Heşt Bihişt / Sehi Beg haz. Günay Kut, 1978.
HC	Hadikatü'l-Cevâmi / Hüseyin Ayvansarayî, 1864-1865.
HE	Hâtimetü'l-Eş'âr / Fatin, 1271.
KÂ	Kâmûsu'l-Âlâm / Şemseddin Sami, 1996.
KATK	Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı / Gelibolulu Mustafa Âli, haz. Mustafa İsen,1994.
KŞ	Kâfile-i Şu'arâ / Mehmet Tevfik, 1290.
ME	Mevlânâ ve Etrafındakiler - Risâle / Feridun bin Ahmed-i Sipehsâlar, 1977.
MN	Mecelletü'n-Nisâb / Müstakimzâde Sa'dettin Efendi, Tdk. Ktp. / F.K. 37.
MSM	Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, haz. Abdülbâki Gölpınarlı, 1983.
MŞ	Meşâ'irü'ş-Şu'arâ / Âşık Çelebi, haz. Filiz Kılıç, 1994.
MŞT	Mesnevî-i Şerif ve Sadeleştirilmiş Manzum Nahifî Tercümesi, haz. Amil Çelebioğlu, 1967.
MŞTÜ	Mecma'-ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ / Mehmed Siraceddin, haz. Mehmet Arslan, 1994.
NA	Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr / İsmail Beliğ Efendi, haz. Abdulkerim Abdulkadiroğlu, 1998.
OM	Osmanlı Müellifleri ve Ahmed Remzî Akyürek Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifîn Fihristi / Bursalı Mehmet Tahir, haz. Cemal Kurnaz / Mustafa Tatçı, 2000.
OŞ	Osmanlı Şâirleri / Muallim Naci, haz. Cemâl Kurnaz, 1995.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

OŞT	Osmanlı Şiiri Tarihi / E. J. Wilkinson Gibb, Çev. Ali Çavuşoğlu, 1988.
RŞ	Riyâzu'ş-Şu'arâ / Mehmed Riyâzî, haz. Nâmık Açıkgöz, 1982.
SATŞ	Son Asır Türk Şâirleri / İ. Mahmut Kemal İnal, 1930 -1941.
SE	Semâhâne-i Edeb / Ali Enver, 1309 (1891).
SNM	Sefîne-i Nefise fi'l-Menâkıb-ı Mevleviyye (Sefine-i Nefise fî Menakıb-ı Sülale-i Mevlevîyye) / Mustafa Sakıb Dede, 1283 / Millî Ktp. MF. 1994 A 3333.
SO	Scill-i Osmanî (Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniyye) / Mehmed Süreyya, haz. Nuri Akbayar, 1996.
SŞ	Sultan Şâirler, haz. Mustafa İsen / Ali Fuat Bilkan, 1997.
ŞŞ	Şakayık-ı Şeyhî / Mehmed Şeyhî, haz. Abdülkadir Özcan, 1989.
TBAM	Tarih Boyunca Afyonkarahisar'da Mevlevîlik, 1992.
TH	Tuhfetü'l-Hattatin / Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, 1928.
HE	Tezkire-i Hâtimetü'l-Eş'âr / Fatin Davud, 1271.
TL	Türk Lehçeleri / Fahriye İpekçioğlu, 1987.
TMA	Türk Musikisi Antolojisi, haz. S. Nüzhet Ergun, 1942-1943.
TN	Tuhfe-i Nailî / Nail Tuman, MEB Yayınlar Dairesi Başkanlığı Nüshası, No : B / 870.
TŞ	Türk Şâirleri / Sadeddin Nüzhet Ergun, 1936 - 1945.
TŞ / B	Tezkire-i Şu'arâ / Beyanî, haz. Aysun Sungurhan, 1995.
TŞ / G	Teşrifâtü'ş-Şu'arâ / Ali Güftî, haz. M. Hanife Yontar, 1971.
TŞ / HÇ	Tezkiretü'ş-Şu'arâ / Kınalızâde Hasan Çelebi, haz. İbrahim Olgun, 1978- 1981.
TŞ / L	Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nüzemâ, haz. Rıdvan Canım, 1991.
TŞ / M	Tezkiretü'ş-Şu'arâ / Mustafa Mucîb, haz. Kudret Altun, 1997.
TŞ / R	Tezkire-i Şu'arâ / Rıza, haz. Ahmed Cevdet, 1316.
TŞ / SA	Tezkire-i Şu'arâ / Safâyî, haz. Pervin Çapan, 1988.
TŞ / S	Tezkiretü'ş-Şu'arâ / Mirzâzade Mehmed Sâlim, haz. Adnan İnce, 1989.
TŞM	Tezkere-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye / Esrar Dede, haz. İlhan Genç, 2000.
TŞ / Y	Tezkire-i Şu'arâ-yı Yümnî / Mehmet Sâlih Yümnî, haz. Sadık Erdem, 1988.
VA	Vefeyât-ı Ayvansarayî (Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl) / Hâfiz Hüseyin Ayvansarayî, haz. Fahri Çetin Derin, 1978.
YM	Yenikapı Mevlevîhânesi / Mehmet Ziya, haz. Yavuz Senemoğlu, Tarihsiz.
ZE	Zübdetü'l-Eş'âr / Kafzâde Fâizî, 06 Millî Ktp. Yz. / A. 679.

GİRİŞ

İslâm dininin Türkler arasında yaygınlaşması konusunda olduğu gibi, Anadolu topraklarının vatan haline getirilmesinde de en önemli âmil derviş hareketleridir (Barkan, 1942 : Giriş ; Köprülü, 1959 : 83-102). Anadolu'nun Türk ve Müslüman olmasında büyük rolleri olan, tekke, zâviye, dergâh, hânkâh, âsitâne gibi adlarla anılan kuruluşlar, Osmanlının kuruluş döneminde dinî yönden olduğu kadar, sosyal, iktisadî ve kültürel yönden de etkili olmuşlardır. Sadece İstanbul'da 300'ün üzerinde tekkenin bulunduğu göz önünde tutulursa, Türk toplumunda bu kuruluşların yerine getirdiği faaliyetlerin yoğunluğu, açık bir şekilde görülür (Tanrıkorur, 1988 : 62).

İslâm dünyasında tarikatlar, belli bir mizaç, kültür ve muhitten gelmiş kişilerin toplandıkları yerlerdir. Bu sebeple şâirler, kişilikleri ve ilgi alanları doğrultusunda kendilerini tatmin edecek tarikatları seçmişlerdir. Bu tarikatlar içerisinde şâirler; Mevlevî, Halvetî, Nakşî, Gülşenî, Bektâşî, Kâdirî, Bayrâmî, Celvetî, Hamzavî, Hurufî, Şa'bânî, Üveysî tarikatları olmak üzere, toplam 12 tarikatta bulunmuşlardır (İsen, 1997 : 219).

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin yetiştiği coğrafya ve yaşadığı 13.yüzyıl, gerek İslâm dünyası, gerek Anadolu Selçukluları için sarsıntı ve çöküntü çağıdır. Bu yüzyılda Moğol saldırıları, kardeş kavgaları, entrikalar ile devlet gücü sarsılmış; bunun neticesinde ortaya çıkan Babaî ayaklanmaları sonucunda da bir çok bilgin, şâir ve mutasavvıf Anadolu'ya gelip yerleşmiş ve bir takım tarikatların kurulup yayılmasına sebep olmuşlardır. Böylece çağın, siyasal ve toplumsal bakımdan karışık olmasına karşılık, bu coğrafyada Mevlânâ'nın hoşgörüye dayanan söz ve düşüncelerinin yayılması, onun geniş halk topluluklarınca benimsenmesine, 15.yüzyılda bütün âdâb ve erkânıyla kurulacak olan Mevlevîliğin doğmasına yol açmıştır (Odyakmaz, 1999 : 22).

Mevlevîlik, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (öl. 672 / 1273)'ye uyanların ve onun yolundan gidenlerin, Mevlânâ'nın vefatından sonra kurdukları tarikatın adı olup, bu tarikatın mensuplarına "Mevlevî" denir. Tarikatı kendisi kurmadığı halde, dost toplantılarında yaptığı tasavvufla ilgili dinî konuşmalar, söylediği şiirler, icra ettiği sema ile Mevlevî tarikatının esas ilham kaynağı Mevlânâ'dır. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve eserleri, Anadolu'da âdetâ bir medeniyetin temelini kurmuş, bir fikir, inanış, kültür ve sanat çığırının kaynağı olmuştur. Tarikat sistemli bir kuruluş halinde, Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled zamanında kurulmuş olsa da, manevî olarak daha Mevlânâ devrinde vardı. Bu anlamda Mevlânâ, yalnız Türk tasavvuf edebiyatında değil, bütün Türk-İslâm edebiyatlarında tesir bırakmış bir şahsiyettir.

Mevlevî tarikatının hakikî kurucusu olan Sultan Veled (öl. 712 / 1312), tarikatı yaymak için merkezî yönetime dayanarak, halifeler yetiştirmiş; bu halifeleri Amasya, Kırşehir, Erzincan gibi yerleşim birimlerine yollayarak, buralarda zâviyeler kurulmasına vesile olmuştur (Tanrıkorur, 2000 : 60). Sultan Veled zamanında kurulan ve 13. yüzyıldan 15. yüzyıl sonlarına kadar

kurulma ve yayılma devrelerini geçiren, âdâb ve erkân bakımından 14. yüzyıldan sonra kesin şeklini almaya başlayan Mevlevîlikte, asırlar boyunca süregelen geleneğin izlerini bulmak mümkündür.

Sultan Veled'ten sonra Mevlevîliği Ulu Ârif Çelebi'nin temsil etmeğe başlamasıyla, babadan oğula veya Mevlânâ soyundan büyükten küçüğe geçen manevî bir saltanat söz konusu olmuştur. Mevlânâ Dergâhı bu manevî saltanatın merkezî haline gelmiş; Mevlânâ soyundan gelen çelebiler manevî birer sultan olarak kabul edilmiştir. Sultan Veled'ten itibaren Konya'da Mevlevîliği temsil edenler, mutlaka Mevlânâ soyundan kimseler olmuş, Çelebilik makamı Mevlevî teşkilatının yetkili idare merkezi halini almıştır (Tanrıkorur, 2000 : 60).

14. ve 15.yüzyıllar, Ulu Ârif Çelebi (öl. 720 / 1320), Sultan Divanî (öl. 936 / 1530), Eflâkî (öl. 761 / 1359) gibi ilk Mevlevîlerin gayretleriyle tarikatın yayılıp, teşkilatlandığı; Anadolu'da ve diğer yerlerde pek çok Mevlevîhane'nin kurulduğu asırlardır. Ulu Ârif Çelebi, sürekli yaptığı seyahatlerle Aydın Oğulları, Menteşe Oğulları, Eşref Oğulları, Germiyan Oğulları Beylikleri'nde Mevlevîliği tanıtmış ve bu seyahatlerde Aydın Oğulları'ndan Şecâe'ddin İnanç Bey, İlyas Bey ve Mehmed Bey, Menteşe Oğulları'ndan Mesud Bey, Eşref Oğulları'ndan Mehmet Bey, Germiyan Oğulları'ndan Yakup Bey'le çok iyi ilişkiler kurmuştur. Bu beylerin huzurunda düzenlenen sema törenleri, tarikata pek çok kişinin toplanmasına sebep olmuş; böylece bu beyliklerin hâkimiyet alanlarında Mevlevîhaneler açılmıştır (Eflâkî, 1964 : 1 / 258-269 ; Gölpınarlı, 1983 : 73-75).

Ulu Ârif Çelebi, Lârende (Karaman), Beyşehir, Aksaray, Akşehir, Afyon, Kütahya, Amasya, Niğde, Sivas, Tokat, Birgi, Denizli, Menteşe, Alanya, Antakya, Bayburt, Erzurum, Irak, Tebriz, Merend ve Sultaniye'de bulunmuş ve hemen her gittiği yerde bir zâviye açtırmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 61).

Sultan Divanî de Ulu Ârif Çelebi gibi, Konya, Bağdad, Necef, Kerbelâ, Horasan, Mısır, Kütahya, Bursa, Denizli, İstanbul gibi pek çok yere seyahat etmiş; Halep, Burdur, Eğridir, Sandıklı, Kahire, Kudüs, Şam, Cezayir, Sakız, Midilli Mevlevîhanelerini kurdurmuştur (Tanrıkorur, 2000 : 62).

15. asra kadar geçen zaman, tarikatın bütün âdâb ve erkânıyla kuruluş ve yayılış devresidir ki, tarikat 15. asrın ilk yarısında tam şeklini almaya başlamıştır. 15 ve 16. yüzyıllarda Mevlevî şeyhleri, geniş ölçüde ve toplu halde seyahatleriyle halka yönelmiş, şehirli, kasabalı ve köylü halka tarikatı tanıtmışlardır. Bu yüzyıllarda, Mevlevîlerin, sonradan Şems kolu diye adlandırılan kolu halkla bağdaşmış, böylece Mevlevî köyleri meydana gelmiştir. Şâhidî'nin Farsça Gülşen-i Esrâr adlı, Sultan Divânî'nin hayatını anlatan mesnevîsine göre, Denizli'deki Kozluk ve Vakıf köyleri birer Mevlevî köyüdür (Gölpınarlı, 1983 : 245). Bursa'da Sikke köyü ile Kütahya civarında Çakır köyü de diğer Mevlevî köylerindendir. 16.yüzyılda bir yandan Anadolu'nun özellikle Batı, İç-Batı kesimlerinde Muğla'da, Kütahya'da, Afyon'da, Bursa'da, Ayasluğ (Selçuk)'da halkın tamamının Mevlevî olduğu, buralarda Mevlevî köylerinin bulunduğu bildirilmektedir (Tanrıkorur, 2000 : 63).

Mevlevîliğin köylere kadar yayılmasının sebeplerinden en önemlisi, Mevlevî şeyhlerinin halkla kaynaşmış olmasıdır. Telkin ettiği insanlık yolu, din ve mezhep farkı gözetmemek, bütün varolanlarda Tanrı zuhurunu görmek de, Mevlevî tarikatının geniş bir şekilde yayılmasında ayrıca etkendir (Gölpınarlı, 1983 : 246-247).

15. ve 16. yüzyıllarda Anadolu'da ve bilhassa Rumeli'de kaynaşan Şiî-Batınî cereyan zuhur ettiğinde, Sultan Divânî, Yûsuf-ı Sîneçâk (öl. 953 / 1546), Şâhidî (öl. 957 / 1550) gibi Mevlevîler, halkı irşada başlamıştır. İşte bu sıralarda Osmanlılar, Mevlevîleri tanımışlardır (Gölpınarlı, 1983 : 269). Osmanlı merkezî yönetiminin, Mevlevîlikle ilk teması, II.Murad dönemine (1421-1451) rastlar. Bu döneme kadar geçen zamanda Mevlevîlik, Anadolu'da önemli bir güce ve saygınlığa erişmiştir. Osmanlı tarihinde ilk defa II. Murad Edirne'de, tam teşekküllü bir Mevlevîhane açtırmıştır (İnalcık, 1973 : 201). 1426 yılında II. Murad'ın Edirne'de bu büyük Mevlevîhane'yi (Muradiye Mevlevîhane'sini) açmasıyla, Mevlevîlik resmen Osmanlı merkezî yönetiminin desteğini almıştır (Tanrıkorur, 2000 : 62).

Fatih (1451-1481)'in Konstantiniye'yi fethederek, İstanbul yapmasının hemen ardından bu şehirde açtığı ilk tarikat dergâhı, Mevlevî dergâhı olmuştur. Hemen bütün Osmanlı padişahlarının tahta ilk geçişlerinde yapılan merasim Galata Mevlevîhanesi şeyhinin rehberliğinde gerçekleştirilmiştir. Sarayın düzenlediği bir büyük merasimle yeni padişahın beline, Galata Mevlevîhanesi şeyhi kılıç kuşatmış, kuşak tutmuş ve böylece o kişinin sultanlığı manen belirginleştirilmiştir.

II. Bayezıd (1481-1512) devrinden itibaren, Mevlevîler Osmanlı sultanları ve diğer devlet adamlarından büyük ilgi görmüş; Mevlevîlik, 16. asırdan itibaren, aydın kesimde yayılmaya ve köylerden kasabalara, kasabalardan şehirlere çekilmeğe başlamıştır (Gölpınarlı, 1983 : 247). Bu dönemlerde Mevlevîlik, padişahların da ilgisini çekmiş, onların ihsanlarına nail olmuştur. Örneğin, II. Bayezıd'in sûfîliğe eğilimli kişiliği, Mevlânâ'ya saygısı, Konya'daki türbede bir hayli tamirat yaptırmasına sebep olmuştur. Yavuz Sultan Selim (1512-1520) de, Mevlânâ Dergâhı'na su getirip, şadırvan yaptırmış ve burayı vakıflarla zenginleştirmiştir.

Önemli merkezlerden Gelibolu Mevlevîhanesi (1615 yılı civarında) Ağazâde Mehemmed Dede tarafından, Selânik (1615 yılı civarı) ve Üsküp (1620'den önce) Melek Ahmed Paşa tarafından, Bursa Mevlevîhanesi (1616) Ahmed Cünûnî Dede tarafından, Kasımpaşa (1623 veya 1631-32) Abdî Dede tarafından, Beşiktaş Mevlevîhanesi (1621) Ağazâde'nin müridi Hüseyin Paşa tarafından, I. Bostan Çelebi (öl. 1040 / 1630) zamanında açılmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 64). 15. yüzyılda Konya ve çevresinde yaygınlaşan Mevlevîlik, 17. yüzyılda hemen bütün Anadolu'ya ve İstanbul'a yayılmış ve böylece İstanbul'un fethiyle birlikte şehir hayatına ilk giren tarikatlar arasında yer almıştır.

İstanbul'un gündelik hayatına giren ilk tarikatlar Mevlevîlik ve Zeynîlik'tir. Fatih döneminde (1451-1481) etkili olan Zeynîlik, İstanbul'dan önceki yönetim merkezi olan Bursa'da hakim tarikat olması sebebiyle, doğrudan doğruya şehir hayatına katılmıştır. Mevlevîlik ise âdeta bir devlet

kurumunun yer değiştirmesine benzer bir şekilde, Konya'dan İstanbul'a taşınmış; idari merkez Konya'da kalmak şartıyla, tarikat mensuplarının şehir hayatındaki faaliyetleri başlamıştır (Işın, 1994 : 423). II. Bayezid dönemi, diğer tarikatlar gibi Mevlevîliğin de İstanbul'un gündelik hayatında tam manasıyla kurumlaştığı ve ilk tekke sayılan Galata Mevlevîhanesi'nin faaliyete geçtiği zamandır (Işın, 1994 : 424). Yenikapı Mevlevîhanesi de kuruluşundan itibaren Konya'daki çelebilik makamına bağlı bir merkez halinde gelişmiştir.

Tarikatın bu merkeziyetçi niteliği, bir bakıma Osmanlı saray yönetiminin basit bir modeline benzemektedir. Bu model, çelebilik makamı dışında kan bağına dayalı şeyh ailelerinin oluşmasını önlemek ve böylece merkeziyetçi yapıyı zayıflatabilecek güç odaklarının ortaya çıkmasını engelleyebilecek bir amaca dayanmaktadır. Ayrıca İmparatorluk, Mevlevîhaneler arasında atama yöntemini esas kabul ederek, idari tasarrufu kendi elinde tutmayı amaçlamıştır. Bu yönetim modelinin erken dönem İstanbul Mevlevîliği üzerinde, kültürel açıdan olumlu bir etkisi olmuştur. İmparatorluğun birbirinden farklı kültür coğrafyalarında kurulan Mevlevîhanelerinden İstanbul'a yapılan şeyh atamaları, aynı zamanda bu bölgelerin tasavvuf kültürlerini de şehir hayatına taşımış ve Mevlevîlik diğer mistik kurumlara göre daha erken bir dönemde imparatorluk tarikatı olma özelliğini kazanmıştır (Işın, 1994 : 425).

İstanbul Mevlevîhaneleri, diğer şehirlerdeki Mevlevîhaneler gibi, çelebilik makamı (bkz.: Ekler, Tablo-2) tarafından yapılan atamalarla yönetilmiştir. 17.yüzyılın sonuna kadar Galata, Yenikapı ve Beşiktaş Mevlevîhaneleri, çelebilik makamı tarafından atanan şeyhler tarafından yönetilmiştir. Şeyhlerin her birinin farklı bir meşrebe sahip bulunması, bu merkezlere odaklanan Mevlevî kültürüne bir iç denge ve tutarlılık kazandırmamıştır. Örneğin Karî Ahmed Dede, Halvetî kültürünü Mevlevîliğe sokmuş, fakat bu kendinden sonra devam etmemiştir. Bu sebepledir ki, 1746'dan itibaren, Yenikapı Mevlevîhanesi'nde kan bağına dayalı meşihat modeline geçilmiştir (Işın, 1994 : 427). Örneğin, 17.yüzyılın sonlarında Galata Mevlevîhanesi'nin kan bağına dayalı ilk şeyh ailesi, Gavsî Ahmed Dede (öl. 1109 / 1697) tarafından kurulmuştur. Gavsî Ahmed Dede ailesi, 18.yüzyıl ortalarına kadar Galata Mevlevîhanesi meşihatını elinde tutmuştur.

17.yüzyıl sonlarında İstanbul Mevlevîhanelerinde, şehrin zengin kültür dokusuyla bütünleşmiş, kendi gelenekleri ve gündelik hayatın toplumsal oluşumlarıyla şekillenmiş bir tasavvuf anlayışını temsil eden, şeyh aileleri yetişmeye başlamıştır. Bu şeyh aileleri, İstanbul'a özgü Mevlevî kültürünü kuşaktan kuşağa aktararak geliştirmiş, özellikle musiki sahasında kesintisiz bir zenginleşme meydana getirmişlerdir (Işın, 1994 : 427). 17.yüzyıldan sonra, İstanbul'daki Mevlevîhaneler, özellikle Galata ve Yenikapı Mevlevîhaneleri, genel Mevlevî kültürünün olduğu kadar, Mevlevî musikisinin de merkezi haline gelmiştir. Ali Nutkî Dede (öl. 1219 / 1804), Abdülbâkî Nâsır Dede (öl. 1237 / 1821), Künhî Dede (öl. 1247 / 1831), Dede Efendi (öl. 1261 / 1846) gibi üstat musikişinaslar, İstanbul Mevlevîhanelerinden feyz alarak yetişmiş Mevlevî sanatçılardır.

Konya çelebileri hemen her dönemde, son yıllardaki küçük anlaşmazlıklar dışında, sultanlarla çok iyi ilişkiler kurmuşlardır. II. Murad (1403-1451), Kanûnî (1494- 1566), III. Mehmed (1566-1603), I. Ahmed (1590 / 1617), III. Selim (1761-1808), Mehmed Reşad (1844 / 1918) gibi pek çok padişah döneminde de olduğu gibi, Osmanlı sultanları Mevlevîliği ve Mevlevîleri benimsemiş ve korumuşlardır. Yönetimle olan bu iyi ilişkiler, daha Mevlânâ zamanında başlamış, daha sonraki yüzyıllarda da artarak devam etmiştir. Anadolu'ya dışardan henüz gelmiş olan sûfîlerin, siyasî iktidarın desteğini kazanmak istemesi sonucu Mevlânâ, başta sultanın bizzat kendisi olmak üzere, zamanın Selçuklu yöneticileriyle çok yakın münasebetler içinde olmuştur. Dolayısıyla devlet-tekke ilişkilerinin temelleri daha o yüzyıllarda atılmıştır (Ocak, 1996 : 19).

Mevlânâ, manevî kişiliği ile halkın her zaman başvurduğu ve Moğol yöneticilerinin onun ricalarına boyun eğdikleri bir pîr olarak tanınmıştır. Moğol yöneticileri içinde en fazla Mevlânâ'ya muhabbet duyan, Pervâne Muiniddin Süleyman'dır. Pervâne, Mevlânâ'yı sık sık ziyaret etmiş, onun sohbetlerine katılmış, kendi mekânında Mevlânâ'yı ağırlamış, Mevlânâ'nın katıldığı sema törenleri ve ziyafetler tertip etmiştir. Bu sırada da, Mevlânâ ve dervişlerine ihsanlarda bulunmuştur (Kayaoğlu, 1986 : 163). Mevlânâ'nın Fihî Mâ-Fîh adlı eserini Pervâne'ye ithaf etmiş olması da aralarındaki samimiyetin derecesini göstermektedir. Zaten Pervâne adını da, Muiniddin Süleyman'a Mevlânâ vermiştir. Ayrıca, Selçuklu sultanlarından II. İzzeddin Keykavus (1245-1257), IV. Rükneddin Kılıç Arslan (1257-1266) gibi devrin sultanları, emirleri, vezirleri de, Mevlânâ'nın sema meclislerinde bulunmuşlardır (Firuzanfer, 1963 : 183-184).

17.yüzyılda ise muhtelif şehirlerde vezirler, beyler tarafından Mevlevîhanelerin yaptırılması, Mevlevîlik tarikatının Osmanlı Devleti'nde ne kadar benimsendiğinin ve devlet adamlarının da buna ayak uydurduklarının bir delilidir (Gölpınarlı, 1983 : 247-248). Bu benimseme ve yönetimin desteği sayesinde, Mevlevîlik her asırda İmparatorluğun gelişmesine paralel bir gelişme göstermiştir. Sözü edilen gelişmede, Mevlevîhanelerin kişilerin eğitildiği birer eğitim merkezi olmalarının; Mevlevî tarikatının şiir, musiki, sema üzerine kurulu bir tarikat olmasının etkisi büyüktür. Bütün bu unsurlarla tarikat, çevresine yönetimden ve halktan pek çok kişi toplayan bir özelliğe sahiptir.

17. yüzyıldan itibaren Mevlevîlik, devlet tarafından daha çok resmî himaye görmüş; bu yüzyıldan sonra köy Mevlevîhanelerine ve Mevlevî köylerine rastlanmaz olmuş ve artık, vezirler, padişahlar tarikata yakın ilgi göstermiş; bunlardan kimi Mevlevîliğe intisap etmiş, kimi de Mevlevî muhibbi olmuştur. Tarikata halktan intisap edenler varsa da, daha ziyâde vezîrler, beyzâdeler, hükümet ricâli, padişahlar III. Selim (1761 / 1808), II. Mahmud (1785 / 1839), Abdülmecid (1823-1861) gibi, tarikata girmiştir. Bu yüzyılda, Mevlevîhaneler tamir edilmiş, vakıfları çoğaltılmış, bir çok kişi Mevlevîliğe intisap etmiştir. Böylece, Mevlevîlik daha çok tahsilli çevrede, özellikle sanatkârlar, şâirler, musikişinaslar arasında yayılmış (Kılıç, 1998 : 228) ve edebiyatta Divân şiirini, müzikte klâsik şark müziğini benimseye başlamıştır.

Mevlevîlik taşradan merkeze kaymaya başladıkça, kadınların Mevlevîlikteki aktif rolleri de kalkmıştır. Kadınlar daha önceki yüzyıllarda sema etmiş, çile çıkarmış, hatta Kütahya Mevlevîhanesi'ndeki Kâmile Hanım gibi mesnevîhânlık, Afyon'daki Sultan Divanî'nin kızı Destîna Hatun (öl. 1040 / 1630), Güneş Hanım (öl. 1091/ 1680) ve Kütahyalı Hace Fatma Hanım (öl. 1132 / 1719) gibi şeyhlik de etmişlerdir (Tanrıkorur, 2000 : 64).

Osmanlı devletini başarı ile yöneten kimi padişahlar, siyasî, askerî, idarî vb. pek çok alanda elde edilen başarılardaki sürekliliğin, dolayısıyla da devletin gücünün çok iyi yetişmiş bilgili kişilerin, yani bürokratların devlet kadrolarında görev almalarıyla; ilim, kültür ve sanat hayatının ise bilginler ve sanatkârlarla gelişip artacağını görmüşler; bu yüzden, ilim ve sanat ehlinden destek ve himayelerini esirgememişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı ilim, kültür-sanat hayatındaki seviye ve kalitenin, devleti yöneten padişahın bu tür çalışmalara verdiği önemle, dolayısıyla ülkenin gelişmesi ve istikrarı ile doğrudan ilgili olduğu görülmektedir (Öztürk, 2000 : 49-50). Örneğin; Yavuz Sultan Selim (1470-1520), yönetime geçince devlet idaresini düzenlediği gibi, Tebriz'in fethini müteakip Acem ülkesindeki sanatçıları da İstanbul'a getirterek, Osmanlı bilim ve sanatına işleklik kazandırmaya çalışmıştır (İsen, 1997 : 46). Bilhassa, Fatih Sultan Mehmed (1432-1481) devrinden itibaren, çeşitli vesilelerle verilen caizelerden başka, çok sayıda şâire maaş bağlanmıştır. Bu şâirler içinde, Mevlevî şâirler de yer almıştır. Bu padişahlardan başka aşağıdaki padişahlar da, benzer tutumlar sergilemişlerdir.

II. Murad (1403-1451) da, sanatçı ve bilim adamlarına gösterdiği yakın ilgi ile tanınmıştır. Onun bu ilgisi sayesinde, sanatta önemli gelişmeler olmuş; Arapça ve Farsça'dan çok sayıda eser tercüme edilmiştir. Çevresindeki edebî muhitte, içinde Mevlevî şâirlerin de bulunduğu, pek çok şâir yer almıştır (İsen, 1997 : 43).

II. Murad'tan sonra Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı sultanları içinde bilim ve sanata imkanlar sağlayan padişahlar arasında en dikkati çekenlerden biridir. Onun devrinde, bilim, hat ve şiir alanında gözle görülür gelişmeler olmuş ve İstanbul'da onun oluşturduğu edebî muhitte 185 şâir bulunmuştur (İsen, 1997 : 44).

Fatih'ten sonra tahta çıkan oğlu II. Bayezid de (1448-1512), babasının devrinde hız kazanan bilim, sanat, düşünce hareketlerini devam ettirmiş, döneminde 30 kadar şâir, devletten maaş almıştır (İsen, 1997 : 44). Bu padişahlardan başka, Şehzâde Cem (1459-1495), Kanûnî Sultan Süleyman (1495-1566), III. Mehmed (1566-1603), IV. Murad (1612-1640), III. Selim (1761- 1808), II. Mahmud (1785-1839) ilim ve sanat faaliyetlerine önem veren, dikkati çeken diğer padişahlardır.

Bu padişahlar arasında III. Selim ve II. Mahmud ilim ve sanat faaliyetlerinde bilhassa dikkati çeken kişilerdir. Hem şâir, hem de büyük bestekâr olan III. Selim, Galata Mevlevîhanesi'ne sık sık gidip, buradaki sanat erbabı ile yakın ilişkiler içinde bulunmuştur. Ayrıca, musikişinas ve şâirleri saray çevresine toplayarak, bir sanat çevresi içinde yaşamış ve ilim ve sanat faaliyetlerine çok önem vermiştir. II. Mahmud devrinde de musiki,

III. Selim devrindeki parlaklığını muhafaza etmiştir. Galata, Yenikapı, Beşiktaş Mevlevîhanelerine devam eden III. Selim gibi, II. Mahmud da, ilim ve sanat erbabından desteğini esirgememiş, bu çevre içinde yaşamıştır. 19.yüzyılın başlarında III. Selim'in kendisinin de bir neyzen, tanburî, bestekâr olması sebebiyle, musiki büyük bir gelişme göstermiş; yine bu yüzyılın ortalarında II. Mahmud'un da desteğiyle musiki en parlak dönemine girmiş ve pek çok musikişinas Mevlevî şâir yetişmiştir.

II.Mahmud gibi, Sultan Abdülmecid (1839-1861) de, Mevlevî çevrelerinde takdir görmüş bir padişahtır. Abdülmecid, Mevlevî tekkelerindeki Mesnevî öğretim sistemini yayma düşüncesiyle, padişahlığının ilk yıllarında 2 adet Darü'l-Mesnevî açtırmıştır. Abdülmecid, zaman zaman İstanbul'daki Mevlevî Dergâhlarını da ziyaret etmiştir (Küçük, 2000 : 316).

II. Mahmud'un oğlu Sultan Abdülaziz (1861-1876), hattat ve musikişinas bir padişah olup, ney üflemeye meraklı bir Mevlevî muhibbidir. Onun padişahlığı yıllarında, tasavvuf çevrelerini yakından ilgilendiren en önemli gelişme, Meclis-i Meşâyıh'ın kurulması olmuştur (Gündüz, 1983 : 218). Sultan Abdülaziz, 1284 / 1867 yılında Konya Mevlânâ Dergâhı'nın yıpranan bazı bölümleri de tamir edilmiştir.

Islahat ve Tanzimat dönemi teşebbüslerinde menfî bir tavır takınmayan Mevlevîler, Bektaşîliğe karşı hükümetçe daha çok tutulmuş olup, bir denge oluşturmak için hemen bütün devlet büyükleri Mevlevî muhibbi olmuştur (Gölpınarlı, 1983 : 271-272). Ancak, Osmanlı merkezî yönetimi ile Mevlevîler arasında bilhassa da, Konya çelebileri arasındaki ilişkiler her zaman iyi olmamıştır.

Ferruh Çelebi (öl. 1010 / 1601) zamanında (1561-1601), Mevlevî tarikatı büyük bir sarsıntı geçirmiştir. Ferruh Çelebi'nin azledilmesiyle çelebilik makamı 18 yıl süreyle boş kalmış, yerine oğlu I. Bostan Çelebi (öl. 1040 / 1630)'nin geçmesiyle bu sıkıntılı dönem sona ermiştir. Akabinde I. Bostan Çelebi, İstanbul'a giderek, I. Ahmed (1590 / 1617) ile görüşmüş ve padişahtan gördüğü ihsanlarla, dergâhın tevliyetini ve vakıflarını ihya ederek Konya'ya gelip, çelebi makamına geçmiştir. Onun çelebiliği döneminde (1601-1630) Mevlevîlik, Mesnevî şârihi İsmail Ankaravî (öl. 1041 / 1631), Ahmed Cünûnî Dede (öl. 1030 / 1620), Ağazâde Dede (öl. 1063 / 1652) gibi pek çok önemli Mevlevî büyüğü yetiştirmiştir (Tanrıkorur, 2000 : 64).

Merkezî yönetimle çelebilerin ilişkileri, gerek vakıf gelirleri yüzünden, gerekse kendi aralarında çıkan anlaşmazlıklar yüzünden zaman zaman bozulmuştur. Konya çelebileri bazen, özellikle de 18.yüzyıldan sonra, merkezî yönetime karşı tavır almışlardır. Çelebiler bazen siyasete karışmışlar, evkaf yüzünden birbirleriyle uğraşmışlar; bu sebeple de görevlerinden uzaklaştırılmışlardır (Tanrıkorur, 2000 : 60). 18.yüzyıldan sonra, merkezî otoritenin zayıflamaya başlaması ile, bazı Konya çelebileri manevî nüfûzlarına dayanarak diledikleri gibi davranışlar sergilemeye başlamışlardır. Örneğin, Nizâm-ı Cedid'i kuran III. Selim, Mevlevîliğe intisap etmiş bir padişah olmasına rağmen, Konya'da şeyh olarak bulunan, Hacı Mehmed Çelebi fiilen, III. Selim ve Nizâm-ı Cedid aleyhine çalışmıştır (Gölpınarlı, 1983 : 171-173).

Merkezî yönetim genel olarak, dergâhın yönetimine, çelebilerin tayin ve azillerine müdahale etmeyen tavrı ile gündeme gelmiştir. Ancak bazen, çelebiler arasında post kavgaları olduğunda veya vakıf gelirleri ile ilgili karışıklıklar bulunduğunda işleyişe müdahale etmek zorunda kalmışlardır. Örneğin; padişah II. Ahmed (1643-1659), hakkında pek çok şikâyet bulunan Kara Bostan Çelebi (öl. 1117 / 1705)'yi, makamından alıp Kıbrıs'a sürmüş, dergâhın vakıflarından bazılarını da iptal ettirmiştir (Sakıb Mustafa, 1283 : 183-192).

1648-1687 yılları arasında tahtta bulunan IV. Mehmed (1642-1693)'in tahta çıkmasının Müftü Yeniçeri ağası Mevlevî Vezir Derviş Mehmed Paşa tarafından gerçekleştirilmesi, Mevlevîlerin bu dönemde sarayda önemli bir konumda bulunduklarının bir göstergesidir. O zaman 6 yaşında bir çocuk olan IV. Mehmed, tahta geçiş töreninde, vezire doğru ilerleyen alayda Mevlevî kıyafetleriyle yürümüştür. O dönemde pek çok rütbeli kişinin Mevlevîliğe mensup olduğu da bilinmektedir (Erdoğdu, 1999 : 126).

Tanzimat sonrası döneme ve Osmanlı siyasi hayatına etkisi olan Mevlevî şeyhi Osman Salaheddin Dede (öl. 1305 / 1887), Tanzimat dönemi siyasi kadrolarıyla çok yakın ilişkiler kurmuştur. Tanzimat'ın 2 büyük sadrazamı Keçecizâde Fuad Paşa ve Ali Paşa kendisine intisap etmiştir. Ayrıca, Mısırlı Kâmil Paşa, Şeyhülislam Sâhib Molla da, Salaheddin Dede'nin Yenikapı Mevlevîhanesi'nde düzenlediği toplantılara devam etmişlerdir. Sadrazam Midhat Paşa ile yakın dost olan Salaheddin Dede, Yeni Osmanlılar hareketi içinde yer almış, Midhat Paşa aracılığıyla V. Murad'ı desteklemiş ve bu dönemde Bektaşîler gibi mason localarıyla ilişkiler kurmuştur. Bu sebeple, II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Yenikapı Mevlevîhanesi sürekli göz altında tutulmuştur (Işın, 1994 : 430).

Salaheddin Dede, Tanzimat'ın getirdiği reformlar sonucunda şeyhülislamlığa bağlı olarak kurulan ve tarikatları devlet denetimine sokmayı amaçlayan Meclis-i Meşayih'in de ilk başkanı olmuştur. Vefatından sonra yerine oğlu Mehmed Celâleddin Dede (öl. 1326 / 1908) geçmiş ve post-nişînliği döneminde de, Jön Türklerin yakın destekçisi olmuştur. Mevlevîliğin bu siyasî çizgisi, kendisinden sonra meşihat makamına geçen Abdülbâkî Dede (öl. 1354 / 1935) tarafından da sürdürülmüştür. Abdülbâkî Dede 1334 / 1915 yılında İttihad ve Terraki'nin kurduğu Mücâhidîn-i Mevleviyye Alayı'na (bkz.: Ekler, s. 467) komutan sıfatıyla katılmıştır (Işın, 1994 : 430).

Mevlevî padişah Mehmet Reşad (1844 / 1918) döneminde, Yenikapı ve Bahariye Mevlevîhaneleri tamir ettirilip, yeniden imar edilmiştir (Gölpınarlı, 1983 : 273). Bundan sonra da Mevlevîlik tarihinde, tekkelerin kapatılması kanununa kadar geçen sürede başka önemli bir hadise olmamıştır. Mevlevîhaneler, tekkelerin kapatılması kanunuyla 1925 yılında kapatılmış, bundan sonra idare merkeziyle birlikte çelebilik makamı, Halep'e taşınmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 67).

1925 yılında Halep'e geçen Abdülhalim Çelebi'nin oğlu Muhammed Bâkır Çelebi, Mevlevîlik merkezini Halep'e taşımış ve 1356 / 1937 yılına kadar Türkiye dışındaki bütün Mevlevîhaneleri bu merkeze bağlamıştır. 1937 yılında Hatay meselesinde M. Bâkır Çelebi, Türkiye lehine faaliyet göstermiş,

Suriye hükümetince bu durum casusluk addedilmiş, aynı yıl Türkiye'ye gelen M. Bakır Çelebi'nin Suriye'ye dönmesine izin verilmemiştir. Bu yüzden 1362 / 1943 yılına kadar yerine, kardeşi Vâhid Çelebi vekâlet etmiş ve 1944 yılında Suriye hükümetinin aldığı bir kararla Çelebilik makamıyla birlikte Mevlevîlik, bir müessese olarak tarihe karışmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 65-66). Daha sonraki yıllarda Türkiye'de bulunan Galata ve Konya Mevlevîhaneleri, Türk kültürüne yararlı müzeler haline getirilmişlerdir.

Galata Mevlevîhanesi, 1975 yılında Kültür Bakanlığı'na bağlı Divan Edebiyatı Müzesi haline getirilmiştir. Burada Kur'an-ı Kerîmler, mecmualar ve divanlar başta olmak üzere yazmaların çoğu teşhirdedir. Mevlânâ Dergâhı ve türbe 1926 yılında "Konya Âsâr-ı Atîka Müzesi" adı altında müze olarak hizmete başlamıştır. 1954 yılında ise müzenin teşhir ve tanzimi yeniden elden geçirilmiş ve müzenin adı "Mevlânâ Müzesi" olarak değiştirilmiştir. Burada, değerli yazmalar mevcut olup, bunların önemli bir kısmı orijinal ve tek nüshadır. Yazmalar cilt ve tezhip bakımından da oldukça kıymetlidir. Din, tarih, tasavvuf, dil, edebiyat, müzik, Mevlevîlik konuları bakımından bir hazine değerindeki Mevlânâ Müzesi'nin Türkiye kütüphaneleri içinde müstesna bir yeri vardır .

Mevlevîlik bugün, Konya'da yapılan ihtifâllerle anılmaktadır. Tarihe mâl olan ve ihtifâllerle anılan Mevlevî tarikatının tarihine ait belgeler, Osmanlı Devlet Arşivleri sayesinde, günümüze ulaşabilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk devirlerinden beri devlet belgelerinin titizlikle saklanmasına özen gösterilmiştir. Bu belgelerin saklandığı arşivler, Osmanlılar zamanında çok ciddî olarak ele alınmış olup, sistemli bir şekilde işlerliğini korumuştur (Abdulkadiroğlu, 1997 : 570-571). Osmanlıların arşivlere gösterdiği bu özen sayesinde Mevlevîlik ve Mevlevîhanelerle ilgili belge ve kayıtlar günümüze ulaşabilmiştir.

1957 yılında ilk olarak Konya'da, Mevlânâ Dergâhı Merkez Arşivi kurulmuştur. Konya'da Mevlânâ Müzesi Arşivi'ndeki belgeler çoğunlukla son 100-150 yıla ait olup, toplam belge sayısı 2777'dir (Göyünç, 1996 : 25). Bu belgeler; vakfiyeler, fermanlar, beratlar, temliknâmeler, icazetnâmeler, muhtıralar, mektuplar gibi arşiv malzemeleridir (Önder, 1992 : 26). Belgelerin büyük bir kısmı evkâf defterleri, tapu tahrir defterleri, defter-i hakanî kayıtları, kadı sicilleri, eski kütük defterlerinden oluşmaktadır (Ateş, 1992 : 31). Bazı Mevlevîhane şeyhlerinin kendi Mevlevîhanelerinin tarihçesine ait kayıtları ve bilgileri de muhafaza etmesi sayesinde, bu bilgiler kaybolmadan günümüze gelebilmiştir.

Mevlânâ Dergâhı'nın arşivinde, Mevlevî Dergâhı'na, Konya'daki diğer Selçuklu, Karamanlı, Osmanlı yapılarına ait vakfiyeler, fermanlar, çeşitli adlî mercilerce verilmiş ilâmlar; vakıf eserlerle ilgili tayin beratları; Mevlânâ Türbesi, medrese ve camiindeki görevliler listesi; Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli, Anadolu ve Arap ülkeleri kesimlerinde bulunan Mevlevîhanelerine ait kayıtlar ve belgeler; bazı Mevlevîhanelerin yıllık masraflarını, tarihçelerini, tamir ve inşasına ait planları gösterir belgeler de bulunmaktadır (Göyünç, 1986 : 102).

Konya Mevlânâ Müzesi'nde bulunan Şeriyye Defterleri de Konya ilinin içtimaî ve iktisadî tarihini gösteren arşiv belgeleridir. Bu defterlerde, yörenin bir kısım yapılarına ait kayıtlar, merkeze gönderilen ferman vb. belgelerin suretleri mevcuttur (Göyünç 1986 : 104).

Arşiv belgeleri, şu'arâ tezkireleri, biyografik eserler, divanlar, Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili olarak yazılan müstakil eserler, verdikleri bilgiler bakımından zenginlik arz etmektedir. Bu yıl on ikincisi yapılan Millî Mevlânâ ve Milletlerarası Mevlânâ Kongreleri sayesinde, bugün Mevlânâ, Mevlevî tarikatı ve tarihi hakkında yapılan araştırmalar, bu zenginleşmeye bire bir katkıda bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM
MEVLEVÎLİK VE KÜLTÜREL BOYUTU

A- MEVLEVÎ TARİKATI

Mevlevî (a.i./s.); Mevlânâ'ya mensup, Mevlânâ'nın yolu ve bu tarikattan olan kimse anlamlarına gelmektedir (Develliogiu, 1993 : 636). Mevlevîlik; Mevlânâ'nın düşüncelerini, yaşantısını benimsemiş ve tarikata bağlanmış, Mevlânâ'ya mensup kişilerin toplandıkları tarikatın adıdır. Tarikat ismini, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin, "Efendimiz" anlamına gelen "Mevlânâ" ünvanından almıştır.

Mevlevî sözcüğü tuvellu'dan türemiş olup, dönen anlamındadır. Mevlevîler, sema sırasında dönmeye özel bir anlam ve önem verirler. Onlara göre bütün gök katları Tanrı aşkıyla döner, bundan dolayı bu dönüşü insanın da uygulaması gerekir. Bu dönüşün kaynağı ise, Kur'anda geçen ve "Ne yana dönerseniz Tanrı'ya yönelirsiniz, Doğu'da Batı da Allah'ındır. Hangi tarafa dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır." anlamına gelen, "Feeynema tuvellu fesemme vechullah" (M. Abdülbâki, 1990 : 765) sözleridir (Bakara Suresi,115 / 2).

İlkel toplumlarda bedîî hissin ilk görünüşü raks şeklindedir ve bunda şiir ile musikinin ilk tohumları vardır. Şiir rakstan ayrıldıktan sonra, daha uzun süre musiki ile olan ilgisini korumuş ve mutlaka bir beste veya bir musiki aleti eşliğinde terennüm olmuştur. Yeryüzünde bütün milletlerin ilk edebî mahsulleri musiki ve raks ile birlikte, dinî bir şekilde meydana gelmiştir (Köprülü, 1986 : 67). Mevlevîlik de, İslâm dünyasında geniş yayılma sahası bulmuş tarikatlarından biri olarak, müzik ve raksla doğrudan doğruya ilgilidir. Mevlevî tarikatının güzel sanatlarla, özellikle musiki ile olan ilgisi, sanat tarihi açısından olduğu kadar tasavvuf tarihi açısından da önemlidir (Kılıç, 1998 : 228).

Bilindiği gibi sûfîler 2 büyük gruba ayrılmıştır. Her 2 grupta da varlık birliği (Vahdet-i Vücud) inancı, müşterek inançtır. Birinci grup sûfîler, Tanrı'ya ulaşmak için az yemek, az söylemek, az uyumak ve dünyadan, dünya nimetlerinden çekilmek suretiyle riyazatı, çok defa 40 gün ya da daha fazla olmak üzere halveti esas tutar. İkinci gruptaki sûfîlerse, Tanrı'ya ulaşmak için aşk ve cezbe yolunu seçerler. Tanrı'ya bilgiyle değil, anlayış ve duyuş yoluyla varılacağına inanırlar. Cezbeyi meydana getirdiği için müzik ve raks da bu gerçek yolcuya âdeta farz olur (Gölpınarlı, 1983 : 185). Mevlevîler de, bu ikinci grup sûfîler grubundan olup, müzik ve raksı tarikatın vazgeçilmez unsurları olarak görmüşlerdir.

Osmanlı Devleti'nde halkı eğiten ve bu konuda hizmet yarışı içinde olan 2 kuruluş vardır. Bu 2 kuruluştan biri olan medreseler, zâhirî ilimleri

öğreten ve edebiyatta "Zâhid" olarak adlandırılan insan tipini yetiştiren kurumlardır. Burada yetişenler, daha ziyade kelâmın kurallarına ve şekle sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır. Diğer bir kuruluş olan tekkeler ise, zâhirî şeriata uygun bilgiler yanında, ledünnî, bâtınî bilgilere daha fazla önem vererek, mensuplarının iç dünyasını ışıklandırmaya çalışmışlar ve böylece "Rind" tipini yetiştirmişlerdir. Tekkelerde yetişenler, tasavvufa yönelerek, kâinatı ve içindekileri daha geniş biçimde yorumlama fırsatı elde etmişlerdir (Ayan, 1982 : 458).

Meşrep itibariyle Mevlevîler kendilerini, Şems kolu ve Veled kolu olarak 2 neş'ede görmüşlerdir. Şems kolu, "Rint" tipini temsil ederdi. Bu koldan olanlar, sikkelerini kaşlarını örtecek tarzda giyerler, bıyıklarına dokunmazlar, sakallarını kısa kestirirlerdi. Bunlar, Hz. Ali'ye ve Ehlibeyte bağlı olup, gülbanklerinde, "Dem-i Hz. Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrizî, kerem-i İmâm Ali" derlerdi. Şems kolu, Mevlânâ ve çevresindekiler arasında, melâmet temâyülünde olan, Kalenderî, Bektâşî, Hamzavî gibi bâtınî zümrelerle ve Fütüvvet ehli ile yakınlık gösterirdi.

Örneğin, Ulu Ârif Çelebi (öl. 720 / 1320)'nin garip halleri, şaraba düşkünlüğü; Emîr Âbîd Çelebi (öl. 798 / 1395)'nin aynı neş'eye sahip oluşu, bıyıklarını kesmeyişi; Dîvânî Mehemmed Çelebi (öl. 936 / 1530)'nin çâr-dârb oluşu, yanına 40 Mevlevî, 40 Bektaşî alarak, Irak, Horasan ve İran'ı gidişi, İran kalenderlerinin onlara büyük saygı göstermesi, kendine uyanları da çâr-dârb edişi, bazen Mevlevî sikkesi, bazen de Kalenderî-Bektaşî tâcı giymesi gibi.

Veled kolu, "Zâhid" tipini temsil etmekteydi. Zühde riayet eden kişilerin bulunduğu bu koldan olanlar, sikkelerini arkaya doğru, açık giyer, bıyıklarını kestirir, sakallarına dokunmazlardı. Bunlar, ehlisünnete bağlı olup, gülbanklerinde sadece "Dem-i Hz. Mevlânâ" derlerdi. Mevlevîlikte Şems ve Veled kolunun oluşmasına neden olan bu 2 temâyül Mevlevîliği ikiye bölecek kadar büyümemiştir (Ayan, 1996 : 39). Sultan Veled'in, babasından önce ve onun emriyle Şems'e intisap ettiği, ondan sonra babasına tâbi olduğu söylenir. Hatta Şems, bir gün, başımı Mevlânâ'ya verdim, sırrımı Sultan Veled'e demiştir. Yani, Veled kolunun Şems'e aykırı olması düşünülemez. Şems ve Veled kolundaki ikilik, sadece neş'e farkı olup, âdâb ve erkânda bir ayrılık yoktur (Gölpınarlı, 1983 : 208; Gölpınarlı, 1969 : 283). Esrar Dede de konuyu, "Mevlevîler 2 yoldan giderler. Bir kısmı cezbe ve aşkla görünür, bir kısmı aşkın her hâli edeptir mazmununa uyar, şeriat kisvesine bürünür. İlk yoldan gidenler, Mevlânâ'nın Divân'ından feyz alanlardır. İkinci yolu tutanlar, Mesnevî'yi rehber edinenlerdir. Fakat her ikisi de aynı gerçek ışığın ışığıyla ışıklanırlar" şeklinde konuyu açıklar (Esrar Dede, 2000 : 276). Esrar Dede'den sonra Abdülbâki Gölpınarlı da, Mevlevîlikte 2 kol yoktu, 2 neş'e vardı diyerek, konuyu bağlamaktadır (Gölpınarlı, 1983 : 209; Gölpınarlı, 1969 : 282-283).

Mevlevîlik, Bektaşîlik ve Melâmilikle kaynaşmış bir tarikattır (Gölpınarlı, 1969 : 284). Mevlevîler, kendilerini melâmete mensup sayarlar, diğer tarikatlara sofu (sûfî) tarikatları derlerdi. Bununla birlikte Mevlevîlikte Kalenderî etkiler de görülür. Mevlevîlikte Kalenderî etkiler, Mevlânâ'nın

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

torunu Ulu Ârif Çelebi (öl. 720 / 1320) zamanında ortaya çıkmıştır. Mevlevîlikteki bu kalenderâne tavır, Ulu Ârif Çelebi'den sonra Konya dergâhına postnişîn olan Dîvânî Mehmet Çelebi (öl. 936 / 1530) ile daha açık bir biçimde görülür (Ocak, 1992 : 203). Abdülbâki Gölpınarlı'ya göre (1931 : 25) melâmet; Necmeddin-i Kübrâ halifesi Bahaeddin Veled vasıtası ile Mevlânâ'yı yetiştirmiş ve Mevlevîliği meydana getirmiştir. Mevlevîlerle Melâmilerin, ilk zamanlardan beri çok sıkı münasebetleri vardır. Diğer tarikatlar, Melâmîleri genellikle tezyif ettikleri halde, Mevlevîler Melâmîlerle bağdaşmışlardır. Mevlânâ'da bilhassa Şems'te, melâmet neş'esini görmemek imkansızdır (Gölpınarlı, 1931 : 25).

Hüseyin Ayan (1996 : 39), tarikatın kuruluş devrelerinde Mevlevîliğin Bektaşîliği yadırgamadığını belirtir ve Mevlevîlerle Bektaşîlerin Horasanlılardan, yani aşk ve cezbeyi esas alan melâmet erbabından oldukları için, özellikle Şems kolu Mevlevîleri'nin, Bektaşîlerle daha kolay kaynaşabildiklerini ifade eder (Ayan, 1996 : 39)

Mevlevîliğin temel ilkeleri 3 kısımda toplanabilir: Birincisi, Mevlânâ'yı pîr tanımak, Mevlânâ'nın yolundan ayrılmamak, Tanrı'dan ve Peygamber'den sonra ona bağlanıp inanmak, Mesnevî'yi okumak ve mutasavvıf olmaktır. İkincisi, içini madde ve iç bakımından arındırmak, ilim ve irfan sahibi olabilmektir. Üçüncüsü, alçak gönüllü, sabırlı, nazik, iyi ve güzel davranışlı olmak, hikmete erişmek, insanlara yardım etmektir (Odyakmaz, 1999 : 38).

Bu bağlamda tarikatların en belirgin hizmetleri 2 noktada yoğunlaşmaktadır: İslâm'ı yaymak ve ferdin ruhsal eğitimi. Bu 2 unsurdan birincisi esas, ikincisi vasıta unsurudur (Öztürk, 1988 : 156). Mevlevî tarikatında da, bu böyledir. Mevlevîhanelerde bir yandan, manzum Kur'an tefsiri sayılan Mesnevî dersleri verilir, şeyh ve dervişler yaptıkları seyahatlerle, gittikleri yerlerde görüşlerini yayarlardı. Diğer yandan, ferdin ruhsal eğitimine de çok önem veren Mevlevîler, kabiliyetlerine göre, tekkelerde güzel sanatların bütün şubelerinde eğitilirlerdi.

Mevlevîlikte ferdin ruhsal eğitimi için edeb esastı. Mevlevîliğe girmek isteyen kimsenin soyu , tavır ve hareketleri tahkik olunur ve istekli bulunduğu da anlaşıldıktan sonra tarikata kabul olunurdu (Pakalın, 1971 : 512-513). Bir Mevlevî dervişi, kâl ve hâlinde edepten ayrılmamaya gayret ederdi. Bunun tesiriyledir ki, Mevlevîlerde yetişen şâir, edip ve sanatkârlar başka hiçbir tarikatta, hatta hiçbir meslekte yetişmemiştir denilebilir. Bu sebeple, Mevlevîler, kendi estetik ve teknik şartları içerisinde medeniyet aleminde izler bırakmış, dahil oldukları ekol çerçevesinde, edebî, musikî ve mimarî alanda önemli eserler vermişlerdir.

Mevlevî tarikatı müntesipleri şeyh, dede / çilekeş / can, muhib olmak üzere başlıca 3 dereceye ayrılmışlardır (Tanrıkorur, 2000 : 71). Şeyh tekkenin en yüksek makamı olan postnişînlikle görevlidir. Çelebi tarafından tayin olunmuştur ve mukabele sırasında posta oturma, tekkenin ve vakıf mallarının yönetilmesi gibi sorumlulukları vardır. Şeyh bu görevleri zâbitan adı verilen yardımcılarıyla yürütür. Dede, muhiblikten geçerek 1001 günlük çileyi tamamlamış kişilere denirdi. Dedelerden her biri şeyh namzedi tanınır ve bir yerde şeyhlik boşaldığında oralara tayin olunurdu. İkrar verip, 1001

günlük çilede bulunan kişilere de çilekeş veya matbah canı denirdi. Tarikata yeni intisap eden muhib veya ikrar vermiş çilekeş cana, nevniyâz dendiği de olurdu. Muhib, Mevlevî tarikatına meyilli olan, Mevlevî sever kişilere verilen isimdir. Ayrıca, tarikata yeni girmiş ve bir şeyh tarafından sikkesi tekbirlenmiş kişiye de muhib denilir.

Mevlevîlik, biri biçim, öteki iç yapı bakımından ikiye ayrılarak incelenmelidir. Mevlevîlik, biçim bakımından, belli bir düzene, belli törenlere, davranışlara ve kurallara dayanır. Bu kurallar, kuruluş içinde yasal birer nitelik kazanmıştır. Kurallar tekkeye girme, kuruluşa bağlanma, yetişme, eğitim, sema töreni, çalınan müzik, şiir, törenin yapılış biçimi, törende görev alanların dizilişleri, yerleri, yapacakları işler, birbirlerine karşı davranışlarıdır. Bunlar önceden belirlenir ve canlar bu doğrultuda yetiştirilirdi. Mevlevîliğin bu biçim yapısı dışında, bir de iç yapı özelliği vardır. Bu da inançlara ve geleneklere dayanır. İç yapının amacı ise kuruluşa gireni yetiştirmek, eğitmek, istenen olgunluk seviyesine çıkarmaktır. Bu da şiir, müzik ve sema ile sürdürülen eğitimle sağlanmıştır (Eyüboğlu, 1988 : 66).

Osmanlı devletinde kültürel tesiri görülen 2 büyük müesseseden biri olan Mevlevîlik, müzik, edebiyat, zevk ve tellâkki bakımından Mevlânâ'dan ve Selçuklu devrinden sonra aydın zümreye tesir etmiş, hatta halkçı karakterini kaybetmediği ilk devirlerde bile bu zümreye tesire başlamıştır. Diğer büyük müessese olan Alevîlik-Bektâşîlik, bilhassa köye ve köylüye, şehirlerdeyse orta tabakaya tesir etmiştir. Bektaşîlikte heceyle yazmak bir gelenekken, Mevlevîlikte aruz vezni hakim olmuştur. Şehirlerde kök salan ve yerleşen Mevlevîlik, klâsik Türk edebiyatının ve klâsik Türk musikisinin gelişmesine büyük katkılarda bulunmuştur. Hüseyin Ayan da (1996 : 39), başlangıçta Mevlevî ve Bektaşî tarikatlarının birbirlerini yadırgamadığını, fakat bilhassa 16.yüzyıldan sonra Mevlevîliğin aydın tabakanın, mektep-medrese görmüş tahsilli kimselerin tarikatı olmaya başladığını, Bektaşîliğinse daha çok halk kesiminin tarikatı olduğunu ifade eder. Böylece Mevlevîliğe mensup olanların tahsilli oluşları ile, Mevlevîlerde şiir ve musikideki bedîî zevk yükselmiş ve bu hususta Bektaşîleri daima geride bırakmıştır.

Hilâfet makamına geçen Mevlevîler, merkezî yönetim çevreleri ile ilişkilerini iyi tutmaya, azamî gayret göstermiş, özellikle bu çevrelerin siyasî desteğini almışlardır. Siyasi otoritelerle kurulan bu ilişkiler neticesinde, tarikata sağlanan vakıflar, 14. yüzyıl başlarından itibaren Mevlevîliğe yüzyıllar içindeki gelişmesi için bir zemin hazırlamıştır. Mevlevîlik, Mevlânâ zamanında ve Mevlânâ'nın vefatından sonraki devirlerde devletin siyasî sahnesinde önemli roller oynamayı başarmış bir tarikattır. Fatih Sultan Mehmet (1432-1481), II. Bayezid (1447-1512), Yavuz Sultan Selim (1470-1520), I. Ahmet (1590-1617), III. Selim (1761-1808), II. Mahmud (1785-1839), V. Mehmed Reşad (1844-1918) devirlerinde bu başarı daha belirgin olarak görülmektedir (Ilgar, 1992 : 7). Mevlevîler Mevlânâ yolunda yürümüş, umumiyetle siyâsi hareketlere katılmamış, dini münakaşalara girmemiş ve Türk topluluk hayatında daima bir kültür ve sanat kuruluşu olarak yer almıştır.

Asaf Halet Çelebi'ye göre, Mevlevîlik, ilhamını Mevlânâ'dan alarak, Çelebi Hüsameddin tarafından ihyâ edilmiş, Sultan Veled tarafından kurulmuş, Ulu Arif Çelebi tarafından da yayılmış ve sağlamlaştırılmıştır (Çelebi, 1957 : 201).

B- MEVLEVÎ COĞRAFYASI

Tasavvuf felsefesi, Ahmet Yesevî'den bu yana Anadolu'da benimsenmiştir. 13. yüzyıl, Anadolu'da tasavvuf akımının atmosferik bir gelişme gösterdiği asırdır. İslâm kültürünün Türkistan'daki macerası Ahmed Yesevî ile yakından ilişkilidir ve Anadolu'nun manen fethedilmesinde en büyük rolü bu ocaktan beslenen dervişler oynamıştır. 13.ve 14.yüzyıl Anadolu'sunda Yesevîlerle birlikte Vefâî, Babaî, Kalenderî dervişlerine Rifaî, Mevlevî ve Bektaşî dervişleri de katılarak bu bölgenin insanlarına mistik dünyanın pencerelerini açmışlardır (Tanrıkorur, 2000 : 8). Bunda, bir yandan Anadolu Selçukluları'nın sûfîlere saygı duymaları, diğer yandan Moğol istilasından kaçan sûfîlerin Anadolu'ya gelip yerleşmeleri etkili olmuştur.

Mevlânâ bu coğrafyada, geniş bir manevîyat uyandırmış ve bu manevîyat, onun ilk halifesi Hüsameddin Çelebi, oğlu Sultan Veled ve torunu Ulu Arif Çelebi gibi Mevlevîliğin ilk çelebileri tarafından yaşatılmış ve yayılmıştır. Bu manevîyat, 13. yüzyıl Anadolu'sunun çeşitli buhranları içinde bulunan halktan olsun, büyüklerden olsun pek çok insanda derin bir dînî kültür ve tefekkür yaratmış, onlara huzur ve teselli kaynağı olmuştur (Banarlı, 1987 : 291-293).

İslâm uygarlığı çerçevesinde, medreseler, tekkeler ve camiler kültürel hayatın önemli unsurları olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında siyasî birliğin kurulması ve devamında en önemli rolü Mevlevîlikle Bektaşîlik oynamıştır (Uçman, 2000 : 90). Bunlardan Mevlevî tekkeleri, pek çok kişinin maneviyatını bulduğu yerler olarak, bir sanat akademisi vazifesi görmüş ve bu sayede Mevlevîler, yönetim tarafından da desteklenmiştir.

Anadolu Selçuklu yönetimi, 13. yüzyılın başlarındaki Moğol istilası sebebiyle Anadolu topraklarına gelen sûfî çevrelerle yakından ilgilenmiş, onlara vakıf araziler tahsis ederek mâlî imtiyazlar sağlamıştır. Böylelikle değişik kültürlerden taşınan farklı kişiler, burada birlikte yaşamaya başlamış ve yeni tasavvufî sentezlerin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Anadolu Selçukluları zamanında oluşan bu sentezlerden biri ve en çok rağbet göreni de Mevlevî tarikatı olmuştur.

Mevlevîlik, Sultan Veled (öl. 712 / 1312), Ulu Ârif Çelebi (öl.720 / 1320), Âbâpûş Çelebi (öl. 890 / 1485), Sultan Divanî (öl. 936 / 1530), Eflâkî (öl. 761 / 1359) ve müritlerinin gayretleriyle daha çok genişleyerek, Anadolu'nun hatta dünyanın dört bir tarafına yayılmıştır. Bu şekilde, geniş bir coğrafyaya yayılan Mevlevîlik, zamanla bir tören niteliği kazanmış, Mevlevî

toplantıları belli kurallara, bağlanarak zikir ve törenler daha sistemli, ölçülü yapılmaya başlanmış; Mevlevîlik kısa bir süre içinde geniş yankılar uyandırmıştır.

Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi dönemlerinde Konya ve civarındaki Lârende (Karaman), Beyşehir, Aksaray, Akşehir, Niğde, Afyon, Kütahya, Sivas, Tokat, Amasya, Birgi, Denizli, Menteşe, Alanya, Çankırı, Kırşehir, Erzincan, Antakya, Erzurum gibi yerler ve köylerde Mevlevîhaneler kurulmuş ve bunlar, geniş bir halk tabakasına hitap etmişlerdir (Tanrıkorur, 2000 : 110). Ulu Ârif Çelebi (öl. 720 / 1320) ve Eflâki (öl. 761 / 1359) Mevlevîliğin Anadolu'da büyük bir çevrede yayılmasında önemli vazifeler görmüşler; seyahatleriyle Mevlevîliği tanıtıp, gittikleri her yerde Mevlevîhanelerin açılmasını sağlamışlardır. Mevlevîliği bilhassa Anadolu dışına taşıyan Sultan Divanî de, Halep, Kahire, Şam, Tebriz, Isfahan, Bağdat, Fas, Cezayir, Sakız, Midilli Mevlevîhanelerinin kurulmasına vesile olmuştur (Tanrıkorur, 2000 : 110).

14.asırdan itibaren Anadolu'da ve Anadolu dışında Osmanlı Devleti'nin egemen olduğu ülkelerde daha önce ismi geçen Mevlevî tekkelerine ilave olarak, daha sonraki dönemlerde de bir çok Mevlevî zâviyesi açılmıştır. 15.asırda Bosna sancakbeyi İsa Bey (1440-1463), 865 / 1462 yılında Saraybosna Mevlevîhanesi'ni kurmuştur.

Mevlevîhanelerin İmparatorluk içinde ve dışındaki dağılımında, bu derecede geniş bir coğrafyaya yayılmasında, önemli bir etken de şüphesiz, Mevlevî tarikatının yönetim ve geleneklerinden kaynaklanmaktadır. Şöyle ki, Konya Mevlânâ Dergâhı hem manevî, hem idare merkezi idi. Mevlevîler, yüzyıllar boyu Mevlânâ kabrini ziyaret ve dönemin çelebisi ile görüşmek için Konya'ya giderlerdi. Ayrıca hac için yola çıktıklarında da, Mevlânâ Dergâhı'nı ziyaret edip, sonra Kudüs'ten Hicaz'a geçerlerdi. Hacca giderken, Halep, Şam veya Bağdat'a gitmek; dönerken de Kahire'yi ziyaret etmek âdettendi. Konya'ya döndükleri zaman da, Mevlânâ'nın annesinin gömülü olduğu, Karaman Mevlevîhanesi'ni ziyaret etmek; giderken ya da dönerken ikinci pîr olarak bilinen Sultan Divanî'nin gömülü olduğu Afyon Mevlevîhanesi'ni gitmek de gelenektendi. Seyahat eden dervişler, Mevlevîhanelerde konakladığı için, Konya, Mekke, Medine, Kudüs ve Kahire'ye giden yollar üzerindeki Mevlevîhanelerde de, Eskişehir, Karaman, Ayıntab, Halep Mevlevîhaneleri gibi, sosyal bir hareketlilik mevcuttu. Ayrıca İstanbul'dan Anadolu'ya veya Anadolu'dan İstanbul'un Avrupa yakasına geçerken de Üsküdar Mevlevî zâviyesinde konaklanırdı (Tanrıkorur, 2000 : 111-112). Bu seyahatler esnasında pek çok coğrafî merkezden geçerek, buradaki kültürel kamuoyunu bire bir etkileyen seyyah dervişler, gittikleri yerlerde misafir olarak saygı görmüş; Anadolu'da misafire gösterilen nezaket geleneği çerçevesinde de, daha geniş bir şekilde Mevlevîliğin yayılmasına katkıda bulunabilmişlerdir.

Çağın aydınları ve halk arasında büyük ilgi gören, merkezî yönetimin de desteklediği Mevlevîliğin bu şekilde büyük bir coğrafyaya yayılması doğaldı. Anadolu Selçukluları döneminde, Selçuklu veziri Muineddin Pervane ve ailesinin Mevlânâ ile yakın ilişkiler ve dostluklar içinde

bulunduğu, sarayında düzenlenen sema ayinlerine Mevlânâ'nın bizzat iştirak ettiği ve Muineddin Pervâne'nin de sık sık Mevlânâ'yı ziyaret ettiği bilinmektedir (Eflâkî, 1989 : 126-127). Daha sonraki yüzyıllarda da Konya çelebilerinin, sultanlarla çok iyi ilişkileri olduğu malumdur. Bilhassa Kanunî Sultan Süleyman (1494-1566), II. Selim (1524-1574), III. Murad (1546-1595), III. Mehmet (1566-1603) ve I. Ahmed (1590-1617) gibi Osmanlı padişahları zamanında devlet-tekke münasebeti daha net bir şekilde görülmektedir (Gündüz, 1984 : 98).

İlk dönemlerde köylere kadar bir çok yerleşim yerinde tesis edilen Mevlevîhaneler, 16.asrın başlarından itibaren Mevlevîliğin köylerden kasabalara, kasabalardan şehirlere çekilmeye başlamasıyla, daha çok beyler, paşalar ve vezirler gibi, devlet erkânı tarafından tesis edilmiştir. Örneğin; Kilis Mevlevîhanesi 931 / 1525'de eşraftan Ali Ağa; Selanik ve Üsküp Mevlevîhanesi 1024 / 1615 tarihinde Ekmekçizâde Ahmed Paşa (1026 / 1617); Peçoy (Macaristan) Mevlevîhanesi 1076 / 1665'te Gazi Hasan Paşa; Kayseri Mevlevîhanesi 1086 / 1675'te Bayram Paşa; Yenişehir Mevlevîhanesi yine eşraftan Hacı Ahmed tarafından kurulmuştur ki, bunların çoğu Mevlevî zâviyesi statüsünde kalmıştır (Gölpınarlı, 1983 : 247).

Mevlevîliğin Osmanlı topraklarında yayılmasına paralel olarak, tarikat merkezî yönetim çevrelerinden büyük destek görmüş, bu destek sayesinde de daha çok genişleme imkânı elde etmiştir. 830 / 1426 yılında II. Murad'ın Edirne'de büyük bir Mevlevîhane yaptırmasıyla, Mevlevîlik resmen Osmanlı yönetiminin desteğini almış, bundan sonra geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. İstanbul'un fethinden sonra, Fatih tarafından 857 / 1453 yılında Vezneciler'de Kalenderhâne Camii'nde İstanbul'un ilk Mevlevî zâviyesi kurulmuştur (Tanrıkorur, 2000 : 110). II. Bayezıd (1447-1512) zamanında, 897 / 1491 yılında Galata Mevlevîhanesi İskender Paşa tarafından inşa edilmiş ve böylece Mevlevîlik gittikçe önemli şehir merkezlerinde yoğunlaşmaya başlamış ve İstanbul payitaht olarak, Konya'dan sonra en önemli Mevlevî şehri haline gelmeye başlamıştır (Tanrıkorur, 2000 : 110).

Mevlevîlik ve Bektaşîlik İstanbul hayatında önemli rol oynayan 2 büyük tarikattır. II. Bayezid döneminden (1481-1512) itibaren İstanbul, ilk ciddi sûfî faaliyetlerine sahne olmuş; Fatih döneminde de, Mevlevîlik ve Zeynîlik gibi Konya ile Bursa'da örgütlenen, dolayısıyla şehirli tarikat kimliğini taşıyan bu kuruluşlar, İstanbul hayatına girmişlerdir. Zeynîlik daha sonra, Nakşibendîlik tarikatı içinde eriyerek tarihe mâl olmuş; Mevlevîlikse II. Bayezid dönemine kadar İstanbul'daki faaliyetlerini belli bir merkezde yoğunlaştıramamış olmasına rağmen, 15.yüzyılın sonlarında İstanbul'un tam teşekküllü ilk tekkesi sayılan Galata Mevlevîhanesi'nin kurulmasıyla faaliyetlerini bir merkezde toplamıştır (Işın, 1994 : 424).

İstanbul'da 897 / 1491 yılında II. Bâyezid dönemi devlet adamlarından İskender Paşa (1481-1512) Galata Mevlevîhanesi'ni; 1006 / 1597 tarihinde Yeniçeri kâtibi Malkoç Mehmed Efendi (öl. 1056 / 1646) Yenikapı Mevlevîhanesi'ni; 1030 / 1621 tarihinde Ohrili Hüseyin Paşa (öl. 1031 / 1622) Beşiktaş Mevlevîhanesi'ni; 17.yüzyılda, 1032 / 1623-1041 / 1631 tarihleri arasında Sırrî Abdî Dede (öl. 1041 / 1631) Kasımpaşa

Mevlevîhanesi'ni; 1205 / 1790 yılında Halil Numan Dede Üsküdar Mevlevîhanesi'ni kurmuştur. Mevlevîliğin İstanbul'a girmesiyle, tarikat devrin yöneticilerinden ve aydınlarından büyük bir ilgi görmüş, İstanbul'un büyük coğrafyasında faaliyetlerini sürdürmüştür.

I. Bostan Çelebi (öl. 1040 / 1631) zamanında, Gelibolu, Selânik, Üsküp, Kasımpaşa ve Beşiktaş Mevlevîhaneleri açılmış olup, artık bu yüzyıldan sonra Mevlevîlik, tam anlamıyla olgunlaşarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun saygı duyulan bir tarikatı olmuştur. Yine bu dönemde Kayseri, Amasya ve Tokat Mevlevîhaneleri de ihya edilmiştir (Tanrıkorur, 2000 : 64).

17.yüzyıldan itibaren, artık köylerde ve kasabalarda Mevlevîlik faaliyeti azalmış; buna karşılık merkezî kasaba ve şehirler olmak üzere, büyük bir coğrafyada faaliyetler artmıştır. Bu yüzyıllarda, İstanbul Mevlevîhanelerinde büyük şâir ve musikişinaslar yetişmeye, kültür düzeyi çok yükselmeye başlamıştır. Ayrıca Üsküdar, Bahariye, Urfa, Hanya Mevlevîhanelerinin kuruluşu ile, Çankırı, Çorum, Samsun Mevlevîhanelerinin canlanması da bu devirde gerçekleşmiştir.

Mevlevîlik, bu sayede Osmanlı yönetim çevreleriyle başlayan ilişkileri çerçevesinde, daha çok önemli eyâlet ve sancak merkezlerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Mevlevîler yönetimle ilişkilere her zaman önem vermiş olup; Konya'da Çelebi makamına geçecek kişiler, Osmanlı padişahı olacak şehzadelerin vali olarak Manisa'da bulundukları sırada, onlarla tanışmaya gitmişlerdir. Böylelikle daha o zamandan sağlam ilişkiler kurulup, yönetimden sağlanan destekle, Mevlevîlik daha çok yayılma sahası bulmuştur.

Konya, İstanbul (Galata), İstanbul (Yenikapı), İstanbul (daha sonra Bahariye adını alan Beşiktaş), İstanbul (Kasımpaşa), Bursa, Eskişehir, Gelibolu, Kastamonu, Afyon, Kütahya, Manisa, Halep, Mısır, Yenişehir (Rumeli)'de bulunan 15 âsitâne ve 112 zâviye (Tanrıkorur, 2000 : 70) ile Mevlevîlik tarikatı, asırlar boyunca Anadolu, Balkanlar, Ortadoğu, bugünkü Arabistan yarımadası ve Afrika kıtasının kuzeyini içine alan geniş bir coğrafyada faaliyet göstermiştir.

Mevlevîlik, 13.asırdan 19.asra kadar geçen zamanda, gerek Mevlânâ'nın şöhreti ve eserlerinin etkinliği, gerekse tarikatın ilk dönemlerinde sosyo-kültürel ve siyasal etkenlerden faydalanarak, kısa sürede bir çok merkezde Mevlevî tekkeleri tesis edilerek genişlemiştir. Osmanlı'nın fethettiği her bölgeye Türk kültürünü taşıyan birer elçi vazifesi gören Mevlevîler, böylece Osmanlı sınırları içinde Mısır, Suriye, Irak ve Azerbaycan'dan, Avrupa içlerinde Peçoy'a kadar her tarafta Mevlevî zâviyeleri açmışlardır.

Şöyle ki, Balkanlar'da Belgrad, Saraybosna, Vidin, Niş, Üsküp, Filibe, Selanik, Yenişehir, Edirne, Atina; Anadolu'da İstanbul, Kastamonu, Eskişehir, Kütahya, Bursa, Manisa, Afyon, Muğla, Konya, Kayseri, Erzincan, Kilis; Akdeniz'de Lefkoşe, Hanya; bugünkü Arabistan'da Halep, Musul, Kerkük, Tebriz, Bağdat, Trablusşam, Kudüs, Medine, Mekke; Afrika'da

Kahire, Cezayir, Tunus'la Mevlevîlik, büyük bir coğrafyada faaliyet göstermiştir (bkz.: Ekler, Harita-1).

a- MEVLEVÎLİĞİN DOĞUŞU VE KAYNAKLARI

13. yüzyılda Anadolu dervişleri, yeni yurdun fethi ve imarında aktif bir vazife görmüş; Anadolu'nun fethi ve imarı konusunda, maddî zırha ihtiyaç duymadan iman akıncıları ve alp erenler halinde yalın vücut, yalın kılıç savaşmışlardır (Barkan, 1942 : Giriş). Mevlevî dervişleri de, Anadolu'nun imarı konusunda aktif rol oynamış; pek çok yerde Mevlevîhanelerin açılmasına sebep olmuşlar ve bu faaliyetleri ile Mevlevîliğin doğması ve kökleşmesine katkıda bulunmuşlardır.

Mevlânâ'nın yetiştiği ve yaşadığı 13.yüzyıl gerek İslâm dünyası, gerek Anadolu Selçukluları için sarsıntı ve çöküntü çağı olmuş; Moğol saldırıları ve içteki düzensizlikler nedeniyle devlet gücü sarsılmış; bunun sonucu ortaya çıkan ayaklanmalar, toplumsal yaşamı karışık ve kötü duruma getirmiştir. İşte bu atmosferde tasavvuf, insanlar için büyük bir umut kaynağı olmuş; Moğol akınları sonucu birçok bilgin, şâir, mutasavvıf Anadolu'ya gelip yerleşmiş ve tasavvufî tarikatların kurulmasına vesile olmuşlardır.

Yeni bir düşünce, hayat ve medeniyet anlayışı getiren İslâmiyet'in, anlaşılması ve anlatılabilmesi için, ilk dönemlerden itibaren camilerin yanında ve onlarla iç içe eğitim-öğretim merkezleri kurulmuştur. Bu anlamda Osmanlı Devletinde kültürel hayatın gelişiminde medrese ve tekkelerin önemi şüphesiz çok büyüktür. Medrese ve tekkeler olarak teşekkül eden bu kuruluşlar, kültürel hayatı oluşturan başlıca kurumlar olmuşlardır (İsen, 1997 : 78).

Medreseler, "Örgün eğitim müesseseleri" olarak, tekkeler ise "Yaygın eğitim müesseseleri" halinde her tabakadan insana hitap etmiştir. Esas itibariyle dine dayalı tasavvuf kültürünün müessesi olan tekkeler, edebî kültür, tasavvufî düstûrlar ve hayat telakkîlerinin ifade edilmesinde bir vasıtadır (Açıkgöz, 1989: 160). Tekkeler bu görevi ile insanların manevî olarak doydukları İlahi bir sığınak olarak geniş bir kitleyi bünyesinde barındırmışlardır. Mevlevî tekkeleri de, yaygın eğitim müesseseleri olarak, her tabakadan insana hitap etmiş; onları manevî olarak doyuran mekânlar halinde geniş bir kitleyi bünyesinde barındırmış ve yüzyıllar boyu itibar görmüşlerdir.

Din birliği üzerine kurulan medeniyetler, içlerine aldıkları çeşitli milletlerin kültürlerini müşterek bir hüviyete büründürürler. İslâm medeniyeti de şu 2 temel kaynak altında şekillenmiştir. Bunların birincisi, İslâmiyet etkisiyle Arapların sosyal ve kültürel yapısının etkisi, ikincisi ise dinin yayıldığı alanlarda yaşayan çeşitli kültürler. Bu 2 faktörün birleşimiyle, aralarında coğrafya, tarih ve ırk olarak hiçbir münasebet bulunmayan farklı topluluklar, zaman içinde bir potada eriyip şekillenmişlerdir (İsen, 1997 :

77). Mevlânâ zamanında da bu böyle olmuş, Mevlânâ çeşitli kültürlerin etkisi altında eserler vermiş ve halkı irşat etmiştir.

Tasavvufî tarikatlardan olan Mevlevîlik, ilhamını Mevlânâ'dan alarak kurulmuştur. Mevlânâ'nın dost toplantılarında, tasavvufla ilgili dinsel konuşmalar yaptığı, şiirler söylediği, sema ettiği bilinmektedir. Mevlânâ'nın vefatından sonra da devam eden bu toplantılar, giderek daha düzenli bir hal almaya ve belli kurallara bağlanmaya başlamıştır. Mevlânâ'dan sonra ona inanıp bağlananların ve bu toplantılara katılmak isteyenlerin sayısı artınca Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled, toplantıları ve semaı bir tarikat niteliği kazanacak ölçüde, kurallara bağlamıştır. Mevlevîlik, böylelikle sistemli bir kuruluş olarak yayılmış, Anadolu'da ve İslâm ülkelerinde tekkeler ve Mevlevîhaneler açılmıştır. Bunun neticesinde de, bir tarikat olarak Mevlevîlik doğmuştur (Odyakmaz, 1999 : 21).

Sultan Veled zamanında kurulan ve 13. yüzyıldan 14. yüzyıl sonlarına kadar yayılma ve kurulma devrelerini geçiren, Mevlânâ'nın felsefesini, sema, şiir ve müzikle ifade eden, nazarî tasavvufun ve medresenin tesiriyle mistikleşen, âdâb, erkân ve merasim bakımından 14. yüzyıldan sonra kesin şeklini almaya başlayan Mevlevîlikte, nesilden nesile süregelen bir çok geleneğin izleri mevcuttur.

Mevlevîliğe pek çok eski gelenek ve inanç kaynaklık etmiştir. Mevlevîlikte ocağın ve matbahın (bkz.: Ekler, s. 461) mukaddes sayılışı çok eski bir geleneğin ifadesidir (Gölpınarlı, 1983 : 188). Eski bir geçmişi olan ateş ve ocak kudsiyeti, Mevlevîlikte de önemlidir. Matbah, sâlikin hizmetle pişip olgunlaştığı kudsî bir mabettir. Âteşbâz da denen ve Âteş-bâz-ı Velî'nin makamı bulunan matbahtaki ocak, bu kudsî mâbedin âdeta mihrabı (Özönder, 1988 : 97-105) olup; Mevlevî dergâhlarının ruhu sayılan matbah, çile çıkarmak için nevniyazın 18 hizmetten geçtiği yerdir.

Mevlânâ, Peygamber'i ve Kur'ân'ı kendine rehber edinerek, bilgi, tefekkür, sanat, heyecan ve aşk yoluyla Allah'a ulaşmak istemiş, içinde âyet ve hadislerin telmih olunduğu Mesnevî'si ve musikiyle felsefesini ifade etmiştir.

Mevlânâ'nın 6 ciltlik Mesnevî'sinin tamamı hikâyelerden meydana gelmiştir. Mevlânâ, Kur'ân-ı Kerim'deki hadislerdeki derin manaları, canlı ve kısa hikâyeler halinde gösterir; bu yolla da Kur'ân'daki ifadeleri, insanlara örneklerle anlatır ve yaşatır. Mesnevî'nin altıncı cildinde Kur'an'a atıflar ve "Ahmed Muhammed, Ahmed'in dini, Mustafa'nın kendisi" gibi başlıklı atıflara sıkça rastlanır (Koçkuzu, 1997 : 31-44). Manzum bir Kur'ân tefsiri olan Mesnevî'deki Kur'ân tesiri, anlatımdaki tertip, kıssalar, mana ve ifadelerdeki akıcılık cihetiyledir.

Tarikat silsilenamelerinde tarikat pirini şeyhten şeyhe geriye doğru götürüp, Peygamber'e kadar dayandırma âdeti de Mevlevî tarikatına kaynaklık etmiştir. Şöyle ki, Mevlevî silsilesi şeyhten şeyhe geriye doğru giderek Peygamber'e kadar dayanır: Hz. Muhammed (öl. 632), İmâm Ali (öl. 661), Hasan Basrî (öl. 728), Habîb A'cemî (öl. 768), Dâvûd Tâî (öl. 800), Ma'rûf Kerhî (öl. 815), Sariyy Skatî (öl. 855), Cüneyd-i Bağdâdî (öl. 910), Ebûbekir Şiblî (öl. 946), Muhammed Zaccâc (öl. 1001), Ebubekir Nessâc (öl.

1094), Ahmed Gazzâlî (öl. 1123), Ahmed Hatîbî (öl.1139? / Mevlânâ'nın dedesi), Şemsü'l- E'imma Serahsî (öl. 1190), Muhammed Bahâeddin Veled (Sultânü'l-ulemâ / Mevlânâ'nın babası, öl.1231), Seyyid Burhâneddin Muhakkîk Tirmizî (öl. 1240), Muhammed Celâleddin-i Belhî / Mevlânâ (öl. 1273).

Bârihüdâ Tanrıkorur, Peygamber'in evinin (Mescid-i Nebevî'nin) tekke ve zâviyelerin gerek menşe ve mahiyetine, gerekse mimarîsine tesir ve kaynaklık ettiğini ifade eder (Tanrıkorur, 1988 : 65). Mescid-i Nebevî'nin Orta Asya ev, külliye ve bazı cami şemalarından başlayıp, Anadolu tekke ve zâviyelerinin menşe ve mahiyetlerine kadar yansıyan etkileri, Mevlevîhaneler üzerinde de açıkça görülmektedir. Bu âdete göre, Mevlevî tarikatı da, diğer tarikatlarda olduğu gibi, Peygamber'le ashâbının yaşayış tarzının örnek alınmasından doğmuş, mimarî fonksiyon özelliklerini taşır. Mevlevî dergâhlarındaki külliye bütünlüğü ve işleyişindeki tasavvur ile mimarî unsurlara (bilhassa ev-mescid ikili fonksiyonu) Mescid-i Nebevî'nin kaynaklık ettiği açıktır (Tanrıkorur, 1988 : 66). Çoğu Mevlevîhanelerde ölen şeyhin mescid veya semahanenin içine ya da yanına gömülmesiyle doğan mescid-semahane-türbe irtibatı, Peygamber'in Mescid-i Nebevî'nin içine gömülmesinden kaynaklanmıştır. İbrahim Numan da konuyla ilgili olarak, "Mescid-i Nebevî bir yandan idarî merkeze örnek olurken, diğer yandan ihtiva ettiği unsur ve motiflerin ilişkisindeki küllî ve derunî anlayışla dergâhlara kaynak olmuştur" der (Numan, 1982 : 67).

Tekkelerdeki ibadet, eğitim ve barınma fonksiyonlarının zaman içinde iç içe geçip bütünleşmesi ve çoğunlukla aynı bölümlerde cereyan etmesi, yine örnek aldıkları Mescid-i Nebevî'deki eğitim sisteminden kaynaklanmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 17). Mevlevîhanelerde, geleneksel medrese eğitimi ve batı kökenli eğitimden farklı olarak, nazariyattan ziyade, yaşayarak öğretme, terbiye ederek kemâle erdirme amaçlı, tatbikî eğitim verilir.

Mevlevîliğin, insan, evren, tanrı, yaratılış, sevgi, can gibi konuları yorumlayışı Yeni-Platonculuk'tan etkilenmiştir. Mevlevîlikte Platon'un görüşlerinden esinlenme vardır, ancak bu da Yeni-Platonculuk aracılığıyla ve bir takım gelenekler dolayısıyladır. Mevlânâ'nın, Platon'un eserlerini okuduğu, onları anlayacak kadar Yunanca bildiği söylenemez. Bu etkinin kaynağı, Mevlânâ'nın yaşadığı dönemde Anadolu'nun doğu yöresinde çok etkili olan, Yunan felsefesini çok iyi yorumlayan Süryani düşünürlerinin bulunmasıdır (Eyüboğlu, 1998 : 69). Abdülbâki Gölpınarlı da, Mevlânâ ile İran ve Yunan mitolojisi arasında açık bir etkileşimin olduğunu ifade eder (Gölpınarlı, 1983 : 289).

Türkler çok erken çağlardan beri Gök dinine ve tek Tanrı anlayışına bağlıdır. Bu anlayış, Türk toplumunda, otorite ve disiplinin doğmasında önemli bir rol oynamıştır (Ögel, 1978 : 55). Mevlevîlik de tek tanrı anlayışına dayanır. Evreni, evrende bulunan varlıkları, Tanrısal birer varlık olarak görür. Mevlevîlikte evren-Tanrı-insan birliğine inanılır. Bunun da kaynağı tasavvuftur (Eyüboğlu, 1998 : 66).

Mevlevîlikte şiir dolayısıyla ağır basan bir İran etkisi vardır. Bu etkinin kaynağı da İran'da daha erken dönemde gelişmeye başlayan tasavvuf

akımıdır. Mevlânâ döneminin edebiyat dilinin Farsça olması, Mevlevîlerin Farsça'yı çok iyi bilmelerine ve bu dilde eserler kaleme almalarına kaynaklık etmiştir. Daha sonra Sultan Veled'le başlayan Türkçe yazma eğilimi ile, Mevlevî şâirler daha çok Türkçe şiir ve eserler kaleme almışlar ve Farsça'ya karşı Türkçe'yi hakim kılmışlardır. Ancak gene de, gelenekten gelen Farsça kudsiyeti bu tarikata kaynaklık etmiş ve Mevlevî şâirlerin hemen hepsi, Türkçe yanında sayı olarak az da olsa, Farsça şiir söylemeyi bir gelenek olarak sürdürmüşlerdir.

Mevlevîlik tarihinin ana kaynakları; Mecdüddin Feridun'un Risâle-i Sipehsâlâr be Menâkıb-ı Hudâvendgâr, Eflâkî'nin Menâkıbü'l-Ârifîn, Sakıb Mustafa Dede'nin Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyye'si, Esrar Dede'nin Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'si, Ali Enver'in Semahane-i Edeb'i, Şerifzâde Seyyid Muhammed Fazıl Paşa'nın Şerh-i Hakayık-ı Ezkâr-ı Mevlânâ'sı, Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî'nin Hadîkatü'l-Cavâmi'si, Hemedanlı Celâleddün Muhammed'in, Sevâkıbu'l-Menâkıb'ı, Anbarcızâde Derviş Ali bin İsmail'in Esrârü'l-Ârifîn'i, Seyyid Sahih Ahmed Dede'nin Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye'si, İhsan Mahvi'nin Mevlevî Şâirler'i, Mehmet Ziya'nın Yenikapı Mevlevîhâne'si, Nuri Ebüsuudoğlu'nun İstanbul'da Mevlevî Tekkeleri, Ali Nutkî Dede'nin Defter-i Dervişân-I, Abdülbâkî Nâsır Dede'nin Defter-i Dervişân-II ve Menâkıp Kitapları 'dır.

Mecdüddîn Ferîdûn bin Ahmed Sipehsâlâr (öl. 712 / 1312)'ın *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hudâvendgâr* adlı kitabının dili Farsça'dır. Bu eser, Mevlevîlik tarihi bakımından son derece değerli olup, Mevlânâ, babası ve onun etrafında bulunanlar hakkında bilgiler verir. Eserin yazarı, Mecdüddîn Ferîdûn bin Ahmed, Sultan Alâeddin Keykubad'a başkomutanlık etmiş; Mevlânâ'ya 40 yıl hizmette bulunmuş ve onun sohbetlerine katılmıştır. Eserin müellifinin Mevlânâ ile bizzat birlikte bulunmuş olması, kitabın değerini daha da arttırmıştır. Bu eser, Afyon Mevlevîhanesi şeyhi Mehmed Reşîd Efendi, Ahmed Avni Konuk, Midhat Bahârî Beytur ve Tahsin Yazıcı tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (Konuk, 1931 ; Beytur, 1931 ; Yazıcı, 1977).

Ahmed Eflâkî (öl. 761 / 1360), *Menâkıbu'l-Ârifîn*'i yazarken M. Feridun Sipehsâlâr'ın eserinden de yararlanmış ve bazı kısımlarını hiç değiştirmeden kitabına aktarmıştır. Türkçe'ye birkaç kez çevrilen Âriflerin Menkıbeleri, Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ'nın dostları, Mevlânâ ailesi ve halifeleri hakkında bilgiler verir. Eser akıcı bir üslûpla yazılmış olup, pek çok kez basılmıştır (Yazıcı, 1964-1966).

Sâkıb Dede (öl. 1148 / 1735)'nin *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyye*'si, Mevlevî şâirleri ve diğer Mevlevî büyüklerini bir araya toplayan bir eserdir. Sâkıb Mustafa Dede'nin bu eseri Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalarla yüklü olup, Mevlevî şâirlerin hayatı ve eserleri ile ilgili önemli bilgiler ihtiva eder. Sakıb Dede, Sefîne'yi 3 cilde ayırmıştır: Birinci cilt 268 sayfa olup, Hz. Ebubekir Sıddîk neslinden gelen Mevlânâ ve onun soyunu devam ettiren 61 çelebi hakkında menkıbevî bilgiler verir. İkinci cilt 144 sayfa olup, Mevlevî tarikatının 7 şeyhi ve onların menkıbelerini anlatır. Üçüncü cilt 233 sayfa olarak, Mevlevî dervişlerinden 80'inin hallerini ve menkıbelerini dile getirir.

Toplam olarak, 148 kişi hakkında bilgi veren Sefîne, Zeyl-i Menâkıbu'l-Ârifîn ve Tekmile-i Sevâkıbu'l-Menâkıb olarak yazılmıştır. Sefîne-i Mevleviyye, Kahire'de 1283 / 1876 yılında basılmıştır (Sakıb Mustafa, 1283).

Esrâr Dede (öl. 1211 / 1897)'nin *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*'si, Mevlevî şâirler hakkında toplu bilgiler vermesi bakımından büyük bir önem taşır. Bu tezkiredeki şiir örnekleri Şeyh Galib tarafından seçilmiş olduğundan, eser müşterek bir telif sayılabilir. Tezkire, 213 şâirden bahseder. Esrar Dede'nin tezkiresi çeşitli kişiler tarafından tez olarak çalışılmış olup, ayrıca kitap olarak da basılmıştır (Genç, 1986; Genç, 2000; Aras, 1987; Şimşek, 1967).

Ali Enver'in, *Semahane-i Edeb*'i Esrâr Dede'nin yukarıda sözünü ettiğimiz tezkiresinin yeniden kısaltılarak ve dilinin sadeleştirilerek yazılmasından ibarettir. Semahane-i Edeb'te şâir sayısı 189'a düşmüştür. Eser 1309 / 1891 yılında İstanbul'da basılmıştır (Enver, 1309).

Şerifzâde Seyyid Muhammed Fâzıl Paşa (öl. 1299 / 1882)'nın, *Şerh-i Hakayık-ı Ezkâr-ı Mevlânâ*'sı, Mevlevîlik tarihi için bir kaynak mahiyetini taşır. 1283 / 1866 yılında yazılmış olan bu eser, Mevlevî silsilesi, Konya'daki Mevlânâ Dergâhı'nda şeyhlik eden çelebiler, Galata ve Denizli / Lazikiye Mevlevîhanelerinin şeyhleri ve yazarın zamanındaki Mevlevîhaneler hakkında bilgiler verir. Eser, 1283 / 1853 yılında İstanbul Bosnevî El-Hac Muharrem Efendi Destgâhı Matbaası'nda basılmıştır (M. Fazıl Paşa, 1283).

Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî'nin Hadîkatü'l-Cavâmi'si, İstanbul camilerine ve camileri yaptıranların hâl tercümelerine ait bir eserdir. Bu kitaba Ali Sâtı tarafından ek yapılmıştır. Ali Sâtı tarafından hazırlanan nüsha, 1281 / 1864 yılında 2 cilt olarak basılmıştır. Hüseyin Ayvansarâyî'nin bu eseri, İstanbul'daki Mevlevîhaneler ve şeyhleri hakkında bilgiler içerdiğinden Mevlevîlik tarihi bakımından önemlidir (Satı, 1864-1865).

Hemedanlı Celâleddün Muhammed Abdülvehhâb-ı Hemedânî (öl. 954 / 1547) *Sevâkıbu'l-Menâkıb* adlı Farsça eserini, Mecdüddîn Feridun Sipehsâlâr'ın ve Ahmed Eflâkî'nin eserlerinden faydalanarak, bazı yerlerini kısaltarak yazmıştır. Bu eser Türkçe'ye çevrilmiş olup, Derviş Senâî Halil'in istinsah ettiği nüsha, Hâlet Efendi Mülhak, Yazma No : 50'de kayıtlıdır.

Anbarcızâde Derviş Ali bin İsmâil'in (öl. 1128 / 1715) yazdığı *Esrârü'l-Ârifîn ve Sirâcü't-Tâlibîn*'de, Mevlânâ ve onun silsilesinden, Mesnevî'den bahisler vardır. Derviş Ali, eserini yazarken Âriflerin Menkıbeleri'nden ve Sevâkıbu'l-Menâkıb'tan yararlanmıştır. Eser, Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, Yazma No: 711'de kayıtlıdır (Levend, 1988 : 428).

Seyyid Sâhih Ahmed Dede (öl. 1229 / 1813)'nin *Mecmûatü't-Tevârihi'l - Mevleviyye de*, Mevlevî tarihinin kaynaklarından olup; eserin bir nüshası Kudretullah Dede (öl. 1288 / 1871) ilavesi ve Ahmed Remzi Dede istinsahıyla, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, No: 1462'de ve diğer bir nüshası da, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp. No: 5446'da kayıtlıdır. Eserin muhtevası, Peygamber ve 4 halifeden başlayarak, Mevlevî silsilesi içinde yer alan ve Hz. Ebubekir'e kadar ulaşan sûfîlerin hal tercümeleri; Sultanü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled, Mevlânâ, Şems-i Tebrizî ve diğer Mevlevî

büyüklerinin ve yazarının kendi zamanına kadar yaşamış Mevlevî şeyhlerinin hal tercümelerini özetlemektedir (Levend, 1988 : 352).

Varlığını S. Nüzhet Ergun'un haber verdiği, İhsan Mahvî'nin *Mevlevî Şâirler* adlı eserinde, S. Nüzhet Ergun'un belirttiğine göre Mevlevîlerle ilgili kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Ancak eser kayıptır (Levend, 1988 : 352 ; Ergun, Tarihsiz : 1346).

Mehmet Ziya'nın *Yenikapı Mevlevîhânesi*, Kemâl Ahmed Dede adına yapılan Mevlevîhane'nin yapılış ve imar tarihiyle, burada şeyhlik yapanların hâl tercümelerini vermesi bakımından dikkati çeker (Ziya, 1329 ; Senemoğlu, Tarihsiz).

Nuri Ebüssüudoğlu'nun *İstanbul'da Mevlevî Tekkeleri* adlı kitabı 2 cilttir. Birinci ciltte, Yenikapı ve Bahariye Mevlevîhaneleri; ikinci ciltte, Galata Mevlevîhanesi, burada şeyhlik yapanlar ve Mevlevîhane mensuplarından tanınmış kişilerin hâl tercümeleri vardır. Eser basılmamıştır (Gölpınarlı, 1983 : 17-18).

Ali Nutkî Dede (öl. 1219 / 1804)'nin *Defter-i Dervişân-I* adlı eseri, Yenikapı Mevlevîhanesi'nin bir çeşit günlüğüdür. Ali Nutkî Dede'nin vefatı ile yarım kalan eser, kardeşi Abdülbakî Nâsır Dede tarafından tamamlanmış olup, Süleymaniye Ktp. Nafiz Paşa Kısmı, No: 1194'te kayıtlıdır. Bu birinci ciltte, Ali Nutkî Dede'nin yaşadığı dönemde, Yenikapı Mevlevîhanesi'nde ve dışarıda olup biten olaylar, tarihleriyle birlikte notlar halinde kaydedilmiştir.

Abdülbâkî Nâsır Dede (öl. 1236 / 1821)'nin kaleme aldığı *Defter-i Dervişân-II*, Ali Nutkî Dede'nin eserinin devamı niteliğinde olup, 1231 / 1815 tarihinden başlayarak Abdülbâkî Nâsır Dede'nin vefatına kadar olan zamanda, Yenikapı Mevlevîhanesi'nde bulunan dervişlerin kayıtlarını ihtiva eder. Bu defterin de özelliği birincisi gibi, Yenikapı Mevlevîhanesi derviş kayıtlarıyla birlikte, diğer tarikat şeyhlerinin tayin ve vefatı, bu yüzyılda mevcut Mevlevîhanelerdeki bazı olay, şeyh, tayin, vefat ve azillerinin tarih belirterek kaydedilmiş olmasıdır. Abdülbâkî Nâsır Dede'nin vefatından sonra, bu deftere dergâhın şeyhleri sırasıyla Receb Hüsnî Dede (öl. 1245 / 1826), Abdürrahim Künhî Dede (öl. 1247 / 1831), Osman Selahaddin Dede (öl. 1304 / 1886), Mehmed Celâleddin Dede (öl. 1326 / 1908) ve Abdülbâkî Baykara Dede de kayıtlar düşmeye devam etmişlerdir. Defterin fotokopi bir nüshası İSAM Ktp., No: 18112'de bulunmaktadır.

Hüseyin Fahreddin Dede (öl. 1329 / 1911)'nin *Mecmu'*ası Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., No: 7467'de kayıtlı olup, yazarının şiirlerini ihtiva eder. Aynı zamanda Fahreddin Dede'nin âdeta günlüğü mahiyetindedir. Fahreddin Dede, yaşadığı önemli olayları tarihleriyle birlikte not düşmüştür. Özellikle Beşiktaş Mevlevîhanesi tarihi için önemli olan bu Mecmua ile birlikte yine aynı numarada kayıtlı, Hüseyin Fahreddin Dede tarafından yazılmış, Beşiktaş Mevlevîhanesi şeyhlerinin hal tercümelerinin anlatıldığı küçük bir risâle mevcuttur. Bu risâle de, Mevlevîlik tarihi için önemlidir.

Ayrıca Mevlânâ için yazılmış müstakil menâkıp kitapları da mevcuttur. Bunlar, Lokmânî Dede (öl. 925 / 1519)'nin Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, ek, Yazma No : 48'de kayıtlı olan *Menâkıb-ı Mevlânâ'sı*; yazarı belli olmayan Nuruosmaniye Ktp., Yazma No: 2610'da kayıtlı olan *Menâkıb-ı Hazret-i*

Mevlânâ; yazarı belli olmayan Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, Yazma No : 4671'de kayıtlı olan *Menâkıb-ı Mevlânâ*; yine yazarı belli olmayan Nuruosmaniye Ktp., Yazma No: 2610'da kayıtlı olan *Menâkıb-ı Molla Hünkâr-ı Konevî* 'dir.

MEVLEVÎLİĞİN YAYILIŞI

Mevlânâ'dan kısa bir müddet sonra Mevlevîlik, Konya çevresinden taşarak, Anadolu'ya, hatta Anadolu'nun dışına yayılarak, pek çok şehir ve kasabada Mevlevî âsitâne ve zâviyeleri kurulmuştur. Konya Mevlevî Dergâhı, tarih boyunca Mevlevîliğin doğuş, yayılış ve yönetim merkezi olarak bilinmiştir (Önder, 1964 : 68). Konya'dan sonra Afyon ve Kütahya başta olmak üzere Anadolu'daki diğer şehirlerde de Mevlevîlik yayılmıştır.

13.asrın başlarında, Anadolu Selçuklu sultanı Alaeddin Keykubat, Afyon'da adına bir medrese yaptırmış, 631 / 1233 yılında bu yapının açılış törenine, aralarında Mevlânâ ve oğullarının da bulunduğu emirler, nâipler ve bilginler davet edilmiştir. Mevlânâ açılış törenini müteakip, Afyon'da dersler vermiş (Ilgar, 1992 : 21-22); bunun neticesinde de Mevlânâ ve çevresi Afyon'la tanışmıştır. Sultan Veled (öl. 712 / 1312)'in burada açtığı Mevlevîhane, Ulu Ârif Çelebi (öl. 720 / 1320) ve müritlerinin de seyahatleriyle, tarikatın bu bölgede zamanla kökleşip yayılmasına sebep olmuştur.

Mevlânâ'nın vefatı tarihi olan 672 / 1273 yılından sonra, Mevlevîlerin bir kısmı Mevlânâ'nın yerine, onun vasiyetine uyarak Hüsameddin Çelebi'nin; diğer bir kısmı da oğlu Sultan Veled'in post makamına geçmesini istemişlerdir. Sultan Veled, Mevlânâ dostlarının ikiye bölünmesini önlemek amacıyla Hüsameddin Çelebi'nin post makamına geçmesini sağlayarak, bir müddet için Afyon'a göç etmiş (Gölpınarlı, 1983 : 22); burada bir Mevlevî dergâhı açmıştır. Böylece, Sultan Veled, Konya dışındaki ilk Mevlevî dergâhını Afyon'da faaliyete geçirmiştir. Burada şeyh olduğu sıralarda, pek çok halife yetiştirip; bunları Amasya, Kırşehir, Erzincan gibi şehirlere yollayarak, zâviyeler kurdurmuş ve böylece Mevlânâ mensuplarını bir merkeze bağlı çeşitli şûbelerde toplamıştır (Tanrıkorur, 2000 : 60). Hüsamettin Çelebi'nin vefatına kadar (öl. 683 / 1284) Afyon'da kalan Sultan Veled'in kurmuş olduğu Afyon Mevlevî Dergâhı, Konya'dan sonra, hatta Karaman Dergâhı ile, Kütahya Mevlevîhanesi de dahil, en önemli Mevlevî dergâhı olmuştur. Burada yetişen dervişlerden pek çoğu, çeşitli dergâhlara postnişîn olarak görevlendirilmiştir. Örneğin; Veli Dede Cezayir'de, Hızır Dede Sakız'da, Nurullah Dede Eğridir'de, Ali Rûmî Dede Sandıklı'da, Derviş Hamdi Midilli'de görev yapmıştır (Ilgar, 1992 : 23).

Hüsameddin Çelebi'nin 683 / 1284 yılında vefatı üzerine, 684 / 1285 yılından itibaren, vefatı tarihi olan 712 / 1312 yılına kadar şeyhlik Sultan

Veled'e geçmiştir. Sultan Veled babasının tasavvufla ilgili düşüncelerini ve onun çevresinde toplanan müritlerini bir araya getirerek teşkilatlandırmış ve tarikat haline getirmiştir. O bu yolla, babasının tasavvuf anlayışını yaşatmaya ve yaymaya başlamış, vefatına kadar bu görevi başarıyla sürdürmüştür.

Sultan Veled'in oğlu Ulu Ârif Çelebi de, Mevlevîliği yaymak amacıyla Afyon'da Ahmet Bey'i, Denizli'de İnanç Bey ve Kütahya'da I. Yakub Bey'i ziyaret ederek, buralarda Mevlevî zâviyeleri kurulmasına vesile olmuştur (Gölpınarlı, 1983 : 73-75). Yaptığı seyahatlerle beyliklerde, Mevlevîliği tanıtıp yayan Ulu Ârif Çelebi, bu beylerin huzurunda düzenlenen sema törenleriyle tarikata pek çok kişiyi çekmiş ve bu yolla Mevlevîliğin büyük bir çevreye yayılmasını sağlamıştır. Mevlevîliğin bir tarikat olarak yayılmasında sema mukabeleleri oldukça önemli bir rol oynamış ve bu sayede beyliklerin hâkimiyet sahalarında Mevlevîhanelerin açılması da sağlanmıştır.

Ulu Ârif Çelebi, ömrünün büyük bir kısmını seyahatlerde geçirmiş, Lârende (Karaman), Beyşehir, Aksaray, Akşehir, Afyon, Kütahya, Amasya, Niğde, Sivas, Tokat, Birgi, Denizli, Menteşe, Alanya, Antakya, Bayburt, Erzurum, Irak, Tebriz, Sultaniye'de bulunmuş ve buralarda zâviyeler kurdurarak, Mevlevîliği büyük bir coğrafyada genişletmiştir (Tanrıkorur, 2000 : 61).

Mevlevîliğin yayılmasını sağlayanlardan bir başka önemli isim Mevlânâ'nın torunu, Sultan Divanî'dir. Ana tarafından Mevlânâ'ya, baba tarafından Germiyan Oğullarına mensup olan Sultan Divanî (öl. 947 / 1540), Mevlevîliği Anadolu'ya hızla yayarken, bazen Anadolu dışına da çıkmış, bilgi ve kerametleriyle Mevlevîlerin sayısını arttırmıştır. İran ve Irak yönüne seyahatlerinden başka; Karaman, Muğla, Burdur, Mısır, Suriye, İstanbul, Bursa, Kütahya gibi şehirlere de önemli seferlerde bulunmuştur. Sultan Divanî, Mevlevîliğin yayılışında ve tekkelerin açılışında birinci derecede etkin rol oynamış olup, Lâzikiye, Halep, Mısır, Cezayir, Sakız, Eğridir, Sandıklı, Midilli, Muğla, Burdur, İstanbul / Galata Mevlevîhaneleri onun gayretleriyle açılmıştır.

İstanbul'un fethiyle birlikte İstanbul'un şehir hayatına giren Mevlevîliğin, buradaki ilk merkezi Bizans dönemine ait Akateloptos Manastırı Kilisesi'dir. Fetihten sonra burası Mevlevîlere tahsis edilmiş, Kalenderhane Camii olarak adı değiştirilmiştir (Işın, 1994 : 424). Bir şeyhin idaresine verilmiş olan bu bina, kısa bir süre Mevlevîler tarafından kullanılmış olup, burada Cuma namazlarından sonra 4 kişilik mutrıp heyeti eşliğinde sema icra edilmiş, ardından da Mesnevî okutulmuştur (Işın, 1994 : 424). Burası tam teşekküllü bir Mevlevîhane değildir. Yine bu dönemde İstanbul, Südlüce sahilinde Ca'fer-âbâd adlı bir tekke mevcuttur. Ancak burası da tam teşekküllü bir tekke olmayıp, kısa bir süre hizmet vermiştir (İsen, 1994 : 209). II. Bayezid döneminde (1481-1512), 897 / 1491 yılında Galata Mevlevîhanesi, İstanbul'un tam teşekküllü ilk Mevlevîhanesi olarak faaliyete geçmiş ve buranın ilk şeyhi de Sultan Divanî olmuştur.

Sultan Divanî, şeyhliği sırasında İstanbul gibi, Afyon'u da bir kültür merkezi haline getirmiş; buradan pek çok ilim adamı, şâir, hattat yetişmiştir (Nasrattınoğlu, 1978 : 157). Bir çok talebe yetiştirerek, Mevlevîliğin

yayılmasını sağlayan Sultan Divanî, Tasavvuf Edebiyatı'nda Gülşen-i Vahdet, Gülşen-i Esrâr, Gülşen-i İrfân, Divân, Tuhfe-i Şâhidî adlı eserleri ile tanınan Muğlalı İbrahim Şâhidî (öl. 957 / 1550)'nin de hocasıdır. Şâhidî'den sonra uzun süre Muğla Mevlevîhanesi'nin postnişînliğini yapan Şuhûdî Dede (öl. 1000 / 1591) de onun yetiştirdiği talebelerdendir. Safayî Dede (öl. 940 / 1534), Sâdıkî Dede (öl. 936 / 1529), Sâfî Ahmet Dede (öl. 936 / 1529), Melâmi Dede (öl. 960 / 1552), Mahremî Dede (öl. 950 / 1543), Derviş Vâsık (öl. 936 / 1529) da Sultan Divanî'nin rahle-i tedrisinden geçmişlerdir (Ilgar, 1992 : 161).

Abdülbâki Gölpınarlı'dan başka görenin olmadığı Şâhidî'nin Gülşen-i Esrâr'ına göre, Mevlevîlik 14. ve 15. yüzyıllarda köylerde de yayılmıştır (Gölpınarlı, 1983 : 245-246). Abdülbâki Gölpınarlı, "Şâhidî'nin Gülşen-i Esrâr'ını bulamasaydık, Mevlevî Şemsîlerinin halk üzerindeki nüfûzunu, bunların temsil ettikleri Mevlevîliğin, köylere kadar yayıldığını ve Anadolu'da Mevlevî köylerinin bulunduğunu bilemeyecek, bu tarikatın en mühim bir hususiyetini belirtemeyecektik" der (Gölpınarlı, 1983 : Giriş).

Bu derece şehirlerde ve köylerde yayılma sahası bulan Mevlevîlik, etrafına halktan ve yönetimden pek çok taraftar toplamıştır. Osmanlılar kuruluşundan yıkılışına kadar tarikatlara özel bir ilgi göstermiş; onlardan maddî ve manevî yardımlarını esirgememişlerdir. Öyle ki, devletin bir eli medresenin, bir eli tekkenin üzerinde olmuş; ayrıca yönetim tarafından onların işlerini, imkânlarını kolaylaştırıcı tedbirler de getirilmiştir (Akar, 2000 : 471). Zaten, resmî eğitimlerinin yanı sıra, padişah da dahil olmak üzere hemen bütün Osmanlıların bir tarikatla ilişkisi olmuştur (Akarlı, 1986 : 23).

Osmanlı topraklarında, geniş müritleri bulunan Bektaşî ve Mevlevî tarikatları Osmanlı saltanatında önemli bir konuma erişmişlerdir. Bektaşîler köylüler arasında tutunurken, Mevlevîler özellikle şehirlerde gelişen, fakat Rumeli'de, özellikle de Selanik'te önemli kolları olan, daha şehirli bir tarikattır.

Mevlevî tarikatına, devlet erkanından büyük bir çoğunluğun katılımı ile, Mevlevîler devlette bir nüfuz mevkî elde etmiş ve böylece, devlet erkanı Bektaşîlere ve onların yardımcısı Yeniçerilere karşı bir denge ağırlığı sağlamıştır (Lewis, 1984 : 402). Abdülbâki Gölpınarlı'ya göre de, III. Selim'in ve II. Mahmud'un Mevlevî oluşu ve Mevlevîliği sevişi Hacı Bektaş'ı pîr tanıyan Yeniçerilere karşı bir harekettir (Gölpınarlı, 1983 : 271). Ancak bu, padişahların yönetimde denge ağırlığını sağlamak için başvurdukları bir yoldan ziyade, Mevlevîliğin padişahları ve halkı kendisine çekmede, daha etkin bir rolü olduğundandır. Çünkü şiir, musiki ve sanatın bütün şubeleri ile yoğrulan bir tarikat olan Mevlevîliğe, zaten çoğu şâir, musikişinâs veya sanat sever olan padişahların tepkisiz kalmaları imkansız gibidir. Zaten padişahlar da tepkisiz kalmamışlar; padişah ve devlet erkânın çoğu, Mevlevî ya da Mevlevî muhibbi olarak, Mevlevîleri korumuş ve onlardan ihsanlarını esirgememişlerdir. Bu sayede de, tarikatlar içinde Mevlevîlik yönetim ve halk tarafından çok rağbet gören tarikat olmuştur.

Mevlevîlik, bilhassa Osmanlı sultanlarının tarikata gösterdikleri himayeci tavırları ve güzel sanatların bütün şubelerinin Mevlevî tekkelerinde

her zaman büyük rağbet görmesi sebebiyle, Mevlevî şeyhlerinin siyasî-dinî bütün hareketlerden daima uzak durarak içtimâî nizamın muhafazasına samimiyetle çalışmaları sonucunda, Mevlânâ'dan sonra, teşkilatlı bir müessese olarak; Anadolu, Mısır, Suriye, Irak, Azerbaycan ve Macaristan içlerine kadar yayılmış pek çok yerde Mevlevî dergâhları kurulmuştur (Banarlı, 1987 : 291-292). Hilâfet makamına geçen Mevlevîler, merkezî yönetim çevreleri ile iyi ilişkiler kurmuş, bu çevrelerin siyasi desteğini almışladır. Böylece tarikata sağlanan vakıflarla ekonomik bakımdan da güçlenen tarikat hızla yayılmış ve zenginleşmiştir. Gerek çelebilik makamına geçen, gerekse diğer Mevlevî büyüklerinin, siyasî hayatta vukû bulan herhangi bir hadisede müspet ya da menfî tavır takınmamış olmaları tarikatın yayılmasında başlıca etkendir.

Mevlevîhanelerin, türbesi ve hücreleriyle, semahanesi ve çelebi dairesiyle, çilehânesi ve mutfağıyla mükemmel bir sosyal hayat merkezi halini almasıyla, 16.asrın sonundan itibaren Mevlevîlik; Konya, İstanbul, Afyon, Kütahya şehirleri başta olmak üzere, pek çok şehirde aktif bir kamuoyu yaratmıştır. Bu sıralarda Kütahya, Manisa, Edirne, Bursa, Isparta, Denizli, Trabzon, Amasya gibi şehirler; ayrıca Rumeli'de Filibe, Vardar Yenice, Üsküp, Prizren, Serez gibi yerleşim merkezlerinde de bir kültürel hareketlilik yaşanmıştır. Yaşanan bu kültürel hareketliliğe paralel olarak, şehirlerde Mevlevîlik yayılmış, bu şehirlerin çoğunda Mevlevîhaneler kurulmuş ve tarikat kökleşip yerleşmiştir. Şehirlerde oluşan edebî kamuoyu ile, özellikle İstanbul Mevlevîhanelerinde musiki ve şiir alanında çok ciddî gelişmeler olmuştur. Musiki için vazgeçilmez mekânlar olan Galata ve Yenikapı Mevlevîhaneleri'nde, Mevlevî musikisi büyük bir gelişme göstermiş; Itrî ve Dede Efendi başta olmak üzere pek çok usta musikişinas yetişmiştir. Gelişen musiki ile birlikte, Divan şiiri ve Mevlevî şiiri de birbiri içinde gelişerek büyümesini sürdürmüştür.

Mevlevîliğin Osmanlılar zamanında sadece Anadolu'da değil, Balkanlar'da ve Arap ülkelerinde yayılması, zaman zaman dergâhların vezirler tarafından yaptırılarak buralara vakıflar bağışlanması, bunlardan bir kısmının devlet eli ile tamiri, yeniden yapılandırılması ve Mevlevîlerin kendi yaptıkları girişimler, bu tarikatın Osmanlı toplumunda ne derecede yaygın ve etkili olduğunun ispatıdır (Göyünç, 1990 : 100-101).

Mevlevîliğin bu derece gelişerek büyümesinde, tarikatın siyâset dışı kalmış olması, devlet işlerine karışmaması, yönetime zarar verecek davranışlarda bulunmamış olması da etkendir. Bütün bu özelliklerinden dolayı tarikat devlet büyüklerinden himâye görerek, İmparatorluğun her tarafında yayılmış, devletin gücü ile orantılı bir şekilde büyümüştür. 19.yüzyıl sonunda Mevlevîhane sayısı bir hayli artmış ve Mevlevîlik, Avrupa, Amerika ve Japonya içlerine kadar yayılmıştır (bkz.: Ekler, Harita-2).

MEVLEVÎLİĞİN DOĞUŞ VE YAYILIŞINDA EDEBİYATIN ETKİSİ

Tekkeler, zâviyeler kurularak, tasavvuf esasları halk arasında yayıldıkça, her tarikat için müstakil bir edebiyat oluşmuştur (Köprülü, 1976 : 341-342). Hemen her tarikatta, o tarikatın âdâb ve erkânından, tasavvuf esaslarından, şeyhlerin menkıbe ve kerametlerinden bahseden, tarikat erbabı için yazılmış kitaplar vardır. Türklerin İslâmiyet'i kabul edip, Müslüman olmalarından sonra tekkelerde mutasavvıflar vasıtasıyla ortaya konan edebî ürünler, dinî-tasavvufî bir karakter taşımaktadır (İsen, 1997 : 210).

Mevlevîliğin doğuşunda, kendisi de şâir olan Mevlânâ'nın etkisi büyüktür. Mevlânâ'dan sonra Mevlevîliğin kuruluş ve yayılışında, Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi, Sultan Divanî, Eflâkî, Şâhidî gibi ilk Mevlevîlerin şâir olmalarının da etkisi vardır. Mevlevîliğin doğuş ve yayılışında etkisi olan bu Mevlevî büyükleri, aruz vezni ile Farsça ve Türkçe eserler vermiş; böylece Mevlevîlik kültürünün zengin malzemesini Divan edebiyatına aktarmışlardır. Türklerin İslâm dairesine girdikten sonra teşekkül ettirdikleri bir edebiyat olan Divan edebiyatı, 13. asırdan 19. asra kadar, Osmanlı devletinin siyasî genişlemesine paralel olarak büyük bir coğrafî sahaya yayılmıştır (Açıkgöz, 1988 : 111). Mevlevî şiirinde de bu böyle olup, en çok şâir Osmanlı'nın altın çağı olan 17.yüzyılda yetişmiştir (bkz.: Ekler, s. 451-452)

Osmanlı toplum yapısı, başlangıçta bir arayış dönemi geçirdikten sonra özellikle 16.yüzyıldan itibaren hem idarî, hem de kültürel yapıda istikrarlı bir görüntü sergilemeye başlamıştır. Bu kültürel yapı içerisinde yetişen sanatçının asıl görevi, başta sultan olmak üzere, devlet ileri gelenlerinin yaptıklarını gelecek kuşaklara aktarmaktır (İsen, 1997 : 35). Mevlevîler de, Divan şâiri olarak bu geleneği sürdürmüşlerdir. Gerek Mevlevî şâirlerin meydana getirdiği divanlar, gerekse tezkireler hep bu amaca yönelik olarak yazılmıştır. Mevlevî şâirlerinin hemen hepsi kaside, gazel ve diğer vadilerde Divan şâiridirler. Mesela; Esrar Dede, Mevlevî dergâhlarında yetişmiş, bütün vadilerde şiir söyleyerek Divan oluşturmuş, bir Mevlevî-Divan şâiridir. O, Divan'ında 14 kaside, 23 musammat, 263 gazel, 8 tarih, 148 rubaî söyleyecek kadar Divan şâiridir. Bunlardan 7 beyitli raks redifli gazeli, 11 / 10 ve 8 beyitli semâ redifli 3 gazeli, 30 beyitlik bi'ş-nev redifli gazeli, 7 beyitli külâh-ı seyfî redifli gazeli, 18 beyitli Monlâ-yı Rum redifli na'tı, 7 beyitli Mevlânâ redifli na'tı, 18 beyitli Celâlüd'dîn redifli na'tı, Mevlevî büyüklerinin şiirlerine yazılmış 6 tahmisi tamamen Mevlevîlik etkisindeki şiirlerdir. Ayrıca diğer şiirlerinin beyitlerinde de, Mevlevîlikle ilgili terimlere sıklıkla rastlanır. Tezkiresinde de, Mevlevî şâirleri bir araya toplayarak onların unutulmasını önlemiş olan Esrar Dede, Mevlevîler için önemli bir vazife görmüş, hem de bunları edebiyat tarihine kazandırmıştır.

Tekke, dergâh ve zâviye gibi tasavvufî kuruluşların, kültürel hayatta oynadıkları bir mühim rol de, aydınlara ve aydınların eserlerine muhatap olacak zümrelere Farsça'nın öğretilmesi işini yüklenmeleridir. Bilindiği gibi,

gerek orta ve gerekse yüksek dereceli medreselerin hiç birinde Farsça öğretilmezdi. Farsça Mevlevîhanelerde Mesnevî okutularak veya özel hocalar nezaretinde metin okutularak öğretilirdi (Açıkgöz, 1988 : 160). Divan şiirinin Farsça ağırlıklı olması dolayısıyla da, Divan şâirleri için Mevlevîhaneler vazgeçilmez olarak, şiir sohbetlerinin yapıldığı mekânlar haline gelmiştir.

İlim ve sanat ehline verdiği değer bilinen Osmanlı sarayında, şâirlerin özel bir yeri olduğu muhakkaktır. Şâirleri himaye eden, Osmanlı sarayının ve başka hiçbir hanedanda rastlanmayan şiir kabiliyeti bulunan padişah ve şehzadelerinin edebiyatın gelişmesi açısından üstlendikleri fonksiyon çok büyüktür (Açıkgöz, 1988 : 163). Osmanlıda edebî kültürün gelişip yayılmasına vesile olan mekânların başında şüphesiz saray gelmektedir. Bu anlamda Osmanlı sarayı ve çevresi ilmin, güzel sanatların ve bilhassa edebiyatın gelişmesinde mühim bir rol oynamıştır. Buralarda okunan ve dinlenen şiirler ve diğer edebî eserler, padişah tarafından ya takdir edilip mükafatlandırılarak veya tenkit edilerek, sürekli gündemde tutulmuştur (Açıkgöz, 1988 : 164). Zaten kendileri de şâir olan padişahların, güzel sanatların bütün şubelerinin yer aldığı Mevlevî tekkelerini görmezden gelmesi imkan dışıdır. Mevlevî ya da Mevlevî muhibbi olan devlet erkânı edebiyatın zenginleşmesine bire bir katkıda bulunmuştur, denilebilir. Şöyle ki, Osmanlı'da yüzyıllar boyu Mevlevî şâir ve musikişinaslar saraya davet edilip, padişah huzurunda sanatlarını icra etmiş ve padişahtan itibar ve himaye görmüşlerdir. Padişah ve devlet erkânının bu davranışları, sanatçıyı teşvik eden bir güç olarak, Mevlevîler üzerinde de olumlu etkiler yaratmıştır.

Mevlevîhane postnişînleri ve tekke mensupları arasında şâirlerin bulunması, dervişlerin edebî kültür almalarını kolaylaştırmıştır. Ortam buna müsait olduğundan, şiire kabiliyeti bulunanlar, Mevlevîhanelerin feyziyle iyi derecede birer şâir olarak yetişmişlerdir (Ayan, 1982 : 458). Ayrıca, Mevlevîhanelerin başa geçen şeyhlerinden bir çoğu da şâirdir. Mesela Yenikapı Mevlevîhanesi'nin toplam olarak 20 şeyhinden 14'ü şâirdir (Ziya, Tarihsiz : 107 - 245). Ayrıca incelemeye dahil olan 280 Mevlevî şâirden bilinen 120'si şeyhlik görevinde bulunmuşlardır (bkz. Genel Değerlendirme Bölümü). Mevlevîhaneler şâirlerin toplandığı birer mekân olup, buralarda şiir sohbetleri yapılmıştır. Bu sayede yetişmekte olan gençler bu manevî havadan feyz alarak şâir olmuşlardır. Şeyh-şâirler, çeşitli sohbetler, dersler, şerhler, sühanverân-ı ihvân-ı safâ ve nazîrecilik gibi şiiri besleyen ve geliştiren etkenler, Mevlevî edebî muhitinde genç şâirlere, yeteneklerini kullanmada önemli fırsatlar sağlamıştır (Genç, 1993 : 132).

Mevlevî edebî muhiti, kendi içine kapalı bir muhit olmamıştır. Devrin tanınmış şâirlerinin bu edebî muhitle sürekli ilişkileri olmuş ve dolayısıyla Mevlevî şiiri geleneğin dışında kalmamıştır (Genç, 1993 : 129-143). Mevlevî olmayan Divan şâirlerinin bazıları Nef'î gibi Mevlevî muhibbidir. Mevlevî olmayan ya da Mevlevî muhibbi olan şâirler de, Mevlevî edebiyatının zengin malzemesi içinde yoğrulmuşlardır. Nef'î Türkçe Divan'ında Peygamber için yazdığı na'tdan sonra, ilk kasideyi Mevlânâ'ya yazmış ve Mesnevî'nin her beytini marifet cihanı olarak nitelendirmiştir. Nef'î'nin Farsça şiirlerini ihtiva

eden Divan'ında da, Mevlânâ için yazılmış kasideler vardır. Yani Mevlevî muhibbi şâirler ve Divan şâirleri, Divan ve Mevlevî şiirinin zengin malzemesi ile manzumeler meydana getirerek, Mevlevî Edebiyatı'nın gelişmesine ve zenginleşmesine birebir katkıda bulunmuşlardır.

Nazîre geleneğinin de, Mevlevî Edebiyatı'nın yayılması ve gelişmesinde büyük bir payı olmuştur. Mevlevî şâirler, birbirlerinin şiirlerini tanzîr etmişlerdir. Sadece Mevlevî şâirler değil, Mevlevî olmayan Divan şâirleri de bu edebî muhit içinde yer alan şâirlere, nazîreler yazmışlardır (Genç, 1993 : 132). Esrar Dede Tezkiresi'nde yer alan şâirlerin biyografileri içinde bu her 2 durum için örnek bulmak mümkündür (Genç, 2000). Ancak Mevlevî şâirlerinin birbirlerinin şiirlerine yazdıkları nazîreler sayıca daha çoktur.

Mevlevîliğin, Divan Edebiyatı'nın yayılması ve zenginleşmesine etkisinin yanı sıra, Divan Edebiyatı'nın da Mevlevîliğin yayılış ve zenginleşmesine etkisi olmuştur. Mevlevîlik etkisinin, Divan şiirinin muhtevası içinde görüldüğü belli başlı konular; Mevlânâ sevgisi, aşk, insan-ı kâmil, fanilik, ney, semâ, külâh, nemed'dir. Bu mazmunların ve terimlerin şiir malzemesi olarak kullanılması neticesinde, Divan Edebiyatı'nın şiirdeki muhtevası zenginleşmiştir. Mevlevî şiirinde, Divan şiirinin etkisinin görüldüğü belli başlı konular ise; aşk, sevgili, âşık, gönül, hasret, vuslattır (Genç, 1993 : 134-141). Bir Mevlevî şâiri, aşkı hem Mevlevî ortamından, hem de gelenekten öğrenmiştir. Bu bağlamda da, Mevlevî şâirleri geleneğin takipçisidirler.

Anadolu'da ve Rumeli'de yetişen Türk şâirlerinden büyük bir kısmı, Mevlevî tarikatına mensup oldukları için, Divan Edebiyatı'nın gelişmesinde de Mevlevîlik tesiri kuvvetlidir. Mevlevîliğin Hint, İran ve Türk Edebiyatı üzerindeki tesiri çok geniştir. Türklerde yalnız Mevlevîliğin yetiştirdiği şâir ve yazarlar değil, din dışı mahiyette eserler veren bir çok kişi de, asırlarca Mevlânâ'nın ve Mevlevîliğin tesirleriyle eserler meydana getirmişlerdir.

Mevlevîliği eserleriyle yayanlar konusunda, özellikle Mecdüddin Feridun, Eflâkî ve Şâhidî ilk akla gelen isimlerdir.

Mecdüddin Feridun Sipehsâlâr, Risâle-i Sipehsâlâr be Menâkıb-ı Hudâvendgâr adlı Farsça eserinde, Mevlânâ'nın menkıbelerini toplamıştır. Bu eser, Mevlevîliğin yayılış devri ile ilgili ilk kaynaklardan biri olması sebebiyle önemlidir.

Eflâkî'nin Menâkıbü'l-Ârifin'i, Mevlevîliğin yayılış devri hakkındaki mühim kaynaklardandır. Bu kitapta Sultanü'l-Ulemâ, Mevlânâ, Şems, Selâhaddin, Hüsâmeddin, Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi hakkında bölümler vardır. Dil, bazı bölüm başlarıyla lâkaplar ve tavsîfler istisna edilirse, tam bir tahkiye dilidir. Eser, Farsça sade ve özlü nesrin güzel bir örneğidir.

Şâhidî'nin Gülşen-i Esrâr'ı da, Mevlevîler arasında Mevlevîlik tarihi açısından önemli bir kaynak olarak zikredilir. Şâhidî'nin, kendi hal tercümesiyle birlikte Divânî Mehmet Çelebi (936 / 1530)'nin hususiyetlerini ve Mevlevîliğin bazı özelliklerini anlattığı bu eseri kayıptır. Eserin dili Farsça'dır.

Şâhidî'nin Gülşen-i Tevhid'i, Mesnevî vezninde ve mesnevî tarzındadır. Eserin dili Farsça'dır. Gülşen-i Tevhid, Mesnevî'nin şerhi olup, Mevlevîhanelerde çok okunan ve itibar edilen bir eser olarak önem taşımaktadır.

Şâhidî'nin Müşâhedât-ı Şâhidiyye'si, sadece Sâkıb Dede'nin bahsettiği bir risalededir. Şâhidî bu eserde, Divânî Mehmet Çelebi'yle Mevlânâ'dan aldığı feyizleri ve gördüğü manevî lutufları anlatmıştır.

Şâhidî'nin Divân'ı, Farsça ve Türkçe şiirlerden oluşmuştur. Bu şiirlerde Mevlânâ ve Mevlevîlik, bizzat yer alır. Bu Divan, Mevlevîler arasında sevilmiş ve yüzyıllar boyu okunarak Mevlevîliğin yayılmasında önemli bir vazife görmüştür.

Mevlevîliği eserleriyle yayanlar konusuna, Mesnevî'yi şerh ve tercüme edenleri de eklemek gerekir.

Mesnevî Türkçe olarak, Sürûrî, Sûdî, Şem'î, 'İlmî, Ankaravî Rüsûhî İsmail Dede, Abdülmecîd Sivasî, Sabuhî, Cevrî, Sarı Abdullah, Şifâî, Şeyh Galib, Bursalı İsmail Hakkı, Şeyh Murâd Buhârî, Hasan Dede, Osman Salaheddin Dede, Âbidin Paşa, Tahirü'l-Mevlevî, Ahmed Avni Konuk, Kenan Rufaî, Abdülbâki Gölpınarlı tarafından şerh edilmiştir.

Mesnevî'yi Türkçe tercüme edenler de, Muinî, Aydınlı Ömer Ruşenî, Nahîfî Süleyman Efendi, Abdullah Salahî Efendi, Süleyman Hayri Bey,Yenişehirli Avni Bey, Feyzullah Sâcid Ülkü Bey, Veled Çelebi İzbudak, Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, Feyzi Halıcı'dır.

Mesnevî için yazılan müstakil lugatlar, Ezhâr-ı Mesnevî ve Envâr-ı Ma'nevî'dir. Ayrıca, Muzhir-al-işkâl da Mevlevî kültürünün yayılışına hizmet eden eserler arasında zikredilmelidir.

C-MEVLEVÎLİK VE GÜZEL SANATLAR

Tasavvufla güzel sanatlar arasında temelde bir benzerlik söz konusu olup; tasavvufun da, sanatın da bir çok tarifi vardır. Çünkü sanat da, tasavvuf gibi ruhî bir olay olup; yaşanan, hissedilen bir hâl ve duygudur. Sanatkâr da, mutasavvıf da mutlak güzeli arar. İslâm medeniyetinde her sanatkâr mutasavvıf değilse de, her mutasavvıf bir yönüyle sanatkârdır. Sanat tasavvufta bir gaye değilse de, gayeye gitmek için en önemli araçlardan biridir (Kara, 2000 : 120). Tasavvufun amacı, ruhu ve kalbi olgunlaştırmak olduğundan, tasavvuf bu noktada güzel sanatlarla ilişki kurmuş, onun yönlendirici, eğitici özelliğinden faydalanmıştır (Kara, 2000 : 121). Bu ilişki neticesinde, yüzyıllardan beri hemen bütün güzel sanatlar tasavvufî muhitlerde ilgi görmüş ve teşvik edilmiştir.

İslâm medeniyetinin diğer bazı unsurlarında olduğu gibi, güzel sanatların da kaynağı, Kur'an-ı Kerim ve Peygamberin sözleri ile davranışlarıdır. Güzel sanatları bu esaslar üzerinde kuran ve geliştiren

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

disiplin ise tasavvuftur. Peygamberin "Allah güzeldir, güzeli sever" hadisinden hareket eden mutasavvıf sanatkârlar, sürekli olarak mutlak güzeli aramak peşine düşmüşlerdir (Kara, 2000 : 119).

Güzel sanatlar adı altında toplanan şiir, musiki, heykelcilik, resim, mimarî, raks önce dinden, yani dinî ayinlerden doğmuş, uzun müddet tamamıyla dinî bir mahiyette kalmıştır (Köprülü, 1986 : 66). Dinî fonksiyonun yanı sıra getirdiği rûhî terbiye sistemi ile tekkeler, Türk tarihinin en seçkin bestekâr, şâir, hattat ve diğer sanatkârlarının yetişmesine vesile olmuştur (Kılıç, 1998 : 163). Tarikatlar içinde Mevlevîlik bu görevi en lâyıkıyla yerine getiren tarikat olarak dikkat çekicidir.

Siyasî coğrafyanın kültür kamuoyu ile münasebeti doğrultusunda, tekke ve zâviyeler kurularak, tasavvuf esasları halk arasında yayılmaya başladıkça her tarikat için başlı başına bir edebiyat teşekkül etmiş ve bu doğrultuda sanat eserleri meydana gelmiştir (Köprülü, 1976 : 341-342). Kültürel hayatın en önemli öğelerinden biri olan sanat, aynı zamanda bu konunun gelişmesini sağlayan ya da onu engelleyen şartları en çok bünyesinde bulunduran alandır. Toplumlarda geçerli olan değer yargıları, yönetimin bakış açısı, toplumun bilgi ve kültür düzeyi ve sanata sağlanan destek, bütün ülke sanatlarında olduğu gibi Türk sanatının gelişmesinde de birinci derecede etkendir (İsen, 1997 : 248). Mevlevîlikte de, sanatın gelişmesi, toplumun değer yargıları yani toplumun sanata değer verişi, yönetimin, devlet büyüklerinin bakış açısı ve desteği ölçüsünde gelişmiş, büyük bir sahaya yayılmıştır.

Geçen 10 asırlık zaman dilimi içerisinde tekkeler ve dergâhlar, yaşadıkları devirdeki sanatı ve sanatkârı korumuş, onların eğitimini gerçekleştirmiş, dinî müsamaha içinde yaygınlaştırmıştır. Bu yaygınlık, dünyada fikir ve his birliğini sağlamıştır. Mutasavvıfların güzel sanatlara yönelmeleri ile temelde evrensel olan İslâm dini, evrensel bir ortama sunulmuş; Farsça yazan Mevlânâ, Türkçe yazan Yunus Emre, Arapça yazan İbni Arabî evrensel olmuşlardır (Kara, 2000 : 121).

Mevlânâ'yı yetiştiren muhit tasavvufî muhittir. Mevlânâ'nın çağları aşan düşüncesi, dergâh ürünü olan bir düşüncedir. Mevlevîlikte sema, zikir ile güzel sanatların bir sentezidir. Mevlânâ bir kuyumcunun çekiç seslerinin ahenk ve nağmeleriyle kendinden geçebilecek kadar hassas bir ruha sahip, sanatkâr bir mutasavvıftır (Kara, 2000 : 122).

Sanatkâr bir mutasavvıf olan Mevlânâ'dan ilhamını alan Mevlevîlik, sûfîlerin, Tanrıya ulaşmak için kabul ettikleri zikir, riyazat, dünyayı terk etme gibi esasları kabul etmemiş; bilâkis, dünyadan çekilmemeyi; herkesin bir işle uğraşmasını, elinin emeğiyle geçinmesini tavsiye etmiştir (Gölpınarlı, 1983 : 306). Boş durmanın hoş görülmediği, hatta yasak edildiği Mevlevîhaneler, yüzyıllar boyu fikir ve sanatta gerçek birer mektep vazifesi görmüştür. İşte bu doğrultuda Mevlevîhanelerde, kişi kabiliyetine göre eğitilip, güzel sanatların en az bir şubesinde ustalaştırılmıştır. Ayrıca Mevlevîlik insanı sevmek, Tanrı'yı sevmektir düsturundan hareketle, insana hizmeti esas olarak kabul etmiştir.

Bu hizmet anlayışı ile hareket eden Mevlânâ ve Mevlevîler, İslâmiyet'in özündeki güzellik ve hoşgörüyü yaymak istemiş; bu amaca dayanarak güzel sanatlar kültürüne büyük önem vermişlerdir. Şöyle ki, çileye soyunan bir can, çilesini tamamlamak için 18 hizmeti sırasıyla görürken, bir taraftan da bu işlerden arta kalan zamanda, sema meşkini öğrenmiştir. Ayrıca, canın ilgi alanı tespit edilerek musiki, hat, tezhip, oymacılık, mobilyacılık, saatçilik, tesbihcilik, ahçılık, bahçıvanlık gibi sanat ve zenaat dallarında; Türkçe, Arapça, Farsça, Lâtince, Fransızca, Rumca gibi dillerde; edebiyat, fıkıh, tasavvuf gibi ilim dallarında yetiştirilmiş; Kur'ân-ı Kerîm ve Mesnevî okutulmuş, daha sonra da bunların tefsirleri öğretilmiştir. Yani çileye soyunan, eğitimine mutfakta başlayan can, belli bir olgunluğa erişene kadar, dedelerin hücrelerinde ve meydan odasında, eğitimini kesintisiz olarak sürdürmüştür (Tanrıkorur, 2000 : 76).

Bârihüdâ Tanrıkorur'a göre (2000 : 62) Mevlevîlik, 3 büyük uygarlığın (Horasan / Anadolu Selçuklu / Osmanlı) mirasçısı olup, bu uygarlıkların en üst seviyede yaşandığı kültür merkezlerinde (Belh / Konya / İstanbul) şekillendiğinden edebiyatı, musikisi, teşrifâtı ve zarafetiyle başlı başına bir kültür ortamı meydana getirmiştir. Bu kültür ortamının yegâne mekânı olan Mevlevîhanelerde, eğitim programı, kişilerin kabiliyetine göre düzenlenmiş olup; eğitimde aşama aşama ilerlenerek, herkesin seviyesine göre ders verilmiştir. Temel dersler arasında musiki, sema, astronomi, tıp, tabiat bilgisi, sanat eğitimi, tarih, sosyoloji ve psikoloji vardır (Yöndemli, 1997 : 25). Mevlevî dergâhlarında Türkçe, şark ve garp lisanlarının yanı sıra; hat, nakış, oymacılık, marangozluk, aşçılık, demircilik, dokumacılık, bakırcılık, bahçıvanlık gibi sanatların da öğretilmesine ayrıca önem verilmiştir. Dergâhlarda verilen eğitimde, sadece nazarîyat öğretilmemiş, örnek üzerinde uygulama yaptırılmış; içe bakış (introspeksiyon) metoduyla nefsin tuzaklarına düşmemek için dervişin, kendini daha iyi değerlendirilmesi imkânı sağlanmıştır (Yöndemli, 1997 : 25).

Akademik birer kuruluş olan Mevlevî tekkelerinde, Fars dili ve edebiyatı, Mesnevî ve tefsîri, Türk dili, şiiri, edebiyatı, her çeşit musiki bilgisi, hat, tezhip, minyatür öğretilmiştir. Bu tekkelerde eğitilerek ya da feyz alarak; Rüsuhî İsmail Dede gibi Mesnevî'yi şerh eden mesnevîhanlar; Şeyh Galib, Cevrî, Neşâtî, Esrar Dede gibi şâirler; Abdülbâkî Nâsır Dede, Nâyî Osman Dede, Itrî, Dede Efendi gibi musikişinaslar; Hasan Leylek Dede, Nakşî Mustafa Dede, Sıdkî Dede gibi hattatlar; Hacı Vesim Paşa gibi minyatür sanatçıları yetişmiştir.

Mevlevîliğin temelinde şiir, musiki ve sema vardır. İlhamını Mevlânâ'dan alan, Sultan Veled tarafından kurulan Mevlevîlik, sanata ve sanatkâra, sonsuz bir hoşgörü ortamı hazırlamıştır. Mevlânâ'nın, Sultan Veled'in, onların oğulları ve sülalesinin, müritlerinin şâir veya şâirliğe meyilli tabiatı ya da şiir sever olmaları dolayısıyla tarikat, zaten güzel sanatların bir şubesi olan şiirle iç içedir. Mevlevîler, semaa özel bir önem verirler ve bunu musiki eşliğinde yaparlardı. Bu bağlamda da güzel sanatların bir diğer şubesi müzik ve raks ile yakından ilgiliydiler.

Mevlevîliğe intisap eden kişi, sikkesi şeyh tarafından tekbirlendikten sonra, dergâh dedelerinden birine sema meşk ettirilmek üzere emanet edilirdi. Mevlevîliğe böylece giren nevniyâz, yeterli olgunluğa erişene kadar eğitimini burada sürdürürdü. Dede, nevniyâza müziğe yetenekliyse, ney üfletir, kudümle usûl tuttururdu. Ayrıca bu arada semaı da öğrenen Mevlevî, kabiliyetine göre ney, musiki nazariyâtı ve usulünü öğrenmeye, na't ve ayin meşk etmeye, Mesnevî dersi almaya, el sanatlarıyla uğraşmaya başlar; bu arada da Mevlevî âdâb ve erkânını öğrenirdi. Böylece bir taraftan inanç sistemini geliştirirken, diğer taraftan da ruhen zenginleşir ve sanatın en az bir dalında uzmanlaşırdı.

Tekkeler çevresinde biriken dervişler her evde, her dükkanda, küçük sanat tezgahları ve atölyeleri kurarak çok çeşitli el işleri yapmışlardır. Mevlevîler, tekke mimarîsinden, köy, şehir, mahalle mimarîsine ve yaşanılan her yerin sanat çizgileri ve sanat eserleriyle süslenmesine kadar, türlü sanat ve zenaat kollarında çalışmışlar; cami, minare, mescid, medrese ve türbe mimarîsinde yaratıcı vazife görmüşlerdir. Telkâri işçileri, oymacılar, nakışçılar, demirciler, bakırcılar, dokumacılar, döşemeciler, taş işleyicileri gibi mesleklere ayrılarak, bu sanat ve mesleklerdeki hünerlerini babadan oğula devam ettirmiş, mahalleler ve köyler halinde çalışmışlardır (Ilgar, 1992 : 5).

Mevlevîlik, sokaktaki insandan yüksek tahsilli aydınlara varıncaya kadar, her meslekten insana hayat görüşü kazandıran bir disiplin sistemi olmuştur. Sosyal hayata bu kadar giren Mevlevîlik, başta Konya Mevlevîhanesi olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli şehirlerinde yer alan dergâhlarda kesintisiz hizmet vermiştir. Bu mekânlarda ilahiyat ve tasavvuf konularının yanı sıra, hitabet, dil, edebiyat, psikoloji, matematik, astronomi, fizik, kimya, tıp, resim, musiki, tezhip, minyatür, nakış, marangozluk, aşçılık, bahçıvanlık, dokumacılık, cilt, oymacılık, saatçilik dersleri de seçmeli olarak verilmiştir. Ruhî olgunlaşma amacıyla hücreye yerleşen dervişler, genellikle bir meşguliyet ve bazen de bir gelir kaynağı olarak el sanatları ile uğraşmış; bu sayede Türk sanatına güzel eserler kazandırmışlardır. Sanatkârlar, bununla belli bir gelir elde ettiklerinden, geçimleri hususunda başkalarına ihtiyaç duymamışlar, aynı zamanda dergâhın giderlerine de maddî olarak katkıda bulunmuşlardır.

İnsanları kenetleyen ve hoşgörü fikrini güçlendiren faktörler arasında, güzel sanatların, özellikle edebiyat, musiki ve raksın rolü büyüktür. Mevlevîlik de bu anlamda insanları birbirine kenetlemiş; güzel sanatlar kültürünü bir ekol haline getirmiştir. Mevlânâ ve Mevlevîliğin oluşturduğu güzel sanatlar ekolü, Şeyh Galib ve Itrî başta olmak üzere sayısız şâir ve besteciler yetiştirmiştir. Edebiyat ve sanatın bütün şubeleri, birer akademi şubesi olan Mevlevî tekkelerinde öğretilerek, bu mekânlardan yüzlerce âlim, şâir, ressam, musikişinas, hattat, mücellit, müzehhib yetişmiştir. Konya'daki Mevlânâ Dergâhı ve Anadolu'nun başka illerinde kurulan tekkeler, âdeta edebiyat ve güzel sanatlar okulları halini almış, böylece Mevlevî kültür ve zarafeti Mevlevî edebiyatına, musikisine, mimarîsine nüfuz etmiştir.

a- MEVLEVÎ MİMARÎSİ VE MEVLEVÎHANELER

Anadolu'da hızla yayılan ve kurumlaşan Mevlevîhaneler, ortak İslâm medeniyetinin o çağlar için yüksek ilimlerini ve zengin dillerini öğreten medreselerle ölçülemeyecek kadar, itibar ve saygınlık görmüştür. Bu itibar ve saygı neticesinde, Osmanlı topraklarının pek çok yerinde Mevlevîlik yayılmış ve böylelikle pek çok yerde Mevlevîhaneler açılmıştır.

İslâm medeniyetinde nasıl ki Kuran okutan ve hıfza çalıştıran kişiler, Peygamberin güzel hareket ve sözlerini öğreten "Darü'l-hadisler" kurmuş ise, Mevlevîler de Mesnevî okutan ve şerh eden, "Darü'l-mesnevî" olarak görev yapan, Mevlevîhaneler kurmuşlardır (Ünver, 1964 : 38).

Mevlânâ zamanında henüz kuruluş olarak tekkeler yoktur. Selçuklu emirlerinden Horasanlı Tâceddin Mu'tazz (öl. 677 / 1278) Mevlânâ'yı sevenlere bir dâru'l-'uşşâk yaptırmak istemişse de, Mevlânâ bunu kabul etmemiştir (Gölpınarlı, 1993 : 166). Mevlânâ'dan sonra, Sultan Veled (öl. 712 / 1312) devrinde Konya Mevlevîhanesi ve Sultan Veled'in Afyon'da kurduğu Mevlevîhane başta olmak üzere, Mevlevîhaneler zaman içinde Anadolu'nun her tarafına yayılmaya başlamıştır. İşte bu şekilde kurulup, faaliyete başlayan Mevlevîhaneler bir takım mimarî özellikleri de bünyelerinde barındırmışlardır.

Bu konuda çalışmaları olan Bârihüdâ Tanrıkorur (2000 : 14), ilk sûfî merkezlerinin tek bir bölgede değil, İslâmiyetin yayıldığı bütün sahalarda, hemen aynı yıllarda belirdiğini; "Peygamber'in müesseseleşmiş yaşayışı" denebilecek olan Mescid-i Nebevî"nin işleyiş bakımından bir İslâm merkezi, bir dergâh ve külliye bütünlüğü arz ettiğini söyler. Yine ona göre, Mescid-i Nebevî'yi meydana getiren bütün unsurlar dergâhlarda da mevcuttur. Mescid-i Nebevî'nin sosyal hayat fonksiyonlarına cevap veren mimarîsi, "ev-mescid" özelliği taşıyan dergâhlara intikal etmiştir (Tanrıkorur, 2000 : 15). İbrahim Numan da, Mescid-i Nebevî'nin, bir yandan idarî merkeze örnek olurken, diğer yandan da ihtiva ettiği unsur ve motiflerin münasebetindeki küllî ve derunî anlayışla, dergâhlara kaynaklık ettiğini söyler (Numan, 1982 : 67).

Mescid-i Nebevî'nin Orta Asya ev, külliye ve bazı cami şemalarından başlayıp, Anadolu tekke ve zâviyelerinin menşe ve mahiyetlerine kadar yansıyan etkileri, Mevlevîhaneler üzerinde açıkça görülmektedir. Mevlevî âsitânelerinde çile çıkaran canların talim ve terbiyesi de, Peygamber ile ehl-i suffe münasebetlerinden örnek alınmıştır (Tanrıkorur, 1988 : 66). Mevlevîhanelerdeki ibadet, eğitim ve barınma fonksiyonlarının zaman içinde iç içe geçip bütünleşmesi ve çoğunlukla aynı bölümlerde cereyan etmesi, yine örnek aldıkları Mescid-i Nebevî'deki eğitim sisteminden kaynaklanmıştır.

Medrese eğitimden farklı olarak tekkelerde, kişilere bir takım şeyler öğretmek, terbiye sistemi ile kemâle erdirmek, ibadet, sohbet, tefekkür, halvet, cezbe, şeyhe olan bağlılık, şeyhle derviş ilişkisi yani intisabî nitelikli eğitim türü, Peygamber'le ehl-i suffe arasındaki eğitim modelinden kaynaklanmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 17).

Mevlevîlerin mimarî fonksiyon bütünlükleri de, Mescid-i Nebevî mirasından alınmıştır (Tanrıkorur, 1988 : 66). Mevlevî dergâhlarındaki külliye

bütünlüğü, işleyişi ve mimarî unsurları Mescid-i Nebevî'nin birleştiği (özellikle ev-mescid ikili fonksiyonu), mimarî şema olarak İslâmiyete girmiş ve çok fonksiyonlu cami ve tekkelere kadar uzanmıştır.

Mescid-i Nebevî ile başlayıp, Anadolu'daki pîr evleriyle büyük tekkelerde devam eden, duvarla çevrilmiş ana avlu etrafındaki, peş peşe sıralanmış derviş hücreleri, şeyh dairesi ve diğer bölümler, mescid-semahane-türbe üçlü mimarîsini sergiler. Ayrıca Mevlevîhanelerde, vefat eden şeyhin mescid veya semahanenin içine ya da yanına gömülmesinden doğan mescid-semahane-türbe irtibatı, Peygamber'in Mescid-i Nebevî'nin içine gömülmesinden kaynaklanmıştır. Ayrıca Peygamber ve ashabından Hz.Ebubekir ve Hz.Ömer'in de Mescid-i Nebevî'ye gömülmeleri, sonradan tekke ve zâviyelerde, şeyhlerin mescid ya da semahanenin içine veya hemen yanına gömülmelerine örnek oluşturmuştur. Bu kabir ile mescid arasındaki ilişki mescid-türbeleri yani Mevlevîhane türbelerini meydana getirmiştir.

Anadolu'daki en eski tekke-zâviye-hânkâh örneklerinde ve Türklerin tekke ve zâviyelerinde, 4 eyvanlı Orta Asya Türk evi şeması ile ev-mescid motifi vardır. Ev-mescid ve ehl-i suffe geleneğinin Türklere ulaşması sonucu, dergâhlarda Orta Asya merkezî avlulu plan tipi gündeme gelmiştir.

Bârhüdâ Tanrıkorur'a göre (2000 : 17) Nebevî avlusu, kesret kaideleri içinde tevhîdin yaşayışının bir timsalidir. Nebevî mekânının avlusunda oldukça hareketli ve çok yönlü bir hayat yaşanmıştır. Temel ihtiyaçların dışında heyetler kabul edilmiş, divanlar kurulmuş, kararlar alınmıştır. Bazen bir yönetim merkezi gibi görülebilen avlu, bazen namaz, sohbet gibi ihtiyaçlara da hizmet etmiştir. Mevlevîhaneler de, hemen her tarih döneminde o dönemin genel tekke şemaları Mevlevî tarikatının belli fonksiyonları, semahane, matbah-ı şerif ve dede hücreleri gibi ihtiyaçlara uydurularak kullanılmıştır.

Mescid-i Nebevî'nin avlusunun her kenarı yaklaşık 52 cm. uzunluğunda, alt kısmı taştan üst kısımları kerpiçten bir duvarla çevrilidir. Avluya doğudaki Bâb-ı Cebrail (Peygamber ve ailesi için), batıdaki Bâb-ı Atîka (veya Bâbü's-selâm) ve bir cümle kapısı olmak üzere 3 kapıdan girilebilmektedir. 624 yılında kıble istikameti Kudüs'ten Kâbe'ye çevrilince, cümle kapısı güneye alınmıştır. Avlunun duvarında kıble istikametini gösteren bir taş vardır ve kıble yerinin üstü 2 direğin taşıdığı bir küçük saçakla örtülmüştür. Avlunun köşesinde duvarın önünde, kıbleye karşı basit bir direklikte Peygamberle birlikte hicret etmiş olan fakir Müslümanların ikametgâh ve eğitim ihtiyaçları için kullanılan üstü örtülü suffe, avluda su ihtiyacını karşılayan bir kuyu ve gündelik ihtiyaçlar için gerekli olan her şey vardır (Tanrıkorur, 2000 : 16). Avlunun güneydoğu köşesinde Peygamber ve ailesinin ikametine mahsus odalar inşa edilmiştir. Peygamber zamanla yeni eşler alınca, doğu tarafına her biri için bu odalara benzeyen yeni odalar da eklenmiştir. Bunlar birer kapı ile avluya açılan birbirine bitişik müstakil odalardır. Bu kısmın kuzeyindeki oda Peygamber'in kızlarının kaldığı oda olup, burası sonradan misafir kabul odası olarak kullanılmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 16). Mescid-i Nebevî'nin duvarlarla çevrili avlusu etrafında bulunan Peygamber ve ailesine ait odalar, burada cereyan eden hayatla kaynaşmıştır. Dergâh avlusunda da, peş peşe sıralı derviş hücreleri, şeyh dairesi, misafir

kabul odası vardır. Bu derviş hücreleri yan yana bitişik olup, bütün kapılar avluya açılır ve bu avluda da bir hareketlilik söz konusudur. Bunlar, bir taraftan halkla teması sağlarken, diğer taraftan da mimarî bir mahiyet arz etmişlerdir. Gerek Mevlânâ Dergâhı, gerekse diğer Mevlevî âsitâne ve zâviyelerinde de bu durum görülür (Tanrıkorur, 2000 : 17).

Mescid-i Nebevî'deki kıble istikametini gösteren taş, sonradan "mihrab"a, hutbe için kullanılan hurma kütüğü, sonradan ılgın ağacından yapılan 3 basamaklı kürsü "minber"e dönüşmüş; ezanın yüksek yerden okunması âdeti "minare"nin oluşmasına, bir avlu ve avluda abdest almak için bir kuyunun bulunması âdeti sonradan "şadırvan"ların yapılmasına vesile olmuştur. Ayrıca ibadet mahalli olan küçük kulübeler "çilehane"ye, günlük işlerin yapıldığı mahal de, matbah ve kilere dönüştürülmüştür (Tanıkorur, 2000 : 17). Yani Mescid-i Nebevî'de bulunan bütün unsurlar, dergâhlarda da yer almaktadır.

Bazı Mevlevîhaneler çift fonksiyonlu, yani cami-tekke veya mescid-tekke niteliğindedir. Cami-tekke olan Mevlevîhanelerde, ibadet mekânı ayinlerin yanı sıra, çevre halkının namazlarını kıldıkları bir cami-mescid niteliği taşımaktadır. Bu yüzden bu tipteki Mevlevîhanelerin, diğer bölümlerden bağımsız olması uygun bulunmuştur. Aksi halde, Mevlevîhanenin ikamete mahsus çeşitli kısımları (harem, selâmlık, dedegân hücereleri gibi) ibadet kısmı ile yakınlaşmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 114). Cami-tekke niteliğindeki bazı tekkelerde ibadet-ayin bölümü, cami-tevhidhâne / semahane olarak kullanılmıştır. Bu bölüm diğer tekke birimlerinden tamamen tecrit edilerek, avlunun diğer yönlerine yerleştirilmiştir. Konya Pîrî Mehmed Paşa (1523), Eskişehir (1524), Peçoy (16.yy ortaları), Ayıntab (1638), Urfa (1728) Mevlevîhaneleri bu tür Mevlevîhanelerdendir (Tanrıkorur, 2000 : 23).

Cami fonksiyonunu da gören cami-semahaneler, mihrabın yanı sıra minber ve minare ile donatılmıştır. Ankara Mevlevîhanesi'nde Cenabî Ahmed Paşa Camii (1565)'inde bu şema uygulanmış olup, derviş hücreleri ve diğer tekke bölümleri cami avlusunu kuşatmıştır. Mevlânâ Dergâhı, Karaman, Afyon, Üsküdar ve Bahariye Mevlevîhaneleri de bu gruba dahil olup, semahane-cami bölümleri türbe bölümüne bağlanmıştır. 1925 yılından sonra ise, cami-semahaneler çoğunlukla cami olarak kullanılmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 24).

Mevlânâ Dergâhı, Karaman, Niğde, Marmaris ve Üsküdar ve Afyon Mevlevîhanelerinin semahaneleri türbe ile bağlantılıdır. Samsun ve Ermenek Mevlevîhanelerinin semahanesi ise bağımsızdır (Tanrıkorur, 2000 : 122).

17.yüzyıldan önce kurulan çoğu Mevlevîhanelerin semahanesinde, geç devirdeki sema mukabelesinin düşük kotlu ve korkulukla ayrılan gelişmiş sema meydanı, Mesnevî kürsüsü, mutrıb ve seyirci mahfilleri bulunmaz. Erken dönemde kurulan Mevlânâ Dergâhı ve Afyon Mevlevîhanesi, çeşitli tadilâtlar, mahfil ve korkuluk ekleriyle ancak ihtiyaca cevap verebilmişlerdir. Kütahya ve Yenikapı Mevlevîhaneleri II. Mahmud (1785-1839) zamanında yenilenerek teşekküllü bir semahaneye sahip olmuşlardır. 19.yüzyılda inşa edilen çoğu ahşap Mevlevîhanelerde, kare veya dikdörtgen planlı bir ana semahane mekânı içine yerleştirilen çepeçevre korkuluk ve seyirci

mahfilleriyle sınırlandırılmış çokgen veya dairevî planlı sema meydanı vardır (Tanrıkorur, 2000 : 121-122).

Mevlevîhaneleri oluşturan bölümlerin içinde mimarî özellikleri açısından en önemli mekân semahanelerdir. Semahaneler, aynı zamanda mescid (bazen de cami) niteliği taşıdığından, ihtiyaca uygun bir mimarî ile kıble eksenine yönlendirilmiş, mihrap, cemaat yeri, minber, minare gibi unsurlarla da donatılmışlardır (Tanrıkorur, 2000 : 145). Örneğin semahane, icra faaliyeti göz önüne alınarak; daha çok daire planlı, nadiren de dikdörtgen, altıgen veya kare planlı olarak inşa edilmiştir (Tanrıkorur ,1996 : 209).

Dairevî karakterde olan Mevlevî semaı, dairevî harekete uygun mimarî şekilleri gerektirmiştir. Kahire, Kütahya, Bursa, Yenikapı ve Lefkoşe Mevlevîhaneleri dairevî meydanlı semahanelere sahiptir. Tokat Mevlevîhanesi 6 köşeli, Muğla Mevlevîhânesi elips, Çorum, Çankırı, Galata, Filibe Mevlevîhaneleri sekizgen, Kasımpaşa, Bahariye, Antalya, Manisa kare planlıdır. Bârihüdâ Tanrıkorur, sema meydanının şekline göre bir tipoloji denemesi yapmış ve semahaneleri: düzgün dikdörtgen (Ermenek, Niğde ve Burdur Mevlevîhaneleri, Şems Zâviyesi gibi); düzensiz dikdörtgen (Afyon Mevlevîhanesi / girintili çıkıntılı ve Üsküdar Mevlevîhanesi gibi); kubbeli kare (Konya'daki Cemel Ali Dede ve Pîrî Mehmed Paşa Zâviyeleri, Urfa, Beşiktaş, Eskişehir, Ankara, Kilis, Ayıntab, Manisa, Antalya, Edirne, Tire, Karaman Mevlevîhaneleri, Mevlânâ Degâhı gibi); kubbesiz kare (Marmaris zâviyesi gibi); yuvarlatılmış kare (Bahariye Mevlevîhanesi gibi); Pahlanmış kare (Kasımpaşa Mevlevîhanesi gibi / sema meydanı 45°lik köşe pahlarıyla gerçekleştirilmiştir); içi dışı sekizgen (Çankırı Mevlevîhanesi gibi); dikdörtgen içinde sekizgen (Galata, Çorum Mevlevîhaneleri gibi); dokuzgen (Gelibolu Mevlevîhanesi gibi); onaltıgen (Tokat Mevlevîhanesi gibi); yuvarlak planlı kubbeli daire (Bursa, Manisa, Samsun Mevlevîhaneleri gibi); yuvarlak planlı kubbesiz, yamuk daire (Muğla Mevlevîhanesi gibi) olarak, tasnif etmiştir. Ayrıca Bârihüdâ Tanrıkorur semahaneleri geometrik şekillerine göre ayrıntılı bir şekilde çizmiş (bkz.: Ekler, s.453) ve bilgiler de vermiştir (Tanrıkorur 1996 : 212-215).

Ayakta olan çoğu Mevlevîhaneler, özellikle âsitâneler, daha ziyade tarikatların teşkilatlanmasından sonraki dönemlerde inşa edildiği için, devrânî ayin yapan diğer tarikatların dairevî plana yakın, içi sütunsuz, dolayısıyla dönme hareketlerine elverişli ayin meydanlarına da, seyirci mahfilleriyle çevrilmiş olma özellikleri açısından benzemektedirler (Tanrıkorur, 1988 : 67).

Türkistan'da 11.ve 12.yüzyıllarda çok kubbeli bina kompozisyonlarının tesirleri, daha sonra Anadolu'daki türbe-mescidli zâviye, imaret zâviye ve dizilmiş hücrelerin çok kubbeli plan kompozisyonlarında görülür. 14.yüzyılda Edirne (Muradiye) ve Tire (Yeşil İmaret) Mevlevîhaneleri'nde 11.ve 12.asra ait bazı Karahanlı Türkistan camilerinin tesirleri vardır (Tanrıkorur, 2000 : 19).

Selçuklu, Beylikler ve erken Osmanlı dönemi semahaneleri tek kubbelidir. Bu Mevlevîhanelere örnekler şunlardır: Konya Mevlânâ Dergâhı, Konya "Cemel Ali Dede Zâviyesi" ve "Pîri Mehmed Paşa Zâviyesi", Afyon, Manisa, Antalya, Edirne, Tire, Kilis, Eskişehir, Ankara, Karaman, Ayıntab, Urfa Mevlevîhaneleri.

Anadolu'daki tarikat yapılarında bulunan türbelerin plan şemaları ve görünüşü Anadolu-Türk mimarîsinde olduğu gibi, Orta Asya türbelerinden etkilenmiştir. Mevlânâ Dergâhı'nda bulunan ve 1396 yıllarında Karamanoğlu I. Alaeddin Bey tarafından inşa edilen, Mevlânâ ve Sultan Veled'in gömülü bulundukları Kubbe-i Hadrâ (Yeşil Türbe), Horasan'da bulunan 1206 tarihli Radkan kümbetinin firûze çinili, silindirik gövdesiyle, konik külahının tesiri görülür (Tanrıkorur, 2000 : 19).

Manisa Mevlevîhanesi (1368), merkezî kubbe ile örtülü, avlu etrafında tertiplenmiş, 4 eyvanlı plan şemasına göre kurulmuş, pek çok Orta Asya yapısıyla yakın benzerlik göstermektedir. 15.yüzyıla kadar, yaşatılan kapalı avlulu, 4 sütun üzerine kurulmuş, büyük merkezî kubbe ve çevresindeki yan sahaların köşelerine yerleşmiş 4 küçük kubbe planı ile, 15.ve 16.yüzyıl Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Mevlevîhanelerin planı arasında yakın bir benzerlik görülür. Bu benzerlik de Orta Asya tesirinden kaynaklanmaktadır (Tanrıkorur, 2000 : 120).

İmaret, cami, zâviye gibi yapılarda görülen çok fonksiyonlu, zâviyeli, tabhaneli ve çapraz mihverli cami tipi de, II. Murad'ın yaptırdığı Edirne (Muradiye) Mevlevîhanesi (1435) ile II. Murad'ın ümerâsından Yahşî Bey'in inşa ettirdiği Tire (Yeşil İmaret) Mevlevîhanesi'nde uygulanmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 23).

Yenikapı, Kasımpaşa, Galata, Beşiktaş, Kastamonu ve Tokat gibi Mevlevîhaneler ev-tekke türünden olup, bulundukları bölgenin konak mimarîsi özelliklerini göstermektedirler. Bu tekkelerin selâmlık ve harem bölümleri, ev mimarîsindeki harem ve selâmlığın özelliklerini taşır (Tanrıkorur, 2000 : 24).

Mevlevî tarikatına mahsus olan tekkeler yani Mevlevîhaneler, genellikle büyük bir bahçe içinde çeşitli binalardan müteşekkil birer müessese idiler. Mevlevîhanelerin genellikle şehir dışında, tenha havadar ve manzaralı, mesire niteliğindeki mevkîlerde inşa edildiği görülmektedir. Konya Cemel Ali Dede ve Âteş-bâz Velî zâviyeleri, Manisa, Yenikapı, Bursa, Bahariye, Marmaris, Muğla, Gelibolu, Tokat ve Kasımpaşa Mevlevîhaneleri bunların tipik örnekleridir (Tanrıkorur, 2000 : 113). Bu Mevlevîhanelerden bazıları, sonradan şehrin büyümesi ile, şehir içinde kalmışlardır. Bunun en belirgin örneği, Konya Mevlânâ Dergâhı'dır.

İstanbul'da bulunan Galata, Yenikapı, Kasımpaşa ve Bahariye Mevlevîhaneleri, geniş mimarî programlı, büyük âsitânelerdir. Bu Mevlevîhaneler, bağımsız bir bütün oluşturmuş ve meskun sahaların uzağında, bağlık-bahçelik geniş araziler üzerinde kurulmuştur. Yenikapı, Bursa ve Bahariye Mevlevîhanelerinde olduğu gibi, çevrenin bağlık bahçelik, arsanın da geniş olduğu Mevlevîhanelerde, Mevlevîhane birimleri rahatça yayılmış ve bir bahçe ile kuşatılmıştır. Zengin vakıflarla donatılmış Mevlevîhaneler (Mevlânâ Dergâhı, Yenikapı, Bahariye, Galata, Bursa, Gelibolu ve Ayıntab Mevlevîhaneleri gibi) hemen daima geniş bir arsa içinde rahatça yayılan bölümlerden meydana gelmiştir. Mütevazi imkânlara sahip olanlarda ise, iddiasız, ufak binalarla (Üsküdar, Muğla, Marmaris, Ermenek ve Burdur Mevlevîhaneleri gibi) yetinilmiştir (Tanrıkorur, 2000 : 116-117).

Mevlevîhanelerin çoğu, bugün eski mesken mahallerinde bulunduğu halde, Güneydoğu Bölgesi'ndeki Ayıntab ve Urfa Mevlevîhaneleri, çarşı dükkânlarla çevrili, şehrin en işlek ticaret kesimlerinde bulunmaktadır. Bu şehrin merkezinde bulunma niteliği, daha çok Arap veya Uzak doğudaki tekkelerde görülmektedir (Tanrıkorur, 2000 : 113).

Mevlevîler arasında nezr-i Mevlânâ olarak anılan 18 sayısı, Mevlevîlerce uğurlu sayılmış ve bu sayı mimarîlerine de yansımıştır. Yani tarikatın sembolleri süslemeden öte, bizzat tasarımı da etkilemiştir (Tanman, 1993 : 540). Örneğin, Yenikapı, Gelibolu ve Bahariye Mevlevîhaneleri'nde semahaneyi kuşatan direkler 18 tanedir. Çoğu Mevlevîhanelerde dedelere mahsus dedegân hücreleri "nezr-i Mevlânâ" olarak kabul edilen 18 sayısına göre düzenlenmiştir. Örneğin; Mevlânâ Dergâhı ve Bahariye Mevlevîhanesi'nde dedegân hücrelerinin sayısı 18'dir. Ayrıca, türbe korkuluklarında ve semahanede görülen Mevlevî serpuşları geç devir mimarîsini sergilemektedir (Tanman, 1993 : 540).

Mevlânâ Dergâhı, Edirne Mevlevîhanesi (Muradiye Camii), Tire Mevlevîhanesi ve Galata Mevlevîhanesi haricinde bulunan Mevlevîhaneler oldukça sade yapılardır. Bârihüdâ Tanrıkorur'a göre (2000 : 127), Mevlevîhanelerde görülen bu sadelik, iddiadan ve gösterişten uzak, tasavvuf anlayışının tevâzuyu, gösterişten ve israftan kaçınmayı telkin eden terbiye sistemine bağlanabilir. Buna rağmen, Mevlevîhanelerin asgarî düzeyde de olsa süsleme unsurları vardır. Mevlevîhanelerde en fazla süslenen mekânlar özellikle ibadet / ayin bölümleri, türbeler, meydan-ı şerîf ve selâmlığın ve haremin en önemli bölümleridir (Tanrıkorur, 2000 : 127). Dedegân hücrelerinde, matbahda, kilerde, somathanede ve diğer bölümlerde süsleme hemen hemen yok gibidir.

Mevlevîhanelerde tezyînatın en yoğun olduğu bölümler semahane ve türbe bölümleridir. Mevlevîhanelerde destarlı ve dal sikke şeklindeki tâc-ı şerîf çeşitli yerlerde, kabartma veya kalem işi süslemelerle donatılmıştır. Mevlevîhanelere has diğer bir süsleme unsuru da, Kubbe-i Hadrâ'yı örnek edinerek kullanılan çinîlerdir. Firûze renkli bu çinilerle lahitler kaplanmış ve kitabeler çerçevelenmiştir.

Mevlânâ Dergâhı süslemesi, Kubbe-i Hadrâ'nın çinili külahı ve içerideki yoğun kalem işleri, türbe-semahane-mescidin bulunduğu ana binanın duvar ve kubbe tezyînatı, şadırvan ile meydan-ı şerîf ve çelebi dairesinin manzaralı kalem işleri üzerinde yoğunlaşmıştır.

Galata Mevlevîhanesi'nde bol yaldızlı eklektik nakışlarıyla süslenmiş ayin mekânı vardır. Galata Mevlevîhanesi'ndeki zengin süsleme cephelere sıçramamış, oldukça sade olarak cephelerin arkasına gizlenmiştir. Beylikler devrine ait tabhaneli cami tipi olan Edirne (Muradiye) Mevlevîhanesi'nde de çiniler ve kalem işleri vardır. Yine Beylikler devrinde yapılan Tire (Yeşil İmaret) de, çinili mimarisi, ahşap ve kalem işleriyle dikkat çeker (Tanrıkorur, 2000 : 127-128).

Selçuklu, Beylikler ve 18.yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı mimarî süslemesinde yer alan rûmî, baklava dizisi, kum saati, çeşitli nebâtî (lâle, sünbül, karanfil, şakayık vb.) hat ve geometrik şekiller bu zaman kesimine ait

olan Mevlevîhanelerde, farklı malzeme üzerine (tuğla, taş, ahşap, alçı, cam, maden, çini, kalem işi vb.) uygulanmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 128).

Ayrıca, Mevlevîlerin giydiği serpuşlar, özellikle şeyhlerin giydiği tac-ı şerîfler (destarlı sikkeler) de süsleme unsurları arasındadırlar. Mevlevîlerin en belirgin mimarî tezyînat motifi olan sikkeler dal (sade) veya destarlı (sarıklı), sikke (tac-ı şerîf) şeklindedir. En fazla dikkati çeken sikke şeklindeki süsleme unsurları da bina tepelerindeki alemlerdir. Bunlar genellikle alçı, sıva, ahşap veya bronz dökümünden yapılmışlardır ve Mevlevîhanelerin türbe, mescid, şadırvan, semahane kubbe ve çatılarının üzerinde görülmektedirler (Tanrıkorur, 2000 : 129).

Mevlânâ Dergâhı'nda Kubbe-i Hadrâ'nın tepesinde ay-yıldız içine yerleştirilmiş bir dal sikkeli alem; Galata Mevlevîhanesi'ndeki, Ankaravî İsmail Rüsûhî Türbesi'nde iri dal sikkeli bir alem vardır. Bahariye Mevlevîhanesi semahanesinin alemi de destarlı sikke şeklindedir. Kilis Mevlevîhanesi'nin semahane kubbesinin ve Urfa Mevlevîhanesi'nin alemi de dal sikke şeklindedir. Kütahya ve Ayıntab Mevlevîhanesi'nin bronz alemi, Tokat ve Çorum Mevlevîhanelerinin semahane çatılarının üstünde de dal sikkeli alemleri vardır. Afyon ve Eskişehir Mevlevîhaneleri'ndeki alem sayısı oldukça fazla olup, alemler destar şeklindedir (Tanrıkorur, 2000 : 130). Türbe veya semahanelerin dış cephelerinde de, sıva veya taştan yapılmış sikke şeklinde kabartmalar vardır. Galata Mevlevîhanesi'nde bulunan Ankaravî İsmail Rüsûhî Türbesi'nin giriş cephesinde, ortada destar, yanlarda dal sikke kabartmalar yer alır. Üsküdar Mevlevîhanesi semahane-türbe binasının sokak cephesinde sıva ile oluşturulmuş, bir renkli Mevlevî sikkesi kabartması yer alır (Tanrıkorur, 2000 : 130). Ayrıca Marmaris Mevlevîhanesi semahane-türbe girişinin üstünde taştan yontulmuş destarlı sikkeli, Kubbe-i Hadrâ'nın yeşil çinilerinin kullanıldığı ilginç bir süsleme bulunmaktadır. Destarlı sikke kabartmasının altında ta'lik hattıyla "Yâ Hazret-i Mevlânâ" yazılmış ve 2 yanına Kubbe-i Hadrâ'dan gelen birer yeşil çini yerleştirilmiştir.

Mevlânâ Dergâhı çelebi odasının niyaz penceresi üstünde yer alan yeşil ile siyah renklerle boyanmış kalem işinde destarlı tac-ı şerîfin, üstünde laciverd zeminli sikke kısmında, bej renkli talik hattıyla "Yâ Hazret-i Mevlânâ" yazısı ve Mevlânâ'nın Farsça bir rübaîsi mevcuttur. 1897 yılında Âteşbâz-ı Velî Türbesi'nin tamirinde üçgen kubbe üzerine, yeşil destarlı kahve rengi sikkeler kalem işi tekniğiyle işlenmiştir (Tanrıkorur, 2000 : 131). Galata ve Kütahya Mevlevîhaneleri'nin ahşap minberi üzerinde dal ve destarlı sikkeler yer alır. Muğla Mevlevîhanesi'nin semahane tavanını taşıyan dikmelerin başlıklarında da boyanmış dal sikkeler bulunmaktadır.

Hat kompozisyonları da, Mevlevîhane süsleme unsurları arasında yer almaktadır. Mevlevîhanelerde karşılaşılan sembolik muhtevalı non-figüratif süsleme unsurları hat sanatının kapsamına giren yazılardandır. Camilerde ve mescidlerde "Yâ Hazret-i Mevlânâ", "Yâ Hazret-i Şems", "Yâ Hazret-i Ergun", "Yâ Hazret-i Âteş-bâz-ı Velî" gibi, "çifte Hû", "çifte vav" (bkz.: Ekler, s. 469-472) kompozisyonları, sıva veya ahşap üzerine yazılmış, duvar ya da levha halinde duvara asılmış olarak yer almaktadır. Mevlevîhanelerdeki yazı kompozisyonlarının çoğunda talik hattı tercih edilmiştir (Tanrıkorur, 2000 : 132).

Bu şekilde süsleme unsurlarının yer aldığı Mevlevîhanelerin açılması, dedelere verilmiş bir görevdir. İkrâr verip, çile çıkarmak yoluyla dedelik aşamasına ulaşanlar arasından seçkin ve yetenekli olanlara, herhangi bir şehirde Mevlevîhane açmak görevi ile şeyhlik verilmiştir. Şeyh, zâviyedeki işleri zâbit denilen görevlilerle birlikte yürütmüştür. Şeyhten sonra en üst kişi Sertabbah(aşçıbaşı)dır. Aşçıbaşı (sertabbah), dergâhın masrafını idareyle vazifelidir. Ayrıca canların edep ve terbiyelerinden de sorumludur. Âsitânelerde ikinci üst ise Kazancı Dede'dir. Kazancı Dede, Aşçı Dede'nin yardımcısı sayılır ve canların asayişinden sorumludur. Matbaha yeni girenlere yol gösterir, onları yetiştirir. Aşçıbaşı gibi ayrı bir postu vardır, yani makam sahibidir. Halîfe Dede de, matbaha yeni giren nevniyazları yetiştirir. Meydancı Dede, şeyhin buyruğu altında olup, onun emirlerini tebliğ etmekle görevlidir. Bu dedelerin hepsi de, dergâhın maddî ve manevî yönden hizmetine bakan sorumlu kişiler olup, bunlara dergâh zâbitânı da denir.

İkrar vermeye gelen kişi, velisinin ya da ailesinin rızasını mutlaka almış olmalıdır. Çileye soyunan kişiye çilenin güçlüğü anlatılır, kendisi yine ısrar eder ve kabul olunursa, matbahta giriş kapısının hemen yanında, sol tarafta ve ocağın karşısında bulunan saka postunda 3 gün, murâkebe vaziyetinde dizleri üzerinde oturur, diğer matbah canlarının hizmetini seyreder, çileye soyunup soyunamayacağını düşünür. Bir şey okumaz, mecbur olmadıkça konuşmaz ve bulunduğu yerde uyur. Bu 3 gün sonunda ikrar verirse, 18 gün süre ile vazifeye, ayakçılık yaparak başlar. Yani ayak hizmetlerinde bulunur, lazım olan şeyleri getirir, götürür. Ortalığı süpürür, odun taşır. Bu sürenin sonunda uygun görülürse, geldiği elbiseyi çıkarır, böylece çileye soyunmuş olur. Bunu müteakip hizmet tennûresini giyerek, beline elifi nemed kuşak sarar, başına da arâkıyye giyer. Bundan sonra can, matbah-ı şerîfte göreceği 18 hizmete sırasıyla başlar. Bunlar: matbah-ı şerîf'in başı olan (Âteşbâz-ı Velî makamını temsil eden) Ahçı Dede'ye hizmet, Ahçı Dede'nin baş yardımcı ve vekili Kazancı Dede'ye hizmet, Halîfe Dede'ye hizmet, İçeri Meydancısı Dede'ye hizmet, ahçılık, pazarcılık, kilercilik, bulaşıkçılık, dolapçılık (tencere , kazan vb. eşyanın kalaylanması, yerleştirilmesi), ocakçılık, süpürgecilik, ayakçılık, yatakçılık, tahmisçilik (dedelerin kahvesini kavurma), kandilcilik-çerağcılık, somatçılık (sofra kurup kaldırma, su servisi), bahçıvanlık yapar. Âbrîzcilik (tuvaletlerin, şadırvanın ve muslukların temizliğine bakma) ise, canın dedeliğe terfi etmeden önceki, psikolojik etkili son hizmetidir (Gölpınarlı, 1963 : 45).

Tekkeler, türbe, mescid, meydan, matbah, semahane, mutribhane, çilehane, misafirhane, şeyh dairesi ve hücrelerden müteşekkildir. Âsitânelerde "Matbah-ı Şerif" ve bazılarında kitaplık vardır. "Ateş-bâz Makamı" da mutfakta bulunur (Odyakmaz, 1999 : 84). Tekkelerde her dedeye ayrı bir hücre verilir. Şayet tekke darsa, 2 dede 1 hücrede birlikte kalabilir. Dedeler hücrelerinde ziyaretçi kabul eder, saz ve ayin öğrenebilir, el sanatlarıyla (hat, tezhip, tesbih, oyma, resim) da meşgul olabilirdi.

Mevlevîler, yaptıkları cami, minare, mescid, medrese ve türbe mimarisinde yaratıcı vazife görmüşlerdir. Mevlevîler, tekke mimarisinden, şehir, mahalle, köy mimarisine ve sanat eserleri süslemesine kadar her türlü sanat ve zenaat kollarında mimarî kuruluşlar meydana getirmişlerdir.

Bârihüdâ Tanrıkorur'a göre, Mevlevîhaneler tarih sırasına konularak, tekke ve zâviye mimarîsinin özellikleri hem plan şeması olarak, hem de kitabe ve vakfiyelerinde, tekke anlamında kullanılan değişik terimler açısından görülebilir (Tanrıkorur, 1988 : 66-67). Yani, Mevlevîhanelere bakılarak tekke ve zâviye mimarisinin tarihî gelişimi izlenebilir. Selçuklulardan Meşrutiyet'e kadar kurulmuş olan Mevlevîhaneler, tekke mimarîsi tarihi için, her dönemin özelliklerini yansıtabilmesi açısından kıymetli örneklerdir. Mevlevîhaneler, saraydan Osmanlı İmparatorluğu'nun en ücra kesimlerine varıncaya kadar, toplumun her kesimiyle sıkı bir ilişki içinde bulunmuş; belli bir disiplin içinde verilen din, dil, musiki, kültür ve sanat eğitimiyle, bir kültür merkezi, bir akademi, bir konservatuar niteliği taşımış; büyük şâir, musikişinas, ressam, edib, mesnevîhan, mütefekkir, hattat, nakkaşlar yetiştirmiştir.

Konya Mevlânâ Dergâhı merkez olmak üzere, pek çok yerde yayılan Mevlevîhaneler, fonksiyonları bakımından âsitâneler ve zâviyeler olmak üzere 2 gruba ayrılmıştır. Büyük Mevlevîhanelere "Âsitâne" ve "Dergâh", ikinci kısımda olan küçük Mevlevîhanelere de "Zâviye" denilir.

Farsça'da "kapı eşiği, kapı dibi, eşik yanı" gibi anlamlara gelen âstân kelimesinden türetilen âsitâne, Türkçe'de "astâne" veya "âsitâne" şeklinde kullanılmış olup, Osmanlı devrinde bir tarikatın veya tarikat kolunun merkezi olan tam teşekküllü tekkelere ad olmuştur. Âsitâneler çile çıkarılıp, dede olunan okul niteliğindeki kuruluşlardır. Zâviyeler ise, birer toplantı yeri niteliğinde olup, şeyhler tarafından yönetilmektedir. Âsitâne, zâviyeden büyük sayılır, zâviye şeyhleri, mevkî bakımından âsitâne şeyhlerinden aşağı tutulur.

Ana yönetim binası anlamına da gelen âsitâne; bir tarikat kurucusunun ya da büyük bir velinin gömülü olduğu tekke, büyük dergâh veya türbedir. Mevlevîlikte âsitânenin diğer tarikatlarda bulunmayan farklı bir anlamı vardır. Bir tarikat erkânına göre âsitâneler, 1001 günlük çile çıkartılan, zâviyelere göre daha geniş bir alanda kurulan ve dervişlerin eğitim ihtiyaçlarına göre mimarî özellikler taşıyan dergâhlardır. Bir Mevlevî âsitânesi genellikle geniş bir bahçe içinde bulunur. Âsitâneler, semahane, türbe, meydan-ı şerif, mescid, çilehane, derviş hücreleri, selâmlık, harem dairesi, matbah / günlük mutfak / kiler ve meşkhaneden müteşekkil kısımlardan oluşan bir müessesedir. Âsitânelerde toplumun her kesiminden Mevlevî olmak için gelen insanlara, içinde yemekten ziyade canların piştiği yer olan matbah-ı şerîfte, matbah terbiyesi verilmiştir.

Zâviye ise; küçük tekkelere denir. Tekke; dervişlerin, tarikat ehlinin toplanıp şeyh veya halîfesinin yönetimi altında zikir, ayin ve ibadet ettikleri, seyr ve sülûk ile meşgul oldukları nefis terbiyesi gördükleri, ruhen ve ahlâken eğitilip olgun kişiler haline geldikleri mekânlar olup; ribât, dergâh, astâne, düveyr, savmaa, mescid, mihrab ve zâviye gibi çeşitli adlarla da anılır (Uludağ, 1995 : 521). Dergâh; âsitâne, zâviye ve tekkeler yerine geçebilen bir kelimedir.

Hânkâh; âsitâne, zâviye, dergâh, tekke. Tarikat ehlinin, dervişlerin ve mutasavvıfların toplanıp, sohbet ettikleri ve birlikte zikir ve sema yaptıkları özel yerdir (Uludağ, 1995 : 223). Kelime zamanla tarikat müesseselerinin merkezi manasını almıştır. Hânkâha bağlı bulunan teşkilat şubelerinin

büyüklerine tekke, küçüklerine zâviye denir. Tekke, Farsça bir kelimedir, kelimenin esas şekli "Tekye"dir. Tekye, bir yere istinad etmek, bir yere dayanmak ve bir yerden feyz alamk demektir. Tekke kelimesi diğer bütün tarikatlarda olduğu gibi Mevlevîlik'te de, tarikat yapılarına verilen genel bir isimdir.

Mevlevîler açısından zâviye, içlerinde çile çıkarılmayan, fakat sema meşk edip, ney üfleyen, kudüm çalan, ayin okuyan Mevlevî dervişlerinin bulunduğu mekânlardır. Zâviyelerin çoğu, Konya'da Şems Tebrizî, Âteşbâz Velî, İzmir'de Bahri Baba, Kayseri'de Burhaneddin Muhakkık Tirmizî, Halep'te Şeyh Ebubekir Vefai gibi, bir Mevlevî büyüğünün türbesi yanına kurulmuştur. Hânkâhlarda kendisine bağlı tekke ve zâviyelerin kayıtları tutulur. Klâsik Türk Edebiyatı'ndaki gibi Mevlevîlik'te de, dergâh, hânkâh, tekke aşağı yukarı aynı manalarda kullanılır.

Abdülbâkî Gölpınarlı, Konya'dan sonra âsitâneler içinde önem sıralamasında birinci derecede Afyon'u ikinci derecede Manisa ve Halep'i gösterir (Gölpınarlı, 1983 : 334). M. Zeki Pakalın ise bu sıralamayı, Konya'dan sonra İstanbul, Manisa ve Gelibolu olarak verir (Pakalın, 1993 : 515).

1- MEVLEVÎ ÂSİTÂNELERİ

Mevlevî âsitâneleri, çile çıkarılıp dede olunmaya mahsus yerlerdir. Âsitânelerin türbesinde, Mevlevî meşayihinin büyüklerinden bir zatın medfun bulunması gerekir. Âsitâneler, 1001 günlük eğitimle çile çıkarılıp dede olunabilen mekânlar olarak, bir mektep hüviyetindedir. Mevlevîhanelerin sembolik mutfağı, tarikata yeni giren, manen pişip olgunlaşacak kimselerin (canların) bulunduğu yerdir ve 4 bölümden müteşekkildir. Bunlar: 1-Bazı âsitânelerde bulunan aynı zamanda sema meşki (talimi) içinde kullanılan oda (meşkhane). 2- Matbah-ı şerifte bulunan büyük bir ocak olan Âteş-bâz Velî ocağı. 3- Kazanlık, lokma pilavı pişirilen kazanın ve günlük yemeğin pişirildiği mutfakta her gün kullanılmayan kapların bulunduğu karanlık oda. 4- Matbah canlarının yattığı can odası. Bu can odasında canlar bir postekinin üzerinde, üstüne derviş hırkasını çekerek yatardı, bundan gaye nefsin terbiyesidir.

Âsitânelerde bu odalardan başka, bir de şeyh dairesi vardır. Bu dairede, şeyhin hususi çalışma ve istirahat odası, resmî misafirlerini kabul ettiği, mukabele gün ve gecelerde sohbetlerinde bulunan kimselerle oturduğu ve Ramazan, Bayram, Kandil tebriklerinin yapıldığı bir oda da bulunurdu. Mevlevîhane teşkilatında bulunan diğer unsurlar da şunlardır: Simât / somathane, mutrıphane, türbe, semahane, dede hücreleri, hâmûşân, harem dairesi, selamlık.

Konya'daki "Âsitâne-i Aliyye" de denen Mevlânâ Dergâhı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan âsitâneler şunlardır: Bursa, Eskişehir, Gelibolu, Halep, Kastamonu, Afyon, Kütahya, Manisa, Mısır, Yenişehir

(Rumeli), İstanbul / Yenikapı, İstanbul / Bahariye, İstanbul / Kasımpaşa, İstanbul / Galata (Kule kapısı) .

KONYA ÂSİTÂNESİ

Mevlevîhanelerin en ünlüsü, Konya Mevlevîhanesi'dir. Mevlevî tarikatının pîrinin türbesinin yer aldığı, ana yönetim binası anlamına da gelen âsitâne Konya'dadır (Özönder, 1992 : 97). Bu Mevlevîhane, 4 yanı duvarla çevrili birçok yapıdan oluşmuştur ve 4 kapısı vardır. Güney kapısından girilince büyük bir avlu, "Meydan-ı Şerif" denilen uzun ve geniş bir salon, "Matbah-ı Şerif" ve bir türbe vardır. Kuzeyde, dedelerin oturdukları kubbeli ve uzun bacalı odacıklar (hücreler) ve "Çelebi Dairesi", doğuda asıl türbeyle "Semahane", batıda tarikat büyüklerinin ve tekkenin öbür kişilerinin odacıkları (hücreleri) vardır. Batı kapısından girince, önce taş döşemeli bir avluya ve mermer bir sahanlığa, sonra da türbe kapısından, dedelerin Kur'an okudukları üstü kubbeli olan "Tilâvet Odası"na girilir. Buradan daha içeride "Dahil-i Uşşak" ve "Kademât-ı Pîr" denilen 3 kubbeli, karanlık bir salon vardır. Bu salonun bitiminde kabirler ve kabirlerin üstünde 5 kubbe bulunmaktadır. Bu kubbelere, Kubab-ı Aktab (Kutuplar Kubbeleri), denmektedir. Birinci kubbe "Kubbe-i Hadrâ"dır. Bu kubbenin altında Mevlânâ ile oğlu Sultan Veled'in kabirleri vardır. Bu kubbeye bitişik olan kubbeye "Post Kubbesi" adı verilmiştir (Odyakmaz, 1999 : 83-85).

Müzenin avlusuna "Dervişân Kapısı" denilen kapıdan girilir. Avlunun Kuzey ve Batı yönü boyunca derviş hücreleri yer alır. Güney yönü, matbah ve Hürrem Paşa Türbesi'nden sonra, Üçler Mezarlığı'na açılan Hâmuşân (Susmuşlar) kapısı ile son bulur. Avlunun doğusunda ise, Sinan Paşa, Fatma Hatun ve Hasan Paşa Türbeleri yanında semahane ve mescit kısımları, Mevlânâ ve sülalesinin kabirlerinin yer aldığı ana bina yer alır. Avluda Yavuz Sultan Selim'in 918 / 1512 yılında yaptırdığı üzeri kapalı şadırvan, "Şeb-i Arus" havuzu ve (avlunun kuzey yönünde yer alan) çeşmeler vardır.

Konya Dergâhı bütün tekkelerin başı sayılmış, Mevlânâ'nın torunları tarafından idare edilmiştir. Yönetimdeki bu zata "Makam Çelebi" denmiş ve bu kişi, bütün tarikatın şeyhi olarak kabul edilmiştir. Konya şeyhi, herhangi bir dergâhı ziyaret ettiği zaman, irşad makamı ve semahanedeki şeyh postu ona bırakılmış ve tekkenin şeyhi onun solunda yer almıştır.

Günümüzde müze olarak kullanılan Mevlânâ Dergâhı'nın yeri, Selçuklu Sarayı'nın gül bahçesi iken, Sultan Alaeddin Keykubat tarafından Mevlânâ'nın babası Sultanü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled'e hediye edilmiştir. Sultanü'l-Ulemâ 629 / 12 Ocak 1231 yılında vefat ettiğinde, türbedeki bugünkü yerine defnedilmiştir. 672 / 17 Aralık 1273 yılında vefat eden Mevlânâ da vefatında buraya gömülmüş olup, burası Sultan Veled (öl. 712 / 1312) devrinde türbe haline getirilmiştir. "Kubbe-i Hadrâ" (Yeşil Türbe) denilen türbe, Mimar Tebrizli Bedreddin tarafından 4 fil ayağı (kalın sütun) üzerine yapılmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 7-48).

Konya Mevlevî Dergâhı ve türbe, 1345 / 1926 yılında "Konya Âsâr-ı Atîka Müzesi" adı altında müze olarak hizmete başlamıştır. 1954 senesinde

ise müze yeniden tanzim edilmiş ve müzenin adı "Mevlânâ Müzesi" olarak değiştirilmiştir.

Mevlânâ'dan sonra Çelebilik makamına geçen şeyhler: Çelebi Husâmeddin (öl. 682 / 1283), Sultan Veled (öl. 712 / 1312), Sultan Veled oğlu Ulu Ârif Çelebi (öl. 720 / 1320), Sultan Veled oğlu Âbid Çelebi (öl. 739 / 1338), Sultan Veled oğlu Vâcid Çelebi (öl. 743 / 1342), Ulu Ârif Çelebi oğlu Âlim Çelebi (öl. 751 / 1350), Ulu Ârif Çelebi oğlu Emîr Âdil Çelebi (öl. 770 / 1368), Âbid Çelebi oğlu Emîr Âlim Çelebi (öl. 798 / 1395), Âdil Çelebi oğlu Ârif Çelebi (öl. 825 / 1421), Âlim Çelebi oğlu II. Âdil Çelebi (öl. 865 / 1460), Âdil Çelebi oğlu Cemâleddin Çelebi (öl. 915 / 1509), Cemâleddin Çelebi oğlu Husrev Çelebi (öl. 969 / 1561), Husrev Çelebi oğlu Ferruh Çelebi (öl. 1000 / 1591), Ferruh Çelebi oğlu Bostan Çelebi (öl. 1040 / 1630), Ferruh Çelebi oğlu Ebubekir Çelebi (öl. 1048 / 1638), Veled Çelebi oğlu III. Ârif Çelebi (öl. 1052 / 1642), Ferruh Çelebi oğlu Hüseyin Çelebi (öl. 1077 / 1666), Abdürrahman Çelebi oğlu Abdülhalim Çelebi (öl. 1090 / 1679), Abdülhalim Çelebi oğlu II. Bostan Çelebi (öl. 1117 / 1705), Bostan Çelebi oğlu Sadreddin Çelebi (öl. 1123 / 1711), Abdürrahman Çelebi oğlu Mehmed Ârif Çelebi (öl. 1159 / 1746), Ârif Çelebi oğlu II. Ebubekir Çelebi (öl. 1200 / 1785), İsmail Çelebi oğlu Hacı Mehmed Çelebi (öl. 1231 / 1815), Hacı Mehmed Çelebi oğlu Said Hemdem Çelebi (öl. 1275 / 1858), Hemdem Çelebi oğlu II. Sadreddin Çelebi (öl. 1299 / 1881), Hemdem Çelebi oğlu Fahreddin Çelebi (öl. 1299 / 1881), Hemdem Çelebi oğlu Mustafa Safvet Çelebi (öl. 1305 / 1887), Hemdem Çelebi oğlu Abdülvâhid Çelebi (öl. 1325 / 1907), Abdülvâhid Çelebi oğlu Abdülhalim Çelebi (öl. 1344 / 1925), Mustafa Necib Çelebi oğlu Bahâeddin Veled Çelebi (öl. 1370 / 1950), Yakub Çelebi oğlu Âmil Çelebi (öl. 1339 / 1920), Abdülhalim Çelebi oğlu Muhammed Bâkır Çelebi (öl. 1363 / 1943), Abdülvâhid Çelebi oğlu Şemsülvâhid Çelebi (öl. 20.yy., dergâhın son şeyhi).

Konya Mevlânâ Dergâhı'nda yatan Mevlevî şâirler: Mevlânâ (öl. 672 / 1273), Sultan Veled (öl. 712 / 1312), Ulu Ârif Çelebi (öl. 720 / 1320), Eflâkî (öl. 761 / 1359), Emîr Âlim (öl. 798 / 1395), Feyzî (öl. 751 / 1350?), Âdil (öl. 865 / 1460?), Lokmanî (öl. 925 / 1519), Hüsrev (öl. 970 / 1562?), Hemdem (öl. 1276 / 1859), Mahremî (öl. 950 / 1543), Senâyî (öl. 950 / 1543), Halim (öl. 1090 / 1679), Hilmî (öl. 1040 / 1630), Kara Bostan (öl. 1117 / 1705), Receb (öl. 1100 / 1688), Reşkî (öl. 1108 / 1696), Tarikatî (öl. 1100 / 1688), Sıdkî (öl. 1050 / 1640), Ârif (öl. 1159 / 1746).

Konya Mevlevîhanesi'nde yetişen Mevlevî şâirler: Mevlânâ (öl. 672 / 1273), Sultan Veled (öl. 712 / 1312), Ahi Sadık (14.yy.), Âdil (öl. 865 / 1460?), Lokmanî (öl. 925 / 1519), Cünûnî (öl. 1030 / 1620), Dâlî (öl. 1010 / 1601), Fevrî (öl. 978 / 1570), Garîbî (öl. 954 / 1547), Günahî (öl. 988 / 1580), Hâfız (öl. 950 / 1543), Hâletî (öl. 1012 / 1603), Kemal (öl. 1010 / 1601), Ma'nevî (öl. 1000 / 1591), Meşâmî (öl. 993 / 1585), Senâyî (öl. 950 / 1543), Zünnûn (16.yy.), Âdem (öl. 1063 / 1652), Hakîkî (öl. 1063 / 1652), Ârâmî (öl. 1040 / 1630), Dervişî (öl. 1083 / 1672), Deştî (öl. 1040 / 1630), Edib (öl. 1050 / 1640), Gavsî (öl. 1109 / 1697), Halim (öl. 1090 / 1679), Bostan Çelebi (öl. 1040 / 1630), Kerim (öl. 1080 / 1669), Külhanî (öl. 17.yy.), Mazlûm (öl. 1072 / 1661), Receb (öl. 1100 / 1688), Reşkî (öl. 1108 / 1696), Rüsuhî İsmail (öl. 1041 / 1631), Sabuhî (öl. 1057 / 1647), Sâib (öl. 1065 / 1654), Samtî (öl.

1040 / 1630), Sûzî (öl. 1085 / 1674), Şefi'î (öl. 1082 / 1671), Şifâyî (öl. 1082 / 1671), Tâlib (öl. 1100 / 1680), Tarikatî (öl. 1100 / 1688), Toganî (öl. 1040 / 1630), Vehbî (öl. 1112 / 1700), Yahya (öl. 1100 / 1688), Yûsuf Çengî (öl. 1080 / 1669), Ârif (öl. 1159 / 1746), Nahîfî (öl. 1151 / 1738), Neş'et (öl. 1222 / 1807), Niyâz (öl. 1208 / 1793), Hasib (öl. 1287 / 1870), Nakşî (öl. 1270 / 1853), Âlâyî (öl. ?), Gedâyî (öl.?).

AFYON MEVLEVÎHANESİ

Mevlevîliğin Konya Âsitânesi'nden sonra gelen en önemli temsilciliği Afyon Mevlevîhanesi olmuştur. Afyon Mevlevîhanesi, il merkezinde bulunan Zâviye Sultan Mahallesi, Akmescid Caddesi'nde, Zâviye Canbaba Yokuşu ve Türbe Caddesi arasında bulunan büyük arsa üzerindedir. Afyonkarahisar Mevlevî Camii, Hazret-i Divanî Dergâh-ı Şerîfi, Mevlevîhane Türbe Camii, Afyonkarahisar Mevlevîhanesi gibi adlarla anılır (Tanrıkorur, 2000 : 452).

Sultan Veled (öl. 712 / 1312) babası Mevlânâ'nın vefatında, Konya'daki post makamını Hüsameddin Çelebi'ye bırakarak Afyon'a gelmiş ve burada, Konya dışındaki ilk Mevlevî dergâhını açmış ve Hüsameddin Çelebi'nin 683 / 1284 yılında vefatına kadar şeyh olarak görev yapmıştır. Mevlevîhane binası tam teşekküllü olarak, Ulu Ârif Çelebi döneminde 716 / 1316 yılında inşa edilmiştir (Özönder, 1992 : 97). Afyon'da Mevlevîlik, Sultan Veled'in kızı Mutahhare Hatun ve Germiyanlı Savcı Bey'in oğlu Umur Bey'in evlenmesi (675 / 1276) ile sağlamlaşmıştır. Afyon Mevlevîhanesi, Germiyan Bey'i I. Yakub Çelebi zamanında himaye ve destek görmüş, pek çok tesis 716 / 1316 yılında Mevlevîhane'ye vakfedilmiştir. Daha sonraki yüzyıllarda da devlet ileri gelenlerinin himaye ve desteği ile, Afyon Mevlevîhanesi, sosyal ve kültürel hayatta mühim bir rol oynamıştır.

Kuzeybatı ve güneyden sokakla, doğudan evlerle çevrilmiş eğimli bir yüzeyde avlu, bahçe, cami, aşevi ve odalardan oluşmuş bölüm ve yapılar vardır. Cami, alanın güney-batı köşesinde olup, her yerden görülebilecek yükseklikte ve düzgün kesme taş kaplama duvarlı, kubbelidir. Kuzey ve güneyden avluya girilen 2 demir kapısı vardır. Kuzeydeki kapı aşağıda olup, basamaklarla avluya, ikinci bir merdivenle de cami kapısına çıkılır. Kapının sağında aş evi, solunda odalar ve tuvalet bulunur. Ayrıca avlu ortasında şadırvan, caminin solunda da bahçesi vardır (Ilgar, 1996 : 107-108).

Afyon Mevlevîhanesi, diğer Mevlevîhaneler gibi 4 ana bölümden oluşur. Bunlar : Semahane, matbah-ı şerîf, derviş hücreleri ve mescid / türbedir.

Semahane, neoklâsik ve Türk baroku üslubuyla, kesme taşlarla inşa edilmiş olup, günümüzdeki tezyini ve mimarî özelliklerini, 1902-1908 yılları arasındaki tamirattan sonra almıştır. Bu tamir, Andon Efendi'nin usta başılığında, mimar Hacı Bey tarafından yapılmıştır (Özönder, 1992 : 100). Buraya kuzeydeki avludan, merdivenle çıkılır ve ahşap kapıdan girilir. Matbah-ı şerîf, avlunun kuzey köşesindedir. Semahanenin geniş bir kubbesi vardır. Kare planda inşa edilmiş olup, buraya güneydeki kapıdan girilir. Tek kubbelidir. Hücreler, Mevlevîhane mensuplarının ve misafirlerin kaldığı yerdir. Avlunun kuzeyinde yer alır ve bu hücrelerde canlara resim, hat, tezhip, cilt,

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

musiki, minyatür, saatçilik gibi çeşitli sanatlar öğretilir. Dergâhın kütüphanesi, tekke ve dergâhların kapatılması ile Afyon, Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Mescid, halk arasında Türbe Camii, Mevlevî Camii diye bilinen, Mevlevîhane mescididir ve mimarî açıdan dergâhlı camiler grubuna girer. Mescide semahaneden 2 geniş kemer boşluğu ile geçilir. Mescid, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlıdır. Tek şerefesi ve tek minaresi vardır.

Türbeler, semahanenin doğusundan itibaren, mescidin doğusunda da devam eder. Bunlardan ilki âteşbâz makamında bulunan Furûnî Dede (öl. ?)'ye, ikinci sanduka, Mehmed Râşid Çelebi'ye (öl. 1310 / 1892), üçüncüsü Şeyh Murad Efendi'ye, dördüncüsü Bâkî Efendi'ye aittir. Bu sandukanın güneyindeki büyük sanduka ise Dîvânî Mehemmed Çelebi (öl. 936 / 1530)'nindir. Sandukanın üzeri V. Mehmed'in hediyesi olan, işli pûşîde ile örtülü olup, ön tarafında talik hatla "Yâ Hazret-i Mevlânâ" yazılıdır. Sultan Divânî'nin sandukasının biraz ön tarafındaki sanduka da Abâpûş Dede'ye (öl. 890 / 1485) aittir. Sandukanın başında destarlı bir sikke vardır. Abâpûş Dede'den itibaren mihraba doğru yer alan sandukalar şunlardır: İlyas Çelebi (öl. 797 / 1394) ve Şâhidî (957 / 1550), Hızır Çelebi (öl. 750 / 1349). Ayrıca, Sultan Divânî'nin sağına Şah İsmail'in oğlu Muhammed Feridun (Elkas Mirza)'nın gömüldüğü belirtilir. Furûnî Dede'nin sandukasının yanında kimlikleri bilinmeyen kabirler vardır. Ayrıca burada, Nuri Paşa Çelebi, Sâdık Bey, babası Süleyman Bey, oğlu Ali Bey, köçek Mustafa Dede de gömülüdür (Ilgar, 1996 : 115- 116).

Mevlevîhanenin şeyhleri: Sultan Veled (öl. 712 / 1312), Abâpûş Mehmed Bâli Çelebi (öl. 890 / 1485), Sultan Divanî (öl. 936 / 1530), Hızır Şah Çelebi (öl. 978 / 1570, 931 / 1525 yılında şeyh olmuş, 45 yıl bu görevi sürdürmüştür), Bahaeddin II. Veled Çelebi (öl. 1042 / 1632), Küçük Mehmed Çelebi (öl. 1045 / 1635, 31 yıl şeyhlik yapmıştır), III. Mehmed Ârif Çelebi (öl. 1052 / 1642), Köçek Mustafa Dede (öl. 1100 / 1688), Şeyh Yahya (öl.?), Şeyh Osman (öl.?), Yahya Çelebi (öl. 1181 / 1706), Alâeddin Çelebi (öl.?), Yahya Çelebi (öl. ?), Abdülbâkî (öl. ?), Ahmed Çelebi (öl. ?), Murad Efendi (öl. ?), Şehid Ali (öl. ?), Mehmed Raşid Çelebi (1258 / 1842'de şeyh olmuştur), Ahmed Kemaleddin Çelebi (öl. 1310 / 1892), Celâleddin Çelebi (öl. 1337 / 1918), Raşid Çelebi (1337 / 1918 yılında şeyh olmuştur)'dir (Tanrıkorur, 2000 : 465-466).

Afyon'da yetişen Mevlevî şâirler: Abâpûş (öl. 890 / 1485), Sultan Divanî (öl. 936 / 1530), Şah Çelebi (öl. 1000 / 1591), Mukîm (öl. 1130 / 1717), Hızır Çelebi (öl. 750 / 1349), Fânî (öl. 910 / 1504), Mu'inî (öl. 15.yy.), Fakrî (öl. 950 / 1543), Fedâyî (öl. 985 / 1577), Güneş Han (16.yy.), Mahremî (öl. 950 / 1543), Melâmî (öl. 960 / 1552), Muhyî (öl. 1149 / 1737), Nigahî (öl. 940 / 1534), Sadıkî (öl. 936 / 1529), Sâfî Ahmed (öl. 936 / 1529), Şeydâ (öl. 936 / 1529), Ubeyd (öl. 995 / 1586), Vâsık (öl. 936 / 1529), Vefâyî (öl. 991 / 1538), Yakîn (öl. 1000 / 1591), Tâbî (öl. 1100 / 1688), Nurî (öl. 1201 / 1786), Yahya (öl. 1181 / 1767), Râ'î (öl. ?)'dir.

KÜTAHYA MEVLEVÎHANESİ

Âsitâneler arasında Kütahya Mevlevîhanesi, erken dönem Mevlevîhaneleri içinde Konya ve Afyon'dan sonra, üçüncü merkez olarak tanınır. Mevlevîhane, Kapanaltı diye adlandırılan, Ulu Camii yakınındadır. İnşa yılını gösteren herhangi bir kitabesi yoktur. Tekkenin ilk şeyhi Ergun Çelebi (öl. 775 / 1373), burada gömülü olduğundan Mevlevîhane, "Erguniyye Tekkesi" diye tanınır (Arı, 1995 : XI). Sultan Veled (öl. 712 / 1312) ve Ulu Ârif Çelebi (öl. 720 / 1320) devirlerinde bir Mevlevî yurdu haline gelmiş olan Mevlevîhane, tarih boyunca tarikatın önemli bir merkezi olmuştur (Uzluk, 1941 : 550).

Sultan Veled'in I. Yakub Çelebi (1300-1340) devrinde, Kütahya şehrine gitmesi ile ilk kez Mevlevîlik buraya girmiştir. Ulu Ârif Çelebi zamanında, I. Yakub Bey'in onun müridi olması, ayrıca Sultan Veled'in kızının Germiyanlı Süleyman Şah ile evlenmesi ilişkileri pekiştirmiş, Kütahya zâviyesi, Germiyan oğulları zamanında önemli bir Mevlevî merkezi haline gelmiştir.

Mevlevîhane, kare planlı, 2 katlı yüksek bir yapıdır. Sekizgen kiremitli bir çatının ortasında ahşap bir kubbe vardır. Girişi kuzey-doğu yönündedir. Kapının üzerinde çinili celî talik hatla "Yâ Hazret-i Ergûn", bunun üzerinde yer alan küçük ikinci levhada ise "Yâ Hazret-i Mevlânâ" yazılıdır.

Kapıdan girilince ortada, daire planlı sema mahalli vardır. Üst kısımda ise mutribân mahfili yer alır. Sema mahallinin kuzey-batı duvarında mermer üzerinde tamir kitâbeleri mevcuttur. Sema mahallini örten yüksek kubbe, hattî, nebatî ve hendesî motiflerle işlenmiş olup, kubbenin eteğinde "Ayete'l-Kürsî" yazılıdır. Üst katı tutan Bursa tipi kemerlerin boşluklarında girland süslemeler arasında Mevlevî sikkeleri de resmedilmiştir. Mevlevîhanenin doğusunda derviş hücreleri, kütüphane ve mutfak vardır. Kütüphane, Celâleddin Ergun Çelebi tarafından kurulmuştur. Bu kütüphane sonradan, Molla Bey Kütüphanesi ve Vâhid Paşa Kütüphanesi'ne taşınmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 427-446).

Semahaneye mihrap ve minber eklenerek, mescid şekline getirilmiş olup, burası bugün cami olarak kullanılmaktadır. Sema mahallinin karşısından, türbeler kısmına geçilir. Türbe, dikdörtgen planlı olup, kiremitle kaplı bir kubbe ile örtülmüştür. Mescid, Selçuklu mimarîsinin izlerini taşır. "Hezar Dînârî Mescidi" olarak bilinen türbede, başta Ergun Çelebi olmak üzere, Burhaneddin İlyas, Zeyneddin, Sakıp Mustafa Dede, Kâmile Hatun, Hace Fatıma Hatun, Mehemmed Çelebi, Ebubekir Çelebi, Havva Hatun, Şeyh Mehemmed Muhlis Çelebi, Şeyh Ali Şakir Çelebi, Fatma Hatun, Halime Hatun, Şeyh İsmail Çelebi gömülüdür (Özönder, 1996 : 71- 73).

Mevlevîhanenin şeyhleri: Celâleddin Ergun Çelebi (öl. 775 / 1347, 730 / 1330 yılında şeyh olmuş, 45 yıl süre ile hizmette bulunmuştur), Burhâneddin İlyas Çelebi bin Celâleddin Ergun (öl. 798 / 1396, 23 şeyhlik yapmıştır), Zeyneddin Çelebi (öl. 818 / 1424, 798 / 1396 yılında şeyh olmuş ve 25 yıl bu görevde kalmıştır), Kütahyavî İbrahim Dede (öl. 1010 / 1601, 950 / 1543 yılında şeyh olmuş, 60 yıl bu görevde kalmıştır), Ulûfecizâde Mehmed Dede (öl. 1060 / 1650, 1010 / 1601'de şeyh olmuş ve 50 yıl görev yapmıştır),

Hüseyin Çelebi (öl. 1100 / 1689, 40 yıl şeyhlik yapmıştır), Mesnevîhan Kâmile Hanım bin Küçük Ârif Çelebi (1060 / 1650'de şeyh olmuştur), Hâce Fatma Hanım (öl. 1122 / 1710), Mustafa Sâkıb Dede (öl. 1148 / 1735, 1100 / 1689'da şeyh olmuş ve 48 yıl bu görevde kalmıştır), Ahmed Halis Çelebi bin Sâkıb Dede (öl. 1191 / 1777, 1148 / 1735 yılında şeyh olmuş ve 43 yıl görev yapmıştır), Abdurrahim Ata Çelebi bin Ahmed Halis Çelebi (öl. 1206 / 1791, 1191 / 1777'de şeyh olmuş, 15 yıl bu görevde kalmıştır), Mehmed Saib Çelebi bin Abdurrahim Ata Çelebi (öl. 1227 / 1812, 1206 / 1791 yılında şeyh olmuş ve 21 yıl bu görevde kalmıştır), Abdülkâdir Çelebi bin Abdürrahim Ata Çelebi (öl. 1272 / 1855, 1227 / 1812'de şeyh olmuş ve 45 yıl hizmette bulunmuştur), İsmail Hakkı Çelebi bin Abdülkâdir Çelebi (öl. 1310 / 1892, 1272 / 1855'de şeyh olmuş ve 38 yıl bu görevde kalmıştır), İdris Hamdi Çelebi bin İsmail Hakkı Çelebi (öl. 1313 / 1895, 1310 / 1892'de şeyh olmuş ve 3 yıl süreyle bu görevi yapmıştır), Ergun Çelebi Dede (öl. 1334 / 1915), Sâkıb Dede bin İdris Hamdi Çelebi (1334 / 1915 yılında şeyh olmuştur)'dir (Tanrıkorur, 2000 : 446).

Kütahya Mevlevîhanesi'nde yetiştiği bilinen şâirler: Burhan (öl. 797 / 1394), Celâleddin Ergun (öl. 775 / 1373), Hüsam (öl. 1100 / 1688), Esîf (öl. 1145 / 1732), Sâkıb Mustafa Dede (öl.1148 / 1735)'dir.

İstanbul Mevlevîhaneleri, Osmanlı coğrafyasının zengin kültür birikimini şehrin gündelik hayatına aktarmışlardır. İstanbul'da özellikle Bektaşî, Nakşî, Halvetî, Gülşenî, Melamî tarikatlarıyla kültürel ilişkisi bulunan Mevlevîliğin bu mistik kuruluşlar üzerinde de, etkisi olmuştur. Diğer yandan Mevlevîlik, İstanbul'un gündelik hayatında edebiyat, hat, musiki gibi alanlarda eser veren sanatçıların yetiştikleri bir okul işlevini de üstlenmiştir (Işın, 1994 : 430).

GALATA MEVLEVÎHANESİ

Galata Mevlevîhanesi, İstanbul'da kurulan ilk Mevlevîhanedir ve Mevlânâ'nın vefatından yaklaşık 2 asır sonra, 897 / 1491'de kurulmuştur. Galata Mevlevîhanesi 927/ 1520'den önce İskender Paşa'nın konağı iken, sonradan Mevlevîhaneye vakfedilmiştir. Bina, Beyoğlu Şahkulu Mahallesi'nde Galib Dede Caddesi'ndedir (Işın, 1994 : 364). Mevlevîhane, Kulekapı Mevlevîhanesi, Galib Dede Dergâhı, Divân Edebiyatı Müzesi, Galata Âstânesi, Hânikâh-ı Bâb-ı Kulle, Tekye-i İskenderî olarak da tanınmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 338). Mevlevîhanenin kuzey sınırını oluşturan Galib Dede Caddesi üzerinde cümle kapısı, bunun sağında Hâlet Efendi'nin yaptırdığı sebil, çeşme, muvakkithane, kütüphane, mektep grubu; solunda ise Kudretullah Efendi Tübesi ve bir dizi dükkan sıralıdır.

Mevlevîhane binasına girerken, cümle kapısından geçilir, buradan zemini taş döşemeli bir avluya çıkılır. Avlunun güneyinde semahane, şeyh dairesi (selamlık) ve dedegân hücrelerini içine alan ana bina görülür. Batıda sarnıç ve şadırvan, kuzeybatı köşesinde de matbah-ı şerîf yer alır. Doğusunda Şeyh İsmail Rüsuhî Dede ve Şeyh Galib'in gömülü olduğu türbe, bunun kuzeybatı köşesinde çilehane ve hazire yer alır (Tanman, 1994 : 365).

Mevlevîhane, Şeyh Galib Dede'nin makamda olduğu zaman, III. Sultan Selim (1761 / 1808) devrinde çok geniş bir tamir görmüştür. İlk şeyhi Mahmud Dede (öl.?)'dir. Şeyh Galib (öl.1213 / 1799) ve Mesnevî şârihi İsmail Rüsûhî Dede (öl. 1041 / 1631) bu Mevlevîhane'de şeyhlik yapmışlardır. Son şeyhi ise Ahmed Dede Efendi (öl. 1367 / 1947)'dir (Pakalın 1971 : 515).

Galata Mevlevîhanesi, ilim ve güzel sanatlarda ses getiren mensupları ve şeyhleri ile, dikkati çekmiştir. Mukabele günü Salı ve Cuma olan bu Mevlevîhane'de toplam 26 şeyh görev yapmış olup, bunlar: Sultan Divânî (öl. 936 / 1530, 4 yıl şeyhlik yapmıştır), Sinoplu Ali Safâî Dede (öl. 940 / 1533), Mesnevîhân Mahmud Dede (955 / 1548 yılında şeyh olmuştur), Furuncuzade Ali Dede (öl. 991 / 1583), Sırrî Abdi Dede (1019 /1610 yılı şeyhliğinin bittiği yl olup, burada 2 yıl süreyle şeyhlik yapmıştır), Mesnevîhân İsmail Rüsuhi Dede (öl. 1041 / 1631, 1019 / 1610 şeyhliğe başladığı yıl olup, 22 yıl bu görevde kalmıştır), Hüseyin Adem Dede (öl. 1063 / 1652, 1041 / 1631 şeyh olduğu yıl olup, 22 yıl bu görevi sürdürmüştür), Mehemmed Arzî Dede (öl. 1075 / 1664, 1063 / 1652 şeyh olduğu yıl olup, 12 yıl bu görevde bulunmuştur), Derviş Çelebi Konevî (öl. 1075 / 1664, 1074 / 1663 şeyh olduğu yıl olup, 1 yıl görev yapmıştır), Pindârî Naci Dede (öl. 1123 / 1711, 1075 / 1664'te şeyh olmuş ve 7 yıl bu görevde kalmıştır), Gavsî Ahmed Dede (öl. 1109 / 1697, 1083 / 1672'de şeyhlik makamına geçmiş ve 26 yıl görevde kalmıştır), Nâyî Osman Dede (öl. 1142 / 1729, 1109 / 1697 yılında şeyh olmuş ve 33 yıl bu görevini sürdürmüştür), Abdulbâkî Sırrî Dede (öl. 1164 / 1750, 1142 / 1729 yılında şeyh olmuş ve 22 yıl bu görevde kalmıştır), Mehmed Şemseddin Dede (öl. 1174 / 1760, 1164 / 1750'de şeyh olmuş ve 10 yıl şeyhlik yapmıştır), İsâ Dede (öl. 1185 / 1771, 1174 / 1760 yılında şeyh olmuş ve 11 yıl bu görevde kalmıştır), Selim Dede (öl. 1191 / 1777, 1185 / 1771 yılında şeyh olmuş, 6 yıl şeyhlik yapmıştır), Mehmed Sâdık Dede (öl. 1192 / 1778, 1191 / 1777'de şeyh olmuş ve 1 yıl görev yapmıştır), Seyid Abdulkâdir (Şâmî) Dede (öl. 1195 / 1780, 1192 / 1778 yılında şeyh olmuş ve 3 yıl görev yapmıştır), Aşcıbaşı Hüseyin Dede (öl. 1197 / 1782, 1195 / 1780 yılında şeyh olmuş ve 2 yıl bu görevde kalmıştır), Bakkalzade Ali Dede (öl. 1201 / 1786, 1197 / 1782 yılında şeyh olmuş ve 4 yıl bu görevde kalmıştır), Halil Numan Dede (öl. 1213 / 1798, 1205 / 1790 yılı 4 yıl süren şeyhliğinin bittiği tarihtir), Şemsî Dede (öl. 1205 / 1790), Abdullah Dede (öl. ?), Şeyh Galib Dede (öl. 1213 / 1799, 1205 / 1790 yılında şeyh olup, 7 yıl 10 ay görevde kalmıştır), Rûhî Dede (öl. 1225 / 1810, 1213 / 1798'de şeyh olmuş; 12 yıl süreyle bu görevde kalmıştır), Trablusşamlı Mehmed Dede (öl. 1232 / 1816, 1225 / 1810 yılında şeyh olup, 7 yıl bu görevde bulunmuştur), Kudretullah Dede (öl. 1288 / 1871, 1232 / 1816 yılında şeyh olmuş; 56 yıl bu görevde kalmıştır), Atâullah Dede (öl. 1328 / 1910, 1288 / 1871 yılında şeyh olmuş; 40 yıl bu görevde kalmıştır), Veled Çelebi (öl. 1373 / 1953, 1327 / 1909 yılında şeyh olmuş; 1 yıl görev yapmıştır), Ahmed Celâleddin Dede (öl. 1366 / 1946, 1328 / 1910 yılında şeyh olmuş; 15 yıl bu görevde kalmıştır)'dir (Tanrıkorur, 2000 : 374-375; Uzluk, 1988 : 299; Işın, 1994 : 423).

İsmail Rüsuhi ve Galib Dede Efendi Türbesi'nde, Mevlevîhanenin 5.postnişini "Şarih-i Mesnevî" İsmail Rüsuhi, 14.postnişini İsa Dede, eniştesi ve halifesi Selim Dede, Şeyh Ahmed Ağa, ünlü Divan şâiri Şeyh Galib Dede

ile halefi Şeyh Mehmed Ruhi Dede'ler gömülüdür. Kudretullah Efendi Türbesi'nde, Şeyh Kudretullah Dede, eşi Emine Hanım, oğlu ve halifesi Şeyh Mehmed Ataullah Dede ile Selanik Mevlevîhanesi şeyhi Ubeydullah Dede'ye ait sandukalar vardır. Mevlevîhane haziresinin türbeler arasında kalan küçük kesimi "Hadikatü'l-Ervâh", ana binanın doğusunda kalan kısım ise "Hâmûşân" olarak adlandırılmıştır. Burada dedegân ve muhibbân arasında Mevlevî kültürünün ve Divan Edebiyatı'nın, musikinin ve diğer güzel sanatların seçkin simaları, Humbaracı Ahmed Paşa ve ailesi gibi Osmanlı tarihinin ünlü bazı devlet adamları da gömülüdür (Tanman, 1994 : 365).

Şeyh Galib ve Rüsuhî İsmail Dede'den başka Mevlevîhane haziresinde gömülü olan şâirler şunlardır: Arzî (öl. 1075 / 1664), Derviş Osman (öl. 1055 / 1645), Fasih (öl. 1111 / 1699), Gavsî (öl. 1109 / 1697), Ganem (öl. 1036 / 1626), Meyyâl (öl. 1080 / 1669), Mezâkî (öl. 1087 / 1676), Şeydâ (öl. 17.yy.), Tâib (öl. 1126 / 1714), Uzletî (öl. 1079 / 1668), Ahmed (öl. 1209 / 1794), Esrar Dede (öl. 1211 / 1796), Nâyî Osman (öl. 1142 / 1729), Leylâ Hanım (öl. 1264 / 1848), Muhammed Fâzıl (öl. 1293 / 1876).

Galata Mevlevîhanesi veya Kulekapısı adıyla tanınan bu bina, 1975 yılında Divan Edebiyatı Müzesi olarak halka açılmıştır. Müzik aletleri, Mevlevî kıyafetleri, tarikat taçları, 18.-19.yüzyıllara ait işli seccadeler, gümüş şamdanlar, rahleler müzede sergilenmekte olup; yazma eserlerin de çoğu teşhirdedir. Burada Kur'an-ı Kerimler, mecmualar ve divanlardan müteşekkil 194 adet yazma eser vardır. Müze Pazartesi dışında her gün açıktır.

Mevlevîhanede yetişen şâirler: Âdem (öl. 1063 / 1652), Arzî (öl. 1075 / 1664), Âşık (öl. 1113 / 1701), Cevrî (öl. 1060 / 1650), Dânişî (öl. 1095 / 1683), Fasih (öl. 1111 / 1699), Fennî (öl. 1120 / 1708), Ganem (öl. 1036 / 1626), Hemdemî (öl. 1090 / 1679), Lisanî (öl. 1129 / 1716), Meyyâl (öl. 1080 / 1669), Mezâkî (öl. 1087 / 1676), Rüsuhî (öl. 1041 / 1631), Sâmî (öl. 1097 / 1685), Uzletî (öl. 1079 / 1668), Üveysî (öl. 1080 / 1669), Yusuf Çengî (öl. 1080 / 1669), Ahmed (öl. 1177 / 1763), Ahmed (öl. 1209 / 1794), Esrar Dede (öl. 1211 / 1796), Fâzıl (öl. 1089 / 1678), Hâfız (öl. 1218 / 1803), Hâlis (öl. 1213 / 1798), Hulûsî (öl. 1220 / 1805), Adlî (öl. 1255 / 1839), 'Aynî (öl. 1254 / 1838), İlhâmî (öl. 1223 / 1808), Nâyî Osman (öl. 1142 / 1729), Neyyir (öl. 1215 / 1800), Sadık (öl. 18.yy.?), Sırrî (öl. 1164 / 1750), Sun'î (öl. 1005 / 1596), Şânî (öl. 1180 / 1766), Şekib (öl. 1135 / 1722), Şeydâ (öl. 17.yy.?), Şeydâ (öl. 1214 / 1799), Talibî (öl. 1130 / 1717), Hâmid (öl. 1248 / 1832), Leyla Hanım (öl. 1264 / 1848), Muhammed Fâzıl (öl. 1293 / 1876).

YENİKAPI MEVLEVÎHANESİ

Galata Mevlevîhanesi'nden sonra Mevlevî âsitânelerinden 2.'si olarak, İstanbul'da, 1006 / 1597 yılında Yeniçeri kâtibi Malkoç Mehmed Efendi tarafından yaptırılmıştır. Bu Mevlevihane, Zeytinburnu'nda, Merkez Efendi Mahallesi'nde, Mevlevîhane Caddesi üzerindedir. İstanbul surlarının dışında Merkezefendi Camii ve mezarlığının yanında yer alan Mevlevîhane, tam teşekküllü bir külliye niteliğindedir. Yenikapı Mevlevîhanesi, tarikatın mistik düşünce yapısına uygun bir şekilde, diğer Mevlevî tekkelerinde olduğu gibi şehrin kara surları dışında kurulmuştur.

Kuruluşuna "bâb-ı rızâ" terkibiyle tarih düşürülen Mevlevîhanenin, 16.yüzyıla ait ilk yapıları semahane, mescit ve 18 adet derviş hücresidir. 17.yüzyılın başlarında Mevlevîhaneye meydan odası ve matbah-ı şerif de eklenmiştir (Işın, 1994 : 477).

Mevlevîhanenin III. Selim dönemi (1789-1807) şeyhlerinden olan Ali Nutkî Dede, zamanın ince sanat zevkiyle yetişmiş olup, hat, şiir ve musiki dallarında eserler vermiştir. En önemli 2 eseri, kendi türünün ilk örneği olan, Yenikapı Mevlevîhanesi'nin bir çeşit günlüğü olan, Defter-i Dervişân ile şevk-i tarâb makamında bestelediği Mevlevî ayinidir. Ali Nutkî Dede döneminde Yenikapı Mevlevîhanesi, Türk kültür tarihinin büyük sanatkârlarından Şeyh Galib ve Hammâmîzâde İsmail Dede'yi yetiştirmiştir. Ali Nutkî Dede'nin yerine geçen kardeşi Abdülbakî Nâsır Dede (öl. 1237 / 1821) de, Yenikapı Mevlevîhanesi'ni tam anlamıyla bir musiki konservatuarına dönüştürmüştür. Buraya geniş bir sanatçı çevresi toplamış, Dede Efendi'ye ney ve dinî musiki dersleri vermiştir. Ayrıca musiki konusunda teorik eserler de yazmıştır. Nâsır Dede döneminde, Mevlevîhane II. Mahmud tarafından (1808-1839) tarafından esaslı bir şekilde tamir ettirilmiş; semahane ve türbe yeniden yapılmıştır.

Mevlevîhane Sultan Reşat (1844-1918) devrinde, Mimar Kemalettin Bey'e yeniden inşa ettirilmiştir. Mevlevîhanenin ilk şeyhi Kemali Ahmed Dede (öl. 1010 / 1601)'dir. Mevlevîhane 1816-1817 yıllarında, II. Mahmud (1785 / 1839) tarafından ihya edilmiştir. Sultan Abdülmecid (1839-1861) devrinde de, esaslı bir onarım gördüğü bilinmektedir. Sultan Abdülaziz devrinde (1861-1876), dede hücreleri, harem ve selamlığı yeniden inşa edilmiş ve ayrıca semahane de tamir edilmiştir (Tanman, 1992 : 93-98).

Doğani Ahmed Hüseyin Dede, Sabuhî Ahmed Dede, Kârî Ahmed Dede gibi tanınmış Mevlevî şâirler burada şeyhlik etmişlerdir. Son şeyhi şiir ve nesri ile ünlü Bâkî Dede'dir (Pakalın, 1971 : 515). Bu Mevlevîhane dergâhların kapatıldığı 1925 yılına kadar, 328 yıl yaşamıştır. Mevlevîhanenin mukâbele günü Pazartesi ve Perşembe olup, bu dergâhta 20 şeyh görev yapmıştır. Bunlar sırasıyla, Kemali Ahmed Dede (öl. 1010 / 1601) 4 yıl, Togani Ahmed Dede (öl. 1040 / 1630) 30 yıl, Sabuhi Ahmed Dede (öl. 1057 / 1647) 18 yıl, Cami Ahmed Dede (öl. 1082 / 1671) 24 yıl, Kâri Ahmed Dede (öl. 1120 / 1708) 12 yıl, Naci Ahmed Dede (öl. 1123 / 1711), Seyyid Nesib Yusuf Dede (öl. 1126 / 1714), Peçevî Ahmed Dede (öl. 1137 / 1724) 11 yıl, Mesnevihan Mehmed Dede (öl. 1148 / 1735) 11 yıl, Safiyullah Musa Dede (öl. 1131 / 1718) 13 yıl, Küçük Mehmed Dede (öl. 1159 / 1746), Seyyid Ebubekir Dede (öl. 1189 / 1775), Ali Nutkî Dede (öl. 1219 / 1804), Abdülbakî Nâsır Dede (öl. 1236 / 1820), Mehmed Hüsni Dede (öl. 1245 / 1829), Abdurrahim Künhî Dede (öl. 1247 / 1831), Osman Salaheddin Dede (öl. 1304 / 1886), Mehmed Celâleddin Dede (öl. 1326 / 1908), Abdülbakî Dede (öl. 1354 / 1935)'dir (Işın, 1994 : 423).

17. yüzyıl sonları ile 18.yüzyıl başlarında en parlak çağını yaşayan Yenikapı Mevlevîhane'si, Osmanlı dönemi tekke mimarisi ve kültürü, bilhassa Türk musiki ve edebiyat tarihi açısından önemli bir kuruluştur. Bu Mevlevîhanede şeyh olarak görev yapmış olan dedelerin hepsi, mutasavvıf olmalarının yanı sıra musiki, edebiyat ve diğer sanat şubelerinde değerli

eserler vermişlerdir. Klâsik Türk musikisinin ünlü ismi Hammamîzade İsmail Dede Efendi (öl. 1261 / 1846) ve Buhurizâde Mustafa Itrî (öl. 1124 / 1712) de bu Mevlevîhane'den yetişmiştir.

Yenikapı Mevlevîhanesi, Cumhuriyet döneminde uzunca bir süre öğrenci yurdu olarak kullanılmış olup, 9 Eylül 1961 yılında hünkâr mahfilinin altında çıkan bir yangında semahane, şerbethane ve türbesi tamamıyla yanmıştır. Günümüzde Yenikapı Mevlevîhanesi'nin semahane ve türbesinin yeniden inşa edilmesi kararı alınmış, fakat bugüne kadar uygulanamamıştır (Işın, 1994 : 480).

Mevlevîhane haziresinde gömülü olan Mevlevî şâirler: Itrî (öl. 1123 / 1711), Nesîb (öl. 1126 / 1714), Musa (öl. 1131 / 1718), Künhî (öl. 1247 / 1831), Nâsır (öl. 1236 / 1820), Nutkî (öl. 1219 / 1805), Sâfiyullah 8öl. 1157 / 1744), Salaheddin Osman (öl. 1304 / 1886), Şeref Hanım (öl. 1277 / 1861), Şeyhî Dede (öl. 1326 / 1908)'dir.

Mevlevîhanede yetiştiği bilinen şâirler şunlardır : Adlî (öl. 1255 / 1839), Câmî (öl. 1082 / 1671), İsmetî (öl. 1076 / 1665), Ahmed (öl. 1209 / 1794), Enîs Receb (öl. 1147 7 1734), Firâkî (öl. 1155 / 1742), Künhî (öl.1247 / 1831), Kalender (öl. 17.yy.?), Mûsâ (öl.1131 / 1718), Nâsır (öl. 1236 / 1820), Niyâz (öl. 1208 / 1793), Nutkî (öl. 1219 / 1805), Şekib (öl.1135 / 1722), Şeref Hanım (öl. 1277 / 1861), Şeyh Galib (öl. 1213 / 1799), Itrî (öl. 1123 / 1640), İsmail Dede Efendi (öl. 1261 / 1846), Şeyhî Dede (öl. 1326 / 1908), Zîver (öl. 1278 / 1862).

KASIMPAŞA MEVLEVÎHANESİ

Beyoğlu semtinde, Kasımpaşa'da, Sururî Mehmet Efendi Mahallesi'ndedir. Mevlevîhane, güneyde Keramet Sokağı, batıda Kasımpaşa Mevlevîhane sokağı ile sınırlı olan arsada, Sururi İlkokulu yanında, Kasımpaşa Deresi'nin oluşturduğu vadinin orta kesiminde, Beyoğlu'na doğru yükselen sırtta yer alır. Mevlevîhanenin bölümleri; semahane, selamlık, dedegân hücreleri, harem, hünkâr dairesi, matbah-ı şerif, somathane, kargîr duvarlı bir kısımdan müteşekkildir. Bir bodrum katı üzerinde olan, 2 katlı ahşap bina, âdeta bir konağı andırmaktadır (Tanrıkorur, 2000 : 284-300).

İstanbul'da Galata, Yenikapı ve Bahariye Mevlevîhanelerinden sonra, 17. yüzyılın ikinci yarısında, 1033 / 1623 - 1041 / 1631 yılları arasında Fırıncızade Şeyh Sırrî Abdî Dede (öl. 1041 / 1631) tarafından yaptırılmıştır.

İlk kurulduğunda mimarîsi kısıtlı olan Mevlevîhane, daha çok bir zâviye niteliğinde olup, pek çok kere onarım görmüştür. Örneğin; 18.yüzyıl sonlarında Mihrişah Valide Sultan (öl.1805) ve oğlu III. Selim (1789-1807) tarafından yeniden inşası ve bazı hayır sahiplerinin de, mevlit ve miraciye okunması için vakıflar tesis etmeleri ile, parlak bir döneme girmiştir. 1250 / 1834 yılında da II. Mahmud (1808-1839) tarafından, son şekliyle ihya edilmiş olup, 1842 yılında tekrar son bir onarım geçirerek, tekkelerin kapatıldığı tarihe kadar faaliyet göstermiştir (Tanman, 1994 : 482-483).

Mukabele günü Pazar olan, Kasımpaşa Mevlevîhanesi şeyhlerinin listesi şöyledir: İlk şeyhi, Sırrî Abdî Dede (öl. 1041 / 1631) olmak üzere, sırasıyla İbrahim Dede (öl. 1048 / 1638, 1041 / 1631'de şeyh olmuş ve 6 yıl

görev yapmıştır), Kasım Dede (öl. 1051 / 1641, 1047 / 1638'de şeyh olmuş ve 4 yıl görev yapmıştır), Halil Fazıl Dede (öl. 1088 / 1677, 1051 / 1641'de şeyh olmuş ve 37 yıl görevde kalmıştır), Mehmed Dede (öl. 1130 / 1717, 1129 / 1717'de şeyh olmuş ve 2 yıl görev yapmıştır), Halil Sâlik Dede (öl. 1135 / 1722, 1131 / 1718'de şeyh olmuş ve 4 yıl görev yapmıştır), Musa Safî Dede (öl. 1157 / 1744, 9 yıl şeyhlik yapmıştır), Mehmed Şemseddin Dede (öl. 1174 / 1760, 1144 / 1731'de şeyh olmuş ve 30 yıl bu görevde kalmıştır), Neyzenbaşı Ali Dede (öl. 1181 / 1767, 1174 / 1760'ta şeyh olmuş ve 7 yıl görev yapmıştır), Hekim Ali Dede (öl. 1190 / 1776) 1181 / 1767'de şeyh olmuş ve 9 yıl görev yapmıştır, Mehmed Sadık Dede (öl. 1191 / 1777, 1190 / 1776'da şeyh olmuş ve 1 yıl görev yapmıştır), Musa Dede (öl. ?, 1191 / 1777'de şeyh olmuş ve 6 yıl görev yapmıştır), Semahat Ömer Dede (öl. 1201 / 1786, 1197 / 1782'de şeyh olmuş ve 3 yıl görev yapmıştır), 2.kez Musa Dede (1201 / 1786'da şeyh olmuş ve 1 yıl görevde kalmıştır), Mehmed Dede (öl. 1211 / 1796, 1202 / 1787'de şeyh olmuş ve 9 yıl görevde kalmıştır), Ali Dede (öl.1243 / 1827, 1211 / 1796'da şeyh olmuş ve 31 yıl bu görevi sürdürmüştür), Mehmed Şemseddin Dede (öl. 1275 / 1858, 1243 / 1827'de şeyh olmuş ve 31 yıl bu görevde kalmıştır), Ali Rıza Dede (öl.1324 / 1906, 1275 / 1858'de şeyh olmuş ve 48 yıl bu görevi sürdürmüştür), Mehmed Şemseddin Dede (öl. 1327 /1909, 1324 / 1906'da şeyh olmuş ve 3 yıl şeyhlik yapmıştır), Seyfeddin Dede (öl. 1365 / 1945, 1327 / 1909'da şeyh olmuş ve 16 yıl bu görevi sürdürmüştür)'dir.

Mevlevî kültürünün İstanbul'daki gelişiminde, Galata, Yenikapı ve Beşiktaş (Bahariye) Mevlevîhaneleri kadar önemli bir yeri olmayan Kasımpaşa Mevlevîhanesi hanedan ve saray mensuplarının az rağbet ettiği bir mekân olmuştur (Tanman, 1994 : 483).

Kasımpaşa Mevlevîhane haziresinde gömülü olan Mevlevî şâirler şunlardır: Safâyî (öl. 1100 / 1688), Zihnî Hasan (öl. 1128 / 1715), Es'ad (öl. 1329 / 1911).

Mevlevîhanede yetiştiği bilinen şâirler ise: Âşık (öl. 1113 / 1701), Fâzıl Halil (öl. 1088 / 1677), Nâcî Ahmed (öl. 1123 / 1711), Sâlik (öl. 1135 / 1722), Safâyî (öl. 1100 / 1688), Zihnî Hasan (öl. 1128 / 1715), Hilmî (öl. 1180 / 1766)'dir.

BEŞİKTAŞ / BAHARİYE MEVLEVÎHANESİ

Galata ve Yenikapı Mevlevîhanelerinden sonra, İstanbul'da kurulan 3. Mevlevî dergâhı olup, Boğaziçi'nde Çırağan Sarayı'nın bulunduğu yerde inşa edilmiştir. Burası, İstanbul Boğazı'nın Rumeli yakasında, Kılıçali-Çırağan Mahallesi'nde, Dolmabahçe ile Ortaköy yakınında, deniz kıyısında, Çırağan Sarayı'nın ortasında bulunmakta imiş. 17.yüzyıl ortalarından itibaren Beşiktaş Mevlevîhanesi çevresinde bir dizi inşaat başlamış ve burası yıkıma maruz kalmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 157-163).

Beşiktaş Mevlevîhanesi, 1030 / 1621-22 yılında kendisi de bir Mevlevî dervişi olan Sadrazam Orihli Hüseyin Paşa tarafından yaptırılmıştır. Orihli Hüseyin Paşa üzerindeki manevi nüfuzu ile Beşiktaş Mevlevîhanesi'nin kurulmasına sebep olan Gelibolu Mevlevîhanesi şeyhi Ağazâde Mehemmed

Hakîkî Dede (öl. 1063 / 1652), dergâhın ilk postnişîni olmuştur. Mevlevîhane tam teşekküllü bir külliye olarak kurulmamış olup, zamanla ihtiyaca göre kurulan ek binalarla genişletilmiştir. Başlangıçta sadece bir semahaneden ibaret olan dergâhın, matbah-ı şerîfi yoktu. Semahane, Boğaz kıyısında yüksek kubbeli ve iç mekânı necef taşlarıyla süslenmiş 2 katlı ahşap bir binadır. Bunun batısında derviş hücreleri yer almaktadır. Beşiktaş Mevlevîhanesi'nin yıkılmadan önceki son durumuna göre, ana binası dikdörtgen planlı, ahşap bir yapı olup, üzeri kırık bir çatıyla örtülmüştür. Ön cephesinde, 2 basamakla çıkılan ve yanlarda sağlı sollu pencerelerin bulunduğu yuvarlak kemerli bir kapısı vardır. Bu çift kanatlı kapıdan kare planlı semahaneye girilir. Semahanenin sol tarafında ise mihrap ve yanındaki merdivenle çıkılan ahşap mutrıb mahfili bulunur (Işın, 1994 : 169).

Dönemin en canlı tasavvuf merkezlerinden birisi olma özelliğini koruyan Mevlevîhane, 1867 yılına kadar Beşiktaş'ta faaliyet göstermiş, bundan sonra Çırağan Sarayı'nın inşası nedeniyle yıktırılarak, önce Fındıklı'da Karacehennem İbrahim Paşa Konağı'na ve buradan da, 1871'de tamamlanan Maçka'daki binasına geçmiştir. Ancak 1874 yılında askeri kışla yapımı için bu dergâh da yıktırılınca, geçici olarak Eyüp'teki Hatab Emini Mustafa ve Hüseyin Efendiler'e ait yalılara taşınmış, daha sonra inşası 1877'de biten Eyüp Bahariyesi'ndeki yeni binalarına yerleşerek, 1925 yılına kadar Bahariye Mevlevîhanesi adı altında faaliyetlerini sürdürmüştür (Işın, 1994 : 168).

Adını, Eyüp'te Haliç'in Kâğıthane kıvrımındaki Bahariye mevkiinden alan Bahariye Mevlevîhanesi, adaların tam karşısına düşmektedir. Kara tarafı kuzeyde Silahtarağa Caddesi ile sınırlandırılan Mevlevîhane güneyde Haliç'e uzanmakta ve cümle kapısı Mevlevîhane Çıkmazı'nın sonunda bulunmaktadır. Bugüne yalnızca oldukça bozulmuş bir şekilde mescidi kalabilen Mevlevîhanenin diğer yapıları, tekkelerin kapatıldığı 1925 yılından itibaren, tahrip görmüş ve ortadan kalkmıştır (Işın, 1993 : 537).

Mukabele günü Çarşamba olan Mevlevîhanede, Ağazade Mehmed Dede (öl. 1063 / 1652, 1031 / 1621'de şeyh olmuş ve 2 yıl bu görevde kalmıştır)'den sonra, Süleyman Dede (öl. 1065 / 1654), Hüseyin Dede (öl. 1071 / 1660), Pendârî Naci Ahmed Dede (öl. 1123 / 1711), Çengî Yusuf Dede (öl. 1080 / 1669), Eyyubî Mehmed Memiş Dede (öl. 1136 / 1723, 4 yıl), Ahmed Dede (öl. 1177 / 1763), Mehmed Sadık Dede (öl. 1178 / 1764, 1 yıl), Abdülahad Dede (öl. 1180 / 1766, 2 yıl), Ahmed Dede (öl. 1185 / 1771, 5 yıl), Yusuf Zühdî Dede (öl. 1233 / 1817, 1185 / 1171'de şeyh oldu ve 45 yıl), Trablusşamlı Mahmud Dede (öl. 1235 / 1819, 2 yıl), Ermenek Şeyhizade Kadrî Dede (öl. 1268 / 1851), Mehmed Said Dede (öl. 1270 / 1853, 3 yıl), Hasan Nazif Dede (öl. 1278 / 1861, 8 yıl), Hüseyin Fahreddin Dede (öl. 1329 / 1911) şeyhlik yapmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 163).

Mevlevîhane haziresinde gömülü olduğu bilinen Mevlevî şâirler şunlardır: Yusuf Çengî (öl. 1080 / 1669), Mehemmed (öl. 1136 / 1723), Fahreddin Dede (öl. 1329 / 1911), Nâcî (öl. 1123 / 1711).

Galata, Yenikapı ve Konya'da yetişerek, bu Mevlevîhaneye şeyh olarak atanan şeyh-şâirlerin, burayı renkli şiir sohbetlerinin yapıldığı edebî bir muhit haline getirdikleri bilinmektedir.

MANİSA MEVLEVÎHANESİ

Manisa'nın güneydoğusunda, Spil Dağı'nın eteğinde, Yukarı Tabakhane Mahallesi ve deresinin doğusundaki tenha bir yamacın sırtında, eskiden Mevlevîhane bağı denilen mesirenin yanında, bugün Milli Park içinde yer alan Mevlevîhâne, 770 / 1368-69 tarihinde Saruhanoğlu İshak Bey tarafından, mimar Emet bin Osman Efendi'ye yaptırılmıştır. Şehir bugün kuzeye doğru genişlemiş olduğundan, bugünkü konuma göre Mevlevîhane şehrin güneydoğusunda kalmakta ve Milli Park içinde bulunmaktadır (Tanrıkorur, 2000 : 80).

Mevlevîhane plan bakımından, kapalı avlulu medreseler ve zâviyelere benzer. Yapının iç ve dışında süsleme yoktur. Mevlevîhane yapı olarak Bursa'daki Hüdavendigâr Camii'ine benzer. Plan olarak ise, zâviyeli yapıların öncülerinden sayılır. Avlu sofası kubbeli, eyvanlıdır. Mevlevîhanenin ince uzun eyvanımsı kapısı Manisa Ulu Camii ve medresesinin kapıları gibidir.

Pek çok kez tamir geçirmesine rağmen Manisa Mevlevîhanesi, Anadolu'da orjinalliğini korumuş en eski tarihî Mevlevîhanelerdendir (Acun, 1992 : 109-112).

Konya ve Afyon'dan sonra Mevlevîlik tarihi bakımından önem taşıyan Manisa'daki Mevlevîlik faaliyetleri, tekkelerin kapatılması kanundan önceki son zamanlarında, Ali Bey Camii yanındaki binada sürdürülmüştür. Bu sebeple yukarıda sözü edilen Mevlevîhane "Eski Mevlevîhane" olarak bilinir. Eski Mevlevîhane binası Mustafa Şefik Efendi'nin şeyhliği döneminde (1870 yılından önce) terk edilmiştir (Tezcan,1994 : 191).

Eski ve yeni Mevlevîhane binalarında oldukça köklü ve yaygın bir Mevlevîlik geleneğinin yaşandığı Manisa, 18.yüzyıldan itibaren çelebiler tarafından, manevî bir saltanat makamı olarak kabul edilmiştir. Osmanlılarda padişah olacak kişinin şeyhzade olarak Manisa'ya gönderilmesi geleneği benimsenerek, Konya'daki çelebinin yerine geçecek olan çelebi de, önce Manisa'ya şeyh tayin edilmiştir.

Mevlevîhanenin postnişînleri : Kerim Çelebi (şeyhlik makamında bulunduğu tarih: 988 / 1580), Ali Efendi bin Muharrem (öl. 1114 / 1702), Nakşi Ali Dede (öl. 1114 / 1702), Mehmed Lütfi Efendi (öl. 1150 / 1737), Osman bin Mehmed Lütfi (öl. 1185 / 1771), Mehmed Bahaeddin bin Osman (?), Ahmed (?), Osman (?), Mustafa (?), Nakıbzâde Mustafa Şefik (1870'ten önce)'tir (Tanrıkorur, 2000 : 76-87).

Bu Mevlevîhanede şeyhlerinden Ferruh Çelebi (öl. 1000 / 1591) ve Nakşî Ali Dede (öl. 1114 / 1702) Mevlânâ soyundan gelmedir. Nakşî Ali Dede'nin vefatından sonra yerine oğlu Şeyh Mehmed Lütfî (öl. 1150 / 1737) geçmiştir. Şeyh Mehmed Lütfî Dede'den sonra da yerine oğlu Osman (öl.?) gelmiştir. Bundan sonra da sırasıyla şeyhlik makamına, Bahaüddin (öl.?), Şeyh Ahmed (öl ?), Şeyh Osman (?), Şeyh Mustafa (öl?), Mustafa Şefik (öl?) geçmiştir.1881 yılında Manisa'dan Konya'ya tayin edilen Fahrüddin Çelebi'den sonra Halîm Çelebi, Murtaza Çelebi ve Celâlüddin Çelebi'lerin de şeyhlik makamında bulundukları bilinmektedir (Tezcan, 1994 : 192).

Celalüddin Çelebi, Manisa Mevlevîhanesi'nin son şeyhi olup, tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar şeyhlik yapmıştır.

Manisa Mevlevîhanesi, başta Birrî (öl.1128 / 1715), Nakşî Ali Dede, Kâmilî (öl. 1068 / 1657) ve Lütfî Dede (öl. 17.yy.) olmak üzere, pek çok Mevlevî şâir yetiştirmiştir. Manisa ve çevresinde yetiştiği bilinen diğer şâirler şunlardır: Ferruhî (öl.925 / 1536?), Lâ'lî (öl. 980 / 1572), Nehcî (öl. 1127 / 1715), Lütfî (öl. 1150 / 1737), Derûnî (öl. 974 / 1566?).

II. MANİSA MEVLEVÎHANESİ

Manisa il merkezi, Adakale Mahallesi'ndeki Ali Bey Camii avlusuna bitişik, kuzeybatıdan güneybatıya doğru yükselen yaklaşık 1100 metrekarelik üçgen şeklinde meyilli bir arsa üzerindedir. Arsa batı tarafından Ali Bey Cami ve geniş bahçeli arsası, kuzeyden Demirtaş, güneydoğudan Dönertaş ve Çırpıcı Sokakları ile sınırlandırılmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 398-401).

İhata duvarı ile çevrili Mevlevîhanenin mimarî bölümleri, bahçeli bir orta avlu etrafında yer alır. Demirtaş Sokak'taki çift kanatlı demir bir kapıdan girilip, dik bir merdivenle ana avlunun kuzeybatısına çıkılır. Binanın kuzeybatı köşesinde bir duvarla çevrili küçük bir avlu daha vardır ve buradan inen yolun sonunda, Ali Bey Camii'ne bitişik, duvarın tam ortasında Mevlevîhanenin bugün ayakta kalmış tek binası olan matbah-ı şerîf bulunmaktadır. Ayrıca, matbah-ı şerîfe uzanan avlunun ortasındaki dairevî havuz bugüne kadar gelmiştir. Yıkılmadan önce semahane, binanın güneybatı köşesinde olup, buranın batı kısmında da Mevlevîhanenin kurucusu Nakîbzade Çelebi Mustafa'nın yıkılmış bir türbesi bulunmaktadır. Yine Mevlevîhane tahrip görmeden önce, avlunun doğusundaki Çırpıcı Sokak'tan girilen cümle kapısı, binanın kuzeydoğu köşesinde de 2 katlı Çelebi Dairesi ve buna yapışık olarak da Demirtaş Sokağı üzerindeki ihata duvarına dayalı, tek sıra halinde, tek katlı 12 dedegân hücresi bulunmaktaydı (Tanrıkorur, 2000 : 399).

II. Manisa Mevlevîhanesi, I. Manisa Mevlevîhanesi'nin bir devamı kabul edilip, önemli bir âsitâne statüsündedir. Burada şeyh olanların bilinenlerinin listesi: Nakîbzade Çelebi Mustafa (1287 / 1870 yılında şeyh tayin edilmiştir), İbrahim Fahreddin Çelebi bin Said Hemdem Çelebi (öl. 1299 / 1881), II. Abdülhalim Çelebi (öl. 1364 / 1944), Murtaza Çelebi (öl. ?), Celâleddin Çelebi (Mevlevîhanenin son şeyhi olup, I. Dünya Savaş'ından 1925'e kadar görev yapmıştır) .

BURSA MEVLEVÎHANESİ

Bir âsitâne olan Bursa Mevlevîhanesi, tam teşkilatlı geniş bir Mevlevîhane olması bakımından önem taşır. Pınarbaşı Mahallesi'nde, Pınarbaşı Mezarlığı'nın karşısında, bugün su deposu olarak kullanılan arsada bulunan Mevlevîhane binasından geriye hemen hiçbir şey kalmamıştır. Pınarbaşı Mezarlığı'nın tam karşısındaki eski Mevlevîhane arsasında bugün sadece türbe ve su deposu vardır.

Mevlevîhane binasının yıktırılmadan önceki durumu şöyledir: Pınarbaşı Caddesi üzerindeki cümle kapısı ve türbe ile derviş hücreleri arasındaki aralıktan bahçeli geniş bir avluya girilir. Cümle kapısının kuzeyinde, avlunun ortasında sekizgen planlı üzeri çardaklı bir şadırvan ve onun arkasında 2 katlı semahanesi vardı. Avlunun güneydoğu köşesinde küçük hâmûşânı olan tek katlı türbe ve ona bitişik meydan-ı şerîf ve hücreler bulunmaktaydı. Doğu kısmında ise, kilerli canlar odası ve matbah-ı şerîf yer almaktaydı. Sema meydanı dairevî planlı idi (Tanrıkorur, 2000 : 145).

Mevlevî tarikatının önemli âsitânelerinden biri olarak nitelendirilen Bursa Mevlevîhanesi, Ahmed Cünûnî Dede (öl. 1030 / 1620)'nin oraya şeyh olması ile açılmıştır. Mustafa Kara'ya göre, Mevlevîhanenin açılışı Ahmed Cünûnî Dede'den öncedir (Kara, 1996 : 155). Sakıb Dede Tezkiresi'nde, Bursa'da 3 ayrı yerde Mevlevîhane olduğundan bahseder (Sakıb Dede, 1283 : 57). Bunlardan biri, Sultan Divanî'nin kaldığı bük'a-yı mübâreke, ikincisi Ulucami veya Setbaşı yakınlarındaki dergâh, üçüncüsü de Pınarbaşı'ndaki Mevlevîhane'dir. Ulucami veya Setbaşı yakınlarındaki dergâh Ahmed Cünûnî Dede'nin Bursa'ya geldiğinde bir müddet kaldığı Şeyh Yakub Efendi Tekkesi'dir. Pınarbaşı'ndaki Mevlevîhane ise bizzat Cünûnî Ahmed Dede tarafından kurulmuştur (Kara, 1996 : 155-156).

Bursa Mevlevîhanesi postnişîn listesi: Ahmed Cünûnî Dede (öl. 1030 / 1620); Cünûnî Dede'nin kardeşinin oğlu Pervane Salih Dede (öl. 1073 / 1662) şeyhlik süresi 1030 / 1620'den itibaren 43 yıl; Mehmed Dede bin Pervane Salih Dede (öl. 1114 / 1703) şeyhlik süresi 1073 / 1662'den itibaren 59 yıl; Zihni Salih Dede bin Mehmed Dede (öl. 1129 / 1717) şeyhlik süresi 14 yıl; Sâhib Salih Dede bin Mehmed Dede (öl. 1131 / 1718) şeyhlik süresi 1 yıl; Mehmed Şeyhî Ârif Dede bin Mehmed Dede (öl. 1151 / 1738) şeyhlik süresi 20 yıl; Mehmed Sadık Dede bin Salih Dede (öl. 1182 / 1768) şeyhlik süresi 31 yıl; Ataullah Dede bin Mehmed Sadık Dede (öl. 1214 / 1799) şeyhlik süresi 32 yıl; Ahmed Dede bin Ataullah Dede (öl. 1218 / 1803) şeyhlik süresi 4 yıl; Salih Dede bin Ataullah Dede (öl. 1246 / 1830) şeyhlik süresi 28 yıl; Mehmed Dede (öl. 1269 / 1852) şeyhlik süresi 23 yıl; Nizameddin Dede bin Mehmed Dede (öl. 1276 / 1859) şeyhlik süresi 7 yıl; Mehmed Şemseddin Dede bin Nizameddin Dede (öl. 1350 / 1931) şeyhlik süresi 64 yıl; Sabri Dede (öl. 1284 / 1867) şeyhlik süresi 8 yıldır (Tanrıkorur, 2000 : 259).

Mevlevîhane haziresinde gömülü olan Mevlevîler şunlardır: Cünûnî Ahmed Dede (öl. 1030 / 1620), Pervane Salih Dede (1073 / 1662), Mehmed Salih Dede (öl. 1114 / 1703), Sâhib (öl. 1131 / 1718), Zihnî Salih (öl. 1073 / 1662), Mehmed Dede (öl. 1182 / 1768), Nizameddin Dede (öl. 1276 / 1859), Ataullah Dede (öl. 1214 / 1799). Ayrıca adı belli olmayan 2 hanım derviş, Şeyhzade Orhan Melih Efendi'nin sandukası, 2 tane de isimsiz sanduka vardır.

Mevlevîhanede yetişen Mevlevî şâirler ise: Fennî (öl. 1120 / 1708), Gavsî (öl. 1109 / 1697), Sâhib Salih (öl. 1131 / 1718), Sâhib İsmail (öl. 1140 / 1727), Şeyhî Memiş (öl. 1136 / 1723), Şeyhi Mehmed (öl. 1151 / 1738), Tâib (öl. 1126 / 1714), Zihnî Salih (öl. 1073 / 1662), Hazin (öl. 18.yy.)'dir.

GELİBOLU MEVLEVÎHANESİ

Mevlevîhane, Çanakkale ili / Gelibolu ilçe merkezinin kuzeyinde bulunan Hamzaköy'deki askerî bölge içinde, Yazıcızâde Mahallesi Sokağı ile Keşan Caddesi arasında bulunan arazi üzerindedir.

Gelibolu Mevlevîhanesi, 15 Mevlevî âsitânesi içinde en geniş araziye ve gösterişli semahaneye sahip olanıdır. Mevlevîhanenin kurucusu ve ilk şeyhi, Gelibolulu emekli yeniçeri ağalarından Kara Hasan Ağa'nın oğlu, Mesnevî şârihi İsmail Ankaravî'nin yakın dostu ve Beşiktaş Mevlevîhanesi'nin ilk postnişîni olan, Ağazade Mehmed Hakîkî Dede (öl. 1063 / 1652)'dir.

Mevlevîhane düz ve tenha bir mevkide kurulmuş olup, ihata duvarıyla çevrilmiştir. 1000 metrekarelik ana avluya Mevlevîhane Sokağı'ndan batıdaki yuvarlak kemerli, üçgen alınlıklı taç kapıdan girilirdi. Avlunun kuzeyinde, doğu-batı yönünde yerleşmiş dikdörtgen semahane-türbe binasıyla, güneyinde hâmûşân bulunmakta idi. Binanın semahane kısmına kuzey cephesinde bulunan saçaklı cümle kapısıyla batı cephesindeki züvvar mahfillerine çıkan 2 çift merdivenin saçaklı kapılarından; türbe kısmına ise güney cephesindeki hâmûşâna açılan saçaklı kapıdan girilmekte idi (Tanrıkorur, 2000 : 325).

Bugün, Mevlevîhaneden sadece semahane-türbe binası ayaktadır. Yıkılmış mescid, dedegân hücreleri, selamlık vb. binaların yerine büyük bir askerî hastane kurulmuştur.

Gelibolu Mevlevîhanesi şeyhleri: Ağazade Mehmed Dede Efendi (öl. 1063 / 1653), Sâbir Pârsâ Dede (öl. 1090 / 1679), Kalender Mahmud Dede (öl. ?), Abdülkadir Dede (öl.?), Rahmetullah Dede (1125 / 1713), Mehmed Dede (öl. ?), Abdülkerim Dede (öl. ?), Bosnavî Mehmed Dede (öl. 1163 / 1749), Mustafa Dede (1166 / 1752 şeyhlik makamına geçtiği yıldır), Mehmed Dede (1172 1758 şeyhlik makamına geçtiği yıl olup, 48 gün görev yapmıştır), Lüfullah Dede (1172 / 1758 şeyhlik makamına geçtiği yıldır), Hüseyin Dede (öl. 1210 / 1795), Ali İzzet Dede (1210 / 1795 yılı şeyhlik makamına geçtiği yıldır), Hüseyin Azmî Dede (1892 yılına kadar şeyhlik yapmıştır), Mehmed Hüsameddin Dede (1285 / 1868 yılında şeyh olmuş, 17 yıl bu görevi sürdürmüştür), Mustafa Dâniş Dede (1302 / 1884 yılında şeyh olmuş, 11 yıl bu görevde kalmıştır), Mehmed Burhâneddin Dede (1313 / 1896 yılında şeyh olmuş, 29 yıl bu görevde kalmıştır)'dir (Tanrıkorur, 2000 : 322-334).

Mevlevîhanede yetiştiği bilinen şâirler şunlardır: Azîzî (öl. 1140 / 1727), Derviş (öl. 1055 / 1645), Neşâtî (öl. 1085 / 1674), Rahmetî (öl. 1030 / 1620), Ağazâde (öl. 1063 / 1652), Sâbir (öl. 1091 / 1680), Şakir (öl. 1276 / 1859).

MISIR (KAHİRE) MEVLEVÎHANESİ

Kahire Mevlevîhanesi, Sultan Divanî (öl. 936 / 1530) tarafından Mevlevîliğin Mısır'a ulaştırılması ile tesis edilen Mevlevîhanelerden biridir. Kahire'de Tolonoğlu Cami ile Sultan Hasan Cami arasında yer alan Mevlevîhane'nin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir (Özönder, 1991 : 177).

Mevlevî âsitânelerinden biri olan Mevlevîhanede, Safî Ahmed Dede (öl. 936 / 1530), Karamanlı Hamza Dede (1028 / 1619'da şeyh olmuştur), Kıbrıslı Siyahî Mustafa Dede (1122 / 1710), Konyalı Nesib Yusuf Dede (öl. 1137 / 1724), Nazmi Hasan Dede (öl. 1125 / 1713), Siyahî Dede'nin oğlu Ârif Dede (öl. 1138 / 1726) şeyhlik yapmışlardır. 19.asrın başlarında Fikrî Dede, ikinci çeyreğinde ise Nakşî Dede (1240 / 1825 yılında şeyh olmuş, 1254 / 1838 yılına kadar görevini sürdürmüştür) şeyh olmuşlardır (Özönder, 1991 : 178).

Kahire Mevlevîhanesi tarih boyunca Mevlevîler için, Hicaz'a gidip gelirken uğrak yerlerinden biri olmuş, hatta bu yolculuk esnasında vefat eden Âdem, Ânî, Enîs Mustafa, Nakşi Mustafa, Şifâyî gibi bir çok Mevlevî şâir bu dergâha defnedilmiştir.

Burada yetiştiği bilinen Mevlevî şâirler şunlardır: Hasîb (öl. 1121 / 1709), Lebib (öl. 1126 / 1714), Nesîb (öl. 1126 / 1714), Safiyullah (öl. 1157 / 1744).

2- MEVLEVÎ ZÂVİYELERİ

Mevlevî zâviyelerinin, derviş yetiştirme vazifesi yoktur. Bu mekânlar, 1001 günlük derviş eğitimi için organize edilmemiştir. Bir zâviyede yalnız bir şeyh odası ve bazen bir kahve ocağı bulunur. Zâviyelerde matbah-ı şerif de yoktur. İzmir, Eskişehir, Antalya, Üsküdar, Belgrat, Sofya, Kıbrıs, Şam, Beyrut, Bağdat, Mekke, Medine zâviyeleri Mevlevîlik tarihinde ünlü olan zâviyelerdendir.

Mevlevîliğin köylerden şehirlere çekilmeye başladığı 16.yüzyıldan itibaren açılan Mevlevî zâviyeleri şunlardır: Adana, Akçahisar, Akçaşehir, Akşehir, Amasya, Ankara, Antakya, Antalya, Antep, Aydın (Güzelhisar), Bagdad, Beyşehir, Belgrad, Belgradçık, Bilecek, Burdur, Saraybosna, Bozkır, Çorum, Denizli (Lazikiye), Demirci (Manisa), Diyarbakır, Edirne (Muradiye), Eğridir, Ermenek, Erzincan, Filibe, Girit (Hanya), Halep, Hama, Humus, Isparta, Elbasan (Arnavutluk), İzmir, İzmit, Kângırı (Çankırı), Karaman, Kayseri, Kerkük, Kıbrıs, Kırşehir, Kilis, Kudüs, Kütahya, Lazikiye, Maraş, Marmaris (Sarı Ana), Medine, Mekke, Midilli, Muğla, Musul, Niğde, Niş, Peçoy (Macaristan), Sakız, Samsun, Sandıklı, Selânik, Siroz (Serez), Sivas, Şam, Trablusşam, Şehrizor, Tavşanlı, Tebriz, Tekirdağ, Tire, Tokat, Tozman, Ulukışla, Urfa, Üsküp, Vodine, Yenişehir (Rumeli), Yozgat (Gölpınarlı, 1983 : 335).

Mevlevîhaneler üzerinde çalışan Bârihüdâ Tanrıkorur çalışmasında (2000 : 70), 15 âsitâne ve 112 Mevlevî zâviyesi tespit etmiştir. Abdülbâki Gölpınarlı'nın ismini zikretmediği, Bârihüdâ Tanrıkorur'un listesinde bulunan Mevlevî zâviyeleri ise şunlardır : Aksaray (Fahriyye), Atina/Ayasluğ (Selçuk), Bayburt, Belgrad ve Belgradçık, Beyrut, Bolvadin, Bor, Saraybosna "İsa Bey Zâviyesi" ve "Hacı Mahmud zâviyesi", Cezayir, Çankırı, Dimetoka, Fas, Gümülcine, Hotin, İpek (Peç) "Hüdâverdi Paşa", İslâhiye, İstanbul "Eyüp Sultan İdris Köşkü", İstanbul "Kalenderhâne" ve "Üsküdar / İmrahor", İzmir ve

"Bahriyye", Kıbrıs "Lefkoşe" ve "Magosa", Kışlacık, Konya "Âteş-bâz-ı Velî", "Fahrünnisâ", "Meram", "Cemel Ali Dede", "Mahmud Dede", "Mecmu'l-Bahreyn", "Şems-i Tebrizî" ve "Pîri Mehmed Paşa", Manastır, Niğde "Kemal-i Ümmî Dergâhı" ve "Makam-ı Şems / Kesikbaş", Rodos, Ertuğrul, Yugoslavya "Kriva Planko" ve "Mostar ", Macaristan "Peşte", Piriştine "Prizren", Bursa "Yenişehir-Fener", Yunanistan / Tatar, Arnavutluk / Tirana, Bulgaristan / Vidin. Mehmet Önder de, 99 Mevlevîhane tespit etmiş ve bunları liste halinde neşr etmiştir (Önder, 1992 : 27).

İmparatorluk toprak kaybetmeye başlayıp, Belgrat, Bosna, Filibe, Peçoy, Vodine, Yenişehir kaybedilince, buralardaki Mevlevîhanelerin mühim bir kısmı zamanla kapanmıştır. Mevlevîlik köylerden şehirlere çekilmeye başlayıp, yüksek zümreye hitap ettikten ve Mevlevîlik böylece kendi içine gömüldükten sonra da, Anadolu'daki Demirci, Marmaris, Niğde, Tavşanlı gibi küçük yerlerdeki zâviyeler de aynı durumla karşılaşılmışlardır (Gölpınarlı, 1983 : 335). 1925 yılında tekke ve zâviyelerin kapatılmasıyla da bugün, zâviyelerin pek çoğu cami olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Bu Mevlevî zâviyelerinden bazıları ve özellikleri şöyledir:

LEFKOŞE ZÂVİYESİ

Karaman'dan giden Türklerle Mevlevîlik Kıbrıs'a girmiş ve burada Mevlevî tekkesi inşa edilmiştir. Bu tekkeler, Konya'daki Mevlânâ Âsitânesi'ne bağlı şubeler halindedir. Kıbrıs'ta Mevlevîlik denince akla ilk olarak Lefkoşe Tekkesi bir diğer adı ile, Ahmed Paşa Tekkesi gelir. Fakat bu tekkeden başka bir de, Magosa'da Kutub Osman Efendi Dergâhı vardır (Özönder 1993 : 101-108).

17.yüzyılda yapılmış olan Lefkoşe Mevlevî tekkesi, Lefkoşe'de Girne kapısı yanında ve Emine Hatun ve Arap Ahmet tarafından bağışlanmış olan arazi üzerindedir. İlk yapıldığında türbe, derviş odaları, mutfak ve misafir odalarından müteşekkil olan bu zâviyeden, günümüze orijinal özelliklerinden pek çoğunu yitirmiş olan semahane ve türbe bölümleri kalmıştır. Mevlevîhaneye üzerinde "Yâ Hazret-i Mevlânâ" yazılı, basık kemerli bir giriş kapısından girilir. Burdan L şeklindeki bir avluya çıkılır. Avlunun doğusundaki basık kemerli giriş kapısından da, kare planlı semahaneye gidilir. Semahane eğimli ahşap tavanı taşıyan 2 fil ayak ile bunları birbirine ve duvarlara bağlayan, kemerlerle 2 bölüme ayrılmıştır. Türbelere, semahanenin güney duvarındaki bir kapıdan girilmektedir (Alasya, 1987 : 99- 103).

Lefkoşe Tekkesinin şeyhleri sırasıyla şunlardır: Hacı Abdullah Efendi, İmam İbrahim Hatip Efendi, Hafız Mustafa Efendi, Şeyh Sadeddin bin Muharrem, El-Hac Mehmed Sadrî Dede, Şeyh Mehmed Ârif Dede, Şeyh Seyyid Abdullah Dede, Şeyh Mustafa Dede, Şeyh Feyzullah Dede, Şeyh Mustafa Safvet Efendi, Konyalı Şeyh Derviş Ali Dede, Şeyh Mustafa Savfet Efendi, Şeyh Mehmed Celâleddin Efendi, Şeyh Selim Dede, Şeyh Hafız Şefik Dede (Özönder, 1993 : 106).

Semahaneden türbelere girişten itibaren sırayla, birinci mezar 1934-1954 yıllarında şeyh olan Şamlı Selim Dede'nin, ikinci mezar Tekke'ye arazi bağışlayan Arap Ahmet Paşa, üçüncü mezar 1931 tarihinde vefat eden

Kıbrıslı Şeyh Celaleddin Dede'ye aittir. Adı belli olmayan bir kaç Mevlevî ile, hattat şeyh Fevzi Dede de burada gömülüdür.

1934, 1962 ve 1967 yıllarında tamir edilmiş olan Lefkoşe Zâviyesi, 1963 yılında Lefkoşe Türk Etnoğrafya Müzesi haline getirilmiş olup, halen bu fonksiyonunu yerine getirmektedir. Müzede, Osmanlı devrine ait belgelerden mahkeme sicilleri, Mevlevî elbiseleri, Mevlevî musiki aletleri, fermanlar, beratlar, nişanlar vardır.

Lefkoşe Mevlevîhanesi'nde yetiştiği bilinen şâirler: Ârif (1138 / 1725), Hızır Handî (1140 / 1727), Mukîm (1130 / 1717), Siyahî (öl. 1122 / 1710), Tâlib (öl.1100 / 1680)'dir. Kıbrıs'ta edebî muhitin oluşmasında, Mevlevî mutasavvıf şâirlerin büyük payı olmuştur (İsen, 2000 : 160). Mustafa Sâkıb, Talib, Muhîb, Nesîb, Müneccimbaşı Ahmed, Lebib, Hasîb Dedeler Kıbrıs'a seyahat etmiş, buradaki edebî muhitte bulunmuşlardır (Genç, 2000 : 167-168).

KUTUB OSMAN DERGÂHI

Mevlevîlerin Lefkoşe Tekkesi'nden başka, ayin ve sema yaptıkları bir diğer tekkedir. Burası Magosa'da bulunup, Kıbrısta'ki ünlü zâviyelerden biridir. Burası büyük bir tekke konumunda olup, mimarî ve tezyinî özelliklere sahipti ve ayrıca geniş bir avlusu vardı.

Kıbrıs'taki diğer Mevlevî tekkeleri olan, Limasol'da Pîri Dede Dergâhı, Baf'da Mehmed Bey Ebu Bekr Camii, Aşağıbaf'da Hacı Mehmed Baba Tekkesi'nde de Mevlevî ayinlerinin yapıldığı bildirilmektedir. (Özönder, 1993 : 110).

Osmanlılar Balkanlar'da yerleştikten sonra, buralarda çeşitli tarihi, kültürel ve sosyal yapılar inşa etmişler; bunun yanında tekke, dergâh ve bunların çevrelerinde sayıları bilinmeyen türbeler kurmuşlardır. Fakat bu tekkeler, Osmanlıların 1912 yılında Rumeli'den çekilmesi sonrasında, hızla ortadan kaybolmuştur. Bu tarihten sonra, Balkanlardaki bazı tekkeler, Mevlevî tekkeleri de dahil olmak üzere, müritsiz kalmış ve yıkılmıştır (Hafız, 1978 : 173).

Yugoslavya'da 4 Mevlevî tekkesi vardır. Bunlar : Makedonya sınırları içinde bulunan Üsküp'teki Mevlevî zâviyesi, Sırbistan'ının Peç (İpek) kentindeki Mevlevî tekkesi, Bosna-Hersek'in 2 şehri Mostar ve Saraybosna'daki Mevlevî tekkeleridir (Hafız, 1978 : 173- 179; Ayverdi, 1982 : 387-392).

ÜSKÜP ZÂVİYESİ

Makedonya'nın başkenti Üsküp'teki Mevlevî tekkesi, şehrin Bitpazarı semtinden Çayır'a giden yeni yol planı yüzünden yıkılmıştır. Tekkenin tarihi hakkında bilgi yok denecek kadar azdır. Üsküb Mevlevîhanesi'nin kuruluşu, Saraybosna Mevlevîhanesi'nin kuruluş yılları olan 1463-1469 yıllarına dayanır. Dergâhın kurucusu İsa Bey'dir. E. H. Ayverdi'ye göre, Melek Ahmed Paşa'nın konağı iken, sonradan Mevlevîhane'ye çevrilmiştir (Ayverdi, 1982 :

291). Yani Dergâhın ikinci kurucusunun Melek Ahmed Paşa olduğu bilinmektedir.

Mevlevîhanenin bilinen şeyhleri: Abdurrahman Efendi (öl. 1214 / 1799), Abdülgani Efendi, Abdülfettah Efendi (1261 / 1845'te şeyh olmuştur), Niyazî Dede (1300 / 1883'te şeyh olmuştur), Ali Rıza Dede (öl. 1923, 30 yıl şeyhlik yapmıştır). Ayrıca, Üsküp Mevlevîhanesi şeyhi Rahmetullah Dede'nin 1087 / 1676 yılında vefat etmesi üzerine İlbasânî Derviş Mustafa Dede, bu dergâha şeyh olmuştur. Son şeyhinin ise Hakkı isminde bir zat olduğu bildirilmektedir (Hafız, 1987 : 177).

Üsküp'teki bu zâviyenin en eski tekkelerden biri olduğu, tekkeden az bir uzaklıkta güzel ve büyük bir semahanesinin bulunduğu bilinmektedir. Zâviyenin ayrıca geniş bir avlusu vardır ve bu avluda büyük bir türbe yer alır, burada adı belli olmayan birkaç şeyh gömülüdür (Hafız, 1978 : 175; Ayverdi, 1982 : 46).

SARAYBOSNA ZÂVİYESİ

Mevlevî tarikatı 15.asrın sonuna doğru Bosna-Hersek'teki Osmanlı iktidarının güçlendiği bir dönemde kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Mevlevî tekkelerinin eski Yugoslavya'da çoğunlukla Sarayova, Belgrat, Üsküp, Mostar, Konjic, ve Niş gibi büyük kentlerde kuruldukları bildirilmektedir (Uz, 1996 : 102).

Bunlardan en meşhuru, Saraybosna (Sarayova)'da, Osmanlı'nın yükselme döneminde kurulan ve asırlarca Mevlevî kültürünün Balkanlar'da yayılmasına aracı olan Saraybosna Mevlevîhanesi veya diğer adı ile İsa Bey Mevlevîhanesi'dir.

Bu tekke Milyatska nehrinin kıyısında olup, Bosna-Hersek/ Saraybosna'da şöhret kazanmış bir Mevlevî tekkesidir (Hafız, 1978 : 176). Saraybosna'da Bendbaşı mevkiinde 17.yüzyılın ilk yarısında kurulmuş olan İsa Bey Zâviyesi olarak da bilinen zâviye, bir çok kez tamir görmüş, son olarak 1835-1840 yılları arasında yeniden tamir edilmiştir (Ayverdi, 1982 : 389; Uz, 1996 : 103- 106). Ev-tekke tipi bir Mevlevîhane olan zâviye, 2 katlı olup, zemin katında matbah-ı şerîf, kiler ve somathane; üst katında semahane ve meydan odası vardır. Semahane meydanı, kubbesiz ve kare plandır (Tanrıkorur, 2000 : 135).

Saraybosna Mevlevîhanesi ve İsa Bey Külliyesi 1697 yılında Bosna'yı işgal eden Prens Eugen tarafından tamamen yıkılıp yakılmış, bu tarihten itibaren 1781- 1782 yıllarına kadar Mevlevîhane harap bir vaziyette kalmış ve bu tarihte yeniden inşa edilmiştir (Uz, 1996 : 105). Tekke Muhammed Salih Vecihî Paşa (1835-1840)'nın valiliği döneminde bütün üniteleriyle birlikte tamir görmüştür (Ayverdi, 1982 : 387-392).

Tekkenin şeyhlerinden bilinenlerinden biri, Şeyh Atik Dede'dir. Aynı zamanda tekkenin mesnevîhanı da olan Atik Dede'ye, Tevekkülî Dede talebe ve halef olmuştur. Tevekkülî Dede, 17.asrın birinci yarısında yaşamış ve kendisinin halefi olarak, Dibralı Mustafa Vecdî Dede (öl. 1080 / 1669)'yi yerine bırakmıştır.

Bu Mevlevîhanede şeyhlik yapanların bilinenlerinin listesi şöyledir: Saraç Ahmed Efendi (öl. 1184 / 1770), Şeyh Mustafa (öl. 1191 / 1777), Osman Dede (öl. 1229 / 1814), Lütfullah Dede (öl. 1277 / 1860), Lütfullah Dede oğlu Şeyh Osman (öl. 1284 / 1867), Şeyh Muhammed Fikrî Dede (öl. 1303 / 1886), Laz Muhammed Dede (öl. ?) ve Mevlevîhanenin son şeyhi Ruhi Dede'dir (Trako, 1990 : 145).

E. H. Ayverdi'ye göre, Saraybosna'da 1061 / 1650 yılında Hacı Mahmud (öl. 1060 / 1650) tarafından, İsa Bey Zâviyesi'nin yanına yaptırılmış bir Mevlevîhane daha vardır.

Bosna'da mesnevîhanlık geleneği uzun yıllar devam etmiş ve Mevlevî şeyhleri yanında, bir çok Bosnalı alim ve fazıl kimseler de camilerde ve bazı özel mahallerde Mesnevî okutmuşlardır. Bosna'da yaklaşık 500 yıl varlığını sürdüren Mevlevî tarikatı, Bosnalı bir çok aydın, devlet adamı ve şâirleri Anadolu'da olduğu gibi, kendi bünyesinde toplamıştır. Mevlevî şâir Mostarlı Derviş Paşa (öl. 1603), Şeyh Fevzî Mostarî Blagayi (öl. 1747), Şerifzade Fazıl Paşa (öl. 1882) bunlardan bir kaçıdır.

SELÂNİK ZÂVİYESİ

Balkanlarda faaliyet gösteren Mevlevî dergâhlarından biri de, bugün Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Selânik Mevlevîhanesi'dir. 1024 / 1615 yılında Melek Ahmed Paşa (öl. 1026 / 1617) tarafından, çok geniş ve deniz manzaralı bir arazi üzerine kurulmuştur. İlk şeyhi Ulu Bostan Çelebi denen bir zatın müridi olan Karamanlı Abdülkerim Dede'dir. Abdülkerim Dede'nin vefatından sonra, şeyhliğe Manisalı Ramazan Dede geçmiştir. Bir müddet meşihatte kalan Ramazan Dede istifa edip, Siroz'a gitmiş ve burada yeni bir Mevlevî Dergâhı kurmuştur. Dergâhın son şeyhi ise Selahaddin Dede'dir (Ünver, 1963 : 31-32).

Zâviye, Gelibolu Mevlevîhanesi semahanesi gibi bağımsız semahane tipine sahiptir. Semahanenin cümle kapısı, kartuşlarla tezyîn edilen "C" ve "S" kıvrımlı iç bükey saçaklar ile kuşatılmıştır. Şadırvanın kubbesi peyzajlarla süslenmiştir (Tanrıkorur, 2000 : 137; Ayverdi, 1982 : 266).

Bu zâviyeden başka, Yunanistan'da Serez ve Vodine (Edesa)'da birer Mevlevîhane daha vardır (Ayverdi, 1982 : 283- 291).

GİRİT / HANYA ZÂVİYESİ

Hanya (Girit) Mevlevîhanesi'nin kurucusu şeyh Kara Abdal Süleyman Şemsî Dede (öl. 1304 / 1886)'dir. 1298 / 1880 yılında kurulmuş olan zâviye, Zirtop mevkiinde eski Tuzhane karşısında, etrafı yüksek duvarlarla çevrili, geniş bir arazi üzerine kurulmuştur. Zâviyede mescit, mescide bitişik semahane, yine buraya bitişik türbe ve hazire vardır. Sema meydanı kubbeli ve dairevî planlıdır (Tanrıkorur, 2000 : 137). Ayrıca zâviyede matbah, su kuyusu, sarnıç, haremlik, selamlık, çeşme de vardır.

Zâviyenin bilinen bir diğer şeyhi, Şemsî Dede'nin büyük oğlu Mehmed Şemseddin Efendi (öl. 1340 / 1924)'dir (Kara, 1996 : 293-296). Zâviye bugün yetimhane olarak kullanılmaktadır.

Balkanlarda 19.asır içinde inşa edilmiş olan Hanya Mevlevîhanesi'nin kütüphanesinde yaklaşık 735 ciltlik 644 kitap mevcuttur. Bu kitaplar, Mesnevî ve şerhleri, tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, akaid, siyer, mevlid, ilmihal, ahlâka dair kitaplar, şâirlerin divanları, Arapça sarf ve nahiv kitapları, atlaslar, coğrafya, cebir kitaplarıdır (Kara, 1995 : 133-137).

Balkanlarda bulunan diğer zâviyeler şunlardır:

Rumeli Yenişehir (Larissa) Mevlevîhanesi (Yunanistan), Serez Mevlevîhanesi (Yunanistan), Sakız Mevlevîhanesi (Yunanistan), Midilli Mevlevîhanesi (Yunanistan), Vidin (Vodine) Mevlevîhanesi (Bulgaristan), Filibe Mevlevîhanesi (Bulgaristan), İlbasan Mevlevîhanesi (Arnavutluk), Peçoy (Peç) Mevlevîhanesi (Macaristan), İpek Mevlevîhanesi (Kosova), Belgrat Mevlevîhanesi (Sırbistan), Niş Mevlevîhanesi (Sırbistan).

KARAMAN ZÂVİYESİ

Zâviyelerin en önemlisi, Mevlânâ'nın annesi(Mâder-i Sultân)nin yattığı, Karaman tekkesidir. Burası Kalemîye Zâviyesi, Ağa Tekkesi, Aktekke Camii, Dergâh-ı Mâder-i Hazret-i Mevlânâ, Mâder-i Mevlânâ Türbe ve Camii adlarıyla bilinmektedir (Tanrıkorur, 2000 : 142-153). Postnişîn makamına her zaman Mevlânâ'nın soyundan bir çelebi görevlendirilmiş olup, bu sebeple burası Mevlevîlerce ziyareti farz olan bir makam niteliği taşımıştır.

Tekkenin ilk kuruluşu 710-20 / 1310-20 yıllarına rastlar. Ulu Ârif Çelebi (öl. 720 / 1320) zamanında, Kalemi oğlu Mehemmed Bey Mevlevî olmuş ve buraya bu zâviyeyi yaptırmıştır. Kalemi oğlu Mehemmed Bey'in Mevlevî olması ve bu ilk tekkenin açılışı ile, Karaman'da tarikat büyük bir güç kazanmıştır (Gülcan, 1976 : 14).

Karaman'ın, Ali Şahne Mahallesi'nde bulunan zâviyede, semahane, meydan odası, matbah, 9 hücre ve türbe bulunmaktadır. Caminin girişinin sağında, şimdiki müezzin mahfeli olan son cemaat yeri, mutrıp heyetinin bulunduğu yerdir. Sema meydanının önündeki yüksekçe kısım, namaz kılınan yerdir (Gülcan, 1976 : 25).

Günümüze kadar ulaşabilmiş olan Karaman Mevlevîhanesi, Karamanoğulları dönemine ait hamamın dışında, tamamen klâsik Osmanlı mimarîsinin özelliklerini taşır. Bugün Ali Şahne Mahallesi, Gazi Paşa Caddesi, Mehmed Bey Caddesi ile Atatürk Bulvarı arasında bulunan Karaman Mevlevîhanesi'nden geriye avlu, türbe-semahane-cami ana binası, hâmûşân, 7 derviş hücresi ve hamam kalmıştır. Muntazam kesme taştan yapılmış ve üstü tamamıyla kurşunla kaplanmış olan ana bina dışarıdan merkezî kubbe, 3 kubbeli son cemaat yeri ve tek şerefeli minaresiyle, tek kubbeli klâsik Osmanlı Camii görünümündedir (Tanrıkorur, 2000 : 146).

Karaman Mevlevîhanesi'nin bilinen şeyhleri: Kalemîoğlu Ahî Mehmed Bey (843 / 1439? civarında şeyh olmuştur), Seyyid Ârif Çelebi (1218 / 1803 yılında şeyh olmuştur), Ali Çelebi (1232 / 1816 civarında şeyh olmuştur), Mehmed Veled Çelebi bin Mehmed Celâleddin Çelebi (1316 / 1899 yılında şeyh olmuştur), Muhammed Sadeddin Çelebi (1332 / 1916 yılında şeyh

olmuştur). Son şeyhi ise Ebubekir Çelebi bin Ahmed Çelebi (öl. 1356 / 1937, 1316 / 1916'da şeyh olmuştur)'dir (Tanrıkorur, 2000 : 153).

Bugün Mâder-i Mevlânâ Camii ve Aktekke Camii adı ile bilinen cami içinde, Mevlânâ'nın annesi Mü'mine Hatun, eşi Gevher Hatun ve ağabeyi Mehemmed Alaeddin'in kabirleri vardır. Camii kapısı üzerinde, Karaman devri sülüsü, 5 satırlık Arapça bir kitabe bulunmaktadır.

Ön taraftaki sandukalarda, Karamanoğlu Seyfeddin Süleyman Bey, Şeyh Ebu Bekir Çelebi, Şeyh Ali Çelebi, Şeyh Ahmet Çelebi, Şeyh Mehmet Çelebi, Celâleddin ve Bahaeddin Çelebiler, Şeyh Ali Çelebi, Şeyh Mustafa Çelebi, duvara yakın olan kısımda Mevlânâ'nın ağabeyi Mehmed Alâeddin Çelebi yatmaktadır. Bu zâviyenin son şeyhi Bekir Çelebi, tekkelerin kapatılmasından sonra vefat etmiştir. Arka taraftaki sandukalarda da, bu tekkede şeyhlik yapanların eş ve çocukları gömülüdür (Gülcan, 1976 : 32).

ÜSKÜDAR ZÂVİYESİ

İstanbul'daki bulunan 4 büyük Mevlevîhaneden başka bir de Üsküdar Zâviyesi vardır. Zâviye, 1207 / 1792-93 yılında Şeyh Halil Numan Dede (öl. 1798) tarafından vakf edilmiş olan bir evde kurulmuştur. Galata Mevlevîhanesi'nin 20.postnişini olan Halil Numan Dede'nin evini tadil etmek ve buna bir semahane eklemek suretiyle Üsküdar'da ilk Mevlevîhane binası açılmıştır (Tanman, 1994 : 348).

Üsküdar'da, İmrahor (Mirahûr) semtinde, Ayazma Mahallesi'nde, Doğancılar Caddesi'nin batı yakasında bulunan Üsküdar Zâviyesi, İstanbul'daki diğer Mevlevîhanelerden farklı olarak, özellikle taşradan İstanbul'a gelen ve İstanbul'dan Anadolu yönüne doğru hareket eden dervişlerin konaklaması için tasarlanmış bir Mevlevî zâviyesidir. Burası konaklama fonksiyonuna yönelik bir tesis olduğu için, İstanbul'un diğer âsitânelerine oranla, Mevlevî kültürünün gelişimi açısından daha az önemlidir (Tanrıkorur, 2000 : 403-412).

Üsküdar Mevlevîhanesi, 19.yüzyıl içinde bir çok yenileme ve tamir geçirmiştir. II. Mahmud (1808-1839) ve Abdülmecid döneminde (1839-1861), Mevlevîhanenin bir takım eksiklikleri giderilmiş ve onarım görmüştür. 2 katlı olan binanın zemin katı türbe, üst katı da semahane olarak tasarlanmıştır. Zâviye niteliğindeki bu Mevlevîhanede mutfağın, diğer âsitânelerde olduğu gibi yemek pişirmenin yanı sıra, sema meşki ve derviş terbiyesi gibi fonksiyonlarının bulunmadığı ve âsitâne mutfaklarına göre daha küçük olduğu görülür. Üsküdar Mevlevîhanesi'nin tarikat mimarisi açısından, dikkati çeken yanı türbenin semahanenin alt katında yer almasıdır (Tanman, 1994 : 349).

Mukabele günü Cumartesi olan bu Mevlevîhane'nin şeyhleri sırasıyla şunlardır: Halil Numan Dede (öl. 1213 / 1798, 1208 / 1793 yılında şeyh olup, 5 yıl hizmette bulunmuştur), Mehmed Hüsameddin Dede (öl. 1216 / 1801, 1213 / 1799 yılında şeyh olup, 1 yıl görev yapmıştır), Ali Nailî Dede (öl. 1217 / 1802, 1216 / 1801 yılında şeyh olmuş ve 1 yıl görev yapmıştır), İsmail Hulusi Dede (öl. 1219 / 1804, 1217 / 1802 yılında şeyh olmuş, 2 yıl süreyle şeyhlik yapmıştır), Mehmed Emin Dede (öl. 1227 / 1812, 1219 / 1804'te şeyh

olmuş ve 8 yıl süreyle bu görevi sürdürmüştür), Abdullah Necib Dede (öl. 1252 / 1836, 1227 / 1812'de şeyh olmuş 24 yıl görevde kalmıştır), Ahmed Ârif Dede (öl. 1290 / 1873, 1252 / 1836'da şeyh olmuş ve 37 yıl bu görevi sürdürmüştür), Mehmed Zeki Dede (öl. 1299 / 1881, 1290 / 1873 yılında şeyh olmuş, 9 yıl görev yapmiştır), Mehmed Hasib Dede (öl. 1304 / 1886, 1299 / 1882'de şeyh olmuş ve 5 yıl hizmet yapmıştır), Ahmed Ârif Dede (öl.? , 1304 / 1887 yılında şeyh olmuştur), Konevî Halid Dede (öl. 1320 / 1903), Ahmed Celâleddin Dede (öl.1946, 1326 / 1908'de şeyh olmuş ve 2 yıl bu görevi sürdürmüştür), Ferruh Çelebi (öl.?, 1330 / 1911'de şeyh olmuştur), Ahmed Remzi Akyürek (öl. 1944, 1337 / 1919'da şeyh olmuş ve 6 yıl bu görevde kalmıştır) (Işın, 1994 : 423).

Mevlevîler, İstanbul'dan Anadolu'ya veya Anadolu'dan İstanbul'un Avrupa yakasına deniz yoluyla geçerken, burada konaklarlardı. Bu anlamda Mevlevîhane, bir menzil zâviyesi niteliği taşıdığından sema icrasına çok önem verilmemiş, ağırlık selâmlık ve konaklama tesisleri üzerinde yoğunlaşmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 112).

Zâviyenin, günümüzde semahane-türbe binası ziyarete açık tutulmakta ve bazı kültür faaliyetlerine sahne olmaktadır. Selamlık, mutfak ve dedegân dâiresi ise, Vakıflar İdaresi'ne bağlı Vakıf Memba Suları Dağıtım Merkezi olarak kullanılmaktadır.

ÂTEŞBÂZ ZÂVİYESİ

Konya'da bulunan Âteşbâz-ı Velî Türbe ve Zâviyesi, Meram'a giden eski yolun üzerinde (bugün bu yol Âteşbâz Sokak olarak isim almıştır), Konya ovasının bağlar ve derelerle dolu Âşıkân Semti'nde inşa edilmiştir. Zâviyeden geriye, orijinal hali ile ayakta kalabilmiş olan türbe, bir kısım ihata duvarı ve cümle kapısı kalmıştır. Cümle kapısından girilince, kare planlı çukur bir avlu ve bunun güney duvarı önünde Âteşbâz-ı Velî Türbesi vardır.

Bugün sadece türbe ve cümle kapısı orijinal halde bulunan zâviye, Mevlevîhanelerin çoğunda bulunan bölümlere sahip değildir. Bu zâviye ve aşağıda anlatılan Cemel Ali Dede Zâviyesi, Sultanü'l-Ulemâ ile Konya'ya gelen Mevlânâ'nın lalası ve aşçısı Cemel Ali Dede ve Âteşbâz-ı Velî'nin adını almış ve bundan dolayı da Mevlevîler tarafından ayrı bir anlam ve önem taşımıştır. Burada görev yapan son âteşbâz dedesi, Yakup Dede'dir (Tanrıkorur, 2000 : 68-73).

CEMEL ALİ DEDE ZÂVİYESİ

Konya'nın Meram Turud (Selâm Mahallesi) semtinde bulunan Cemel Ali Dede Zâviyesi, şehir merkezinin 8 km. batısında, Meram Vefâ Semti'ne giden yol üzerindedir. Bugün zâviyeden orijinal haliyle ayakta kalabilmiş olan türbe-semahane / mescid ünitesi, Turut Caddesi, Kanarya Sokak ile Kayış Dağı Sokağı'nın birleştiği güneydoğu köşesinde 305 metre karelik üçgen bir arsa üzerinde bulunur. Arsanın güneydoğu köşesinde ise kuzey yönüne açılan türbe-semahane/ mescid ünitesi bulunmaktadır. Semahane 13.yüzyılın sonundan beri faaliyet göstermiştir.

Cemel Ali Dede Zâviyesi'nin bilinen postnişinlerinin şeyhlik makamında bulunduğu yıllar şöyledir: Cemel Ali Dede (13.yüzyılın son yarısı), Çelebi Abdülkerim (14.yy.?), Çelebi Saib bin Çelebi Abdülkerim (14.yy.?), Ziya Çelebi (1306 / 1888). Günümüzde hâlâ eski adıyla Turut Camisi olarak anılan semahane / mescid bir mahalle mescidi olarak kullanılmaktadır (Tanrıkorur, 2000 : 60-65).

ERMENEK ZÂVİYESİ

Konya ilinin ilçe merkezi olan Ermenek kasabası, Konya-Mut-Silifke yolu üzerinde, Mut'un 2 km. kuzeyinden batıya ayrılan yol üzerindedir. Mevlevîhane binası Taşbaşı Mahallesi, Gaziler mevkiinde, Hükümet binasının güneydoğusundadır. Binadan arta kalan tek bina semahane-mescid, kıble yönündeki eksen üzerindedir.

Ermenek Mevlevîhanesi'nin şeyhi Mehmed Kadrî Dede (öl. 1839)'nin 1819 yılında Ermenek'den, Beşiktaş Mevlevîhanesi'ne 13.şeyh olarak tayin edilmesi ve vefatına kadar 20 yıl şeyhlik yapması, Ermenek Mevlevîhanesi'nin Mevlevîlik tarihinde önemli bir mevkie sahip olduğunu göstermektedir (Tanrıkorur, 2000 : 194-197).

Bugün bütünüyle ortadan kalkmış olan Mevlevîhane'nin bilinen şeyhleri şunlardır: Mehmed Kadrî Dede (öl.?, şeyhlik yaptığı yıllar 18.yy.ın sonu veya 19.yy.ın başı), Es-seyyid Mehmed Kadri Dede (öl. 1255 / 1839, 1234 / 1819 tarihinde şeyh olmuş; daha sonra da Beşiktaş Mevlevîhanesi'ne nakl edilmiştir) (Tanrıkorur, 2000 : 197).

ANKARA ZÂVİYESİ

Cenâbî Ahmed Paşa Camii, Ankara'nın kale dışında kalan, sık evlerle örtülü dağ eteğinin aşağı kısımda (aşağı şehir) inşa edilmiştir. 1942 yılında Öncebeci'de Nazımbey Mahallesi, Kardeşler Sokağı'nda, ihata duvarı da bulunmayan cami-semahane, 2 türbe ve Mevlevîhane binaları, mahalle arasında bulunan, Mimar Sinan Meydanı adlı bir meydanın ortasında yer almaktaydı. Bu ahşap Mevlevîhane binası, sonradan depo olarak kullanılmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 129).

Bugün cami, türbeler ve hâmuşân, ihata duvarıyla kuşatılmış, 6.500 metrekarelik geniş bir arsa üzerinde yer alır. Bu arsa, Altındağı ilçesi, Özbekler Mahallesi ve Hamamönü Semti'ndedir. Burası kuzeyden Ulucanlar Caddesi, batıdan Süngülü Sokak, güneyden Gelinkadın Sokağı ve doğudan bir çocuk parkıyla çevrilidir. Arsaya ihata duvarının kuzey, batı ve güneyindeki kapılardan girilir. Arsanın ortasında bulunan caminin güneyinde bir yol, bu yolun kuzeyinde bir hâmûşânla, bitişiğinde birbirinden ayrı olarak Azımî ve Cenâbî Ahmed Paşa Türbeleri yer almaktadır. Cenâbî Ahmed Paşa Türbesi, cami avlusunun kuzeydoğu köşesinde ve hâmûşânın kuzeybatısında yer alır. Sekizgen planlı kubbeli yapı, klâsik Osmanlı dönemi türbelerini andırır. Avlu zemininden daha yüksek olan türbeye avludan bir merdivenle çıkılır. Türbe sade bir görünüşe sahiptir (Tanrıkorur, 2000 : 128-138).

Cami avlusunun doğusunda bulunan küçük hâmûşânın güneyindeki çukurda kalan dikdörtgen kısmında, dağınık vaziyette kitabesiz mezar taşları vardır. Bunlardan birinin üzerinde, destarlı sikke şeklinde, kitabeli bir mezar taşı vardır ve kitabe 1289 / 1873'te vefat eden son postnişîn Mustafa Nureddin Dede'nin babası Süleyman Efendi'ye yazılmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 136).

Muntazam kesme Ankara taşından inşa edilmiş, kare planlı cami-semahanenin, kurşun kaplı tek kubbesi, 3 kubbeli son cemaat yeri ve tek minaresi vardır; zâviye, klâsik Osmanlı devrinin tek kubbeli camilerine benzer.

Ankara Mevlevî zâviyesinin bilinen şeyhleri: Mahmud Ender (?), Şeyh Hüsameddin (?), Şeyh Abdullah Vesim (?), Mustafa Nureddin Dede bin Şeyh Süleyman Dede (1321 / 1904'de şeyh olmuş ve 11 yıl süreyle şeyhlik yapmıştır)'dir (Tanrıkorur, 2000 : 138).

Ankara, 15.yüzyıldan itibaren Bayramiyye tarikatinin merkezi olduğundan, burada bulunan diğer tarikat tekkeleri gibi, Mevlevî tekkesi de küçük bir zâviye niteliğinde kalmıştır.

MUĞLA ZÂVİYESİ

Muğla Mevlevîhanesi, şehrin kuzeyinde kaleye yakın dik bir yamaçta kurulmuştur. Yaklaşık 1000 metrekarelik bir yamuk üçgen alana oturan Mevlevîhane, güneyden kuzeye doğru yükselen bir yamaç üzerinde yer almakta olup, güneyde Emir Sait Sokağı, doğuda Hisar Sokağı ve batıda Şâhidî Sokağı ile çevrilidir. Kitabesiz cümle kapısı Hisar Sokağı üzerinde, ikinci girişi ise Şâhidî Sokağı üzerinde olan ve tamamı ihata duvarıyla çevrili bulunan arsanın doğusunda (cümle kapısına yakın) semahane / cami yer almaktadır. Hisar ve Şâhidî Sokaklarının birleştiği kuzey ucunda 2 katlı bina, ortada (semahanenin batısında) Şâhidî Dede Türbesi denilen tek katlı, bağımsız küçük bina ve bu türbenin kuzeybatısına yapışık Seyyid Kemâleddin'in açık türbesi ve çevresinde hâmûşân bulunmaktadır. Semahane ile meşruta arasında ağaçlıklı, taş döşemeli büyük bir avlu, güney tarafta ise meyilli bir çimenlik vardır (Tanrıkorur, 2000 : 314).

Muğla Zâviyesi, Mevlevî büyüklerinden şâir, Hüdâyî Sâlih Dede'nin (öl. 885 / 1480) himmetleri ile kurulmuştur. Hüdâyî Dede, devrin sadrazamı tarafından Fatih Sultan Mehmed Han'ın huzuruna çıkarılmış, padişahla sohbette bulunmuştur. Sohbet esnasında padişahın bir arzusunun olup olmadığını sorması üzerine, Hüdâyî Dede, Muğla'da Seyyid Kemâleddin'in medfun olduğunu, bu türbenin kendilerine Mevlevî zâviyesi olarak ihsan olunmasını talep etmiştir. Fatih Sultan Mehmed de, Hüdâyî Dede'nin bu arzusunu kabul ederek, ihsanlarda bulunmuştur (Çıpan, 1996 : 233). Böylece Muğla Zâviyesi açılmıştır (Çıpan, 1996 : 233- 239).

Hüdâyî Salih Dede'nin oğlu Mevlevî büyüğü Şâhidî İbrahim Dede (öl. 957 / 1550), Şâhidî İbrahim Dede'nin oğlu, Şuhûdî Dede (öl. 1000 / 1591) Muğla Zâviyesi'nin bilinen meşhur şeyhlerindendir. Bunlardan başka bilinen diğer şeyhler: Seyyid Kasım (970 / 1562'de şeyh olmuştur), Mehmed Râif Dede (1058 / 1648'de şeyh olmuştur), Cemâleddin (Erol) Dede (1322 /

1904'te Mevlevîhanenin son şeyhi olup, 19 yıl şeyhlik yapmıştır), Cemâleddin Dede'nin şeyh vekili, Mehmed Hilmi Dede (1328 / 1912 yılında şeyh olmuştur)'dir (Tanrıkorur, 2000 : 310-318).

Seyyid Kemâleddin, Hüdâyî Dede ve Şuhûdî Dede'nin kabirlerinin bulunduğu zâviye, bugün camii olarak kullanılmakta ve Şahidi Cami diye bilinmektedir. Şâhidî Cami bahçesinde de Hacı Ali Efendizâde Bekir Efendi (öl. 1328 / 1910), Tunuslu Mustafa oğlu Mustafa (öl. 1284 / 1867), Kâmil Efendi (öl. 1302 / 1884), Zekâi Efendi (öl. 1305 / 1887), Hafız Ali (öl.1300 / 1882), Hafız Mehemmed (öl. 1276 / 1859)'in kabirleri vardır.

Semahane/ mescidin batısında küçük bir hâmûşân vardır. Hâmûşânda sikkeli ve fesli başlıklı veya dikdörtgen sülüs hatla yazılmış, daha ziyade 19.yy.a ait mezartaşları dikkati çeker. Hüdâyî Sâlih ve Şuhûdî Dede'lere ait kapalı türbe ve bunun da batısında alçak bir duvarla çevrili Seyyid Kemâleddin'e ait açık bir türbe mevcuttur.

MARMARİS ZÂVİYESİ

Mevlevîhane Marmaris'in girişinde bulunan, Sarıana Mahallesi'nde kaleye yakın bir yamaçta, Değirmen Çayı'nın yakınında kurulmuştur. Burada hâmûşân, türbe-mescid / semahane binası vardı. Sonradan buraya kubbeli sekizgen yeni bir türbe inşa edilmiş, hâmûşânın mezartaşları doğrultulup, kabirleri sınırlayan duvarlar yapılmış, hâmûşânın güneyinde büyük bir cami (Sarıana Camii) inşa edilmiştir (Tanrıkorur, 2000 : 307).

Küçük bir zâviye statüsündeki Mevlevîhanenin bilinen şeyhleri: Hâşim Dede (1250 / 1834'ten önce şeyh olmuştur), Selâhaddin Dede (1306 / 1888), Mehmed Hilmi Dede (1328 / 1912), Mehmed Hilmi Dede (1336 / 1918)'dir.

SİVAS ZÂVİYESİ

Mevlevîhane şehrin kuzeyindeki en dış mahallelerden biri olan, Kösedere-i Zimmî Mahallesi'nde yer alır. Aşağı tarafında Tavra Deresi vardır (Demirel, 1996 : 217). Gittikçe yükselen meyilli bir arazi üzerine kurulmuş olan Mevlevîhanenin, 3 kez Sivas'a gelen Ulu Ârif Çelebi zamanında açıldığı bildirilmektedir (Eflâki, 1973 : 259-269). Daha sonra Köprülü Mehmed Paşa burada bir Mevlevîhane yaptırmış, sonraları Zaralı Recep Paşa'nın bir köşk ilavesi ile burası tamir ettirilmiştir (Göyünç, 1992 : 83).

Mevlevîhane hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. 19.yüzyılda görev yapan şeyhler ve şeyhlik süreleri şöyledir: Şeyh Mustafa Dede (1223 / 1808- 1232 / 1817), oğlu Şeyh Mehmed Dede (1232 / 1817- 1241 / 1825), Trabzonlu Mehmed Niyazi Dede (1241 / 1825- 1251 / 1835), Ürgüplü İbrahim Dede (1251 / 1835- 1259 / 1843), Kütahyalı Şeyh Ali Dede (1259 / 1843- 1266 / 1850), Sivaslı Şeyh Bahşî Dede (1266 / 1850- 1269 / 1851), Zileli Yagşi Dede (1269 / 1852 - 1273 / 1856), Konyalı Şeyh Mehmed Bahâeddin Çelebi (1273 / 1852- 1302 / 1884), daha sonra da şeyh Mehmed Reşid Çelebi atanmıştır (Göyünç, 1992 : 84).

Buradan başka, Sivas İnönü Mahallesi'nde bulunan Ali Baba Zâviyesi'nde de sema törenleri yapılmıştır (Göyünç, 1992 : 85).

KİLİS ZÂVİYESİ

Kilis Zâviyesi, Tekke Mahallesi meydanında kare planlı, kubbeli kargir bir yapıdır. Girişi batıda olup, kapının sağ ve solunda pencereler vardır. Kapının üstünde zâviyenin kitabesi vardır. Bu kitabenin son tarih mısraı ebced hesabıyla 932 yılını gösterir ki, dergâh 1525 yılında Abdülhamit Murtaza Bey tarafından yaptırılmıştır. Kilis Mevlevîhanesi'nin içinde türbe yoktur. Ancak kapının dibine yakın yerde kurucusunun ve ilk şeyhi Fakrî Dede (öl. 950 / 1543)'nin kabirleri yer alır (Tuncer, 1996 : 259-261).

Antep-Halep ve Antep-İskenderun yolu üzerinde bulunan Kilis, Suriye ile bütün Arabistan ve Hicaz'a açılan en mühim kapılardan biri olduğundan, Kilis Mevlevîhanesi bir menzil zâviyesi olarak, önemli bir konaklama ve dinlenme yeri olmuştur.

Mevlevîhaneden bugün için ayakta kalan tek ünite 1525-26 tarihli semahane olup, burası Yavuz Sultan Selim'in Çerkez Mısır Memlüklerini 1516 yılında Mercidâbık Savaşı'nda yenip, Kilis'i Osmanlı sınırlarına katmasından 9-10 yıl sonra yapılmıştır. Memlük ve Osmanlı devri mimarîsinin kaynaşmasından doğmuş olan semahane, Kilis'teki Osmanlı devri eserlerine ait ilk örnek olması bakımından önem taşır. Kilis Mevlevîhanesi'nin semahanesi beyaz kesme taştan yapıldığından "Ak Tekke" olarak da anılmaktadır. Zâviyenin batı cümle kapısının tam karşısında Cumhuriyet Meydanı (eski Mevlevîhane meydanı), güneyinde küçük bir park ve Mevlevîhane Sokağı, doğusunda ise Mevlevîhanenin eski arsasına açılan bir yol bulunmaktadır (Tanrıkorur, 2000 : 117-125).

Mevlevîhanenin bilinen postnişînleri: Kilisli Fakrî Dede (937 / 1530'dan önce?), Ali Dede (1072 / 1661), Abdülganî Dede (?), Subuhî Dede (1293 / 1876 civarı), Ahmed Subuhî Dede (1317 / 1899'dan önce), Abdülganî (Gündüz) Efendi bin Ahmed Subuhî Dede (1338 / 1919)'dir.

AMASYA ZÂVİYESİ

Pervâne Alâeddin Zâviyesi olarak bilinen Amasya Mevlevîhanesi'nin kuruluşu ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Ancak, buranın Anadolu'da ilk kurulan Mevlevîhanelerden olduğu ve Çelebi Hüsameddin'in halifelerinden Mevlânâ Alâeddin Amasyavî tarafından kurulmuş olduğu bildirilmektedir (Eflâki, 1973 : 264). Bugün yıkılmış olan Mevlevîhanenin Alçak Köprü'nün güneydoğu tarafındaki Saraçlar Camii'nin batı kısmında, Hacı Mahmud Efendi Medresesi'nin ilerisinde ve nehir kıyısında bulunduğu söylenmektedir (Gürbüz, 1996 : 288).

Mevlevîhanenin şeyhleri sırasıyla : Veliyüddin Ahmed Dede (675 / 1276), Alâeddin Ali Dede (683 / 1284), Celâleddin Mehmed Dede (699 / 1300), Yusuf Dede (714 / 1314), Cemâleddin Ahmed Dede (?), Mehmed Cuî Dede (840 / 1436'dan önce), Mecdüddin Küpeli Dede (840 / 1436'dan önce), Müstencid Dede (840 / 1436), Ömer Çelebi (957 / 1567), İbrahim Çelebi (1011 / 1602'den önce), Mehmed Arif Dede (?), Mahmud Dede (?), Abdülkadir Dede (?), Alâedddin Dede (?), Bilal Efendi (1112 / 1700), Osman Sâkıb

Efendi (1118 / 1706), Ebubekir Dede (1118 / 1706), Salih Dede (1131 / 1719), Mehmed Dede (1151 / 1738), İsmail Dede (1166 / 1753), Hacızâde Ahmed Dede (1177 / 1763), İsmail Dedezâde Feyzullah Dede (1190 / 1776), Hasan Dede (1194 / 1780), Ahmed Dedezâde Feyzullah Dede (1204 / 1790), Hüseyin Dede (1208 / 1794), Mehmed Kâmi Dede (1209 / 1795), Seyyid Mehmed Dede (1227 / 1812), Kâmi Dedezâde Seyyid Mehmed Sâbit Dede (1228 / 1813)'dir (Gürbüz, 1996 : 290).

ANTALYA ZÂVİYESİ

Antalya, Türk Cami-i Cedîd (yeni adı ile Selçuk) Mahallesi'nde, Kalekapısına yakın, kuzey surlarına yaslanan en yüksek kademeler üzerinde yer almıştır. Burası meyilli dar sokaklar, yanyana evler, her devirden eski kalıntılar, dükkan ve ağaçlarla dolu bir dokuya sahiptir. Antalya Mevlevîhanesi, "Yivli Minare Külliyesi" denilen Selçuklular, Tekeoğulları ve Osmanlılardan arta kalan yapının kuzeyinde yer almaktadır. Surlara dayalı olarak inşa edilmiş olan Mevlevîhane, güney yönünden Tekeoğlu Mehmed Bey'in kiliseden çevirdiği Yivli Cami ve doğu tarafından I. Alaeddin Keykubat dönemine ait bir medrese kalıntısı ile kuşatılmıştır.

Mevlevîhaneye bir avludan girilmekte ve bu avluda dervişlerin ikamet ettikleri daha geç döneme ait ahşap bir bina yer almaktadır. Bu bina doğu yönünden kârgir bir yapıya bitişik olup, bu yapının içinde bulunan odada bir mihrab ve onun sağ ve solunda bir kapı ve pencere yer alır. Mevlevîhanenin içinde bir de küçük hamam vardır (Tanrıkorur, 2000 : 93-111).

Çeşitli yıkım ve kaldırma faaliyetlerine maruz kalan Mevlevîhaneden bugün sadece batıdaki hamamla, ortadaki ana bina, Zincirkıran Mehmed Bey ve Nigâr Hatun Türbeleri ayaktadır. Zincirkıran Mehmed Bey Türbesi, sekizgen gövdeli külahlı bir türbe olup, 779 / 1377 yılında Teke Bey veya Mahmudoğlu Yunusoğlu Mübârizüddin Mehmed Bey tarafından, kendisinden önce vefat eden oğlu Ali için yaptırılmıştır. Türbede, Mehmed Bey'in oğlu Ali'den başka, Mevlânâ soyundan Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Zencirkıran Mehmed Efendi gömülüdür (Tanrıkorur, 2000 : 99). Türbe halk arasında Zincirkıran Türbesi olarak bilinmektedir.

Antalya Mevlevîhanesinin bilinen şeyhleri: Mustafa Efendi (13.yy. sonu-14.yy.ın ilk yarısı), Zencirşiken Mübârizüddin Mehmed Bey (1370'lerde), Ahmed Çelebi (1380 civarı), Mehmed Sadık Efendi (1234 / 1818), Ahmed Hâfız (19.yy.), Şemseddin Efendi (19.yy.-20.yy. başı), Hüsameddin Efendi (1911), Âmil Çelebi (1911-12), Fazıl Çelebi (?), Hüsameddin Efendi (1912 civarı-1925)'dir.

AYINTAB ZÂVİYESİ

Gaziantep İli, Şahinbey İlçesi, Kozluca Mahallesi, Kozluca Caddesi, Sabancı Pazarı ile Şehitler Caddesi'nin arsasında bulunan geniş arsa üzerindeki zâviye, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük Mevlevî tekkesi olup, bir menzil zâviyesi niteliği taşımaktaydı. Mevlevîler burayı tarih boyunca Anadolu'dan Irak veya Hicaz'a (Kayseri-Maraş veya Konya-Karaman-Niğde-

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU

Adana Mevlevîhanelerinden, Ayıntab-Kilis-Hama-Humus-Halep-Şam-Kudüs veya Ayıntab-Urfa-Diyarbakır Mevlevîhanelerine) giderken bir konaklama menzili olarak kullanmışlardır (Tanrıkorur, 2000 : 167).

Bugünkü Mevlevîhane, semahane-cami cümle kapısı üzerinde bulunan Farsça talik kitabeye göre, 1048 / 1638 yılında Ayıntab sancak beyi Türkmen Mustafa Ağa bin Yusuf (öl. 1640-46?) tarafından yaptırılmıştır. Kitabenin tarih mısraı, aynı zamanda Mesnevî'nin ilk mısraı olup, ebcedle tekkenin yapım tarihi olan 1048 yılını vermektedir. Mevlevîhane külliyesi, 2 avlu, semahane, mescid, 5 derviş hücresi, 2 selâmlık binası, çeşme ve hâmûşândan meydana gelir. Semahane-mescid ünitesi ana avlunun güneyinde, minareli cümle kapısının karşısındadır (Tanrıkorur, 2000 : 169).

Ayıntab Mevlevîhanesi, mimarî detay ve orijinal kesme taş işçiliği ile Osmanlı mimarîsinin Güneydoğu Anadolu üslûbunu yansıtmaktadır.

Mevlevîhanenin postnişînleri: Mehmed Dede bin Şaban Dede (1048 / 1638 tarihinde şeyh olup, 41 yıl bu görevde kalmıştır); Mehmed Dede bin Mehmed Dede (1078 / 1678 yılında şeyh olup, 68 yıl bu görevi sürdürmüştür); Feyzullah Dede bin Mehmed Dede (1157 / 1744'te şeyh olmuş ve 25 yıl bu görevde kalmıştır); Mehmed Dede bin Feyzullah Dede (1181 / 1768'de şeyh olmuş ve 20 yıl bu görevde kalmıştır); Mehmed Dede bin Mehmed Dede (1202 / 1787 yılında şeyh olmuş, 7 yıl bu görevi sürdürmüştür); Feyzullah Dede bin Mehmed Dede (1209 / 1794 şeyh olmuş, 54 yıl bu görevde kalmıştır); İsmail Hakkı Dede bin Feyzullah Dede (1236 / 1846'da şeyh olmuş, 38 yıl bu görevde kalmıştır); Mehmed Münib Dede bin Feyzullah Dede (1301 / 1883 senesinde şeyh olup , 22 yıl bu görevi sürdürmüştür); İsmail Hakkı Dede bin Mehmed Münib Dede (1323 / 1905 yılında şeyh olup, 18 yıl görev yapmıştır); Mustafa (Ocak) Dede bin Mehmed Münib Dede (1336 / 1918'de şeyhliğe atanmış ve 7 yıl süreyle şeyhlik yapmıştır)'dir (Tanrıkorur, 2000 : 180).

Hâmûşân mescidin güneyi ile semahanenin batısına gelen, 196 metrekarelik bir arsada olup, giriş kapısı Şehitler Geçidi'ndeki yüksek ihata duvarı üstündendir. Giriş kapısı üzerinde Mevlevî Şeyh Mehmed Münib Efendi Ocak Ailesi Mezarlığı yazılıdır. Hâmûşânda Şeyh Münib'e ait bir mezartaşı kitabesi vardır (Tanrıkorur, 2000 : 167-180).

URFA ZÂVİYESİ

Pınarbaşı Mahallesi'nde kurulan Mevlevîhane, muhtemelen 1061 / 1650- 1153 /1740 yılları arasında kurulmuştur. Eskiden Hamam Caddesi, Onbir Nisan Sokağı üzerinde, şimdi ise Sebze Hali, Hal pazarı, No.31'de, Kunduracı ve Kasap pazarlarının doğusundaki hal pazarı içindedir (Tanrıkorur, 2000 : 184).

Kare planlı semahanenin üzeri sekizgen bir kubbe ile örtülmüştür. Kıble duvarında ve giriş cephesinde ikişer, doğuda ve batıda üçer olmak üzere toplam 10 penceresi vardır. Semahanenin girişinde mutrıb mahfili yer alır ve kıble duvarındaki mihrabının çevresi, mukarnas süslemelidir (Kürkçüoğlu, 1996 : 303). Mevlevîhaneden günümüze sadece semahane ve batıdaki selâmlık binasının bazı kısımları kalmıştır. Mevlevîhanenin eski ön

bahçeli avlusuyla cümle kapısı, hâmûşân ve vakıf dükkânlarının yerinde bugün hal pazarı vardır (Tanrıkorur, 2000 : 188).

Mevlevîhane Ayıntab Mevlevîhanesi'ne benzer şekilde, Urfa'nın ticaret merkezindeki bir çarşı içinde kurulmuştur. Bu konumu ile Mevlevîhane, Anadolu şehirleriyle İstanbul ve Bursa'da, çoğu şehir dışında kurulan tekkelerin yerleşiminden ziyade, Halep, Şam ve Kahire gibi Arap tekke ve zâviyelerinin konumuna benzemektedir (Tanrıkorur, 2000 : 187).

Urfa zâviyesinin bilinen şeyhleri : Abdülkerim Efendi (Mevlevîhanenin ilk mütevellîsi, 1118 / 1705 yılında şeyh olmuştur), Abdülhamid Dede (öl. 1290 / 1874), Seyyid Ahmed Vahid Efendi bin Abdülhamid Dede (1290 / 1874'te şeyh olup, 38 yıl süre ile görevde kalmıştır); Hüseyin Hüsameddin Efendi bin Ahmed Hüseyin Dede (1328 / 1912 yılında şeyhliğe atanmıştır); Mustafa Dede bin Abdülhamid Dede (1328 / 1912'de şeyh olup, 2 ay süreyle bu görevde kalmıştır); Hüseyin Hüsameddin Efendi bin Ahmed Hüseyin Dede (1328 / 1912'de 2.defa 6 yıllığına göreve gelmiştir); Hasan Vahab Dede bin Ahmed Hüseyin Dede (1334 / 1918 yılında son şeyh olarak, 7 yıl süreyle görev yapmıştır)'dir (Tanrıkorur, 2000 : 191).

Arap topraklarında tesis edilen Halep, Şam, Trablusşam Mevlevîhaneleri gibi dergâhlar sayesinde, Osmanlı kültür ve sanatı bu bölgelerde yayılma imkanı bulmuştur. Mevlevî kültürünü bu bölgelerde yayan Mevlevîhaneler, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun bu topraklar üzerinde kültür temsilciliğini yapmışlardır.

ŞAM MEVLEVÎHANESİ

Arap topraklarında bulunan Mevlevîhane, Anadolu ve Balkanlarda olduğu gibi, Mevlevî kültürünü bu bölgelere yayan Mevlevîhanelerdendir. 993 / 1585 yılında inşa edilen Mevlevîhane'nin, ilk kurucusu Şam valisi Hasan Paşa'dır.

Şam Mevlevîhanesi surların dışında, surlara yaklaşık 400 metre mesafede olup, 14.asırdan kalma Tenkiz Camii'nin yanında, Sultan Abdülhamid Han tarafından inşa ettirilen tren istasyonunun karşısındadır (Kreıser, 1994 : 108).

Dergâhın ilk şeyhi, tekkenin içindeki mescidin kuzey duvarı dibinde türbesi bulunan Karamanlı Derviş Kartal Dede (öl. 1033 / 1624)'dir. Kartal Dede'den sonra göreve gelen diğer şeyhler: Abdurrahman Çelebi (1033 / 1624'te şeyh olmuştur), Sabuhî Ahmed Dede (1039 / 1629 yılına kadar görev yapmıştır), Karamanî Derviş Hamza Dede (1039 / 1629'da şeyh olmuştur)'dir. 19.asırda Şeyh Mustafa Dede (öl. 1220 / 1805), daha sonra yerine Şeyh Said Efendi şeyh olmuştur. 1290 / 1873'te vefat eden Ataullah el-Mevlevî ve oğlu Muhammed Said el-Mevlevî (öl. 1927) de, bu Mevlevîhane şeyhlerindendir (Kreıser, 1994 : 109).

Mevlevîhane bu bölgedeki Mevlevîhanelerin merkezi sayıldığından, Mevlevîler için gerek hac yolculuğunda, gerekse diğer seyahatlerde, tıpkı Halep Mevlevîhanesi gibi bir menzil yeri olarak kullanılmıştır. Birinci Dünya

Savaşı yıllarında Filistin cephesine sevkedilen gönüllü Mevlevî taburu Halep-Şam yoluyla Filistin'e intikal etmiştir (Küçük, 2000 : 280).

Burada yetiştiği bilinen Mevlevî şâirler: Ayşî (1060 / 1650), Fevzî (öl. 1100 / 1688), 'İlmî (öl. 1020 / 1612), Necâhî (öl. 1000 / 1591), Şeyh Mehmed (öl. 16.yy.?), Nâsirâ (öl. 1050 / 1640)'dır.

TRABLUSŞAM MEVLEVÎHANESİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap eyaletleri içinde kurulmuş olan Mevlevî tekkelerinden biri de, Trablusşam Mevlevîhanesi'dir. 1029 / 1620'de kurulan Mevlevîhanenin, kurucusu Sıssımcı Ali'dir. Mevlevîhane şehir dışında ve büyük bir bahçe içerisinde, Ebu Ali Nehri yakınındadır (Glassen, 1996 : 27).

19.asrın başlarında tekkenin şeyhinin Mustafa Dede (öl. 1223 / 1808) olduğu bilinmektedir. Mustafa Dede'den sonra yerine kardeşi Şâkir Dede şeyh olmuştur. Daha sonra Ahmet Dede (öl.1328 / 1910), Şefik Dede (öl. 1931), 1931'den sonra Mehmet Enver Dede şeyhlik etmişlerdir (Küçük, 2000 : 283).

Arap topraklarında Halep, Kahire başta olmak üzere, Kudüs, Şam ve Trablusşam Mevlevîhaneleri, Suriye'de Hama, Humus, Musul; Suudi Arabistan'da Medine ve Mekke'de; Irak'da Bağdat, Kerkük, Şehrizor'da olduğu gibi pek çok Mevlevîhane tesis edilmiştir.

b- MEVLEVÎ MUSİKİSİ

Kulağa hitap eden, sesle ilgili sanatlar olan musiki ve şiire, Mevlevîler büyük ilgi göstermişlerdir. Musikiye ilgi göstermeleri, onların şiiri açısından da önemlidir. Şiir güfte olarak, musikinin içinde yer almış, buna paralel olarak da, musiki aletleri ve makamları mazmun, benzetme unsuru ve hatta redif olarak, Divan şiirine girmiştir. Örneğin; Divan şiirinde ney redifli şiirlerin sayısı bir hayli çoktur. Ayrıca rebab, kudüm ve def redifli şiirler de vardır. Musiki ve musiki aletleri, bizzat Mevlevî şiiri bünyesinde yer almış ve böylece Mevlevî musikisindeki zarafet, Mevlevî şiirine de yansımıştır. Örneğin; Sakıb Mustafa Dede'nin Divan'ında 27 beyitlik ney redifli kaside, 21 beyitlik rebâb redifli kaside, 40 beyitlik kudüm redifli kaside vardır. Daha pek çok Mevlevî-Divan şâiri ve Mevlevî olmayan Divan şâirinin şiirlerinde, Mevlevîhanelerde çalınan musiki aletleri ile ilgili kavramlar yer almıştır.

Şiir ve musiki arasında vezin ve usul benzerliği vardır. Bu benzerliği İ.M. Kemal İnal şöyle ifade eder: "Şiirde vezin ne ise, musikide de usul odur. Vezinsiz ve ahenksiz okunan şiirlerden şâirler ne kadar muazzeb olurlarsa, usulsüz terennüm olunan musiki parçalarından da, erbabı o kadar müteellim olur" der (İnal, 1958 : 5). Şiirde ahenk unsuru olan vezinle, musikideki usul arasında yakın bir ilişki vardır. Vezin, şiirin iç musikisi demektir. Musiki eserlerinin güftelerinin, vezinleriyle usulleri arasında bir paralellik söz konusu olup, besteciler aynı vezinlerle yazılmış farklı güftelerin bestelerinde aynı usulleri kullanmışlardır (Tanrıkorur, 1988 : 79-100). Tarihi süreç içerisinde bu 2 sanat dalının birinde var olan gelişme ve değişme diğerini etkilemiştir. Bilhassa şiirdeki gelişme, musikiye giren malzemenin de zenginleşmesine sebep olmuştur.

Dinî musiki; cami musikisi ve tasavvuf musikisi diye ikiye ayrılır. Tasavvuf musikisi de, Mevlevî musikisi, Bektaşî musikisi ve diğer tarikatların musikisi diye 3 gruba ayrılmıştır (Can, 1969 : 32-37). Tasavvufta dinî musiki deyimi yerine ısrarla sema tabiri kullanılmıştır (Uludağ, 1999 : 228). Böylelikle sûfîler, musiki (ğınâ) kelimesi yerine sema sözünü kullanmakla, o devirde yaygın bulunan keyf ve nefis ehli ile karıştırılmaktan kurtulmuşlardır. Sûfîler meclislerinde önemli bir yer tutan musiki ve raksa (sema ve vecd) eğlence ve oyun nazarı ile bakılmaması için büyük hassasiyet göstermişler; ğınâ, elhân ve musiki deyimlerini kullanmamak suretiyle, kendilerini dini bozmak ve yeni ibadetler uydurmakla suçlayan zâhir ulemasının hücumlarına hedef olmaktan korunmaya çalışmışlardır (Uludağ, 1999 : 231-232).

Tarikat toplulukları içinde, musiki ve semaın bir vecd unsuru olarak zikir meclislerinde, Mevlânâ döneminde ve ondan önceki dönemlerde var olduğu bilinmekle birlikte, daha sonra Mevlevî musikisi diye adlandırılacak olan musikinin, Mevlânâ ile başladığı hususunda kaynaklar müttefiktirler (Can, 1969 : 32). Bu musiki, Mevlevî semaının icrası için meydana gelmiş olduğundan, sema mukabelelerinin başladığı devirden itibarendir ki, sistemli

olmasa bile Mevlânâ döneminde önceden tasarlanmış olan zamanlarda, sema yapıldığı bilinmektedir (Volkan, 1969 : 45-46). Mevlânâ'nın meclislerinde neyzenlerin, rebabzenlerin, hanendelerin olduğunu da Eflâkî başta olmak üzere, diğer menakıp kitapları bildirmektedirler (Eflâkî, 1973 : 178-180; Sipehsalar, 1977 : 70-73). Sultan Veled devriyle birlikte sema meclislerinde, bestelenen ayinler okunmaya başlamıştır. Mevlevî musikisi denince, Mevlevîhanelerde çalınıp okunan eserler anlaşılır. Bu eserler, klâsik Türk musikisi sistemi dahilinde, dinî duygulara tercüman olacak üslupta bestelemiş ayin-i şerîflerdir.

Türk Tasavvuf Musikisi'nde, Mevlevî musikisinin önemli bir yeri vardır. Mevlevî musikisinin de başlıca formu "Mevlevî Ayin-i Şerîfleri"dir. Ayin-i şerifler, Türk musikisinin en sanatlı eserleridir. Mevlevî ayini, tasavvufî vecd ve şevkin ifadesi olan semadır. Sema mutrıb denilen sazendeler ve ayinhan denilen ayin okuyucuları eşliğinde yapılır. Buradan musikinin sema ile birlikte Mevlevîliğe girdiği anlaşılmaktadır (Üngör, 1964 : 98).

Musiki, "sema" adı altında tasavvufa girmeye başlayıp, İslâm mistisizminin belli başlı karakteristiği haline gelmiştir. Böylece bütün sûfiler tarafından benimsenen sema, insanı Allah'a yaklaştıran ve yücelten bir dinî vasıta olarak görülmüştür (Tanrıkorur, 1988 : 114).

İslâm dünyasında din ile müziği bağdaştıran ve ibadette müziğe yer veren ilk tarikat Mevlevîliktir. İslâm dini Mevlevî raksını, eğlence niteliğinde olmadığı için yasaklamamıştır. Gerek tekke müziğinde, gerek Mevlevî müziğinde hakim olan ruh, bütünüyle "İslamî" niteliktedir. Tekke ve Mevlevî müzikleri arasında sadece "sanat stili" farkı vardır. Mevlevî müziği, metne (şiire) dayalı musiki ile yapılır ve besteler daha iyi işlenmiş olup, mükemmele ulaşma çizgisindedir. Folklor ve kültür aşamaları geçilmiş ve medeniyet olma çizgisine gelinmiştir.

Mevlevî musikisi, tekke musikisinin en önemli ve en geniş koludur (İnançer, 1994 : 420). Mevlevî musikisi, Selçuklu Türkleriyle başlamış, Osmanlılar eliyle zirveye çıkarılmıştır. Mevlevî müziği daha ziyade 17.yüzyılda gelişmeye başlamış, 18.ve 19.yüzyıllarda da en parlak devrini yaşamıştır. Mevlevî müziği, şehir hayatı ile teşekkül etmeye başlamıştır.

Mevlevî musikisinin şehir olarak, asıl merkezi İstanbul'dur. İstanbul'daki 5 Mevlevîhane, genel Mevlevî kültürünün olduğu gibi musikinin de geliştiği çevre olarak görülmelidir (İnançer, 1994 : 421). 18.yüzyılda Galata Mevlevîhanesi şehrin en önemli Mevlevî musikisi merkeziydi. Türk musikisi nazariyatına ilk eğilenlerden Nâyî Osman Dede bu tekkenin şeyhidir. Aynı yüzyılın sonlarında, Yenikapı Mevlevîhanesi önem kazanmaya başlamıştır. Bu tekkenin şeyhlerinden bestekar Abdülbakî Nâsır Dede'nin çalışmaları ve geliştirdiği nota sistemi de Türk musikisi nazariyatı bakımından önem taşımaktadır. 19.yüzyılın ortalarında Beşiktaş / Bahariye Mevlevîhanesi de musiki açısından dikkati çekmiştir (İnançer, 1994 : 422). İstanbul'daki Mevlevîhaneler, yalnız Mevlevî musikişinasların değil, başka tekkelere bağlı olan ya da hiçbir tekkeye bağlı bulunmadığı halde sadece musiki ile uğraşan kimselerin de bir araya geldikleri çok önemli sanat merkezleri haline gelmiştir. Musikişinaslar bu mekânlarda musiki camiası

kurarak, toplantılarında musiki icra etmiş, musiki konuları üzerinde konuşmuşlardır. Musikiye heves edenler, musiki bilgisini ve repertuarını genişletmek isteyenler de Mevlevîhanelere devam etmişlerdir.

Mevlevî musikisi, mânâ olarak, Mevlânâ ile başlamıştır. Mevlânâ rebabı ve semaı Şems'ten öğrenmiştir (Uludağ, 1999 : 368). 6 köşeli rebabı, Mevlânâ Şems'in vefatından sonra vücuda getirmiş olup, köşelerden biri doğuyu, biri batıyı, biri kuzeyi, biri güneyi, biri göğü, biri yeri göstermektedir. Böylelikle 4 yön, gökleri ve yeri kaplayan ses ve sesin yönettiği raks (sema) rebabta yansımıştır (Timuroğlu, 1995 : 23). Mevlânâ zamanında icra edilen musikinin makam ve aletlerini bizzat Mevlânâ ve diğer kaynaklar bildirmelerine rağmen, bu musikinin form ve melodileri hakkında, Sultan Veled'e atfedilen ebced notasıyla yazılmış Acem makamındaki bir peşrevin dışında bahis yoktur (Tanrıkorur, 2000 : 710).

Mevlânâ, Mesnevîsi'ne "Bi'ş-nev ez-ney" dinle bu neyi diye, başlayarak; dinlemenin, işitmenin, sesin yani müziğin önemini belirtmiştir (Tanrıkorur 1988 : 709). Mevlânâ, Mesnevî'nin daha ilk mısraında musikiden söz ederek, önemli bir ipucu vermiştir. Mesnevî yorumcuları, "ney"le kâmil insanın kastedildiğini söylerler. Ancak, ney kelimesinin asıl manası, bütünüyle dışarıda bırakılmamalıdır. Musiki ve buna bağlı olarak raks, Mevlânâ'nın hayatında ve eserlerinde önemli bir yer tutmaktadır (Ayvazoğlu, 1996 : 23). Sûfîler arasında çok yaygın olan bir inanışa göre musiki, Allah'ın ruhlara " Ben sizin Rabbiniz değil miyim? " hitabını hatırlatmakta, dolayısıyla kâmil insanın ezelde Allah ile bir olma zevkini özlemesine sebep olmaktadır (Ayvazoğlu, 1996 : 23).

Sûfîler meclislerde önemli bir yere sahip olan musiki ve raksa, eğlence ve oyun nazarı ile bakmamışlar ve bu konuya büyük bir önem vermişlerdir (Uludağ, 1999 : 232). Mevlevîler ney, kudüm, nıfsıye, rebab, def (daire), tambûr, santûr, kerrenây gibi sazlarla dinî törenler düzenleyip zikreder, sema çıkarırlardı. Bu müzik, eğlence müziği olmayıp, bir teksif müziğidir. Danstan ayrı olarak mütalâa edildiği takdirde manevî bir yükselme vasıtası teşkil eder. Bu müziğin en mühim 3 unsuru : ses perdesi, ritim ve melodidir. Ses perdesi ile belirtilen, ritim ile desteklenen Mevlevî melodisi, âdeta hususî bir ritmi de içeren hareketli bir resimdir. Ses perdesi ister tek bir aletle (ney, rebab), ister bunların birleşimine ait harmonikler bütünü şeklinde bulunsun, oldukça zengin bir karakter arz eder. İşte bu, insanın toparlanmasına, yâni teksife ilk adımıdır. Dinleyicinin bu musikiyi, bir eğlence vasıtası olarak değil, bir yükselme vasıtası olarak kabul etmesi gereklidir (Maugin, 1964 : 10-11).

Mevlevîhanelerde dinî ve tasavvufî öğretimin yanında verilen musiki eğitimi, nefsin temizlenmesini sağlayan semaın bir parçasıdır. Mevlevî musikisinden ayrılmasına imkan olmayan 3 musiki aleti, "Ney, rebab, kudüm"dür (Pala, 1989 : 390; Öztuna, 1970 : 355; Öztuna, 1976 : 171-172; Pakalın, 518-519). Bu itibarla şiir, ilâhî olarak koro halinde söylenir, ney veya diğer musiki aletleri de bunlara eşlik ederler (Ayan, 1982 :459). Diğer tarikat ayinlerinde kullanılmayan ney, rebab, çeng, musikâr, kudüm, dâire,

halîle, tanbur, ud gibi sazların (bkz.: Ekler, s. 468) kullanılması da, Mevlevî musikisinin ayırt edici bir diğer özelliğidir.

Mevlevîlikte musiki ve şiirin çok önemli olmasının sebebi, zikir meclislerinin bunu tahrik ve teşvik etmesidir. Mevlevîlikte sadece İsm-i Celâl (Allah) kelimesinin tekrarıyla zikredilir, yani zikir sessizce gerçekleştirilir. Ayinde bu zikir duyulmadığı, yalnızca icra edilen musiki duyulduğu için, Mevlevîlikte musiki bu açıdan da önem kazanmıştır. Mevlevîhanelerde okunan ilahilerin bestesi ve güftesi vardır ve bütün ilahilerin hem güftesi hem bestesi tekke orijinlidir. Mevlevîler elinde meydana gelen güfte ve besteler sanat açısından daha iyi işlenmiş olup, mükemmele ulaşma çizgisindedirler.

Türk musiki tarihinin en büyük bestekârları Mevlevîhanelerde yetişmiştir. İlk nota, Kutbu'n-Nâyî Osman Dede (1652 - 1729) tarafından ebced notası adıyla yazılmıştır. Daha sonra Abdülbâki Dede'nin (1765 - 1821) ebced notası kullanılmıştır (Halıcı 1978 :139). Mevlevîlik dışındaki tarikatlardan da, Nakşibendîyye'nin ikinci piri Molla Câmî, Bayramiyye'nin Hacı Bayram-ı Velî, Celvetiyye'nin piri Aziz Mahmud Hüdâyî gibi dinî musiki bestekârları yetişmiştir. Fakat sayı olarak en çok bestekâr, Mevlevî tarikatında yetişmiştir. Öyle ki, bu tarikat mensupları arasından musiki nazariyat âlimleri, iyi na'thânlar, iyi fasıl hanendeleri; Kutbu'n-Nâyî Osman Dede, Kûçek Derviş Mustafa Dede, Itrî, neyzen Yusuf Paşa, Abdülbâki Nâsır, Dede Efendi, Nâyî Osman Dede, Ali Nutki Dede, İsmail Dede Efendi, Zekâî Dede, Hacı Faik Bey gibi usta bestekârlar çıkmıştır (Ergun, 1943 : 406).

Gerek tekke musikisinde, gerek Mevlevî musikisinde hâkim olan ruh, bütünüyle İslâmî mahiyettedir. Tekke ve Mevlevî musikileri arasında ancak sanat stili farkı vardır. Tekke musikisi, tekke edebiyatına paralel bir tarzda oluşmuş; Mevlevî musikisi ise, Mevlevî Edebiyatı'nda olduğu gibi klâsik çizgide gelişmiştir (Ergun, 1943 : 407).

Tekke musikisinin en önemli kolu olan Mevlevî musikisi, ayinhan-mutrıb-semazen üçlüsünden oluştuğu ve İslâm dışında mevcut olmadığı için, hiçbir Batı diline tek kelimeyle tercümesi mümkün değildir (Tanrıkorur 1988 : 14). Cami musikisi daha ziyade zâhidane bir özelliktedir. Tekke musikisi ise, tasavvufî bir lirizmi ihtiva eder. Bununla beraber muhtelif tarikatların musikilerinde de bazı hususiyetler, bir takım incelikler vardır. Mevlevî musikisinde ise düşündüren ve hareketten ziyade derunî bir vecde davet eden bir özellik dikkati çeker (Ergun, 1943 : 630-636).

Mevlevî musikisi, ancak dinî toplantılar ve törenlerde icra edilir. Mevlevî musikisi, Mevlevî mukabelelerinde çalınan ve sözleri Mevlânâ'nın Mesnevîsi'nden ve Divan-ı Kebîr'inden alınmış ayin adını taşıyan bestelerden oluşmaktadır.

Mevlevî ayininin, bütün nizam ve sembolleriyle semâvî bir musiki olduğu söylenebilir. Mevlevî ayinleri Itrî (öl. 1123 / 1640)'nin, na't-ı şerifiyle başlar. Itrî, dinî- lâdinî Türk musikisi dallarında, ekol kurmuş bir bestekârdır. Öyle ki, dinî Türk musikisini neyzenbaşı Halil Can; başlangıçtan Itrî'ye kadar

olan devir, Itrî'den İsmail Dede'ye kadar olan devir, İsmail Dede'den bugüne kadar olan devir olmak üzere, 3 devreye ayırır (Halıcı, 1978 : 142).

Mevlevî ayinleri, çok çeşitli makamlarda bestelenmiştir. Ayinlerin en eskileri, "beste-i kadim" diye anılan, pençgâh, dügâh, hüseyni ayinleridir. Bestekârı bilinen ilk ayin Köçek Derviş Mustafa Dede'nin (öl. 1096 / 1684) bayati ayinidir. Bunu Itrî'nin, segâh ayini ile Nâyî Osman Dede'nin çargâh, hicaz, rast, uşşak ayinleri izler. 18.yüzyılda ayinler çoğalmış, ancak bunlardan bazıları kaybolmuştur (Işın, 1994 : 421). Ünlü Mevlevî ayini bestecilerinden bazıları şunlardır: Sultan III.Selim, Hammamîzâde İsmail Dede, Nakşî Dede, Zekâi Dede, Celaleddin Dede, Bolahenk Nuri Bey, Hüseyin Fahreddin Dede (Tanrıkorur, 2000 : 718-719).

Saz musikisi bazı tarikat ayinlerinde de yer alır. Fakat bunlar arasında özellikle Mevlevîliği işaret etmek gerekir. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin şahsiyeti etrafında teşekkül eden sema ayini, ney, rebab ve kudüm eşliğinde yapılmıştır. Mevlânâ'nın ve oğlu Sultan Veled'in rebab çaldıkları (bkz.: Ekler, s.465) menkıbelerden ve Sultan Veled'in şiirlerinden anlaşılmaktadır. Mevlevîler arasında saz ve söz eserleri vücuda getiren bir çok musikişinasın yetişmesi de bu rağbetin tabiî bir sonucudur (Ergun, 1942 : 8).

Mevlevî ayinleri, sanat bakımından Türk musikisinin kıymetli eserleri olarak addedilir. Ayin, Türk musikisinin vücuda getirilmesi en zor sanat eseri olarak gösterilebilir. Bu yüzden, Mevlevîliğe intisabı olmayan bazı musikişinaslar da, sanattaki maharetlerini Mevlevî ayini besteleyerek göstermek istemişlerdir (Ergun, 1942 : 14).

Mevlevîler arasında en eski dönemden beri okunmakta olan ve ayin-i kadîm adıyla bilinen "Pençgâh, dügâh, hüseynî" ayinlerinin 17.yüzyıldan önce yazıldığı bilinmektedir (Öztuna, 1976 : 369-370). Molla Cami (öl. 898 / 1492) ve Meragalı Abdülkadir'in oğlu Abdülaziz (öl.?) gibi kişiler tarafından bestelendiği ileri sürülen, ancak gerçek bestecileri bilinmeyen bu eserler, 15.yüzyılda ya da 16.yüzyılda bestelenmişlerdir.

Müzik, Osmanlı saraylarının güzel sanatlar içerisinde en çok önem verdikleri şubelerden biri olmuştur (İsen, 1997 : 34). III.Selim devri (1761-1808), Mevlevî dergâhları ve sarayın musiki konusunda birbiriyle âdeta kenetlendiği devirdir. Kendisi de bestekâr olan III.Selim, sanat ve sanatkârı himaye eden tavrı ile tanınmıştır (Ayvazoğlu, 1996 :39). III.Selim'in musikişinaslara karşı olan bu tavrı ve onları himaye etmesi, musikinin gelişmesi açısından önemli olmuştur. II.Mahmut (1785- 1839) da, musikişinaslara yakındır ve musikiye özel bir ilgisi vardır. Musikiden anlayan ve lâdinî mahiyette bazı ezgiler oluşturan bu padişah da dinî ve lâdinî bestelerle yakından ilgilenmiştir. Lâdinî Türk musikisi de, 19. asırda Mevlevîler elinde gelişmiştir (Ergun, 1943 : 399-406).

18. asırda dinî Türk musikisi, devlet büyükleri tarafından daha çok himaye görmüştür. Zengin bir takım şahsiyetler büyük camilere ve tekkelere bağışlarda bulunarak, Türk musikisinin gelişmesine hizmet etmiş, hatta mevlid, miraciye ve muhammediye okunması için bir hayli vakıflar da tesis etmişlerdir (Ergun, 1942 :120).

Dinî musiki açısından, 19.asır özellikle Mevlevî musikisinin, büyük bir gelişme gösterdiği yüzyıldır. Bu asırdan önceki devirlerde Mevlevî ayinlerinin sayısı azdır. 17.asırdan önce sadece 3 ayin mevcuttur. 17.asırda da, ancak 2 ayin bestelenmiştir. 18. asrın ilk yarısında Nâyî Osman Dede'nin meydana getirdiği 4 ayin vardır. Asrın sonunda da 5 ayin bestelenmiş olup, bütün ayinlerin sayısı 14'ü bulmuştur. Buna karşılık, 19.asırda 32 ayin bestelenmiş (bkz.: Ekler, Tablo-3) ve böylece bu tarz dinî bestelerin sayısı 46'ya yükselmiştir (Ergun, 1943 : 405).

19.asrın ilk yarısında Türk musikisi, tabii seyrini devam ettirerek en yüksek dereceye ulaşmıştır. Mevlevî müziğinin 19.yüzyılda bu ölçüde gelişmesinde, III. Selim ve II. Mahmut'un olumlu etkileri vardır. Bu dönemde, düzenlediği suzidilârâ makamıyla bir Mevlevî ayini besteleyen III.Selim; Ali Nutkî Dede, Abdülbâki Nâsır Dede gibi Mevlevî musikişinasları desteklemiştir. Abdülbâki Nâsır Dede, bestelediği 2 eserini bu hükümdara ithaf etmiştir. III.Selim'in ve II.Mahmut'un İstanbul'daki Mevlevîhanelere devam etmeleri, bu mekânlardaki musiki faaliyetlerinin gelişmesini desteklediği gibi, değerli bestecilerin, kudümzenlerin ve neyzenlerin yetişmesini de sağlamıştır (Tanrıkorur, 2000 : 716-717).

Din dışı Türk müziği de, 19.yüzyılda Mevlevîler elinde gelişmiştir. Abdülbâki Nâsır Dede, müziğin pratiğine önem verdiği ölçüde, teorik çalışmalar da yapmıştır. " Tedkik ü Tahkik " adlı eseri, müzik teorisi üzerine yazılmış bir eserdir. Dinî ve din dışı müziğin 2 önemli kişisi olan, Dede Efendi ile Zekâi Dede de dönemin bilinen önemli Mevlevî musikişinaslarındandır (Ergun, 1943 : 410).

Dede ünvanını taşıyan pek çok Mevlevî musikişinas, Türk musikisinde âdeta bir çığır açmış, bir çok eser bestelemiş ve Türk musiki tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Bütün bu musikişinas dedelerin arasında; Kutbü'n-Nâyî Osman, Vardakosta Ahmed, Itrî, III. Selim, II. Mahmud, Hammamîzâde İsmail, Ali Nutkî, Abdülbâki Nâsır, Ahmed Celâleddin, Zekâi, Rauf Yektâ dikkati ilk anda çeken isimlerdir (Tanrıkorur, 2000 : 146).

Çinuçen Tanrıkorur'a göre, Mevlevîliğin 7 asırlık tarihi içinde "sikkesi tekbirlenmemiş" bir büyük bestekâra rastlamak mümkün değildir (Tanrıkorur, 1988 : 113). Bu tarikatta ağır basan kültür unsuru musikidir. Mevlevîler arasında saz ve söz eserleri yazan çok sayıda musikişinasın yetişmesi, tarikatın özünden gelen bir eğilimin sonucudur. Mevlevî tarikatı, sanat, edebiyat ve bilhassa musiki sahasında fevkalade eserler meydana getiren sanatçıları ile klâsik Türk musikisini oluşturmuş ve geliştirmiştir (Schimmel, 1963 : 4).

Mevlevîlikte musikinin bu derece büyük önem taşıması, tekkelerde değerli bestekâr ve icracıların yetişmesine vesile olmuştur. Bunların büyük bir kısmı musikide üstat seviyesine ulaşmışlardır. Başka tekkelerde de musikiye yer verilmesine rağmen, Mevlevîhanelerde besteli ayin icra edilmesi mecburiyeti dolayısıyla Mevlevî musikisi, öteki tekkelerin musikisinden daha disiplinli bir musiki olarak gelişmiştir. Mevlevî bestekârlar, sadece besteleriyle değil, düzenledikleri yeni makamlarla da, Türk musikisini zenginleştirmişlerdir (İnançer, 1994 : 422).

1- MUSİKİSİNAŞ MEVLEVÎLER

Mevlevîlikte musiki çok büyük önem taşıdığı için, Mevlevîhanelerde pek çok bestekâr ve icracı yetişmiştir. Bunların büyük bir bölümü musikide üstat seviyesine ulaşmış, ünlü kişilerdir.

Anadolu'da klâsik şiir ve musiki, açısından ilk kilometre taşları Mevlânâ ve oğlu Sultan Veled'tir (Erdemir, 1999 : Giriş). Mevlânâ zamanında musiki aletlerinin olduğu bilmekle birlikte (bkz.: Ekler, s. 465), bu musikinin form ve melodileri hakkında bilgi yoktur. Yalnız Sultan Veled devrinde, ona atfedilen ebced notasıyla yazılmış Acem makamında, bir peşrevin olduğu bilinmektedir.

15.yüzyılda II. Murad (1403-1451), II. Mehmed (1432-1481), II. Bayezid (1447-1512) güzel sanatlar ve özellikle musiki konusunda teşvik ve himayeleri ile tanınırlar. Bu teşvik ve himayeler çerçevesinde Mevlevî musikisi gelişmiş ve musikişinas Mevlevîlerin sayısı da artmıştır (Tanrıkorur, 2000 : 732).

16.yüzyıl özellikle, dinî Türk musikisinin parlak eserlerinin verilmeye başlandığı bir devirdir. Bu yüzyılda Kanûnî (1494-1566), IV. Murad (1612-1640) gibi Osmanlı padişahlarının, himayeci ve destekleyici tavırları devam etmiş; buna paralel olarak musiki, bu yüzyılda da gelişme göstermiştir (Tanrıkorur, 2000 : 733).

17.yüzyıldan önceki yüzyıllarda gelişmeye başlayan musiki, bu yüzyılda, büyük sanatçılar yetiştirmeye başlamıştır. Edirne Mevlevîhanesi'nin aşçıbaşısı olarak tanınan Kûçek Derviş Mustafa Efendi (öl. 1101 / 1689), bilinen ilk Mevlevî ayinini bestelemiştir. Bu yüzyılda dikkati çeken diğer zat da musiki nazariyatı sahasında söz sahibi olan ve 500'ün üzerinde eser besteleyen Mevlevî Küçük İmam Efendi (öl. 1085 / 1674)'dir (Tanrıkorur, 2000 : 733).

Itrî de, bu musikişinasların biri ve en dikkati çekenidir. O, Türk musikisinin bu asırdaki en kudretli şahsiyeti olarak, tek başına bir ekol kurmuştur. Itrî'nin nühüft makamında meydana getirdiği teşvih ile segâh makamındaki Mevlevî ayini ve na'tı vardır (Ergun, 1942 : 125). Itrî'nin rast makamında bestelediği na't, yalnız Mevlevîhanelerde değil, başka tekkelerde de 200 yılı aşkın bir zaman boyunca okunmuştur. Na'tların en tanınmışı olarak kabul gören Itrî'nin bu eserinin, bir çelebilik makamı tavsiyesi olarak ayinlerde ney taksiminden önce okunması Abdülhalim Çelebi (öl. 1090 / 1679) veya II. Bostan Çelebi (öl. 1117 / 1705) tarafından bütün Mevlevîhanelere bildirilmiştir (İnançer, 1994 : 420). Itrî'nin şahsî bir üslûbu vardır ve o devrinin usta bir hanendesidir. Türk musikisinin hemen her alanında besteleri bilinen bir sanatkâr olan Itrî, klâsik vadinin en güzel örneklerini verdiği gibi, Mevlevî musikisinin, tekke ve âşık tarzlarının en ince ve zarif ezgilerini de vücuda getirmiştir. Onun ağır ve musanna' parçaları yanında hafif ve küçük şarkıları, türküleri de vardır. Itrî na't, teşvih, ilâhî, ayin, murabba', semaî, peşrev gibi dinî ve lâdinî Türk musikisinin hemen her şeklinde eserler vermiştir. O, "Selmek, rekb, müberka', necd" gibi bugün

unutulan terkiplerden, en meşhur makamlara varıncaya kadar pek çok eser bestelemiştir (Ergun, 1942 : 131-132).

18. asırda artık köklü bir gelenek olarak ortaya çıkan musiki, velud musikişinâslar ve bu çerçevede muhteşem eserler vermeye başlamıştır. 18.asrın önemli musikişinaslarının en tanınmışları Abdülbakî Nâsır Dede, Abdürrahim Künhî Dede, Nâyî Osman Dede, Ali Nutkî Dede, Vardakosta Ahmet Ağa'dır.

Abdülbakî Nâsır Dede (öl. 1236 / 1820), Yenikapı Mevlevîhanesi'nde neyzenbaşılığı yapmış; 136 makam ve 21 usulün açıklandığı musiki nazariyatına dair, Tedkîk u Tahkîk adlı bir eser yazmıştır. Bundan başka, kendisinin icat ettiği nota sistemini açıklayan ve bu nota ile yazılmış 4 besteyi ihtiva eden Tahrîriyye adlı bir eseri daha vardır.

Abdürrahim Künhî Dede (öl.1247/ 1831), Yenikapı Mevlevîhanesi'nde, ağabeyi Ali Nutkî Dede'nin himayesinde kudümzenbaşı olmuştur. Kudümzenbaşılığının yanında bestekâr da olan Künhî Dede, hicaz ayini bestelemiştir. Anberefşan adıyla yeni bir makam icat etmiş ve bu makamda bir peşrev ile bir saz semâîsi meydana getirmiştir.

Vardakosta Ahmed Ağa (öl. 1209 / 1794), iyi bir hanende ve tanburî olup, bestelediği dinî ve dindışı eserlerle şöhret kazanmıştır. İcat ettiği ferahfezâ makamı ve tertip ettiği 19 vuruşlu usul, onun musiki nazariyatındaki kudretini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca, hicaz, nihavend ve sabâ Mevlevî ayinlerini bestelemiştir. Dindışı musikide de pek çok saz ve söz eseri vücuda getirmiştir.

Nâyî Osman Dede (öl. 1142 / 1729), ney çalmadaki mahareti sebebiyle "Kutb-ı Nâyî" ismiyle şöhret kazanmıştır. 4 ayini ile 1 mi'raciye bestesi, Rabt-ı Tabi'at-ı Musiki adlı Farsça edvâr kitabı mevcuttur. Dinî ve tasavvufî bestekârlar arasında dikkati çeken musikişinaslardandır.

Ali Nutkî Dede (öl. 1219 / 1804)'nin, şevk u tarab makamında bir Mevlevî ayini vardır. O, bu eserini Nutkî Dede ve İsmail Dede Efendi'ye ithaf etmiştir. Ayrıca, Şeyh Galib ve Hammâmîzade İsmail Dede'nin yetişmesinde de büyük bir rol oynamıştır.

Bu devrin önemli neyzenleri ise, Galata Mevlevîhanesi'nin neyzen başısı Mevlevî Derviş Ahmed, Derviş Süleyman, Hâfız Şeydâ'dır (Tanrıkorur, 2000 : 733).

19.asırda Mevlevîhanelerden İsmail Dede başta olmak üzere, bir çok Mevlevî bestekâr yetişmiştir. Bu bestekârlar, bilhassa bestelemiş oldukları ayin ve ilahileriyle meşhur olmuşlardır. 19.yüzyılda da musiki en zirve noktasında olmuş ve musikişinâs Mevlevîler pek çok eser vücuda getirmişlerdir. 19. asrın ilk anda dikkati çeken Mevlevî musikişinasları; Adlî (II. Mahmud), Hammâmîzâde İsmail Dede, Mustafa Nakşî Dede, Zekâî Dede, Celâleddin Dede'dir (Ergun, 1943 : 403-405).

Adlî (öl. 1255 / 1839), bestekâr, tanburî, neyzen, hanende olup, kendisinin 26 bestesi vardır. Bunlardan 23'ü şarkı formundadır. Adlî, en az devrinin tanınmış bestekârları kadar usta bir musikişinastır.

Dede Efendi (öl. 1261 / 1845), 500'den fazla eser bestelemiş olup, 19.asrın en büyük bestekârıdır. Bestelerinin çoğunun güftesi kendisine aittir. 7 tane Mevlevî ayini bestelemiş olup, bunlardan ferahfezâ ayini çok dikkati çekmiştir. Aynı zamanda ney de üfleyen Dede Efendi, daha çok bestekârlığı ile ön plana çıkmıştır.

Mustafa Nakşî (öl. 1270 / 1853), bestekâr ve neyzendir. Şedd-i arabân makamında bir Mevlevî ayini vardır.

Celâleddin Dede (öl. 1365 / 1946), Galata Mevlevîhanesi'nin son şeyhi olup, musikideki şöhretini kudümzenlik, neyzenlik, na'thanlık ve ayinhanlıkla kazanmıştır.

Zekâî Dede (1824-1897) son devrin büyük musiki üstatlarından olup, ısfahan makamında bir ayin bestelemiştir.

Nâyî, neyzenbaşı, Mevlevî, köçek, seyyid, gülşenî, kudümzenbaşı, sernâyî, serneyzen, kadirî, fahrî, dedebaba gibi tasavvuf kaynaklı kelimeler Türk ve de bilhassa Mevlevî besteci ve musikişinasların isim ve lakapları olmuştur.

Musikişinâs Mevlevîleri şöyle sıralayabiliriz :

Abdî Dede Efendi (? - 1860) ser-neyzen, Abdülbâki Nâsır Dede (1765 - 1821) bestekâr / neyzenbaşı, Abdülkerim Dede Efendi (? -1920) bestekâr, Abdürrahim Künhî Dede (1769 - 1831) bestekâr, Abdürrahim Dede Efendi (1732-1800) kudümzenbaşı / neyzen, Ahmet Ağa (Vardakosta) (1728 - 1794) bestekâr, Ahmed Dede (? - 1726) neyzen, Ahmed Efendi (? - 1748 ?) neyzen, Ali Dede Efendi (? - 1800) kudümzen / bestekâr, Ali Dede (? - 1735) bestekâr, Ali Dede Efendi (? -1820) ser-neyzen / ser-nâyî, Ali Dede Efendi (1880- 1950) bestekâr, Alîm Dede Efendi (? - 1880) müzisyen, Ârif Hikmetî Dede Efendi (? - 1874) bestekâr, Âsım Bey (1852 - 1929) bestekâr , Aşkî Bey (1840 ? - 1892) bestekâr, Atâullah Dede Efendi (1842- 1910) ûdî / kanûnî, Aziz Dede Efendi (1835- 1905) ser-neyzen / bestekâr, Abdülbâki Dede Efendi (1883 -1935) musikişinâs, Bahtî / I. Ahmed (1590 - 1617) bestekâr, Celâleddin Dede Efendi (1849 - 1907) bestekâr / tanbûrî / neyzen, Emin Dede Efendi (? - 1745) bestekâr, Fahreddin Dede (1854 - 1911) neyzen / bestekâr, Fehmi Hüsam Dede Efendi (1849 - 1912) bestekâr, Hâfız Kömür Efendi (? - 1680) bestekâr, Hâfız Mehmet Efendi (? - 1875) bestekâr, Hamza Ağa (? - 1830) bestekâr / kemânî, Hâfız Hasan Efendi (1823 - 1905) bestekâr / zâkir, Hâşim Bey (1815 - 1868) bestekâr, Hikmetî Dede Efendi (? - 1874) bestekâr, Hüsameddin Dede Efendi (1839 - 1900) kudümzenbaşı / kemânî / rebâbî, Hüseyin Dede Efendi (? - 1740) bestekâr, Hüsni Dede (? - 1734) neyzen, Buhurîzâde Mustafa Itrî Efendi (1640 - 1712) bestekâr / neyzen, İdris Dede Efendi (? - 1940) neyzenbaşı, Hammâmîzâde İsmail Dede Efendi (1778 - 1846) neyzen, İsmail Efendi (1805- 1860) neyzen / bestekâr, Kâmil Dede Efendi (?-1875) tanbûrî / bestekâr, Kutbu'n-Nâyî Hamza Dede (? - 1825) neyzen / bestekâr, Musa Dede (? - 1727) neyzen, Mustafa Efendi (?-1765) neyzen, Râif Dede Efendi (? - 1903) kudümzenbaşı, Saîd Dede Efendi (1803 ? - 1853) neyzen, Salih Dede Efendi (1818 - 1888)

neyzenbaşı / bestekâr, Selim (III. Selim) Dede (1761-1808) bestekâr, Solakzâde Mıskalî Mehmed Çelebi (? - 1658) bestekâr / sâzende / hânende, Sultan Veled (1226 - 1312) bestekâr, Süleyman Efendi (? - 1753) neyzen, Veli Dede (? - 1768) neyzen, Yahya Efendi (19.yy.) zâkirbaşı / bestekâr, Yazıcı Hacı Mehmet Emin Efendi (1883-1945) neyzen / bestekâr, Yektâ Dede Efendi (? - 1870) bestekâr, Çengî Yûsuf Dede (? - 1670) çengî / neyzen, Yümnî Dede (?-1800) bestekâr, Zekâî Dede (1825 - 1897) bestekâr.

Mevlevîhanelerde icra edilen Mevlevî ayinleri esnasında en mühim vazifeyi yerine getiren hiç şüphesiz ki, kudümzenbaşılardır. Mevlevî musikisine ve musikide kullanılan usullere vakıf olan, kudüm usullerini de hakkıyla vuran bu Mevlevî musikişinaslar, Türk musiki tarihi açısından dikkat çeken şahıslardır. Mevlevî müziğinin zirvede olduğu 19.asırda meşhur olmuş bir çok kudümzenbaşı vardır. Örneğin: Beşiktaş Mevlevîhanesi'nde kudümzenbaşılık yapmış Seyyid Hafız Efendi (öl. 1224 / 1809); Galata Mevlevîhanesi'nde yetişen Mehmed Dede ve Arif Dede (öl. 1302 / 1884); Kasımpaşa Mevlevîhanesi şeyhi Ali Dede'nin amcası olan Ârif Dede, Bahariye ve Kasımpaşa Mevlevîhanelerinde kudümzenbaşılık yapmıştır. Ârif Dede vefat edince yerine, 1302 / 1884'te Bahariye Mevlevîhanesi'ne Zekaî Dede tayin edilmiştir (Ergun, 1943 : 492-493). 19.asrın son yarısında yetişen Mehmed Hüsameddin Dede (öl. 1320 / 1884) de Gelibolu Mevlevîhanesi kudümzenbaşısıdır. Yine bu asırda yetişmiş Ahmed Hüsameddin Dede (öl. 1318 / 1900) de Yenikapı Mevlevîhanesi kudümzenbaşılarındandır. 19.asrın ikinci yarısında meşhur olmuş kudümzenbaşılarıdan bir diğeri de, Galata Mevlevîhanesi'nde görev yapan Râif Dede (öl. 1323 / 1903)'dir.

19.asırda bir çok değerli Mevlevî neyzenler yetişmiştir. Daha önceki asırlarda daha çok Mevlevî tekkelerinde yer alan bu çalgı, bu asırdan itibaren diğer tarikat tekkelerinde de üflenmeye başlanmıştır. Mustafa İzzet Efendi, Hammamizâde Üsküdarlı Osman Bey (Kadirî), Musahib Said Efendi, Üsküdarlı Salim Bey (Sa'dî), Şeyh Halim Efendi (Rifaî) ve Zâkir Göbel Mehmed gibi Mevlevîliğe intisabı olmayan isimler de, ney üflemekte meşhur olmuşlardır (Ergun, 1943 : 502-505).

Mevlevî ve Türk musikisinin en parlak dönemi olan, 19.asırda yetişen ünlü neyzenlerden biri Kütahya Mevlevîhanesi neyzenbaşısı Kütahyalı Mehmed Dede (öl. 1220 / 1805)'dir. Yine bu yüzyıl Yenikapı Mevlevîhanesi neyzenbaşısı Mücellid Derviş Mustafa (öl. 1223 / 1808), Rumeli eşrafından İsmail Efendi (öl. 1220 / 1805), Beşiktaş ve Galata Mevlevîhanesi neyzenbaşısı Derviş Mehmed Emin (öl. 1227 / 1812), Beşiktaş Mevlevîhanesi şeyhi Mehmed Said Dede (öl. 1270 / 1853), Abdülbâkî Nâsır Dede (öl. 1236 / 1820) bu dönemin önemli neyzenlerindendir. Mehmed Said Dede'nin oğlu neyzen Yusuf Paşa (öl. 1301 / 1883), kardeşi Salih Dede (öl. 1304 / 1886); Galata Mevlevîhanesi Mevlevîlerinden Deli İsmail (öl. 1280 / 1863); Edirne, Aydın, Konya Mevlevîhanelerinde görev yapan Nizameddin Dede (öl. 1286 / 1870); Galata Mevlevîhanesi neyzenbaşısı Ziya Dede (öl. 1298 / 1889); Galata, Üsküdar, Bahariye Mevlevîhanelerinde görev yapan Aziz Dede (öl. 1323 / 1905); Konya Mevlânâ Dergâhı neyzenbaşısı Konyalı Hasib Dede (öl. 1287 / 1871); Bahariye Mevlevîhanesi şeyhi Hüseyin

Fahreddin Dede (öl. 1329 / 1911) devrin diğer neyzenlerindendir. Hüseyin Fahreddin Dede'nin en önemli eseri "Acemaşıran Ayini"'dir. Bestelediği bu acemaşıran ayini Mevlevî musikisinin, son dönem Osmanlı kültüründe vardığı aşamayı göstermesi bakımından önem taşımaktadır (Öztuna, 1970 : 193).

Konya Mevlevîhanesi neyzenbaşılarından bazıları: Çerkez Hasan Dede (öl. 1295 / 1878), Esrar Dede (öl. 1306 / 1888), Halebli Adnî Dede (öl. 1322 / 1904)'dir. 20.yüzyılın na'thanlık ve neyzenlikte şöhret bulmuş bir diğer isim Galata Mevlevîhanesi'nin son şeyhi Ahmed Celâleddin Dede'dir.

20.yüzyılın en önemli bestekâr ve musikişinasları arasında Mevlevî olanlar şunlardır: Udî Mehmed Sabrî (öl. 1914), Mehmed Rauf Yektâ (öl. 1935), Ahmed Avnî Konuk (öl. 1938), Şeyh Rıza Efendi, Kazım Uz, Şeyh Osman Dede, Zekâizâde Ahmed Nureddin, Cemâl Dede (Öztuna, 1976 : 212).

Mevlevî musikişinasların repertuarı oldukça geniştir. Ayinhanlar bütün ayinleri ezbere bildiklerinden dindışı musikide de iyi birer hanende olmuşlar; eserleri ezberleyebildikleri için fasıl repertuarını da kolaylıkla öğrenmişlerdir. Bu sebeple iyi fasıl hanendelerinin önemli bir bölümü Mevlevîlerden oluşur. En iyi na't okuyanlar da Mevlevîler arasından çıkmıştır. Yüzyıllarca ney ile tanburda belirli bir üslûbu ve tavrı temsil eden sazendelerin çoğu İstanbul Mevlevîhanelerinin musikişinaslarıdır (İnançer, 1994 : 422).

18.yüzyılda Mevlevî ayini besteleyen musikişinasların ve bestelerin sayısı çoğalmıştır. Ancak, bestelenen bu ayinlerden bazıları kaybolmuştur. Bu Mevlevî musikişinaslar ve besteledikleri ayinler şöyledir: Eyüplü Hüseyin Dede (öl. 1153 / 1740)'nin nühüft; Hafız Abdürrahim Şeydâ Dede (öl. 1215 / 1800) ırak, ısfahan, hicazeyn; Kudümzen Hafız Ali Dede (öl. 1215 / 1800)'nin nühüft; Ali Nutkî Dede (öl. 1219 / 1804)'nin şevk u tarab; III. Selim'in suzidilara; Abdülbakî Nâsır Dede (öl. 1237 / 1821)'nin acembuselik ve ısfahan; Abdürrahim Künhî Dede (öl. 1247 / 1831)'nin hicaz ve nühüft; Dede Efendi (öl. 1263 / 1846)'nin saba, neva, bestenigâr, sababuselik, hüzzam, ferahfeza, ısfahan; Mustafa Nakşî Dede (öl. 1271 / 1854)'nin şedd-i araban; Arif Hikmetî Dede (öl. 1291 / 1874)'nin mahur; Tanburi Kâmil Dede (öl. 1292 / 1875)'nin yegâh; Manisalı Câzım Dede (öl. / 1292 1875)'nin hicazkâr; Selânikli Necib Dede (öl. 1301 / 1883)'nin suzinak; Neyzen Salih Dede (öl. 1306 / 1888)'nin şedd-i araban; Zekâi Dede'nin mâye, ısfahan, suzinak, sabazemzeme, suzidil; Ahmed Hüsameddin Dede (öl. 1318 / 1900)'nin râhatü'l-ervâh; Şeyh Celâleddin Dede (öl. 1325 / 1907)'nin dügâh; Hüseyin Fahreddin Dede'nin acemaşiran; Musullu Hafız Osman Dede (öl. 1337 / 1918)'nin tek selamlık hüseyni; Abdülkerim Dede (öl. 1339 / 1920)'nin kayıp yegâh (Işın, 1994 : 421).

Mustafa Nakşî Dede dışındaki yukarıda sayılan bütün Mevlevî musikişinaslar, İstanbul tekkelerinden feyz almışlardır. İstanbul Mevlevîhaneleri, Mevlevî musikisinin asıl merkezidir. İstanbul'da bulunan 5 Mevlevîhâne, yalnız Mevlevî musikişinasların değil, musikiyle uğraşan herkesin bir araya geldikleri çok önemli sanat merkezleri olmuştur. 18.yüzyılda Galata Mevlevîhanesi, şehrin en önemli Mevlevî musikisi

merkezi olup, Türk musikisi nazariyatına ilk eğilenlerden Nâyî Osman Dede bu tekkenin şeyhidir. Aynı yüzyılın sonlarında Yenikapı Mevlevîhanesi de musiki açısından önem kazanmaya başlamış ve en çok musikişinas yetiştiren Mevlevîhane olarak dikkati çekmiştir. Bu tekkenin şeyhlerinden biri olan Abdülbakî Nâsır Dede'nin çalışmaları ve geliştirdiği nota sistemi Türk musikisi nazariyatının ilk örneklerindendir. 19.yüzyılın ortalarında da Beşiktaş / Bahariye Mevlevîhanesi önem kazanmış; buradan da pek çok musikişinas yetişmiştir (İnançer, 1994 : 421-422).

Çinuçen Tanrıkorur'un hazırladığı tabloya göre (bkz.: Ekler, Tablo-3), 16.yüzyıldan 20.yüzyıla kadar bestelenmiş olan Mevlevî ayinlerini, yüzyıllara göre şöyle tasnif edebiliriz : 16.yüzyılda 4 ayin , 17.yüzyılda 1 ayin, 18. yüzyılda 13 ayin, 19.yüzyılda 45 ayin, 20.yüzyılda 41 ayin. Bu tasniften de anlaşılacağı üzere, Mevlevî musikisi 19.yüzyılda altın çağını yaşamıştır. 20.yüzyılda da bu etki devam etmiştir.

Avni Erdemir'in "Musikişinas Divan Şâirleri" adlı çalışmasında, toplam 203 musikişinas Divan şâiri tespit edilmiş; bunlardan 38'inin Mevlevî, 17'sinin Halvetî, 9'unun Celvetî, 6'sının Nakşıbendî, 4'ünün Bektaşî, 3'ünün Bayramî, 3'ünün Eşrefî, 3'ünün Gülşenî, 3'ünün Sünbülî, 2'sinin Kadirî, 1'inin Zeynî tarikatlarına bağlı olduğu ifade edilmiştir (Erdemir, 1999 : Giriş). Bu sonuçta Mevlânâ'dan itibaren Mevlevî'lerin sema ve musikiye büyük önem vermelerinin ve bir musiki geleneklerinin olmasının etkisi olmuştur. Ayrıca Sâkıb Dede'nin Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyye'si ve Esrâr Dede'nin Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'si gibi eserler, Mevlevî şâirleri bir araya toplamış, böylelikle Mevlevî şâirlerin unutulmasını önleyip, günümüze kadar gelmelerini sağlayarak, bu sayının yüksek çıkmasında etkili olmuştur. Ayrıca Avni Erdemir bu durumun, Mevlevîlerin Türk musikisi ve edebiyatı bakımından gösterdiği hizmeti ve başarıyı gölgelemediğini, onların başlı başına biyografi geleneklerinin olmasının da, Türk kültürünün köklü bir geleneğinin yansıması sayılacağına dikkat çekmiştir (Erdemir, 1999 : Giriş).

Mevlevî bestekârlar sadece besteleriyle değil, düzenledikleri yeni makamlarla da Türk musikisinin ilerlemesine katkıda bulunmuşlardır. Mevlevî musikişinasların musiki bilgisi ve repertuarı çok geniş olup, Türk musikisinin gelişmesi ve zenginleşmesinde büyük rol oynamışlardır.

1- MEVLEVÎ SEMAI

Sema (a.i.), işitmek, duymak anlamlarına gelip; Mevlevî ayinlerinde, tarikat mensuplarının cezbe haliyle ayakta dönmesi, zikretmesi demektir (Devellioğlu, 1993 : 934). Tanrı'nın 99 adından biri de, iyi işiten anlamında "Semî'"dir. Sema, sema edenin Hakk'a olan aşkının belirgin bir ifadesidir.

Sema terim olarak, güzel sesle, bazı kere de müzik aletiyle söylenip çalınan bir neşîde yüzünden coşup ritmik, yahut rast gele harekette bulunmak, dönmek karşılığı olarak kullanılır (Gölpınarlı, 1969 : 277). Sema, raksetme, devrân etme, dinlenen dinî musikinin tesiriyle coşup dönme

anlamına gelir (Uludağ, 1995 : 151). Genel manası ile sûfîlere göre sema, Hak'tan gelen ve insanları Hakk'a çağıran bir mesajdır. Sema, bütün âlemlerin Allah huzurundaki devr-i âlemi; gerçek varlığa ulaşma yolunda insanı kendinden geçiren bir cezbe, bir vecd vasıtasıdır. Vecd, bulmak ve tesadüf etmek manasına gelmektedir. Semadan evvel rastlanmayan manevî hallere iç âlemde tesadüf etme demektir. Sonra bu gibi hallerin arkasından başka bir takım şeyler gelir ki, bunlar kalbi ateşle tutuşturur, kir ve pastan temizler. Sema ile hasıl olan kalp safiyetini, müşâhede ve mükâşefe hali takip eder. Sema ile bu gibi hallerin kalpte husule gelmesi, tasavvuf ehli arasında Allah'ın bir sırrı olarak kabul edilir (Uludağ, 1999 : 311).

Sema, dinlenmek ve işitmek, ginâ, teğannî, çalgı, elhân, lûhûn melodi, beste manasına gelir. Burada sema sözü ile dinî musiki kastedilmekte olup, ilahiler, münacatlar, tevhidler ve naatlar bu musikinin eseridir. Ancak sûfiler kâinattaki bütün sesleri, fiilleri ve hatta sessizliği ve sükûtu bile bir musiki ahengi içinde görmüşlerdir (Uludağ, 1999 : 229).

Mevlevîler, semaı mukabelenin esası haline getirmişlerdir. Sema, Mevlevî tarikatının esasını teşkil etmiştir. İlk zamanlardan beri bu raks, dönme şeklinde icra edildiği için, devr ve deveran (çerh-zenden : dönmek) adını almış, daha sonra da buna sema denmiştir (Uludağ,1990 : 506). Sema tasavvuf tarihinde dokuzuncu asırdan beri bilinmektedir. İlk semahane 864 yılında Bağdat'ta açılmıştır (Schimmel, 1954 : 74).

Sema, Mevlevî ayini, Mevlânâ zamanında belli bir usul ve törene bağlı olmadan, doğrudan doğruya bir vecd halinin ifadesidir. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled ile torunu Ulu Ârif Çelebi de belli bir düzen olmadan, coşup sema etmişlerdir. Daha sonra Cuma namazlarını takiben Mevlânâ'yı anmak için düzenlenen toplantılar, ayine belli bir düzen verilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmış ve böylece bu törenler belli kurallara bağlanmıştır.

Sema adıyla tanınan Mevlevî ayininin resmi adı "Mukabele-i Şerif"tir. Semaın esası, ruhanî raks ve musikiye dayalı olup, sema kalplerin dansıdır (Tanrıkorur, 2000 : 709). Semazenler mumun etrafında dönen pervanelere benzerler. Semazenin yerden hiç kalkmayan, sadece topuğu üzerinde dönen sol ayağına "direk", "Al-" hecesiyle kalkıp vücudu havadaki sağ kolun da yardımıyla 360 derece döndürdükten sonra "-lah" hecesiyle yere basan sağ ayağına da "çark" denir. Çark, direğin etrafında sola, kalbe doğru dönülerek atılır. Dik olarak kaldırılmış olan kollar da "sağ avuç göğe açık, sol el bilekten yere sarkık olarak "Lâ-ilâhe ill'Allah" sözünün başındaki Lâ'nın yazılış şekli olan Lâmelif'i (bkz.: Ekler, s. 458-460) temsil eder (Tanrıkorur, 2000 : 709).

Tahirü'l- Mevlevî'ye göre, raks ve coşkunluk hissi her canlıda vardır. O, "Ehlullah hazarâtının zikr esnasında ayakta olsun, dönerek olsun, mevzûn bir takım harekâtta bulunmalarının sebebi, kalplerinde husûle gelen, manevî heyecanlarıdır. Kur'an-ı Kerim ezberleyen ve tilâvet eden hâfızların sallanmaları da böyledir. Raks ve harekât-ı mevzûne meyil, insanların hepsinde vardır" (Olgun, 1969 : 702-703) der.

Sûfîler semaın, ruhu eğitici, arındırıcı, olgunlaştırıcı ve Allah'a yaklaştırıcı bir özelliğe sahip olduğuna inanırlar. Onlara göre sema, gerçek anlamda ruhun gıdasıdır, semadan haz almayan ruh ölüdür. Süleyman

Uludağ'a göre, sûfîler sema dinlerken hislenir, heyecanlanır, ağlar, coşar, bazen de kendinden geçer. Semaın sonucu olan bu tür mânevî hallere de, sema adı verilmiştir. Kur'ân veya vaaz dinleyen kişinin duygulanması, gözyaşı dökmesi haline de, sema ve vecd denir. Bu anlamda sahabe ve tabiûn döneminde semaın pek çok örneğine rastlanır. Meselâ: Rabb'ının azabı mutlaka gerçekleşecektir; Tûr suresi / 7 meâlindeki âyeti dinlerken Hz. Ömer'in fenalık geçirdiği anlatılır. Peygamberin konuşmaları sırasında da buna benzer pek çok olay vuku bulmuştur (Uludağ, 1990 : 505).

Semaın en güçlü taraftarlarından İmam Gazâlî, İhyâ-yı 'Ulûmü'd-dîn adlı eserinin çeşitli yerlerinde belirttiği üzere, semaın insan ruhu üzerinde çok müspet tesirleri vardır. Allah aşkını güçlendirerek, insanda meydana gelen türlü halleri, kalbindeki kötülükleri temizler ve nihayet onu müşâhede ve mükâşefe mertebesine ulaştırır (Gazâlî, 1358 : 290-292; Uludağ, 1999 : 234-236). Gazâlî'ye göre sema, umumî manada, tasavvufî bir şevk ve Tanrı aşkıyla yapılan bediî karakterde bedenî bir harekettir. Ona göre sema mübahtır ve semada 3 makam vardır: Birincisi anlamak, ikincisi vecd, üçüncüsü de harekettir (Gazâlî, Tarihsiz : 296-300).

Baş dönmesi yoluyla cezbe, kendinden geçip Tanrı ile birleşme ilk çağdan kalma bir Anadolu geleneğidir. Örneğin, X.yy. sûfîlerinden Ebû Said bin Ebu'l-Hayr'ın (967 / 1042) sema ayinleri düzenlediği bilinmektedir. Bu ayinler şüphesiz rastgele yapılmakta olup, henüz teşkilatlı bir hareket değildi (Hançerlioğlu, 1994 : 526).

Mevlânâ, semaı Şems-i Tebrizî'den öğrenmiştir. Bunu bizzat oğlu Sultan Veled İntihanâme'de bildirmektedir. Eflâkî de, Menâkıbü'l-Ârifîn'de Mevlânâ'nın semaının rastlantılara bağlı olduğunu, güzel bir ses işitmenin veya heyecanlı bir olayın onu harekete geçirdiğini (bkz.: Ekler, s. 461) ve semaa başladığını kaydetmektedir (Eflâkî, 1961 : 562). Mevlânâ semaa medhiyeler de söylemiştir :

Dânî semâ çi bûd savt-ı belâ şenîden
Ez hîşten berîden bâ vasl-ı Hak resîden
Dânî semâ' çi bûd der devây-i Yakûb
Bûy-i visâli Yûsuf ez pîrehen şenîden
Dânî semâ' çi bûd sırrî zi'lî ma'allah
Ancâ melek ne genced bî vâsıta residen

Sema nedir, biliyor musun? Kendimden geçmek ve Hakk'a vâsıl olmak sureti ile : "Belâ "sesini işitmektir. Sema nedir, biliyor musun? Gömlekten Yusuf'a vasıl olma kokusunu almak suretiyle Yakub'un derdine devâ olmaktır. Sema nedir, biliyor musunuz? Benim Allah'la öyle bir zamanım var ki, o zaman içinde bana ne bir melek-i mükarreb, ne de nebiyy-i mürsel ulaşabilir" hadisinin sırrıdır (Ankaravî İsmail, 1256 : 64).

Ger semâ-ı âşıkârâ münkirî
Haşr kerdî der kıyâmet bâ segân
Şehbâz-i Cenab-i Zû'l-Celâlest semâ'

Firâş-ı kulûb-ı ehl-i hâlest semâ'
Der mezheb-i âşıkân helâlest semâ'
Der mezheb-i münkirân harâmest semâ'

Tanrı âşıklarının semaı konusunda inkârcılık yaparsan kıyâmet günü köpeklerle haşr olursun. Sema cenâb-ı Zu'l-Celâl'ın şehbâzıdır. Sema, manevî hâl sahibi olan kimselerin gönülleri için döşektir. Âşıklar mezhebinde sema helaldir, fakat münkirler mezhebinde semâ haramdır (Ankaravî İsmail, 1256 : 24).

Sema, bir ibadet şeklidir ve Tanrı'ya yaklaşmanın bir vasıtasıdır. Mevlevî semaına "mukabele", "mukabele-i şerîfe" denir. Mevlevî mukabelesinin amacı kıyamet gününün temsilidir. Dönmenin esası olan daire hareketinde, çapın üst noktasında Allah'ın, alt tarafında da insanın bulunduğu farz edilmiş, Allah'tan insana inen sol taraftaki yaya "kavs-i nüzûl" iniş kavsi, insandan Allah'a çıkan sağ taraftaki yaya da "kavs-i urûc" çıkış kavsi denmiştir. Daireyi 2 eşit kısma ayıran (semahanede şeyh postu ile tam karşısındaki kapı arasında bulunduğu farz edilen ve şeyh dışında üzerine kimsenin basamayacağı) mevhum çapa da hatt-ı istivâ adı verilmiştir (Tanrıkorur, 2000 : 712). Ayin-i Şerif denen ve Türk Musikisi'nin (Mîrâciyye ve Mevlid hâriç) en büyük formu olan ayin-i şerifler, güftesi Mevlânâ Celâledin Rûmî'nin Divan-ı Kebîr'inden seçilen besteler eşliğinde büyük bir merasimle yapılır (Öztuna, 1976 : 225-228).

Mevlânâ zamanında mukabele olmadığı gibi semada çalınıp söylenecek hususî besteler de olmayıp, rastgele tasavvufî ve mistik şiirler okunmuştur. Mevlânâ'dan sonra ise sema sistemleşmiş ve ayinlerde Mevlânâ'nın şiirleri söylenmiştir. Sema mukabele şeklini aldıktan sonra, Mevlevî musikisi kurulmaya başlamıştır (Üngör, 1964 :100).

Sûfîlere göre sema ehli 3 tabakadır: Birincisi, ebnâ-yı hakâik, denilen hakikat uşakları. Bunlar, sema ile Hakk'ın kendilerine hitap etmesi halinde dönerler. İkincisi dinledikleri semadaki mânalarla ve kalpleri ile Allah'a hitap edenler. Bunlar Allah'a işaret ve nispet eyledikleri mânalar konusunda doğruluk üzere olmakla, mükelleftirler. Üçüncüsü, bütün dünyevî alâkalardan ve âfetlerden ilgiyi keserek tecrid hâlinde bulunan fukaralar. Bunlar gönül hoşluğu ile sema ederler. Selâmete en yakın olanlar bunlardır (Uludağ, 1991 : 522-523).

Mutasavvıflara göre sema, Allah'ın rûhlara " Ben sizin Rabbiniz değil miyim? " hitabını hatırlatmakta, dolayısıyla kâmil insanın ezelde Allah ile bir olma zevkini şiddetle hatırlamasına sebep olmaktadır. Bu hatırlama ve hasretin verdiği coşkunlukla kalkıp sema etmeye başlayan bir sûfî, musikinin ritmine uyarak dönerken, yerçekiminden kurtulduğunu hisseder. Artık şekillerden tamamen sıyrılmış ve "Sevgili" ile beraber olmanın zevkini yaşamaya başlamıştır. Bu mânâda sema, vuslatın allegorik bir ifadesidir (Yöndemli, 1997 : 18).

İsmail Ankaravî'ye göre, İlâhî sema ve rûhânî sema vardır. İlâhî sema, aslında her şeyin Allah'ın kelimeleri olduğudur. Zira "kün" (ol) emrinin

eseridir. Sema-ı ruhânî de, can kulağı ile her şeyin Hakk'ı tesbih kıldığını işitmektir ve onun manasını zevkle anlamaktır (Ankaravî, 1256 : 63-64).

Sema, insan ruhunun eğitimi ve arındırılması için temel bir faktör olarak görülür. Düzenli bir program dahilinde yürütülen sema ayinleri, bir sebep için dünyaya gönderilen insanı ve Allah'ın birliğini sembolize eder. Bu sembolize ediş, bu mistik duygu, semazeni olgunlaştırır ve onu kendinden geçirir, mest eder (Fığlalı, 1990 : 5-6).

Sema, Alevî ve Bektaşîlikte "Semah" adıyla ritme uygun, ölçülü ve devamlı bir karakter kazanmış ve daha çok kır kültürünü yansıtmıştır. Semah, Alevî-Bektaşî çevrelerde musiki eşliğinde oynanan dinî menşeli oyundur. Semahlarda kullanılan musiki halk musikisidir. Kadın erkek bir arada oynanabilir. Oyun içinde söylenen türküler de vardır. Semahların sonunda da genellikle gülbang çekilir. Mevlevîlikte ise sema, tamamen estetik, lâhutî ve ideal bir olgunluk kazanarak, ulvî ve ilâhî son merhalesine ulaşmış ve daha çok şehir kültürünü yansıtmıştır.

Bütün tarikatlarda zikir vardır. Bu zikir, metin (şiir) ve metne (şiire) dayalı musiki ile yapılır. Mevlevîlikte şiir ve besteler daha iyi işlenmiş ve mükemmele ulaşma çizgisindedir, folklor ve kültür kademeleri birer birer aşılmış ve bir medeniyet olma aşmasına gelinmiştir.

Mevlevî zikri, kıyamî (ayakta), devranî (dönerek) ve hafî (sessiz) yapılan bir zikir türüdür. Bu zikir semahanelerde yapılır. Sema, kulun mânevî mesafeleri aşarak, ilerlemesini sağlar ve bir manada kulun miracıdır. Mevlevî tarikatında bir çeşit miracı temsil eden sema ayininin icra edildiği özel bölüm, Mevlevîhane külliyesinin merkezî bir yerinde bulunan semahanedir. Çoğu Mevlevîhanelerde ayrı bir çatı altında inşa edilen ve tekkenin kurucusu ile postnişîn dedelerin defnedildiği türbe ya içinde ya da dışında bulunan semahane, Mevlevîhanelerin en kutsal mekânıdır (Tanrıkorur, 1996 : 207). Semahane; sema evi, sema edilen yer anlamına gelen Farsça kaidesine göre yapılmış bir terkiptir. Mevlevî törenlerinin yapıldığı semahanenin ortasında, cilâlı düz bir döşemeyle kaplı bir alan vardır ve bunun çevresi parmaklıklarla ayrılmıştır. Semahaneler, çeşitli motiflerle süslenmiş ve bezenmiştir.

Abdülbâki Gölpınarlı'ya göre semahane, ceviz tahtalarıyla döşenmiş, tahtaların araları tamamıyla bitişik, geniş dairevî bir yerdir. Tahtalar, sema edile edile cilâlı bir hale gelmiştir. Tekkenin ayrı bir yapısı olan semahaneye, cümle kapısı denilen dış kapıdan girilir. Bu kapının iç tarafında, sağ yanda ayakkabıların konmasına mahsus raflar vardır. Sol taraftan, aşağıda, ziyaretçilere ayrılan yerin üstünden, pek geniş olmayan, önü parmaklıklı bir yere çıkılır. Merdivenle çıkılan bu kısmın cephesi semahaneye bakar. Burada, neyzenler, kudümzenler, ayinhânlar ve na'thân bulunur. Buraya mutrıbhâne denir. Semahanede, ziyaretçiler kısmında mihrap, bunun sağında da minber yer alır (Gölpınarlı, 1963 : 77-78).

Dinî rakslar denilen zikirleri, sunîlikten uzaklaşarak tabiî hareketlerle yapabilmek uzun zaman çalışmaya ve kabiliyete bağlıdır. Mevlevî semaı da o nispette zordur ki, canlar ayağını bir çiviye geçirerek aylarca meşk ederek,

yetişmişlerdir. Akıcı ve ahenkli bir eda ile dönebilmek hem bir yetenek, hem de uzun bir çalışma ile mümkündür (Ergun, 1942 : 11).

Ayin-i Şerif, mukabele denen sema töreni sırasında okunup çalınan eserdir. Ayin, mîrâciye ve mevlid gibi birer defa bestelenmiş formlar dışında, Türk musikisinin en büyük formudur. Ayinlerin güftesi Mevlânâ'nın şiirlerinden seçilir. Sultan Veled ise, Mevlânâ'dan sonra en çok güftesi bestelenen şâirdir (Öztuna, 1970 : 87-88). Bir ayin 1 saatten fazla sürer ve sırası şöyledir: Na't-ı şerif, ney taksimi, peşrev, ayin-i şerif, son peşrev, son semai.

Mevlevî mukabelesi semahanede kılınan toplu namazla başlar. Bunu müteakip, şeyh veya mesnevîhan tarafından Mesnevî dersi verilir. Sonra şeyh tarafından post duası edilir. Bundan sonra sırasıyla; na't-i Mevlânâ (Mevlânâ / Itrî / Rast), ayin-i şerifin makamında baş taksim (neyle), ayin-i şerifin makamında peşrev (semahanenin uygun adımlarla 3 defa devredilmesi / devr-i Veledî), ayin-i şerif (4 selâm / son selâmda şeyh post semaına kalkar), son peşrev, son yürüksemâ'î, son taksim (ney veya başka bir sazla, sema devam ederken), aşr-i şerîf (sema biter), gülbank ve "Fâtiha"lar, son selamlaşma (Tanrıkorur, 2000 : 82) yapılır.

Sema sırasında şeyhin nazarının büyük bir yeri ve önemi vardır. Nazar yani bakış, bütün tarikatlarda olduğu gibi Mevlevîlikte de mühimdir. "Mukabele" denilen sema merasimi öncesinde semahane 3 defa dolaşılır, dervişler şeyhin postu önünde karşı karşıya geldikleri zaman sırayla birbirlerinin yüzlerine ve özellikle iki kaşlarının arasına bakarlar, yani nazar kılarlardı.

Mutrıb heyetinin çaldığı peşrev refakatinde semazenlerin birbirlerini 3 defa selamlayarak, halka şeklinde dönmelerine, Sultan Veled devri ya da Devr-i Veledî denir. Devr-i Veledî, ölümden sonra dirilmeye, şeyhin rehberlik ve irşadıyla ebedî hayata yönelmeye işarettir. 3 devirden birincisi, tasavvufta "İlme'l-yakîn" yani Hakk'ı ilimle bilmeyi sembolize eder. İkinci devir, "Ayne'l-yakîn" yani Hakk'ı görmeye, üçüncüsü de, "Hakke'l-yakîn" yani Hak'la bir olmaya delâlet eder. Devr-i Veledî'den sonra ayin başlar. Semazenler hırkalarını çıkarırlar, yani dünya gâilelerinden soyunurlar (Odyakmaz, 1999 : 152; Gölpınarlı, 1963 : 85-86).

Ayin'e evvelâ Itrî'nin meşhur na't-ı şerîfi ile başlanır. Bunu takiben neyzenbaşı tarafından okunacak ayine uygun, 15 dakika kadar süren bir taksim yapılır. Taksimden sonra mutrıb peşreve girince semazenler semaa başlar. Bundan sonra ayin-i şerîf okunur ve çalınır. Ayinden sonra muhtelif usullerle bestelenebilen son peşrev denilen kısa bir saz eseri çalınır. Bunu müteakip, son semai denilen kısa ve çok yürük bir saz parçası, kudümlerin velveleli vuruşları ile çalınır biter. Sonra Kur'an okunur ve sonu dua ile bağlanır.

Mevlevîlikte, sema töreninden başka bir de Ayn-i Cem töreni vardır ki, sema töreninden farklı olarak, günlük giysilerle ve semahane dışında yapılır. Bu törende Mevlânâ'nın bestelenmiş şiirleri okunur, gözetime bağlı olmadan sema edilir. Lokma denilen şölenler düzenlenir ve lokma adı verilen pilav yenilerek sohbetler edilir (Odyakmaz, 1999 : 159).

c- MEVLEVÎLİKTE HAT SANATI VE MEVLEVÎ HATTATLAR

Hat (a.i.); çizgi, satır, uzun yol, yazı, sıra manalarındadır (Devellioğlu, 1993 : 341). Hüsn-i hat; mimarlık, heykel, resim, tezyînî sanatlar gibi şekil, çizgi, renk, gölge, derinlik ve ışık oyunları içinde, göze hitap eden sanatlardandır (Serin, 1982 : 18). Hat, musiki ve şiir, Osmanlı topraklarında eğitimi de verilen 3 gözde sanat olarak daima yer almıştır. Hüsn-i hat (calligraphy) yani güzel yazı yazmak için eğitim şart olup, Mevlevîlere bu eğitim Mevlevîhanelerde verilirdi.

Mevlevîler hat sanatına ve hattatlığa önemli katkılarda bulunmuşlardır. Mevlevî tarikatının yayılmaya başladığı 14.yüzyılda, İslâm dünyası hat sanatında oldukça ileri bir seviyede idi (Özsayıner, 1992 : 125). Mevlevî tarikatının yayılmaya başladığı 14.yüzyılda, pek çok Mevlevî hattatı Mevlânâ'nın Mesnevîsi'ni nesih yazı ile istinsah etmiştir.

Bir sanat ocağı olan Mevlevîlikte "Hüsn-i hat" başlı başına güzel sanatların bir kolu olup, önemli bir meşguliyet sahası olarak gelişerek, mühim bir mevkî kazanmıştır. Bugün müze ve kütüphane koleksiyonlarını süsleyen "el-Mevlevî" ünvanlı Mevlevîlere ait olan, yazmalarda ve hat levhalarında yer alan bu sanat eserleri, müstakil bir müze ve koleksiyonu donatacak sayıdadır.

Mevlevî çilesi ve hattatlığın, azamî sabrı gerektirmesi, Mevlevîleri bu sanata yönlendiren bir başka unsur olmuştur. Bir sanat ocağı olan dergâhlarda hüsn-i hat, başlı başına bir güzel sanat kolu olarak gelişmiş ve bu mekânlarda pek çok sanat eseri meydana getirilmiştir (Özsayıner, 1992 : 125).

Mevlânâ'nın Mesnevîsi, 14.yüzyılda Konya'da bulunan pek çok Mevlevî hattat tarafından istinsah edilmiştir. Mevlevî hattatlar, Fatih devrine kadar, selçuk nesihi denilen yazı türünü kullanmışlardır. Fatih devrinden sonra, diğer hat türleri ile de eserler vermişlerdir. Her çeşit yazıda başarılı olan Mevlevî hattatlar, daha çok talik hattını tercih etmişlerdir. Sülüs, nesih, kûfî ve bunların celî'leri daha sonra gelmektedir (Özsayıner, 1992 : 125).

Hüsn-i hat sanatının başta gelen malzemesi olan kamış, Mevlânâ başta olmak üzere, Mevlevîlerin dilinde ve tefekküründe önemli bir unsur, mühim bir sembol olmuştur. Kamış gibi kamıştan yapılan ney de, Mevlevî kültürüne derûnî manalar kazandırmıştır. Mevlânâ'nın Mesnevîsi'nin ilk 18 beyti, neyden, kamış ve kamışlıktan söz eder. Türk kültür ve tefekküründe derin manaları sembolize eden kamış, Mevlevî sanatında, hüsn-i hatın gelişip, taraftar bulmasında büyük ölçüde rol oynamıştır. Mevlevî hattatlar Mevlevî şâirleri gibi, Mevlevîlikle ilgili konuları işlemişler; Mevlânâ'nın ismini bir Mevlevî sikkesi gibi istiflemeyi âdet haline getirmişlerdir.

Sanatkâr ruhlu Mevlevîlerin ilgisini çeken hüsn-i hat, temelde gücünü Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şerîflerden alır. Kur'ân-ı Kerîm'in 29. cüzündeki Kalem Suresi'nin ilk ayeti, " Nûn ve kalem ehlinin satıra dizdikleri ve dizecekleri hakkı için -Ya Muhammed- " diye başlar. Burada dizmek tabiri,

belli bir ölçü dahilinde sıralamaktır. Hat, dizer gibi itina ile yapılmalıdır. Hat zaten bu itina ile dizme sebebiyle "hüsn" kelimesini başına almış ve bu sanata hüsn-i hat denilmiştir (Özönder, 1986 : 130-131). Mevlevîler de itina ile dizmeye, hüsn-i hata önem vermişler, bunun neticesinde de büyük hattatlar yetiştirmişlerdir.

Mevlevî hattatlarının akla gelen ilk ünlüleri, Mehmet bin Hüseyinü'l-Mevlevî, Konyalı Yusuf, Bursalı Fahri, Hasan Leylek Dede (bkz.: Ekler, s. 473), Sıdkî Dede (bkz.: Ekler, s. 479) Ataullah Efendi, Suud Bey (bkz.: Ekler, s. 475), Neyzen Emin Efendi (bkz.: Ekler, s. 474), Hasan Sırrı (bkz.: Ekler, s. 475), Necmettin Okyay'dır (Odyakmaz, 1999 : 299).

Mevlevî hattatların yüzyıllara göre dağılımı şöyledir:

13. - 14.ve 15.yüzyıl hattatları : Ahmed Eflâkî Dede, Hacı el- Mevlevî, Hasan Dede, Mahmud Mehemmed el-Mevlevî, Mehemmed bin Abdullah el-Konevî, Mehemmed bin Hüseyin el-Mevlevî, Abdullahoğlu Mehemmed el-Mevlevî, Nizameddin Dede, Ahmed bin Ali el-Mevlevî, Konyalı Yusuf. Bu yüzyıllar hattatlarından bazıları ve yazı çeşitleri şöyledir :

Hacı El-Mevlevî: Hat ve tezhip sanatında usta bir sanatkârdır. Akşehir'de Mahmud Hayranî Türbesi içinde yazıp hâk ettiği mezar taşları vardır. Bu mezar taşlarında sülüs yazılar ile nebatî motifler girift bir şekilde yer almaktadır (Bayat, 1989 : 85).

Hasan Dede : Mevlevî Osman Dede'nin oğlu olup, 707 / 1308 tarihli Mesnevî nüshasını iki cilt olarak istinsah etmiştir (Bayat, 1989 : 85).

Mehmed bin Abdullah El-Konevî : Konya'da Mevlânâ Müzesi'nde bulunan 677 / 1278 tarihli Mesnevî nüshasının hattatıdır (Bayat, 1989 : 85).

Mehmed bin Hüseyin Mevlevî : Süleymaniye Kütüphanesi'nde Hâlet Efendi kısmındaki 774 / 1372 tarihli Mesnevî'nin hattatıdır (Bayat, 1989 : 85).

Nizameddin Dede : Konyalı olup, Mevlânâ tarafından hilâfetle şereflendirilmiştir. Hat ve kaatı sanatında üstattır (Müstakimzâde, 1928 : 568).

16.yüzyıl : Bali Dede, Bursalı Fahri, Mesud bin Mahmud el-Mevlevî, Şeyda, Zihnî, Abdülbâki el-Mevlevî. Bu yüzyıl hattatlarından bazıları ve yazı çeşitleri şunlardır:

Bali Dede : Mevlevî Ali Dede'nin oğlu olup, Mevlânâ Türbesi'ndeki 959 / 1552 tarihli Mesnevî'nin hattatıdır (Bayat, 1989 : 86).

Bursalı Fahri : Dünya çapında bir ressam ve hattat olan Bursalı Fahrî'nin Türkiye kütüphanelerinde yazı örnekleri vardır. Sanatçının yazı ve süslemeleri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Paris Millî Kütüphanesi, Cenevre Sanat Müzesi'nde bulunmaktadır. Ayrıca kaatı sanatının en büyük temsilcisidir. Eserleri arasında Viyana Saray Kütüphanesi'nde bulunan III. Murad'a takdim ettiği albümü, I. Ahmed'e sunduğu Gülistan'ı ve çeşitli koleksiyonlarda talik levhaları bulunmaktadır (Bayat, 1989 : 84).

Şeydâ : Afyon Mevlevîhanesi'nde yetişmiş olup, devrinde usta olarak nitelendirilen bir hattattı (Esrar Dede, 2000 : 263-264).

Zihnî : Necefzâde Abdüddelil Dede olarak bilinen bu zat, hüsn-i hat sanatındaki başarısı ile devrinde çok meşhur olmuştur (Ahdî, 1996 : 399; Enver, 1309 : 78-79; Erdemir, 1999 : 514; Esrar Dede, 2000 : 205-206; Müstakimzâde, 1928 : 244).

Abdülbâki el-Mevlevî : Bağdatlı Mevlevîlerden olup, Abdülkadir Geylânî Camii'nin mihrabı etrafındaki hatların sahibidir (Müstakimzâde, 1928 : 150).

17.yüzyıl : Derviş Abdî, Şeyh Ahmed Gavsî Dede, Cevrî Dede, Fasih Ahmed Dede, Derviş Hüseyin, Hüseyin bin Mehemmed el-Mevlevî, Derviş Hüseyin bin Sinan, Mehemmed Dede, Derviş Mehemmed el-Mevlevî, Derviş Mustafa, Recep Dede, Şeyh Sunullah Amasî, Mehemmed Dede, Kâtibî, Fennî, Üveysî. Bu asrın hattatlarından bazıları ve yazı çeşitleri şöyledir:

Derviş Abdî : Buharalı olup, talik hattını İmad-ı Hasenî'den öğrenmiştir. Nestalik hattının kurallarını İstanbul'a getiren kişidir. Galata Mevlevîhanesi'nde Derviş Abdi'nin 1527 tarihli nesih hatlı Farsça bir Mesnevî nüshası bulunmaktadır (Özsayıner, 1992 : 126).

Şeyh Ahmed Gavsî Dede : Bursa'da Mevlevî şeyhi Salih Dede'ye bağlanmış, Galata Mevlevîhanesi'nde Aziz Dede'den Mesnevî okumuştur. Talik yazıda üstattır (Bayat, 1989 : 87; Enver, 1309 : 180; Esrar Dede, 2000 : 401; Müstakimzâde 2000 : 332; Safayî 1989 : 451).

Cevrî : Seri yazma yeteneği olan, talik ve talik kırması yazmada üstat olarak bilinen bir Mevlevî hattatıdır (Esrar Dede, 2000 : 83-86; Ayan, 1981 : 4-9. Müstakimzâde, 2000 : 175; Müstakimzâde 1928 : 639).

Fasih Ahmed Dede : Galata Mevlevîhanesi'nde çile çıkarıp, Mevlevî olan Fasih Dede divanî, şikeste ve talik yazıda usta olup, minyatür de yapmıştır. Hat dersi de veren, meşhur bir hat hocasıdır (Müstakimzâde, 1928 : 644-645; Esrar Dede, 2000 : 425-428; Çıpan 1992 : 18; Müstakimzâde, 2000 : 339; Safayî, 1988 : 479; Salim, 1989 : 550-565).

Derviş Hüseyin bin Sinan : Sülüs, nesih, rik'a ve talik hattı çalışmıştır. 1020 / 1611 yılında tamamladığı Mesnevî nüshası vardır (Bayat, 1989 : 86).

Recep Dede : Konyalı Mevlevî dervişlerindendir. 1019 / 1610 tarihli bir Kur'ân-ı Kerîm'i vardır (Müstakimzâde, 1928 : 202).

Derviş Recep Efendi : Afyonlu bir Mevlevî olan Recep Dede'nin Medresetü'l- hattatinde görülen talik hatlı, 1091 / 1680 senesinde yazılmış olan fetâvâ-yı şerifesi vardır (Nejla Çizmeci, 1998 : 155).

Mezâkî : Hat dersi gördükten sonra, sülüs ve nesih meşk etmiş ve bu yazı türlerinde icâzet alma derecesine erişmiştir (Mermer, 1991 : 19-37; Esrar Dede, 2000 : 476-477; Safayî, 1988 : 556; Müstakimzâde, 2000 : 389).

Behzad : Sülüs ve nesih türünde usta bir hattattır (Uzluk, 1957 : 54-55).

Cafer Dede : Kütahya Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yapan Cafer Dede, sülüs ve nesih hatlarını meşk etmiştir (Bayat, 1989 : 86).

Mehemmed Dede : Kütahya Mevlevîhanesi'nde yetişmiş olup, hattat olduğu bilinmektedir. Ancak yazı türü hakkında bilgi yoktur (Müstakimzâde, 1928 : 739).

18.yüzyıl: Abdullah Enisî Efendi, Abdülbaki Arif, II. Derviş Ali (Anbarcızâde), Emini Mehemmed Bey, Seyyid Feyzullah bin Mehemmed, Derviş İbrahim bin Ramazan, İbrahim Daimi, Lutfullah Efendi, Mehemmed Arif el-Mevlevî, Mustafa Dede bin Mehemmed, Mustafa Itrî (Buhurizâde), Nâfî Efendi, Nakkaşzâde Mehemmed Ta'ib, Şeyh Osman, Nâyî Dede bin İbrahim, Hacı Raşit Lutfullah, Süleyman Nahifî, Seyyid Yusuf Nesîb Dede, Mustafa Enisî Dede, Ali Hüdhüd Dede. Bu asrın hattatlarından bazıları ve yazı çeşitleri şunlardır:

Derviş Ali : Anbarcızâde diye tanınan İstanbullu bir Mevlevî dervişidir. Ağakapulu İsmail Efendi'den sülüs ve nesih meşk etmiştir (Müstakimzâde, 1928 : 338). Hafız Osman'dan da yararlanmıştır. Altı çeşit yazıda eşsiz bir hattat olup, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde celi sülüs hat ile yazdığı "Yâ Hazret-i Mevlânâ" ibareli eseri vardır. Yazı Mevlevî sikkesi şeklinde istiflenmiştir (Bayat, 1989 : 88).

Emini Mehemmed Bey : Sülüs, nesih, talik ve divanî hattında üstattır (Bayat, 1989 : 88).

Derviş İbrahim bin Ramazan : Yenikapı Mevlevîhanesi'nde yetişmiştir. Sülüs ve nesih hattında ustadır (Bayat, 1989 : 88).

Mehmed Arif El-Mevlevî : Karahisarî tarzında yazmıştır (Bayat, 1989 : 87).

İsmail bin İbrahim Dede : Mevlevî şeyhliği yaptığı bilinen İsmail Dede, sülüs ve nesihi Seyyid Mehmed Halimî'den öğrenmiştir (Bayat, 1989 : 88).

Nakkaşzâde Mehmed Ta'ib : Edirne'de yetişen Mevlevî dervişlerinden olup, Hattatzâde Hüseyin Efendi'den sülüs, nesih ve talik yazı meşk etmiştir (Bayat, 1989 : 89).

Nâyî Osman : Hattat Nefeszâde İsmail Efendi'den sülüs ve nesih meşk etmiş olup, hattatlıkta iyidir. Siyahî Ahmed'ten talik yazı meşk etmiştir (Müstakimzâde, 1928 : 297; Bayat, 1989 : 89).

Hacı Raşit Lütfullah : Yazdığı Kur'ân-ı Kerîm'lerle meşhurdur (Bayat, 1989 : 89).

Nâhifî : Devrinin ünlü hattatı Hafız Osman'dan sülüs ve nesih yazı türlerinde icâzet almıştır. Daha sonraları talikte de ustalaşmıştır. Türkiye kütüphanelerinde Nahifî hattıyla eserler mevcuttur. Nâhifî'nin kendi el yazısı ile yazdığı Mesnevî-Nush ve'l-Hikem adlı eseri vardır (Aypay, 1992 : 8).

Seyyid Yusuf Nesîb Dede : Kahire ve Konya Mevlevîhanesi'nde talik yazı meşk etmiştir. Meşhur hattat Cevrî'den daha iyi, usta bir hattat olduğu bildirilmektedir (Bayat, 1989 : 88; Esrar Dede, 2000 : 495. Müstakimzâde, 1928 : 754-755; Safayî, 1988 : 641; Salim, 1989 : 692-693).

Şeyh Abdullah Enisî Dede : Edirneli olup, Enis Recep Dede'ye bağlanmıştır. Devrinin tanınmış bir hattatıdır (Bayat, 1989 : 88).

Ali Hüdhüd Dede : Galata (Kulekapısı) Mevlevîhanesi dervişlerinden olup, Osman Dede terbiyesinde yetişmiş, tanınmış bir hattattır (Müstakimzâde, 1928 : 693-694; Bayat, 1989 : 89).

Elif Efendi : Südlice Sa'dî Dergâhı şeyhi Ahmed Muhtar'ın oğludur. Yenikapı Mevlevîhanesi'nden hilâfet ve Mesnevî'den icâzet almış; Rakım Efendi'den de talik meşk etmiştir. Babası hacca giderken şeyhliğini ona devretmiştir. Dergâhında, Kapuağası Mahmud Ağa Camii'nde ve semahanesinde yazıları vardır (Bayat, 1989 : 91).

Ali Nutkî Dede : Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhlerinden olup, devrinin iyi bir hattatıdır (Erdemir, 1999 : 353; Öztuna, 1970 : 32-33; Esrar Dede, 2000 : 502.).

19. ve 20.yüzyıl : Sultan Abdülmecid, Sultan Reşad, III. Selim, II. Mahmud, Abdülfettah Efendi, Derviş Ahmed Şems Dedesizâde, Ahmet Vesim Paşa, Ataullah Efendi, Buharalı Hacı Abdülhalim Efendi, Cemaleddin Çelebi, Değirmencizâde İbrahim, Derviş Mustafa el-Mevlevî, Hafız Abdurrahman, Hammamizâde İsmail Dede Efendi, Hasan Hüsnü, Hasan Leylek, Hasan Sırrı, Hulusi Efendi, Kıbrıszâde İsmail Hakkı, Mehmet Efendi (İbn Hızır), Mehmet Emin Dede, Mustafa Fehmi, Necmeddin Okyay, Osman bin Ali el-Mevlevî, Ömer Vasfî, Pertev Paşa, Rıza Efendi, Rifat Çelebi, Senih Efendi, Seyyid Ali el Ulvi el Mevlevî, Seyyid Mehmet, Sıdkî Dede, Suud Bey, Şeyh Mehmet Elif Dede, Zeki Dede, Nakşî Mustafa, Mehemmed Bahir, Naili Efendi, Nayi Emin Dede. Bu yüzyıl hattatlarından bazıları ve yazı çeşitleri şöyledir:

Hasan Leylek Dede : Yenikapı Mevlevîhanesi'nde yetişmiş olup, uzun boylu olduğundan kendisine bu isim takılmıştır. Hat sanatını Şeyh Yusuf Dede'den meşk etmiştir. Günümüze 1794 tarihli bir hilyesi ile leylek şeklindeki (bkz.: Ekler, s. 473),

Aşk-ı Mevlânâ ile hayretzede
Mevlevî Seyyid Hasan Leylek Dede

yazısı ulaşmıştır (Bayat, 1989 : 89).

Hasan Sırrı Efendi : İstanbullu olup, hattı Mehemmed Emin Efendi'den meşk ederek, icâzet almıştır. Hattatın 48 tane Hilye yazdığı bilinmektedir. Mevlânâ'nın üzerindeki 1312 tarihli puşîdeyi Hasan Sırrı Efendi yazmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi'nde 1321 tarihli "Yâ Hazret-i Bilâl-i Habeşi" ibareli yazı da onundur. Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde 1321 tarihli celi sülüs hat ile yazılı " Yâ Hazret-i Abdülkadir Medet" (bkz.: Ekler, s. 475) ibareli eseri ile yine aynı müzedeki, 1316 tarihli celi sülüs hat ile yazdığı Nisâ Sure'sinin 34.âyeti kendisinindir (Özsayıner, 1992 : 127).

Hulûsi Efendi : Osman Nuri Efendi ve Muhsinzâde Abdullah Bey'den sülüs ve nesih öğrenmiştir. Hasan Hüsnü Efendi, Çarşambalı Hacı Ârif Bey ve Sami Efendi'den talik meşk etmiştir. 1869-1940 yılları arasında yaşayan hattatın, Sultan Selim, Sultanahmed Camileri ve Yavuz Sultan Selim

Türbesi'nde bulunan levhalarda hat örnekleri mevcuttur. Yenikapı Mevlevîhanesi'nin yanan semahanesindeki yazılar da Hulusi Efendi'nindir. Bu zatın Süleymaniye Kütüphanesi'nde 1342 tarihli "Haza min fadli Rabbi" ibareli talik hattı vardır. Ayrıca Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan 1338 tarihli talik hattı ile yazdığı Farsça bir levha olduğu da bildirilir (Özsayıner, 1992 : 127).

Derviş Mustafa : Edirneli hattatlardan olup, "Ya Muhammed" yazılı bir levhası vardır (Bayat, 1989 : 89).

Değirmenci İbrahim : Bursalı olup, Mehmed Zeki Dede'nin talebesidir. Bilhassa talik hattında eserler vermiştir. Bursa'da Ulu Camii ve Hüdavendigâr Camilerinde eserleri vardır. Hattatlığı yanında hakkâklıkta da usta bir sanatkârdır (Bayat, 1989 : 91).

Buharalı Hacı Abdülhamid Efendi : Konya Mevlevîhanesi'nde sülüs, nesih ve talik türlerine çalışmıştır (Bayat, 1989 : 91).

Ahmed Vesim Paşa : Deniz Müzesi'nde 1323 / 1311 tarihli nesih hat ile yazdığı iki Kur'ân'ı Kerîm'i bulunduğu bildirilmektedir. Yazdığı Kur'ân'ın sonunda "ketebe Ahmed Vesim el-Mevlevî" ibaresi mevcuttur.1311 tarihli Kur'ân'ın minyatürlü olması da dikkat çekicidir (Özsayıner, 1992 : 127).

Ataullah Efendi : Galata Mevlevîhanesi şeyhi Seyyid Mehemmed Kudretullah Dede'nin oğlu olup, 1871 tarihinde Galata Mevlevîhanesi şeyhliği yapmıştır. Talik yazıyı, Sami Efendi ve Kıbrıszâde İsmail Hakkı'dan meşk etmiş olup, bu yazı türünde ustadır (Bayat 1989 : 91).

Derviş Ahmed Şems Dedesizâde : Konyalı olup, babası Ulu Ârif Çelebi sülalesindendir. Sülüs ve nesih yazıyı Başarılızâde'den, talik yazıyı da Sıdkî Dede'den öğrenmiştir (Bayat, 1989 : 92).

Sıdkî Dede : Mevlânâ Dergâhı'nın son Mesnevîhanı olup, Filibelidir. Konya'ya gelip Mevlevî olan Sıdkî Dede celî ve talik yazı türlerinde usta olup, bir kısım yazıları Mevlânâ Müzesi'nde bulunmaktadır (Bayat, 1989 : 92 ; Özönder, 1986 : 135-137).

Seyyid Mehmed Efendi : Şeyh Hüseyin Çelebi'nin oğlu olup, Mevlevî Ali Dede'den sülüs, nesih ve talik hattını meşk etmiştir (Bayat, 1989 : 93).

Mustafa Fehmi : Konyalı olan sanatkâr, hattatlık ve hakkâklıkla ilgilenmiştir (Bayat, 1989 : 91).

Osman bin Ali el-Mevlevî : Hayatı hakkında bilgi azdır. Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde 1222 / 1807 tarihli nesih hatlı bir Kur'ân-ı Kerîm'i vardır (Özsayıner, 1992 : 126).

Mehmed Zeki Dede : Bursa Mevlevîhanesi'ne intisap etmiş, ömrünü kitap yazmakla ve Mesnevî öğretmekle geçirmiştir. 1219 / 1874 yılında Üsküdar Mevlevîhanesi şeyhliğine getirilmiş olup, talik hatta maharet sahibi idi. Talik hattı, Sahib-i Kalem-i Efşar isimli İranlı bir hattattan öğrenmiştir. Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde talik hattı ile yazdığı bir eseri vardır (Özsayıner, 1992 : 126; Bayat 1989 : 90).

Mehemmed Efendi : Konyalı Mevlevîlerden olup, sülüs, nesih ve talik hatlı levhaları vardır (Bayat, 1989 : 93).

Cemâleddin Çelebi : Konyalı olup, Ârif Çelebi adında bir zatın oğludur. Eğridir Mevlevîhanesi'ne şeyh olmuştur. Sülüs ve talik türünde yazmıştır (Bayat, 1989 : 92).

Rifat Çelebi : Cemâladdinzâde Hafız Reşid adında bir zatın oğludur. Hattatlığı Cemaleddin Çelebi'den meşk etmiş olup, altı kalemde yazmıştır. Kapı Camii'ndeki sülüs yazılar onundur (Bayat, 1989 : 93).

Şeyh Mustafa Dede : Mısır Mevlevîhanesi dervişlerinden olup, sülüs ve nesih meşk etmiştir (Bayat, 1989 : 89).

Hafız Abdurrahman : Meşhur Mevlevî hattatı Hakî Dede'nin oğludur. Bir çok Kur'ân ve Mesnevî şerhi yazmıştır. Sülüs, nesih, talik ve divanî hatlarında ve tezhipte ustadır (Bayat, 1989 : 90).

Hasan Hüsnü : Mevlânâ sülalesinden bir zat olup, hüsn-i hattı Feyzullah Efendi'den meşk etmiştir (Bayat, 1989 : 90).

Nakşî Mustafa Dede : Kahire Mevlevîhanesi şeyhlerinden olup, iyi bir hattat olduğu bilinmektedir (Müstakimzâde, 1928 : 635).

Mehemmed Bahir : 1790- 1865 yılları arasında yaşamış olan hattat, Enderun'da talik yazıda hocalık yapmıştır. Galata Mevlevîhanesi'nde 1273 / 1269 tarihli talik hattı ile yazılmış iki Farsça rubaîsi vardır. Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde de, 1270 tarihli talik hattıyla yazdığı bir eseri vardır (Özsayıner, 1992 : 126).

Neyzen Emin Dede : Hattat Ömer Efendi'nin kardeşidir. Erkân-ı Harbiye harita şubesinde hattat olarak çalışmıştır. Sülüs, nesih ve celî yazıları vardır. Şeyh Hamdullah gibi büyük hat ustalarını büyük bir maharetle taklit etmiştir (Bayat, 1992 : 93).

Nailî Efendi : 1823 -1876 tarihleri arasında yaşayan Nailî Efendi, Manastırlıdır. Ali Ulvi Efendi'den hat öğrenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm yazdığı da bilinen hattatın, Süleymaniye Kütüphanesi'nde celi sülüs hat ile yazdığı 1267 tarihli "Allahu Vahde" ibareli bir eseri mevcuttur (Özsayıner, 1992 : 126).

Nayî Emin Dede : 1884 -1945 yılları arasında yaşamış olan hattat, sülüs ve nesihi Çukurcumalı Kadrî Efendi'den, celi yazmayı ise Sami Efendi'den meşk etmiştir. Galata Mevlevîhanesi neyzenbaşısı olduğundan Nâyî ünvanını almıştır. Hattatın çok güzel istifleri olduğu bildirilmektedir. Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde 1336 tarihli "Allah Muhammed" ve "Hüseyin" ibareli sülüs hatlı eserleri vardır (bkz.: Ekler, s. 474). Galata Mevlevîhanesi'nde 1360 tarihli talik hat ile yazılı "Yâ Hazret-i Sultan-ı Ulema" ibareli (bkz. : Ekler, s. 474) eseri mevcuttur (Özsayıner, 1992 : 127).

Seyyid Ali el Ulvî el-Mevlevî : Hayatı hakkında bilgi olmayan bu hattatın Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde Seyyid Mehmed Lütfi el Vasfi'ye verdiği 1272 tarihli icâzetnâmenin tasdik kısmında icaze hattı ile yazısı mevcuttur (Özsayıner, 1992 : 127).

Suud el-Mevlevî: 1882- 1948 yılları arasında yaşayan Suud Bey, hattat Vahdeddin'in torunudur. Sülüs ve nesihi babası Rıza Saffet Bey'den öğrenmiştir. Beşiktaşlı Nuri Efendi ve Muhsinzâde Abdullah'la dîvâniyi, Kâmil Efendi ve Sami Efendi ile de celî divânîyi çalışmıştır. Galata Mevlevîhanesi'nde 1335 ve 1322 tarihli celi sülüs hattı ile yazılmış, Mevlevî

sikkesi içinde "Yâ Hazreti Mevlânâ" yazılı levhası vardır (Bayat, 1989 : 93; Özsayıner, 1992 : 128).

Ömer Vasfi Efendi : 1880 -1928 yıllarında yaşayan hattat, Çukurcumalı Kadrî Efendi'den hat dersi almıştır. Aziz Efendi'den sülüs ve divani, Kamil Efendi'den nesih, Sami Efendi'den talik, celi talik ve celi sülüs öğrenmiştir. Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde 1333 tarihli celi sülüs hat ile yazdığı "Vakf-ı İbdida-i Medresesi" kitabesi vardır (Özsayıner, 1992 : 127).

Necmeddin Okyay : 1885- 1976 yılları arasında yaşamış usta bir Mevlevî hattatıdır. Üsküdarlı olup, rik'a, divani ve celi divani icâzetini Talat Bey'den almış; Sami Efendi'den de talik ve celi talik meşk etmiştir. İsmail Hakkı Bey'den celi sülüs, Hezarfen Ethem Efendi'den ebru öğrenmiştir. Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde 1328 tarihli talik yazı türü ile yazdığı "Maarifsiz millet yaşamaz" ibareli hat ve ebru çalıştığı bir eseri vardır (Özsayıner, 1992 : 128).

Yüzyıllara göre Mevlevî hattatların dağılımı şöyledir : 13.- 14.ve 15.yüzyıllarda 11 hattat, 16.yüzyılda 6 hattat, 17.yüzyılda 14 hattat, 18.yüzyılda 21 hattat, 19.-20.yüzyıllarda 39.

Mevlevî hattatlar da, Mevlevî şâirleri gibi Mevlevîlikle ilgili konuları işlemişler; isimlerinin sonlarına "El-Mevlevî" ünvanı yerleştirerek, Mevlevî olduklarına bilhassa dikkati çekmişlerdir. Mevlevî görüşünü aksettiren yazı-resimlerin hemen hepsi Mevlevî sanatkârları tarafından yapılmıştır. Bu tarikata bağlı dervişler yazı-resimle bilhassa Mevlevî sikkesini resmetmişlerdir. Öyle ki hat sanatında, Mevlânâ'nın isminin, bir Mevlevî sikkesi şeklinde istiflenmesi âdet haline gelmiştir (bkz.: Ekler, s. 469, 470, 471, 472). Bunun en yaygın olanı, "Ya hazret-i Mevlânâ Muhammed Celâleddin-i Rumi" sözünün sikke şeklinde terkip edilenidir.

Mevlevîlikte yazı ve resme önem verilmiş ve bu tarzda pek çok eser meydana getirilmiştir. Konusu Mevlevîlik olan yazı-resimlerin hemen hepsi Mevlevî sanatkârlar tarafından yapılmıştır. Resim-yazıda kullanılan yazı türü genellikle kufî, sülüs ve celî sülüstür. Nadiren divanî de kullanılmıştır.

Mevlevîlikte yazı-resimlerin en önemlisi destarlı sikke şeklinde olanlardır. Destarlı sikkeler, Mevlânâ ve Mevlevîliği temsil ettiği için, bir kürsü üzerine yerleştirilmiş sikkelerin çevresine veya sikke şeklinde, Mevlânâ'nın adını çeşitli saygı kelimeleriyle "Yâ Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî", "Yâ Hazret-i Mevlânâ", "Yâ Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Kuddise Sırrahu'l-alî" şeklinde istiflemişlerdir (bkz.: Ekler, s. 469, 475, 476, 477,).

Çok uzun boylu olduğu için leylek lâkabıyla anılan bir Mevlevî olan Derviş Hasan Dede, Mevlânâ'ya sevgisini ifade eden beytini leylek kompozisyonu içinde hazırlamış ve bu yazıyla büyük bir şöhret kazanmıştır. Bunun kopyaları günümüze ulaşmıştır (bkz.: Ekler, s.473).

Mevlânâ'yı sembolize eden, tuğra ve destarlı tac şeklinde, onun ismini takdis eden yazı-resimler de vardır. Ayrıca, "Lam elif" harfinin Mevlevîlerce sema halindeki bir Mevlevî duruşunu ifade ettiği inancıyla Mevlânâ'nın ismini

ifade eden bazı levhalarda kompozisyonda "lam elife" dikkati çekecek şekilde yer verilmiştir (bkz.: Ekler, s. 469).

Mevlevîlikte çok az olmakla beraber, insan şeklinde yazı-resimler de vardır. Mesela, Mevlânâ'nın neyzenbaşısını temsil eden bir şeklin içine "Kutb-ı Nayî Hamza Dede" yazısı yazılmıştır.

Dergâh mensubu sanatkarlar yanında, Mevlevî muhibbi hattatlar da, başta Kur'an-ı Kerîm ve hadis-i şerifler olmak üzere, Mevlânâ'nın şiirlerini bütün incelikleriyle kaleme almışlar ve böylece Türk-İslâm sanatlarında önemli bir yeri olan hüsn-i hat sahasına büyük katkıda bulunmuşlardır (Bayat, 1989 : 81). Mevlevî tarikatı müntesipleri, hüsn-i hat sanatının gelişmesinde olduğu kadar, yazı, yazı malzemeleri ve aletleri yapımında da çok değerli eserler vermişlerdir. Hüsn-i hat için gerekli olan kalem, makta', makas gibi aletlerin imalinde de mahir olan Mevlevîler, ruhî olgunluk ve sabırlarını yansıtan kemale erişmiş eserler ortaya koymuşlardır.

Her biri birer sanat akademisi diye ifadelendirilen Mevlevî dergâhlarında hat, şiir ve musiki sanatının yanında, güzel sanatların diğer şubeleri olan resim, tezhip, nakış gibi konularında da eserler veren Mevlevîler yetişmiştir.

d- MEVLEVÎLİKTE RESİM SANATI VE MEVLEVÎ RESSAMLAR

Mevlevîliğin terbiye ocağı olan Mevlevîhanelerde, sanata büyük bir önem verilmiş ve güzel sanatların bütün şubeleri yer almıştır. Bu mekânlarda, hat, tezhip, cilt, ebru, hakkaklık, minyatür, resim, ağaç işi, mimarlık, maden, cam, çini, taş işçiliği gibi branşlarda Türk plastik sanatlarında derin izler bırakan ustalar yetişmiştir.

Mevlevîlikte musiki ve buna bağlı olarak raks, Mevlânâ'nın hayatında ve eserlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Mevlevîlikte musiki, raks ve resmin önemi, bilinen bir gerçektir (Ayvazoğlu, 1996 : 23).

Mevlânâ ve Sultan Veled, resim sanatında geniş bilgi sahibidirler. Mesnevî'de resim üzerine 2 büyük hikâyesi de mevcut olan Mevlânâ, Mesnevî'nin muhtelif sayfalarında resme ait zengin fikirler sunmaktadır. Bu hikâyelerden birinde (Mevlânâ, 1974 : 1/186), resim sanatının tarihine temas ederek, Selçuklular devrinde bu sanatın geniş bir muhitte tanındığını ve çeşitli mekânlarda muhtelif örnekleri olduğunu anlatır. Sultan Veled de, Mevlânâ gibi sanatkâr bir ruha sahiptir ve resim sanatına vukufu vardır. Mevlânâ Divan'ında resim sanatını anlatırken; "Birisi ressam olsa dilediği yere istediği şeytan ve melek resimlerini yapar. Güzel ve çirkin ne dilerse kâğıda çizebilir. Çünkü o kendi sanatında biriciktir ve yücedir; övmeye ve sövmeye ait iyi ve kötüyü resimler yapar. Bu resimlerden dolayı ona aferinden başka hiçbir noksan gelmez. Kötü resmi çirkin ve fena bir şeyi aynı fenalık ve çirkinlikte yapacak olursa görenler o resmin çirkinliğini, fenalığını adam akıllı kınarlarsa kendisi, sanatım aşikâr oldu diye şükreder" der (Gölpınarlı, 1957 : 125).

Mevlânâ ve oğlu Sultan Veled, resim sanatını ve ressamlık fikrini kabul etmiş; resim, musiki ve şiirle vahdete erişme yolunu bulmuşlardır (Uzluk, 1957 : 16). Mevlânâ'nın bizzat kendi resmini çizdirmiş olması da ayrıca dikkat çekicidir.

Gürcü Hatun'la kocası Pervâne'nin, Mevlânâ'ya hürmetleri; Mevlânâ'nın da onlara büyük sevgi ve saygısı vardı. Hatta Gürcü Hatun ve Süleyman Muinüddin Pervâne, Mevlânâ'yı bir çok defalar, saraylarına davet etmişlerdir. Mevlânâ da onların davetine icabet ederek, sarayda sema meclisleri kurmuş, coşkunluklar göstermiştir. Uzun yıllar Selçuklu Devleti'nde vezirlik yapan Süleyman Muinüddin Pervane ve hanımı Gürcü Hatun, Kayseri'ye gidecekleri zaman, o devrin portre çizmede meşhur olmuş ressamı Aynüddevle-i Rumî'ye, Mevlânâ'nın resmini çizmesi için talimat vermişlerdir. Bunu müteakip Aynüddevle, Mevlânâ'nın resmini yapmaya koyulmuştur. Aynüddevle bir defa bakıp, Mevlânâ'nın yüzünü çizmeye başlamış ve son derece güzel bir resim çizmiştir. İkinci defa tekrar baktığında, Mevlânâ'nın önce görmüş olduğu şeklinin değişmiş olduğunu görüp, başka bir kağıt üzerine bir resim daha yapmıştır. Portreyi tamamladıktan sonra, şeklin yine başka türlü olduğunu görmüştür. Bunun üzerine 20 tabaka kağıt üzerine resimler çizmiş fakat her bakışında resmin başka bir şekilde tecelli ettiğini görmüş, hayrette kalıp, kendinden geçmiştir. Daha sonra bu resimler toplanıp, Gürcü Hatun'a götürülmüştür; Gürcü Hatun da bu resimleri her sefere giderken beraberinde taşımıştır (Uzluk, 1964 : 43).

Şehabettin Uzluk, "Selçuklu hükümdarları sanatçıların canlı ve cansız modellerden resim, heykelle uğraşmalarına, kesin surette engel olmamışlar, belki de onlara zengin imkanlar, zamanlar vererek teşvik etmişler, kendilerini mükâfatlandırmışlardır. Gerek Konya'da, gerek Anadolu'nun Selçuklularla onların sınırları dışında kalan fakat Türk hanedanlarının idaresinde bulunan yerlerde meydana getirilmiş kabartma, mücessem heykeller bu sözlerimizin açık delilleridir" der (Uzluk, 1964 : 41).

Selçuklu sarayı ve sarayın dışında yaşayan sanatçılardan büyük bir kısmı, resmî görevlerini yaparken, diğer taraftan da özel siparişler kabul ederek, eserler meydana getirmişlerdir. Sarayda yaşayan sanatçılar da, saray dışında olanlar da, çalışmalarını plastik sanatların birkaç şubesine sıkıştırıp kalmamış, bütün sanat kollarında geniş çaplı çalışmalar yapmışlardır (Uzluk, 1964 : 42). Selçukluların paralarında da figürlü resimler vardır. Ayrıca, Konya, Sivas ve diğer büyük şehirlerde bulunan kale duvarlarında, saray ve köşk duvarlarında, mermer üzerine kazılmış, insan, aslan, karakuş, ejderha, melek resimleri vardır. Çiniler üzerine renkli olarak yapılan figürler, tek veya kompozisyon halinde bulunmaktadır. Ayrıca mermer hamurunun içine türlü maddeler koyularak yapılan plâstik eserler de mevcuttur. Bunlar yalnız taş üzerinde değil, kap, kase, demir, ağaç üzerinde de bulunurdu (Uzluk, 1964 : 42). Selçukluların, hükümdarlık âlameti olan "şemsiye" gibi padişahların başına tutulan bir gölgelik de vardır ki, bunun üstünde de bir karakuş resmi vardır. İşte bu ortamda yaşayan, güzel sanatların bütün şubelerinde sanatkâr yetiştiren tarikatın ve dolayısıyla da

Mevlânâ ve Mevlânâ'dan sonra yetişen Mevlevîlerin, resim sanatı ve ressamlara yabancı kalması mümkün değildi.

Mevlânâ çağında ve onun çevresinde yetişmiş bazı ressamlar şunlardır: Konyalı Ahmed, meşhur portreci Aynüddevle-i Rumi, Bedreddin Yavaş, Şihabeddin, Alâeddin Siryanus Kaluyan'dır.

Konyalı Ahmed'in, 13.asır Selçuklu ressamları arasında dekoratifte meşhur bir sanatkâr olduğu bilinmesine rağmen henüz eserlerine rastlanılmamıştır (Uzluk, 1957 : 33).

Mevlânâ'yâ mürit olan Rum asıllı Kaluyan ve Aynüddevle resim sanatının üstatlarındandır. Aynüddevle-i Rumî, bilhassa portre çizmede ünlüdür. Konya veya Konya civarındaki şehirlerden birinden olan Aynüddevle, resim tahsilini Konya'da muhtemelen üstatlardan birinden yapmıştır. O, Mevlânâ'ya intisap etmiş olup, Mevlânâ'nın 20 civarında portresini çizmiştir. Ayrıca, Mevlânâ'nın başneyzeni Hamza Dede'yi ayakta tasvir eden bir resmi de vardır (Uzluk, 1964 : 43).

Alâeddin-i Siryanus Kaluyan'un, meşhur ressamlardan olduğu bilinmekle birlikte, mevcut eserleri bugüne ulaşmamıştır. Kaluyan, Mevlânâ'nın sağlığında derviş olan ressamlardan biridir. Kaluyan Mevlânâ'yı tanıdıktan sonra ona intisap etmiş ve Aynüddevle adlı ressamla uzun süre arkadaşlık etmiştir. Konya'da varlıklı bir aileye sahip olan ressam, devrinde meşhurdur fakat elde eserlerine ait bilgi yoktur. Sivas'ta 1271 tarihli bir taşta sanatkârın adı Kâluyanü'l-Kunevî olarak kazılmıştır (Uzluk, 1957 : 29).

Şeyh Bedreddin Yavaş da Konya mektebi ressamları arasında dikkati çeker. Konya'da Mevlânâ'ya mürit olmuş bu zatın, Mevlânâ Türbesi'nin iç resimlerini işlemiş olması ihtimali kuvvetlidir. Bu zatın, heykeltıraş ve kabartma işçiliğine de vâkıf olduğu anlaşılır (Uzluk, 1957 : 26).

Şehabeddin adlı ressam da Mevlânâ'nın yakın müritlerindendir. Mevlânâ'nın şiirlerinde bu zatın adı geçmekle birlikte sanatkârlığı hakkında bilgi yok denecek kadar azdır. Ancak, dekorcu bir ressam olması ihtimal dahilindedir (Uzluk, 1957 : 28).

14.yüzyıl ressamlarından Hacıyü'l-Mevlevî, Akşehir'de bulunan devrinin meşhur bir ressamıdır. Aynı zamanda hattat da olan Hacıyü'l-Mevlevî'nin, Konya mektebinde tezyinî resim çalıştığı ve Akşehir'de taş üzerine dekoratif olarak, mezar taşını süsleyen bir resim yaptığı da bilinir. Bu mezar taşı, Mahmud u Hayranî Türbesi'nin sol tarafına düşen, Çiçek Hatun'un kabrinin iç yüzeyindedir. Eserde, sanatkârın imzası "reseme Hacıyü'l-Mevlevî" şeklinde yer alır (Uzluk, 1957 : 35).

15. 16.ve 17 yüzyıllarda dikkati çeken ressamlar şunlardır: Abdürrahmanü'l- Mevlevî, Ahmed Fasihî (bkz.: Ekler, s.481), Asarî, Behzad (bkz.: Ekler, s. 480), Bursalı Fahri (bkz.: Ekler, s.482), Fasih, Derviş Haşimî, Medari Mustafa, Fennî Dede (bkz.: Ekler, s. 480), Nakkaş Dede, Hemdemî.

İkinci Bayezıd (1447 / 1512) zamanında, Türk sanatının resim şubesi gelişme kaydetmiş olup, Abdurrahmanü'l-Mevlevî gibi büyük nakkaşlar yetişmiştir. Bu zatın en önemli eseri, Konya'da Mevlânâ türbesinin iç süsleridir (Uzluk, 1957 : 47). Kubbenin içi ve duvar yüzleri sanat bakımından

üstünlük arz etmektedir; renkler, desenler, dekorlar mükemmele erişme çizgisindedir.

Fatih Sultan Mehmed (1432 / 1481), İtalya'nın Venedik Cumhuriyeti'nden insan resmi yapmakta büyük mahareti olan bir ressam istetmiş, bu ressamı İstanbul'a getirterek, sarayında misafir etmiş ve bu ressama kendisinin, oğlunun ve daha bir çok devlet büyüklerinin resimlerini yaptırmıştır (Uzluk, 1964 : 42). Fatih'in ressamlara önem vermesi neticesinde bu dönemde de Mevlevî ressamlar yetişmiştir.

16.yüzyılda yaşamış olan Bursalı hattat Fahrî'nin Viyana'da bir bahçe kompozisyonu (bkz.: Ekler, s. 482) bulunmaktadır. Eser, gülü, bülbülü, ağacı, yeşili bol, dağlarda aynı yeşillikler bulunan iki bahçe alemini tasvir etmektedir. Tabloda açıktan koyuya doğru giden renkler vardır (Uzluk, 1957 :53). Ayrıca Bursalı Fahrî'nin, I. Sultan Ahmed'e takdim ettiği Gülistan oyması bir levhası vardır (Cunbur, 1982 : 112).

Ahmed (Fasih), Fennî mektebinde yetişmiş, Galata Mevlevîhanesi'nde şiir ve resim meşk etmiş olup, işlek fırçası ile meşhur olmuştur. Ressamlığı ile devrinde ünlü olan Fasîh'in, Lâle Devri'ne ait küçük bir tablosu olup, bu tablonun altında onun tarafından yapıldığına dair, yazı bulunmaktadır (Uzluk, 1957 : 65).

16.yüzyıl sonu 17.yüzyıl başlarında Konya ve Bağdat Mevlevîhaneleri'nde çok verimli bir mimarî minyatür ekolü geliştirilmiştir. Bu minyatürler, özellikle Menâkıb-ı Sevâkıb'ı tasvir etmektedirler (Tanrıkorur, 2000 : 65).

17.yüzyılda önemli iki ressam, Behzad ve Âsarî (veya Esedî')dir. Bu ressamlar, hayvan ve portre resimleri çizmede ustadırlar. Âsarî tarafından Yenikapı Mevlevîhanesi duvarına aslan resmi çizilmiştir. Sanat yönünden bu resim çok dikkat çekmiştir (Sakıb Mustafa, 1283 : 37; Uzluk, 1957 :54-55).

Behzad, Galata Mevlevîhanesi'nde Mevlevî muhibbi olmuş; daha sonra Ankaralı İsmail Dede'ye intisap etmiştir. Portre ve kompozisyon çiziminde ustadır. Behzad, resim sanatını Yeniçeri olduğu sıralarda öğrenmiş ve daha çok kompozisyon resmi çalışmıştır. 4. Murad'ın Bağdat ve Revan seferlerini yansıtan sanat değeri yüksek tablolar işlemiştir. Ressamlıkta dünya çapında bir zat olduğu söylenmektedir (Uzluk, 1957 : 54-55).

Fasih, Gavsî Dede (öl. 1109 / 1697)'ye bağlanıp, Galata Mevlevîhanesi'nde Mevlevî olmuştur. İnce hisli resimleriyle, sanat hayatına atılmış olup, fresk resimleri, portre ve allegorik mevzularında meşhurdur. Resimde hocası Fennî Dede'dir. Devrinin ünlü bir ressamı olduğu bilinen Fasih'in, çini mürekkeple çizdiği bir gemi resmi (bkz.: Ekler, s. 481) vardır (Uzluk, 1957 : 60-61).

Ressam Derviş Haşimî'nin, 1011 / 1602 yılında Kutbü'n -Nayî adı altında yapılmış bir portrede imzası vardır. Bu eser İstanbul Belediye Müzesi'nde mevcuttur (Uzluk, 1957 : 52).

Sakıb Dede, Sefîne'de Konyalı Derviş Medarî Mustafa'nın ressam olduğunu kaydetmiş fakat eserlerine ait bilgi vermemiştir (Sakıb Mustafa,

1283 : 50-51). Bu zat, Karaman ve Afyon tekkelerindeki duvar resimleriyle meşgul olmuştur.

Mehemmed Dede veya Çelebi Fennî Dede, Müneccimbaşı Ahmed Dede (öl. 1113 / 1701) vasıtasıyla IV. Mehmed'e musahip olup, daha sonra Mevlevî olmuştur. Âdem Dede (öl. 1063 / 1652) zamanında Galata Mevlevîhanesi'nde çile doldurmuştur. Resmin fresk mevzularında çalışmış, ayrıca portre ve kompozisyon ressamlarına hocalık yapmıştır. Konya'ya gidip, diğer Mevlevî ressamlar ile tanışmıştır. Fasih ve Fasihî talebeleridir (Uzluk, 1957 : 58).

Nakkaş Dede, Bostan-ı Sâni (öl. 1171 / 1705) devri Mevlevî ressamlarındandır. Ressam Nakkaş Dede, 1639- 1701 yılları arasında hayattadır. Devrinde kubbe ve duvarlara altın yazı ve nakışlar işlemesi ile meşhur olmuştur (Uzluk, 1957 : 62).

Hemdemî Dede, 17.yüzyılda yaşayan, nakkaş ve ressamlığı ile meşhur bir zattır (Esrar Dede, 2000 : 522-523; Enver, 1309 : 251).

18. 19.ve 20.yüzyıllarda dikkati çeken ressamlar şunlardır: Hasan Dede, Said Efendi, Derviş Abî, Hasip Dede, Hüsnü Yusuf (bkz.: Ekler, s. 479), Mustafa Ağa, Müsahip Said Efendi, Nami Dede, M. Nuri, Cerrahpaşalı Salih, Hacı Vesim Paşa, O.Yümni, Dr. Ali Bey, Yusuf Ziya Paşa.

Hasan Dede, ressamlığı Said Efendi'den öğrenmiştir. Said Efendi, mukabele günlerinde Beşiktaş Mevlevîhanesi'ne, diğer günlerde de tekkelere giderek, yetenekli olanlara nakış öğretirdi. Resim hocası gibi, allegorik resimler de vücuda getirmiştir. Aynı zamanda bir hattat olan Leylek Hasan Dede'nin yazı-resimleri de vardır. Bunlardan en ünlüsü, sulu boya çalıştığı bir leylek resmidir, yürüyen bir leyleği tasvir eden ressam, bu hayvanın resimlerini çok tekrarladığı için Leylek Hasan Dede olarak şöhret bulmuştur (Uzluk, 1957 : 67; Bayat, 1989 : 89-90).

Said Efendi, III. Selim (1761 / 1808) devrinde saraya alınmış, Beşiktaş Mevlevîhanesi'ne devam etmiş, şeyh Yusuf Dede'ye bağlanarak Mevlevî olmuştur. Sanatkârın, ayna karşısında kendi kendisinin bir portresini çizdiği bilinir. Döneminde usta bir ressam olarak tanınır. Neyzen Ali Bey'i ney üflerken tasvir ettiği bir boy resmi de mevcuttur. Daha çok, suluboya portre çalışmıştır (Uzluk, 1957 : 68).

M. Nuri, fahrî oyması denilen resimler yapmıştır (Uzluk, 1957 : 70).

O. Yümni, Hasan Leylek Dede'nin leylek tasvirini çizdiği resminin etrafına tezhip çerçeve yapmıştır. Hayatı ve ressamlığı hakkında bilgi azdır (Uzluk, 1957 : 67).

Mustafa Ağa (öl.1822), resimleri sanat değeri taşımamaktadır (Uzluk, 1957 : 70).

Nami Dede, Selanik Mevlevîhanesi'nde portreci olarak dikkati çeker. Başında sikkesi, arkasında kürkü ile görülen Mevlevî olan büyük babası Ali Dede'nin portresini çizmiştir. Bu portre, suluboya ile yapılmış olup, resmin altında talik yazı ile ressam Nâmi kaydı vardır. Devrinde ressamlığı ile dikkati çeken simalarından olup, aynı zamanda güzel yazıları da vardır (Uzluk, 1957 : 71).

Cerrahpaşalı Salih, Mevlevî ressamlarından olup, suluboya çalışmıştır. Elinde asâ tutan destarlı Mevlevî şeyhi Nazif Efendi'yi ve Mecidiye Camii tasvir eden tablosu vardır (Uzluk, 1957 : 71).

Hasip Dede, Afyon Mevlevîhanesi dervişlerindendir. Konya Mevlevîhanesi'nde de bulunmuştur. Konya'daki hücresinde, ney üfleyerek ve resim çizerek vaktini geçirmiştir. Neyzen başı Hamza Dede'nin portresini görüp, kopya etmiştir. Fresk resimleri işlemiş ve sembolik konularda eserleri ile usta bir ressam olarak dikkati çekmiştir (Uzluk, 1957 : 72).

Mevlevîhanelerde yetişen sanatkârların yanında hatırlanacak daha başka Mevlevî ressamları da vardır. Bunlar, meslektaşları gibi sanatlarını Mevlevîhânelerde icra etmemişlerdir. Serbest olarak dışarıda hususî faaliyet göstermişler; resim konularını, Mevlevîlik üzerine tahsis etmişlerdir (Uzluk, 1957 : 73). Bu kişiler daha ziyade ney üfleyen bir derviş ya da, semazen dervişleri tasvir eden resimler çalışmışlardır. Bunlardan birisi Hüsnü Yusuf'tur. Mevlevî ressamlardan olan Hüsnü Yusuf, sanatını Mevlevîhane dışında özel olarak icra etmiştir. Avrupa'nın belli başlı şehirlerinde büyük üstatlardan resim tahsil etmiş, bilhassa İtalya'da bir kadın ressamdan, mesleğini ilerletmiş; dönüşte resim hocalığı yapmıştır. Aynaya bakarak yaptığı kendi suluboya portresinden başka, enteriyör resimleri vardır. Ayasofya Camii'nin içini gösteren bir tablosu vardır. Suluboya olarak Konya Mevlânâ Dergâhı'nın güney doğudan resmini de yapmış olup, bu resim çok beğenilmiştir (bkz.: Ekler, s. 483). Ayrıca, Sultan Selim Camii, Yeşil Kubbeyi, Tebrizli Şems'in Türbesi'ni, Mevlânâ'nın huzurunu, gösteren resimleri vardır (Uzluk, 1957 : 73). Ressam, desen çizmede de ustadır.

Çelebi Yusuf Ziya Paşa, Mevlânâ soyundandır ve Mevlevîlik konuları üzerinde resim çalışmaları vardır. Orta ve yüksek tahsilini Harbiye'de yapmış ve burada okurken resim sanatında ilerlemiştir (Uzluk, 1957 : 75).

Hacı Vesim Paşa, kudretli bir ressam olup, birçok güzel tablolar işlemiştir. Mevlevîlikle ilgili resimleri vardır. Bunlardan biri sema ayinini tasvir ettiği resmidir. 1887 tarihli bu resim, Galata Mevlevîhanesi'ndedir.

Dr. Ali Bey, Galata Mevlevîhanesi'nde tekbirli sikke giymiştir. Bir çok peyzaj ve natürmort sujeli tabloları arasında Mevlevîliğe ait konularda çizilmiş resimleri de mevcuttur (Uzluk, 1957 : 78).

Mevlevî ressamların yüzyıllara göre dağılımı şöyledir: 13.yüzyılda, 5 ressam, 14.yüzyılda 1 ressam, 15.16.17. yüzyıllarda 11 ressam, 18. 19. 20. yüzyıllarda 15 Mevlevî ressam vardır.

1594-1606 yılları arası minyatür örneklerinin, Bağdat okulu sanatçılarının tarikat mensubu ve büyük bir olasılıkla Mevlevî dergâhlarında yetişenleri tarafından, yapılmış olması muhtemeldir (Çağman, Tarihsiz : 64). Bu okulun minyatürleri, Osmanlı Saray atölyelerinde yapılan örneklerden farklı özelliklere sahiptir. Bazı detaylarda, 16.yüzyılın 2.yarısı ve sonları İran okullarının etkilerinin görüldüğü bu minyatürler, kendilerine özgü zengin ve etkileyici renkleri, dinamik kompozisyonlarıyla Türk minyatür sanatının ilgi çekici bir üslûbunu oluştururlar (Çağman, Tarihsiz : 64). Mevlevî minyatür sanatkârlarından; Hacı Vesim Paşa, Ahmet Süheyl Ünver akla ilk gelen isimlerdir.

Yukarıda adı geçen ressamlardan başka, duvar resmi yapan Mevlevîler, Mevlevî mimarlar, Mevlevî hakkâklar da vardır. Bunlardan dikkati çekenler şunlardır:

Duvar resmi yapan Mevlevîler : Abdürrahmanü'l-Mevlevî, Konyalı Mahbub Efendi.

Mevlevî mimarlar : Abdülvâhid bin Selim, Kalûyan el-Konevî, Kölük bin Abdullah.

Hakkâk Mevlevîler : Nazif Dede, Fethi Dede, Debbah Ahmed Dede.

Çeşitli maden, taş veya tahtaya, kısa vecize ve imzaları kazıma sanatı demek olan hakkâklık alanında da, Mevlevî sanatkarların kıymetli eserleri vardır. Kıbrıs Mevlevîhanesi'nden Şeyh Feyzullah Dede, Galata Mevlevîhanesi'nin 19.asırdaki neyzenlerinden Nazif Dede, Bursalı Değirmenci İbrahim, Nakşî Dede, Fethi Dede, Debbâh Ahmed Dede ve Fennî bu asrın tanınmış hakkâklardandır (Bayat, 1989 : 83).

Mevlevî dedelerin dergâhlarda en fazla meşgul oldukları sanatlardan biri de makta' imalidir. 10-20 cm. boyunda, 2-3 cm. eninde ve 2-3 mm. kalınlığında üstünde kamış kalemin ağzının kesilip düzeltilmesi ve çatlatılmasının yapıldığı, kalemtıraşın köreltilmemesi için bağa, kemik, fildişi, sedef gibi maddelerden yapılan bir alettir. Bu basit aleti, Mevlevî ustalar kıl testeresi, bıçak ve bir mil ile, makta' üzerinde imza sikke, yazı, çiçek bezeme gibi çeşitli unsurları detaylarıyla işleyerek ince bir sanat haline getirmişlerdir.

19.asırda yaşamış ve yaptığı makta'ların üzerine mahlaslarını yazmış Mevlevîlerden, Kemâlî'nin 1227 / 1812 tarihli, Fikrî'nin 1271 / 1855 tarihli birer makta'ı ve yine 19.asır sanatkârlarından Hattî, Hakkı ve Ali gibi Mevlevîlerin birer makta'ları günümüze kadar gelmiştir (Derman, 1974 : 68).

Yine Mevlevîlerden Değirmenci İbrahim (öl. 1320 / 1902) hakkak, saatçi ve kalemtıraş imali yapan bir sanatçıdır (Uzluk, 1957 : 75).

Mevlevî muhitinde ve özellikle Mevlevî dergâhlarında ressamların yanı sıra bir çok diğer sanat dallarında da, Mevlevî sanatçılar yetişmiştir. Mevlevî tarikatı pek çok hattat yanında müzehhip, mücellit, ebruzen, kattâ', ağaç işleriyle uğraşan sanatkârlar da yetiştirmiştir. Bunlar sırasıyla şunlardır:

Mevlevî müzehhipler : 1278 tarihinde ilk Mesnevî'yi tezhipleyen Muhlis bin Abdullah, Sultan Veled dervişlerinden Mehemmed bin Abdullah el-Konevî el-Veledî, II. Mahmud dönemi müzehhiplerinden Rokoko tarzı tezhipler yapan Hacı Dede, Süleyman Efendi, Nakşî Dede, lâke müzehhipçilerinden Haşim Dede. Son dönem Mevlevî müzehhipleri, Şeyh Arif, Hüsnü Efendi, Sami, Şevki, Şevket Efendi'dir.

Mevlevî müzehhipleri, başta Kur'an olmak üzere, hadis kitapları, Mevlânâ ve tarikat büyüklerinin kitaplarını süslemişlerdir. İlk Mesnevî 677 / 1278 tarihinde Muhlis bin Abdullah tarafından tezhiplenmiştir.

Mevlevî mücellitler: Ebubekir el- Cildi el-Mevlevî (19.asır), Mehemmed Said Hemdem Çelebi (19.asır), mücellit Derviş Mustafa (öl. 1223 / 1808).

Mevlevîler kağıt oyma sanatı olan kaatı'lık (oymacılık)'ta da kendilerini göstermişlerdir. Eski kitap sanatları içinde mühim bir yeri olan ve kaatıa denilen bu oyma eserler, kağıt üzerine yazılmış zarif bir hattı, ince bir motifi en küçük detaylarını dahi bozmadan yardımcı kesici aletlerle oyup çıkarmak

ve başka bir kağıt üzerine orijinalindeki gibi yapıştırmak sanatıdır. Oyma sanatıyla hazırlanmış tek tek levha olduğu gibi, yüzlerce sayfalık yazı ve albümler de vardır. Bu eserler daha çok, "Yâ Hazreti Mevlânâ" yazılı (bkz. Ekler, s. 469, 470, 471) Mevlevî sikkesi şeklinde yapılmıştır (Bayat, 1989 : 84; Derman, 1974 : 68).

Mevlevî kağıt oyma sanatkârları (Kattâ'lar) : Bursalı Fahrî, Eyyubî Derviş Hasan Dede, Konyalı Hacı Raşit Lutfullah, Mehemmed bin Gazanfer, Süleymanü'l-Mevlevî, Hacı Halil Hilmi Efendi. 19.asır öncesi bu sanatta mahir, Mehmed b. Gazanfer (öl. 929 / 1523'den sonra), Fahrî (öl. 1020 / 1618), 18.asır sanatçılarından Eyyûbî Derviş Hasan Dede bunların bilinen en meşhurlarıdır (Ünver, 1980 : 14-16). .

Ağaç İşleri ile uğraşan Mevlevîler : Bedreddin-i Neccar-ı Mevlevî, Sinaneddin-i Neccar, Mahmud-ı Neccar, Hümamüddin Mehemmed bin Künîk el-Konevî.

Mevlevî ebrûzenler : Niyazi Sayın ve Mevlevî muhibbi Mustafa Düzgünman.

Mevlevî dervişlerin yaptığı işlemelerden, kavuk örtüsü, bohça, seccade, levha, bazı Mevlevî büyüklerinin sandukaları üzerinde bulunan sanduka örtü (pûşîde), perde gibi eşyalar üzerinde görünen işlemeli bazı Mevlevî sembolleri de mevcuttur.

Mevlevî dervişleri bütün bu sanatlarla meşgul olurken, bir sanat zevki ve endişesi taşımış ve bu doğrultuda mükemmele erişme çizgisinde eserler vermişlerdir. Ancak, özellikle son asırda, tekkelerin vakıf gelirlerinin fark edilir bir düzeyde azalmasına bağlı olarak, bağlı bulundukları tekkelere ekonomik katkıda bulunmak için de böyle bir endişe taşımış ve bu doğrultuda da eserler vermişlerdir.

Hat sanatının seçkin örneklerinden oluşan levhaların çevresine sulu boya-guvajla yapılmış paspartu resimleri de enteresan bir grup oluşturmaktadır. Bu eseler hem hat, hem resim sanatının bir bütünlük içinde sunulduğu plastik sanat ürünleridir. Günümüzde müzelerde ve özel koleksiyonlarda bulunan bu ürünler, bir grubu sanatçının imzasını taşımakta veya "Fenafillah", "Aptullah" gibi mahlaslarla karşımıza çıkmaktadır. İmzalı örnekler arasında bazı parçalarda vakıf kaydı da bulunmaktadır (Barışta, 1992 :145).

Şehabettin Uzluk'a göre, güzel sanatların çeşitli şubelerindeki başarılar arasında resim alanındaki varlık, unutulamayacak bir durum, bir nicelik ve niteliktedir (Uzluk, 1964 : 41). Resim sanatı, Fennî gibi belli ressam şahıslar etrafında mektepler kuracak kadar ilerleme kaydetmiş ve bu mektepler bir çok ressamın yetişmesine katkıda bulunmuştur (Uzluk, 1957 : 64). Bununla birlikte Mevlevî tarikatı diğer tarikatlara oranla, daha çok şâir ve musikişinas yetiştirmede ön plana çıkmıştır. Bunu sayı olarak, hattalar izler. Ressam Mevlevîlerin sayısı, şâir, musikişinâs ve hattat Mevlevîlere göre belirgin bir şekilde daha azdır. Fakat gene de Mevlevî ressamlar, resim sanatı içinde değerli eserler vermişlerdir.

e-MEVLEVÎ EDEBİYATI

Osmanlı toplumunda edebiyat, sözün estetik yanını içine alarak hayatın temel fonksiyonu olmuştur. Osmanlı şiiri, batınî gücünü İslâmî gelenekten, zahirî gücünü de devlet politikasından almıştır. Osmanlı şiirinin alt yapısını oluşturacak bilgi, kültür ve birikim, medrese ve tekkelerden elde edilmiş; bu mekânlarda herkese edebî kültür ve şiir alışkanlığı verilmiştir. Osmanlı ülkesinin her tarafında şiire ve şâire talep olmuş, Osmanlı bu estetik anlayışı uç sınıra dayandırarak, sözü şiir olarak hayatın içine, bizzat katmıştır. Osmanlı Devleti'nde şiir 3 ayrı muhitte söylenmiştir: Aydın çevreler, tekkeler, halk toplulukları. Bu değişik muhitlerdeki sanatkârâne şiir söyleme gücü, alınan eğitim ve yaşam biçimi ölçüsünde değişim göstermiştir. Şiirin temelleri İslâm'a endeksli olarak, ayetler, hadisler, kıssalar, menkıbeler, kelam / ilmihal bilgileri, gelenek ve sistem vb. çerçevesinde geliştiği için de toplumun bütün kesimlerini kucaklamıştır (Pala, 1999 : 9-10).

Orta Asya'da klâsik edebiyatın ilk örneği olan Kutadgu Bilig'in yazıldığı 11.yüzyılda Ahmet Yesevî ile başlamış ve 13.yüzyılda Anadolu'da Yunus Emre ile olgunluk kazanmış olan tarikatlar, kendi çevrelerinde gelişip yayıldıkça, edebiyatta da çeşitli ürünler meydana getirmişlerdir. Böylece geniş çapta, genel bir nitelik taşıyan tasavvuf ve hurufî edebiyatlarından başka, bir Mevlevî edebiyatı, bir Bektaşî edebiyatı doğmuştur. Diğer tarikatların edebiyatları, bu 2 tarikatta olduğu kadar gelişmemiş ve yayılmamıştır (Levend, 1962 :107).

Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled, Mevlânâ tesirini Türk Edebiyatı'nda ilk başlatandır. 626 / 1228 yılında Konya'ya gelen Mevlânâ'nın şiirinde Türkçe, tek başına bir manzume çapında olmasa da, beyit seviyesine varan dağınık ifadeler halindedir. Sultan Veled'te dağınık ifadelerden öte, sayısı 12'yi bulan gazel seviyesine yükselmiştir. Mevlânâ'nın Divan-ı Kebîr'inin Anadolu'da klâsik edebiyatı hazırlayıcı bir tesir yarattığı da kesin gibidir (Öztekin, 2000 : 14). Mevlânâ'nın Mesnevîsi de Türkçe olmadığı halde, Anadolu'da ve Anadolu dışında büyük çapta tesir bırakmıştır.

Mevlânâ'dan sonra Anadolu'da yetişen tasavvuf ehlinin zengin bir edebiyat muhiti ortaya koyduğu görülür. Bu muhit içerisinde en müstesna yeri Mevlevî tekkeleri işgal etmektedir. Mevlevîlik kültürünün sanat ve edebiyat sahasında zengin motifler taşıması, Mevlânâ müntesiplerinin genellikle aydın tabakadan olması, Mevlânâ'nın şiir yoluyla toplumu irşadı, Mevlevîliğin diğer tarikatlara nazaran edebiyat hakimliğini daha aktif olarak üstlenmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Bunda vezin ve kafiyeye bağlanan sözün daha uzun yaşaması ve daha fazla akılda kalıcı olmasının da etkisi büyüktür (Çelebi, 1957 : 148).

Mevlevîlik bu anlamda Türk Edebiyatı'na önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Mevlânâ'nın büyük bir sûfî olması kadar, dünyaca ünlü bir şâir olması ve musikiye ilgi duyması bu geleneğin oluşmasında büyük etkendir. Mevlânâ'dan sonra, Sultan Veled tarafından kurulan Mevlevîliğin, Selçuklu

ve Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü coğrafyada siyasî, sosyal ve edebî hayata etkisi büyük olmuştur. Siyasî ve sosyal hayat içinde Mevlevîhaneler, güzel sanatların bütün şubelerini bünyesinde barındırmış ve bilhassa Mevlevîhane çevresinde bir edebî muhit meydana gelmesinde etkili olmuştur. Mevlevî edasının, giyimde, yemekte, günlük hayatın hemen her yerinde görülmesi neticesinde meydana gelen bu edebî muhit, Mevlevî şâirlerinin yetişmelerinde en mühim etken olmuştur.

Hepsi birer mekteb-i edeb olan Mevlevî tekkelerinde hayat sürenlerden her biri şâir değilse de, mutlaka şiir okuyacak veya şiirden tat alacak yapıya sahiptir (Enver, 1309 : 7). Mevlevîlere göre şiir, "sünnet-i seniyye-i Mevlevîyye" olan "kelâm-ı mevzûn" dur (Genç, 1993 :131). Mevlevî edebî muhitinin oluşumu ve yayılmasında bu bakış açısı da önemli olmuştur. Başlangıçta bilhassa Mevlevî tekkelerinde, sonra tekkelerle birlikte camilerde, daha sonra da tekke, cami ve evlerde miraciye okunması gelenek haline gelmiştir. Bu görüş, Mevlevî Edebiyatı'nın zamanla nasıl yayıldığına delil olarak gösterilebilir (Akar, 1991 : 85). Günümüzde notaya alınan ve yaşayan en eski mi'râciye, bir Mevlevî şâiri olan Nâyî Osman Dede (öl. 1142 / 1729)'ye aittir (Akar, 1991 : 79-80).

Mevlevî dergâhları zengin kütüphanelere sahip olup, âdeta ilim yuvaları halindedir. Dergâhın şeyhi ve müritleri tarafından biriktirilerek oluşturulan kütüphanelerden en dikkati çekeni, Konya'daki daha sonra "Mevlânâ Müzesi" adını alan, "Âsâr-ı Atîka Müzesi"'dir. Burada ve diğer Mevlevî kütüphanelerinde başta Mevlânâ'nın eserleri olmak üzere, hadis kitapları, Gazâlî, Attar, Muhiyiddîn-i 'Arabî'nin pek çok eseri, şiir mecmuaları, şâirlerin divanları vb. mevcuttur (Faroghi, 1997 : 206). Mevlevîhanelerde, Arapça sarf-nahiv, coğrafya, atlas, cebir konularında eserlere de rastlanılır.

Mevlevîhanelerde, Kur'ân'dan sonra ilk demirbaş kitap Mesnevî olmak üzere, sırasıyla menâkıp kitapları, divanlar, şiir mecmuaları önemli bir külliyat halindedir. Örneğin, Girit / Hanya Mevlevîhanesi Kütüphanesi'nde yaklaşık 644 kitap mevcuttur. Bu kitaplar, Mesnevî ve şerhleri, tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, akaid, siyer, mevlid, ilmihal, ahlâka ait kitaplar, şâirlerin divanları, Arapça sarf ve nahiv kitapları, atlaslar, coğrafya ve cebir kitaplarıdır (Kara, 1995 : 133-137). Mevlevîhanelerde oluşturulan bu kitaplıklar, bir Mevlevîhane kültürünü de beraberinde getirmiştir. Bu Mevlevîhane kültürü ve edebî muhiti, kendi içine kapalı bir muhit olmamıştır. Devrin Divan şâirlerinin bu edebî muhitle ilişkileri olmuş, onların da katıldıkları şiir sohbetleri sayesinde, Mevlevîler geleneğin dışında kalmamışlardır (Genç, 1993 : 131). Bu ortamda, Divan şâirleri ile Mevlevî şâirleri zaman zaman birbirlerinin şiirlerine nazîreler de söylemişler; bu edebî muhitin ve edebiyatın gelişmesi ve yayılmasında etken olmuşlardır. Nazîre yazma, Mevlevîhanelerde oluşan edebî muhite, genç şâirlerin de katılmasına yol açmış ve bu doğrultuda Mevlevî Edebiyatı zenginleşmiştir. Mevlevî şâirleri, gelenekte hazır olarak buldukları malzemeye, Mevlevî ortamının Mevlevîyâne özelliklerini de katarak Mevlevî Edebiyatı'nın da, Divan Edebiyatı'nın da zenginleşmesini sağlamışlardır.

Mevlânâ'nın eserlerine, bir Divan şâiri ile bir Mevlevî-Divan şâiri farklı yaklaşmıştır. Divan şâiri kendi şiir birikimini mihver tutarak, Mevlânâ'nın eserlerinden ve Mevlevî kültüründen etkilenmiş; Mevlevî-Divan şâiri ise Mevlevî kültürünü mihver tutarak, Divan edebiyatı geleneğinden yararlanmıştır (Genç, 1993 : 130).

Türk Edebiyatı'nda Mevlânâ etkisi çok geniş çapta olmuştur. Mevlevî olan ya da olmayan şâirlerin eserlerinde, mutlaka Mevlânâ'dan ya da Mevlevîlik kültüründen izler vardır. Mevlevî olmayan Divan şâirleri, şiirlerini gelenek çerçevesinde yazarken, Mevlevî Edebiyatı'nın zengin malzemesine mutlaka başvurmuşlar, doğrudan ya da dolaylı olarak Mevlevî kültürünü manzumelerine sokmuşlardır. Mevlevîlik üzerinde Mevlânâ etkisi ise, zaten ilhamını Mevlânâ'dan alan tarikat için vazgeçilmez temel bir unsurudur. Mevlevî şâirler, zengin Mevlevî kültürü çerçevesinde gelenekten faydalanmışlar, bu da onların şiirlerinin zenginleşmesine katkı sağlamıştır. Böylece Mevlevî şâirlerin divanlarında, tamamen gelenek çerçevesinde veya Mevlevîlik kültürü çerçevesinde ya da her ikisinden de etkilenerek yazılan şiirler bir arada yer almıştır. Bu etkileşim sonucu Mevlevî şâirlerin divanları, Esrar Dede, Sakıb Mustafa Dede, Fasih Dede, Sabuhî Dede, Birrî Dede divanlarında olduğu gibi, hacim yönünden oldukça genişlemiştir.

Divan şâirleri, diğer tarikat mensuplarından ziyade, Mevlevî şâirlerinden ve dolayısıyla Mevlevîhane muhitinden etkilenerek, tasavvufu aslî unsurlardan biri haline koymuşlardır (Pala, 1996 : 57). Divan şâirlerinin, edebî şahsiyetleri oluşurken, Mevlevîhanelerde geçirdikleri şiir sohbetlerinin onlar üzerindeki etkisi inkâr edilemez. Nitekim, pek çoğunun divanında Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili zengin motiflere rastlanmaktadır (Pala, 1996 : 56-57). Divan Edebiyatı'nın tasavvufla zenginleşmesinde Mevlevî şâirlerinin ve Mevlevî edebî muhitinin etkisi büyük olmuştur.

Duygu, düşünce, hayal dünyası açısından nitelikli ve zarif bir edebî muhit meydana getiren Mevlevîler, Mevlevîliğin âdâb, erkân, an'ane ve terim hususiyetleri ile, Divan Edebiyatı içinde bir Mevlevî Edebiyatı meydana getirmişlerdir. Mevlevî şâirlerinin hemen hepsi, kaside, gazel gibi vadilerde Divan şâirleridir, fakat yine de bazı şiirleri bütünüyle Mevlevîyâne şiirlerdir.

Mevlevî Edebiyatı sadece Mesnevî tercüme ve şerhlerinden ibaret değildir. Tekke dışında tasavvufî şiirler yazan Divan şâirleri gibi, Mevlevî şâirleri de, tasavvufî karakter taşımayan lirik manzumeler, hikemî, âşıkâne, rindâne, didaktik şiirler de yazmışlardır. Bu sebeple de Divan şiiri, toplumu temelinden etkileyen bu köklü kültüre yabancı kalamamıştır.

Örneğin, Mevlevî olmayan Nev'î (öl. 1007 / 1599), 68 kaside, 1 tarih, 1 mesnevî, 4 terkibibent, 4 terciibent, 1 müsemmen, 2 müseddes, 1 tesdîs, 2 tahmis, 1 muhammes, 4 murabba, 559 gazel, 82 mukatta, 11 rubaî, 17 müfredten müteşekkil Divan'ında dinî-tasavvufî, hikemî, âşıkâne, rindâne, didaktik manzumeler kaleme almıştır. Nev'î'nin Divan'da yer alan âşıkâne gazellerinde klâsik şiirin genel konuları olan sevgilide güzellik unsurları, âşık, âşığın halleri, rakip anlatılmıştır. Dinî-tasavvufî gazellerinde, Allah'tan, Peygamber'in miraç hadisesinden, Peygamberlerin mucizelerinden, meleklerden, ayet ve hadislerden, ibadet, Kâ'be, ahiret ile ilgili

mefhumlardan bahisler vardır. Tasavvufla ilgili şiirlerinde, abdal, derviş, salik, dergâh, asa ile ilgili kavramlar, Hallâc-ı Mansûr, Mevlânâ, Rabia Hatun gibi mutasavvıflar zikredilir. Bunlardan başka tabiatla ilgili şiirler de Divan'da büyük bir yekun tutar. Ayrıca Divan'da 25 ayrı vezin kullanılmış olup, 558 gazelin 480'i, 5 beyitten oluşmuştur.

Mevlevî büyüğü Esrar Dede (öl. 1211 / 1796)'nin, 14 kaside, 3 müseddes, 2 terkibibent, 1 müsebba, 6 tahmis, 3 muhammes, 6 murabba', 8 tarih, 17 mukatta'at, 264 gazel, 148 rubaî, 4 mesnevîden oluşan Divan'ının muhtevasını, dinî-tasavvufî unsurların yer aldığı şiirler, Mevlevîlik unsurları ile ilgili şiirler, aşk, rintlik, tabiat konularının yer aldığı şiirler oluşturur. Esrar Dede'nin Divan'ında, tevhid, münacât gibi türler bulunmasa da, dinî-tasavvufî unsurlar önemli bir yer tutar. Na'tlerde, Peygamber'in sıfatları, şefaati ve mucizelerinden bahisler vardır. Ayrıca diğer peygamberlerden, vahdet-i vücuttan da bahsedilir. Onun Kalenderîlik, Melamîlik, Hurufîliğin izlerinin de bulunduğu şiirleri içinde, en belirgin olan tarikat Mevlevîlik'tir.

Esrar Dede'nin tamamen Mevlevîlik etkisindeki, Enîs, Şeyh Galib, Munis, Dânişî, Gavsî Dede'lerle ilgili tahmisleri, Kasımpaşa Mevlevîhanesi ile ilgili tarihi, meşhur Mevlevî büyüğü Fasih Dede ile ilgili Fasih redifli, Monlâ-yı Rûm, Mevlânâ'dır, Celalü'd-dîn-i Rûmî'dir redifli şiirleri ayrıca dikkat çekicidir. Şems-i Tebrizî'ye na'tı, Sultan Veled'e rubaîsi Şeyh Galib'e kasidesi bulunan Esrar Dede'nin, raks, sema, bi-ş'nev, külâh-ı seyfî, istivâ redifli şiirleri de vardır. Mevlevî muhitlerinde yetişen Esrar Dede'nin kişiliğinde Mevlânâ ve Mevlevîliğin rolü büyüktür. Mevlânâ'yı aşk elçisi olarak vasıflandıran Esrar Dede, Mesnevî'yi de Kur'an ayetlerine benzetir. Esrar Dede'nin şiirlerinde Mevlevîlikle ilgili unsurlar önemli bir yer tutmaktadır.

Esrar Dede her şeyden önce lirik bir şâirdir. Aşkı Fuzûlî gibi acı ve hüzün yönüyle ele almıştır. Gazellerinde, sevgilinin ardından döktüğü gözyaşlarını, yalnızlığını, aşk yolunda çektiği cefâları anlatmıştır. Esrar Dede de, Fuzûlî gibi çektiği dertlerden zevk alır. Hatta klâsik şâirlerin hemen hepsinde olduğu gibi, gam ve dertle o kadar kaynaşır ki, vuslatı bile unutur ve istemez. Bir Mevlevî şâiri olan Esrar Dede'de de, gelenekte olduğu gibi beşerî aşktan İlahî aşka ulaşma vardır. Onun, Divan'ında tamamıyla beşerî aşkı işlendiği şiirlerinin yanında, tasavvufî aşkı anlattığı şiirleri de yer alır. Divan'ında daha çok Mevlevîlikle ilgili unsurlara yer veren Esrar Dede, din-tasavvuf, aşk konuları yanında, meyhane, şarap, bezmle ilgili konulara da yönelerek rindane duygularını dile getirir (Horata, 1998 : 78). Klâsik şiirde olduğu gibi kendisini rind kabul edip, zahide çatmıştır. Zaten onun Mevlevîliğin Şems kolundan olması da Divan'ındaki rindane duygulara daha bir önem kazandırmıştır. Ayrıca, Esrar Dede Divan'ında 24 ayrı çeşit vezin kullanmış olup, gazelleri genellikle 5 yada 9 beyitlidir. 15 beytin üzerinde de 30 civarında gazeli mevcuttur.

Mevlevîlik çoğunlukla aydın kesimlerde ve şehir merkezlerinde yaygınlık gösterdiği için, Esrar Dede de olduğu gibi, tarikat mensupları da edebî ürünlerini aruz vezniyle Divan şiiri tarzında yazmışladır. Mevlevî şâirleri aruzun yanı sıra hece vezniyle de şiirler kaleme almışlardır. Hece ile

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

yazan Adem Dede, Buhuruzâde Itrî, Musa, Hammamizâde İsmail Dede, Şem'î, Adlî, İlhamî, Şeyh Galib, Nahifî, Şâhidî, Muhyî gibi Mevlevî şâirler de vardır; ancak sayıca bu şiirler, aruzla yazılanlar yanında çok az kalmıştır.

Mevlevî şâirlerin şiirleri, Divan Edebiyatı teknik ve estetik çerçevesine uygundur (Gölpınarlı, 1983 : 449). Mesela, meşhur bir Mevlevî büyüğü olan Sakıb Mustafa Dede'nin, Divan'ında 37 kaside, 165 gazel, 22 tarih, 48 rubaî vardır. Bunların hepsi Divan şiiri açısından nitelikli şiirlerdir. Hemen her vadide şiir söyleyebilen Sakıb Mustafa Dede, şiirlerinde aruza ve dile hakim, olgun bir üslûba sahip usta bir Divan şâiridir. Onun Divan'ındaki şiirlerin, çoğunda Mevlevîyâne söyleyiş görülür. Şöyle ki, 16 beyitlik Mevlânâ redifli kaside, 53 beyitlik Mesnevî redifli kaside, 51 beyitlik sema redifli kaside, 57 beyitlik Mevlevî redifli kaside, 25 beyitlik Mevlevî redifli başka bir kaside, 37 beyitlik gene bir Mevlevî redifli kaside, 28 beyitlik Mevlevîlerüz redifli kaside, 58 beyitlik Mevlevîhane redifli kaside, 27 beyitlik ney redifli kasîde, 21 beyitlik rebâb redifli kaside, 40 beyitlik kudüm redifli kaside, 23 beyitlik def redifli kaside, 30 beyitlik dervişân redifli kaside, 46 beyitlik evliyâ redifli kaside yer almaktadır. Esrar Dede ve diğer Mevlevî şâirlerinde de, hatta Divan şâirlerinde de benzer şekilde, Mevlevîyâne söyleyişte zenginliklere rastlamak mümkündür. Buradan hareketle, Mevlevî Edebiyatı ile Divan Edebiyatı'nın birbiri içinde şekillendiği söylenebilir.

Mevlevî şâirlerin çokluğu (bkz. : 427-434, 451-452), müstakil tezkirelerin de yazılmasına sebep olmuştur. Sâkıb Dede'nin Sefîne-i Mevleviyye'si, Esrar Dede'nin Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyyesi, Ali Enver'in Semahane-i Edeb'i Mevlevî şâirlere ait tezkirelerdir.

Mustafa İsen'in makalesinde, hazırladığı tabloya bakıldığında, şâirlerin mensup oldukları 12 tarikat içinde Mevlevîliğin, Divan şâirlerinin en çok iltifat ettikleri tarikat olduğu, açıkça görülmektedir. İsen'in tespitine göre; tarikat müntesibi 320 şâir içinde, 220'sinin Mevlevî olması oldukça dikkati çeken bir orandır. Bu 220 şâir, %68'lik oranla diğer tarikatlar içinde şâir yoğunluğu bakımından ilk sırayı almıştır. İsen'e göre Mevlevîlik, Türk edebiyat ve musikisine büyük katkılar sağlayan tarikatların başında gelir ve bunda, Mevlânâ'nın büyük şâir olmasının da etkisi büyüktür (İsen, 1997 : 216-220).

Benzeri bir çalışma Nâmık Açıkgöz tarafından yapılmıştır. Açıkgöz'ün verdiği listede 114 Batı Anadolu şâiri tespit edilmiştir. Yazarın ifadesine göre, bu 114 şâirin 30'u tasavvuf terbiyesi görmüş kişilerdir ve bunlardan 22 tanesi Mevlevî'dir. 18 Afyon'lu şâirin 13'ünün mutasavvıf ve bunlardan 11'inin Mevlevî olması da ayrıca dikkat çekicidir (Açıkgöz, 1988 :122-123).

Kıbrıs'ta klâsik şiir Siyahî Dede ile, yani Mevlevîlikle başlamıştır denilebilir. 1607 yılında kurulan Lefkoşe Mevlevîhanesi, Kıbrıs'ın ilk Mevlevî-Divan şâiri olan Siyahî Dede'yi yetiştirmiştir. Kıbrıs'ta bir edebî muhit oluşturarak, klâsik edebiyatın doğması ve zenginleşmesine bire bir katkıda bulunan Dânişî Ali Dede (öl. 1095 / 1683), Siyahî Mustafa Dede (öl. 1122 / 1710), Hızır Handî Dede (öl. 1140 / 1727), Ârif Dede (öl. 1138 / 1725), Sadrî Dede (öl. 1132 / 1719) Kıbrıs'ta yetişen Mevlevî-Divan şâirleridir (İsen, 2000 : 160).

Siyahî Dede, Kıbrıs'ta bir edebî muhit kurmuş ve buradan kendisi gibi kudretli pek çok Mevlevî şâirin yetişmesine vesile olmuştur. Bu edebî muhitten feyz alan şâirler şunlardır: Mustafa Sakıb Dede (öl. 1148 / 1735), Talib Dede (öl. 1100 / 1688), Muhib Dede (öl. 1137 / 1717), Nesib Yusuf Dede (öl. 1226 / 1714), Müneccimbaşı Ahmed (öl. 1113 / 1701), Lebib (öl., 1126 / 1714), Hasib Dede (öl. 1132 / 1719) (Genç, 2000 :168-169).

Yine Avni Erdemir de Mevlevîliğin, musikişinas Divan şâirleri tarafından 38 kişi ve % 42.6'lık dilimle en çok rağbet edilen tarikat olduğunu söyler (Erdemir, 1999 : Giriş). Avni Erdemir'in çalışmasında musikişinas Mevlevî şâir olarak tespit ettiği isimler şunlardır : Adlî (öl. 1255 / 1839), Ahmed Ağa (öl. 1209 / 1794), Aşkî (öl. 1300 / 1882), Azmî (öl. 1311 / 1893), Bahtî (öl. 1026 / 1617), Bâkî (öl. 1355 / 1935), Celâl (öl. 1365 / 1946), Derviş Musa (öl. 1140 / 1728), Fahrî (öl. 1329 / 1911), Fâik (öl. 1308 / 1890), Fedâyî (öl. 969 / 1561), Fehmî Hüsam (öl. 1130 / 1911), Fennî (öl. 1120 / 1708), Garîbî (öl. 954 / 1547), Hâfız (öl. 950 / 1543), Itrî (öl.1123 / 1711), İlhami (öl. 1223 / 1808), İsmail (öl. 1261 / 1845), Künhî (öl. 1247 / 1831), Mazlûm (öl. 1072 / 1661), Nakşî Mustafa (öl. 1270 / 1853), Nâsır (öl. 1236 / 1821), Nâtî (öl. 1318 / 1900), Nâyî (öl. 1142 / 1729), Nazîm Yahya (öl. 1139 / 1726), Nebil (öl. 1307 / 1889), Nutkî (öl. 1219 / 1804), Râtib (öl. 1317 / 1899), Sâbir (öl. 1091 / 1680), Şeydâ (öl. 1214 / 1799), Şeyhî (öl. 1326 / 1908), Şûrî (öl. 990 / 1582), Vasfî (öl. 1279 / 1862), Sultan Veled (öl. 712 / 1312), Yusuf (öl. 1080 / 1669), Zihnî (öl. 1023 / 1614), Zîver (öl. 1278 / 1862), Zünnûn (öl. 16.yy.)

1-MEVLEVÎ ŞİİRİ

Şiir, musiki ve hat, Osmanlı'nın 3 gözde sanat şubesi olup, bütün bu alanlarda Mevlevîhanelerde eğitim verilirdi. Bilhassa şiir ve musiki, aralarında yakın ilişki ve benzerlik bulunan, kulağa hitap eden, sesle ilgili sanat şubeleridir. Şiir ve musikinin bünyesindeki ahenk ve güzellik unsuru, insan ruhunda çağrışımlar meydana getirerek, estetik zevkin oluşmasına yol açar. Vezin şiirin iç musikisini sağlar. Şiirde vezin ne ise, musikide de usul odur. Musiki eserlerinin güftelerinin vezinleriyle usulleri arasında bir paralellik vardır. Aruz vezni bu ahengi sağlamada etkendir. Divan şiirinde yer alan vezin, kafiye, redif, ses, beyit, kelime, sanatlar âdeta bu şiirin müziğini oluştururlar. Mevlevî müziğinden ayrılmasına imkan olmayan şiir, yüzyıllar boyu musiki ile birlikte Mevlevîhanelerin vazgeçilmez unsuru olarak, daima baş köşede yerini almıştır.

Mevlevî Edebiyatı denilince akla ilk olarak Mevlevî şiiri gelir. Mevlevîlikle şiir öylesine bir bütünlük arz eder ki, bütün Mevlevîhane şeyhlerinin, şeyhlerin müritlerinin şiirle yakından ilgili oldukları, hatta çoğunun da şâir olduğu malumdur.

Şiir, Mevlevî kültürü içinde öncelikle Mevlevîhanelerde canlı olarak tutulmuş, bu kuruluşlarda görev yapan hemen bütün şeyhler ve dedeler,

dervişler şiirle yakından ilgilenmişler; hatta Divan Edebiyatı içinde Şeyh Galib, Hoca Neş'et, Nâhifî, Neşâtî, Fasîh, Şâhidî, Nâyî Osman, Abdülbâkî Nâsır Dedeler gibi pek çok meşhur şâir yetiştirmişlerdir.

Mevlevîhaneler ile şiiri birbirinden ayırmak mümkün olmayıp, Mevlevîhanelerin çoğunun duvarında, kapısında, levhasında, kitabesinde, mihrabında şiirlere rastlanır. Konya Mevlânâ Dergâhı'nda bugün Hat Dairesi olarak kullanılan Tilâvet Odası'nın kapısı üzerinde, Yesarizade Mustafa İzzed Efendi'nin hattı ile yazılmış olan Molla Cami'ye ait, " Âşıkların kâbesidir bu makâm, noksan gelenler olur onda tamam" manasına gelen Farsça aşağıdaki şu beyit vardır :

Kâbetü'l-uşşâk bâşed in mekâm
Her ki nâkıs âmed incâ şod temâm

Huzûr-ı Pîr adı verilen Türbe salonunda yer alan iki levhadan birinde ise Türkçe;

Ya olduğun gibi görün
Ya göründüğün gibi ol

yazılıdır. Diğerinde ise, Mevlânâ'nın;

Gel, gel ne olursan ol gel
İster kafir, ister mecusi, ister puta tapan ol gel
Bizim dergâhımız ümitsizlik dergâhı değildir
Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel

anlamındaki Farsça rubaîsi yer almaktadır. Ayrıca, Kubbe-i Hâdrâ'nın doğuya bakan iç yüzeyindeki hat tezyinatında, "Buldu hizmet daima hizmet eden; kaldı mahrum sade kendin gözleyen" anlamındaki Farsça şu beyit yazılıdır:

Her ki hıdmet kerd u mahdûm şud
Her ki hodrâ dîd u mahrûm şud

Mevlevî teşkilatı, kendi içinde de bizzat şiire yer vermiştir (Pala, 1996 : 55). Ali Enver, Semahane-i Edeb'in girişinde, "Doğrusu Mevlevî tekkelerine birer mekteb-i edeb demek yakışık alır. Şiir, musiki, sükût bu tarîk-i şerîfin ahz-ı şerâ'itindendir. Bu cihetle dahil-i tarîkat olanlar şâir olamazlarsa bile mutlaka şiir okuyacak veyahut şiirden mütelezziz olacak mezâka sahip bulunurlar" der (Enver, 1309 : Giriş). Mevlevîhanelerde, Mesnevî ve Divan-ı Kebîr gibi şiir sanatının önemli eserlerinden şerhler yapmak, şiirden anlamak ve belâgatin inceliklerine vâkıf olmak âdeta şart gibidir. Bu sebeple de, Mevlevî dergâhlarının başı olan, Mevlevî şeyhlerinin şiirden anlamaları kendileri için bir zorunluluktur.

Tarikatlarda çok kullanılan bir tabir olan, "İhvânü's-safâ ve hullanu'l-vefâ" sözü, din kardeşliği yanında tarikat kardeşliğini de anlatır. Bu anlayış, aynı tarikata intisap eden kişilerin, birbirlerine ihvan olarak hitap etmesi ve aynı tarikattan olan kişileri kardeş bilmesi demektir. Mevlevî tekkeleri, şiir sohbetlerinin yapıldığı mekânlar olarak şâirleri bir araya toplama özelliğine sahiptir. Şiir ve nesre imkân hazırlayan Mevlevî tekkelerinde "suhanverân-ı ihvân-ı safâ"nın varlığı, sohbetleri edebî yönden verimli kılmıştır (Genç, 1993 :130).

Mevlânâ, Tanrı aşkını anlatabilmek için, şiirin sihirli dünyasından yararlanmıştır. Fihî Mâ-Fîh'te Mevlânâ, kendisini sevenlerin, ondan şiir söylemesini istediklerini, bu yüzden şiir söylemeye başladığını, Horasan'da kalsaydı şiir söylemeyip, vaazlarla halkı irşât edeceğini, ancak Anadolu'da şiirin çok geçerli olduğunu ve bu sebeple şiire meylettiğini belirtir (Mevlânâ, 1972 : 62). Mevlânâ'nın nazarında şiir, hiçbir zaman sadece şiir değildir. O şiirlerini İlahi hakikatleri anlatmak, insanları gafletten uyandırmak için söyler; şiir onun için bir araçtır (Beytur, 1965 : 7). Sultan Veled ise konu ile ilgili olarak, "Erenlerin şiiri tamamıyla tefsirdir, Kur'ân'ın sırlarıdır. Çünkü onlar, kendi varlıklarında yok olmuşlardır. Hak'ladır varlıkları, onların işleri, güçleri, duruşları Hak'tandır. Onlar Tanrı'nın kudret elinde alettir ancak. Şâirlerin niyetleri, üstünlüklerini göstermek, kendilerini belirtmek içindir. Erenlerin şiirleriyse, hırsı terk etmekten, nefsi yok etmekten meydana gelmiştir" der (Veled, 1976 : 65-66).

Türk edebiyatına büyük katkılar sağlayan tarikatların başında gelen Mevlevîlik, toplam 330 şâirle Divan şâirlerinin en çok iltifat ettiği tarikatlardandır (bkz.: Ekler,s.451-452). Mevlânâ'nın büyük bir şâir olması, bu gerçeğin oluşmasında büyük etkendir. Tarikat daha çok aydın kesimde ve şehir merkezlerinde yaygınlık gösterdiği için bu tarikat mensupları edebî ürünlerini aruz vezniyle ve Divan şiiri tarzında vermişlerdir (Kılıç, 1998: 228-229). Mevlevî şâirlerden, hece ile şiir yazanlar azdır. Bunlar; Adlî, İlhamî, Adem, Itrî, Musa, İsmail Dede, Şem'î, Nahifî, Şeyh Galib, Şâhidî, Muhyî'dir.

Mevlevî şiirini iki kısımda ele almak gerekir. Mevlevîlikte şiir, şiirde Mevlevîlik. Mevlevîlikte şiir, Mevlevîliğe intisap etmiş kişilerin tamamen Mevlevîlik etkisinde yazdıkları şiirlerdir. Şiirde Mevlevîlik ise, Mevlevîliğe intisap etmediği halde şiirlerinde Mevlânâ'ya ve Mevlevîliğe ait manzumeler vücuda getiren şâirlerin kaleme aldıkları manzumelerdir (Ünver, 1964 : 38). Mevlevî olan Divan şâirlerinin gelenekte olduğu gibi manzumelerle dolu divanları bulunduğu gibi, Mevlevî olmayan Divan şâirlerinin de, Mevlevîliğin âdâb, erkân, an'ane ve terimleriyle dolu şiirleri ve şiir koleksiyonları bulunur. Mevlevîlik, şiiri ve müziği ile aydın kesim üzerinde tesir bıraktığından ve Mevlânâ'dan beri Farsça ve aruzla şiir söylemek, bu tarikatta bir gelenek olduğundan Mevlevî Edebiyatı, Divan Edebiyatı tekniğini kabul etmiştir. Divan şâirleri, diğer tarikat mensuplarından daha çok, Mevlevî şâirlerinden ve dolayısıyla Mevlevîhane muhitinden etkilenerek eserler meydana getirmişlerdir.

Mevlevîhaneler, kültürün oluşturulması, işlenmesi, korunması, yaygınlaştırılması ve sürekliliğinde aktif birer rol oynamışlardır. Bu

mekânlarda yetişen Mevlevî şâirler, Divan şiirinin malzemesine zenginlik getirmiş, pek çok şâirin yetişmesine vesile olmuş, zengin kültür ve malzemesiyle Divan şiiri tarzında yazılmış şiirlerin sayısında bir hayli artışa sebep olmuşlardır.

Mevlevî tarikatı işlenmiş, zengin malzemesi ile daha güzel şiir ve musiki eserlerinin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Mevlevîlikte metin (şiir) ve besteler daha iyi işlenmiş ve mükemmele ulaşma çizgisindedir, folklor ve kültür kademeleri aşılmış ve bir medeniyet olma aşamasına gelinmiştir. Aynı geleneğin ürünü olan musikide adı güfte olan şiir, Mevlevîliğin malzemesi ile daha çok işlenmiş bir sanat şubesi olarak görünür. Bu işlenmişlik Mevlevî olan ya da olmayan Divan şâirlerinin eserlerinde bizzat yer alır. Mevlevîliğin işlenmiş malzemesi, Anadolu sahası Türk şiirine doğrudan etki etmiştir. Şöyle ki; Mevlânâ ve Sultan Veled'in şâir olmaları ve aruz vezniyle yazmaları, Divan şiiri açısından mühimdir. Anadolu'da ilk şiir söyleyenlerden olmaları bakımından da önemli olan Mevlânâ ve Sultan Veled, Divan şiirine birebir etki etmiş; onların etkisiyle Mevlevîlik ve Divan şiiri yüzyıllar boyu birbiri içinde gelişmiştir. Sultan Veled, Anadolu'da Mevlânâ'dan sonra, onunla Yunus Emre arasında ilk Türkçe yazan kişi olması bakımından da dikkati çekmektedir. Yunus Emre'den sonra yetişen Mevlevî şâirler olsun, edebî muhitin canlı olarak var olduğu Mevlevîhanelere pek de yabancı olmayan Divan şâirleri olsun, Mevlevîliğin işlenmiş malzemesi, Mevlânâ etkisi ve sevgisi ile pek çok manzume meydana getirmişlerdir.

Mevlevîler Divan Edebiyatı'nın kurucularıdır, denilebilir. Diğer bir deyişle, Osmanlı Divan Edebiyatı'nın kurulup gelişmesinde Mevlevîlerin büyük etkisi vardır. Klâsik edebiyatın önde gelen isimlerinden; Eflâkî, Sultan Divânî, Yusuf-ı Sîneçâk, Şâhidî, Cevrî, Fasih Ahmed Dede, Neşatî, Şeyh Galib gibi Mevlevî şâirleri; Nef'î, Nâilî, Bahaî, Nâbî, Şeyhülislâm Yahya, Ragıp Paşa gibi Mevlevî, Mevlevî muhibbi ya da Mevlevî olmayan Divan şâirleri bu geleneğin önemli temsilcileridir (Gölpınarlı, 1983 : 446-447).

Mevlevîlikte şiir dolayısıyla ağır basan bir İran etkisi vardır. Bu etkinin kaynağı İran'da daha erken dönemde gelişmeye başlayan tasavvuf akımıdır. Mevlevî şâirler, tasavvufa aşinadırlar. Bu yüzden onların şiirleri tasavvuf ağırlıklıdır. Bunda bilhassa Mevlânâ'nın yetiştiği çevre ve 13.yüzyılda Anadolu'daki edebiyat dilinin Farsça olması etkendir. 13.yüzyılın ikinci yarısıyla 14.yüzyılda, Anadolu'da Türk diliyle başlayan yazılı edebiyatın ilk temsilcileri, Sultan Veled, Gülşehrî, Yunus Emre ve Âşık Paşa'dır. Yunus Emre, Risaletü'n-Nushiyye'yi aruzla yazmış, Âşık Paşa da Mevlânâ'nın Mesnevîsi'nin tesiriyle ve onun vezninde yazdığı Garîb-nâme'sini ve bu kitaba dahil olmayan pek çok şiirini aruzla kaleme almıştır (Gölpınarlı, 1983 : 443).

Tarikatın resmi dili, kutsal dili sayılan, kümmelîn-i ricâl-i Mevlevîyye lisânı (Olgun, 1995 : 129) gibi isimlendirmelerle anılan Farsça, Mevlevî dergâhlarında Mevlânâ'nın eserlerine nüfuz etmek için gereklidir. Tekkelerin ve özellikle Mevlevîhanelerin mensupları, İslâm dinini öğrenmek için Arapça yanında, Mevlânâ'yı ve onun Mesnevîsi'ni anlayabilmek için Farsça

öğrenmek zorundadırlar. Bu sebeple, Mevlevî şâirlerin hepsi, son derece güzel Farsça bilirlerdi. Mevlevî şâirler, Mesnevî yoluyla Fars Edebiyatı'nı da mükemmel bir şekilde öğrenirlerdi. Bu yüzden Mevlevî şâirlerde Fars Edebiyatı'nın derin bir etkisi vardır. Onlar için Türkçe şiir söylemek, Farsça bir gazel yazmaktan farklı değildir. Onun için Mevlevî şâirlerin Türkçe divanlarından başka, Farsça divançeleri de vardır. Hemen hepsinin Türkçe şiirleri yanında, Farsça şiirleri de bulunmaktadır (Ayan, 1982 : 458). Bu şâirlerin listesi şöyledir:

Farsça Divan sahibi olanlar: Mevlânâ (öl. 672 / 1273), Sultan Veled (öl. 712 / 1312), Nâsirâ (öl. 1050 / 1640), Sabuhî (öl. 1057 / 1647), Şâhidî (öl. 957 / 1550).

Türkçe Divânı olanlar: Cemâlî Dede (öl. 15.yy.), Niyazî (öl.924/ 1518), Aşkî (öl. 984 / 1576), Bahtî (öl. 1026 / 1617), Burhan(öl. 797 / 1394), Fedâyî (öl. 969 / 1561), Fevrî (öl. 978 / 1570), Hâletî (öl. 1012 / 1603), İlmî (öl. 1020 / 1612), Ruhî (öl. 1014 / 1605), Safâyî (öl. 940 / 1534), Sâfî Ahmed (öl. 936 / 1529), Semâî Hasan (öl. 996 / 1587), Şahidî (öl. 957 / 1550), Yakîn (öl. 1000 / 1591), Zihnî Abdüddelil (öl. 1023 / 1614), Âdem Dede (öl. 1063 / 1652), Ârâmî (öl. 1040 / 1630), Arzî (öl. 1075 / 1664), Birrî (öl.1120/ 1709),Cevrî (öl. 1060/1650), Dânişî (öl.1095/1683), Fasih (öl.1111 /1699), Fennî (öl. 1120 / 1708), Gavsî Ahmed (öl. 1109 / 1697), Hasîb Dede (öl. 1121 / 1709), Hasîbî (öl. 1050 / 1640), Hemdemî (öl. 1090 / 1679), Itrî (öl. 1123 / 1711), Kâtibî (öl. 1078 / 1667), Mezâkî (öl. 1087 / 1676), Mîrî (öl. 1128 / 1715), Nâcî Ahmed (öl. 1123 / 1711), Nâsirâ (öl. 1050 / 1640), Nehcî (öl. 1127 / 1715), Nesîb (öl. 1126 / 1714), Neşâtî (öl. 1085 / 1674), Sâbir (öl. 1091 / 1680), Sabuhî (öl. 1057 / 1647), Sakıb (öl. Öl. 1148 / 1735), Sâhib Salih(öl. 1131 / 1718), Sahib İsmail (öl.1140 / 1727),Sâib (öl. 1065 / 1654), Sâmî (öl. 1097 / 1685), Siyahî (öl. 1122 / 1710),Şefîî (öl. 1082 / 1671), Şeyhzâde (öl. 1043 / 1633),Tâbî (öl. 1100 / 1688), Vecdî (öl. 1080 / 1669), Esrar Dede (öl. 1211 / 1796), Habîbî (öl.1153 / 1740), İlhâmî (öl. 1223 / 1808), Kânî (öl. 1206 / 1791), Musa (öl. 1140 / 1728), Nahîfî (öl. 1151 / 1738), Nâsır (öl. 1236 / 1820), Nazîm Yahya (öl. 1139 / 1726), Şem'î (öl. 1255 / 1839), Neş'et (öl. 1222 / 1807), Neyyir (öl. 1215 / 1800), Esîf (öl. 1145 / 1732), Enîs Receb (öl. 1147 / 1734), Şeyh Galip (öl. 1213 / 1799), Leylâ Hanım (öl. 1264 / 1848), Şeref Hanım (öl. 1277 / 1861), Nazif Hasan (öl. 1278 / 1854), 'Aynî (öl. 1254 / 1838).

Divançe sahibi olanlar: İsmetî'nin, Halis'in, Hulusî Dede'nin, Nazif Hasan Dede'nin Türkçe Divançeleri, Ayşî'nin Farsça ve Türkçe şiirlerinin bulunduğu Divançesi, Fasih'in Farsça Divançesi.

Bir Divân oluşturmayıp Farsça şiirler yazanlar : Bedreddin (öl. 800 / 1397), Burhan (öl. 797 / 1394), Celâleddin Ergun (öl. 775 / 1373), Eflâkî (öl. 761 / 1359), Emîr Âlim (öl. 798 / 1395), Feyzî (öl. 751 / 1350), Hızır Çelebi (öl. 750 / 1349), Şah Çelebi (öl. 780 / 1378), Zeyneddin (öl. 800 / 1397), Abâ-pûş Velî (öl. 890 / 1485), Fânî (öl. 910 / 1504), Fenâyî (öl. 925 / 1519), Abdî (öl. 954 / 1547),Bahtî (öl. 1026 / 1617), Cünûnî (öl.1030 / 1620), Fakrî (öl.950 / 1543), Ferruh Çelebi (öl. 1010 / 1601),Hâletî (öl. 1012 / 1603), Hüsrev (öl. 970 / 1562), La'li (öl. 980 / 1572), Meşâmî (öl. 993 / 1585), Sadıkî (öl. 936 / 1529), Safâyî (öl. 940 / 1534), Safî-i Hatayî (öl. 936 / 1529), Şâhidî

(öl. 957 /1550), Şem'î (öl. 936 / 1529), Şeydâ (öl. 936 / 1529), Vâsık (öl. 936 / 1529), Vefâyî Ebubekir (öl. 991 / 1538), Zihnî (öl. 1023 / 1614), Zünnûn (16.yy.), Adnî (öl. 1095 / 1683), Âşık (öl. 1113 / 1701), Câmî Ahmed (öl. 1082 / 1671), Derviş Osman (öl. 1055 / 1645), Deştî (öl. 1040 / 1630), Bostan (öl. 1040 / 1630), Halim (öl. 1090 / 1679), Hüsâm (öl. 1100 / 1688), Kara Bostan (öl. 1117 / 1705), Kerim (öl. 1080 / 1669), Lebib (öl. 1126 / 1714), Meyyâl (öl. 1080 / 1669), Mazlûm (öl. 1072 / 1661), Rüsuhî (öl. 1041 / 1631), Sâib (öl. 1065 / 1654), Samtî (öl. 1040 / 1630), Sıdkî (öl. 1050 / 1640), Şifâyî (öl. 1082 / 1671), Tahir (öl. 17.yy.), Tevekkülî (öl. 17.yy.), Toganî (öl. 1040 / 1630), Üveysî (öl. 1080 / 1669), Künhî (öl. 1247 / 1831), Neş'et (öl. 1222 / 1807), Nurî (öl. 1201 / 1786), İsmail Dede Efendi (öl. 1261 / 1846), Nakşî (öl. 1270 / 1853).

Bir Divan oluşturmayıp Türkçe şiir yazanlar: Burhan (öl. 797 / 1394), Celâleddin Ergun (öl. 775 / 1373), Davud (öl. 14.yy.), Eflâkî (öl. 761 / 1359), Feyzî (öl. 751 / 1350?), Zeyneddin (öl. 800 / 1397), Âdil (öl. 865 / 1460?), Fânî (öl. 910 / 1504), Fenâyî (öl. 925 / 1519), Hudâyî (öl. 885 / 1480), Lokmanî (öl. 925 / 1519), Mu'inî (öl. 15.yy.), Zamirî (öl.15.yy.), Abdî (öl. 954 / 1547), Arşî (öl. 1000 / 1591), Azmî (öl. 16.yy.), Bekâyî (öl. 1000 / 1591), Cünûnî (öl. 1030 / 1620), Dâlî (öl. 1010 / 1601), Derûnî (öl. 974 / 1566?), Derviş (öl. 980 / 1572), Dervişî (öl. 1000 / 1591), Fakrî (öl. 950 / 1543), Fânî (öl. 16.yy), Fedâyî (öl. 985 / 1577), Ferruh Çelebi (öl. 1010 / 1601), Ferryhî (öl. 925 / 1536?), Garîbî (öl. 954 / 1547), Günâhî (öl. 988 / 1580), Hâfız (öl. 950 / 1543), Hâletî (öl. 1012 / 1603), Hüsrev (öl. 970 / 1562?), Kâmî (öl. 987 / 1579), Kemal Ahmed (öl. 1010 / 1601), La'li (öl. 980 / 1572), Mahremî (öl. 950 / 1543), Mânevî (öl. 1000 / 1591), Mânevî (öl. 980 / 1572), Melâmî (öl. 960 / 1552), Meşâmî (öl. 993 / 1585), Muhyî (öl. 1149 / 1737), Necâhî (öl. 1000 / 1591), Nigâhî (öl. 940 / 1534), Penâhî (öl. 971 / 1563), Pervane (öl. 950 / 1543), Safâyî (öl. 940 / 1534), Sâfî Ahmed (öl. 936 /1529), Senâyî (öl. 950 / 1543), Servî (öl. 1000 / 1591), Sultan Divanî (öl. 936 / 1530), Şâh Çelebi (öl. 1000 / 1591), Şem'î (öl. 936 / 1529), Şeydâ (öl. 936 / 1529), Şinasî (öl. 16.yy.), Şuhûdî (öl. 1000 / 1591), Şûrî (öl. 990 / 1582), Ubeyd (öl. 995 / 1586), Ünsî (öl. 16.yy.), Yakîn (öl. 1000 / 1591), Zihnî (öl. 1023 / 1614), Zünnûn (16.yy.), Adnî (öl. 1095 / 1683), Hakîkî (öl. 1063 / 1652), Âşık (öl. 1113 / 1701), Ayşî (öl. 1060 / 1650), Dervişî (öl. 1083 / 1672), Derviş Osman (öl. 1055 / 1645), Deştî (öl. 1040 / 1630), Edib (öl. 1050 / 1640), Fennî (öl. 1077 / 1666), Ganem (öl. 1036 / 1626), Fevzî (öl.1100 / 1688), Ganem (öl. 1036 / 1626), Hayâtî (öl. 1050 / 1640), Hey'etî (öl. 1110 / 1698), Hicâzî (öl. 1080 / 1669), Bostan Çelebi (öl. 1040 / 1630), Kâmilî (öl. 1068 / 1657), Kâsım (öl. 17.yy.), Kelâmî (öl. 1050 / 1640), Külhanî (öl. 17.yy.), Lisânî (öl. 1129 / 1716), Lütfullah (öl. 1113 / 1701), Mazlûm (öl. 1072 / 1661), Meyyâl (öl. 1080 / 1669), Muhlis (öl. 1124 / 1712), Mukîm (öl. 1130 / 1717), Musa (öl. 1131 / 1718), Pîrî (öl. 1050 / 1640), Rahmetî (öl. 1030 / 1620), Receb 8öl. 1100 / 1688), Reşkî (öl. 1108 / 1696), Rüsuhî (öl. 1041 / 1631),Samtî (öl. 1040 / 1630), Sıdkî (öl. 1050 / 1640), Sûzî (öl. 1085 / 1674), Şehidî (öl. 1082 / 1671), Şifâyî (öl. 1082 / 1671), Tâib (öl. 1126 / 1714), Tâlib (öl. 1100 / 1680), Tâlibî (öl. 1130 / 1717), Uzletî (öl. 1079 / 1668), Vehbî (öl. 1112 /

1700), Ârifî (öl. 1137 / 1724), Firâkî (öl. 1155 / 1742), Garîbî (öl. 1198 / 1783), Hâfız (öl. 1218 / 1803), Hâfız (öl. 1198 / 1783), Hazin (öl. 18.yy.), Hızır / Handî (öl. 1140 / 1727), Hilmî (öl. 1180 / 1766),Künhî (öl. 1247 / 1831), Neş'et (öl. 1222 / 1807), Niyâz (öl. 1208 / 1793), Nurî (öl. 1201 / 1786), Nutkî (öl. 1219 / 1805), Resimâ (öl. 1218 / 1803), Sadık (öl. 18.yy.), Sadrî (öl. 1135 / 1722), Dürcî (öl. 1235 / 1819), Hasib (1287 / 1870), İsmail Dede Efendi (öl. 1261 / 1846), Nakşî (öl. 1270 / 1853), Vasfî (öl. 1279 / 1862), Zîver (öl. 1278 / 1862).

Mevlevîlik, Ulu Ârif Çelebi'den sonra, bir müddet Farsça ile Türkçe arasında bocalama devresi geçirmiş ve sonra mukaddes dil saygınlığına sahip olan Farsça'nın yerine Türkçe'yi hâkim kılmıştır (Genç, 1993 : 133). Mevlevîler, Farsça şiir söyleyerek geleneği yürütmekle birlikte, artık bu tarikatta Türk kültürü o kadar yerleşmiştir ki, ünlü İran şâirlerinden biri olan, Türk klâsik edebiyatına şiirleriyle derin surette tesir eden Sâib-i Tebrîzî bile Konya'ya gelip Mevlânâ'yı ziyaret etmiş, bir müddet orada kalıp Mevlevî olmuş, hilâfet alıp Tebriz'e dönmüş ve Mevlevîlik tesiriyle Türkçe gazeller söylemiştir.

Türk Edebiyatı'nda tesiri olan, Mevlevî şâirlerin şiirlerinde derin bir Mevlânâ ve Şems-i Tebrizî bağlılığı görülür. Şiirlerde Mesnevî ile Mevlânâ ailesine duyulan saygı ve sevgi, her fırsatta konu edilir. Çeşitli vesilelerle Mevlânâ'nın kerâmetlerinden ve hayatının menkıbevî yönlerinden olaylar anlatılır. Bunlara telmihlerde ve atıflarda bulunulur. Mevlevî silsilesindeki bağlılık Mevlevî şâirlerinde de görülür (Ayan, 1982 : 459).

Mevlevî şâirler şiirlerinde, her yeri geldiğinde Mevlânâ'dan, Şems'ten bahsetmişler; sema, ney, def, Mevlevî kelimeleri gibi Mevlevîlikle ilgili unsurları şiirlerine redif olarak sokmuşlardır. Örneğin, Şeyh Galib Divan'ında Mevlânâ, Sultan Veled, Hz. Şarih (İsmail Rüsuhi) redifli kasideler; Mevlevî Gümüş Dede'nin, Abdülhalim ve Manastırlı Hâfız Dede'nin vefatına tarihler; Mevlânâ'ya, Şâhidî'ye, Nesîb Dede'ye tahmisler vardır. Ayrıca Divan'da, tanbur, sema, ney, Mevlevî redifli şiirler de yer alır. Diğer manzumlerinin beyitlerinde de yer yer, Mevlânâ'nın hayatının menkıbevî yönleri ve Mevlevîkle ilgili telmih ve atıflara rastlanır.

Mevlevî tekkelerinde dinî ve tasavvufî bilgilerle donatılmış olan şâirler, tekke geleneğinden gelen edebî bilgi ve musiki etkisi ile şiirde kelimeleri daha titiz bir şekilde seçme eğilimindedirler. Mevlevîhanelerde, sema ve refakatinde musiki olduğundan dolayı, Mevlevî şâirler musiki ile de yoğrulmuşlardır. Bundan dolayı aralarında hem şâir, hem de bestekâr olanları vardır. Nazik, zarif ve süslü söyleyişe dikkat eden Mevlevî şâirler, Şeyh Galib (öl. 1213 / 1799), İsmetî (öl. 1076 / 1665), Nahifî (öl. 1151 / 1738), Sâib (öl. 1065 / 1654) başta olmak üzere, "Hint üslûbu"nun da etkisiyle şiirde daha ince, daha nazik hayaller ihtiva eden manzumeler yazmışlardır. Bu manzumeler, dinî ve tasavvufî iktibaslar, telmihler ve hayallerle yüklüdür.

2- MEVLEVÎ EDEBİYATININ KAYNAKLARI

Mevlevî şiirine kaynaklık eden, Mevlânâ'nın manzum eserleri, Mesnevî ve Divan-ı Kebîr, şâir ve aydınlara derinden tesir etmiştir. Mevlânâ'nın mensur eserleri ise, Fîhi Mâ-Fîh, Mektûbât ve Mecâlis-i Seb'â'dır. Mevlânâ'nın bu mensur eserleri, manzum eserleri kadar şöhret bulmamış olsa da, Mevlevîhanelerde temel kitaplar olarak daima yer almış ve okunmuştur.

FÎHİ MÂ-FÎH

Fîhi Mâ-Fîh, Mevlânâ'nın çeşitli konular üzerindeki fikirlerini öğrenmek için, Mevlevîhanelerde ve Mevlevîler arasında bir müracaat eseri olarak kabul görmüştür. Mensur bir sohbetnâme olan Fîhi Mâ-Fih, bir tarikat geleneği olan sohbetleri kaydetmek usulüne uyularak, Mevlânâ'nın çeşitli meclislerinde bulunmuş, sohbetlerini dinlemiş olan bir dervişin işittiklerini yazıya geçirmesi suretiyle oluşturulmuştur. Kitapta, Mevlânâ'dan " Mevlânâ dedi; buyurdu ki; Hüdâvendigâr buyurdu ki" şeklinde üçüncü şahıs olarak bahsedilir ki buradan hareketle, eserin bütünüyle Mevlânâ'nın tertibinden geçmediği anlaşılabilir. 1276 yılında yazılmış olan eser, 1247 -1273 yılları arasındaki 26 yıllık döneme ait olup, sade bir Farsça ile Mevlânâ'nın sohbetlerinin, oğlu Sultan Veled, Hüsameddin Çelebi veya müritlerinden birinin bir araya getirmesiyle oluşmuştur.

"Onun içindeki içindedir, içinde içindekiler vardır, içindeki içindekiler" anlamına gelen Fîhi Mâ-Fîh'in bazı yazma nüshalarında ise adının "Risâle-i Sultan Veled" ve "Esrâru'l-Celâliyye" olarak yazıldığı görülür. Tasavvufa dair bir eser olan bu kitap, Selçuklu veziri Muînüddin Süleyman Pervâne'ye ithafen yazılmıştır.

Fîhi Mâ-Fîh, kısa bir girişten sonra farklı uzunluktaki 61 fasıldan meydana gelmektedir. Her fasıl, bir konu veya mecliste bulunan bir müridin sorusuna Mevlânâ'nın verdiği cevap çerçevesinde gelişir, bu yüzden her fasıl kendi içinde bir bütünlük arz etmektedir.

Mevlânâ'nın muhtelif konular üzerine yaptığı konuşmaların bir araya getirilmesinden oluşan kitapta yer alan sohbetlerin esası tasavvuf konularıdır. Her bölümde Allah'ın varlığından ve birliğinden, dünya ve ahiretten, insandan, kâinattan, feleklerden, anâsır ve devirden, nebîlerden, sülûkdan, aşk ve cezbeden bahsedilir. Kitapta Mevlânâ'nın tasavvufî düşüncesi, dinî-ahlâkî öğütleri, dünyaya ve insana bakışı, devrinin olaylarını değerlendirme tarzı vardır. Eserde bazen Mesnevî hikâyelerinde görülen bir edâ ve ifade dikkati çeker, bazı yerlerde Mesnevî şerhi var gibidir. Öyle ki, Mevlânâ, bütün konuları halkın anlayabileceği tarzda misaller göstererek anlatır. Mevlânâ bu sohbetlerinde, çevresi ve kendisi ile münasebette bulunan Selçuklu sarayının ileri gelen devlet adamları ve tarihî Moğol istilası

ile ilgili bazı bilgiler de verir. Şems Tebrizî'nin, Burhaneddin Tirmizî'nin ve Selahaddin Zerkûbî'nin de yeri geldikçe adları geçer.

Malzeme bakımından oldukça zengin olan kitapta, bütün şark klâsiklerinde olduğu gibi, başta Kur'an olmak üzere, hadislerden, kıssalardan, klâsik şark hikâyelerinden Leylâ ile Mecnûn, Ferhâd ile Şîrin, Yusuf ile Züleyhâ'dan, Arapça ve Farsça manzum ve mensur sözlerden, mutasavvıfların söz ve menkıbelerinden bahisler vardır.

İstanbul, Ankara ve Konya kütüphanelerinde birçok yazma nüshası olan Fîhi Mâ-Fîh'in, çeşitli tarihlerde İran'da, bazı yazma nüshalar esas alınarak yapılmış tenkitli baskıları vardır. Eser ilk olarak Ahmed Avni Konuk tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Meliha Ülker Tarıkâhya'nın, Abdülbâki Gölpınarlı'nın ve Ahmed Avni Konuk'un yaptığı tercüme çeşitli kereler basılmıştır (Firuzanfer, 1338 / 1959; Tarıkahya, 1954 / 1974 /1985; Gölpınarlı, 1959 / 1972; Konuk, 1911).

MEKTÛBÂT

İslâm edebiyatlarında büyüklerin mektuplarını bir araya getirip, bir eser oluşturma geleneği vardır. Mevlânâ'nın Mektûbât'ı da bu türden bir eser olup, Mevlânâ'nın devrinde çeşitli kimselere yazmış olduğu 147 mektubu ihtiva eder. Mevlânâ'nın sonradan bir araya getirilen mektuplarından oluşan bu eserini, Mevlânâ kendisi yazmamıştır. 147 mektuptan oluşan Mektûbât'ı Mevlânâ, ayet, hadis, hikâye ve şiirlerle süsleyerek söylemiştir. Bunlar; 1-devlet adamlarına nasihat mahiyetinde olup, onları hayırlı işler yapmaya teşvik eden mektuplar, 2-sıkıntıda bulunanların ya da bir işinin halledilmesini isteyenlerin ricasıyla, maddî-manevî yardım için, ricada bulunduğu mektuplar ve 3-kendisine sorulan dînî veya ilmî konulara cevap olarak verdiği mektuplar olmak üzere 3 kısma ayrılabilir. Mektûbât, Feridun Nâfiz Uzluk tarafından İstanbul'da bastırılmıştır. Ayrıca, Abdülbâki Gölpınarlı tarafından da Türkçe'ye tercüme edilmiştir (Gölpınarlı, 1963 ; Uzluk, 1937).

MECÂLİS-İ SEB'Â

Mevlânâ'nın tasavvufî düşüncelerini anlatan eser, Mevlevîhanelerde, Mevlevîler tarafından kılavuz kitap olarak kullanılmıştır. Eser, Mevlânâ'nın 7 vaazının bir araya getirilmesinden oluşmuştur. Eflâkî'nin bildirdiğine göre, Şems-i Tebrizî'den sonra Mevlânâ pek çok kişinin ısrarı ile vaazlar vermiştir. Vaaz sırasında not edilen, Sultan Veled veya Hüsameddin Çelebi tarafından yazıya geçirilip, kitap haline getirilen eserde her vaaz, bir meclis olarak ele alınmış; her mecliste bir hadis konu edilerek, halkın anlayabileceği örneklerle ve halk hikâyeleriyle, o hadisin anlamı izah edilmiştir. Meclislerde ele alınan konular şunlardır :

I.Mecliste; Peygamber'in sünnetine uymalıdır. Doğru yoldan sapmış toplumda Peygamber'in yolunu tutan kişiye, bu güç iş sebebiyle 100.000 şehit sevabı verilir, şeklinde bir mesaj vardır.

II.Meclis; gösterişe kapılmadan kendini suç ve günahtan kurtarıp, Tanrı'dan korkan insanlar, Allah'ın lutfuna ulaşırlar. Gerçek zenginlik, mal zenginliği değil, gönül zenginliğidir. Hak âşıkları hırs, kibir ve kinden uzaktır, namaz ve niyaz ederler. Akıl ile gafletten kurtulup imana yönelirler, anlamındadır.

III.Meclis; kullar ibadet ve gönül yoluyla Allah'a yönelerek, ibadette gösterişten sakınıp, her işte Allah rızasını dilerse gerçek imana kavuşurlar, anlamında mesaj verir niteliktedir.

IV.Meclis; gönlü temiz, zâhirinde ve bâtınında gösterişten arınmış, yalnızca Allah'a tapan ve suç işlediğinde samimi olarak, pişman olup, tövbe edenler Allah'ın sevgili kullarıdır, manasındadır.

V.Meclis; bilgisiz, cahil insan, bostan korkuluğuna; bilgin, doğru yolu gösteren kılavuza, şifa dağıtan hekime; bilgi de, keskin günah kılıçlarına karşı koyan bir kalkana benzer. İnsan nefsin hilelerinden ancak din bilgisi ile kurtulabilir, anlamında mesajlar verilmektedir.

VI.Meclis; dünyaya bağlanan, dünya nimetlerine esir olup, Allah'a kulluk görevini yerine getirmeyen, ömrünü gaflet içinde geçirenlerin âkıbeti iyi değildir, manasındadır.

VII.Mecliste; insan, ancak akıl yoluyla kendine düşman olan nefsi tanır ve Allah'a yönelir, anlamında bir mesaj vardır.

Bu eser, Hulusi Efendi'nin tercümesi ile Feridun Nâfiz Uzluk tarafından İstanbul'da bastırılmıştır. Eserin Abdülbâki Gölpınarlı tarafından bir tercümesi yapılmış ve bu tercüme Konya'da basılmıştır (Uzluk, 1937 ; Gölpınarlı, 1965; Akyürek, 1937).

DİVAN-I KEBÎR

Mevlevî şâirler ve Divan şâirlerine başlıca ilham kaynağı olan Mevlânâ'nın Divan-ı Kebîr'i Mevlevîhanelerde temel kitaplardan biri olarak saygı görmüş, okunmuş ve okutulmuştur.

Mevlânâ şiirlerini, arûzun 24 bahrindeki vezinlerle söylemiş ve her bahirdeki şiirleri alfabe sırasıyla bir araya getirmiş olduğundan Divan-ı Kebîr, 24 ayrı Divan gibidir. Mevlânâ bu bahirlerin her birinde çok sayıda şiir söylediği için, Divan'ı çok hacimlidir ki bu yüzden Divan-ı Kebîr adını almıştır. Divan-ı Kebîr'de Mevlânâ'nın kasideleri, gazelleri, terciibentleri, mülemmaları, rubaîleri ve Arapça şiirleri vardır. Mevlânâ şiirlerinin sonunda kendi adını vermemiş, Şems-i Tebrizî'nin adını söylemiştir. Bu yüzden Divan-ı Kebîr'in bir adı da Külliyât-ı Şems veya Divan-ı Şems'dir.

Divan-ı Kebîr'de bulunan şiirler aşk ve heyecan mahsulü lirik şiirlerdir. Bazı vezinler, âdeta şiirin konusuna göre seçilmiştir. Bu şiirler, ruhânî sırlarla, Rabbânî ilhamlarla doludur. Divan-ı Kebîr, insan duygularının olgun insan (insan-ı kâmil) cephesinin bütün boyutlarına uzanmıştır.

Divan-ı Kebîr'i, Mithat Baharî Beytur ve Abdülbâki Gölpınarlı Türkçe'ye tercüme etmişlerdir (Gölpınarlı, 1957 - 1960 ; Beytur, 1989 - 1900). Divan'da yer alan rubaîler, Divan-ı Rubâiyyât adıyla ayrı bir kitap haline getirilmiş, birkaç kere Türkçe'ye tercüme edilmiştir. 1765 rubaîyi içine

alan tercüme, Abdülbâki Gölpınarlı ve başka kişiler tarafından yapılmıştır (Gölpınarlı, 1964 ;Yücel, 1932; Çelebi, 1939). Divan-ı Kebîr İran'da ve Hindistan'da da basılmıştır. Bilhassa Alman ve İngiliz dillerinde bu divandan seçilmiş şiirlerin tercümeleriyle birlikte yapılmış pek çok yayımı görülür. Bu tercümelerden İngiltere'deki R.A. Nicholson'un İngilizce'ye tercümesi önem taşımaktadır (Nicholson, 1961).

Divan-ı Kebîr gibi, Mevlânâ'nın Mesnevîsi'nin de Doğu ve Batı edebiyatlarında tesiri çok geniş çaplı olmuştur. Doğu edebiyatlarında İran şâirlerinden Feriddün-i Attar, Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî, Molla Câmî, Bedîüzzaman Fûruzanfer, Pakistanlı Muhammed İkbal, Hindli Abdullah Dehlevî en belli başlı Mevlânâ ve Mesnevî hayranlarıdırlar. Batı edebiyatlarında da dikkati ilk anda çeken Mevlânâ ve Mesnevî hayranları, Fransız J. De Wallenbourg, Avusturyalı J. Von Hammer-Purgstall, Alman Friedrich Rückert, Rosenweig-Schwannau, Georg Rosen, Von Hussard, İngiliz Redhouse, Whinfield, Palmer, Reynold Allin Nicholson, A. J. Arbery, Alman Helmuth Ritter, Hans Meinke, Anne Marie Schimmel, Irene Melikoff'dur.

3- MEVLÂNÂ'NIN MESNEVÎ'Sİ VE GELENEKTEKİ YERİ

Kur'ân-ı Kerîm'in tasavvufî bir tefsiri olan Mesnevî, her türlü bilgiye sezgiyle varılabileceğini ve özellikle İlâhi bilginin ancak kendinden geçme ile elde edilebileceğini ileri süren, hikmetler ve hikâyeler kitabıdır. Mesnevî, İslâm dünyasında mukaddes bir kitap olarak tanınmıştır. 1260 / 1267 yılları arasında yazılan Mesnevî 6 ciltlik bir eser olup, aruzun fâilâtün / fâilâtün / fâilün vezniyle, 25.618 beyit olarak söylenmiştir. Beyit sayısı bazı nüshalarda farklıdır. 25.585 / 26.660 beyit arasında değişen eser, birçok hikâyeden oluşmuştur. Bunlardan bazıları bir beyit içinde anlatılmış, bazıları ise sayfalarca sürmüştür. Eserde konuların ana fikri mensur olarak yazıldıktan sonra, asıl manzum kısma geçilmiş; bir hikâyenin arasında başka hikâyeler ve uzun tasavvufî öğütler anlatılmıştır.

Mevlânâ kitabına Şark-İslâm edebiyatında bir şiir tarzının adı olan "Mesnevî" adını vermiştir. Bu eserin şöhretinden dolayı, mesnevî denince hatıra mesnevî nazım şeklinden ziyâde, Mevlânâ'nın Mesnevî'si gelmektedir. Mesnevî, şekil bakımından, kendinden önce kaleme alınmış, mesnevîlerden farklılık arz eder. Mevlânâ kendisine gelinceye kadar, hatta ondan sonra da alışılmış olan mesnevî'nin metnine, "Besmele" ile veya "Besmele ve hamdele" ile başlama, münacat ve nat'a yer verme âdetine uymamıştır.

Mesnevî'nin en büyük kaynağı, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerdir. Bu yüzden Mesnevî, Kur'an-ı Kerîm'in tefsiri sayılmış ve "Magz-ı Kur'an" (Kur'an'ın özü) adı ile anılmıştır. Mesnevî'de tefsir ve hadislerden başka; fıkıh, kelam, tasavvuf, tarih, tıp gibi ilimlere ait konular, dönemin geleneklerine ait bilgiler de yer almıştır. Mesnevî Türk, İran ve Hint kaynaklarında da "Magz-ı Kur'an" olarak kabul edilmiştir. Magz-ı Kur'an,

Kur'an'ın özü anlamında olduğu için, Mesnevî'nin ilk 18 beytine "Magz-ı Mesnevî" de denmiştir (Timuroğlu, 1995 :26).

Mevlânâ'nın Mesnevî'yi yazmasında Hüsameddin Çelebi'nin tesiri olmuştur. Hüsameddin Çelebi, o zamana kadar yazdığı gazellerinin büyük bir yekûn tuttuğunu biraz da mesnevî nazım şekline rağbet etmesini şeyhi Mevlânâ'ya söylemiştir. Mevlânâ bu sırada, Mesnevî'nin mukaddimesinden 18 beyti içine alan bir sayfayı çıkararak, kendisinin de, bunu düşündüğünü belirtmiştir. Bu sebeple 18 beyit, doğrudan Mevlânâ'nın el yazısıyla yazıldığından dolayı, Mevlevî dervişleri tarafından kutsal sayılmıştır. Bunun üzerine Mesnevî'nin nazmına başlanmış, Mevlânâ söylemiş, Hüsameddin Çelebi yazmış ve ortaya Mevlânâ'nın Mesnevîsi çıkmıştır (Köprülü, 1976 : 226). Hüsameddin Çelebi, Mesnevî'nin her cildini Mevlânâ'ya okumuş, Mevlânâ'nın yaptığı düzeltmelerden sonra bunları temize çekmiştir. Bu yüzden Mesnevî, Hüsami-nâme diye adlandırılmıştır. Mesnevî ayrıca, Saykal-i Ervâh (Ruhların cilâsı) olarak da tanımlanmıştır.

Mesnevî, yazıldığı tarihten itibaren büyük bir önem kazanmış, başta Mevlevîler olmak üzere bütün edebiyat ve tasavvuf âşıkları tarafından kabul görmüş, tasavvuf kitaplarına Kur'an ve hadislerden sonra Mesnevî beyitleri alınmıştır (Gölpınarlı, 1974 : Önsöz). Mesnevî, tam bir tasavvuf ansiklopedisi sayılıp, binlerce mutasavvıf tarafından Kur'an-ı Kerim'in bir nevi mistik tefsiri olarak kabul edilmiş ve onlar için ruhanî bir gıda haline gelmiştir (Schimmel, 1963 : 3).

Türkçe mesnevîlerde en çok adı geçen ve sitâyişle bahsedilen eser, Mevlânâ'nın Mesnevîsi'dir. Mesnevî'nin tesiriyle yazılmış mesnevîler şöyle gruplandırılabilir: 1- Mevlânâ'dan hürmet ve sitâyişle bahseden mesnevîler, 2- Mevlânâ'nın hayatı ve Mesnevî tercümeleriyle ilgili mesnevîler, 3- Mesnevî tesiri ihtiva eden mesnevîler (Çelebioğlu, 1978 : 99-100).

Mesnevî, tasavvuf edebiyatının en ünlü mahsullerinden sayılır. İslâm dünyasının her alanında, bilhassa Hint ve İran'da pek büyük bir nüfûza sahip olan bu eser, Anadolu Türkleri üzerinde daha yazıldığı zamandan başlayarak, tesirli olmuştur. Mevlânâ, eski mutasavvıf şâirlerin usûllerine uyarak, her fikri, nasihati, nazariyeyi uygun bir hikâye ile anlatır. Bu hikâyeyi bitirmeden söz arasında bir sırasını getirerek, ikinci, hatta onu da bitirmeden üçüncü hikâyeye geçer ve onlardan sonra ilk hikâyenin neticesi gelir (Köprülü, 1976 : 227-228). Mistik ve didaktik bir eser olan Mesnevî, insanın gerçek hayattaki ilişkilerini, çelişkilerini ve toplumdaki işlevinin ne olması gerektiğini ortaya koymuştur (Genç, 1993 :129).

Mesnevî'nin asıl ilham kaynağı Kur'an ve hadisler olmuştur. Bu itibarla Mesnevî'nin Kur'an'ın manzum tefsiri olduğu söylenir. Kur'an'ın Mesnevî'ye olan bu tesiri: 1- Anlatımdaki tertip, 2- Kıssalar, 3- Mana (lafzî ve mealen), 4- İfadelerdeki akıcılık ve icaz (az sözle çok mana ifade etmesi) itibarıyladır (Savran 1985 : 95). Mevlânâ'nın ilham kaynağını Kur'an ve hadisler teşkil etmekle beraber anlatım tertibinde de, Kur'an'ın tesiri görülmektedir. Çünkü, Mesnevî'deki, tevâzu, iyilik, ibâdet ölçüsündeki çalışma şevki, çalışma ve insan olmanın fazileti ile insan ruhundaki hasedin çok sayıda misal ve hikâyelerle anlatılması, tıpkı insanın Kur'an'da Allah'ın varlığını, birliğini,

yüceliğini tanımaya davet edilirken, olaylarla ilgili gerekli kıssaların verilmesine benzemektedir. Kur'an, insanları vahdaniyete davet ederken, özellikle Mekke'de nazil olan âyetlerde, Allah'ın varlığı, yüceliği, gücü ve inanmayanların hali çeşitli kıssalarla anlatılır. Mevlânâ da, Mesnevîsi'nde Peygamberlere, evliyâya ait menkıbelerden hikmetler sunduğu gibi, Kur'an ve Kur'an dışından da çeşitli hikâyeler söylemiştir. Mesnevî'nin önemli bir özelliği de, zikredilen bu misal ve hikâyelerin, Kur'an'dan alınmışsa kısaca temas edilmesi, Kur'an dışından olanlarınsa uzun uzun anlatılmasıdır (Savran, 1985 : 95).

Mesnevî, Kur'an'ı Kerîm'in hikâye sanatı ile kendine has bir duygu ve düşünce üslûbuyla anlatılmış şeklidir. Mevlânâ'nın eserlerinde, klâsik şark edebiyatında işlenen çeşitli motifler, ayetler, hadisler, enbiya kıssaları, mazmunlar, bilhassa Hakîm Senâyî ve Attâr'ın kullandıkları hayvan hikâye ve motifleri yer alır (Baykal, 1964 : 23-25). Gönül Ayan'a göre, Hakîm Senâyî ve Attâr'ın yazdıkları bu yolda birer denemedir ve bu tarzda asıl başarıyı Mevlânâ göstermiştir. Gönül Ayan Mesnevî'nin âlem şümûl oluşunu da bu teknik ve üslûba bağlar (Ayan, 1991 : 58). Mevlânâ Mesnevîsi'ndeki hikaye ve motiflerle, tasavvufî, dinî, felsefî, ahlâkî görüşlerini, bazen bir hikâye ile remzî olarak, bazen de bir veya birkaç beyit halinde teşbihlerle zengin bir şekilde izah etmiştir.

Mesnevî'de anlatılan hikâyeler; Kelîle ve Dimne, Ferîdüddîn Attâr'ın Esrârnâme ve Îlâhînâme'si, Sa'lebî'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sı, Gazzâlî'nin İhyâu Ulûmi'd-Dîn'i, Şems'in Makâlât'ı gibi eserlerden alınmıştır. Az sayıda hikâye de, halk arasında söylenilen, anonim türü hikâyelerdir (Yeniterzi, 1997 : 37). Mesnevî'de yer yer Cuhî menkıbeleri, Mahmud Gaznevî ve Ayaz kıssaları, Leylâ ve Mecnûn gibi Arap hikâyeleri anlatılır. Kısas-ı Enbiyâ ve Menâkıb-ı Evliyâ'dan bazı iktibaslarda bulunulur; yer yer de saray hayatından ya da umumî hayat safhalarından çeşitli münasebetlerle bahsedilir (Köprülü, 1976 : 229).

Hint masal kitaplarının en eskisi olan Pançatantra'da yer alan masallardan bazıları, Kelile ve Dimne 'de görülen bazı hikâyeler, Mesnevî'de de görülür. Mesela, "Fare ile Kurbağanın Arkadaşlığı", "Aslan, Tilki ve Eşek" hikâyeleri, sırasıyla Mesnevî, Pançatantra, Kelile ve Dimne, Ezop, La Fontaine'de görülmektedir (Sakaoğlu, 1985 : 105-106).

Nezahat Öztekin çalışmasında (2000 : 79-285), Mevlânâ'nın Mesnevîsi'ndeki hikâyelerin 13.-15.yüzyıl Anadolu Mesnevîlerine etkisini incelemiştir. Bu çalışmadaki ana başlıklar şöyledir: Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayrı'nda Mesnevî etkisi, Âşık Paşa'nın Garibnâmesi'nde Mesnevî etkisi, Mahmud Şebüsterî'nin Gülşen-i Râzı'nda ve Elvan Şirâzî'nin Tercümesi'nde Mesnevî etkisi, Yunus Emre'nin Risâletü'n-Nushıyyesi'nde Mesnevî etkisi, Tebrizli Ahmedî ve Esrarnâmesi'nde Mesnevî etkisi, Hamdullah Hamdî'nin Yusuf ve Züleyhâsı'nda Mesnevî etkisi.

Mevlânâ'nın Mesnevîsi'ni, Anadolu'da ve Anadolu dışında en ziyade tesir sahası olan eserlerden biri olarak gören Amil Çelebioğlu da (1999 : 29), Mantıku't-Tayr'da ve Garibnâme'de sık sık bu izlerin görüldüğünü, ayrıca İskendernâme, Letâyifnâme, Hüsrev ü Şîrin, Mürşidü'l-Ubbad, Mîracü'n-

Nebî, Câmiü'l-Ahbar, Muhammediye ve Ravzatü'l-Envar'da da az veya çok Mesnevî tesirlerinin görüldüğünü kaydetmiştir.

Mevlânâ, Mesnevî'deki bir çok bahisde kendine hitap etmiştir. Bu üslûp ve ifade tarzı, Mesnevî'nin bu derecede yayılması ve okunmasında başlıca etkendir. Mevlânâ, fikirlerini tasvir ederken, teşhis ve intak, sanatlarını kullanarak, fikirlerini kuvvetlendirme yoluna gitmiş; bir takım beşerî hakikatleri didaktik bir dille anlatmıştır (Ziya, Tarihsiz : 51).

Mesnevî'nin başında bulunan 18 beyit, onun Fatiha'sı gibi telâkki edildiği için, ilk 18 beyit başlı başına bir estetik program olarak ele alınabilir. Mesnevî şerhlerinde ve tercümelerinde, şârihlerin ve mütercimlerin ilk 18 beyte ayrı bir önem verdikleri görülür (Ayan, 1985 : 326-327). Mesnevî'nin asıl muhtevasının ilk 18 beyit içinde bulunduğu hususunda araştırmacılar birlik olmuştur. Şârihler 18 beyit içinde 8 defa tekrarlanan ney kelimesine özel bir mana atfetmişler, eserin tamamına ney vasıtasıyla nüfûz etmeye gayret göstermişlerdir (Çelebioğlu, 1986 : 5-23). Ayrıca, "Bişnev : İşit, duy, dinle" kelimesi üzerinde de etraflıca durmuşlardır. Mesnevî'nin Bismillâh'ın "b"si ile başladığına dikkati çekerek, bunu çeşitli şekillerde açıklamışlar; buna dair uzun şerhler yazmışlardır. Abidin Paşa'nın, Terceme ve Şerh-i Mesnevi-i Şerif'inde (Abidin Paşa, 1324 : 43) işaret ettiği bu konuya, tarafımızdan da dikkat çekilmişti (Açık, 2000 :190).

Farsça ve Türkçe'nin konuşulduğu Müslüman ülkelerde eğitim gören elit tabaka tarafından mutlaka okunan Mesnevî, eğitim ve kültürün bir simgesi olmuştur. Bu kültürel gelenek, günümüze kadar gelmiş, Mesnevî'nin bir çok dilde tercümeleri yapılmıştır. Mesnevî yalnız Hindistan, İran, Türkiye ve diğer Türk illeri gibi Doğu ülkelerinde değil, bütün Batı ülkelerinde de tanınmış bir eserdir. Mesnevî Avrupa dillerine de tercüme ve şerh edilmiştir. Georg Rosen'in, F. Rosen, James W. Redhouse, E. H. Whinfield, E. Wilson gibi pek çok kişinin tercümeleri de vardır. Mesnevî'nin İngiliz, Fransız, Alman dillerinde de tercümeleri vardır. Eserin izahlı ve tenkitli bir baskısı R. A. Nicholson tarafından yapılmıştır. İngilizce'ye yapılan en iyi şerh Nicholson'un şerhidir.

Osmanlı'da medresenin taassubuna karşı şiir, musiki ve raksı dinî bir şekle sokan Mevlevîlik, Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled ve torunu Ulu Ârif Çelebi'nin gayretleriyle kökleşip, bir çok yerde Mevlevîhaneler açıldıktan sonra, Mesnevî'ye Türkçe, Arapça, Farsça şerhler yazılmış; antolojiler düzülmüş; müşkül beyitleri izah için pek çok şerh kitabı kaleme alınmıştır.

4- MESNEVÎYE YAZILAN ŞERHLER

Bir ilim hazinesi olan Mesnevî'yi lâyıkıyle anlamak için, Mevlânâ'nın diğer eserlerini okumak, babası Sultanu'l-Ulemâ'nın, Seyyid Burhaneddin'in, Şems'in, hatta Senâyî ve Attâr'ın eserlerini de okumak gerekir. İşte bu güçlüğü kaldırmak için Mesnevî şârihleri, Mesnevî'yi açıklayan şerhler kaleme almışlardır (Yeniterzi, 1997 : 37). Gelenekte haklı bir yeri olan

Mevlânâ'nın Mesnevî'si, Mevlevîhanelerde en çok okutulan kitap olmuş ve bütün anlam alanlarına dikkati çekmek ve daha anlaşılır kılabilmek için ona, pek çok tercüme ve şerh yazılmıştır.

Mesnevî'ye yazılan şerhler içinde en isabetli olan, Mevlevîlerce "Hazret-i Şarih" olarak anılan, Ankaralı Rüsuhî İsmail Dede'nin Türkçe şerhiyle, Kemâleddin Hüseyn-al Harezmî, Bahr-al Ulûm Abd-al Ali ve bilhassa Veli Muhammed-i Ekberabadi'nin Farsça şerhleridir. Ayrıca, Sarı Abdullah'ın Türkçe şerhi de güzel ve doğru olarak nitelendirilir. Mesnevî'ye yazılan şerhler arasında en hatalı sayılanlarsa Şem'i ve Sürûrî'nin şerhleridir. Mesnevî'nin zor anlaşılan beyitlerine ait yazılan kitaplar içinde Müşâşefat-ı Radavî de önemlidir (Gölpınarlı, 1983 : 142-145) .

Farsça ve Arapça olarak Mesnevî'ye yazılan şerhler şunlardır: Bahr-al Ulûm Abd-al Ali (Farsça) / Çengî Yusuf Dede (Arapça) / Kemaleddin Hüseyn-al Hârezmî (Farsça) / Sürûrî (Farsça) / Mirzâ Rıza (Farsça) / Sebzvâri (Farsça) / Şâhidî (Farsça) / Veli Muhammed-i Ekberabadi (Farsça) / Yahya Efendi (Farsça) / Yûsuf-ı Sîneçâk (Farsça, 366 beytin şerhi olup, İstanbul Üniv., F.Y., No:6335) .

Mesnevî'ye yazılan Türkçe şerhler ise şöyledir:

15. yüzyıl şâirlerinden Mu'inî, Mesnevî-i Muradî adıyla Mesnevî'nin birinci cildini, 14.404 beyitle tercüme ve şerh etmiştir. Bu şerh, Türk Edebiyatı'nın ilk manzum Mesnevî tercümesi olması sebebiyle, edebiyat ve dil bakımından oldukça önemlidir. Mesnevî-i Muradî'nin 2 nüshası olup, bunlardan biri, İngiltere'de Cambridge Üniv. Kitaplığı, 194. Yazmalar listesi, No : 1000'de; diğeri de, Bursa Orhangazi Kitaplığı'nda, Umur Bey Vakfı, Eski Eserler, No: 1664-65'te kayıtlıdır.

16.yüzyıl şâirlerinden Mustafa Şem'î'nin şerhi, III. Sultan Murat devrinde başlamış ve yazımı uzunca bir zaman almıştır. Şârih, Mesnevî'nin 6.cildine 1009 / 1600 senesinde başlamıştır. Bu şerh, 6 cilt halinde olup, İstanbul Üniv. T.Y., No: 2093'te kayıtlıdır. Esrar Dede bu şerhi beğenir. Fakat bu şerh de hatalarla doludur.

Bosnalı Sûdî (öl. 1004 / 1595)'nin 1569'da kaleme aldığı Mesnevî şerhi de basılmamış olup, devrinde tanınmış bir şerhtir.

16.yüzyıl şâirlerinden Mehmed İlmî Dede, Mesnevî'yi Şerh-i Cezîre-i Mesnevî adı ile şerh etmiştir. Bu şerh, İstanbul Üniv., T.Y., No : 1334'te kayıtlıdır.

17.yüzyıl şâirlerinden Ankaralı Rüsuhî İsmail Dede'nin şerhi, bugüne kadar yazılan Türkçe Mesnevî şerhlerinin en güzeli sayılır ve bu yüzden Rüsuhî İsmail Dede, Hazret-i Şârih olarak bilinir. Rüsuhî İsmail Dede, Mesnevî'nin 6 cildini Fâtihü'l-Ebyât adı ile tam olarak şerh etmiştir. İsmail Dede, Muhyiddîn-i Arabî ve İbn Fârız'ın etkisinde kaldığından, bu şerhin dili Arapça ve Farsça kelimelerle yüklüdür. Bu şerh, Mısır'da 1252 / 1836'da ve İstanbul'da 1289 / 1872 yılında basılmıştır.

Adnî Dede (öl. 1095 / 1683), Mesnevî'den seçtiği beyitleri 6 cilt halinde şerh etmiş olup, bu şerh 1688 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Abdülmâcid Sivasî (öl. 1049 / 1639), 1625'te kaleme aldığı Mesnevî'nin birinci cildinin bir kısmını şerh etmiş olup, bu yarım şerh, basılmamıştır. Bu şerh İstanbul Üniversitesi Ktp., T.Y. No : 196'da kayıtlıdır.

Sabuhî Ahmed Dede de, Mesnevî'yi, El-İhtiyârâtü'l-Hazret-i Mesnevî-i Şerîf adı ile şerh etmiştir.

İbrahim Cevrî (öl. 1060 / 1650), Hall-i Tahkîkât adlı eserinde Mesnevî'den seçtiği 40 beytin her birini beşer beyitle şerh etmiştir. Cevrî, Aynü'l-Füyûz adlı eserinde de, Yûsuf-ı Sîneçâk'ın Mesnevî'den 366 beyit seçerek, Cezîre-i Mesnevî adını verdiği antolojinin her beytini, 5 Türkçe beyitle açıklamıştır.

Sarı Abdullah Efendi (öl. 1071 / 1660), Mesnevî'nin yalnız birinci cildini şerh etmiştir. Bu şerhin adı, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî olup, bu şerh 5 cilt olarak, İstanbul'da 1288 / 1871 basılmıştır. Bu şerh kabul görmüş olup, güzel bir şerhtir.

17.yüzyıl şâirlerinden Şifâî Derviş Mehemmed, Şerhü'l- Kitabü'l-Mesnevî adı ile Mesnevî'yi şerh etmiştir.

18.yüzyıl şâirlerinden Şeyh Galib, Yusuf-ı Sîneçâk'ın Cezîre-i Mesnevî adlı eserini 1790 yılında şerh etmiştir. Yûsuf-ı Sîneçâk, Mesnevî-i Şerîf'in her bir cildinden 100 beyit seçerek baş tarafa 99, son kısma 5 beyit eklemiş ve bir antoloji meydana getirmiştir.

Bursalı İsmail Hakkı (öl. 1138 / 1725), Mesnevî'nin birinci cildinden ancak 738 beyti şerh edebilmiştir. Bu şerh 2 cilt olarak, Ruhu'l-Mesnevî adıyla 1871 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Şeyh Murad Buhârî (öl. 1265 / 1848), Mesnevî'yi tam olarak şerh etmiştir. Bu şerh basılmamış olup, İstanbul Üniversitesi T.Y., No : 6309-6314'te kayıtlıdır.

19. yüzyıl şâirlerinden Hasan Dede 1899 yılında ve Mesnevî'yi şerh etmiştir. Yine bu yüzyıl şâirlerinden Osman Salaheddin Dede'nin de, Yenikapı Mevlevîhanesi'nde 20 sene sürekli okuttuğu Mesnevî'ye yazdığı şerhleri kapsayan bir eseri vardı ki, bu değerli eser, 1323 / 1906 yılında dergâh kütüphanesi altında çıkan yangında yanmıştır.

Mirzâ Rıza, 1279 / 1862 yılında Şerh-i Mesnevî adı ile bir şerh yazmıştır.

Âbidin Paşa (öl. 1325 / 1907), Mesnevî'nin sadece birinci cildini, Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf adıyla şerh etmiştir. Bu bir cildin şerhi, İstanbul'da basılmıştır. Ayrıca, 1887- 1888 yıllarında bu şerh, öbür şerhlerin biraz daha açık, fakat daha basit bir şekilde tekrarı olarak, 6 cilt halinde basılmıştır.

Son devir Mesnevî şârihlerinden Ahmed Avni Konuk (öl. 1357 / 1938), Mesnevî'yi güzel bir şekilde şerh etmiştir. Bu şerhin yazma nüshası, Konya Mevlânâ Müzesi ve Koca Ragıp Paşa Kütüphanelerinde bulunmaktadır. Basılmamış olan bu şerh, ilmî bir mahiyet taşımaz.

Kenan Rufaî (öl. 1370 / 1950), Mesnevî'nin birinci cildini şerh etmiştir. Bu şerh Şerhli Mesnevî-i Şerîf adı ile 1973 yılında İstanbul'da basılmıştır. Bu şerhin üslûbu güzeldir ve çok rağbet görmüştür.

Tanınmış Mevlevî büyüklerinden Tahirü'l-Mevlevî (öl. 1371 / 1951), Mesnevî'nin 1.,2.,3.,4. cildini şerh etmiş; 5.ciltten de 1000 civarında beyit şerh edebilmiştir. Bu yarım şerh, 3 cilt olarak 1949- 1950 yıllarında ve 1971 yılında 2 defa olmak üzere İstanbul'da basılmıştır.

Abdülbâki Gölpınarlı (öl. 1380 / 1960), Mesnevî'yi tam olarak tercüme ve şerh etmiştir. Bu şerh 6 cilt olarak İstanbul'da 1973 yılında basılmıştır.

Bilinen bütün bu şerhlerden başka diğer mevcut Mesnevî şerhleri şunlardır: Mehmed Paşa'nın Mesnevî'nin bir kısmının şerhi olan Tuhfe-i Mir; Bağdatlı İlmî Dede'nin 1569 yılında kaleme aldığı Cezîretü'l-Mesnevî; Malkaralı Nev'î Yahya Efendi'nin 1598'de yazdığı Şerh-i dü beyt-i Mesnevî; Dal Ahmed Paşa'nın Cezâiretü'l-Mesnevî; Şâbânzâde Mehmed Muhteşem'in Çorlulu Ali Paşa Ktp., Yazma No: 297-924'teki Mazharü'l-Eşkâl fî Beyânı Lugatı Mesnevî; Emirü'l-Bahârî'nin İstanbul Üniv. Ktp., T.y., No: 6306'da kayıtlı Feyz-i Âsârü'l- Mesnevî; Kemâlî Mehmed Çelebî Batîzâde'nin 1842'de yazdığı, Mesnevî'nin kısmen tercümesi olan Şerh-i Mesnevî-i Şerîf; Abdurrahman Süreyyâ'nın 1904 yılında kaleme aldığı, Mukaddime-i Mesnevî Şerhi; Hasan Tevfik'in Kitâbü'l-Merâic fî Şerh-i Mesnevî-i Şerîf, Seyyid Muhammed'in 1910'da İstanbul'da basılan Müntehabât-ı Mesnevî-i Şerîf.

Yurtdışında yapılmış olan önemli Mesnevî şerhleri Nicholson ve Fürûzanfer'in şerhleridir. Reynold A. Nicholson, 6 cildin tamamını tercüme ve şerh etmiştir. Şerhi, Ankaravî Rûsuhî İsmail'in şerhine dayanır. Bu eser, 1925-1940 yıllarında 8 cilt olarak, "The Mathnawî of Jalâl'ddîn Rûmî" adıyla Londra'da basılmıştır. İranlı B. Fürûzanfer, "Şerh-i Mesnevî" adıyla Mesnevî'yi şerh etmiş olup, bu şerh Tahran'da 1346 / 1927 yılında basılmıştır.

D- MEVLEVÎLİĞİN EDEBİYATA YANSIMIŞ TERİMLERİ

Mevlevîlerin kendilerine has, konuşmaları ve ıstılahları olup, bir Mevlevî'nin bütün hareketleri ölçülüdür. Mevlevîlerin hayat ve terbiyelerini yansıtan tabirlerin bir kısmı diğer tarikat mensupları tarafından da kullanılır. Bunlardan bazıları şunlardır: Aşk u niyâz etmek (bir Mevlevî'ye selam göndermek), çerağ (ışık), dinlendirmek (ışık söndürmek), erenler (şeyhler ve dedeler), ganîsiyim (ikramı reddetmek), göçmek / sırr olmak / sırlanmak / Hakka yürümek (ölmek), gönül etmek (kalben duâ etmek), Hak'da / Hak vere (yok manasında), nazarım (sen veya siz yerine), uyandırmak (ışığı yakmak), vahdette (uykuda) (Çelebi, 1957 :166-167).

Mevlevî terbiyesi almış kimselerin dili âdeta hususî bir lügatçe ile şekillenmiştir. Bu terbiyeden geçenler, düşeceksin, pişman olacaksın, hasta olacaksın gibi olumsuz fiiller kullanmazlar; bunun yerine kelimelerin, müspet, iyi niyet ifade eden, düşmevesin, pişman olmayasın, hasta olmayasın şeklini kullanırlardı (Yöndemli, 1997 : 27).

Mevlevîlerce, herhangi bir hadise hayra yorulur, ve müspet bir tavırla karşılanırsa, hayırlı neticeler alınırdı. Onların dilinde yakmak, söndürmek, kapatmak, defnetmek gibi menfilik gösteren kelimelere de yer yoktu. Onlar ışığı yakmak yerine ışığı uyandırmak, ateşi söndürmek yerine ateşi dinlendirmek, defnetmek yerine sırlamak, ölmek yerine Hak yoluna yürümek, kapatmak yerine sırr etmek derlerdi. Bu terimlerin çoğu, diğer tarikatlarda da kullanılırdı, ancak bunların bir kısmı yalnız Mevlevîlere hastı.

Abdülbâki Gölpınarlı'ya göre Mevlevîlik'teki terimler, edep tellâkkisiyle inançtan meydana gelmiştir (Gölpınarlı, 1983 : 432). Abdülbâki Gölpınarlı'nın tespit ettiği bu terimler şunlardır (Gölpınarlı, 1963 : 5-47) :

Âgâh olmak, Allah derdini arttırsın, Allah feyzini arttırsın, Allah Eyvallah, Ana Bacı, Âstan, Arakiyye, Aşk olsun, Aşk u niyâz, Âteş-bâz, Avâm, Ayak mühürlemek, Âyîn / âyinhân, Ayn-ı Cem (Aynü'l-Cem), Baş kesmek, Berk-i sebz, Can, Celâl, Cemâat-hâne, Cemâl, Cünbüşlemek, Çark, Çelebi, Çerağ / çırak, Çille / çile, Çile-keş, Çivi, Çivi tutmak, Dâire, Dal sikke, Dal tennure, Dede, Dem, Dergâh, Derviş, Destâr, Deste-gül, Destûr, Dışarı vermek, Dinlendirmek, Direk, Düşkün, Eksikli, Elifî nemed, Er, Erenler, Eşik, Eyvallah, Fahir, Fakıyr, Ganî, Göçmek / göçünmek, Görmek, Görüşmek, Gönül etmek, Gönül koymak, Gül-bâng, Habbe, Hakta / Hak vere, Hak erenler, Halîfe, Halîle, Hânkâh / astân, Hâmûşân, Hâmûş-hâne, Havâlet, Hayderî / Hayderiye, Hırka, Hora geçmek / geçirmek, Hû, Hücre, İcâzet, İhvan, İkrâr, İsm-i Celâl, İstivâ, Kadem, Kafesçi bacı,Kanını içine akıtmak, Kapıdan geçmek, Kemer, Kudüm, Kıdem, Kılıflı maşa, Köçek, Kurban tığlamak, Küstah / küstahlık, Mangır, Matbah / matbah canı, Mazhar, Meydan / meydancı, Mihmân, Muhib, Mutrib / Mutribân / Mutrib-hâne, Na't, Nay / ney, Nâz, Nazar / nazarım, Nezir, Niyâz, Nev-niyâz, Niyâz penceresi, Ocak,

Örtmek, Paşmak, Paşmak Çevirmek, Peymançe, Post, Post-nişîn, Resim hırkası, Rızâ, Safâ-nazar, Sâlik, Seccade-nişîn, Secde-i şükr / secde-i niyâz, Semâ, Ser-pâ etmek, Seyahat / seyyah vermek, ser-tabbâh, Sır olmak, Sırlamak, Sikke, Somat, Soyunmak, Sülûk, Şeb-i arus, Şeb-külah, Şeyh, Taylasan, Tennûre, Terceman, Tıyg-bend, Uyandırmak / Uyarmak / Uyanmak, Vahdet, Yolsuz / Yolsuzluk, Zâbitân, Zahme, Zâviye, Züvvâr.

Türk Edebiyatı'nda yüzyıllar boyu Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili kavramlar, büyük bir anlam zenginliği içinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili kelimeler Türk dilinde yer edinmiş, kavram, deyim ve atasözü olarak, bir zenginleşme meydana getirmişlerdir.

Bilhassa şiirde bu zenginliğin etkilerini, her yüzyılda görmek mümkündür. Türk Edebiyatı tarihinde, Mevlevî şâirleri adı ile tanınan şâirlerin sayısı, dikkati çekecek kadar çoktur. Türk kültür tarihinde büyük bir yeri olan Mevlânâ ve Mevlevîlik, zaman zaman bu konuda yazılmış eserlere de ad olmuştur. Örneğin; Sâkıb Mustafa Dede'nin Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyye'si, Esrar Dede'nin Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'si, İhsan Mahvi'nin Mevlevî Şâirleri, Şerifzâde Seyyid Muhammed Fâzıl Paşa'nın Şerh-i Hakâyık-ı Ezkâr-ı Mevlânâ'sı gibi.

Halil Ersoylu'ya (1986 : 115-116) göre, Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili kelimeler, başka kelimelerle bir araya gelerek, tasavvuf ve Mevlevîlikle ilgili çeşitli unvan, mevki, makam belirten kelime grupları oluşturmaktadırlar. Hatta bunların bir kısmı, "Mevlevîdir sevdiğim her dem külah eyler bana" gibi atasözü veya "Külah oynatmak" gibi deyim haline gelerek, beyitlere yansımıştır. Ayrıca N. Fazıl Duru da, tezinin deyimler ve simgeler bölümünde (1999 : 325-338) "hora geçmek, aşk olsun / aşk etmek, vahdet etmek, elsiz-ayaksız, salâ, sırr olmak, baş kesmek, esmâ çekmek, soyunmak, eyvallah, dem çekmek, çerâğ uyandırmak, erenler, berk-i sebz, gülbâng çekmek, niyâza durmak" deyimleri üzerinde durmuştur.

Mevlânâ ve Mevlevî kelimelerinden türeyen veya bu kelimelerden biri ile; abdal, dede, şeyh gibi kelimelerin bir araya gelerek yeni bir kavramı karşılaması ile, tasavvuf sözlüğüne giren ve böylece tasavvuf terimi olan kelimeler de vardır. Bunlardan bazıları; Mevlevî abdalı, Mevlevî dedesi, Mevlevî dervişi, Mevlevî halifesi, Mevlevî muhibbi, Mevlevî şeyhi, Mevlevî silsilesi, Mevlevîyyet, Mevlânâ Dergâhı, Mevlevî matbahı, Mevlevî tekkesi, Mevlevîhane'dir (Ersoylu, 1986 : 119-121).

"Mevlevî Şâirlerin Şiirlerinde Mevlevîlik Unsurları" adlı bir doktora tezi hazırlayan Necip Fazıl Duru, şu başlıklar altında Mevlevî ve Mevlevîlikle ilgili kavramlar üzerinde durmuş ve konuyu tanıkları ile zenginleştirmiştir. Mevlevî (Külâhî, Mevlâyî), teşbih ve mecazlarda Mevlevî, Mevlevî'nin hususiyetleri, Mevlevîlik ve erkânı, cezalandırma ve cezalar, Mevlevî'nin giysi, başlık ve takıları, mukâbele, devri-i Veledi, sema, Mevlevîlikte derece-makam ve vazifeler, Mevlevî'nin mekânları, musiki ile alakalı kavramlar ve musiki aletleri, deyimler ve simgeler başlıkları altında, şiirlerde kullanılmış Mevlevîlikle ilgili unsurları tespit etmiştir (Duru, 1999 : 132-338).

Mevlevîlikte çok önemli bir yeri olan müzik ve müzikle icra edilen törenler, özel bir takım kavramlarla karşılanmıştır. Bunlar, Mevlevî ayini, Ayin-i cem'-i Mevlevî, Mevlevî devr-i revânı, Mevlevî musikisi, Mevlevî semaı, Mevlevî mukabelesi, Mevlânâ köçeği, Mevlevî evrâdı, nezr-i Mevlânâ gibi kavramlardır (Ersoylu, 1986 : 122-123). Necip Fazıl Duru da, müzik ile ilgili kavramlar ve musiki aletleri üzerinde durmuş, bunları beyit örnekleri ile açıklamıştır. Necip Fazıl Duru'nun üzerinde durduğu Mevlevîlikle ilgili müzik aletleri sırası ile şunlardır : Ney, kudüm, rebâb, def (dâire), santûr, kânûn, tambûr, kerrenây'dır (Duru, 1999 : 280- 324).

Özel bir takım kavramlarla karşılanan müzik terimleri gibi, Mevlevîlerin giysileri de özel adlarla karşılanmış ve bunlar Mevlevî şiirine yansımıştır (Tanrıkorur, 2000 : 87). Bunlar; külah, tâc-ı şerif, sikke, arakıyye (beyaz dövme yünden yapılan bir serpuş), Şems külahı, dal sikke, seyfî külahı, destar (sarık), hırka, deste-gül (yelek), tennure (elbise), elifî şalvar (bol bir pantalon), habbe (kalp hizasına takılan renkli küçük taş) vb.'dir (Tanrıkorur, 2000 : 86-88).

Mevlevî şâirler, Mevlevî kültürü kökenli pek çok kelimeyi redif olarak, bizzat Divan şiirine kazandırmışlardır. Bilindiği gibi, redifler gerek mısra, gerekse muhtevanın biçimlenmesinde belirleyici rol oynarlar ve şâirlerin ilhamını neredeyse tek başına yönetirler. Bunun neticesi olarak, bir şâir tarafından bulunan bir redif, diğerleri için açılan yeni bir ufuk olmuştur. Redifler, şâirlerin şahsî psikolojileri ile uygunluk göstermekle birlikte, yaşadıkları dönemin atmosferini de yansıtan birer tarihî belgedirler (Kurnaz, 1997 : 265). Bu çerçevede, Mevlevî şâirlerin bulduğu redifler de, edebiyat tarihinin malzemesi ve şâirlerin imaj dünyasını göstermeleri bakımından önemlidir. Bu redifler muhtevanın biçimlenmesinde belirleyici olmuş, şâirin ilhamını yönlendirerek, Divan şiirine pek çok yeni kavram kazandırmıştır.

Çalışmamızda, Mevlevî Divan şâirlerinin şiirlerinde, "sema", "ney", "Mevlevî / külah" kelime ve rediflerinin oluşturdukları kavram ve imaj dünyasının, beyitlerde hangi özellikleriyle işlendikleri incelenmiştir.

Sema / Nüh felek : Mevlevîlikteki inanca göre bütün gök katları Allah aşkıyla dönmektedir. Bu dönüşün kaynağı Kur'ân'da geçen "Feeynema tuvellu fesemme vechullah" (Bakara, 115 / 2) sözleridir ve "Ne yana dönerseniz Tanrı oradadır" anlamına gelmektedir. Mevlevîlik'te de, bu dönüş yani, sema çok önemlidir. Sema sırasında semazenin 9 kat kanatlanarak göğe çıkışı, miracı anlatılır.

Batlamyos sisteminden çıkarılan bir düşünüşe göre dünya kainatın merkezidir. Dünyayı 9 felek çevreler ve bunlar da, iç içe geçerek dünyayı çevrelemektedirler. Şâhidî ve Birrî aşağıdaki beyitlerinde bu olaya telmihte bulunmaktadırlar.

Âşık-ı şûrîdenün âh-ı seher-gâhı ile
Şöyle dursun ol halâtun nüh felek eyler semâ
Şâhidî, D, 88

Devr iderler 'aşk meydânın 'ulüvv-i şân ile
Reşk-i nüh-eflâk-ı gerdândur semâ-ı Mevlevî
Birrî, D, 298

Sema / Bî- ser ü pâ : Başsız ayaksız olmak anlamına gelen bî-ser ü pâ, Mevlevîlerce sema sırasında başsız ayaksız olup, gök katlarını uçarak kat etmek demektir. Bî-ser ü pâ, yani başsız ayaksız olanın varlığı yoktur. Zaten tasavvufta esas, varlığı yok etmektir. Ser ü pâ olmak, başa ayağa sahip bulunmak demektir ki, kişi varlığa bürünmüş sayılır. Bu tasavvufta pek kabul görmeyen bir durumdur. Ser-pâ etmek dervişi geçici veya sürekli olarak tarikattan çıkarmak anlamına gelir (Gölpınarlı, 1983 : 420). Şâirler başsız ayaksız olma tabirini beyitlerde çeşitli şekillerde kullanmışlardır.

Tarîk-i aşka irmez bî- ser ü pâ olmayan kimse
İrişmez menzil-i tekmîne şeydâ olmayan kimse
Tevekkülî, TŞM, 75

Tevekkülî yukarıdaki beytinde, bî-ser ü pâ olmanın gerekliliğine dikkati çekmiş, başsız ayaksız olmayan kimsenin aşk tarikatına giremeyeceğini dile getirmiştir.

Şeş cihetten zimmetin ibrâ içün ser-mest olup
Tâ huzûr-ı yâre çıkdı bî-ser ü bî-pâ semâ'
Esrar Dede, D, 426

Esrar Dede de beyitte semazenin, zimmetten yani dünya nimetlerinden geçip, sema ile başsız ayaksız olarak, yarin huzuruna yani Allah'a çıktığını belirtmektedir.

Mehbit-i feyz-i cenâb-ı 'aşkdır Esrâr dil
Mevlevîâsâ tecellî-i İlâh eyler semâ
Esrar Dede, D, 429

Esrar Dede'ye göre gönül, aşkın yüceliğinin feyzinin ineceği yer, yani Allah'ın gönülde tecelli etmesi halidir.

Yine dem-sâz olurlarsa açarlar perde 'uşşâka
Dem-â-dem evc-i rfi'atde uçanlar Mevlevîlerdir
Birrî, D, 299

Burada da Birrî, Mevlevîlerin sema sırasında başsız ayaksız olarak, uçarak zirveye çıktıklarını ifade etmektedir.

Sema / Cevlân : Cevelân (a.i.); dolaşma, dolanma, gezinme manalarına gelir. Şâirler bu kavramı beyitlerinde, aşk ile dolaşmak; dolaşma

(dönme / sema) ile insanın ruhunun sema meydanı haline gelmesi gibi manalarda kullanmışlardır.

Her kaçan Mevlevîler aşk ile cevlâna gelür
Nice bin hûr u melek anları seyrâna gelür
Pervâne, TŞM, 67

Yeridir mahşer-i ervâh-ı mücerred olsa
Çünkü cevlân ile ruhun ola meydân-ı semâ
Ârif, TŞM, 353

Ârif'in yukarıdaki beytinde, sema sırasındaki dönüş ile ruh, âdeta bir sema meydanı haline gelmektedir. Birrî de aşağıdaki beytinde, Mevlevî semaının özel bir dönüş olduğuna dikkat çekmiştir:

Cünbiş-i tâvus-ı 'irfândur semâ-ı Mevlevî
Fehm idün bir özge cevlândur semâ-ı Mevlevî
Birrî, D, 298

Şâir klâsik şiirde salınması ve kuyruğunun açılması ile ünlü bir kuş olan tavusu, teşbih unsuru olarak beytine almış; Mevlevî semaını, irfan tavusunun cünbüşüne benzetmiştir. Mevlevîlerin tennureleri de, sema sırasında tavusun kuyruğu gibi açılır.

Daima, hareket halinde olan felek ile sema eden Mevlevî arasında da daima bir ilgi kurulur. Yerinde duramayan ve dönen Mevlevî, beyitlerde zaman zaman çarh-sıfat terkibiyle birlikte kullanılır:

Olsa n'ola Mevlevî çarh-sıfat bî-karâr
Peyrev-i eslâfdur himmet-i hayru'l-halef
Sâkıb, D, 416

Dönmek ayrıca çerh tennuru kavramı ile de beyitlere girmiştir. Tennûr, fırın demektir. Mevlevîler, felek / gökyüzü fırınında döne döne biryân haline gelmişlerdir.

Bir hilâl-ebrû sanem kûyunda kurbân olmuşuz
Döne döne çerh tennûrunda biryân olmuşuz
Günahî, MSM, 501

Günahî gibi Vahdetî de, semazenlerin dönmesini tasvir etmiş, semazenleri gökyüzünü dolaşan meleklere teşbih etmiştir. Mukabele sırasında semazenbaşı yüzü şeyhe dönük olarak üç adım geri çekilir. Böylece şeyh ile semazen arasında bir koridor açılmış olur. Semazenler sıra ile bu koridordan geçip, şeyhin elini öperek semaa başlarlar. Semazenbaşı, sema icrası sırasında semazenlerin eteklerinin birbirine değmemesi için ortada dönüşü kontrol eder. Bu şekilde kordineli bir hareket olarak icra

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU

edilen sema sırasında, sema yoldaşları yan yana, kendilerinden geçerek dönerler. Vahdetî bunu aşağıdaki beytinde şöyle dile getirir :

Arş-ı a'lâ-yı melekler gibi devrân ederek
Durmadın dâhı döner üstüne yoldaşları
Vahdetî, MSM, 507

Dönme sema etmenin ana unsurudur. Tabiattaki her zerre gibi semazen de döner. Şâirler tabiattaki her unsur gibi, semazenin de dönmesini şiirlerine çeşitli şekillerde konu etmişlerdir.

Semâ u raks iderek zerreler gibi ya'nî
Cenâb-ı şems-i hidâyet-medâre dek gideriz
Sâkıb, D, 333

Sema / Deff ü nây : Def ve ney, sema meclislerinin vazgeçilmez unsurlardır. Musiki aletleri ile yapılan sema törenlerine telmihen, pek çok Mevlevî şâir, bu unsurları beyitlerinde işlemişlerdir.

Mevlevîler köçeği ol sanemâ giy külehi
Deff ü nây ile semâ eyle salın gâh gehi
Şâhidî, D, 82

İy Şâhidî-i 'âşık-ı şeydâ-yı Mevlevî
Gel sen semâ'a raks idelüm deff ü nâyıla
Şâhidî, D, 72

Şâhidî her 2 beyitte de, def ve ney ile sema etmek tabirini kullanmıştır. Mevlevîhanelerde ney ve def, semaın vazgeçilmez unsurlarıdır. Rüsûhî Dede de aşağıda ney ve defin, Mevlevîlerin ruhuna gıda olduğunu belirtmektedir:

Mevlevî'nün rûhına oldı gıdâ bu nây u deff
Rüsûhî Dede, TŞM, 210

Sema / Ok : Sema ferdî bir hareket olup, yerçekim merkezi semazenin vücudundan geçer. Semazenin dönüş ekseni ise, kafa, kalp ve sol bacağından ok şeklinde dik ve düz bir çizgi halinde geçmektedir (bkz. : Ekler, s.460).

Yay gibi Mevlevî'yi kec sanma
Ok gibi togrı olmasa dönmez
Devr ider câm-ı cem-i pâkleri
Mey-i 'aşk ile tolmasa dönmez
Seyyid Sâlik, TŞM, 234

Sâlik Dede de, bu düz çizgiye telmihen "ok gibi doğru olmak" deyimini kullanmıştır. Beyitte "Mevlevî'nin yay gibi eğri olduğunu zannetme, ok gibi doğru olmasa dönmez" denilerek, semazenin kafa, kalp ve sol bacağının dik duruşuna dikkat çekilmektedir. Bu dik eksen çok önemli olup, semazen bu eksen sayesinde dönebilir. Ayrıca beyte göre, semazenin bu dik eksende dönüşünde aşk meyi ile dolu olmasının da etkisi vardır. Semazen, bu aşk meyi ile öylesine doludur ki, dönüş sırasında âdeta kendinden geçer.

Sema / Dâire : Mevlevîler sema sırasında dönüşün yapıldığı sema meydanını şerefli, sırlı, bir daire olarak kabul etmişlerdir. Şâirler de, bunu beyitlerinde çeşitli şekillerde işlemişlerdir.

Zât-ı pâkinedir ey Hazret-i Sultân-ı semâ'
Şeref-i dâ'ire-i mecma'-ı dîvân-ı semâ'
'Arif, TŞM, 353

Dedi nedir sırr-ı raks-ı dâire
Bu tarîk-i Mevlevîde ey dede
Sultan Divanî, MSM, 473

Sultan Divanî manzumesinin aşağıdaki beyitlerinde bu sırrı, şiir diliyle açıklamaya çalışır. Dönmenin esası sayılan, daire çok önemlidir. Daireyi 2 eşit kısma ayıran semahanede şeyh postu ile tam karşısındaki kapı arasında bulunduğu farz edilen ve şeyh dışında üzerine kimsenin basamayacağı mevhum çapa "hatt-ı istivâ" denir. Hatt-ı istivâ yani, "hatt-ı vehmî", semahanede var olduğu sanılan çizgidir.

Nokta sırrından olur hat âşikâr
Hatt-ı vehmî dirler ânâ ol kibâr
Sultan Divanî, MSM, 474

İstivâ (a.i.) : 1-Müsâvî olma, denk olma. 2-Ortada ve tam bir derecede bulunma. 3-Mevlevî sikkesinin tam ortasına gelmek üzere önden arkaya doğru çekilen 2 parmak eninde yeşil çuha (Develliioğlu, 1993 : 464) anlamlarına gelmektedir.

İstivâmuz meh-i nev gibi felekde görinür
Göğe irdi başumuz olalı Monlâ kûçeği
Dâli, TŞM, 177

Derviş de aşağıdaki beytinde, semazenin dairesini gözleyerek, pergel gibi yuvarlak bir şekilde dönmesini şöyle ifade etmiştir:

Kutb-ı 'irfân-i cihân ol yüri pergâr-sıfat
Dâ'iren gözle ki Dervîş olasın Mevlâyî
Derviş, TŞM, 198

Sultan Divanî de, daire mevhumu içinde insanlar, cinler ve kâinatın bulunduğunu ifade eder. Şâire göre, sema törenini bütün kâinat seyretmekte, hatta iştirak etmektedir. Dünya döndüğü için, zaten bütün insanlar dünya ile birlikte dönmektedirler. Bu sebeple şâir, beytinde dünyanın yuvarlak oluşuna ve bütün insanların dünya ile birlikte döndüklerine telmihte bulunmuştur.

Seyredenler dâire-i mevhûmda
Âlem-i esrâr olur ma'lûmda

Dâire mevhûm içinde mümkinât
Seyreder hem ins ü cin hem kâinat
Sultan Divanî, MSM, 474

Dönmenin esası olan daire hareketinde çapın üst noktasında Allah'ın, alt tarafında da insanın bulunduğu farz edilmiştir. Allah'tan insana inen sol taraftaki yaya "kavs-i nüzûl" iniş kavsi, insandan Allah'a çıkan sağ taraftaki yaya da "kavs-i urûc" çıkış kavsi denmiştir. Sultan Divanî aşağıdaki 3 beytinde sema sırasında dönmenin anlamını açıklar:

Dâire-i mevhûmu nokta seyreder
Kendine gelince nokta devreder

Şâir, kavs-i nüzûl ve kavs-i urûc yayları arasında noktanın olduğunu, bu noktaya gelindiğinde noktanın öteki yaya devrettiğini yani, geçişi sağladığını belirtir. Ayrıca sağ yön görünen âlemi, sol yön ise gizli görünmeyen âlemi ifade etmektedir.

İki tarafludur ol dâire bil
Biri sağ u biri sol i'zân kıl

Âlem-i zâhirdir ol sağ cânibi
Âlem-i bâtındır ol sol cânibi
Sultan Divanî, MSM, 474

Sema, diğer şâirler tarafından da pek çok özelliğiyle beyitlerde işlenmiştir. Örneğin; Mezâkî aşağıdaki beytinde, semaı, idrak aynasının parlak cilasına teşbih etmiş ve bu cila olmasa, Mevlevîlerin yüksek gökyüzünü açık olarak göremeyeceklerini belirtmiştir.

'Arş-ı a'lâ-yı 'ayân görmez idi Mevlevîler
Olmasa saykal-ı âyîne-i idrâk semâ'
Mezâkî, D, 425

Mevlevî şâirler tarafından sema, çeşitli şekillerde ve çeşitli unsurlarla beyitlerde sıklıkla yer almıştır.

Pür olup zevk u safâyla dil-i zâr-ı hod-bîn
Gülşen eyler bize bu külbe-i ahzânı semâ'
Sabûhî, D, 271

Yukarıdaki beyitte sema, hüzünler kulübesini gülbahçesi yapan bir unsur olarak kullanılmıştır. Kalplerin dansı olarak da tanımlanan semaın bir rahatlama unsuru olduğu da malumdur. Ayrıca, sema Mevlevîlerce manevî olarak, kat kat yükselme vasıtası olup; varlıktan (dünyadan) geçip, mest olma ile varılan bir cezbe halinin de ifadesidir.

Feyz-yâb olmak istersen Nâciyâ gerdişde ol
Dâimâ nûr-ı tecelliye delâletdür semâ'
Nâci, TŞM, 495

Şâir yukarıdaki beyitte semaın, daima tecelli nuruna delalet olduğunu; o dönüşte feyz bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca sema aşağıdaki beyitlerde olduğu gibi, canlanma sırrı, muamma, yükselme (yücelik) güneşi, vuslat nuru, vahdet sırrı, Mevlânâ denizinin cevheri gibi pek çok özellikle birlikte de kullanılmıştır.

Cümleten eşyâ nidâ-yı künden olmuş âşikâr
Gûş-ı hûşı nâya ver kim sırr-ı ihyâdur semâ
Şeyh Gâlib, D, 680

Ka'be-i kalbin tavâfı remzini isbât eder
Kalb-i tahyîl ile münhal bir mu'ammâdur semâ'
Şeyh Gâlib, D, 680

Mâh-ı evc-i âsmân u mihr-i rif'atdür semâ'
Hâver-i subh-ı hakîkat nûr-ı vuslatdır semâ'
Neyyîr, D, 91

Şeş-cihettenolsalar n'ola müberrâ ehl-i 'aşk
Çün elif çizî nedâred sırr-ı vahdetdir semâ'
Neyyîr, D, 91

Sâha-i mir'at-i kalb-i safdır cevlengehi
Gevher-i galtân-ı bahr-i 'aşk-ı Monlâdır semâ'
Şeyh Galib, D, 680

Ney / Aşk : Ney, öz yurdundan kamışlıktan kopartıldığı günden beri hasretle yanıp yakılmakta; vatanının aşkı ile yanık ve lâhûtî bir ses çıkarmaktadır.

Neyin vatanından ayrı olması gibi, insan da ezel bezminden ayrı düşmüştür. Şöyle ki; Allah ruhlara ezelde "Elestü bi-Rabbükümü" buyurunca,

ruhlar "Kâlû-belâ" demiş ve bu olayın unutulmaması için ruhlar birbirine şahit tutulmuştur (Ârâf , 171 / 2). Elest bezminde bu şekilde, ruhlar Allah'a kulluk için söz vermişlerdir. İşte o zaman ikrâr vermiş olan insanoğlu, aşk neyinin sesi ile bu olayı hatırlamaktadır:

Mevlevîyem şimdi yandum sanmanuz Mevlâ'ya ben
Gûşıma bang-i ezel çalınupdur nây-ı 'ışk
Şâhidî, D, 89

Şâhidî de, aşk neyinin kulağına ezel bangini çalması deyimini kullanarak, elest bezmine telmihte bulunmuştur.

Dem urunca hâlet-i bezm-i ezelden nây-ı 'ışk
Çarh-ı çârumda Mesîhâ bî-gümân eyler semâ
Nazîf, D, 35

Aşk neyi, ezel bezminden dem vurunca, gökyüzünün 4.katındaki Mesih şüphesiz sema etmektedir. Ney, nefesle üflenen bir çalgıdır. Mesih de edebiyatta nefesi ile meşhurdur. Şâir yukarıdaki beyitte, nefesle ilgili bu 2 unsuru birleştirmiş ve bunu sema ile ilişkilendirmiştir.

Mevlevîlikte neyin daima, özel bir yeri ve anlamı olmuştur. Sema icrasının vazgeçilmez unsuru olan ney, âdeta tarikatın temel direğidir. Bu sebeple Hudâyi'nin aşağıdaki beytinde ifade ettiği gibi, Mevlevîlere ney parmağı yol göstermekte, hatta onları irşat etmektedir:

Nây parmağıyla yol gösterüp irşâd eyler
Neydüğün sırr-ı semâ'ın bize ol sultânın
Hudâyi, TŞM, 153

Ney / Sihr-i Helâl :

Sihr-i Helâl : Helal olan büyücülük anlamına gelmektedir. Edebiyatta, her 2 tarafa bağlanması mümkün olan bir ara cümle veya kelimeyi karşılar.

Zevk-i visâl-i yâri tefekkür idenlere
Sihr-i halâl hâldür el-Hak sadâ-yı ney
Tâ'ib, TŞM, 78.

Tâ'ib'e göre, sevgiliye kavuşma zevkini düşünenlere neyin sesi, helâl olan büyülü haldir. Benzeri bir kullanım, Sâkıb'da da görülür. Ona göre de, gönül açan ney, helal olan büyücülük etmektedir:

Yek-demle sad fûsûrde dili raks-nâk idüp
Sihr-i halâl itmededür dil-güşâ-yı ney
Sâkıb, D, 150.

Ney, gönül açıcı özelliği ile pek çok şâir tarafından da kullanılmıştır:

Eyler şükûfte gonce-i gül-zârını hâtırı
Feyz-i nesîm-i zemzeme-i dil-güşâ-yı ney
Sâhib, D, 376

Ney / Mansûr :

Mansûr olur hevâsına mânend-i Mevlevî
Hüsn-i edeble her kim ide i'tinâ-yı ney
Sâkıb, D, 151

Her kim ki, güzel edeble neye özenirse, Mevlevî gibi onun hevâsına Mansûr olur. Ney, Mevlevîler için vazgeçilmez bir musiki aletidir. Neyin havası, dinleyenleri kendisine müptelâ eder. Beyitte Mansûr, hem Hallâc-ı Mansûr, hem de bir çeşit neyi sembolize etmektedir.

Klâsik şiirde Mansûr, inancı uğruna her şeye göğüs germe ve ölmenin sembolü olarak bilinir. Mevlevî de, 1001 günlük çilede türlü zorluklardan geçip, tarikata girmek için sıkıntılara katlanır.

Mansûr : 1- Türk Müziğinde, diyapazon "lâ"sını dügâh olarak alan ahenktir. 2- Aynı esasa dayanan ney çeşididir (Devellioğlu, 1993 : 580).

Aşağıdaki beyitte de Sâkıb, neyin edasının, Mansûr'un gönlünün acayip sırrını şerh ettiğini, açıkladığını ifade etmektedir. Yine Mansur, hem Hallâc-ı Mansûr, hem de bir ney çeşidi olarak kullanılmıştır.

Sırr-ı 'acîbe-i dil-i Mansûrı şerh ider
Her dem zebân-ı hâl-i mü'essir edâ-yı ney
Sâkıb, D, 266

Ney / Sema :

Tutdı âfâkı sadâ-yı ney ile şevk-i semâ
Şöyle kim raksa getürdi felek-i mînâyı
Derviş Dede, TŞM, 198

Şâir yukarıda, neyin sesi ve semaın şevkinin, gökyüzünü sardığı ve gökyüzü kubbesini raksa getirdiğini söylemektedir. Zaten bütün gök katları dönmektedir. Şâir bunu neyin sesi ve semaın şevki gibi, 2 güzel sebebe bağlayarak Hüsn-i ta'lîl yapmıştır.

Zemzem-i feyz-i sülûku çıkarır zemzemesi
Sır verir çâh-ı 'Alî'den dem-i kutbâne ney
Şeyh Gâlib, D, 857

Klâsik şiirde çâh-ı 'Ali terkibi; Peygamber'in Hz. 'Ali'ye kainâtın sırrını söylemesi, Hz. 'Ali'nin de bu yükü taşıyamaması ve bu İlâhi sırrı sonunda kör bir kuyuya söylemiş olması ile birlikte anılır.

Rivayete göre Peygamber, İlâhî aşk sırrını Hz. Ali'ye söylemiş; bu sırrın yükü altında ezilen Hz. Ali gidip, Medine dışında kör bir kuyuya bu sırrı anlatmıştır. Kör kuyu bu sırla coşup köpürmüş ve taşmıştır.

Şeyh Galib de aşağıdaki beytinde, neyin bu efsanesine telmihte bulunmuştur:

Ney imiş dinle dem-i Hazret-i Monlâ Gâlib
Vardı mi'râca bakın şöhret-i efsâne-i ney
Şeyh Gâlib, D, 858

Envâr-ı mâh-ı Nahşebîdir şu'le-i sadâ
'Ayn-ı 'Alî'den aldı nazar çünki çâh-ı ney
Şeyh Gâlib, D, 856

Ney / Eda :

Sâkıb sadâ-yı şehper-i rûhu'l-emîndir
Sıgmaz hulâsa perde-i fikre edâ-yı ney
Sâkıb, D, 150

Rûhu'l-emîn: Cebraîl. Minyatürlerde 2 kanatlı olarak tasvir olunur. Edebiyatta Cibrîl, Cibrîl-i emîn, Rûhu'l-emîn, Rûhu'l-kuds, Rûhu'l-kudsî, Hümâ-yı kudsî, Tâvûs-ı kudsî, Tâvûs-ı arş, Tâvûs-ı sidre gibi isimlerle de anılan Cebrâîl, mirâcda Peygamberi arşa dek götürmesi, kanatları vasıtasıyla uçması; Meryem'i nefesiyle hamile bırakması ile de anılmıştır (Pala, 1989 : 97). Bu münasebetle de nefesle çalınan bir çalgı olan ney Cebraîl'e teşbih edilmiş ve neyin sesi, Cebraîl adlı meleğin kanadının en uzun tüyünün (kanat sesi) sesi olarak, beyitte yer almıştır. Sâkıb beyitte, neyin edasını, fikir perdesine sığmayan bir eda olarak vasıflandırılmıştır.

Neyin kendisine has yanık ve lâhûtî bir sese sahip olmasının sebebi şöyledir. Rivayete göre, Hz. Ali'nin İlâhî aşk sırrını söylediği kör kuyunun, İlâhî aşk sırrı ile coşup taşması sonucu, su her yeri kaplamış ve su kenarlarında kamışlar yetişmiştir. Bir çoban da bu kamışlardan birini kesip, muhtelif yerlerinden delmiş ve üflemeye başlamıştır. Çıkan ses, kalplere coşku ve heyecan verip, İlâhî sırrı anlatır olmuştur.

Başka diğer şâirlerde de, ney eda ve sedası ile birlikte beyitlerde işlenmiştir:

Zihî dil-keş edâdır nağme-sâzîde edâ-yı ney
Dil-ârâ cân-fezâ hâlet-nümâdır sadâ-yı ney
Nâsır, D, 6.

Bezm-i ezelde Allah, ruhlar alemini yarattığı zaman, "Elestü bi-Rabbiküm" buyurmuştur. Ruhlar da ona, "Kâlû belâ" demişlerdir (Araf, 171 / 2). Sâkıb,

aşağıdaki beytinde bu olaya telmihen, neyin edasının her an ezelde ruhların Allah'a verdikleri "Kâlû belâ" yeminine vefa gösterdiğine, bağlı kaldığına dikkati çekmiştir.

Besdir sülûk ehline irşâd işâreti
Her dem vefâ-yı 'ahd-i ezeldir edâ-yı ney
Sâkıb, D, 150

Ney eda kelimesi ile birlikte, pek çok kez işlenmiştir.

Ser-pâ bürehne sînesini çâk ider
Remz-i niyâz-ı derd-i dil oldı edâ-yı ney
Tâ'ib, D, 78

Matla'-ı nûr-ı tecellâdur likâ-yı Mevlevî
Mâye-i nutk-ı Mesâhâdır edâ-yı Mevlevî
Sâhib, D, 339

Nüsha-i âsâr-ı hikmetdür edâ-yı Mevlevî
Aks-i mir'ât-ı hakîkatdur likâ-yı Mevlevî
Vehbî, EŞ, 339

'Aceb mu'ciz-nümâdır gayrı sâz-ı lahna nisbetde
Nikât-ı dastân-ı 'aşkı 'uşşâka edâ-yı ney
Nâsır, D, 7

Mevlevî / külah :

Şekl-i mahrûtî şekerdir lezzet(i) dillerde
Bezm-i helvâ-yı halâvetdir külâh-ı Mevlevî
'Arif, HE, 261

Şâir, koni şeklindeki şeker ile Mevlevî sikkesi arasında bir ilgi kurmuştur. Beyte göre, Mevlevî külahının lezzeti, gönüllerde koni şeklindeki şekerin lezzeti gibidir. Yukarıdaki beyitte olduğu gibi Mevlevî külahı, şekil özelliğiyle pek çok beyitte zikredilmiştir. Aşağıdaki beyitte de, şekil özelliklerinden yine koni şeklinde sivriliği ile söz konusu edilmiştir:

Sâye-i dest-i kerâmetdir ser-i erbâbına
Kımme-i himmetle hem-serdir külâh-ı Mevlevî
Sâkıb, D, 121-122

Beyitte külahın, şekil özelliği yanında bir de gölgesinden bahsedilmiştir. Beyte göre külah, erbabının başında keramet elinin gölgesi olmuştur. Külah bu türlü diğer özellikleriyle de pek çok şâir tarafından işlenmiştir:

Beyza-i tâvûs-ı cennetdir külâh-ı Mevlevî
Kulle-i sırr u hakîkatdir külâh-ı Mevlevî
Ârif, HE, 261

Ârif'e göre Mevlevî külahı, hakikat ve sırrın en yüksek tepe noktasıdır. Ayrıca külah beyitte, cennet tavusunun daha beyazına teşbih edilmiştir. Tavus, klâsik şiirde tüyleri rengârenk, göz göz ve desenli oluşu ile anılır. Bu sebeple şâir, beyza-i tâvûs terkibini kullanmış ve beyaz Mevlevî külahını beyaz tavusa benzetmiştir.

Şâirlerce Mevlevî külahı, manevî değeri yanında, şekli ile de bağlantılı olarak, baş yükselten, değerli bir tâc olarak nitelendirilmiştir.

Ka'betü'l-'uşşâk olupdur hân-kâh-ı Mevlevî
Tâc-ı 'izz ü ser-firâzîdür külâh-ı Mevlevî
Şâhidî, D, 81

Suffe-i 'arş-ı berîndür hânkâh-ı Mevlevî
'Arşda dahi döner dirler külâh-ı Mevlevî
Mezâkî, D, 545

Mezâkî yukarıdaki beytinde, Mevlevî külahının arşta dahi döndüğü söylemektedir. Dönmenin Mevlevîlerce çok özel bir anlamı vardır. Mevlevîler, bütün gök katları dönmekte olduğu için, bu dönüşü insanın da yapması gerektiği inancından hareketle ayinlerinde sema ederek dönerler.

Külah, deyim olarak külah oynatmak şeklinde de, beyitlere girmiştir.

Âdeme bunda akça pul yerine
Konyevîler külah oynatıyor
Lâ-edrî, MBY, 237.

Yukarıdaki beyitte Mevlevîlerin, maddiyat yerine, külahı yani maneviyatı tercih eden özelliği anlatılmaktadır.

Mevlevîdir sevdiğim her dem külah oynar bana
Lâ-edrî, MBY, 237

Külah oynatmak : Entrika yapmak, dolap çevirmek anlamlarına gelmektedir (Rasim, 1969 : 451). Klâsik şiirde sevgili, âşığa entrika yapması, hileci olması gibi özellikleriyle de tanınır. Beyitte de Mevlevî, külah oynatma özelliği ile, sevgiliye teşbih edilmiştir.

Pâdişâh-ı mülk-i tecrîde Siyâhî bî-gümân
Tâc-ı zerdûz-ı kanâ'atdür külâh-ı Mevlevî
Siyâhî, TŞM, 166

Mevlevîler gıll ü gışş-ı mâsivâdan pâkdır
Pûte-i fakr u kanâ'atdır külâh-ı Mevlevî
Ayşî, TŞ, 2 / 613

Yukarıdaki iki beyitte, Mevlevîlerin, dünya ile ilgili olan şeylerden kin ve hileden arınmış özelliği söz konusu edilmiştir. Mevlevî külahı âdeta, bir fakr-ı kanâ'at potasıdır. Fakr-ı kanâ'at, azla yetinme yani tevâzu göstermedir. Tevâzu ve fakrla övünme Mevlevîlerin başlıca özelliklerindendir.

Mevlevî / Mesnevî :

Mesnevî'den iden ısgâ-yı kelâm mu'ciz
Döne döne tolanur ol harem-i ma'nâyı
Derviş, TŞM, 198

Derviş, beytinde Mesnevî'nin Mevlevîler için rehber olduğunu ifade etmiştir. Beyte göre, acze düşüren sözü, kulak verip Mesnevî'den okuyan kişi, döne döne o mana haremini dolaşmış olur. Böylece, gizli anlamları keşfeder ve acze düşmekten kurtulur.

Mesnevî'dür dâ'imâ vird-i zebân-ı Mevlevî
Def ü nây ile semâ' vü raks-ı şân-ı Mevlevî
Şâhidî, D, 83

Yukarıdaki beyitte, Mesnevî'nin daima Mevlevîlerin dilinde olması ve onların def ile ney eşliğinde sema etmeleri özelliği dile getirilmiştir.

Mesnevî, şâirler tarafından beyitlerde pek çok özelliği ile birlikte zikredilmiştir. Mesnevî aşağıdaki beyitlerde; Hudâ ilhamı, Peygamberin sırrı, dünyayı gösteren ayna, rehber, güzel edâsı, Hüdâ güneşi, ezeldeki vefâ yemini gibi özellikleriyle anılmıştır.

Nüsha-i dîvân-ı ilhâm-ı Hudâ'dır Mesnevî
Hâmil-i esrâr-ı şâh-ı enbiyâdır Mesnevî
Sâkıb, D, 101

Merdüm-i çeşm-i cihân-ı râzdır her noktası
Hayret-i âyîne-i 'âlem-nümâdır Mesnevî
Sâkıb, D, 101

Sâlik-i râh-ı Hudâ'ya pîşvâdur Mesnevî
Cümle erbâb-ı tarîka reh-nümâdur Mesnevî
Bostan Çelebi, TŞM, 48

Şîve-i mazmûn-ı bikr-i hasretü'l-'uşşâk ile
Yûsuf-ı güm-geşte-i hüsn-i edâdır Mesnevî
Sâkıb, D, 102

Nûrına döymezse münkirler n'ola huffaş-vâr
Hilmiyâ çün matla'-i şems-i Hudâdur Mesnevî
Hilmi, TŞM, 48

Zîr-i îhâmında pûşîde mezâyâ-yı Elest
Tercemân-ı sohbet-i "kâlû belâ"dır Mesnevî
Sâkıb, D, 103

Mevlevî / Nazar : Semazenler, şeyhin postu önünde karşı karşıya geldikleri zaman, önden giden postun sol tarafında geriye döner, arkasındaki sağ tarafında durur, birbirlerinin yüzlerine ve özellikle de 2 kaşlarının arasına bakarlar, yani nazar kılarlardı. Bakışın etki ve gücünün tasavvuf ehli arasında önemli bir yeri vardır. Mürid, şeyhinin nazarı ile şekillenir. Mevlevîler aşağıdaki beyitlerde ifade edildiği gibi, nazarları ile ölü gönülleri dirilttikleri için, İsa nefes ve siyah taşı saf altına dönüştürdükleri için de feyz iksiri olarak vasıflandırılırlar.

Zahm-azmâ-yı tîz-nazar Mevlevî gibi
Bî-cünne-i cünûn melâmetsüz olmasun
Sâkıb, D, 486

Seng-i siyâh isen zer-i hâlis-i 'ayâr ider
İksîr-i feyzdür nazarı Mevlevîlerün
Nesîb, D, 407

Mezâkî de aşağıdaki beyitte, Mevlevî'nin daima Allah'tan başkasına bakmayan nigâhına, bakışına dikkat çekmiştir. Bakış, nigâh-ı Mevlevî terkibi ile pek çok şâir tarafından da beyitlerde işlenmiştir.

Beste çeşm olsa cihândan n'ola eylerken semâ'
'Âlem-efrûz-ı basîretdür nigâh-ı Mevlevî
Mezâkî, D, 47

Kûl-i mâzağa'l-basarla sürme-sâz-ı dîdedür
Gayre bakmaz Hakkadur dâim nigâh-ı Mevlevî
Ârif, TŞ, 1 / 75

Rûh-bahş-ı mürde-dil oldukca 'İsî-i demi
Hızr-ı vakt-i derd-mendândır nigâh-ı Mevlevî
Sâkıb, D, 123

Şeyh Galib nigâh kelimesini, ney ile birlikte terkip halinde kullanılmıştır.

Çeşm-i ümîdi nağme-i rengîne kasr edip
Peyvestedir o leblere medd-i nigâh-ı ney
Şeyh Gâlib, D, 856

Mevlevî / Kâmil :

Kelâm-ı "fakru fahrî" ile 'âmil Mevlevîlerdir
Tevekkül-pîşe dervîşân-ı kâmil Mevlevîlerdir
Nâsır, TŞM, 505

Fakru fahrî: "Fakirliğim iftiharımdır" hadisindeki fakirlik, dilencilik anlamında olmayıp, maddî ve manevî her şeyi olduğu halde, tevâzu göstermek anlamındadır. Mevlevîler tevâzu sahibi, tevekkül eden, kâmil dervişlerdir. Mevlevî'nin fakrı istemesi ve tevazusunu, Rüsuhî bir beytinde şöyle dile getirir:

Maksûd-ı fakr fahr ise ger Mevlevîlere
Bir hırka bir külah yeter Mevlevîlere
Rüsuhî, TŞM, 211

Rüsuhî gibi pek çok Mevlevî şâir de, Mevlevîlerin kâmil, olgun olma özelliğine beyitlerinde yer vermişlerdir.

Sebak-hân-ı 'ışkun nüktesin fehm itmede mâh
Debistân-ı mahabbet içre kâmil Mevlevîlerdür
Nesîb, D, 342

Mevlevîlerin bir özelliği de, dünya nimetlerinden arınıp, dervişlikle vakit geçirmeleridir. Dünyaya alçak dünya olarak bakma, tasavvufî şiirler yazan klâsik şâirlerde de görülür.

Biz ey Nesib devlet-i Monlâ-yı Rûmda
Dünyâ-yı dûnı hiçe satan Mevlevîlerüz
Nesîb, D, 369

Devrân-ı lutf-ı Hazret-i Mollâ'da ey Nazîf
Kevn ü mekânı hiçe satan Mevlevîleriz
Nazîf, D, 32

Biz mâsivâyı hiçe satan Mevlevîleriz
Yâr ile câna cân katan Mevlevîleriz
Nazîf, D, 32

Aşağıdaki beyte göre Mevlevî'lerin bir özelliği de, onların saz ve sözünün boşa olmayışı, bir amaca hizmet etmesidir. Mevlevî'nin bütün niyazı, sema şevkinin bütünüdür. Niyâzın kelime anlamı, yalvarmaktır. Tasavvuf terimi olarak niyâz; yalvarmak, tazarru; mürşide, bir uluya baş kesmek; bir yere girerken baş kesmek, eşiği öpmek; niyâz ederim sözüyle

selam yollamak; verilen para veya armağan gibi manalara gelir (Gölpınarlı, 1963 : 36).

Cümle-i şevk-i semâ' imiş niyâz-ı Mevlevî
Kâr-ı bî-hûde degüldür söz ü sâz-ı Mevlevî
Mezâkî, D, 546-547

Mevlevî / Eda :

Matla'-ı nûr-ı tecellâdur likâ-yı Mevlevî
Mâye-i nutk-ı Mesîhâdur edâ-yı Mevlevî
Sâhib, D, 339

Şâir yukarıda, Mevlevî çehresinin, tecelli nurunun doğuş yeri olduğunu; Mevlevî edasının da, Mesih'in sözünün aslı, esası olduğunu vurgulamaktadır.

Mevlevî edası, Mevlevîlerin konuşmasına, kıyafetine, tavrına, yürüyüşüne, yaşam tarzına işleyen özel bir tarz olup, zarafet üzerine kurulu bir terbiye sistemi oluşturmuştur. Bu eda şâirler tarafından, hüsn-i eda ve edâ-yı Mevlevî terkipleriyle beyitlerde işlenmiştir:

Vehbî nedür sözinde bu hâlât ü sûz ü şevk
Mecnûn ider bu hüsn-i edâ Mevlevîleri
Vehbî, TŞM, 520

Rindâne-reviş hüsn-i edâ Mevlevîyâne
Pür-hassâ der-i dâd-ı Hudâ Mevlevîyâne
Vehbî, TŞM, 520

Nüsha-i âsâr-ı hikmetdür edâ-yı Mevlevî
Aks-i mir'ât-ı hakîkatdur likâ-yı Mevlevî
Vehbî, EŞ, 339

Mevlevî / Mekân :

Virme dil kevn ü mekâna ol lâ-mekân bî-nişân
Şâhidî çün lâ-mekân oldı mekân-ı Mevlevî
Şâhidî, D, 83.

Şâhidî beyitte kendisine, o izi, işareti, mekânı olmayan kainata (varlığa), gönül verme diye seslenmektedir. Çünkü, Mevlevî'nin mekânı mekânsız oldu diyerek, dünyaya önem vermenin boş olduğunu, asıl olanın maneviyat olduğunu vurgulamaktadır.

Mevlevîlerin mekânı, âsitâne ve zâviyelerin toplu bir adı olan Mevlevîhane kelimesi ile karşılanır. Mevlevî büyüklerinden Sakıb Mustafa Dede'ye göre Mevlevîhaneler, beyt-i ma'mûr denilmeye layık bir ziyaretgâh,

gönül hastalarının derdine dermen bulacağı bir şifa evidir. Ayrıca, aşağıdaki beyitte Mevlevîhaneler, içinde barınanlara manen destek olduğu için koltuk değneğine de teşbih edilmiştir.

Sezâdur Beyt-i Ma'mûr-ı hakîkat nâmına zîrâ
Ziyâret-gâh-ı efvâc-ı nühâdur Mevlevîhâne
Sâkıb, D, 140

Tabîb-i pîr-i kâmildür iden tedbîr-i tertîbin
Ki bîmâr-ı dile dârü'ş-şifâdur Mevlevîhâne.
Sâkıb, D, 138

Kerâmetdür sütûn-ı tâk-ı iclâl-i felek-reşki
Veliyu'llâha vâlâ müttekâdur Mevlevîhâne
Sâkıb, D, 136

Mekân olarak, sema meydanı da, beyitlere terkip halinde girmiştir:

Yeridir mahşer-i ervâh mücerred olsa
Çünki cevlân-geh-i rûhun ola meydân-ı semâ
'Arif, TŞM, 353

Mevlevîlerin kutsal mekânı olan sema meydanı gibi matbah da, şâirlerin beyitlerinde sıklıkla yer almıştır. Çileye soyunacak bir canın, dede oluncaya kadar süren eğitiminin büyük bir kısmı matbahta geçer. Bu sebeple matbaha, Mevlevî dergâhının kalbi, ruhu denmiştir. Şeyh Galib'e göre de matbah, bir sihir ocağı ve evliya soyunun (Mevlevî ocağının) yücesidir:

Hazret-i Monlâya tevellâdayız
Bizlere her şeb şeref-i mâtbâh
Şeyh Galib, D, 256

Mu'allâ dûd-mân-ı evliyâdur matbah-ı Monlâ
Dil u câna ocağ-ı kîmyâdur matbah-ı Monlâ
Şeyh Gâlib, D, 57

Her şu'lesi bir nûr-ı tecellî-i cemâl
San vâdi-i Eymen-i hüdâdur matbah
Esrar, D, 610

Vadi-i Eymen: Mûsâ Peygamberin Tur Dağı'nda, Tanrı tecellisine mazhar olduğu yerdir (Develliioğlu, 1993 : 244). Esrar Dede de, matbahı vadi-i Eymen gibi kutsal bir mekâna teşbih etmiştir.

Büyük Mevlevî âsitânelerinde, biri Matbah-ı Şerîf, diğeri günlük mutfak olmak üzere 2 ayrı mutfak bulunur. Matbah-ı Şerîf'te, 1001 gün boyunca pişen yemek değil, dervişin kendisidir. Günlük mutfakta yemek, maaşlı bir

ahçı tarafından pişirilir. Matbah-ı Şerîfte pişen tek yemek ise, lokma adı verilen özel bir çeşit pilavdır. Mevlevî dervişinin terbiyesi, pazarcılıktan çamaşırcılığa, bulaşıkçılıktan tuvalet temizliğine kadar 18 hizmetten oluşan bir hizmettir. Mevlevîlikte manevî eğitimin başlayacağı ilk mekân, Âteş-bâz adı da verilen "Matbah-ı Şerif"tir. Bu sebeple, Ahçı Dede (Ser-tabbah), tekkenin baş mürebbi olarak kabul edilmiştir. Yalnız mübarek günlerde belli bir merasimle, Kazancı Dede'nin idaresi altında lokma pişirilen büyük özel ocağa "Âteş-bâz-ı Velî Ocağı" denmiştir (Tanrıkorur, 2000 : 272).

Matbah aşağıdaki beyitlerde, gönlü aşk padişahı haline getiren bir unsur ve aşk pervanelerine(semazenlere) bir makam olarak nitelendirilmiştir.

Çerâğ-ı pür-ziyâsı sırr-ı âteş-bâzdan yanmış
Bütün pervâne-gân-ı 'aşka câdur matbah-ı Monlâ
Şeyh Gâlib, D, 57

Bu ni'meti gör nâr-ı gam itdi dili puhte
Ey Birrî derûnın şeh-i 'ışk eyledi matbah
Birrî, D, 270

Matbah, Şey Galib'e göre de, kanaattan yapılmış, gönül açan bir binadır:

Yaraşmışdır gürûh-ı Mevlevîye tavr-ı istiğnâ
Kanâ'atdan yapılmış bir binâdır matbah-ı Monlâ
Şeyh Galib, D, 58

Dür ü gevherde mevcûdâtda hışt u seng ü mermerde
Mükemmel bir sarây-ı dil-güşâdır matbah-ı Monlâ
Şeyh Galib, D, 58

Matbah, aşağıdaki beyitlerde de, pek çok unsurla birlikte kullanılmıştır:

Nihâyet ibtidâya ric'at olmuş Seyyidü'l-Kavme
Bakılsa zîr-i hatt-ı istivâdır matbah-ı Monlâ
Şeyh Galib, D, 57

Tecerrüd-pîşe derd-endişe lâzımdır talebkârî
Aceb germâbe-i ibret-nümâdır matbah-ı Monlâ
Şeyh Galib, D, 57

Sema, ney ve Mevlevî kelimeleri çerçevesinde incelenilen Mevlevîliğin edebiyata yansımış kavramlarından hareketle görüleceği üzere, Mevlevî Divan şâirleri sayesinde Mevlevî kültürü, Divan Edebiyatı'na girmiş ve bu çerçevede Divan şiirinin malzemesi zenginleşmiştir. Mevlevî kültürünün zengin malzemesinden oluşan Mevlevîliğin edebiyata yansımış kavramlarıyla, Divan şiirinin hayal ve imaj dünyası zenginleşmiş ve şâirler bu zengin malzemeyi kullanarak, olgun şiirler kaleme almışlardır.

Mevlevî Divan şâirleri Mevlevî kültürü kökenli sema, ney, Mevlevî, külah kelimeleri başta olmak üzere; def, rebab, nemed, kudüm, matbah vb. kelimelerini de redif yaparak bizzat şiire katmışlardır. Bu sayede Divan şiirine giren Mevlevî kültürü orijinli redifler, diğer Divan şâirleri için de, yeni bir ufuk açarak; yeni söyleyiş alanları yaratmış ve pek çok nazîre şiirin yazılmasına vesile olmuştur. Şâirlerin, diğer kelimelerle yapılan redifler yanında, Mevlevîlikle ilgili olan redifleri de kullanmaları neticesinde, oluşturdukları Divanların hacimleri artmış; şüphesiz olarak bu da bir zenginleşme sağlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

A-13. YÜZYIL MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ: d. 604 /1207-öl. 672/17 Aralık 1273

Asıl adı Muhammed Celâleddin olan Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Horasan'ın Belh şehrinde doğdu. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin babası Hüseyin Hatibî oğlu Muhammed olup, daha çok Bahaddin Veled olarak tanındı. Bahaddin Veled'in, Alaüddin Muhammed ve Mevlânâ olmak üzere 2 oğlu vardı. Kaynakların verdikleri bilgilere göre, dönemin tanınmış bilginlerinden olan Bahaeddin Veled, Harezm, Moğol saldırısına uğramadan kısa bir zaman önce 609 / 1212 yılında Belh şehrinden ayrıldı. Buradan İran'a gitti ve ünlü mutasavvıf Attar ile görüştü, sonra Hicaz'a, oradan da Şam yoluyla Anadolu'ya geldi.

Anadolu'nun değişik yerlerinden geçerek, Larende(Karaman)'ye gitti ve bir müddet orada kaldı. 618 / 1221'de Selçuklu Sultanı Alaeddin'in daveti üzerine Konya'ya giderek, oraya yerleşti. Bahaddin Veled, 622 / 1225 yılında Belh şehrinden göçüp gelen gözde müritlerinden Semerkantlı Şerefüddin Lala'nın kızı Gevher Hatun'la Mevlânâ'yı evlendirdi. Bu evlilikten Mevlânâ'nın 2 erkek çocuğu oldu ki, büyük oğluna babasının adı olan Sultan Veled (öl. 712 / 1312), küçük oğluna da genç yaşta vefat eden ağabeyinin adı olan Alaeddin Çelebi (öl. 661 / 1262) ismini verdi. Gevher Hatun'un vefatından sonra Mevlânâ, Konyalı İzzeddin Ali'nin kızı, Kerrâ Hatun'la evlendi. Bu hanımından da Emir Muzaffereddin Âlim Çelebi (öl. 676 / 1277) ve Melike Hatun (öl. 706 / 1306) isimli 2 çocuğu oldu.

Mevlânâ'nın silsilesi, soy itibariyle Ebubekir Sıddık'a dayanır. Sultan Veled İbtidânâmesi'nde dedesi Bahaüddin Veled'den bahsederken: "Onun lâkabı Bahaüddin Veled oldu. Ona gönül verenler hadsiz, hesapsızdır. Onun nesebi Hz. Ebubekir'e kadar uzanır" demiştir. Lâtifî de tezkiresinde, bu bilgiyi doğrulayıp, tezkiresine Celâleddin Rûmî ile başlamış ve Mevlânâ'yı şeyhlerin sultanı olarak tanımlamıştır.

Kaynakların verdiği bilgiye göre, Mevlânâ ilk bilgilerini Konya'da medrese hocalığı yapan ve vaazları ile çevresinde saygınlık kazanan babası Bahaüddin Veled'den aldı. Babasının 628 / 1230 yılında Konya'da vefatı üzerine, onun halifelerinden Tebrizli Seyyid Burhâneddin Muhakkık Konya'ya geldi ve Mevlânâ'yı manevî evlat edindi.

Bahaddin Veled'in vefatından sonra, onun öğrencisi ve halifesi olan Burhaneddin Muhakkık, Mevlânâ'ya 9 yıl hocalık yaptı, onun tasavvuf ve dönemin diğer bilgilerinde ilerlemesini sağladı. Daha sonra, Burhaneddin Muhakkık'ın da tavsiyesi ile, tahsil için Şam'a ve Halep'e gitti. Halep'te Halâviyye Medresesi'nde kaldı ve Kemâleddin-i ibn-al Amid (öl. 660 /

1261)'den tahsil gördü. Şam'da da, Makdisiyye Medresesi'ne devam etti ve bu iki şehirdeki bilginlerle ve sûfîlerle görüştü.

Kaynaklara göre, Mevlânâ Seyyid Burhaneddin'in ölümünden sonra, 642 / 23 Ekim 1244 yılında Konya'ya gelen Şems-i Tebrizi ile tanışıncaya kadar çevresinden ayrı, içine kapalı bir halde yaşadı. Mevlânâ'nın mistik ruhunun oluşmasına büyük katkıları olan Şems-i Tebrizi'nin varlığı, Mevlânâ'yı seven halk tarafından tepki ile karşılandı. Bu tepki neticesinde Şems ortadan kayboldu. Bir müddet sonra, Sultan Veled'in ısrarları ile tekrar Konya'ya gelen Şems, halkın aynı tepkisi ile karşılaştı ve bir daha geri dönmemek üzere ortadan kayboldu. Şems'in ortadan kaybolmasından sonra Mevlânâ, esas edebî kişiliğini ortaya koyan, lirik şiirler yazmaya başladı.

Mevlânâ, Şems'in ortadan kayboluşundan bir müddet sonra, Kuyumcu Selahaddin Zerkub ile arkadaşlık etti ve onu kendisine halife edindi. Bu 10 yıl süren arkadaşlıkları, Selahaddin Zerkub'un ölümüyle sona erdi.

Sonra, Mesnevîsi'ni teşvik ve ısrarıyla yazdığı Hüsameddin Çelebi ile yakınlık kurdu. Hüsameddin Çelebi'nin yazdığı Mesnevî'nin, ilk 18 beytini Mevlânâ bizzat kendisi yazdı, bu yüzden ilk 18 beyit, Mesnevî'nin özü, özeti ve önsözü olarak kabul edildi. Mevlânâ'nın Hüsameddin Çelebi ile yakın dostluğu ve halifeliği, Mevlânâ'nın vefatına kadar sürdü. 672 / 17 Aralık 1273 yılında vefat eden Mevlânâ, Konya Mevlevîhanesi'ne gömüldü.

Selçuklu Sultanı Alaeddin'in Mevlânâ'nın müridi olması ve sultanlığını (Hudavendigâr'lığını) Mevlânâ'ya vermesinden sonra, Mevlânâ'ya Molla Hudavendigâr da dendi. Ayrıca Anadolu'da yerleşmesi nedeniyle Rûmî lakabı ve efendimiz anlamında Mevlânâ lakabı ile de tanındı.

Mevlânâ yaşadığı devirde devlet büyüklerinden ve çevresinden büyük ilgi gördü. Zahir ve batın ilimlerinde eşi olmayan Mevlânâ'nın edebî kişiliği, din-tasavvuf bilgisinin temelinde aşk ve heyecan vardı. Mevlânâ'nın şiirleri tevhidin sırrı, Kur'an'ın hadis ve haberlerinin tefsiri gibiydi ki, Mevlânâ bu bilgilerle vaazlar verirken halkı irşat ederdi. Ayrıca, dost toplantılarında, tasavvufla ilgili dinî konuşmalar yapar, şiirler söyler, sema ayinleri de düzenlerdi. Mevlânâ zamanında sema, sistemleşmiş bir tören olarak yapılmıyordu. Tarikat sistemli bir müessese olarak Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled zamanında kurulmuş olsa da, Mevlânâ döneminde de manevî olarak zaten vardı.

Mevlânâ eserlerini Farsça yazmış olup, eserlerinde kullandığı Türkçe kelime ve mısra sayısı sınırlı idi. Mevlânâ'nın nazım ve nesir dilinde Farsça kullanmasının nedenini, özellikle aile çevresinden başlayarak, tahsilini bu dille almış olmasına ve dönemindeki Farsça edebî dil geleneğinin varlığına bağlayabiliriz. Mevlânâ'nın eserlerini Farsça yazmasında, dönemin bilim dilinin Arapça, edebiyat dilinin Farsça olmasının da büyük etkisi vardır. Ancak Mevlânâ'nın Divan-ı Kebîr adlı eserinde Arapça ile birlikte, Türkçe şiirler de yer alır. Hatta, bazı şiirlerinde Türkçe ile Rumca beyit ve ibareler de vardır. Mevlânâ, Divan'ında şu 3 beyti bütünüyle Türkçe söylemiştir:

Gele sen bunda sana nen garazum yok işidür sen
Kala sen anda yavuzdur yalunuz kande kalur sen

Çalabîdür kamu dirlik Çalab'a gel ne gezer sen
Çalabî kulların ister Çalabîyi ne sanur sen

Ne oğurdur ne oğurdur Çalab ağzında kığırmak
Kulağun aç kulağun aç bola kim anda dolar sen

Bu beyitlerle, insanları Tanrı yoluna çağıran ve şeyhin rehberliğinin mutluluk olduğunu belirten Mevlânâ'nın, 13.yüzyıl Türkçesi'nin işlenmemiş Oğuz (Türkmen) şivesi ile yazdığı bu 3 beyitteki dile hakimiyeti, aruzu düzgün kullanması, ustaca söyleyişi dikkat çekicidir.

Mevlânâ'nın en tanınmış iki manzum eseri, *Mesnevî*'si ve *Divan-ı Kebîr*'idir.

Mevlânâ'nın eserlerinin en ünlüsü ve hacimlisi olan Mesnevî, dinî-tasavvufî ve ahlâkî yönü ağır basan didaktik bir eserdir. Mesnevî'nin asıl adı Mesnevî-i Ma'nevî'dir. Bu eser, değerini ve önemini muhtevasındaki hikâyelerin zenginliğinden alır. Mesnevî kendisinden sonra yazılan pek çok esere kaynaklık etmiş, yüzyıllarca Mevlevî tekkelerinde okutulmuştur.

Mevlânâ'nın ikinci önemli eseri, Divan'ıdır. Yaygın olarak, Divan-ı Kebîr diye bilinen Divan, Şemsü'l-Hakayık olarak da bilinir. Divan-ı Kebîr, Mevlânâ'nın tasavvufî gazellerini içine alan, vezinlerine göre alfabetik olarak tasnif edilmiş, 21 bahirden meydana gelmiştir. Divan-ı Kebîr'deki gazellerin beyit sayısı, 44.834'dir. Şems'ten ilham alarak yazdığı şiirlerini, Divan'ında toplayan Mevlânâ, gazellerinde bazen Şems, bazen Hamuş mahlasını kullanır. Bu büyük Divan, gazeller ve rubaîlerden meydana gelmiş olup, Divan'da, 2073 gazel ve 1735 rubaî vardır.

Mevlânâ'nın mensur eserleri, *Fihî Mâ-Fîh*, *Mecâlis-i Seb'â* ve *Mektûbât*'tır.

Fihî Mâ-fîh, Mevlânâ'nın tasavvuf, din, ahlâk, felsefe, dünya, şiir konularındaki sohbetlerinden oluşur. Fihî Mâ-Fîh'in bazı yerlerinde Mevlânâ, Muineddin Pervâne'ye hitabeder, bazen de Burhaneddin Muhakkık ve Selâhaddin'den bahseder. Eser Farsça olmakla birlikte, birkaç bölümü Arapça'dır.

Mecâlis-i Seb'â, Mevlânâ'nın 7 vaazının bir araya getirilmesinden oluşmuştur.

Mektûbât, Mevlânâ'nın Selçuklu Devleti ileri gelenlerine, dönemin devlet adamlarına ve dostlarına yazdığı 145 mektubun toplamıdır.

Kay. : MSM, 199. AMK, 2 / 393-399, 342-345 ve muhtelif sayfalar. TN, 1 / n. 617. OŞT, 101-104. DEİS, 84-85. TŞ / L, 2 / 40-44. ME, 70-77. TŞ / L, 2 / 40-44. H. Ritter, "Celâleddin-i Rûmî" mad., *MEB İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, c.3, s. 53-59. Ahmet Kabaklı, *Mevlânâ*, İstanbul 1991, s. 11-15. Asaf Halet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, İstanbul 1957, s. 33. Clement Huart, *Mevlevîler Beldesi Konya*, İstanbul 1978, s. 127-130. Ethem Ruhi Fığlalı, *Mevlânâ and Mevlevî Rituals*, Konya 1991, s. 3-4. M. Fuad Köprülü,

Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar, İstanbul 1976, s. 217-230. M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1986, s.246 . H. Ritter, TDVİA, Celâleddin Rûmî mad., 3 / 53-39. Nihat Sami Banarlı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1 / 319. Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 43-49. Sultan Veled, *İbtidânâme*, haz. Abdülbâki Gölpınarlı, Ankara 1976, s.187-188. Şefik Can, *Mevlânâ, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, İstanbul 1997, s. 31-76. Nazif Şahinoğlu, TDEA, Mevlânâ Celâleddin mad., 6 / 298- 311. Mehmet Önder, *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî*, Ankara 1986, s. 129-133. Mehmet Önder, "Mevlân'a'nın Türkçesi", 7. Millî Mevlânâ Kongresi, 3-4 Mayıs 1993 Bildiriler, Konya 1994 , s. 27-34. İsmail Habib Sevük, *Mevlânâ*, İstanbul 1954, s. 63-116. Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, İstanbul 1954, s. 6-21. Neclâ Pekolcay, *İslamî Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1996, s. 131-140. Abdülbakî Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin, Hayatı, Felsefesi, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul 1985, s. 34-43. Emine Yeniterzi, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, Ankara 1997, s. 1-41.

SULTAN VELED : d. 623 / 1226- öl. 712 / 1312

Asıl adı Mehemmed Bahaddin olan Sultan Veled, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin büyük oğlu idi. Sultan Veled, bugün Karaman denilen Lârende'de doğdu. Kuyumcu Şeyh Salâhaddin'in kızı Fatma Hatun'la evlendi, bu evlilikten kızları Mutahhara Âbide ve Şeref Ârife ile oğlu Ulu Ârif Çelebi (öl. 720 / 1320) doğdu.

Sultan Veled, gençlik yıllarında sofi muhitinde bulundu. Burhaneddin Tirmizî, Şemseddin-i Tebrizî, Selahaddin Feridun Konevî gibi üstat mutasavvıflardan tahsil gördü ve onların hizmetinde yetişti. Konya ve Şam'a yaptığı seyahatler sırasında da, tahsiline devam etti.

Mevlânâ'nın vefatından sonra Mevlevîlerin bir kısmı Mevlânâ'nın yerine, hâlifesi Hüsameddin Çelebi'nin geçmesini, diğer bir kısmı ise Sultan Veled'in post makamına geçmesini istediler. Sultan Veled, Mevlânâ dostlarının ikiye bölünmemesi için, post makamını Hüsameddin Çelebi'ye bırakarak, Afyon'a gitti ve böylece burada, Konya dışındaki ilk Mevlevî dergâhını açmış oldu. Hüsameddin Çelebi'nin 683 / 1284'de vefatına kadar Afyon'da şeyh olarak görev yaptı. Hüsameddin Çelebi'nin vefatından sonra 684 / 1285 yılında Konya'da şeyh olarak göreve başladı ve. 712 / 11 Kasım 1312'de vefatına kadar şeyhlikte kaldı. Vefatında Konya Mevlânâ Dergâhı'na gömüldü. Kabri babası Mevlânâ'nın kabri yanındadır.

Mevlânâ'nın tasavvufla ilgili düşüncelerini bir sistem haline getirip, Mevlevîliği bir tarikat haline getiren Sultan Veled, babasının vefatından sonra, onun tasavvuf anlayışını yaşatmaya ve halka yaymaya başladı ve vefatına kadar bu görevi sürdürdü. Bunu, Anadolu'ya halifeler göndererek yaptı ve böylece merkeze bağlı şubelerin açılmasını, Mevlânâ âşıklarının bir merkeze bağlanmasını sağladı. Ayrıca devlet büyükleri ile de iyi ilişkiler içinde bulunarak, bu merkezlere vakıflar da temin etti.

Latifî'ye göre, cezbe ve şevk ile sürekli dönen ve ilahi şiirler söyleyen Sultan Veled'in tasavvufî manzum kitapları vardır. Bunlar; *Divan*'ı,

İbtidânâme, *Rebâbnâme*, *İntihânâme* adlarındaki 3 mesnevîsi ve Farsça *Maarif* adlı mensur tasavvufî bir eseridir.

Sultan Veled'in Divan'ı, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp. No : 2129'da kayıtlıdır. Divan, 1941 yılında Divan-ı Sultan Veled adıyla Feridun Nafiz Uzluk tarafından yayımlanmıştır. Sultan Veled'in Farsça Divan'ı, 558 gazel, 455 rubaîden müteşekkildir. Latifî'ye göre Divan'ındaki gazelleri hem lirik hem didaktiktir. Dönemin edebî dili Farsça ile verdiği eserlerde usta bir şâir olan Sultan Veled'in Türkçe söyleyiş açısından şâirliği, akıcılıktan yoksundu. Şiir ve sanat yönünden çok güçlü olmayan bu şiirler, Anadolu'da Selçuklular döneminde Oğuz lehçesiyle yazılmış, ilk şiirler olmaları açısından dikkate değerdir. Sultan Veled, şiirlerini daha çok tasavvufî görüşlerini yaymak amacıyla söyledi, 13.yüzyılın işlenmemiş Oğuz Türkçe'si ile söyleyiş ve akıcılık açısından orta seviyede şiirler yazdı. Bu durumu kendisi de doğrular ve Türkçe'sinin yetersizliğini şöyle dile getirir:

Türkçe eger bileyudum bir sözü bin idegidum
Bildireydum söz ile bildigimu

Türkçe bilseydim ideydim ben siza
Sırları kim Tangrıdan deydi biza

Sultan Veled'in Veled-nâme (İbtidânâme, Mesnevî-i Veledî) adlı Mesnevî'ye yazılmış bir nazîresi vardır. Latifî'ye göre Mesnevî ile aralarındaki benzerlik yüzünden bazı beyitleri Mesnevî ile karıştırılmıştır. 690 / 1291 yılında yazılmış olan İbtidânâme, toplam 8760 beyittir. Bölümlerin baş kısımlarında mensur metinler vardır. Feilâtün / mefâilün / feilün vezniyle yazılmış olan eser, Sultan Veled'in Farsça dinî-tasavvufî ilk mesnevîsidir. Kitapta dünyanın fani oluşu, gerçek ölümsüzlüğün Tanrı ile olmak olduğu anlatılır, ölmeden önce ölünüz hadisi izah edilir.

Rebâbnâme, Sultan Veled'in Farsça ikinci mesnevîsidir. 700 / 1300 yılında yazılmış olup, toplam 8000 beyittir. Fâilâtün / fâilâtün / fâilün vezniyle yazılmıştır. Mevlânâ medhiyle başlayan bu mesnevînin esasını, didaktik mahiyetteki dinî-tasavvufî hususiyetler teşkil eder.

Sultan Veled'in son mesnevîsi İntihânâme'dir. Bu mesnevî, İstanbul Üniv. No: 1009'da kayıtlıdır. Ayrıca başka bir nüshası da, Mevlânâ Müzesi Ktp., K.2127'de bulunmaktadır.

Sultan Veled'in, Mesnevî'ye yazılmış bir nazîre olan İbtidânâme (Velednâme)'si, Rebâbnâme ve Divan'ında Türkçe şiirler de bulunmaktadır. Sultan Veled'in Türkçe şiirlerini mesnevîlerinden ve Divan'ından derleyerek Divan-ı Türkî-i Sultan Veled adıyla yayımlayan Veled Çelebi (İzbudak)'tır. Bu kitapta, İbtidânâme'de bulunan 76 Türkçe beyit, Rebâbnâme'de bulunan 162 Türkçe beyit ve Divan'ında bulunan 128 Türkçe-Farsça karışık beyitler bir araya getirilmiş olup, eser 1925 yılında yayımlanmıştır. Mecdut Mansuroğlu da, Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri adıyla 1958'de bu şiirleri yayımlamıştır.

56 bölümden oluşan Maarif, Sultan Veled'in tek mensur eseridir ve konuşma Farsça'sı ile yazılmıştır. Bu kitabın bir yazması İstanbul Üniv. Ktp.

FY. Nu. 672'de kayıtlı olup, eser Meliha Ülker Tarıkahya tarafından 1949 yılında yayımlanmıştır.

Dönemin edebiyat dilinin Farsça olması sebebiyle, Sultan Veled'in Türkçe'si Farsça'sı kadar iyi değildi. Buna rağmen Sultan Veled, Türkçe ile eser verme konusunda ilk ciddî çabayı gösteren kişidir. Onun bir gazelinden alınan aşağıdaki beyitleri Abdülbâki Gölpınarlı, Sultan Veled'in en güzel Türkçe şiiri olarak tanımlar.

Senün yüzüng güneşdür yoksa aydur
Canum aldı gözüng dâkı ne aydur

Veled yohsulıdı sensüz cihanda
Seni bildi bu kezden beg ü baydur

Şâirliği babası kadar güçlü olmasa bile, onun takipçisi olan Sultan Veled, devrinin önemli mutasavvıflarından olup, tasavvufî düşüncelerini Türkçe şiirleri vasıtasıyla yaydı. Mevlânâ devrinde Türkçe şiir yazan yoktu. Sultan Veled, Mevlânâ'dan sonra, onunla Yunus arasında ilk Türkçe yazan kişi olması bakımından önemlidir.

Sultan Veled'in musikişinaslığı konusunda kaynaklar birleşirler ve onun rebab çalmayı bildiğini, ayrıca bestekârlığının da olduğunu zikrederler. Kaynaklar, günümüze ulaşan üç saz semâîsinin (Devr-i Kebîr "Acem Devri" Acem Peşrevi, Devr-i Kebîr Hüseyni Peşrevi, Sengîn Semâî usulünde 3 hâne Irak Saz Semâîsi) ona ait olduğu da bildirmektedirler.

Kay. : MSM, 29-52 / 92. AMK, 368 ve muhtelif sayfalar. AMDŞ, 492. OŞT, 104-108. TL, 178-79. ME, 144 -147. TŞ / L, 2 / 45-46. OŞ, 324. MN, 437. TN, 2 / n.4660. KÂ, 4 / 2601. BTMA, 2 / 369-370. Feridun Nafiz Uzluk, *Divân-ı Sultan Veled*, İstanbul 1941, s. 2-55. Tahsin Yazıcı, "Sultan Veled" mad., *MEB İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1979, c.11, s. 28-32. Mecdut Mansuroğlu, "Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatı'nın İlk Mahsulleri", *İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S.1, c.1, s. 9-20. Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevî (15.yy.'a Kadar)*, İstanbul 1999, s. 35-36. M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1986, s. 263-264. Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1997, s. 50-51. İ. Habib Sevük, *Mevlânâ*, İstanbul 1954, s. 94-95. Sultan Veled, *İbtidânâme*, haz. Abdülbâki Gölpınarlı, Ankara 1976, s. III-XV. Neclâ Pekolcay, *İslamî Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 140-146.

ULU ÂRİF ÇELEBİ : d. 671 / 1272- öl. 720 / 1320

Asıl adı Mehemmed Celâleddin Feridun olan Ulu Ârif Çelebi, Sultan Veled (öl. 712 / 1312)'in oğluydu. Annesi kuyumcu Şeyh Salâhaddin'in kızı Fâtıma Hatun'du. Dedesi Mevlânâ, ona Mehemmed Celâleddin Feridun adını vermiş ancak, bu çocuğun Ulu Ârif diye çağırılmasını istemişti. Ulu Ârif Çelebi babası Sultan Veled hayatta iken, Emîr Kayser Tebrîzi'nin kızı Devlet Hatun'la evlenmiş, bu hanımdan 2 erkek, 1 kız çocuğu olmuştu. Erkek

çocuklarının adları, Bahâeddin Emîr Âlim ve Muzaffereddin Emîr Âdil, kızının adı da Melike'dir.

Mevlevî ortamında büyümüş olan Ulu Ârif Çelebi, şüphesiz Mevlevî ortamında tahsil gördü. İlk tahsilini babasından alan Ulu Ârif Çelebi'nin, daha başka hangi zatlardan ders aldığı bilinmemektedir.

Ulu Ârif Çelebi daimâ Mevlânâ'dan bahseder, onun sözlerini söyler, menkıbelerini naklederdi. O, Mevlevî tarikatının yayılması konusunda en fazla gayret gösteren dervişlerden biriydi. Seyahatleri ile Mevlevîliği yayma yoluna giden, Ulu Ârif Çelebi, vefatına kadar bu seyahatlerini sürdürdü ve gittiği her yerde irşat görevini üstlendi.

Ulu Ârif Çelebi, ömrünün çoğunu seyahatler yaparak, Mevlevîliği yaymakla geçirdi. Anadolu'daki beyliklerde Mevlevîliği tanıtıp yayan Ulu Ârif Çelebi, bu beylerle iyi ilişkiler kurdu, onların huzurunda sema törenleri düzenleyerek, pek çok kişinin tarikata intisabını sağladı ve bu beyliklerin hâkimiyet alanlarında Mevlevîhanelerin açılmasına vesile oldu. Lârende (Karaman), Beyşehir, Aksaray, Akşehir, Afyon, Kütahya, Amasya, Niğde, Sivas, Tokat, Birgi, Denizli, Menteşe, Alâiye, Antakya, Bayburt, Erzurum, Irak, Tebriz, Merend, Sultaniye onun gittiği belli başlı yerlerdi. Ulu Ârif Çelebi hemen bütün Anadolu'yu gezdi, Irak ve Tebriz'e kadar gitti, İlhanlıların merkezi olan Sultaniye'ye de 2 defa sefer etti. Bu seyahatleri Eflâkî (öl. 761 / 1359) ile birlikte yapan Ulu Ârif Çelebi'nin bu şehirlerde hangi tarihlerde bulunduğu belli değildir. Ulu Ârif Çelebi, son seferinde Lârende'den Aksaray'a gitti. Sonra buradan Konya'ya hareket etti, şehre varınca hastalandı ve vefat etti. Mezarı Mevlânâ Türbesi'ndedir. Eflâkî'nin Ulu Ârif Çelebi'nin vefatına söylediği Farsça bir tarih kıtası vardır:

Ârif Çelebi ki rest ez kayd-ı hayât
Der zât nazar kerd u birun şod zi sıfât
Pes Yûnus-ı ruh-ı û misâl-i mâhi
Ez keşti-i ten cest der an âb-ı hayât

Devrin edebiyat dilinin Farsça olması sebebiyle, Ulu Ârif Çelebi de şiirlerini Farsça ile yazdı. Onun şiirlerinin çoğu Mevlânâ'ya nazîre olup, tasavvufî özellikler taşır. Bu rubaîlerinden usta bir şâir olduğu anlaşılan Ulu Ârif Çelebi'nin rubaîleri, 1949 yılında F. Nafiz Uzluk tarafından yayımlandı.

Kay. : MSM, 65-95. AMK, 227 -235. ME, 147-148. TBAM, 25-26. Mehmet Önder, *Mevlânâ*, Ankara 1986, s. 119-121. Ulu Ârif Çelebi, *Rubâiler*, haz. F. Nafiz Uzluk, İstanbul 1949.

B-14. YY. MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

AHİ SADIK : d. ? - öl. ?

Asıl adı Mehemmed olup, Kütahyalı zengin bir ailenin oğluydu. Konya Mevlevîhanesi'ne gitti ve Çelebi Muzafferüddin (öl. 676 / 1277)'e bağlanıp, külah ve hırka giyerek, Mevlevîliğe intisap etti. Mevlevîhanenin hamam külhanında çalıştırıldı. Hayatı hakkındaki bilgiler bunlarla sınırlı olup, nerede vefat ettiği ve nereye gömüldüğü belli değildir.

Ahi Sadık, Mevlânâ'nın vasıflarını medh ettiği Türkçe bir kıtasında, Divan şiirinin estetiğini yansıtma açısından orta seviyede bir şâir tavrı sergilemektedir. Kaynaklarda yer alan Farsça ârifâne şiirlerinden ise, onun Farsça'ya vâkıf olduğu, bu dilde akıcı şiirler yazabildiği anlaşılır.

Kay. : SE, 134-135. TŞM, 29-30. TN, 2 / n. 2247

BEDREDDİN : d. ? - öl. 800 / 1397

Sultan Veled (öl. 712 / 1312)'in torunlarından olan Bedreddin Dede, kaynaklarda bildirildiğine göre, Ahmed Selçuk Efendi adında bir zatın oğlu, Emir Vacid adında bir zatın torunu idi. Nerede doğduğu, tahsiline nerede başladığı bilinmemektedir.

Bedreddin Dede, Konya'da Emir Âlim Çelebi (öl. 798 / 1395)'nin şeyhliğinde çilesini tamamlayarak, Mevlevî oldu. Konya Mevlevî Dergâhı'nda yetişip, orada mesnevîhânlık yaptı. Nerede vefat ettiği ve nerede gömülü olduğu da belli değildir.

Şâir olduğu bilinmesine rağmen, şâirliği hakkında bilgi yoktur. Kaynaklara kaydedilen Farsça şiiri oldukça akıcıdır ve şâirin Farsça'ya vâkıf olduğunu göstermektedir.

Kay. : TŞM, 56-57. SNM, 133. TN, 1 / 348.

BURHAN : d. ? - öl. 797 / 1394

Asıl adı İlyas Çelebi olan Burhan, Germiyan'da doğdu. Mevlevî büyüklerinden Celâleddin Ergun Dede (öl.775 / 1373)'nin oğludur.

İlk tahsilini babasından alan Burhan, genç yaşta Mevlevî oldu ve Kütahya Mevlevî Dergâhı'nda tahsilini ilerletti, bilgisiyle tarikatın önde gelenlerinden biri oldu. Sema yapmaya ve Mesnevî okumaya meraklı idi. Sakıb Mustafa Dede'ye göre, aklî ilimlerde ve ilm-i tâbirde devrinin en ileri gelenlerindendi. Burhan, Kütahya Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yapan babası vefat edince, onun yerine şeyh oldu. Mustafa Sakıb Dede onun, devrinde;

Lisânü'l-gayb idi yek-ser vücûdı
N'ola burhân-ı dîn olsa nişânı

Olup feryâd-res-i nezdîk ü dü-reh
Dimişler nâmına İlyâs-ı Sânî

kıtası ile şöhret bulduğunu ve lisânü'l-gayb, tercemânü's-sır, şeyh-i ledün ünvanları ile anıldığını belirtir. Burhan Dede'nin vefatında, yerine halifelerinden Zeynüddin Çelebi (öl. 800 / 1397) geçti.

Kaynaklarda zikredildiğine göre, Burhaneddin İlyas Çelebi'nin çok sayıda Türkçe ve Farsça şiiri vardı. Ali Enver, Tezkiresi'ne aldığı Burhan Dede'nin gazelini eşsiz olarak nitelendirir. Esrar Dede ve Sakıb Mustafa Dede Tezkireleri'nde, onun mürettep *Divan* sahibi olduğu belirtilir. Sadeddin Nüzhet Ergun, Sefîne yazarının Burhan Çelebi'ye isnat ettiği Türkçe gazelin, lisanındaki mükemmellik nedeniyle ancak, 17.asırda yazılabileceğini belirtir ve bu sebeple gazelin Burhan Çelebi'ye ait olamayacağına dikkati çeker. Ancak, kaynaklarda kayıtlı olan diğer şiirlerinin de akıcı ve ustalıklı bir söyleyiş sergilemesi sebebiyle bu gazelin, Burhan Çelebi'ye ait olabileceği düşünülmelidir.

Sakıb Mustafa Dede, Tezkiresi'nde şâirin biri Türkçe, diğeri Farsça olmak üzere 2 gazelini; Ali Enver ve Esrar Dede de Tezkireleri'nde şâirin tasavvufî ve ârifâne Farsça 2 kıtasını kaydetmiştir. Şâirin tezkirelerde yer alan bu gazellerinde, aruzu düzgün kullanması, dile hakimiyeti ve ustaca söyleyişi dikkat çekicidir.

Kay. : SE, 15-17. TŞM, 51-55. TN, 1 / n. 360. SNM, 1 / 67. TŞ, 2 / 871.

CELÂLEDDİN ERGUN : d. ? - öl. 775 / 1373

Germiyan'da doğan, Germiyan hanedanının Ergunhan sülalesinden olan Celâleddin Ergun Çelebi, Süleyman Şah ve Mutahhara Hatun'un torunu, Burhaneddin İlyas Paşa (öl. ?)'nın oğlu idi.

Sakıb Mustafa Dede ve Ali Enver'e göre, Celâleddin Ergun'a, Argun isminin verilmesinin sebebi şöyledir: Celâleddin Ergun'un babası İlyas Paşa, bir gece rüyasında sülalenin atası olan Argun Han'ı evine gelmiş görüp, uyanır ve kapıyı çalmakta olan uşağı, bu sırada oğlunun doğumunu haber verir. Bundan dolayı babası ona, Argun ismini verir.

Celâleddin Ergun'un tahsili, kimlerden ders aldığı hakkında bilgi yoktur. Ancak, muhtemelen Kütahya Mevlevîhanesi'nde Mevlevî ortamında yetişmiş ve ilk tahsilini burada babasından almıştır.

Celâleddin Ergun, Şems makamından 7 terkli Şemsî tac ve Kütahya'da Mevlevî külahı giyip, Mevlevî oldu ve uzun süre Kütahya Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yaptı. Erguniyye Dergâhı, Celâleddin Ergun'un çabaları ile, Konya ve Afyon'dan sonra Mevlevîliğin üçüncü merkezi haline geldi ve böylece Kütahya, Mevlevîlik tarihinde önemli bir yer kazandı. Ergun Dede vefat etmeden az önce yerine oğlu Burhâneddin (öl. 797 / 1394)'i geçirdi. Celâleddin Ergun'un vefatına ismi belli olmayan biri tarafından şu tarih söylenmiştir:

Hazret-i Sultân Ergûn-ı Velî
Bezm-i vasl-ı asla itdi hôş-hırâm

Ya'ni zâhirde bütûnı gösterüp
Kıldı bâtında zuhûra ihtimâm

Pes lisânü'l-gayb târîhin didi
Rabbihi'l-Mevlâ da'î dâru's-selâm

O, Mevlânâ'nın ilim ve irfanından fazilet alan, ilk büyük Mevlevîlerdendi. Farsça'nın edebiyat dili olarak hakim olduğu bir dönemde, Türkçe yazan şâirlerden biri olarak dikkat çekti. Kaynaklara göre, Arapça ve Farsça bilen Ergun'un, tasavvufî ve ahlâki sözleri âdeta vecize gibi idi. Şâirliği Esrar Dede tarafından beğenilen Celâleddin Dede'nin, insân-ı kâmil'i anlatan 40 beyitlik Genc-nâme adlı mesnevî tarzında yazılmış bir şiiri vardır. Kaynaklarda yer alan bu Mesnevîsi'nde,Türkçe ve Farsça şiirlerinde, aruza ve dile hakimiyeti, akıcı söyleyişi onun usta bir şâir olduğunu göstermektedir.

Kay. : MSM, 122-124. SE, 28-29. TŞM, 96-105. TN, 1 / n. 602. SNM, 1 / 59. M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul 1976, s. 343.

DAVUD : d. ? - öl. ?

Süleyman Dede adında bir zatın oğlu olan Davud, Antakya'da doğdu, Ailesi hakkında bilgi olmayan Davud, Zincirkıran Mehemmed Dede (öl. ?)'ye intisap etti ve onun hizmetinde tahsil gördü. Şeyhinin vefatı üzerine, seyahatlere çıktı. Seyahatlerinden birinde Buhara'dan Ali Mest Sultan adında biriyle Anadolu'ya geldi. Seyahatlerini tamamlayıp, Kudüs civarındaki Mevlevî zâviyesinde inzivaya çekildi. Burada inzivada iken, Konya Mevlânâ Dergâhı Çelebisi tarafından Mısır şeyhliğine atandı ve ömrünün sonuna kadar burada şeyhlik yaptı. Şeyhliği süresince dergâh âriflerin ve âlimlerin toplandığı bir mekân haline geldi. I. Bayezıd devrinde (1389-1402) hayatta idi.

Esrar Dede'nin bildirdiğine göre, pek çok ilimde geniş bilgiye sahip olduğu bilinen Davud Dede, daha çok şiir ve nesir ile meşgul oldu. Esrar Dede tarafından şâirliği beğenilen Davud Dede, kaynaklarda kayıtlı olan tasavvufî şiirlerinde, aruza ve dile hakimiyet, Divan şiirinin estetiğini yansıtma, ustalıklı söyleyiş açısından, orta seviyede bir şâir olarak görünür.

Kay. : TŞM, 189-190. SO, 2 / 407. TN, 1 / n. 1134.

EFLÂKÎ : d. ? - öl. 761 / 1359

Asıl adı Ahmed olan Eflâkî, Ahi Natur adlı bir sanatkârın oğlu olup, Konya'da doğdu. Eflâkî Dede ya da Eflâkî Ahmed Arifî olarak tanındı. Ulu Ârif Çelebi (öl. 720 / 1320)'ye bağlandığından dolayı, kendisine Ârifî de dendi.

Ulu Ârif Çelebi'nin dervişi olan Eflâkî, Bedreddin Tebrizî, Hamîdüddin Cendî, Abdülmecid Tokadî, Nizâmeddin Erzincanî gibi devrinin tanınmış âlimlerinden ders aldı. Ayrıca Mesnevîhândan Sirâceddin de ders aldı.

Tahsilini tamamladıktan sonra, Eflâkî, Ulu Ârif Çelebi'ye intisap etti ve ondan hilâfet aldı. Konya Mevlevîhanesi'nde bir süre mesnevîhânlık yaptı. Ulu Ârif Çelebi'ye candan bağlı olup, onun her sözünü bir hikmet, keramet sayardı. O da şeyhi Ulu Ârif Çelebi gibi, Mevlevîliğin Anadolu'da yayılmasında önemli vazifeler gördü ve onunla birlikte Anadolu'ya seyahatlerde bulundu. Bu seyahatleri kendisi Âriflerin Menkıbeleri adlı eserinde şöyle nakleder:

" Biz Ârif Çelebi'nin refakatinde Tebriz şehrine ulaştığımız vakit şehrin ileri gelenleri gerektiği gibi saygı gösterdi, sema toplantıları yaptılar. Şehrin ileri gelenlerinden Ahi Kazzaz Ahmed Şah, büyük bir ziyafet tertip edip, bütün arkadaşları evine davet etti. O gün Tebriz'in bilginlerinden, memleketin ileri gelenlerinden diğer ulu kişiler de hazırdı " der.

Konya'da vefat eden Eflâkî'nin mezarı Mevlânâ Müzesi'ndedir. Ünlü eseri Menâkıbü'l-Ârifîn'de kendisi hakkında bilgiler veren Eflâkî, gençliğinde büyü, simya ve ilm-i nücumla ilgilendiği için Eflâkî mahlasını aldığını söyler.

Mevlevîlik tarihi açısından önemli olan, Eflâkî'nin ünlü eseri *Menâkıbü'l-Ârifîn*, Ulu Ârif Çelebi'nin isteği üzerine yazılmış olup, dili Farsça'dır. Eflâkî eserini yazarken, Feridun bin Ahmed'in Risâle-i Sipehsâlâr der Menâkıb-ı Hüdâvendigâr'ından yararlanmıştır. Yazımı 40 yıl süren ve 754 / 1353'te yazımı biten eser, Mevlevî büyükleri ve Mevlevî tarikatı hakkında önemli bilgiler verir. Bu eser, başta Mevlânâ olmak üzere, Şemseddin Tebrizî, Salâhaddin, Hüsameddin, Bahaeddin Veled, Celâleddin Emîr Ârif, Emîr Âbid, bunların çocukları ve halifelerini anlatır. Bu kitap, Anadolu tarihinin 13.-14. yüzyıllardaki tarihî ve sosyal yapısını göstermesi bakımından da ayrıca kıymetlidir. Mevlânâ ile arasında pek uzun bir zaman olmayışı, Mevlânâ'yı görenlerin çoğuna ulaşmış olması, onun hikâyelerinin değerini daha da arttırır.

Elde çok az sayıda gazeli ve rubaîsi bulunan Eflâkî'nin aşağıda olduğu gibi bazı şiir ve beyitlerinde;

Işk ile Mûsî kelîm ışk ile Îsî kerîm
Işk ile Hak Ahmed'i bahr-i kelâm eyledi

Maksudın Eflâkî'nün bir nazar ile bu gün
Kutb-i cihan Mevlânâ virdi tamâm eyledi

Yunus Emre tesiri görülür. Eflâkî Dede'nin Mevlânâ, Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi için yazdığı 3 manzume mevcuttur. Kaynaklarda şiirleri kayıtlı olan Eflâkî Dede'nin bu şiirlerinde aruzu düzgün kullanması, Divan şiirinin ilk örnekleri olmasına rağmen işlenmiş bir dile sahip olması, oldukça dikkat çekicidir. Ancak şâirliğinden ziyade onu, bir nesir ustası olarak görmek daha doğrudur. 13.yüzyılın sonlarıyla 14.yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Tasavvuf Edebiyatı'nın önemli mutasavvıflarından olan Eflâkî, Türkçe ve Farsça yazmada değerli bir şâir, nâsir ve ediptir.

Kay. : MSM, 129-132, 469-472. AMK, 273. MN, 109b. TN, 1 / n. 177. SNM, 3 / 5. BTMA, 2 / 369-370. Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1997, s. 83-84. A. Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1988, 427.

EMÎR ÂLİM ÇELEBİ : d.? - öl. 798 / 1395

Âbid Çelebi'nin (öl. ?) oğlu olup, hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. I. Emîr Âlim Çelebi (öl. 751 / 1350), Ulu Ârif Çelebi (öl.720 / 1320)'nin oğlu olduğundan, bu Mevlevî dervişi, Mevlevîler arasında II. Emîr Âlim Çelebi / Âlimî olarak tanındı.

Konya'da ikamet eden Emîr Âlim Çelebi, Emîr Âdil Çelebi'nin 770 / 1368'de vefatı üzerine, Çelebilik makamına geçti. 1395'te vefatına kadar bu görevde kaldı ve vefatında Konya Mevlânâ Türbesi'ne gömüldü.

Kaynaklarda Konyalıların yeni doğan çocuklarını Âlim Çelebi'ye götürüp, ad koydurdukları kayıtlıdır. Bir başka söylenti de, Âlim Çelebi'nin sema ederken, elbisesini çalgıcılara bağışlayıp yeni baştan çalmalarını istemesidir.

Kaynaklarda şiir ve nesirde yetenekli olduğu kaydedilen, Emir Âlim Çelebi, devrinde Mevlevîler arasında kabul gördü. Ali Enver ve Esrar Dede Tezkireleri'nde kayıtlı olan Farsça tasavvufî beyitlerinden, şâirin Farsça'ya vâkıf olduğu ve bu dilde akıcı şiirler yazdığı anlaşılır.

Kay. : MSM, 99 / 152. SE, 148-150. TŞM, 329-332. TN, 2 / n. 2660. AMK, 327-330.

FEYZÎ : d. ? - öl. ?

Belh'te doğan Feyzî, ilk tahsilini orada aldı. Ailesi hakkında bilgi yoktur. Tarikata orada iken girdi. Daha sonra, Anadolu'ya gelerek, Konya'da Emir Âlim Çelebi (öl. 798 / 1395)'ye intisap etti. Kaynaklarda Konya Mevlevîhanesi'nde bir süre inzivaya çekildiği kayıtlı olan Feyzî'nin, hayatı hakkında fazla bilgi olmayıp, Konya'da vefat ettiği ve buraya gömüldüğü bilinmektedir.

Hayatı hakkında geniş bilgi olmayan şâirin, Esrar Dede ve Ali Enver'in Tezkireleri'nde şiirlerinden örnekler verilmiştir. Adını mahlas olarak kullanan Feyzî Dede'nin Farsça ve Türkçe tasavvufî- mevlevîyane şiirlerin vardır. Farsça'ya hakimiyeti mükemmel olup, bu dildeki şiirleri güzel ve akıcıdır. Türkçe şiirlerinde ise vezne ve dile hakimiyeti, ustaca söyleyişi yönünden dönemin 2.derece şâirlerinden kabul edilmelidir.

Kay. : TŞM, 432-434. SE, 198. TN, 2 / n. 3395.

HIZIR ÇELEBİ : d. 675 ? / 1276 ? - öl. 750 / 1349

Afyon'da doğdu. Kaynaklarda Selçuklu Devleti'nde tuğ ve sancak sahibi olduğu söylenen Hızır Çelebi'nin babası Süleyman Şah, Sultan Veled (öl. 712 / 1312)'e intisap etti ve Sultan Veled'in kızı Mutahhare Hatun'la evlendi. Bu evlilikten Hızır Şah doğdu.

Hızır Çelebi'nin tahsili hakkında bilgi yoktur. Fakat Hızır Şah'ın daha doğumundan itibaren Mevlevî çevresinde yetiştiği ve bu çevrede tahsil gördüğü muhtemeldir.

Kaynaklarda, doğumundan 3 gün sonra Hızır Aleyhisselam tarafından, Dedem İni'ne götürüldüğü ve birkaç gün sonra bu çocuğun bir aslanın kucağında bulunduğu; bu sebeple, çocuğa Hızır adının verildiği anlatılır.

Hızır Çelebi, I. Murad (1326-1389) devrinde yaşadı ve onun yakınlığını kazandı. Mevlevî tarikatı şeyhi Alişir-i Germiyani(öl.?)'ye intisap ederek, kendini yetiştirdi. Gençliğinde kardeşi ile beraber Konya'da tahsil gördü. Babası tarafından Germiyan tahtına veliaht gösterildiği halde, tahtı ağabeyine bırakarak, halkı irşatla uğraştı. Kabri, Afyon Mevlevî Dergâhı'ndadır.

İlk büyük Mevlevîlerden olup, vaktini tarikat mensuplarıyla sohbet ederek geçirdi, şiir ve nesir ile uğraştı. Karahisar'da "Makam-ı Hızrıyye" olarak şöhret buldu. Ali Enver, Hızır Şah'ın Farsça şiirlerinin olduğunu belirtip, Tezkiresi'ne eşsiz olarak vasıflandırdığı Farsça bir beytini kaydeder. Esrar Dede ve Sakıb Mustafa Dedelerin Tezkireleri'nde de şâirliği medh edilen, Hızır Dede'nin Farsça na't, gazel ve beyitlerinden Farsça'ya hakim, akıcı bir üslûba sahip olduğu görülür.

Kay. : SE, 48-49. TŞM, 137-139. TN, 1 / n. 1042. TBAM, 29.

ŞAH ÇELEBİ : d. ? - öl. 780 / 1378

İlyas Paşa (öl.?)'nın oğlu olan Şah Çelebi, Germiyan'da doğdu. Mevlânâ evlâdından olduğu bilinmekle birlikte, hayatı hakkında bilgi yoktur. Vefatında Germiyan'a bağlı Kula kasabasında kendine bina olunan, türbeye gömüldü.

Ali Enver ve Sakıb Mustafa Dede onun zeka, akıl, irfan gibi üstün meziyetleri olduğuna dikkat çekerler. Esrar Dede'ye göre, ilim ve fende asrın eşsizi idi ve nükteyi yerli yerinde kullanırdı. Şiirde akıcı üslûp ve yeni mazmunlar bulmada usta olan Şah Çelebi, Farsça'ya vâkıf olup, devrinde Farsça na'tları ile meşhur bir şâirdi.

Kay. : SE, 102-103. OM, 2 / 254. TŞM, 245-249. SO, 5 / 1559. TN, 2 / n. 1998. SNM, 1 / 116. AİM, 71.

ZEYNEDDİN : d. ? - öl. 800 / 1397

Zeyneddin, Kütahya ilinde doğdu. Mevlânâ'nın ikinci hanımından oğlu olan Muzafferüddin Çelebi(öl. 676 / 1277)'nin oğludur.

Zeyneddin Dede, Mevlevî şeyhi Celâleddin Ergun'un (öl. 775 / 1373) hizmetinde yetişti ve ondan ilim tahsil etti. Şeyhinin vefatı üzerine, Burhaneddin İlyas Efendi'den (öl. 797 / 1394) tahsil gördü. Mevlevîhaneye ne gibi hizmetleri olduğu, nerede vefat ettiği ve nereye gömüldüğü belli değildir.

Mevlevî evliyalarından ârif bir şâir olan Zeyneddin Dede'yi, Esrar Dede olgun bir şâir, ârif ve fazıl bir zat olarak vasıflandırır. Kaynaklarda şâirin devrinde kabul gördüğü, Farsça ve Türkçe şiirlerinin olduğu kayıtlıdır. Semahane-i Edeb'te ve Esrar Dede Tezkiresi'nde Farsça bir rubaîsi ve Türkçe mevlevîyâne bir kıtası yer alan şâirin, Farsça rubaîlerinden Farsça'ya vâkıf olduğu ve akıcı bir Farsça ile şiir yazdığı, Türkçe kıtasından da, aruza ve dile hakim olduğu görülür.

Kay. : SE, 89-90. TŞM, 223-224. SO, 5 / 1709. TN, 1 / n. 1621.

C-15.YY. MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

ABÂPÛŞ : d. 770 / 1365- öl. 890 / 1485

Asıl adı Mehemmed olan Abâpûş, Afyon'da doğdu. Ailesi hakkında bilgi yoktur. Mevlevî büyüklerinden Sultan Dîvanî (Mehemmed Semâî) (öl. 936 / 1530), onun oğludur. Tahsilini nasıl ve kimlerden aldığı bilinmemekle birlikte, Mevlevî ortamında yetiştiği malumdur. Kaynaklar, zâhiri ve bâtini ilimlerde kendini yetiştiren Abâpûş Dede'nin, manevi olgunluk kazanmak için, Sultan Veled (öl. 712 / 1312), Ulu Ârif Çelebi (öl. 720 / 1320), Hızır Şah (öl. 750 / 1349) gibi, Afyon'da Dedem İni'nde uzlete çekilerek, ibadetle meşgul olduğunu ifade ederler.

Abâpûş Dede, Timur ve ordularının Afyon'a girmelerini engellemiş bir Mevlevî büyüğüdür. Kaynaklar, Timur'un Abâpûş Dede ve bazı Mevlevî dervişlerinin sohbetlerinde bulunduğunu ve onların yüzü suyu hürmetine şehirden çekildiğini söylerler.

Afyon Mevlevîhanesi Abâpûş Dede'nin şeyhliği sırasında inşa edildi. Uzun yıllar Afyon Mevlevî Dergâhı'nın şeyhliğini yapan ve şeyhliği sırasında buraya pek çok mürit kazandıran Abâpûş Dede, kaynaklarda ifade edildiğine göre, bu binayı yalnız törenlerde kullanıp; kendisi genellikle Afyon kalesinin bulunduğu tepedeki Dedem İni'nde yaşadı.

Hayatı hakkında pek çok menkıbe oluşturulmuş olan Abâpûş Dede'nin, kaynaklarda Türkçe sadece bir beyti mevcuttur. Bu beytin söylenmesine neden olan olay ise şöyledir: 15.yüzyılda Anadolu'yu saran veba salgını sırasında Âbâpûş Dede'nin büyük ve ortanca oğlu, kızı öldü. Küçük oğlu Sultan Divanî (Mehemmed Semâi) ise ölmek üzere idi. Âbâpûş Dede bu durum karşısında, oğlunun iyileşmesi için Allah'a şöyle yalvardı:

Aldın dil-i gümrâhımı koydun beni bî-dil
Bârî yerine bu dil-i âgâhı bağışla

Kaynaklar, bu duadan sonra, Abâpûş Dede'nin oğlu Sultan Divanî (öl. 936 / 1530)'nin iyileştiğini ve bundan sonra da onun, hayatta kalan bu tek oğlunu yetiştirip, kendisinden sonra şeyhlik makamına geçmek üzere halife tayin ettiğini bildirirler. Vefatından 1 yıl önce şeyhliği, oğluna bırakan Abâpûş Dede, 120 yıl yaşadıktan sonra, 890 / 1485 yılında Afyon'da vefat etti ve Mevlevî dergâhının bahçesine gömüldü.

Germiyan oğullarından ilk defa sikke ve abâ giyerek, ibadetle meşgul olan bir derviş olması ile meşhur olduğundan, "Abâpûş Velî" namıyla tanınan, mutasavvıf şâir Abâpûş Dede'nin, Farsça tasavvufî şiirleri vardır. Şâirin günümüzde kalan şiirlerinden oğlu için yazdığı yukarıdaki parça hariç, hepsinin Farsça olması, onun bu dile hakim olduğunu gösterir. Abâpûş Dede'nin kaynaklarda kayıtlı olan Farsça şiirleri akıcı ve güzeldir. Oğlu için yazdığı bu tek Türkçe beyitte ise Abâpûş Dede'nin, aruza ve dile hakimiyet, ustalıklı söyleyiş açısından, orta seviyede bir şâir olduğu görülmektedir.

Kay. : SE, 146-148. TŞM, 325-329. DEİS, 1. AŞYH, 9. TN, 1 / n. 2674. SNM, 1 / 4. TBAM, 39-40. AİM, 42.

'ABÎRÎ : d. ? - öl. ?

Asıl adı Feyzullah olan 'Abîrî Dede'nin hayatı hakkında bilgi yoktur. II. Sultan Murad (1403-1451) döneminde yaşadığı bilinmekle birlikte, nerede Mevlevî olduğu, şeyhinin kim olduğu, nerede vefat ettiği ve nereye gömüldüğü belli değildir.

Tuhfe-i Nâilî indeksinde 'İbretî olarak kayıtlı olan şâirin asıl mahlası 'Abîrî'dir. Kaynaklara göre, *Kenzü'l-Esrâr* adlı bir eseri olan 'Abîrî Dede'nin şâirliği hakkında da bilgi yoktur. Tezkirelerde adı yer almayan 'Abîrî'nin, döneminde dikkati çekmeyen bir şâir olduğu söylenebilir.

Kay. : MN, 312b. TN, 2 / n. 2757.

ÂDİL : d. ? - öl. 865 / 1460 ?

Asıl adı bilinmeyen Âdil Dede, Konya'da doğdu. Karaman ve Kayseri'deki karışıklıkları önlemede gayreti geçen Konya Mevlevîhanesi şeyhi Âlim Çelebi (öl. 798 / 1395)'nin oğludur. Konya Mevlevîhanesi'nde, Mevlevî ortamında yetişti ve tahsil gördü. Fatih'le (1432- 1481) II. Bayezid (1447-1512) devirlerinde Karaman'da Mevlevî şeyhliği görevine geldi. Onun şeyhliği sırasında, Karaman Osmanlı ülkesine katıldı. Âdil Dede, Konya ve Karaman'da 40 sene şeyhlik yaptıktan sonra, Konya'da vefat etti ve Mevlânâ'nın kabri yakınına gömüldü.

Âdil Dede, 15.asrın ilk yarısında yetişen şâirlerden olup, devrinde Mevlevî ayinlerine verdiği önem, Mesnevî takrirleri ve yoksullara yardımları ile meşhur oldu. Devrinde, kabul görmüş bir şâir olup, tasavvufî şiirleri vardır.

Şâirin, Mecmuatü'n-nezâir'deki âşıkâne birkaç şiiri ve tezkirelerde yer alan şiirlerinde aruzu ve dili ustalıkla kullandığı, Divan şiirinin estetiğini ustalıkla yansıttığı görülür.

Kay. : SE, 150-151. TŞM, 332-335. DEİS, 10. TN, 2 / n. 2556. TŞ, 1 / 6. SNM, 1 / 132.

CEMÂLÎ : d. ? - öl. ?

Asıl adı Cemaleddin olup, Emîr Âdil Kûçek'in (öl. 865 / 1460) oğludur. Heşt-Behişt ve Künhü'l-Ahbâr'da onun Karamanlı olduğu söylenir. Lâtifî'ye göre de, Karamanlı veya Bursalı'dır. II. Murad'ın tahta çıkması sırasında doğdu. Padişah II. Murad (1403- 1451) ve Fatih (1432- 1481) devirlerinde yaşadı. II. Murad'la birlikte pek çok sefere katıldı, padişah savaşlarda manevî yardımlarına inandığından onu, yanında götürürdü. Padişah II. Murad, Edirne Mevlevîhanesi'ni onun için yaptırdı. O, Edirne Mevlevîhanesi

şeyhi iken, II. Bayezıd (1447-1512) devri sonlarında, 74 yaşındayken vefat etti. Kabrinin nerede olduğu belli değildir.

Cemâlî Dede, 850 / 1446 yılında *Gülşen-i Uşşak (Hümâ vü Hümâyûn)* adındaki eserini yazarak II. Murad'a, 860 / 1455 yılında da *Miftâhü'l-Ferec* ismindeki mesnevîsini kaleme alarak, Fatih Sultan Mehmed'e sundu.

Şâirin Hümâ vü Hümâyûn adlı eseri, Hümâ ile Hümâyûn'un aşkının anlatıldığı 4800 beyitlik bir mesnevîdir. Cemâlî Dede, mesnevîsine Şeyhî gibi ilk 2 beyti Arapça olan bir münacatla başlamıştır. Cemâlî Dede'nin Hümâ vü Hümâyûn mesnevîsinin giriş bölümündeki gazellerinin bazıları Şeyhî'ye nazîredir.

Onun Miftâhü'l-Ferec adlı eseri ise, dinî-tasavvufî-ahlâki hikâye, ayet ve hadislerden meydana gelen manzum bir eserdir. 4954 beyitten müteşekkil olan ve remel bahrinin kısa kalıbıyla yazılmış bulunan Miftahu'l-ferec dinî-ahlâki mesnevîler grubundandır. Bu manzum eserin girişinde, Cemâlî Dede'nin *Resâil* adlı bir eserinin daha olduğu ifade edilmektedir.

Latifî, Cemâlî Dede'nin gazellerini son derece renkli ve muhayyel olarak tanımlar. Ayrıca onun üslubunun güzelliğine ve akıcılığına dikkati çeker ve hal böyleyken Cemâlî Dede'nin şöhret elde edememesine hayretle yaklaşır. Esrar Dede de, Cemâlî'nin Farsça ve Türkçe şiirlerini güzel olarak nitelendirir.

Cemalî'nin *Divan*'ında, 12 kaside, 52 gazel, 2 müstezâd, 8 kıt'a, 7 beyit mevcuttur. Divan'ında yer alan şiirlerde görüldüğü üzere, Cemâlî Divan şiirinin her vadisinde şiir söyleyebilen, şiirleri Divan Edebiyatı çerçevesine uygun, usta bir şâirdir.

Kay. : SE, 29-30. TŞM, 106-108. TN, 1 / n. 630. SNM, 1 / 219. TŞ, 3 / 979-980. KATK, 134. TŞ / HÇ, 1 / 262. Çetin Derdiyok, Cemâlî Divânı, İnceleme-Metin, Yüksek Lisans Tezi, Adana 1988. , s. 23-48 (Çetin Derdiyok, Cemâlî, Hayatı, Eserleri ve Divânı, İnceleme-Tenkidli Metin-Tıpkıbasım, Harvard Üniv. 1994). Osman Horata, "Cemâlî'nin Hümâ vü Hümâyûn Mesnevîsi", *Marmara Üniv., Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1993, S.1-2, c.VIII, s. 281-300. Cihan Okuyucu, "Cemâlî ve Miftahu'l- Ferec'i", Kütahyalı Şâirler Sempozyumu-I, 4-5 Haziran 1998, Kütahya: Dumlıpınar Üniv. 2000, s. 178-179. Osman Horata, "15.yüzyıl Şâirlerinden Cemâlî'nin Hayatı ve Eserleri", *Hacettepe Üniv., Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1991, S.1-2, c. VIII, s. 70. İsmail Ünver, "Mesnevî" Bahsi, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı-II (Divan Şiiri)*, Ankara 1986, s. 430-463.

FÂNÎ : d. ? - öl. 910 / 1504

Asıl adı Abdülkerim olan Fânî, Mevlânâ soyundan olup, Afyon'da doğdu. Kimlerden ders aldığı bilinmeyen Fânî Dede, Afyon Mevlevî Dergâhı'nda yetişti. Tahsilini tamamladıktan sonra, Afyon şeyhlerinden Paşa Çelebi (öl. 857 / 1453)'nin dervişlerinden olup, Paşa Çelebi aracılığı ile Denizli Mevlevîhanesi'ne şeyh olarak atandı ve burada uzun süre hizmet verdi. Fânî Dede, Denizli'de vefat etti ve buradaki zâviyeye gömüldü.

Kaynaklara göre, Şâhidî (öl. 957 / 1550), Gülşen-i Esrâr adlı eserinde onunla olan sohbetlerini nazm etmiştir. Ancak eser bugün kayıp olduğu için, bu 2 Mevlevî dervişinin sohbetleri hakkında elde bilgi yoktur.

Tezkire yazarları tarafından şâirliği beğenilmiş olan Fânî Dede, Afyon Mevlevî Dergâhı'nda yetişen ilk şâirlerden olması bakımından önemlidir. Kaynaklardaki Türkçe, Farsça ârifâne ve tasavvufî şiirlerinden orta seviyede bir şâir olduğu anlaşılan Fânî Dede, daha çok lûgaz yazmada mahirdi.

Kay. : SE, 190. TŞM, 419-421. AŞYH, 24. TN, 2 / n. 3167. TBAM, 38. AİM, 62. Nâmık Açıkgöz, "16.Asrın Sonuna Kadar Divan Şâirleri - Batı Anadolu Şâirleri ve Denizlili Şâirler- ", *1. Merkez Efendi Sempozyumu*, 27-29 Haziran 1988, Denizli, s. 124.

FENÂYÎ : d. ? - öl. 925 / 1519

Denizli'de doğan Fenâyî, Denizli Mevlevîhanesi şeyhi Fânî Dede (öl. 910 / 1504) tarafından yetiştirildi. Ailesi hakkında bilgi olmayan Fenâyî Dede, şeyhinin vefatından sonra bu Mevlevîhaneye şeyh oldu. Ayrıca, Muğlalı Şâhidî (öl. 957 / 1550)'nin de şeyhidir. Şâhidî, bugün kayıp olan eseri Gülşen-i Esrâr'da manzum olarak, Denizli Mevlevîhanesi'nde bulunuşunu ve şeyhi ile olan sohbetlerini hikâye etmiştir. Vefatına kadar Denizli'de şeyhlik yapan Fenâyî Dede, vefatında Denizli Mevlevîhanesi'ne gömüldü.

Kaynaklara göre, şiir ve nesirde yetenekli bir zat olup, tasavvufî-mevlevîyane şiirleri vardır. Esrar Dede, bilhassa onun şiir ve düzyazıdaki gücüne dikkati çeker. Esrar Dede Tezkiresi'nde yer alan Türkçe gazelinde onun, aruza ve dile hakimiyet, söyleyiş, Divan şiirinin hayal dünyasını yansıtma bakımından orta seviyede bir şâir olduğu görülür. Mevlevîlik unsurlarının yer aldığı akıcı bir üslûpla kaleme alınmış olan Farsça şiirinden anlaşıldığına göre de Fenâyî, bu dile vâkıf bir şâirdir.

Kay. : SE, 191. TŞM, 421- 422. TN, 2 / n. 3292. Namık Açıkgöz, "16. Asrın Sonuna Kadar Divan Şâirleri - Batı Anadolu Şâirleri ve Denizlili Şâirler-" , *1. Merkez Efendi Sempozyumu*, 27-29 Haziran 1988, Denizli, s. 125.

HUDÂYÎ : d. 785 / 1383 - öl. 885 / 1480

Asıl adı Salih olan Hudâyî Dede, Muğla'da doğdu. Dönemin bilginlerinden birinin oğlu olup, Mevlevî şeyhi Şâhidî İbrahim Dede (öl. 957 / 1550)'nin babasıdır. Esrar Dede, Tezkiresi'nde, Hudâyî'nin babasının adının bilinmemesine karşın, onun Rumeli savaşlarına katılan ârif, âlim bir zat olduğunu kaydeder. Ayrıca, Hudâyî Dede'nin babasının Hicaz seferinden dönerken, Mısır civarına yakın kâfir köyünden bir kızla evlendiğini ve bu evlilikten Hudayî Dede'nin doğduğunu bildirir. Şâhidî hakkında çalışmaları olan Mustafa Çıpan'a göre, Abdülbaki Gölpınarlı'nın Hudâyî Dede'nin küçük yaşta babasını kaybettiğini yazması yanlıştır. Çünkü Esrar Dede, Hudâyî'nin, babası ile Kahire zindanına düşerek, 2 sene orada kaldığını, bu sırada

babasından Kur'ân-ı Kerîm öğrendiğini, zindandan kurtulduklarında da babası tarafından Muğla'ya getirilerek, Emir Sultan Hazretleri'nin kız kardeşinin oğlu olan Seyyid Kemâleddîn (öl. 834 /1430?)'e teslim edildiğini bildirir.

Böylece küçük yaşta babası tarafından Seyyit Kemal'in manevî terbiyesine ve hizmetine verilmiş olan Hudâyî Mevlevî olup, ondan dinî ve ledünnî ilimleri tahsil etti. Hudâyî Dede, Mevlevî olduktan sonra Irak ve İran'a gidip, ilim tahsil etti, din büyüklerinin sohbetlerinde bulundu. Ayrıca Âbâpûş (öl. 890 / 1485)'un da sohbetlerinde bulundu.

Uzun seyahatlerde bulunduktan sonra İstanbul'a gidip, Fatih Sultan Mehmed (1432-1481)'in meclislerine katıldı. Bu sohbetler esnasında Hudâyî Salih Dede, padişah Fatih Sultan Mehmed'e Muğla'da Seyyid Kemâleddin Dede'nin gömülü olduğunu ve bu türbenin kendisine Mevlevî zâviyesi olarak, ihsan edilmesini talep etti. Böylece, Muğla Mevlevî Zâviyesi, Hüdayî Salih Dede'nin himmetiyle 875 / 1470'li, yıllarda kurulmuş oldu. Hudâyî Dede, ömrünün kalan kısmını burada halkı irşat ederek ve risâleler yazarak geçirdi. Muğla Mevlevîhanesi'nin ilk şeyhi olarak, burada yaşı 90'ın üzerinde iken, vefat etti. Muğla'da Seyyid Kemâleddin'in ayak ucuna gömüldü. Mezarı bugün, Muğla Şâhidî Camii'nin yanındaki türbededir.

Hudâyî Dede'nin kaynaklarda bulunan şiirlerinde, aruzu düzgün kullanması, dile hakimiyeti, ustaca söyleyişi, onun güçlü bir şâir olduğunun kanıtıdır. Şiirdeki ârifâne kabiliyetini gösteren aşağıda matla' beyti yer alan gazeli, Mevlevîler arasında meşhurdu.

Ey dil istersen eğer kâmil ola noksânın
Sikkesi altına gir Hazret-i Mevlânâ'nın

Kay. : SE, 55-57. OM, 2 / 159. TŞM, 150-153. TN, 1 / n. 1022. KÂ, 3 / 2027. Mustafa Çıpan, "Konya Mevlânâ Müzesi Hazîne-i Evrâk Arşivi'ndeki Belgelere Göre Muğla Mevlevîhanesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi, Konya 1996, S.2, s. 233-250. Mustafa Çıpan, *Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri*, Konya 1986, s. 6-7.

'İLMİ : d. ?- öl. 923 / 1517

Konya'da doğdu ve ailesi hakkında bilgi yoktur. Asıl adı bilinmeyen 'İlmî, Konya'da tahsil gördü. Tahsilini tamamlayarak, Şam Mevlevîhanesi şeyhliği yaptı. Ancak kaç yılında şeyh olduğu ve ne kadar süreyle bu görevde kaldığı bilinmemektedir. Şâirin kimden el aldığı , nerede vefat ettiği ve nerede gömülü olduğu da belli değildir.

'İlmî'nin şâir olduğu bilinmekle birlikte, şâirliği hakkında kaynaklarda bilgi yoktur.

Kay. : TN, 2 / n. 2936. MN, 323a.

LOKMANÎ : d. ? - öl. 925 / 1519

Nerede doğduğu, adı, ailesi, tahsili belli değildir. Konya'da Mevlânâ Dergâhı'nda türbedarlık yaptığı bilinen Lokmanî Dede, Eflâkî'nin Menakıb'ını özetledi ve "Menâkıb-ı Sipehsâlâr" adını verdiği bu eserini İstanbul'a götürerek, Sultan Bayezid'e (1470-1520) sundu ve gördüğü ihsanlarla Konya'ya geri döndü. Vefatına kadar Konya'daki türbede ibadetle meşgul oldu. Ali Enver, Tezkiresi'nde onun, 910 / 1504 yılında Konya'da türbedarlık hizmetinde bulunduğunu kaydeder. Hayatı hakkında fazla bilgi olmayan Lokmanî Dede, vefatında Konya Mevlânâ Türbesi'ne gömüldü.

Lokmanî Dede'nin Mevlânâ hakkında Türkçe manzum bir *Menâkıb-ı Mevlânâ*'sı vardır. Eserin yazmaları, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, ek, No : 48 ; Millet Ktp., Ali Emirî, Manzum, No. 1319'da kayıtlıdır. Lokmanî Dede'nin yazdığı bu eser, Mevlânâ'nın yaşadığı devre yakın olması bakımından, içindeki bilgilerin değerini arttırmaktadır.

Kaynakların şiirlerini sağlam olarak tanımladığı, devrinde kabul gören Lokmanî Dede'nin, lirik şiirleri vardır. Esrar Dede, Tezkiresi'nde ney hakkında Türkçe bir şiiri kayıtlı olan Lokmanî Dede'yi, üstadâne ve şâirâne olarak tanımlar. Kaynaklardaki şiir örneklerinden de anlaşıldığı üzere, Lokmanî Dede dile ve aruza hakimiyet, Divan şiirinin estetiğini yansıtma açısından orta seviyede bir şâirdir.

Kay. : SE, 212-213. TŞM, 462- 463. MN, 378a. TN, 2 / n. 3707. A. Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1988, s. 436.

MU'İNÎ : d. ? - öl. ?

Asıl adı Mustafa olan Mu'inî Dede'nin, ailesi ve hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Afyon'da doğan Mu'inî, asrın büyük âlim ve şâirlerinden biri olan Mısırlıoğlu Abdürrahim Karahisârî (öl.?)'den tahsil gördü ve onun müridi oldu. Bu yüzden, Mu'inî şiirlerinde sık sık hocası olan bu zatın adını zikretmektedir. 838-841 / 1434-1437 yılları arasında Afyon'da mesnevîhânlık yapmış olduğu bilinen Mu'inî Dede, Arapça ve Farsça tahsili de gördü. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi olmayan Mu'inî'nin nerede gömülü olduğu da belli değildir.

15.yüzyıl şâirlerinden Mu'inî'nin, Mevlânâ'nın Mesnevîsi'ni aruz ile Türkçe'ye ilk kez çeviren kişi olması ve mesnevîhânlık yapması, bize diğer ilimlerde de yeterli bilgisi olduğunu kanıtlar.

Mu'inî Mustafa Dede, Mevlânâ'nın Mesnevîsi'nin bazı bölümlerini 14.404 beyitle Türkçe'ye çevirdi ve kendi şiirlerinin bazılarını da kitabına ilave ederek, eserini birinci cilt 6.763 beyit, ikinci cilt 7.641 beyitten müteşekkil olmak üzere, 2 cilt haline getirdi. Kitaba ney redifli 15 beyitlik bir kaside ile başlayan yazar, kitaba niye "ney"le başladığını izah eder. Bu izahta neyden maksadın kalem olduğunu, zira ilk önce onun zuhura geldiğini, neyin rûh-ı Mustafa ve bu erkâna sebep olduğu anlatarak 1 beyti, 17 beyitle şerh etmiş; müteakiben 360 beyitlik kısımda Mesnevî'nin 34 beytinin tercümesini ve şerhini yapmıştır. Şâir, bu çeviriyi padişah Sultan II. Murat'ın (1403-1451)

emri ile yazmış, bu nedenle de eserinin adını "Mesnevî-i Muradî" koyarak, 1437 yılında padişaha sunmuştur. Bu eser, Türk Edebiyatı'nın ilk manzum Mesnevî tercümesi olması nedeniyle, edebiyat ve dil bakımından büyük değer ve önem taşır.

Mesnevî-i Muradî'nin, 2 nüshası olup, bunlardan biri, İngiltere'de Cambridge Üniversitesi Kitaplığı, 194. Yazmalar listesi, No: 1000'de kayıtlı, diğeri de, Bursa Orhan Gazi Kitaplığı'nda, Umur Bey Vakfı, Eski Eserler, No : 1664 / 1665'de kayıtlıdır.

Kay. : AŞYH, 16. TBAM, 35. Kemal Yavuz, Mu'inî'nin Mesnevî-i Muradiyye'si, Doktora Tezi, İstanbul Üniv. 1997, 2 cilt. Kemal Yavuz, *Mevlânâ, Mesnevî-i Muradiyye, Mu'inî'nin Çevirisi'nden*, Ankara 1982, s. XIII-XX. Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevî (15.yy.'a Kadar)*, İstanbul 1999, s. 255-262.

NİYÂZÎ : d. ? - öl. 924 / 1518

Yıldırım Bayezıd (1447-1512) devri şâirlerinden Niyâzî, Bursa'da doğdu. Ailesi, tahsili ve hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Nerede vefat ettiği ve vefatında nereye gömüldüğü bilinmemektedir.

Esrar Dede, Ali Enver ve Nail Tuman'ın Mevlevî olarak kaydettikleri Niyâzî'nin, şeyhinin kim olduğu, çilesini nerede doldurduğu, hangi görevlere bulunduğu hakkında bilgi yoktur. Aşağıda adı geçen tezkirelerde, Niyâzî'nin Mevlevî olduğundan bahsedilmemektedir. Esrar Dede, Ali Enver ve Nail Tuman'da, Niyâzî'nin sadece Mevlevî olarak kaydedilmiş olması, Esrar Dede'nin Mevlevî şâirlerin sayısını kabarık gösterme gayretiyle açıklanabilir. Ali Enver ve Nail Tuman, muhtemelen Esrar Dede'ye istinaden Niyâzî'yi Mevlevî olarak kaydetmişlerdir.

Niyâzî, Anadolu sahasında, Türkçe kaside ve gazel söylemesi ile dikkat çekti. Devrinde gazel ve kaside tarzında iyi, seçkin bir şâir olarak meşhur oldu. Latîfî de, Tezkiresi'nde, Niyâzî'nin kendi devrinde meşhur olduğunu fakat daha sonra unutulduğunu zikreder. Ayrıca Latifî, dönemin seçkin ve müstesnası, bilgi ve yetenek bakımından en üstünü diye vasıflandırdığı Niyâzî'nin, gazel ve kaside tarzında çok sayıda şiirinin olduğunu, 3 dilde renkli ve güzel şiirlerinin bulunduğunu kaydeder.

Osmanlı şâirlerinin ve Divan Edebiyatı'nın öncülerinden olan Niyazî, sonraki yüzyıllarda unutulmuştur. Döneminde meşhur olan Niyâzî, Latifî'ye göre Divânı'nın daha sonradan kaybolması yüzünden unutulup gitmiştir.

Üç dilde şiir yazmaya muktedir olan Niyâzî, mürettep *Divan* sahibi olup, *Kaside-i Elifiyye*'si ve Yıldırım Bayezid adına yazdığı parlak kasideleri ile tanınır. Ahmet Paşa (öl. 903 / 1497)'nın şiirlerinin çoğu Niyâzî'ye nazîredir. Ahmed Paşa gibi kudretli bir şâirin Niyazî'nin şiirlerine nazîre yazması, Niyazî'nin şâirlik bakımından gücünü göstermektedir. Niyâz'i'nin "Elifiyye" kasidesinin bütününü Ahmed Paşa tanzîr etmiştir. Bu kasidede Niyâzî'nin, aruza ve dile hakimiyeti, ustalıklı söyleyişi dikkati çekmektedir. Onun kasidelerine, Ahmed Paşa gibi usta bir şâirin cevap (nazîre) yazması da, Niyâzî'nin, usta bir şâir olduğuna delildir.

Kay. : SE, 240-241. TŞM, 508. ZE, 126. TŞ / L, 2 / 570-571. TN, 2 / n. 4497. RŞ, 250.

ZAMÎRÎ : d. ? - öl. ?

Çankırı'da doğdu. Asıl adı, ailesi, tahsili hakkında bilgi yoktur. Kaynakların hepsi, falcılıkta usta olup, remmal olduğunda birleşirler. Esrar Dede, Ali Enver, Nail Tuman'a göre Mevlevî olan Zamîrî'nin, aşağıda adı geçen diğer tezkirelerde Mevlevî olduğuna dair bir bilgi yoktur. Esrar Dede, Ali Enver ve Nail Tuman'ın kayıtlarında da, Zamîrî'nin şeyhi ve çile doldurup dede olduğu konusunda bir bilgi yoktur. Sadece Mevlevî olduğu yazılı olan Zamirî'nin Çankırı Mevlevîhanesi'ne gidip, oradaki kültürel ortamda bulunduğu düşünülebilir. Esrar Dede, Mevlevîlik gayretleri içerisinde davranmış, Ali Enver ve Nail Tuman da, ona dayanarak Zamîrî'yi Mevlevî olarak göstermiş olabilirler.

Yavuz Sultan Selim (1470 - 1520) devri sonlarında vefat eden Zamîrî'nin nerede gömüldüğü bilinmemektedir.

Latifî'nin falcılıkta eşsiz olarak nitelendirdiği Zamîrî, Beyanî'ye göre, remilde yetenekli olduğu için Zamîrî mahlasını seçti. Tezkirelere göre Zamîrî'nin, hoş gazelleri, açık, anlaşılır şiirleri vardır. Onun kaynaklarda klâsik şiirin genel temasına uygun olan, klâsik zâhid tavrını sevmeyen, rind kişiliğini yansıtan şu tek beyti yer almaktadır:

Korkutma sırât ile yolı seçerüz vâ'iz
İl geçdügi köpriden biz de geçerüz vâ'iz

Kaynaklarda mevcut bulunan bu tek beyitte şâirin, Divan şiirinin hayal dünyasına hakim olduğu görülür. Aruza hakimiyet ve söyleyiş açısından ise orta seviyede bir şâirdir.

Kay. : SE, 140. TŞ / B, 89. TŞM, 316. TŞ / HÇ, 2 / 579. ZE, 71. TŞ / L, 2 / 352. SO, 5 / 1705. RŞ, 149.

D- 16.YÜZYIL MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

'ABDÜLVEHHÂB-I HEMEDÂNÎ : d. ? - öl. 954 / 1547

Asıl adı Abdî olan 'Abdülvehhâb-ı Hemedânî, Hemedan'da doğdu. İran sahası mutasavvıf şâirlerinden olup, Sabunî diye de tanındı. Nakşî şeyhi Hoca Celâl'in oğlu idi. Tahsili ve hayatı hakkında ayrıntılı bilgi yoktur.

Şah Tahmasb'ın İran'ı istilâsı üzerine Anadolu'ya ve ardında Şam'a geçti. Daha sonra da Mısır'a gidip yerleşti. Burada zamanın halifesi şeyh Abdülcelil'e intisap etti ve inzivaya çekildi. Mürşitleri Abdülcelil'in vefatında kendisine tekkenin şeyhliğini teklif ettilerse de, o bunu kabul etmedi ve Mekke-Medine tarafına göç etti. Önce Mekke'ye, sonra da Medine'ye yerleşip, buradaki hankahta uzletle ömrünü tamamladı. Abdî Dede Mekke Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yaptı. Ömrünün sonunda Şam'da veya Mısır'da vefat etti. Esrar Dede'ye göre vefatında Medine'ye, Tuhfe-i Nâ'ilî yazarına ve Hasan Çelebi'ye göre de Şam'a gömüldü.

Tezkire sahibi Hasan Çelebi (öl.1004 / 1595)'nin babası Kınalızâde Ali Çelebi hacdan dönüşünde, Kahire'de Abdî Dede ile tanıştı. Hasan Çelebi, Tezkire'sinde 'Abdülvehhâb-ı Hemedânî'yi medhederek, anlatır. Ayrıca Abdî Dede'nin muammalarının çok sağlam ve güçlü olmasına rağmen, renkli olmadığına dikkati çeker.

Farsça ve Türkçe âşıkâne şiirler söyleyen 'Abdülvehhâb-ı Hemedânî, devrinde daha çok muammalarıyla tanındı. Şâirin, Farsça *Fârisîyyü'l- 'Ibare Nevâ-yı Hurûs*, *Sırat-ı Müstakîm, Muammeyat-ı Esmâü'l- Hüsnâ* adlı eserleri vardır. Ayrıca Mir Hüseyin'in *Muammiyat*'ını da şerh etti. Ahmed Eflâkî'nin Menâkıbu'l-Ârifîn adlı eserini *Sevâkıbu'l-Ârifîn* adıyla yeniden Farsça olarak telif etti. Derviş Hasan Semâî (öl. 996 / 1587) bu eseri Türkçe'ye çevirerek, Kanûnî Sultan Süleyman'a (1494-1566) sundu.

Şâirin kaynaklarda kayıtlı olan birkaç beytinde, Farsça'ya vâkıf olduğu, aruzu düzgün kullandığını görülmektedir. Türkçe tek beytinde ise, aruza ve dile hakimiyeti orta seviyededir.

Kay. : SE, 153. TŞM, 339-341. TŞ / HÇ, 2 / 605. TN, 2 / n. 2723. KÂ, 4 / 3113. DEİS, 1.

ARŞÎ : d. ? - öl. 1000 / 1591

Arşî Dede, Aydın / Tirelidir. Asıl adı ve doğum tarihi belli değildir. Meşâirü'ş-Şu'arâ ve Scill-i Osmanî yazarına göre dânişmend zümresindendi. İlim tahsilini yarıda bırakarak, Mevlevî oldu. Osmanlı Müellifleri'nde bir süre müderrislik yaptıktan sonra Mevlevîliğe intisap ettiğini kayıtlıdır. Şâhidî (öl. 957 / 1550) ve Şuhûdî Dedeler (öl. 1000 / 1591)'e hizmet etti. Uzun bir süre seyahat ettikten sonra, Mora'ya yerleşti ve orada vefat etti.

Arşî Dede, Hayalî Bey (öl. 965 / 1557) ve Günahî Dede (öl. 988 / 1580) ile çağdaştı ve Hayalî Bey'le birkaç şiir yarışması vardı.

Kaynaklara göre, hem rint meşreb, hem de derviş yaratılışlı bir zat olan Arşî, Esrar Dede'ye ve Tuhfe-i Nâilî yazarına göre Divan sahibi bir şâirdir. Âşık Çelebi Tezkiresi'nde ve Riyazî Tezkiresi'nde divanı olduğundan bahsedilmemektedir. Fakat Tireli Arşî'nin divanı yoktur. Hurûfî, Yenipazarlı ve Tireli Arşî'nin birbirine karıştırıldığını söyleyen Sadeddin Nüzhet Ergun da Türk Şâirleri adlı eserinde, Tireli Arşî'nin divanının olmadığına dikkat çeker. Ayrıca, mecmualarda rastlanan bir çok Arşî mahlaslı şiirin, tam olarak hangi Arşî'ye ait olduğunun da bilinemeyeceğine işaret eder.

Esrar Dede ve Âşık Çelebi Tezkireleri'nde tasavvufî ve âşıkâne şiirleri kayıtlı olan ve kaynaklar tarafından da şâirliği beğenilen Arşî Dede'nin, şiirlerinde aruzu düzgün kullandığı, dile hakim, usta bir şâir olduğu görülmektedir.

Kay. : SE, 164-165. MŞ, 582. OM, 2 / 307-308. TŞM, 359-360. TŞ / HÇ, 2 / 622-623. SO, 1 / 325. MN, 316b. ZE, 76. TN, 2 / n. 2794. RŞ, 161. KÂ, 4 / 3142. TŞ, 2 / 498.

AŞKÎ : d. ? - öl. 984 / 1576

16.yüzyılın ilk yarılarında Yenihisar'da doğan Aşkî Dede'nin, asıl adı İlyas'tı. Babası yeniçerilerden bir zat olup Rumeli, Yenihisarlı idi. Biyografik kaynaklarda ve tezkirelerde onun hakkında pek bilgi yoktur. Ancak Divanı'ndaki şiirlerinden iyi bir tahsil gördüğü anlaşılmaktadır.

Kaynaklara göre, genç yaşta orduya yeniçeri olarak giren Aşkî, 928 / 1521 yılında Kanunî'nin Belgrad seferine katıldı. Doğu ve Batıya yapılan bütün seferlere katılan Aşkî, solak ve peyk rütbelerini kazanarak padişahın en güvendiği kişiler arasında yer aldı, kısa bir süre donanmada da çalıştı. Alman seferine de katılan Aşkî, 939 / 1532 yılında 1 yıl süreyle orada esir düştü. Esir düştüğü anlaşılmayıp, öldü zannedildi ve bu yüzden askerlikten aldığı tahsisat da kesildi. Bir yıl esaretten sonra İstanbul'a geldi ve ordudan ayrıldı.

Bunu müteakip, Müeyyedzade Şeyh Hacı Çelebi'nin tekkesine gitti ve Bayramî tarikatına girdi. Burada defterdar Ebülfazl Çelebi ile tanışarak, küttâp zümresine katıldı. 45 yaş civarında gözlerinin rahatsızlanması sebebi ile bu görevinden de ayrıldı, dönemin padişah ve devlet büyüklerine sunduğu manzumeler karşılığında, gördüğü ihsanlarla geçindi. Bu sıralarda Mevlevî şeyhi Abdullah Efendi'ye intisap ederek, Mevlevî dervişi oldu. Kanunî'nin vefatı sonrasında tahta geçen II Selim'den (1524-1574) bir yardım görmedi. Bu yaşlılık dönemi, onun ömrünün son yılları oldu. Ömrünün sonlarında gözleri iyice görmeyen Aşkî, Yenihisar (Rumeli)'da vefat etti ve buraya gömüldü. Vefat tarihini Riyazî 959 / 1551 olarak gösterir. Diğer kaynaklar ise 984 / 1576 olarak gösterirler.

Tezkireler onun önce Bektaşî, sonra Bayramî olduğunu söylerler. Sadeddin N. Ergun ve Aşkî Divan'ını Doktora tezi olarak çalışan İskender

Pala'nın tespitleriyle îhtiyarlık döneminde Mevlevîliğe intisap ettiği anlaşılan Aşkî Dede, askerliği döneminde Bektaşî, kâtiplik yaptığı dönemde Bayramî, ihtiyarlık döneminde de Mevlevî tarikatına mensup oldu. Aşkî Dede'nin, en olgun dönemi olan Mevlevîliğe intisap ettikten sonraki döneminde kaleme aldığı manzumeleri oldukça olgun bir seviyededir.

Kanunî dönemi (1494-1566) şâirlerinden olan şâir, Üsküdar'da ikamet ettiğinden dolayı, "Üsküdarî" olarak tanındı. İyi derecede Farsça bilen Aşkî Dede'nin, edebî ve tasavvufî sohbetleri, Farsça şiirleri ve mülemmaları vardır.

Âşık Çelebi (öl. 979 / 1571), Tezkiresi'nde onun şiire düşkün olduğunu, şiirden başka bir şey düşünmediğini özellikle belirtir. Kanûnî ile olan yakınlıklarından doğan hürmet ile Kanûnî'ye bir çok kaside ve müzeyyel gazel sunan Aşkî Dede, Mevlevî olduktan sonra daha çok, Mevlânâ aşkı ile manzumeler söyledi.

Aşkî'nin tek eseri *Divan*'ıdır. Bu Divan Millet Ktp. Ali Emirî Manzum Eserler, No. 297 ve Nuruosmaniye Ktp. No. 3857 kayıtlı olup, Divan'da 568 civarında gazel vardır. Bu Divan, İskender Pala tarafından Doktora Tezi olarak çalışılmıştır. Kaynaklara göre bilhassa müseddes, murabba ve âşıkâne gazelleri güzel olan 16.yüzyılın usta şâirlerinden Aşkî Dede, Divan'ındaki şiirlerde, aruzu düzgün kullanma, dile hakimiyet ve Divan Edebiyatı'nın estetiğini yansıtma açısından oldukça başarılıdır.

Kay. : TŞ, 2 / 514-515. OM, 2 / 305. TŞ / R, 73. MN, 319. KÂ, 4 / 3156. TN, 2 / 2869. KATK, 244. TŞ / HÇ, 2 / 636. İskender Pala, Aşkî, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divanı, Doktora Tezi, İstanbul Üniv. 1983. İskender Pala, *Aşkî ve Divanı'ndan Örnekler*, Ankara 1988, s. VI-XIX.

AZMÎ : d. ? - öl. ?

Azmî Dede'nin asıl adı Mustafa olup, Priştine'de doğdu. Sürmeli kadın şöhretiyle meşhur oldu. Şâir Levhî ve Nuhî'nin kardeşi olan Azmî Dede, Şehzade Sultan Mehmet'e Manisa'da mutfak kâtipliği yaptı. Onun vefatı üzerine İstanbul'a gitti ve defterdarlık görevine başladı. Aklî dengesini yitirdiği için, emekli edildi ve vefatına kadar inzivaya çekilip, İsfendiyarlı Mustafa Paşa'nın himayesinde kaldı. Nerede vefat ettiği ve nereye gömüldüğü belli değildir.

Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi Tezkireleri'nde, Şehzâde Sultan Mehmed sancağa çıktığında Azmî'nin kardeşi Nûhî'nin reisü'l-küttâb, Azmî'nin de, matbah kâtibi olduğunu söylerler. Esrâr Dede Tezkiresi'nde Azmî'nin bir zaman devlet hizmetinde bulunduktan sonra külah giyip, Mevlevî olduğunu söyler. Ancak, kime intisap ettiği bilinmemektedir. Aynı Tezkire'de onun mevlevîyâne bir terciibendi vardır. Ârifâne ve dervişâne şiirler yazan Azmî Dede'nin, kaynaklarda yer alan beyitlerinde aruzu düzgün kullandığı görülür. Edebî sanatları kullanmadaki başarısı orta seviyede kalmıştır.

Kay. : SE, 122-123. MŞ, 583-584. TŞM, 363-364. DEİS, 61-62. TŞ / HÇ, 2 / 623-624. KÂ, 4 / 3149. TŞ, 2 / 649-650.

BAHTÎ (I. AHMED) : d. 999 / 1590 - öl. 1026 / 1617

Babası III. Mehmed'in (1566-1603) sancak beyi olarak bulunduğu Manisa'da doğdu. İyi bir tahsil ve terbiye gördü. Babasının ölümü üzerine 1012 / 1603'te tahta geçti ve 14 yıl tahtta kaldı. Hükümdarlığı sırasında bir çok iç ve dış işlerle uğraştı. Üç oğlu, II. Osman, IV. Murad, Sultan İbrahim de tahta geçtiler. Kendi yaptırdığı Sultanahmed Camii avlusundaki türbeye gömüldü.

Şeyhi Aziz Mahmud Hüdâyî olup, baş hocası Hâce-i Sultânî Mustafa Efendi onun en yakın müşâviriydi. Mevlevî olmakla beraber, Bayramîyye'nin Celvetî kolunun pîri olan ünlü mutasavvıf Aziz Mahmud Hüdâyî'ye de bağlı idi. S. Nüzhet Ergun ve Abdülbâki Gölpınarlı, I. Ahmed'in Mevlânâ'ya bağlılığına delil olarak onun şu gazelini göstermektedir:

Mesnevîsin işidüp Hazret-i Mevlânâ'nın
Gûşvar oldu mu kulağımda kelâmı ânın

Def ü ney nâle kılup Mevleviler etti semâ'
Eyledik yine safâsını bu gün devrânın

Emr-i Mevlâ ile bir himmet ide Mevlânâ
Gele ayağıma kim kelleleri a'dânın

Cedd-i a'lâlarımla himmet idegelmiştir
Ben de umsam ne aceb himmetin ol sultânın

Bahtiyâ bendesi ol dergeh-i Mevlânâ'nın
Taht-ı ma'nîde odur pâdişehi dünyânın

Bahtî, Sultanahmed Camii gibi bir şaheseri yaptırmış ve mimarî alandaki ince zevkini de bu yolla göstermişti. Ayrıca ava ve cirit oyununa da merakı vardı.

Arapça ve Farsça öğrenen, çok genç yaşta devlet idaresinde büyük kabiliyet gösteren, I. Ahmed'in "Bahtî" mahlasıyla yazdığı tasavvufa, aşka, kahramanlığa, siyasete dair şiirleri mürettep *Divan*'ında toplanmıştır. Bahtî mahlasını, 14 yaşında padişah olması, 14 sene saltanat sürmesi, 14. Osmanlı padişahı olmasının kerâmeti üzerine almıştır.

Bahtî'nin tek eseri Divan'ıdır. Divan'ın tek nüshası da Millet Ktp. Ali Emiri Efendi, Manzum Eserler, Nu: 53'te kayıtlıdır. Bahtî'nin Divan'ında, 4 münacat, 3na't, 2 ilâhi, 6 methiye, 16 gazel, 1 tahmis, 4 tarih, 34 kıta, 3 şarkı olmak üzere toplam 380 beyit vardır. Bu Divan, İsa Kayaalp tarafından, Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır. Ayrıca bu çalışma, kitap olarak, 1994 ve 1999 yıllarında basılmıştır.

Farsça şiirler de yazmış olan Bahtî'nin, bu dildeki şiirleri de güzel ve akıcıdır. Hem divan, hem de tekke tarzında şiirler yazmış, musiki ile de ilgilenmiştir. Şiirlerinin konusunu tasavvuf, tarihi menkıbeler, tabiat ve günlük olaylar oluşturur. Onun teşbih ve istiareleri genellikle canlı ve tabiata dönüktür.

S. Nüzhet Ergun, Bahtî'nin kudretli bir şâir sayılamayacağını, şâirin daha çok mutasavvıfâne ilâhilerinde bir samimilik olduğunu belirtir. Bahtî'nin Türk Şâirleri'ne kaydedilen gazellerinde, Divan Edebiyatı'nın estetiğini yansıttığı görülür.

Bakî'nin bazı şiirlerini tanzîr eden Bahtî'nin, bir kısım şiirlerine bazı şâirler tarafından nâzireler yazılmış ve bir kısım şiirleri de bestelenmiştir. Ayrıca 17.yüzyıla ait şiir mecmualarında, Vehhâbî, Sıdkî, Veysî, Şeyhî, Edâyî gibi şâirlerin, onun şiirlerine yazdıkları tahmisler vardır. Pek çok şâirin tahmis yazdığı Bahtî Dede'nin, aruza ve dile hakimiyeti iyidir. Divan Edebiyatı'nın estetiğini yansıtan az sayıdaki şiirlerinden de iyi derecede bir şâir olduğu anlaşılmaktadır.

Kay. : MSM, 157. AMDŞ, 82. SO, 1 / 3. SŞ, 279. BTMA, 1 / 16. TN, 1 / n. 244, 4806. TŞ, 1 / 289-291. KÂ, 1 / 784. OM, 2 / 77. OT, 3 / 103. TŞ / R, 9. İsa Kayaalp, I. Ahmed ve Divanı,Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniv. 1991. İsa Kayaalp, *Sultan Ahmed Divan'ının Tahlili*, İstanbul 1999. İsa Kayaalp, *Sultan Ahmed ve Divanı*, İstanbul 1994.

BEKÂYÎ : d. ? - öl. 1000 / 1592

Bekâyî Dede'nin asıl adı Abdülbâki olup, Kefe'de doğdu. Babasının mesleğinden dolayı, Hatip-zâde lakabıyla tanındı. Tahsilini bitirdikten sonra, bir süre Şeyh İbrahim Hankahı'nda hizmet gördü. Âşık Çelebi, Hasan Çelebi ve Esrar Dede'ye göre, önceleri Gülşenî tarikatına mensup olan Bekâyî, sonradan Mevlevî oldu. Anadolu'ya ve Rumeli'ye seyahatlerde bulunduktan sonra, Şam'da bir müddet kadılık yaptı. Bunu müteakip, Esrar Dede, Beyanî Tezkireleri, Scill-i Osmanî ve Türk Şâirleri'ne göre, Şam Mevlevîhanesi'nde mesnevîhân olarak çalıştı. Scill-i Osmanî yazarına göre, III. Murad devri (1574-1595) sonlarında vefat etti. Hasan Çelebi, Bekâyî Dede ile arkadaş olduğunu, onun 1000 / 1592 yılında vefat ettiğini söyler. Kabrinin nerede olduğu belli değildir.

Âşık Çelebi ve Esrar Dede onun gazellerini güzel olarak tanımlarlar. Esrar Dede ve Âşık Çelebi Tezkireleri'nde mevlevîyane bir müseddesi, âşıkâne bir gazel ve beyitleri kaydedilen şâirin bu şiirleri, Divan Edebiyatı şiir tekniğine uygun, ustaca söylenmiş şiirlerdir. Esrar Dede Tezkiresi'nde kayıtlı Mevlevîler arasında meşhur olan mevlevîyâne müseddesinden bir parça aşağıdadır:

Mesnevî esrârın eyle mürde câna müstened
Tâ yolun urmaya râh-ı Hak'da hergiz dîv ü ded
Tâlib isen mürşid-i hâdî yeter Sultan Veled

Kapu kapu gezme gûş eyle kelâmım hey meded
Nûr-ı Zâtu'llah'a kalbün itmek istersen mahal
Sür yüzün dergâh-ı pâk-i Hazret-i Monlâ'ya gel

Âşık Çelebi onun şiirlerini hoş olarak vasıflandırır. Hasan Çelebi'nin, bazı bilgilerde büyük kudreti olduğunu söylediği şâirin, şiirleri aruza ve dile hakimiyet, Divan Edebiyatı'nın sanatlarını kullanma ve ustalıklı söyleyiş bakımından iyi seviyededir.

Kay. : SE, 17-18. MŞ, 198. TŞ / B, 26. TŞM, 57-60. DEİS, 73. TŞ / HÇ, 1 / 217-218. SO, 2 / 366. TŞ, 695-696.

CÜNÛNÎ : d. ? - öl. 1030 / 1620

Konya'ya bağlı olan Lârende (Karaman) kasabasında doğmuş olan Cünûnî'nin, babası Mevlevî dervişlerinden Süleyman Cünûnî (öl. ?)'dir. Asıl adı Ahmed olan Cünûnî, ilk tahsilini babasından gördükten sonra, Konya'ya gidip Bostan-ı Evvel (öl. 1040 / 1630)'e intisap ederek, Mevlevî oldu. Sonra Bağdat Mevlevîhanesi'ne gidip, orada Mesnevî okuttu. Yaşlılık yıllarında sıla özlemi duyarak, tekrar Karaman'a döndü.

Sultan I. Ahmed (öl. 1026 / 1617) 1020 / 1611 yılında Bursa'ya bir Mevlevîhane yapılması için, Bursa'ya yüz bin akçe aktarılmasını emretmişti. O dönemde Konya Mevlânâ Dergâhı'nda şeyh olarak bulunan, Ebubekir Çelebi Efendi (öl. 1048 / 1638), Cünûnî Dede'den Bursa'da bir Mevlevî tekkesini kurmasını kendisinden rica etti. Cünûnî Dede, bu görev için Bursa'ya giderek, Setbaşı yakınlarındaki Şeyh Yakup Efendi'nin terk ettiği tekkeyi 1024 / 1615 yeniden canlandırdı ve Mevlevîleri burada topladı ve ayinler düzenledi. Bu âsitânenin yapılışına Haylî tarafından bir tarih düşürüldü :

Hikmet-i evliyâ ile Haylî
Didi tarih için bu beyti ana

Mevlevîhâneyi Cünûnî Dede
Eyledi hû diye diye ihyâ (1204)

Cünûnî Dede daha sonra, 1026 / 1617 yılında Pınarbaşı yolu üzerindeki bir kümbete yerleşip, burayı imâr etti. Cünûnî Dede, bu tekkede de ayinler düzenleyip, Mesnevî dersleri verdi. Tekkenin ihyasından sonra vefatına kadar 6 yıl şeyhlik yaptı ve burada şeyhlik yaptığı sırada vefat etti. Kendi kurduğu ve şeyhlik yaptığı, Bursa Mevlevîhanesi'nde gömülüdü. O dönem şâirlerinden Beyânî (öl.1007 / 1598), Cünûnî Dede'nin vefatına şu tarihi söylemiştir:

Kıldı Cünûnî Dede teslîm-i rûh (1030)

Halk arasında sevilen, gizli şeyleri keşfetmekte yetenekli olduğu bilinen Cünûnî Dede hakkında, Sefîne-i Mevleviyye'de pek çok menkıbe anlatılmaktadır. Mevlevî şâirlerinin âriflerinden sayılan Cünûnî Dede, nefesinin kuvvetli olduğunu şu beytiyle kendisi söyler:

Ben tûtî-i kudsem ten-i fâni kafesümdür
İhyâ iden emvâtı Mesîhâ-nefesümdür

Şiirlerini topladığı bir divanı yoktur. Esrar Dede ve Beliğ tezkireleri, onun şiirlerini hoş, latîf olarak nitelendirir ve devrinde ilgi gördüğünü söylerler. Esrar Dede Tezkiresi'nde yer alan Farsça, Türkçe gazelleri ve Türkçe kıtasında dile hakimiyeti, aruzu düzgün kullanması, onun usta bir şâir olduğuna delildir. 19.asır şâirlerinden Hemdem Çelebi (öl.1276 / 1859)'nin Cünûnî Dede'ye bir methiyesi bulunmaktadır.

Kay. : SE, 30-31. GRİ, TŞM, 109-111. E / FR, 175- 177. OM, 1 / 52. TN, 1 / n. 653. SNM, 2 / 57. TŞ, 3 / 1099. OM, 1 / 52. Mustafa Kara, "Bursa Mevlevîhanesi ve Ahmed Cünûnî Dede Vakfiyyesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi, Konya 1996, S.2, s.155.

DÂLÎ . d. ? - öl. 1010 / 1601

Asıl adı bilinmeyen, Karaman (Larende)'da doğmuş olan Dâlî'nin, babası da bir Mevlevî idi. Konya Mevlevîhanesi'nde, Bostan Dede (öl.1040 / 1630) terbiyesinde tahsil görüp, Şam Mevlevîhanesi şeyhi Kara Kepenek'in vefatı üzerine, buraya şeyh olarak atandı. Bu görevde ne kadar kaldığı ve nerede vefat ettiği, nereye gömüldüğü belli değildir.

Dâlî Dede, daha çok Kartal Dede namıyla tanındı. Esrar Dede, Sakıb Mustafa Dede'nin Tezkiresi'nde ümmî tabirini kullandığı Dâlî Dede'nin, gerek yazdıkları ve gerekse şiirlerinden anlaşılacağı üzere ümmî olamayacağına dikkati çeker ve bu iddianın yersiz olduğuna işaret eder.

Her kaçan itse semâ' şevk ile Monlâ köçegi
Devr ider anun ile çarh-ı mu'allâ köçegi

matlâlı gazeli Mevlevîler arasında meşhurdur.

Ali Enver ve Esrar Dede tarafından şâirliği övülen Dâlî Dede'nin kaynaklarda kayıtlı olan âşıkâne ve mevlevîyâne şiirlerinde aruzu düzgün kullandığı, dile hakim ve Divan Edebiyatı'nın estetiğini yansıtan usta bir söyleyişe sahip olduğu görülür.

Kay. : SE, 64-66. TŞM, 174-177. DEİS, 95. TN, 1 / n. 1120. TŞ, 3 / 1127.

DERÛNÎ : d. ? - öl. 974 / 1566?

Yenice Vardar'da doğdu. Ailesi ve ilk tahsili hakkında bilgi yoktur. Mevlevî büyüğü Edirne Mevlevîhanesi şeyhi, Yûsuf-ı Sîneçâk (öl. 953 / 1546) tarafından yetiştirildi. Muhasebeciliği ve Farsça bilgisi ile meşhur oldu. Farsça ve İranlılar hakkında geniş bilgisi vardı. III. Murad devri ortalarında (1546-1595) vefat etti. Vefat tarihini Esrar Dede ve Nail Tuman 1060 / 1650 olarak gösterirler. Ancak Yusûf-ı Sîneçâk'ın müridi olduğuna göre, III. Murad devri ortalarında vefat etmiş olması daha muhtemeldir. Nerede gömülü olduğu belli değildir.

Esrar Dede ve Riyazî Tezkireleri'nde yer alan tek âşıkâne beytinde, aruzu düzgün kullandığı, dile hakim olduğu, Divan şiirinin hayal dünyasını yansıttığı görülür.

Kay. : GŞ, 396. MŞ, 253- 255. TŞM, 201-202. TŞ / HÇ, 1 / 365-366. SO, 2 / 410. TN, 1 / n. 1143. RŞ, 100. TŞ, 3 / 1165. KÂ, 3 / 2136.

DERVİŞ : d. ? - öl. 980 / 1572

Konya'da doğdu. Genç yaşta Mevlevî oldu ve Mesnevî tahsil etti. Ailesi hakkında bilgi mevcut değildir. Güzelce Kasım Paşa'ya kâtiplik ve musahiplik yaptı. Kasım Paşa'nın vefatı sonrasında, Şişman Ali ve Lala Mustafa Paşa'ya divân kâtibi oldu. Daha sonra Divan-ı Humayun'da kâtiplik yaptı. Mustafa Paşa, Şam Beylerbeyi olarak Şam'a giderken, Derviş Dede'yi de beraberinde götürdü. Kaynaklara göre, Derviş Dede Şam'da Gök Meydanı denilen yerde, bir Mevlevîhane yaptırdı. Burada mesnevîhân olan Derviş Dede, kendi yaptırdığı bu Mevlevîhanede sema ederken vefat etti ve Şam'da gömüldü.

"Güzelce Kasım Paşa Dervişi" olarak şöhret buldu. Şehzâde Selim ile Bayezıd'in Konya cengini kaleme aldı. Derviş Çelebi, hoş sohbeti, şiir ve nesirdeki kabiliyeti ile tanındı. Âşık Çelebi, onun bilhassa nesir yazmada yetenekli olduğunu vurgular. Hasan Çelebi de, Tezkiresi'nde onun şiir ve nesir yazmada usta olduğunu kaydeder. S. Nüzhet Ergun'un eserinde mevlevîyâne şiirleri, Esrar Dede Tezkiresi'nde de, âşıkâne şiirleri kayıtlı olan şâirin, aruza ve dile hakim olduğu, edebî sanatları ve Divan şiirinin hayal dünyasını yansıtmada usta bir tavır sergilediği görülür.

Kay. : SE, 70-72. MŞ, 259. TŞ / B, 54. TŞM, 193-196. TŞ / HÇ, 1 / 370-371. ZE, 48. DEİS, 98. SO, 2 / 411. TN, 1 / n. 1144. KÂ, 3 / 2136.

DERVİŞÎ : d. ? - öl. 1000 / 1591

Dervişî, İstanbul / Aşık Paşa'da doğdu. Babası Yayabaşı idi, bu yüzden yayabaşızâde olarak tanındı. Devrin âlimlerinin hizmetinde yetişti ve tahsil gördü. Riyazî ve Âşık Çelebi'ye göre, tahsilini tamamlayarak, Kurd Çelebi'den mülâzım oldu. İznik'te müderrislik yaptı. Sonra, dönemin

veziriazamı Ali Paşa ile yakın ilişki içinde olduğundan, divan kâtipliğine getirildi. Daha sonra seyahatlere çıktı. Konya'ya gelişinde, Mevlevî oldu. Konya'dan sonra İstanbul'a döndü ve ömrünün geri kalanında inzivaya çekildi. İstanbul'da vefat etti, nerede gömülü olduğu bilinmemektedir.

Dervişî Dede'nin şiirlerinin, sanat ve hayal gücü üstün olup, devrinde kabul gördü. Mevlevîyâne ve dervişâne şiirleri olan şâirin, aşağıdaki gazeli Mevlevîler arasında yaygın olarak bilindi:

Kurı efsâne sanur sûfi sadâ-yı nâyı
Ney ile sâlik idi görsene Mevlânâ'yı

Mesnevîden iden ısgâ-yı kelâm-ı mu'ciz
Döne döne tolanur ol harem-i manâ-yı

Tutdı âfâkı sadâ-yı ney ile şevk-ı semâ'
Şöyle kim raksa getürdi felek-i mînâyı

Mevlevî gibi semâ' eyleyüben döne döne
Devr ider mihr ile meh çarha girüp dünyâyı

Kutb-ı âfâk-ı cihân ol yüri pergâr-sıfat
Dâ'iren gözle ki Dervîş olasın Mevlâyî

Riyazî'nin nesir yazmada yetenekli olduğunu belirttiği Dervişî Dede'nin , Âşık Çelebi'ye göre de şiir ve nesri sanatlı ve muhayyeldi. Kaynaklarda kayıtlı olan şiirlerinde şâirin aruza ve dile hakim olduğu, Mevlevîlik unsurlarını ustalıkla şiirlerine kattığı görülür.

Kay. : GŞ, 393. SE, 72-73. MŞ, 258-259. TŞM, 196-198. KATK, 306. TŞ / HÇ, 1 / 368-369. SO, 2 / 411. TN, 1 / n. 1146. RŞ, 103.

FAKRÎ : d. ? - öl. 950 / 1543

Kilisli olup, asıl adı Ahmed'ti. Fakrî, Sultan Divanî (öl. 936 / 1530) halifelerinden birinin oğlu idi. Afyon Mevlevîhanesi'nde Sultan Divanî'nin terbiyesinde yetişerek, onun müridi oldu. Şeyhi Sultan Divanî ile beraber İran seferine katıldı ve şeyhinin Fakrî mahlasını kullanmasını tavsiye etmesi üzerine bu mahlası aldı. Esrar Dede de, onun fakr-ı fahr ile övünen bir derviş olması sebebi ile Fakrî mahlasını aldığını söyler. Şeyh Kârî Ahmed (öl. 1120 /1708) Fakrî Dede'nin hizmetinde yetişip, onun sohbetlerinde bulundu.

Yavuz Sultan Selim'le (1470-1520) savaşan, İsmail Oğulları'ndan Fuat Mirza'nın, savaşta Yavuz Sultan Selim tarafına geçip, Mevlevî olması ve. bunu müteakip, Halep'te bir Mevlevîhane yaptırması neticesinde, Fakrî Dede bu Mevlevîhaneye şeyh olarak atandı ve bu görevde iken vefat etti. Halep'te gömülüdür.

Kaynaklarda kayıtlı Farsça ve Türkçe dervişâne şiirleri Divan şiirinin estetiğine uygunluk arz eder. Kaynaklar şiirleri güzel olarak nitelendirirler.

Kay. : SE, 192. TŞM, 424. TN, 2 / n. 3273. TBAM, 71.

FÂNÎ : d. ? - öl. ?

Asıl adı ve doğum tarihi belli olmayan Fânî, Kânûnî Sultan Süleyman (1494-1566) dönemi şâirlerinden olup, Edirne'de doğdu. Tezkire yazarlarından Lâtifî'ye göre, şâirin asıl adı Mehemmed'tir ve Filibeli'dir. Fânî, Edirne'de kitapçılıkla geçinen, kanaat sahibi bir zat idi. Hakkında fazla bilgi yoktur. Muhtemelen Edirne Mevlevîhanesi'ne devam eden bir Mevlevî dervişidir. Kânûnî devrinde vefat ettiği bilinen Fânî'nin, nerede gömülü olduğu hakkında bilgi olmamakla birlikte, Edirneli olması ve burada çalışması sebebiyle, yine burada vefat etmiş olabileceği düşünülmelidir.

Fânî Dede'nin kaynaklarda kayıtlı olan dervişâne gazelinde, şâirin aruzu düzgün kullandığı, Divan şiirinin ortak mazmunlarını işlediği, dile hakim olduğu görülür.

Kay. : GŞ, 542. DEİS, 118. EŞ, 118.

FEDÂYÎ : d. ? - öl. 969 / 1561

Asıl adı Ali Bâlî olup, Edirne'de doğdu. Şehzâde Mahmud'un vefatından sonra, Şehzade Korkud'un himayesine girdi. Sultan II. Selim'in yanında sipahilik yaptı.

Kaynaklar, Fedâyî Dede'nin Divanı'ndaki bir murabbâının bir mısraında bulunan " Hazret-i Şeyhim Celâlüddin-i Mevlânâ-yı Rûm" sözleri sebebiyle, onun Mevlevî tarikatına mensup olduğu kaydederler. Hayatı hakkında sınırlı bilgi olan şâirin, vefatında nereye gömüldüğü belli değildir.

Dini bilgisi oldukça fazla olan Fedâyî, Arapça ve Farsça'ya vâkıftı. Ahdî'ye göre, Fedâyî Dede'nin rindâne ve âşıkâne gazelleri vardır. Şâir, klâsik gazelin dışına çıkarak, 18 beyitlik gazeller de yazmıştır. Devrinin kuvvetli şâirleri yanında ikinci derecede bir şâir olarak görülen Fedâyî, şiirleriyle tasavvufî hakikatleri yayma çabasındadır. Kaynaklarda bir tahmisi ve beyitleri kayıtlı olan şâirin, bu şiir örneklerinde aruza ve dile hakimiyet, söyleyiş açısından orta derecede bir şâir olduğu görülür.

Fedâyî II. Selim dönemi (1524-1574) sipahi şâirlerinden olup, *Divan* sahibidir. Bu Divan, Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, No : 633'de kayıtlıdır. Divan'ındaki şiirleri daha çok tasavvufî-didaktiktir.

Kaynaklarda sesinin güzelliği, nakş ve savt okumaktaki ustalığı ile övülen şâir, aynı zamanda iyi bir icracıdır. Günümüze hiçbir musiki eseri ulaşmamıştır.

Kay. : GŞ, 545. AMDŞ, 158. DEİS, 133. EŞ, 147-148.

FEDÂYÎ : d. 900 / 1494 - öl. 985 / 1577

Fedâyî Dede'nin asıl adı Mehemmed olup, Burdur'da doğdu. Sultan Divânî (öl. 936 / 1530)'ye intisap edip, Burdur'da bir Mevlevîhane yaptırdı ve buraya şeyh oldu. Ubeydullah Dede (öl. 995 / 1586) onun terbiyesinde yetişti. Esrar ve Sakıb Mustafa Dedeler'e göre, bu Mevlevîhane daha sonra Şeytankulu Han ile yapılan savaşta yandı. 85 yıl civarında bir ömür sürdüğü bilinen Fedâyî Dede'nin, nerede ve nasıl vefat ettiği hakkında bilgi yoktur. Esrar Dede ve Nâil Tuman'a göre, vefatında Burdur'a gömüldü.

Fedâyî Dede, uzun süre seyahatlerde bulundu, Bağdat'a gitti. Fuzûlî ve İran-Irak şâirleri ile görüştü. Bu görüşmede Fuzûlî, Fedâyî'nin bir gazeline nazîre söylemiştir. Kaynaklar onun Fuzûlî'ye denk bir şâir olduğunu zikrederler. Kaynaklarda yer alan ârifâne ve âşıkâne şiirlerde şâirin, aruza ve dile hakim olduğu, edebî sanatları ve mazmunları şiirine soktuğu görülür.

Kay. : SE, 185-186. TŞM, 413-414. MN, 337a. TN, 2 / n. 3201. SNM, 2 / 12.

FERRUH ÇELEBİ : d. ? - öl. 1010 / 1601

Asıl adı Mehemmed olup, Hüsrev Efendi (öl. 970 / 1562?)'nin oğludur. Ferruh Çelebi, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (öl. 672 / 1273) sülalesindendi. Tahsili hakkında bilgi yoktur, fakat babası Mevlevî olan Ferruh Çelebi'nin Mevlevî çevresinde yetiştiği bellidir.

Bursa'da Sultan Murad Türbesi şeyhliğinde bulundu. Kendisine yapılan haksız iftiralar sonucu azledildi. Daha sonra babasının vefatı üzerine Konya Mevlevîhanesi'ne şeyh oldu. Ali Enver'e ve Esrar Dede'ye göre, vefat tarihi 1010 / 1601'dir.

Mutasavvıf bir şâir olan Ferruh Çelebi, şiir ve inşasıyla tanındı. Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Bostan Çelebi, Ferruh Çelebi'nin vefatına;

Ferruh Çelebi'nün ruh-ı pür-tâbını devrân
Pinhân idicek kopdı ser-i câna kıyâmet

beytinin yer aldığı bir mersiye yazmıştır.

Esrar Dede'ye göre, şiir ve nesir yazmada yetenekli olup, renkli gazelleri vardı. Bu tezkirede kayıtlı olan tasavvufî şiirlerinde şâir, ustalıklı bir söyleyiş, aruza ve dile hakimiyet göstermektedir.

Kay. : SE, 184. TŞM, 410-411. MN, 337b. TN, 2 / n. 3215. SNM, 1 / 149.

FERRUHÎ : d. ? - öl. 925 / 1536?

Asıl adı Ferruh olup, Saruhan ilinin, Akhisar kasabasında doğdu. Ailesi hakkında bilgi olmayan Ferruhî, Mevlevî tarikatına mensup olup,

memleketinde zâviyedarlık yaptı. Latifî, Akhisar'da bir zâviye sahibi olduğunu söyler. Tahsilini tamamladıktan sonra, Akhisar'da tevliyet ve kitâbet işinde çalıştı.

Ferruhî, Sultan Bayezıd (1447-1512) devrinde yetişen şâirlerdendi. Sultan II.Bayezıd aşağıdaki beyti söyleyerek;

Her âh ki peydâ-şeved ez sîne-i çâkem
Ebrî şeved ü girye koned ber-ser-i hâkem

Ferruhî Çelebi'den bu beyte nazîre söylemesini emretti. Bunun üzerine Ferruhî Çelebi;

Her dâğ ki reste şeved der-i dil-i çâkem
Lâle şeved ü pây zened her ser-i hâkem

beytini söyledi ve bunun neticesinde padişahın ihsanlarına nail oldu.

Kanûnî Sultan Süleyman, Manisa'da şehzade iken, ona dualar ihtiva eden kasideler sunduğundan, Kanûnî padişah olunca, Ferruhî'ye bazı mezra ve köyleri ihsan etti. Vecd içinde söylediği;

Kâfir olsun mey içüb âlemde dilber sevmeyen
Hey müselmanlar bu yolda ihtiyâr olmaz bana

beyti devrinde tepki ile karşılandı. Ferruhî, bu durumdan ancak tevîl yolu ile kurtarılabildi.

Ferruhî 924 /1535 yılında hacdan dönüşte İstanbul'a gitti ve Âşık Çelebi ile görüştü. 994 / 1537 yılında Akhisar kadısı iken, Kanûnî ile aralarındaki soğukluk yüzünden, kendisine verilen mülkler geri alındı; şeyhliğine ve yeter derecedeki maişetine el konuldu. Bu sebeple üzüntü ve sıkıntı içinde, yeni şiirler yazarak padişaha sundu, böylelikle kendisine aynı görev geri verildi.

Nail Tuman'a göre 944 / 1537 yılında hayatta idi. Âşık Çelebi, onu ömrünün son yıllarında İstanbul'da gördüğünü ve o zaman Ferruhî Dede'nin 120 yaş civarında olduğunu söyler. Bursalı Mehmed Tahir, onun 1000 / 1591 tarihlerinde İstanbul'da vefat ettiğini söyler. Nail Tuman'ın 944 / 1537 yılında hayatta olduğunu söylediği Ferruhî Dede'nin, Lâtifî kendi devrinde vefat ettiğine dikkati çeker.

Sehî Tezkiresi'nde Ferruhî hoş tabiatlı, güzel söz söyleyen bir şâir olarak nitelendirilip, onun çok şiirinin olduğu, fal ilmini iyi bildiği, herkes tarafından tanındığı ifade edilir. Latifî, derviş yaratışlı, yoksul yaşayışlı olarak nitelendirdiği Ferruhî Dede'nin, yeni sözler ve sanatlar hayal etmede yeteneğinin iyi olduğunu söyler. Esrar Dede, devrin şâirleri içinde üstat kabul edildiğini ve Zâtî, Revânî, Tâli'î ile sohbetlerinin olduğunu bildirir. Divan şiirinin hayal dünyasını yansıtmada usta olup, çok sayıda şiiri bulunmaktadır. Latifî'ye göre çok sade ve makbul olan şiirlerinin üslûbu, konuşma diline yakın, hayal gücü kuvvetlidir.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU

Esrar Dede Tezkiresi'nde ve diğer kaynaklarda yer alan âşıkâne şiirlerinde onun, aruzu düzgün kullandığı, dile hakim ve akıcı bir üslûba sahip, devrinde dikkati çeken usta şâirlerden olduğu görülür.

Kay. : SE, 199-200. MŞ, 2 / 641-643. TŞ / B, 72. OM, 2 / 364. TŞM, 435-436. TŞ / HÇ, 2 / 746-747. ZE, 88. DEİS, 141. TŞ / L, 422. SO, 2 / 521. TN, 2 / n. 3218. HB, 271. KÂ, 5 / 3381.

FEVRÎ : d. ? - öl. 978 / 1570

Fevrî, Hırvat asıllı olup, Dirac'da doğdu. Asıl adı Ahmed idi. Çocukluğunda esir düşerek Osmanlı ülkesine gelmiş, kabiliyetli olduğu fark edilerek ilim tahsil ettirilmiş; ayrıca kendisine din bilgileri de öğretilmiştir. Künhü'l-Ahbâr İskender Çelebi'nin, Beyânî ise Nakkaş Ali Bey'in kulu olduğunu belirtir. Daha sonra azât edilen ve iyi bir tahsil gören Fevrî, Bostan Efendi (öl. 1040 / 1630)'nin yanında yetişti. Yusuf-ı Sineçâk (öl. 953 / 1546), Şem'î Dede (öl. 1000 / 1591) ve Şâhidî Dede (öl. 957 / 1550)'lerin sohbetlerinde bulundu. Müderrislik, müftülük, kadılık gibi görevler yapan Fevrî, 1552 yılında Sultan Selim'le (1524-1574) birlikte Nahcivan seferine katıldı. Şam müftülüğü yaptığı sırada Şam'da vefat etti, Kubûr-ı Sâlihîn mezarlığına, İshak Çelebi'nin yanına gömüldü.

Revân oldı cinân dârına Fevrî (978)

mısrası vefatına tarihtir.

Fevrî, mahlasına uygun olarak, çok kolay ve süratle şiir söyleyebilen bir şâirdi. Kasideleri, atasözü ve deyimlerle yüklü olup, özellikle tahmîs, tesdîs, na't yazmadaki başarısıyla dikkati çekti. Farsça şiirleri de vardır. Şâirliği yanında, bilginliği ile de tanınır. Kaynaklarda Arap edebiyatını çağdaşları içinde en iyi bilen olarak gösterilir.

Mürettep *Divan*'ı, Kanûnî adına yazdığı *Ahlâk-ı Süleymânî'si*, Sokullu Mehmet Paşa ile ilgili *Ahlâk-ı Mehmed Paşa* adlı eseri, *Tefsîr-i Beyzâvî* ve *Dürer ü Gürer* hâşiyesi, *Miftâhü'l-Meânî* isimli lugatından başka, hat ilmine dair bir eseri, *Manzum Hadis-i Erbaîn Şerhi*, *Risâle-i Mekkiye* ve *Ahlâk-ı Süleymanî* gibi dinî konularda yazılmış kitapları vardır. Ayrıca Kanûnî'nin Divan'ını da toplayıp, tertip etmiştir.

Esrar Dede Tezkiresi'nde, renkli diye vasıflandırılan, tasavvufî bir muhammesi kayıtlıdır. Bu muhammeste şâir, aruza ve dile hakim, atasözü ve deyimleri kullanmada usta bir tavır sergilemektedir.

Kay. : SE, 196-197. TŞ / B, 124. OM, 1 / 392. TŞM, 429. KATK, 321-323. TŞ / HÇ, 2 / 771. ZE, 91. TŞ / L, 483. MN, 342b. TN, 2 / 3314. RŞ, 189-190. KÂ, 5 / 3448. Mehmet Kalpaklı, Fevrî, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Üniv., 1986, s. 11-26.

GARÎBÎ : d. ? - öl. 954 / 1547

Garîbî Dede'nin asıl adı Mehemmed olup, Vardar Yenice'de doğdu. Ailesi ve ilk tahsili hakkında bilgi yoktur. Genç yaşta Konya'ya gidip Mevlevî oldu ve Edirne Mevlevîhanesi'nde Usûlî (öl. 945 / 1538) ile Yusûf-ı Sîneçâk (öl. 953 / 1546)'ın yanında yetişti. Çok seyahat etti, seyahatlerinin birinde Bursa'ya gelip, Âşık Çelebi (öl. 979 / 1571) ile de görüşen Garîbî, genç yaşta İstanbul'da vefat etti ve buraya gömüldü.

Âşıkâne şiirler yazan şâirin şiirleri, kaynaklar tarafından güzel olarak nitelendirilir. Latifî'ye göre, derviş mizaçlı ve marifet sahibi; Âşık Çelebi'ye göre, bilhassa mesnevî, gazel ve kaside yazmada başarılı idi. Ahdî de Tezkiresi'nde onun, şâirliğini beğenir ve daha fazla yaşasa daha çok eseri olabileceğine dikkati çeker. Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Esrar Dede ve Riyâzî Tezkireleri'nde kayıtlı olan şiirlerinde onun, aruzu düzgün kullandığı, dile hakimiyet ve söyleyiş açısından usta bir şâir olduğu görülür.

Riyazî, Garîbî Dede'nin musiki ile ilgisini dile getirir ve bestekâr olduğunu doğrular.

Kay. : GŞ, 514. SE, 182. MŞ, 922- 923. AMDŞ, 171. TŞM, 406. TŞ / HÇ, 2 / 719-720. TŞ / L 398- 399. SO, 2 / 545. MN, 329b. TN, 2 / n. 3072. RŞ, 177. KÂ, 5 / 3274.

GÜNÂHÎ : d. ? - öl. 988 / 1580

Asıl adı Hasan olup, Vardar Yenice'de doğdu. Günâhî Dede, Hayretî (öl. 942 / 1535)'nin kardeşidir. Konya'da Mevlânâ Dergâhı'nda çile çıkarıp, Yusuf-ı Sineçâk (öl. 953 / 1546) tarafından yetiştirildi. Ömrünün çoğunu seyahatle geçirdi. Hicaz, Konya ve Tırhala'da bulundu, daha sonra Selanik'e yerleşerek Farsça hocalığı yaptı. Nail Tuman ve Mehmet Süreyya onun vefat tarihini 988 / 1580 olarak gösterirler. Ömrünün sonunda Selanik'e yerleşmiş olduğundan muhtemelen burada vefat etmiş olmalıdır.

Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Riyazî onun şâirliğini medh ederler. Âşık Çelebi'nin 40'dan fazla kasidesi olduğunu belirttiği, Günâhî Dede'nin, şiirleri tasavvufî konulu olup, o şiirlerinde atasözlerine de yer vermiştir. Bunu Ahdî de Tezkiresi'nde doğrulamaktadır. Farsça ve Türkçe şiirleri olan Günâhî, Hayâlî Bey'in meşhur "Cihân-ârâ cihân içredir ârâyı bilmezler" gazelini tesdîs etmiştir. Tezkireler şiirlerini, manalı, renkli, sağlam ve güzel olarak değerlendirirler. Kaynaklarda yer alan şiirleri daha ziyade ârifâne ve âşıkâne olup, şiirlerini bir divanda toplamamıştır.

Kay. : GŞ, 540. SE, 206-208. MŞ, 367- 368. TŞM, 448- 454. KATK, 265. TŞ / HÇ, 2 / 823. SO, 2 / 550. TN, 2 / n. 3620. RŞ, 203.

GÜNEŞ HAN : d. ? -öl. ?

Afyon'da doğdu. Sultan Divanî'nin torunlarındandır. Mehemmed Çelebi Şah (öl. 1000 / 1591)'ın oğlu küçük Ârif Mehemmed Çelebi(?)'nin en büyük kızıdır.

İlk tahsilini babasından gördü. Arapça ve Farsça'ya vâkıf olup, hadis, tefsir bilgilerine hâkimdi. Mevlânâ'nın Mesnevîsi'ne dair geniş bilgisi vardı. Afyon Mevlevîhanesi'nde yetişmiş olup, Derviş Yakinî (öl. 1000 / 1591)'nin Güneş Han'ın yetiştirilmesinde çok etkisi oldu. Afyon Mevlevîhanesi'nde idareci olarak görev yaptı. Arif Mehmed Çelebi'nin erkek evladı olmadığından, dergahın postnişinliğine Güneş Han getirildi. Güneş Han bu görevi, vekillerle birlikte yürüttü. Yüzüne berka örterek sema törenlerini kendisi idare etti. Kaynaklarda onun oldukça âdil ve mahir bir yönetici olduğu ve Mevlevîhanede yönetici olduğu sıralarda, devrin âlim ve şâirlerinin dergâha geldikleri ifade edilir. Güneş Han zamanında, dergâh bir yangın geçirdi, devrin padişahı Deli İbrahim'in, sadrazamı Kara Mustafa Paşa dergâhı tamir ettirmek istediyse de, Güneş Han bunu kabul etmedi ve dergâhın mevcut parası ve Gülüm Dede (öl.?)'nin hizmeti ile dergâh tamir ettirildi. Güneş Han'ın 70-80 yaşlarında vefat ettiği sanılmaktadır. Vefatında Afyon Mevlevîhanesi'ne Sultan Divanî'nin yanına gömüldü.

Onun âlim ve şâirliği için şu rivayet anlatılır: Güneş Han 14- 15 yaş civarında iken, Bedreddin Çelebi adında bir zat ona evlenme teklifi etmiş. Bu zat iştiyakla cevabı beklemekten zayıfladığını, sararıp solduğunu bildirmek için Yasin Suresi'nden "kamerin eski bir hurma dalı şeklini aldığı" mealindeki 39.ayeti yazıp Güneş Han'a göndermiş. Güneş Han da ona, Yasin'den meali "güneşin aya yetişmesi mukadder değildir" olan 40.ayeti cevaben yazmış. Bu cevap üzerine Bedreddin Çelebi, şu mısra ile teklifi tekrarlamış:

Güneş kim şark u garb pür nûr-ı vilayetdir
Ana âyinedâr-ı Bedr olmak dervişe kerâmetdir

Güneş Han cevaben, bu izdivacın imkansızlığını şu beyitle anlatmıştır:

Güneş kim zerre ser-germ-i mihr-i şems-i vahdetdir
Ana âyinedâr-ı Bedr olmak cây-ı hayretdir

Bu beytin güzelliğine binaen, Güneş Han'ın şâir olduğu ve güzel şiirlerinin bulunduğuna dair kaynaklarda bilgiler bulunmaktadır.

Kay. : AŞYH, 28-29. TBAM, 76-78. AİM, 67-68. Yusuf Ilgar, *Afyonkarahisar'da Mevlevîlik*, Afyon 1992, s. 36-42.

HÂFIZ : d. ? - öl. 950 /1543

Konyalı olduğundan, Hâfız-ı Konevî namıyla şöhret kazandı. Ailesi hakkında bilgi yoktur. Bilim yoluna girdiği ve III. Murad (1546-1595)

döneminde yaşadığı bilinen, Arapça ve Farsça'ya vâkıf olan Hâfız, mesnevîhânlık görevinde bulundu. Hayatı hakkında bilgi az olup, nerede vefat ettiği ve nereye gömüldüğü de belli değildir.

Hâfız, Latifî'ye göre, ifade ve hayal gücü olan bir şâirdir. Arapça ve Farsça'ya vâkıf olan Hâfız'ın Esrar Dede ve Ahdî şâirliğini beğenir. Hâfız Dede'nin şiirleri orta seviyede olup, sanatlı ve güzel değildir. Tezkirelerde güzel bir sese sahip olduğu da ayrıca bildirilmektedir.

Kay. : GŞ, 367. AMDŞ, 190. TŞM, 125-126. DEİS, 167. TŞ / L, 169. TŞ / HÇ, 1 / 278. SO, 2 / 556. TN, 1 / n. 704.

HÂLETÎ : d. ? - öl. 1012 / 1063

Asıl adı Mehemmed olan Hâletî Dede, Nail Tuman ve Bursalı Mehmed Tahir'e göre, Tire'de doğdu. Rıza, Tezkiresi'nde onun Niğdeli olduğunu yazar. Ailesi ve ilk tahsili hakkında bilgi yoktur. Sipahî olan Hâletî, Konya Dergâhı'na intisap ederek, Mevlevî oldu. Hâletî'nin nerde vefat ettiği ve nereye gömüldüğü bilinmemektedir. Hâletî'nin vefatına Kesbî'nin tarih beyti vardır:

Âh Dervîş Hâletî gitdi (1012)

Rıza, Tezkiresi'nde onun vefat tarihini 1002 / 1593 olarak verir. Esrar Dede, Ali Enver, Bursalı Mehmet Tahir ise vefat tarihini 1012 / 1603 gösterirler.

Osmanlı Müellifleri'ne göre, *Divan* sahibi olan Hâletî'nin âşıkâne ve tasavvufî şiirleri vardır. Derviş Hâletî, *Menâkıb-ı Cenab-ı Mevlânâ*'yı nazm etmiş ve Yahya Beg'in Usûl'üne, *Aslu'l- Usûl* adıyla bir nazîre yazmıştır.

Esrar Dede Tezkiresi'nde, Derviş namıyla tanınan Hâletî'nin, şâirliğini medh eder. Bu tezkirede kayıtlı olan Farsça ve Türkçe mevlevîyâne ve tasavvufî şiirlerinde şâirin aruza ve dile hakimiyet açısından orta derecede bir şâir olduğu görülür.

Kay. : SE, 43. OM, 2 / 115. TŞM, 127-128. TN, 1 / n. 730. ZE, 26. TŞ / R, 27. KÂ, 3 / 1917. RŞ, 74.

HUSREV : d. 886 / 1481 ? - öl. 970 / 1562 ?

Bursalı olan Husrev, Kadı Mehemmed Paşa adında bir zatın oğludur. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmeyen Husrev, Kanûnî devri (1494- 1566) şâirlerindendir. Tahsil gördükten sonra, Kadı Paşa vasıtasıyla Mevlevî olup, Konya Mevlevîhanesi şeyliğine atandı. Şehzâde Bayezıd isyanında Yavuz Sultan Selim'e (1470-1520) yardım etti. Kaynaklar, Kanûnî'nin Irak seferi sırasında Konya'ya uğrayarak, kendisini ziyaret ettiği, seferden dönüşünde hediyeler getirdiği, Husrev Çelebi'nin de bunların tamamını dervişlere dağıttığını bildirirler. Kanûnî devrinin sonlarında vefat eden Husrev Çelebi, Konya Mevlevîhanesi'nde gömülüdür. Oğlu Ferruh

Çelebi (öl. 1010 / 1601) tarafından babasının vefatına, aşağıya bir kısmı alınan güzel bir mersiye söylenmiştir.

Husrev ü devrân-ı sırr-ı Mevlevî
İltdi 'azm-i taht-gâh-ı ma'nevî
Terk idüp sohbet-serâ-yı şeş-derî
Türbe-i ceddinde oldu münzevî

Husrev Çelebi'nin kaynaklarda yer alan Farsça şiirlerinden bu dile vâkıf olduğu ve bu dilde akıcı şiirler yazabildiği görülür. Şâirin Türkçe lirik gazellerinde de, aruza ve dile hakim, akıcı bir üslûbunun olduğu, Divan şiirinin edebî sanatlarını kullanmada ustalık gösterdiği görülür.

Kay. : SE, 49-53. TŞM, 140- 145. DEİS, 216-217. TN, 1 / n. 1035.

'İLMÎ : d. ? - öl. 1020 / 1612

Adı Molla Hüseyin Ferahşâd olan 'İlmî Dede, Bağdat'ta doğdu. Ailesi hakkında bilgi olmayan 'İlmî Dede tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul'a gelip, Fatih Camii'nde vaaz ve dersler verdi. Bir müddet kadı naipliği yaptı. Önce Mısır'a oradan da hacca gitti ve Şam'da Kartal Dâlî Dede (öl. 1010 / 1601)'ye bağlandı. Şeyhinin vefatından sonra buraya şeyh oldu. Onun Rûhî (öl. 1041 / 1605), Samtî (öl. 1040 / 1630), Ünsî (öl. ?) ile birlikte Bağdat, Irak, İran'a seyahatleri vardı. Şam'da vefat eden İlmî Dede, Şam'da Kartal Dede kabrine gömüldü.

Kaynakların ifadelerine göre, Mevlevî âlim ve şâirlerinden olan 'İlmî'nin, mürettep bir *Divan*'ı vardır. Arapça, Farsça ve Türkçe eserler yazmıştır. *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*si, Şeyh Ekber'in Fütûhât ve Füsûsu'nun bazı noktalarının şerhine dair *Talikat*'ı ve bazı *Risâle*leri vardır. Ahdî onun şiirlerini güzel olarak nitelendirir. Kaynaklarda kayıtlı olan tasavvufî ve ârifâne şiirlerinde 'İlmî Dede'nin aruzu düzgün kullandığı görülür, fakat yine de o, dönemin 2.derece şâirlerinden sayılmalıdır.

Kay. : GŞ, 487. SE, 156-158. OM, 1 / 117. TŞM, 347-348. DEİS, 227. TN, 2 / n. 2940. Mustafa İsen, "Edebiyat Tarihimizde Bağdat", *Ötelerden Bir Ses*, s. 119-120.

KÂMÎ : d. ? - öl. 987 / 1579

Asıl adı Ahmed olan Kâmî Çelebi, Edirne'de dünyaya geldi. Edirne Muradiye Mevlevîhanesi'nde görev yapan bir mesnevîhânın oğlu idi. Tahsilini Edirne'de yaptı. Tahsilini tamamladıktan sonra, Edirne Mevlevîhanesi'ne şeyh oldu. Burada şeyhlik yaptığı bir sırada, ilmiye mesleğine girerek, bu yolda da rütbeler kazandı. II. Selim'in (1524-1574) huzuruna çıkıp, iltifat gördü. Ahdî'ye göre, Hasköy'de Mahmud Paşa, Edirne'de Çakacı Hacı, İstanbul'da Kepenekçi, Bursa'da Yıldırım Han, 958 /

1551 tekrar İstanbul'da Hoca Mustafa Paşa, 965 / 1557 Eyüp ve 966 / 1558 Sahn-ı Seman medreselerinde müderrislik yaptı. 968 yılında Süleymaniye medreselerinden Birinci Medrese'ye müderris oldu. 971 yılında da Edirne kadılığı görevine getirildi.

Ahdî, Tezkiresi'nde onun 976 / 1568 yılında emekli olup, İstanbul'a geldiğini söyler. Ahdî ve Bursalı Mehmet Tahir'e göre, Edirne kapısı haricinde, Emîr Buhârî Dergâhı yakınına gömüldü.

Dilâ yüz kodı hâke Kâmî-i nâkâm (987)

mısraı vefatına tarihtir.

Latifî'ye göre, bilginler zümresinden, İranlı şâirlerin divanlarını incelemiş olan Kâmî'nin, güzel gazelleri ve muhayyel şiirleri vardı. Fazilet sahibi bir şâir olarak şöhret bulan Kâmî, tercümesine başladığı İmam Gazâlî'nin *Kimyâ-yı Saâdeti*'ni, te'lifine başladığı *Târih-i Âl-i Osman* ile *Menâkıb-ı Ulemâ*'yı bitiremedi. Ahdî, Tezkiresi'nde onun Vasi Ali diye bilinen Alaeddin Ali Çelebi'nin Kelile ve Dimne tercümesi olan *Hümayunnâme* adlı eserini tamamladığını belirtir. Kâmî'nin şiir ve nesri zamanında kabul görmüş olup, kaynaklar şiirlerini medh ederler. Ancak yine de, devrin 2.derece şâirlerinden kabul edilmelidir.

Kay. : GŞ, 458. OM, 2 / 390. EŞ, 182-183. MN, 364a. TN, 2 / 3531. KÂ, 5 / 3817.

KÂRÎ-İ VEFÂYÎ : d. ? - öl. 1005 / 1596

Asıl adı Ahmed olup, ailesi ve doğum yeri hakkında bilgi yoktur. Halep Mevlevîhanesi'nde, şeyh Ebubekir Vefâyî (öl. 991 / 1538) tarafından yetiştirildi. Mevlevîhanede, Mesnevî tahsil etti. 991 / 1583 yılında Ebubekir Vefâyî'nin vefatı üzerine, Haleb Vefâyî Tekkesi'ne şeyh oldu. Vefatına kadar bu görevde kaldı ve burada vefat etti. Haleb Vefâyî Tekkesi'nde gömüldü.

"Mevlevî şeyhi Kârî Ahmed Vefâyî" olarak tanındı. Ârif bir zat olarak bilinen şâirin Arapça tasavvufî şiirleri vardır. Esrar Dede ve Ali Enver, Arapça bir kıtasını örnek olarak verdikleri Kârî Dede'nin şâirliğini beğenirler ve onun Arapça şiirlerini güzel olarak değerlendirirler.

Kay. : SE, 201 / 246-247. TŞM, 439 / 516. DEİS, 244. TN, 2 / n. 3422 / 4653.

KEMAL DEDE : d. 966 / 1558 - öl. 1010 / 1601

Kemal'in asıl adı Ahmed'tir. Şeyh İzzeddin Dede'nin oğlu olan Kemal Dede Akşehir'de doğdu. Esrar Dede ve Nail Tuman'a göre, Kemal Dede'nin babası İzzeddin Dede Efendi, dedesi de Şeyhüddin Efendi adında bir zattır. Tahsiline nerede başladığı hakkında bilgi yoktur. Kemal Dede, Husrev Çelebi (öl. 970 / 1562?)'ye bağlanarak, Mevlevî oldu. Konya'da Mevlânâ

Dergâhı'nda yetişti. Husrev Çelebi ve oğlu Ferruh Çelebi (öl. 1010 / 1061)'ye hizmet etti. Sakıb Mustafa Dede Tezkiresi'nde, onun 6 yıl bir ağaç kabuğunda yaşadığını söyler. 1000 / 1591 yılında İstanbul'a gitti. Yenikapı Mevlevîhanesi, Mehemmed Efendi adlı birisi tarafından, 1006 /1597 yılında kendisi için yaptırıldı. Yine bu senede inşası biten Yenikapı Mevlevîhanesi'nin ilk şeyhi oldu. 4 sene burada şeyhlik yaptı ve bu görevde iken, genç yaşta vefat etti.

Kemal Ahmed Dede, *Mir-hond Tarihi*'ni tercüme etmiş, manzum olarak *Mevlânâ Menakıbı*'nı yazmıştır. Ayrıca *Tuhfetü'l- Müstakîn alâ Menâkıbı's- Sahâbeti ve't-Tâbiîn* adlı bir tercüme eseri daha vardır. Kemâl Ahmed Dede'nin ârifâne ve dervişâne şiirleri bulunmaktadır. Kemal Dede'nin şâirliğini Esrar Dede medh eder. Ali Enver ve Esrar Dede Tezkireleri'nde yer alan Türkçe beyitlerinden şâirin, aruza hakim olduğu ve akıcı şiir söyleme kabiliyetinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Kay. : SE, 202-203. TŞM, 441-444. TN, 2 / n. 3596. SNM, 2 / 64.

LÂLÎ : d. ? - öl. 980 / 1572

Aydın Güzelhisarlı olup, anadan doğma dilsizdi. Asıl adı, ailesi ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Sakıb Mustafa Dede ve Esrar Dede'ye göre, Mevlevî tarikatına girerek, Aydın Mevlevîhanesi'nde Horasanî Ali Dede'ye intisap etti ve onun hizmetinde bulundu. Şeyhinin himmetiyle dili açıldı. Dilinin açılmasını kendisi rubaîsinde şöyle ifade eder:

Lâ'lî kulunu eyledi ol lü'lü-i lâlâ
Feyz-i nefes-i himmet ile tûti-i gûya
Mir'ât-ı kerâmetdir anın mâh-ı vücûdu
Yokluklar ile olsa n'ola ol şeh-i lâlâ

Şeyhi Horasanî Ali Dede'nin vefatından sonra, Lâlî Dede Aydın / Güzelhisar Mevlevîhanesi şeyhi oldu. Vefatına kadar şeyhlik görevini sürdüren Lâlî Dede, Aydın'da vefat etti ve oraya gömüldü.

Devrinde üstat olarak kabul edilen Lâlî Dede'nin, Esrar Dede ve Sakıb Mustafa Dede Tezkireleri'nde Türkçe ve Farsça kıtaları bulunmaktadır. Şâirin Farsça akıcı şiirlerinden, Farsça'ya vâkıf olduğu; Türkçe şiirlerinde de Divan şiiri kurallarına uygun ustalıklı bir söyleyiş sergilediği anlaşılmaktadır.

Kay. : SE, 214. OM, 2 / 495. TŞM, 464- 465. TN, 2 / n. 3636. SNM, 3 / 182.

MAHREMÎ : d. ? - öl. 950 / 1543

Afyon Mevlevîhanesi'nde yetişen Mahremî Dede, Sultan Divanî (öl. 936 / 1530)'nin müritlerindendi. Asıl adı, ailesi, tahsili hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Şeyhi ile birlikte seyahatleri olan Mahremî Dede, şeyhi vefat

ettikten sonra da, Hicaz, Mısır ve Arabistan'a seyahatlerde bulundu. Ayrıca Konya Mevlânâ Dergâhı'nda hizmetleri olduğu bilinen Mahremî Dede, burada iken vefat etti. Kabrinin nerede olduğu bilinmemektedir.

Esrar Dede ve Ali Enver, onun güzel terciibent, müseddes ve gazelleri olduğunu söyler ve şâirlikteki yeteneğini medh ederler. Esrar Dede ve Ali Enver aşağıda matla' beyti bulunan gazeli Mahremî Dede adına kaydederler. Ancak aşağıda,

Âb zencîrin sürür 'aşkunla bir şûrîdedür
Seyr içün rûşen-cemâlün her hayâli dîdedür

matla' beytinin bulunduğu gazeli bütün tezkire yazarları Tatavlalı Kadı Mahremî'nin gazeli olarak gösterirler. Nail Tuman da Tuhfe-i Na'ilî'de, Esrar Dede'nin yanıldığına dikkat çeker.

Kaynaklarda sözü edilen bu gazelinden başka şiir örneği verilmediği için, Mahremî Dede'nin şâirliği hakkında elde bilgi yoktur.

Kay. : SE, 219. TŞM, 473. TN, 2 / n. 3774. TBAM, 70. AİM, 77.

MA'NEVÎ : d. ? - öl. 1000 / 1591

Asıl adı bilinmeyen Ma'nevî, Konya'da doğdu. Ailesi ve hayatı hakkında bilgi yoktur. Konya Mevlevîhanesi'nde Mesnevî tahsil etti. "Ma'nevî-i Konevî-i Mevlevî" olarak tanınmış olan, Mevlevî evliyalarındandı. Muhtemelen Konya Dergâhı'nda mesnevîhânlık görevinde bulundu.

Âşık Çelebi onun, genellikle muamma ile meşgul olduğunu ifade eder. Tezkirelerde bulunan lirik gazel ve beyitlerinde Ma'nevî Dede'nin dile hakim olduğu, Divan şiirinin kelime ve mazmunlarını kullandığı görülür.

Kay. : SE, 224. MŞ, 433. TŞM, 481-482. TN, 2 / n. 4018.

MA'NEVÎ : d. ?- öl. 980 / 1572

Ma'nevî Dede, Selanik'te doğdu. Asıl adı, hayatı, tahsili hakkında bilgi olmamakla birlikte, hattatlık yaptığı ve geçimini mushaf yazarak sağladığı bilinmektedir. Vaktini Mesnevî okuyup, okutmakla geçirdi. Ne kadar ömür sürdüğü bilinmeyen Ma'nevî Dede, Selanik'te vefat etti. Nereye gömüldüğü belli değildir.

Kaynaklar, Mevlevî olduğu için, Ma'nevî mahlasını aldığını söylerler. Âşık Çelebi onun, devrinde güzel ve içten şiir okuması ile tanındığını söyler. Tezkirelerde kayıtlı olan Türkçe tek beytinde Ma'nevî'nin, şiirlerinde Mevlevîlik unsurlarına yer verdiği, aruza ve dile hakim olduğu görülür.

Kay. : SE, 223. MŞ, 433. TŞM, 480. TŞ / HÇ, 2 / 915. TN, 2 / n. 4017.

MELÂMÎ : d. ? - öl. 960 / 1552

Sultan Divanî (öl. 936 / 1530)'den feyz alarak, Mevlevî oldu. Doğum yeri, asıl adı, ailesi ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Afyon Mevlevîhanesi'nde yetiştiği bilinen Melamî Dede, Arabistan ve Mısır dergâhlarını dolaştı, daha sonra Mısır'a yerleşti. Tezkirelerin ifadesine göre, Mısır'da bulunduğu bir sırada Mısır Dergâhı şeyhsiz kaldı ve burada sema yapılamadı. Bir süre sonra buranın şeyhliğe Yusuf Dede (öl. 953 / 1546) atandı. Bu olayla ilgili Melâmî Dede şu beytin yer aldığı;

Nây u rebâb-ı dâ'irede mutrıbân-ı 'aşk
Minnet Hudâya gördi bu vâdî-i 'aynımız

bir gazel söylemişti. Kalender bir derviş olan Edirne Mevlevîhanesi şeyhi Yusuf-ı Sineçâk Dede'ye intisap eden Melâmî Dede, onun hizmetinde bulundu. Nerede vefat ettiği bilinmemektedir.

Kaynaklar, Melâmî Dede'nin, laubali halleri ve kıyafeti yüzünden bu mahlası aldığını belirtirler. Esrar Dede ve Ali Enver'in, Tezkireleri'nde kayıtlı olan mevlevîyâne bir gazelinde şâirin, Mevlevîlik unsurlarını ustalıkla kullandığı görülür.

Kay. : SE, 218. TŞM, 472. TN, 2 / n. 4052. TBAM, 71. AİM, 101.

MEŞAMÎ : d. ? - öl. 993 / 1585

Ahdî Tezkiresi'nde Konyalı olduğu kayıtlı olan Meşamî'nin asıl adı, ailesi, tahsili hakkında bilgi yoktur. Ahdî ve Mehmed Süreyya'ya göre Meşamî, Sadrazam Rüstem Paşa'nın kethüdası, Mustafa Bey'in oğluydu. Ayrıca şâir Ahmed Paşa (öl. 902 / 1497)'nın da amcasının oğluydu. Kaynaklar, zeâmet sahibi iken, zeameti terk ederek, Mevlevî dervişi olduğunu söylerler. Konya Mevlevîhanesi'nde ne gibi hizmetlerde bulunduğu bilinmeyen Meşamî Dede, Konya'da vefat etti. Kaynaklar vefat tarihini 993 / 1585 olarak gösterirken; Mehmed Süreyya, vefat tarihini 944 / 1537 olarak gösterir.

Bursalı Mehmet Tahir, Meşamî Dede'nin bir müsebbaını Tezkiresi'ne kaydeder ve şâirin bu şiirinin devrinde çok meşhur olduğunu bildirir. Ahdî'nin Tezkiresi'nde, Farsça'ya vâkıf, nükteli, şiir ve nesirde kabul görmüş olarak vasıflandırdığı Meşamî Dede'nin, kaynaklarda yer alan ârifâne ve âşıkâne şiirlerinde, Divan şiirinin kelime ve mazmunlarını orta seviyede kullanan bir şâir olduğu görülmektedir.

Kay. : OM, 2 / 412. SO, 4 / 1090. MN, 396b. KATK, 326-327. TŞ / HÇ, 2 / 902. KÂ, 6 / 4287. ZE, 104.

NECÂHÎ : d. ? - öl. 1000 / 1591

Asıl adı, ailesi, doğum yeri hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Uzun bir süre Şam'da ikamet ettiği ve Mevlevî dervişlerinden olduğu bilinmektedir. Hayatı, yaptığı görevler hakkında da bilgi olmayan Necâhî Dede, Şam'da vefat etmiş olup, orada gömülüdür.

Esrar Dede, Necâhî Dede'nin aşağıya bir beyti alınan mevlevîyâne gazelini, onun olgun kişiliğine delil olarak gösterir.

Olmaz ise gam degül bir sadr-ı 'âlem-gîrümüz
Hânkâh-ı Hazret-i Monlâ'da vardur pîrümüz

Ali Enver'in Tezkiresi'nde, Necâtî mahlası ile kaydettiği Necâhî'nin, İlmî Dede (öl. 1020 / 1612) ve Samtî Dede(öl. 1040 / 1630)'ye nazîreleri vardır.

Kay. : SE, 238. TŞM, 506.

NİGÂHÎ : d. ? - öl. 940 / 1534

Beyanî, Riyazî, Esrar Dede, Nail Tuman'a göre Aydın'da, Latifî ve Sehî'ye göre de İstanbul'da doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra, divân kâtipliği yaptı. Mevlevî şeyhlerinden Sultan Divanî (öl. 936 / 1530)'nin İstanbul'da bulunduğu sıralarda mesleğini bırakıp İstanbul'a giderek, Sultan Divanî'ye intisap etti.

Lâtifî Tezkiresi'nde, önceleri gururlu bir kişiliği olan Nigâhî'nin bir zaman sonra, sevda illetine yakalanarak kaşını, kirpiğini tıraş edip, kalender dervişlere katıldığını ifade eder ve bu hadise için kendisinin şu beyti söylediğini kaydeder:

Hatın tıraş iderse ayb itmenüz Nigâhî
Ehl-i kalemse nola "divane-râ kalem nîst"

Riyazî, onun Kanûnî devri (1494-1566) sonlarında vefat ettiğini söyler. Esrar Dede, Ali Enver ve Nail Tuman, onun vefat tarihini 940 / 1543 olarak gösterirler.

Hasan Çelebi, şiirlerini kusursuz, güzel ve akıcı olarak nitelendirir. Kaynaklarda, Türkçe âşıkâne ve ârifâne güzel şiirleri vardır. Bu şiirlerde şâirin dile ve aruza hakim olduğu, ustalıklı bir söyleyiş sergilediği görülür. Ancak, Divan şiirinin kelime ve mazmunlarını kullanma, hayal dünyasını yansıtması yönünden orta seviyede bir şâir olduğu söylenmelidir.

Kay. : SE, 2388-239. TŞ / B, 175. TŞM, 507. TŞ / HÇ, 2 / 1002-1003. TN, 2 / n. 4411. RŞ, 240. KÂ, 6 / 4595. ZE, 118.

PENÂHÎ : d. ? - öl. 971 / 1563

Asıl adı Mustafa olan Penâhî Dede , Konya'da doğdu. Ahdî'ye göre, İstanbul'da tahsilini tamamlayıp, Sultan Mehmed Camii'nde kütüphane müdürlüğü görevinde bulundu. Daha sonra, Konya Mevlevîhanesi'nde mesnevîhânlık ve şeyhlik yaptı. Ancak bu görevleri hangi yıllarda yaptığı bilinmemektedir. Ahdî'nin Tezkiresi'nde belirttiği üzere, Penâhî Dede, Konya Mevlevîhanesi'nde bulunduğu bir gün, vecd halinde sema ederken, şu beyti söylemiştir:

Şevk-i Mevlânâ ile tan mı semâ' itsem bu gün
Zerre lâbüd raks ider tokınsa şemsün pertevi

Penâhî, Konyalı olması ve burada görev yapması sebebiyle burada, vefat etmiş olmalıdır.

Ahdî, Penâhî Dede'nin Arapça ve tasavvuf bilgilerinde meşhur olduğunu, Farsça kurallara hakim bulunduğunu ifade eder. Hayatı hakkında yeterli bilgi olmayan Penâhî Dede'nin, şâirliği hakkında da bilgi yoktur. Ancak Ahdî Tezkiresi'nde kayıtlı olan ârifâne beyitlerinde Penâhî'nin, ustaca bir söyleyiş sergilediği görülmektedir.

Kay. : GŞ, 341-342. TN, 1 / n. 464.

PERVANE : d. ? - öl. 950 / 1543

Konya'da doğdu. Asıl adı, ailesi ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Şem'î Dede (öl. 1000 / 1591)'ye intisap edip, Mevlevî oldu. Mesnevî mütercimlerinden biri olan Şeyh Vefâ Tekkesi'ndeki Ali Dede'nin halifelerinden olan Şem'î Dede (öl. 936 / 1529) ile İstanbul'a gitti, çeşitli dergâhlarda dolaştıktan sonra, son olarak Vefâ Hankâhı'nda inzivaya çekildi. O tarihte İstanbul'da Mevlevî tekkesi olmadığı için Şeyh Vefâ Dergâhı'na yerleşti.

Kaynaklara göre, Mevlevî çevrelerinde "Derviş Pervâne" olarak tanınan, seçkin bir Mevlevî dervişi olarak bilinen Pervâne Dede'nin, tasavvufî ve âşıkâne şiirleri vardır. Kaynaklar şiirlerini güçlü olarak vasıflandırırlar. Mevlevîler arasında en meşhur olan gazeli şudur :

Her kaçan Mevleviler aşk ile cevlâna gelür
Nice bin hûr u melek anları seyrâna gelür

Şâh-ı aşkun çalınur tablı vü dîvânı durur
Aşka mensûb olan elbette bu dîvâna gelür

Merd-i aşkam diyenün lafına bakmaz 'ârif
Sahn-ı 'aşk içre o kim merd ola merdâna gelür

Sıdk ile bende olan kimse ricâlu'llâha
Evliyâ dergehine hizmet-i pîrâna gelür

Pertev-i şem'-i tecellî-i cemâlu'llâha
Özini 'âşık-ı zâr yakmaga pervâne gelür

Yukarıdaki gazelinde de görüleceği gibi, Pervâne Dede aruza ve dile hakim, akıcı bir üslûpla, Mevlevîlik unsurlarını şiirine sokmuştur.

Kay. : TŞM, 66-67. TN, 1 / n. 461.

RUHÎ : d. ? - öl. 1014 / 1605

Asıl adı Osman olup, aslen Anadolu'dandır. Babası Bağdat'a beylerbeyi olarak atanan Ayas Paşa'nın adamlarındandı. Babası, Ayas Paşa ile Bağdat'a gitti, gönüllü bölüğüne geçti ve burada evlendi. Ruhî, bu şehirde doğduğu için, Bagdâdî diye şöhret buldu. Sipahi olan Ruhî, görevi gereği pek çok yere gitti. Bundan başka Bağdatlı Ruhî, meşhur terkibibendindeki;

Devr eylemedük yer komaduk bir nice yıldur
Uyduk dil-i divâneye dil uydı hevâya

beyti gereğince seyahat etti. Gittiği belli başlı yerler; Bağdat, Basra, Halep, Erzurum, Şam, Şirvan, Kerbelâ yöreleridir. Esrar Dede Tezkiresi'nde de Ruhî'nin, rint bir Mevlevî dervişi olarak, yıllar boyunca seyahat ettiği ifade edilir. Esrar Dede,

Bulmağa reh-güzer-i memleket-i ma'nâyı
Pîş-rev idinelüm himmet-i Mevlânâ'yı

beytiyle başlayan gazeli Ruhî adına kaydederek, Hurufî ola Bağdatlı Ruhî'nin Mevlevî olduğunu ispata çalışmıştır. Oysa bu gazel Mevlevî şâir Cevrî'nin gazelidir. Ayrıca, Cevrî'nin bu gazeli, Mevlevî şâir Ayşî tarafından da tahmis edilmiştir.

Bursalı Mehmet Tahir ve Mehmed Süreyya'nın Esrar Dede'ye istinaden Mevlevî olarak kaydettikleri Ruhî'nin, diğer tezkirelerde ve adı geçen diğer kaynaklarda Mevlevîliği hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Zaten Bağdatlı Ruhî'nin kaynaklarda Mevlevîliğe nerede intisap ettiği ve kimden el aldığı da belirtilmemiştir.

Ruhî'nin Hurûfîliği benimsemiş olmasına delil olarak, Divan'ındaki "Kaside-i hakikat-engiz" başlıklı kaside-i nûniyesi gösterilebilir. Ruhî, Sultan III. Mehmed'e (1566-1603) şiirler yazdı. En çok kaside sunduğu kişi Sinan Paşa olup, müzeyyel gazellerinde de en çok adı geçen kişi Osman Paşa'dır. Ayrıca, basılı Divan'ındaki 20 kadar müzeyyel gazeli ile, muhtelif kişilere övgüde bulundu.

Ruhî şiirleri ile yükseltilmeyi umduğu bir sırada, Vezir Hasan Paşa tarafından vazifesinden alındı ve muhtaç duruma getirildi. 55 yaşları civarında vefat ettiği söylenen Ruhî, ömrünün son yıllarını Şam'da geçirdi ve orada öldü. Vefatı,

Gitdi Rûhî 'adem iklîmine âh (1014)

mısraının delâlet ettiği 1014 yılına denk gelir.

Rûhî, Azmizâde Haletî (öl. 1012 / 1603), Şeyhülislam Yahya (öl. 1053 / 1643), Gelibolulu Ali (öl.1011 / 1602) gibi şâirlerle çağdaştır. Kalemini geçim vasıtası olarak kullanmak zorunda kaldığını vurgulayan Ruhî, şiirlerinde övdüğü beylerin aslında, kerem sahibi olmadıklarını da zaman zaman belirtir.

Şiirleri çağına göre sade denilebilecek bir dille kaleme alınmıştır. Şiirlerinde söz ve anlam oyunlarını fazla kullanmamış olmasına rağmen, deyim ve atasözlerine yer verdiği görülür. Necati (öl. 914 / 1508), Bâkî (öl. 1009 / 1600), Hayâlî Bey (öl. 965 / 1557) gibi şâirlerin eserlerini iyi okuduğu ve onlara nazîreler yazdığı da bilinmektedir.

Ruhî'nin tek eseri mürettep *Divan*'ıdır. Divan 1870 yılında basılmıştır. Divan'da 1058 gazel, 33 kaside vardır. Ruhî'nin en meşhur şiiri terkibi bendidir. Türk Edebiyatı'nda kendi tarzının en başarılı örneği sayılır. Terkibibent, 17 benttir ve her bent 16 mısradır. Ruhî, bu terkibibendi Şam'da bulunduğu sırada yazmıştır. Bu terkibi bentte, hırsa kapılanları, şan-şöhret peşinde koşanları, zalimleri, riyakârları, ham sofuları ve sahte dervişleri eleştirmiştir. Toplum meselelerine eğilen hiciv ustası olarak Ruhî, yaşadığı devirde bunları dile getirebilmesi açısından cesaretli bir şâir olarak meşhur olmuştur.

Divan şiirinin dikkati çeken şâirlerinden Ruhî'nin şiirleri mükemmellik çizgisinde olup o, Divan şiirinin hayal dünyasını yansıtan, usta bir şâirdir.

Kay. : GŞ, 407-408. SE, 85-86. OM, 2 / 182. TŞM, 217-219. ZE, 56. DEİS, 392. SO, 2 / 421. MN, 236. TN, 1 / 1564. RŞ, 116. KÂ, 3 / 2314. TŞ, 2 / 613. Çoşkun Ak, Bağdatlı Ruhî, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Bütün Şiirlerinin İncelenmesi, Yayımlanmamış Doçentlik Tezi, Erzurum 1982, s. 16-47.

SADIKÎ : d. ? - öl. 936 / 1529

Doğum yeri, asıl adı ve ailesi hakkında bilgi yoktur. Hayatı hakkında fazla bilgi olmayan Sadıkî Dede'nin, Afyon Mevlevîhanesi'nde Sultan Divanî (öl. 936 / 1530) ve diğer dervişlerle birlikte tahsil gördüğü ve orada yetiştiği kaynaklar tarafından bildirilmektedir. Sadıkî, Sultan Divanî ile beraber Irak, İran, Horasan'a seyahat etti. Bu seyahatler sırasında İran ve Irak şâirleri ile sohbetlerde bulundu. Nerede vefat ettiği ve nereye gömüldüğü belli değildir.

Tezkirelerde onun Farsça dervişâne güzel şiirlerinin olduğu kayıtlıdır. Kaynaklarda Sadıkî'nin Horasan'da İmam Musa el-Râzi'nin türbesine ziyaretlerini anlatan, Farsça yazılmış uzun bir gazeli vardır. Bu gazelinden şâirin Farsça'ya vâkıf olduğu, akıcı bir üsluba sahip bulunduğu anlaşılmaktadır.

Kay. : SE, 131. TŞM, 297- 300. TN, 2 / n. 2251. TBAM, 58. AİM, 99.

SAFÂYÎ : d. ?- öl. 940 / 1534

Asıl adı belli olmayan Safâyî, Sinop'ta doğdu. Ailesi hakkında bilgi yoktur. Gençliğinde Candar Oğulları'na ait Sinop Tersanesi'nde çalıştı. Denizcilik, harita ve gemi yapımında kendini yetiştirdi. Osmanlı Devleti'nin hizmetine girerek, Gelibolu Tersanesi'nde görev aldı. Daha sonra Kemal Reis'in maiyetinde bulundu. Sehî Bey Tezkiresi'ne göre, devrinde gemi reislerinin başı oldu.

O, denizcilikle olan bağını hiç kaybetmedi ve harita, gemi yapım işleri, su yolu inşaatlarında görev yaptı. Yavuz Sultan Selim (1470-1520) devrinde merkez tersanenin İstanbul'a taşınması üzerine İstanbul'a gitti. Safayî Tezkiresi'nde, onun İstanbul'da tahsil yaptıktan sonra, İskender Paşa konağında kâtip olarak çalıştığını ifade etmiştir.

Esrar Dede, Safâyî'nin Kanuni Sultan Süleyman'ın (1494-1566) davetine icabet etmek için İstanbul'a gelen Sultan Divanî (öl.936 / 1530)'ye bağlanıp, Mevlevî olduğunu ve Sultan Divanî tarafından Okmeydanı'nda yaptırılan Galata Mevlevîhanesi'ne şeyh olarak atandığını söyler. Riyazî'ye göre Safâyî, İskender Paşa'nın Atıcılar'da yaptırdığı zâviyede şeyhlik yaptı. Galata Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yaparken 110 yaş civarında burada vefat etti ve Mevlevîhane mezarlığına gömüldü. Esrar Dede Tezkiresi'nde belirtildiğine göre, Mesnevî şârihi Rüsuhi İsmail Dede'nin yakınına gömüldü. Riyazî'ye göre ise, Atıcılar'daki şeyhlik yaptığı zâviyeye gömüldü.

Hasan Çelebi'nin şâirliğini medh ettiği Safâyî Dede'nin, Latifî Tezkiresi'nde belirtildiğine göre, II. Bayezıd'a (1447-1512) takdim ettiği bir *Divan*'ı olduğu bilinmekte ise de, bu eser bugün kayıptır. Âşıkâne ve mevlevîyâne şiirleri bulunan denizci şâir Safâyî'nin, bir de Kemal Reis'in gazalarına dair mesnevî tarzında, on bin beyitlik *Fetihnâme-i İnebahtı* ve *Moton* adlı gazavatnâmesi vardır.

Latifî'nin onun şiir tarzını sanat ve zarafetten yoksun olarak nitelendirdiği ve beğenmediği görülür. Ancak, Latifî şiir tarzını beğenmemekle birlikte Tezkiresi'ne, onun şiirlerinden makbul ve meşhur olarak vasıflandırdığı bir gazelinin 3 beytini kaydetmiştir. Sehî Tezkiresi'nde, Safâyî'nin güzel kasideleri olduğunu kaydeder. Esrar Dede de, Hasan Çelebi'ye dayanarak, Safâyî'nin şâirliğini medh eder.

Kaynakların çoğunun, Farsça ve Türkçe şiirlerini makbul ve meşhur olarak nitelendirdiği Safâyî Dede'nin tezkirelerde yer alan beyitlerinde aruza ve dile hakim olduğu, ustalıklı bir söyleyiş sergilediği görülür.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Kay. : SE, 126-127. MŞ, 716. OM, 3 / 80. TŞM, 288-290. TŞ / HÇ, 1 / 566. ZE, 70. DEİS, 407- 408. TŞ / L, 334- 335. SO, 5 / 1430. TN, 2 / n. 2359. RŞ, 147. HB, 134-135. KÂ, 4 / 2956. TBAM, 58-59.

SÂFÎ : d. ? - öl. 936 / 1529

Asıl adı Ahmed olup, hayatı, ailesi, doğum yeri hakkında bilgi yoktur. Sultan Divanî (öl. 936 / 1530) dervişlerinden olan Sâfî, onunla birlikte Mısır'a seyahat etti. Orada açılan Mevlevî dergâhının ilk şeyhi oldu. Mısır'da Mevlevî şeyhi olarak görev yaptı ve burada vefat etti.

Şâirin, dervişâne, âşıkâne ve renkli şiirleri vardır. Kaynaklar bu şiirleri bir *Divan*'da topladığını söylerler. Fakat bu divan günümüze ulaşmamıştır. Esrar Dede'nin şiirlerini renkli olarak vasıflandırdığı Sâfî Dede'nin, bu Tezkire'de bulunan tek beytinde, aruza ve dile hakim olduğu ve Divan şiirinin hayal dünyasını yansıttığı görülür.

Kay. : SE, 132-133. TŞM, 301. SO, 5 / 1431. TN, 2 / n. 2259. TBAM, 59.

SÂFÎ-İ HATAYÎ : d. ? - öl. 936 / 1529

İran'da doğan Sâfî-i Hatayî, Şah İsmail-i Safevî'nin oğludur. Derviş Mirzâ Sâfî olarak tanınır. Esrar Dede ve Ali Enver'e göre, Timur tarafından Anadolu'dan alıp götürülen Mevlânâ'nın Divanı, Timur'un vefatından 110 yıl sonra Semerkant'ı işgal eden Şah İsmail'in eline geçmiştir. Divanı geri almak üzere, Sultan Divanî (öl. 936 / 1530)'nin İran'a gittiği bir sırada, Mirzâ Sâfî kendisine intisap etmiş ve oradan birlikte dönmüşlerdir. Böylece Mirzâ Sâfî Sultan Divanî'ye bağlanmış oldu ve Anadolu'da kaldı.

Kaynaklardaki Farsça şiirlerinden Farsça'ya vâkıf olduğu ve Farsça akıcı şiirlerinin olduğu görülür. İran'da doğup, büyümüş olmasından dolayı Farsça şiirleri ustalıklı söyleyiş açısından mükemmeldir.

Kay. : SE, 136-137. TŞM, 309-310. TN, 1 / n. 2379.

SEMÂÎ : d. ? - öl. 996 / 1587

Asıl adı Hasan olup, Ahdî, Tarihçi Ali, Riyazî ve Esrar Dede'ye göre, İstanbul'da; Nail Tuman'a göre İstanbul'da veya Serez'de doğdu. Hünkâr solaklarından birinin üvey oğludur; bu yüzden "Solak Hasan" diye tanındı. Mevlevî tarikatına intisap etti ve Edirne şeyhi Yusûf-ı Sineçâk (öl. 953 / 1546) tarafından yetiştirildi.

Sipahi Beg'in yazdığı;

Döne döne gitdi 'ukbâya Semâ'î hey meded (996)

mısrası vefatına tarihtir. Riyazî'nin vefat tarihini 997 / 1588 olarak vermesine karşılık, diğer kaynaklar 996 / 1587 tarihinde birleşirler.

Semâî Dede, ârif bir zat olup, âşıkâne şiirler yazmıştır. Esrar Dede'ye göre, *Divan* sahibi bir şâirdir. Tezkireler şâirliğinin iyi olduğunu söyler ve şiirlerinden övgü ile söz ederler. Şâirin şiirleri, zaman zaman Sultan Divanî'nin aynı mahlas ile yazdığı şiirlerle karıştırılmıştır.

Semâî Dede'nin Ahdî ve Esrar Dede Tezkiresi'nde kayıtlı olan tasavvufî, ârifâne beyitlerinde dile ve aruza hakim olduğu, ustalıklı bir söyleyiş sergilediği görülür.

Kay. : GŞ, 439. SE, 97-98. TŞM, 239-240. KATK, 309- 310. TŞ / HÇ, 1 / 484. DEİS, 436. SO, 5 / 1494. TN, 1 / n. 1880. RŞ, 131. KÂ, 4 / 26.

SENÂYÎ : d. ? - öl. 950 / 1543

Asıl adı Halil olan Derviş Senâî, Konya'da doğdu. Şâirin ailesi ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Ancak Senâyî Dede Mevlevîliğe intisap ettikten sonra, Konya Mevlevîhanesi'nde mesnevîhânlık yaptığına göre, iyi bir tahsil görmüş olmalıdır. Konya Mevlevîhânesi'nde ne kadar süreyle mesnevîhânlık yaptığı bilinmeyen Senâyî Dede'nin nerede gömülü olduğu da belli değildir. Ancak Konya'da görev yapmış olması ve Konya doğumlu olması sebebiyle Konya'da gömülü olması muhtemeldir.

Abdülvehhab-ı Hemedanî'nin (öl. 954 / 1547) Farsça menkıbelerini Türkçe'ye çevirerek, "*Menakıb-ı Abdülvehhab Hemedanî*" adıyla Kanûnî Sultan Süleyman'a (1494-1566) sundu. Fakat Esrar Dede'ye göre, Senâyî Dede'nin bu tercümesinden ziyâde, mesnevîhân Mahmud Dede'nin adı geçen esere yazdığı tercüme daha çok tutulmuştur.

Senâyî'nin, Mevlevîlik unsurlarının ustaca kullanıldığı 48 beyitlik terciibendinin şu;

Matla'-ı şems-i hüdâ Hazret-i Monlâ Hünkâr
Kâşif-i sırr-ı Hudâ Hazret-i Monlâ Hünkâr

vasıta beyti devrinde çok bilinirdi. Kaynaklarda kayıtlı olan mevlevîyâne ve dervişâne şiirlerinden, şâirin aruza ve dile hakimiyetinin iyi olduğu, akıcı bir üslûba sahip bulunduğu görülür.

Kay. : TŞM, 91-95. TN, 1 / n. 562.

SERVÎ : d. ? - öl. 1000 / 1591

Burdur'da doğdu. Asıl adı ve ailesi hakkında bilgi yoktur. Âşık Çelebi ve Riyazî'ye göre, Servî'nin, bir müddet muidlik ve kâtiplik yaptığı bilinmektedir. Medrese tahsili gördüğü sırada tasavvufa meylederek, Mevlevîliğe intisap etti. Esrar Dede, Servî'nin, Muğla Mevlevîhanesi şeyhleri

Şâhidî (öl. 957 / 1550), Şuhûdî (öl. 1000 / 1591) ve Denizli Mevlevîhanesi şeyhi Fedayî Dede (öl. 985 / 1577)'lerin yanında yetiştiğini ifade eder.

Kaynaklar onun, ince ve uzun boylu olduğundan ve genellikle yeşil elbise giydiğinden Servî mahlasını aldığını belirtirler. Ali Enver onu, Tezkiresi'ne Serverî mahlası ile kaydetmiştir. Tezkirelerde bulunan ârifâne ve mevlevîyâne beyitlerinde onun, aruza ve dile hakimiyeti, Divan şiirinin hayal dünyasını yansıtması açısından şâirliği, orta seviyede görülür.

Kay. : SE, 98-99. MŞ, 530. TŞM, 240-241. TŞ / HÇ, 1 / 468. ZE, 63. TŞ / L, 269. SO, 5 / 1497. TN, 1 / n. 1738. RŞ, 123. TŞ / S, 338.

SULTAN DİVANÎ (SEMÂÎ MEHEMMED ÇELEBİ) : d. 852 / 1448 - öl. 936 / 1530

Asıl adı Mehemmed olan Sultan Divanî, Abâpûş Bâlî Çelebi (öl. 890 / 1485)'nin oğlu, Mevlânâ'nın torunuydu. Afyon'da doğdu. O, baba tarafından Germiyan oğullarına, ana tarafından Mevlânâ'ya mensuptu. İlk tahsilini babasından ve Afyon Mevlevîhanesi'ndeki diğer Mevlevî dervişlerinden görmüş olan Sultan Divanî, Süleyman Şah'ın dedesi Yakup Bey tarafından Afyon'da yaptırılarak vakfedilen, Mevlevî Dergâhı'na şeyh oldu. Burada şeyhlik yaparken, sık sık Hıdırlık dağı tepesindeki Dedem İni'ne çekilerek ibadetle meşgul oldu.

Âlim ve ârif bir zat olan Sultan Divanî hakkında kaynaklarda pek çok menkıbe vardır. O'na "Divânî" adının verilişine neden olan olay, şöyle anlatılır: Timur Konya'ya uğrayarak, Mevlânâ Dergâhı'nı ziyaret ettiği bir sırada Divan-ı Kebîr'i alıp, Semerkand'a götürmüştür. Timur'un ölümünden 110 yıl sonra, Semerkant'ı işgal eden Şah İsmail, pek çok değerli eşya arasında "Divan-ı Kebîr"i de alarak İran topraklarına gitmiştir. Rivayete göre, bu sıralarda Sultan Divanî, bir gece rüyasında Mevlânâ'dan şu emri almıştır: "Oğlum, benim kitabım zâlim eline geçti, git al da gel." Bunun üzerine, kaynaklarda Sultan Divânî'nin çeşitli tehlike ve güçlükleri göze alarak Tebriz'e gittiği ve Şah İsmail'den Divan-ı Kebîr'i alarak, Konya'ya getirdiği anlatılmaktadır. İşte bu büyük eserin kaybolup gitmesini önlediği için Mehemmed Semâî'ye "Divânî" lakabı verildi. Ayrıca, kendisine meczub diyenlere, meczup değil Hak âşığı olduğunu göstermek için semaa başlaması ve 3 gün durup dinlenmeden sema etmesi üzerine halk tarafından kendisine Semâî mahlasının verildiği de kaynaklarda ayrıca zikredilmektedir.

Sultan Divanî, ömrünün sonunda Afyon'da vefat etti ve Mevlevî dergâhına gömüldü. Şah Çelebi (öl. 1001 / 1592), onun vefatına tarih söylemiştir:

Olup dil-sîr seyr-i enfüs ü âfâk u nâ-gâhı
Verâ-yı perde-i gayba çekince peyker-i cânı
Didi târihini bir müstmend-i derd-i hicrânı
Bekâ mülkine çekdi 'askerin hicrânı

Kaynaklar, Sultan Divanî'nin Mevlevîliğin hızla Anadolu'ya yayılmasında önemli bir rol üstlendiğine bilhassa dikkat çekerler. Sultan Divanî başta Konya olmak üzere, bütün Anadolu ve Orta Doğu ülkelerini dolaştı. Yanında yakın arkadaşları da vardı. Gittiği yerlerde Mevlevîliği yaydı ve bir çok mürit edindi. Anadolu'da Burdur, Eğridir, Sandıklı, Muğla, İstanbul, Midilli, İran, Irak, Mısır ve Suriye'deki Mevlevîhaneler onun zamanında ve onun gayretleriyle açıldı. Müritleri arasında âlim ve şâir olan Şâhidî (öl. 957 / 1550), Sadıkî (öl. 936 / 1529), Sâfî Ahmed (öl. 936 / 1529) önemlidir. Ayrıca, ilmî sohbetleri ile, Yavuz Sultan Selim (1470-1520) ve Kanûnî Sultan Süleyman (1494-1566) gibi padişahların sevgi, saygı ve takdirlerini kazanmış bir derviştir.

Kaynaklarda Bağdatlı Rûhi ve Zâtî ayarında bir şâir olduğu belirtilen Sultan Divanî'nin, kuruluş ve üslûp açısından sağlam, Farsça ve Türkçe dervişâne, âşıkâne şiirleri vardır. O, Divan şiirinin ortak kelime ve mazmunları kullanan, aruza ve dile hakim, Divan şiirinin hayal dünyasını yansıtan şiirler söyleyebilen bir şâirdir. Kaynakların usta bir şâir olduğunda birleştiği Sultan Divanî, şiiri daha çok düşüncelerini aktarmada vasıta olarak görmüştür. Şiirlerinde Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ, Hüsameddin Çelebi, Sultan Veled gibi tarikat ve soy büyüklerini medh eden manzumeler yazmıştır.

Sultan Divanî'nin, Konya Müzesi Kütüphanesi'nde tasavvufî mensur bir *Risâle*'si vardır. Onun mesnevî, gazel, murabba, müseddes, kıta ve tuyuğ şeklindeki, şiirleri aşağıda kaynaklarda verilen eserlerde kayıtlıdır. Sultan Divanî'nin, pek çok eserinin olması ihtimal dahilinde olup, bunların Afyon Mevlevîhanesi yangınında yanmış olabileceği düşünülmelidir.

Kay. : SE, 61-64. OM, 1 / 79. TŞM, 163- 173. VA, 95. AŞYH, 20-21. DEİS, 101-102. SO, 5 / 1495. AİM, 115-120. AİT, 95-99. TN, 1 / n.1879. SNM, 1/ 159. TBAM, 42-50. Mustafa Çıpan, "Mevlevî Şeyhlerinden Divâne Mehmed Çelebi", 7. Millî Mevlânâ Kongresi, 3-4 Mayıs 1993 Bildiriler, Konya 1994, s. 97-100.

SUN'Î : d. ? - öl. 1005 / 1596

Asıl adı Sunullah olup, Ereğli'de doğdu. İstanbul'a giderek, Galata Mevlevîhanesi'nde Sultan Divanî'nin talebelerinden ders gördü. Bir süre Beyrut'ta bulundu, sonra tekrar İstanbul'a döndü. Vefatı tarihini Esrar Dede ve Nail Tuman 1000 / 1591; Riyazî, Kafzâde ve Mehmet Süreyya 1005 / 1596 olarak gösterirler. Sun'î vefatında Galata Mevlevîhanesi'ne gömüldü.

"Topal" diye tanınan Sun'î Dede, Esrar Dede'ye göre, mürettep *Divan* sahibi bir şâirdir. Tezkirelerde yer alan Türkçe âşıkâne şiirleri, aruza ve dile hakimiyet, üslup ve akıcılık bakımından orta seviyededir.

Kay. : SE, 135. TŞM, 307. TŞ / HÇ, 1 / 575. SO, 5 / 1521. TN, 2 / n. 2395. RŞ, 149. ZE, 71.

ŞAH ÇELEBİ : d. ? - öl. 1000 / 1591

Asıl adı Mehemmed olup, Mevlânâ soyundan Emir Âdil Çelebi (öl. 865 / 1460)'nin torunu, kadı Hürrem Çelebi'nin oğludur. Tahsilini Afyon'da aldı. Ayrıca, medrese eğitimi de gördü. Çivizâde ile Anadolu, Rumeli ve Mısır'da kadılık yaptı. Daha sonra çeşitli yerlerde nâib olarak görevlendirildi. Edirne, Bursa ve İstanbul'da müderrisliklerde bulundu. Babasının vefatından sonra Afyon Mevlevî Dergâhı'na şeyh oldu. Kanûnî devri (1494-1566) şâirlerdendir. Vefatında babası Hızır Şah'ın yanına gömüldü.

Esrar Dede ve Ali Enver'e göre, ilim tahsilinden sonra şiir ve nesir yazmaya başladı. Esrar Dede ve Ali Enver'in Tezkireleri'nde kayıtlı olan bir kıta ve beytinden anlaşıldığına göre, şiirleri dervişâne olup, şâirliği orta seviyededir.

Kay. : SE, 103-104. TŞM, 249-250. SO, 5 / 1559. TN, 2 / n. 1999. SNM, 1 / 243.

ŞÂHİDÎ : d.. 875 / 1470 - öl. 957 / 1550

Şâhidî'nin asıl adı İbrahim olup, Muğla'da doğdu. İlk öğrenimini babası Hudâyî (öl. 885 / 1480)'den gören Şâhidî, babasının vefatından sonra, baba dostu bir kazzazın yanında çırak olarak çalıştı. Şâhidî'nin 2 oğlu vardır. Hüsameddin adındaki oğlu, Farsça kaideleri bildiren manzum Tuhfe-i Hüsamî'si ile tanındı. Şâhidî, Şuhûdî adındaki diğer oğlunu, şeyhi Sultan Divanî'ye götürdü.

Sakıb Mustafa Dede tarafından pek çok kerametleri ve meclis sohbetlerini anlatılan Şâhidî, Esrar Dede'ye göre 18 yaş civarında, tahsil için İstanbul'a gitti. İstanbul Fatih Medresesi'nde ve Bursa Yıldırım Han Medresesi'nde ilim tahsil etti. İlim öğreniminden sonra, Muğla'da Şeyh Bedreddin'e intisap etti ve ondan tefsir öğrendi. Sonra Denizli (Lazikiye)li Mevlevî şeyhi Fânî Dede (öl. 910 / 1504)'ye bağlandı ve Mevlânâ soyundan Paşa Çelebi'ye mürit oldu. Bir süre sonra, kendi isteği ile Sultan Divanî (öl.936 / 1530)'ye bağlandı. Onu asıl Mevlevîliğe bağlayan Sultan Divanî oldu. Sultan Divanî'nin vefatından sonra, Muğla'ya gelerek, babasının tekkesine şeyh oldu ve vefatına kadar bu görevde kaldı. Mevlevî büyüklerinden dikkati çeken bir zat olan Şuhûdî, 40 yılı aşkın Muğla Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yaptı.

Her yıl Afyon'a gidip, şeyhinin türbesini ziyaret etti. 957 / 1550 yılında yine Afyon'a şeyhini ziyaret için gittiği bir sırada, burada vefat etti ve şeyhinin yanına gömüldü. Şâhidî'nin Afyon'daki mezarı Sultan Divanî'nin ön tarafında ve Abâpûş-ı Velî'nin sırasında İlyas Çelebi'nin sağ tarafında idi. Sonradan buraya Sultan Divanî soyundan Bakî Çelebi gömülmüştür. Şâhidî'nin şu manzumesinin;

Gedâyem Şâhidî-i Mevlevîyem
Diyâr-ı Menteşe'de Muğlavîyem

Bihamdillah ki merd-i ma'nevîyem
Ki gavvâs-ı bihâr-ı Mesnevî'yem

Şâhidî'ye her kim iderse du'â
İde mahşerde şefâat Mustafâ

Merhûm u mağfûr u Rabbü'l-Gafûr
Hasbeten li'llah Şâhidî rûhuna fâtiha

yazılı olduğu mezar taşı ya Afyon'daki mezarın tasfiyesinden sonra Muğla'ya getirilmiş ya da Şâhidî'ye hürmeten Muğla'da hazırlanmıştır.

Âşık Çelebi'ye göre, mahlasını davada yaptığı şahitlik üzerine alan, mevlevîyâne, âşıkâne şiirleri olan Şâhidî Dede, Farsça ve Türkçe eserler vermiştir.

Latifî'nin tefsirci, hadisci, Mevlevî dervişi, mesnevî şarihi olarak vasıflandırdığı Şâhidî'nin, *Türkçe, Farsça Divan'ları* vardır. Şâhidî'nin Türkçe Divan'ında, 2 kaside, 1 terciibent, 3 muhammes, 2 tahmis, 1 müstezad, 84 gazel, 4 kıta, 1 rübaî, 7 beyit ve hece vezniyle yazdığı 1 şiiri vardır. Esrar Dede ve Semahane-i Edeb'de Farsça mürettep Divan'ının olduğu kayıtlıdır. Şâhidî hakkında çalışmaları olan Mustafa Çıpan ve Numan Külekçi onun Farsça Divan'ının herhangi bir nüshasının tespit edilemediğini, böyle bir eserinin varlığının kesinleşmediğini ifade ederler.

Şâhidî'nin 943 / 1536 yılında yazdığı *Gülşen-i Vahdet* adlı kitabı, fâilâtün / fâilâtün / fâilün vezninde 457 beyitlik Türkçe tasavvufî bir eserdir. Bu kitapta tasavvuf sembollerle anlatılmıştır. Şâhidî Dede, 951 / 1544 yılında yazmış olduğu *Gülşen-i Tevhid* adlı Farsça eserinde, Mesnevî'nin her cildinden seçtiği 100'er beyti, 5'er beyitle şerh etmiştir. Yani şâir, seçtiği 600 beyti üç bin beyitle şerh etmiş olup, bu eser Mesnevî'den 600, Şâhidî'nin kendisi tarafından da üç bin beyit yazılarak meydana getirilmiştir. Eser, Mesnevî vezninde ve Mesnevî tarzındadır. Bu kitapta, Yûsuf Sîneçâk (öl. 953 / 1546)'ın Cezîre-i Mesnevîsi'nin tesiri görülür. *Gülşen-i Esrâr*, Farsça olarak yazılmış, babasının, kendisinin ve şeyhi Mehmet Çelebi (öl. 936 / 1530)'nin hayatı ve Mevlevîliğin bazı hususiyetlerinin anlatıldığı bir eserdir. Ancak Şâhidî Dede'nin bu eseri kayıptır. Eser, mefâîlün / mefâîlün / feûlün veznindedir ve kitapta Afyon, Bursa, Kütahya, Denizli ve bu illerin insanları hakkında bilgiler vardır. *Tuhfe-i Şâhidî*, Farsça'dan Türkçe'ye manzum lügattır ve Şâhidî tarafından 921 / 1515 tarihinde kaleme alınmıştır. Büyük bir şöhrete sahip olan bu lügate, Sünbülzade Vehbî (öl. 1224 / 1809) başta olmak üzere, pek çok kişi nazîre ve şerh yazmıştır. 452 beyitten oluşan bu sözlükte, 1400 kelimenin Türkçe karşılıkları, hatta bazen de Arapça karşılıkları verilmiştir. Tezkiresi'ne, bu manzum lügatten örnekler kaydeden Âşık Çelebi'ye göre Tuhfe-i Şâhidî, devrinde çok meşhur olmuş, herkes tarafından okunmuştur. Farsça olarak kaleme aldığı *Gülistan Şerhi*, şeyh Sadi'nin eseri Gülistan'a yazılmış şerhtir. *Sohbetnâme* Arapça olarak yazılmıştır ve mürşit ile mürid arasındaki sohbet âdâbını anlatır.

Şâhidî, Divan'ından, Tuhfe-i Şâhidî ve Gülşen-i Tevhîd adlı eserlerinden anlaşıldığı üzere, usta bir şâirdir. Şiirlerinde şâirin aruzu düzgün kullanması, dile hakimiyeti, Divan şiirinin kelime, mazmun ve hayal dünyasını yansıtması, Farsça'ya vukufu açısından fevkalede iyiydi. Divan'ında Mevlevîlik unsurlarının ustaca yansıtıldığı mevlevîyâne şiirleri bulunan şâirin, ârif bir zat ve usta bir şâir olduğunda bütün kaynaklar birleşirler.

Kay. : SE, 104-105. MŞ, 811-814. TŞ / B, 80-81. OM, 1 / 92. TŞM, 250-253. KATK, 232-233. TŞ / HÇ, 1 / 510. VA, 140. DEİS, 463. TŞ / L, 2 / 290-292. SO, 5 / 1560. OŞ, 324. MN, 270. TN, 2 / n.2004. SNM, 2 / 15-18. KÂ, 4 / 2836. TBAM, 61-67. AİM, 127. AİT, 2 / 106-107. Ahmet Hilmi İmamoğlu, Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şâhidî'nin Sözlüğü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1993, s. 28. Muğlalı İbrahim Şâhidî, Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri, Divân ve Gülşen-i Vahdet, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: G.Ü. 1985, Giriş. Mustafa Çıpan, *Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri*, Konya 1986, s. 33. Numan Külekçi, *Şâhidî İbrahim Dede, Gülşen-i Vahdet*, Ankara 1996, s. 9-31.

ŞEM'Î : d. ? - öl. 936 / 1529

Asıl adı Şem'ullah olan Şem'î Dede, Üsküp civarındaki Prizren adlı kasabada doğdu. Ailesi, tahsili hakkında bilgi yoktur. Kaynaklarda hayatı hakkında yeterli bilgi olmayan Şem'î, vezir Pîrî Paşa'nın yardımlarını gördü ve geçimini genellikle ders vermekle sağladı. Öğrencilerinden çoğu, ilmiyede yüksek makamlara ulaştı. Mevlevî tarikatına giren Şem'î, İstanbul'da Şeyh Vefâ'ya bağlı Ali Dede'nin halifelerindendi. İstanbul'da Şeyh Vefâ Tekkesi'nde otururdu. Beyanî, Âşık Çelebi ve Esrar Dede, onun;

Bu gice Şem'inün şebistanıdur (936)

diyerek, vefat gününü önceden kendisinin bildiğini anlatırlar. Şem'î Dede, İstanbul'da vefat etti, mezarı Üsküdar'da Rûmî Mehmet Paşa Camii yakınındadır. Nail Tuman onun, Şeyh Vefâ'da gömülü olduğunu bildirir. Camiü'n-Neza'ir'in müellifi Nazmî, vefatına şu tarihi söylemiştir:

Meskenün nûr ide Şem'î ol Agah (936)

Vefatı tarihini Bursalı Mehmed Tahir 1000 / 1591, Mehmed Süreyya 931 / 1524 , Riyazî ve NailTuman 936 / 1529 olarak gösterirler.

Âşık Çelebi ve Latifî'ye göre, Şeyh Vefâ dervişlerinden, yoksul görünüşlü, derviş tavırlı olan Şem'î, zayıf ve sarı vücudu ve çehresi sebebi ile Şem'î mahlasını seçmiştir. Kaynaklar, mahir bir şâir olduğunu, şiirlerinin atasözü ve deyimlerle örülü olduğunu belirtirler. Latifî bilhassa, akıcı, renkli, lirik şiirlerinin olduğuna dikkat çeker.

Şem'î Dede, Kanûnî Sultan Süleymân (1491-1566) döneminin mutasavvıf şâirlerindendi. Kaynaklar tarafından usta bir şâir olarak vasıflandırılan Şem'î, Farsça ve Türkçe âşıkâne şiirler yazmıştır. Şem'î Dede, *Mesnevî, Hâfız Divanı, Gülistan, Bostan, Pend-i Attar, Sebhatü'l-Ebrâr, Baharistân, Tuhfetü'l- Ahrâr, Mantıku't-Tayr'a* yazdığı *şerhler*le tanındı. Ayrıca *Divan*'ı ve ahlâk ve tasavvuftan bahseden *Tuhfetü'l-Âşîkîn* adlı mensur bir eseri vardır.

Tezkirelerde yer alan gazelleri, Divan şiirinin tekniği ve hayal dünyasını yansıtma, dile ve aruza hakimiyet, akıcı bir üslûba sahip olma açısından ustaca söylenmiştir.

Kay. : SE, 110-112. MŞ, 811- 812. TŞ / B, 80-81. TŞM, 260-263. TŞ / HÇ, 1 / 524-525. TŞ / L, 306-308. SO, 5 / 1575. RŞ, 136. HB, 189. MN, 278a-b. KATK, 235. TŞ / S, 266-267. TN, 2 / n. 2118. KÂ, 4 / 2874. OM, 2 / 258.

ŞEYDÂ : d. ? - öl. 936 / 1529

Asıl adı Mehemmed olan Şeydâ, Afyon'da doğdu. Ailesi ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Sultan Divanî (öl. 936 / 1530)'nin halifelerinden olup, Afyon Mevlevî Dergâhı'nda yetişti. Ayrıca, Denizli'de de Fenayî Dede (öl. 925 / 1519)'nin hizmetinde bulundu. Sultan Divanî ile beraber İran ve Mısır'a seyahatlerde bulundu. Vefatına şu tarih düşürülmüştür:

Bekâ mülkine çekdi leşkerin Sultân Dîvânî (936)

İran'da da tanınan bir şâir olan Şeydâ Dede'nin, kaynaklara göre Farsça ve Türkçe âşıkâne güzel şiirleri vardır. Farsça şiirlerinde Şeydâ, Türkçe şiirlerinde Şeydâî mahlasını kullandı. Ayrıca hüsn-i hatta da üstat olarak kabul edilmiştir.

Esrar Dede Tezkiresi'nde yer alan rubaîsinden şâirin, Farsça'ya vâkıf olduğu ve bu dilde akıcı şiirler yazdığı anlaşılır. Yine Esrar Dede Tezkiresi'nde kayıtlı olan Türkçe kıtasında, şâirin aruzu düzgün kullandığı, dile hakim olduğu görülmektedir.

Kay. : TŞM, 263-264. TN, 2 / n. 2208. TBAM, 59-60. AİM, 100.

ŞEYH MEHEMMED : d. ? - öl. ?

Mehemmed Dede, Isparta'da doğdu. Önceleri sarayda türbedarlık görevinde iken, tasavvufa meylederek, Mevlevî oldu. Şam'da Kartal Dâlî Dede (öl.1010 / 1601)'nin hizmetinde yetişti. Memleketine döndüğünde, evini Mevlevîhane haline getirdi. Isparta Mevlevîhanesi şeyhliği sırasında, halkı irşat ile meşgul oldu.

Kaynaklarda vasiyetnamesi ve Farsça bir kıtası kayıtlı olan Şeyh Mehemmed Dede, devrinde Şeyh Muhammed Teberdâr olarak tanındı.

Kay. : TN, 2 / n. 3843. TŞM, 469. SNM, 2 / 66. SE, 216-217.

ŞİNASÎ : d. ? - öl. ?

Doğum yeri, ailesi ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Esrar Dede'nin, Kafzâde Fâizî ile çağdaş olabileceğini söylediği Şinasî Dede, tezkire yazarı Kafzâde Fâizî'nin, Tezkiresi'nde Şinâsiyyü'l-Mevlevî olarak yer almış olup; Şinasî Dede'nin, bu tezkirede hayatı hakkında bilgi yoktur, sadece bir tek beyti kayıtlıdır. Şinasî Dede, I.Ahmed (1603 - 1617) devrinde vefat etmiş, bir Mevlevî dervişidir. Nerede vefat ettiği ve nereye gömüldüğü de belli değildir.

Ali Enver, Semahane-i Edeb'te, Kafzâde Fâizî'nin Tezkiresi'nde Şinasî Dede'nin hayatı hakkında bilgi vermemesine karşılık, onun bir tek beytini Tezkiresi'ne almasını isabetli bulur ve bu bir beytin 100 gazele bedel tutulması gerektiğine dikkati çeker. Riyazî de, Şinasî Dede'yi Tezkiresi'ne Şöhret-i Mevlevî olarak kaydeder ve o da aşağıdaki aynı beyti örnek olarak verir. Ali Enver'in 100 beyte bedel olarak vasıflandırdığı, Şinasî Dede'nin tek beyti şudur:

Derûnı âşinâ ol zâhiren bî-gâne sansunlar
Bu bir ra'nâ revişdür 'âkil ol dîvâne sansunlar

Tezkirelerde kayıtlı olan bu tek beyitte şâirin, aruzu düzgün kullanması, dile hakimiyeti, Divan şiirinin hayal dünyasını ve estetiğini yansıtması ustacadır. Bu tek beyitten ve tezkirelerinden ifadelerinden Şinasî Dede'nin devrinde şâir olarak meşhur, bir Mevlevî dervişi olduğu anlaşılmaktadır.

Kay. : SE, 119- 120. TŞM, 273. ZE, 66. SO, 5 / 1602. TN, 2 / n. 2129. RŞ, 138.

ŞUHÛDÎ : d. ? - öl. 1000 / 1591

Sakıb Mustafa Dede'ye göre Şuhûdî, Şâhidî İbrahim Dede (öl. 957 / 1550)'nin oğluydu. Esrar Dede Tezkiresi'nde Şuhûdî'yi Şâhidî'nin manevî evladı olarak zikreder. Tuhfe-i Hüsâmî'nin müellifi Hüsameddin Efendi onun kardeşidir.

Şuhûdî, babası Şâhidî Dede'den feyz alıp, ona hizmet etti ve ilk tahsilini ondan gördü. Onunla birlikte Afyon'a Sultan Divanî (öl. 936 / 1530)'ye gitti ve orada 40 gün kaldı. Babasının vefatından sonra 43 yıl Muğla Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yaptı. Şuhûdî Dede'nin mezarı, Sakıb Dede'nin de Tezkiresi'nde belirttiği gibi, Muğla'da Mevlevî Zâviyesi'nin kurulmasına vesile olan Seyyid Kemâleddin Efendi (öl. 830 / 1430?)'nin ayak ucundadır. Bu kabirler bugün Muğla Şâhidî Camii'nde bulunmaktadır.

Ali Enver Tezkiresi'nde, Şuhûdî Dede'nin hal ve olgunluk bakımından babası Şâhidî'ye benzediğini, aralarındaki farkın yalnızca isimlerindeki gibi

çok az olduğuna dikkat çeker. Esrar Dede, Şâhidî'nin, Gülşen-i İrfan adlı eserini, oğlu Şuhûdî'ye hitaben yazdığını belirtir. Ancak Şâhidî hakkında çalışmaları olan Mustafa Çıpan ve Numan Külekçi bu eserin herhangi bir nüshasını tespit edemediklerini bildirirler.

Mutasavvıf bir şâir olduğu bilinen Şuhûdî Dede, şiirlerini daha çok tasavvufî fikirlerini yaymak için vasıta olarak kullandı. Tezkirelerde yer alan âşıkâne ve rindâne şiirlerinde, şâirin aruza ve dile hakim, Divan şiirinin hayal dünyasına uygun şiirler kaleme aldığı görülür.

Kay. : SE, 106. OM, 2 / 259. MŞ, 793. TŞM, 253-254. TN, 2 / n. 2169. SNM, 2 / 18. TBAM, 68. Mustafa Çıpan, *Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri*, Konya 1986, s. 15-16. Numan Külekçi, *Şâhidî İbrahim Dede, Gülşen-i Vahdet*, Ankara 1996, s. 12.

ŞÛRÎ : d. ? - öl. 990 / 1582

Ahdî Tezkiresi'nde Şûrî'nin, Bursa yakınlarında Eskişehir'de doğduğunu söylerken, diğer bütün kaynaklar Bursa'ya bağlı Yenişehir'de doğduğunu söylerler. Asıl adı ailesi ve ilk tahsili hakkında bilgi olmayan Şûrî'nin, Konya'ya gittiği bilinmektedir.

Şûrî Mevlevî olduktan sonra, Edirne Mevlevîhanesi'nde Yusuf-ı Sineçâk (öl.953/ 1546)'ın terbiyesinde yetişti; ondan Farsça ve Mesnevî dersleri aldı. Tahsilini tamamladıktan sonra, Kâbe ve Mısır'a seyahatlerde bulunan Şûrî, Şam Mevlevîhanesi'nde, Derviş Mezâkî (öl. 1087 / 1676), Derviş Süleyman Samtî Dede (öl. 1040 / 1630), Bağdatlı Ruhi (öl. 1041 / 1605)'ye Mesnevî okuttu. Vefat yeri hakkında kaynaklarda bilgi yoktur.

Yalın ayak, başı çıplak gezdiği ve sema ederken kendinden geçtiği için, Şûrî-i Meczub olarak tanındı. Âşık Çelebi de, Konya Mevlevîhanesi'nde ney ve kudüm eşliğinde sema ettiğini ve sema ederken kendinden geçtiğini bildirir. Esrar Dede'nin de melâmî-meşrep olarak nitelendirdiği Şûrî, Ahdî'ye göre tasavvufî şiirler söylerdi. Esrar Dede Tezkiresi'nde, Şûrî Dede'nin, devrinde meşhur olmuş bir terciibendi, diğer kaynaklarda da âşıkâne gazelleri örnek olarak verilmiştir. Bu örneklerde şâirin, aruzu düzgün kullandığı, dile hakim olduğu, Divan şiirinin kelime, mazmun ve edebî sanatlarını iyi kullandığı görülür.

Şûrî Dede, Mevlevî âriflerinden, derviş tabiatlı bir zat olup, musikide de usta idi. Ahdî, onun musikide devrinde rağbet gördüğünü doğrular. Âşık Çelebi de, her türlü çalgıyı çaldığını ifade eder. Bestekârlığı da olan şâirin günümüze ulaşan bestesi yoktur.

Kay. : GŞ, 447. SE, 112-113. MŞ, 814-815. AMDŞ, 455. OM, 2 / 258. TŞM, 264-265. TŞ / HÇ, 1 / 536. SO, 5 / 1602. TN, 2 / n. 2134.

UBEYD : d. ? - öl. 995 / 1586

Asıl adı Abdullah olan Ubeyd'in, doğum yeri, ailesi ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Tahsilini muhtemelen Mevlevîhane'de tamamlamış olan Ubeyd, Burdur Mevlevîhanesi'nde Mehemmed Fedayî Dede (öl. 985 / 1577)'den feyz aldı. Esrar Dede, onun Fedâyî Dede'nin hizmetinde bir süre sakalık hizmetinde bulunduğunu duyduğunu ifade eder. Ubeyd Dede, iyi bir hattat olup, yazı yazmadaki sürati ile meşhur oldu ve pek çok Mesnevî istinsah etti. Eğridir'de Nurullah Dede kabri civarındaki zâviyede şeyhlik yaptı. Konya'da vefat etti ve burada gömüldü.

Ubeyd Dede'nin Esrar Dede Tezkiresi'nde kayıtlı olan mevlevîyâne tek beytinde, aruzu düzgün kullandığı, dile hakim olduğu, Mevlevîlik unsurlarını şiirine soktuğu görülür.

Kay. : TŞM, 341-343. TN, 2 / n. 2752.

ÜNSÎ : d. ? - öl. ?

Nerede doğduğu, asıl adının ne olduğu, ailesi ve tahsili bilinmeyen Ünsî'nin, Trablus- Şam Mevlevîhanesi'nde yetiştiği ve daha sonra buraya şeyh olduğu; birkaç defa Konya'ya gidip geldiği bilinmektedir. Ünsî'nin nerede vefat ettiği ve nereye gömüldüğü belli değildir.

Ünsî, devrin şâirleri İlmî (öl. 1020 / 1612), Samtî (öl. 1040 / 1630) ve Pirî Dede (öl. 1050 / 1640)ler'in arkadaşı idi. Esrar Dede Tezkiresi'nde belirtildiğine göre şiirleri, genellikle Enis Receb Dede (öl. 1147 / 1734)'nin şiirleriyle karıştırılmıştır. Esrar Dede Tezkiresi'nde verilen mevlevîyâne 2 gazelinden onun dile ve aruza hakimiyet, söyleyiş açısından orta seviyede bir şâir olduğu anlaşılmaktadır.

Kay. : TŞM, 30-33. TN, 1 / 267. DEİS, 513.

VÂSIK : d. ? - öl. 936 / 1529

Asıl adı, doğum yeri, ailesi ve tahsili hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Derviş Vâsık, küçük yaşta Afyon Mevlevîhanesi'nde Sultan Divanî (öl. 936 / 1530)'nin dervişleri arasına girerek, onun hizmetinde bulundu. Şeyhinin vefat ettiği yıl olan, 1530 senesinden az önce Derviş Vâsık Dede'nin de Afyon'da vefat ettiği bilinmektedir. Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Kaynaklarda Farsça mevlevîyâne bir gazeli olan şâirin, Farsça'ya vâkıf olduğu ve bu dilde akıcı şiirler yazdığı anlaşılmaktadır.

Kay. : SE, 250. TŞM, 521. TN, 2 / n. 4517. TBAM, 71. AİM, 60.

VEFÂYÎ : d. ? - öl. 991 / 1538

Vefâyî Dede'nin asıl adı Ebubekir olup, doğum yeri, ailesi, tahsili hakkında bilgi yoktur. Sultan Divanî (öl. 936 / 1530)'ye bağlanarak, Mevlevî olan Vefâyî Dede'nin, Halep Vefâyî Tekkesi'nde Mevlevî şeyhliği yaptığı ve çok sayıda müridinin olduğu bilinmektedir. Vefat yeri belli olmayan Vefâyî'nin kaynaklarda Halep'te gömülü olduğu kayıtlıdır. Vefâyî Dede, Halep'te şeyhlik yaptığı ve Halep'te gömüldüğüne göre muhtemelen burada vefat etmiştir.

Vefâyî Dede, Mevlevî büyüğü Kârî Ahmed Dede (öl. 1005 / 1596)'yi yetiştirdi. Nâbî (öl. 1124 / 1712)'nin, Vefâyî Dede'nin yüce vasıflarını anlatan meşhur bir methiyesi vardır. Nâbî gibi usta bir Divan şâiri tarafından medh edilen Vefâyî'nin usta bir şâir olduğuna şüphe yoktur. Kaynaklarda Arapça ve Farsça hikemî şiirleri bulunan şâirin bu şiirlerinden Arapça ve Farsça'ya vâkıf olduğu ve bu dillerde akıcı şiirler yazabildiği anlaşılmaktadır.

Kay. : SE, 246-247. TŞM, 516. TN, 2 / n. 4653.

YAKÎN: d. ? - öl.1000 / 1591

Asıl adı, doğum yeri, ailesi ve ilk tahsili bilinmeyen Derviş Yakîn, Afyon Mevlevî şâirlerinden, Sultan Divanî (öl. 936 / 1530)'nin torunu şeyh Küçük Mehmet Efendi'nin öğrencilerinden olup, onun hizmetinde yetişti. Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi olmayan, şeyhinin terbiyesi altında dergâhın kültür ve sanat çevresinde yetişen Yakîn Dede, Küçük Ârif Çelebi'nin kızı Güneş Han'ın hizmetinde de bulundu.

Yakîn Dede'nin kaynaklar tarafından şiirleri beğenilmiştir. Bir *Divan*'ı olduğu bilinmekteyse de dergâh yangınında yandığı sanılmaktadır. Onun, Afyonlu âlim ve şâir Güneş Hanım hakkında meşhur bir methiyesi vardır. Kaynaklarda kayıtlı olan bu methiyede, şâirin dile hakimiyeti, aruzu düzgün kullanması, Divan şiirinin hayal dünyasını ve edebî sanatlarını yansıtması, ustacadır .

Kay. : SE, 257-258. TŞM, 533-534. AŞYH, 30. TN, 2 / n. 4776. TBAM, 75-76. AİM, 61.

YUSUF-I SÎNEÇÂK : d. ? - öl. 953 / 1546

Asıl adı Yusuf Sinaneddin olup, Vardar Yenice'de doğdu. Edirne'de yetişti. Ailesi hakkında fazla bilgi olmayıp, Hayretî (öl. 942 / 1535)'nin kardeşi olduğu bilinmektedir. Esrar Dede Tezkiresi'nde, Yusuf-ı Sîneçâk'ın, kardeşi Hayretî Edirne'ye geldiğinde, ona duyduğu özlemi;

İçdüğüm kandur şarâb-ı la'l-i cânândan cüdâ
Yidüğüm gamdur müdâm ol meyve-i cândan cüdâ

matla' beytinin yer aldığı bir gazelle anlattığı, ifade edilir. Mevlevî tarikatının irfan sahibi büyüklerinden olan Yûsuf-ı Sineçâk, ilk feyzini İbrahim Gülşenî'den aldı. Bunu kendisi şöyle ifade etmektedir:

Olmayan Gülşenî'ye cân ü gönülden bende
Mısr-ı ışk içre bu Yûsuf gibi sultân olmaz

Yusuf-ı Sineçâk, İbrahim Gülşenî'ye halife olarak Mısır'da bir süre ikamet etti. Bir müddet Arap ülkelerine seyahat edip, sonra Edirne Mevlevî Dergâhı'na şeyh oldu. Daha sonra da ömrünün sonuna kadar, İstanbul'da Sütlüce mahallesinde irşat görevi ile meşgul oldu ve burada vefat etti. Sütlüce'ye defnedildi. Âşık Çelebi ve Gelibolulu Âli'ye göre, Südlüce sahilindeki Cafer-âbâd adlı tekke civarına gömüldü.

Sineçâk lakabıyla meşhur olan Yusuf Dede'nin kabrine kazılmak için pek çok şâir, şiir yazmıştır. Mezar taşına Yusuf Dede'yi en iyi ifade eden, bunların en uygunu olan Ârifî'nin şu beyti yazılmıştır:

Garîbem derd-nâkem sîne-çâkem
Ser-â-ser rûh-ı pâkem gerçi hâkem

Yusuf Dede, *Cezîretü'l- Mesnevî*, *Müntehabat-ı Rebabnâme* ve *Nazîre-i Muhammediyye* adlı eserlere sahiptir. Cezîre-i Mesnevî, Mesnevî'den 366 beyit seçilerek meydana getirilmiştir. Beyitler seçilirken, beyitler arasında mana münasebeti olanlar seçilerek âdeta küçük bir eser meydana getirilmiştir. Yazıldığı andan itibaren tanınan ve benimsenen bu kitap, Şam Mevlevîhanesi şeyhi Bağdatlı 'İlmî Dede (öl. 1020 / 1612) tarafından, 979 / 1571 yılında Türkçe şerh edildiği gibi Galata Mevlevîhanesi şeyhi Galip Dede (öl. 1213 / 1799) tarafından da yine Türkçe'ye şerh edilmiştir. Adı "Semahâtu Lemeâtı Bahrü'l-Ma'nevî bi Şerhi Cezîretü'l-Mesnevî" olan şerhin 1013 / 1604 yılında yazılmış bir nüshası vardır. Cevrî'nin (öl. 1057 / 1647) de Cezîre'den "Şerh-ı İntibâh" adlı bir seçmesi vardır. Cevrî, seçtiği 40 beyti, aynı vezinde 5'er Türkçe beyitle şerh etmiştir. Bu şerh, Cevrî'nin "Hall-i Tahkîkât" adlı eseriyle bir arada, 1269 / 1852 İstanbul'da basılmıştır. Melâmî-Hamzavî büyüklerinden Bosnalı Abdullah'ın (öl. 1054 / 1644) Cezîre'ye bir şerhi vardır.

Devrin Mevlevî şâirlerinden Günâhî Hasan (öl. 988/ 1580), Şûrî (öl. 990 / 1582) ve Hasan Semâî (öl. 996 / 1587) gibi şâirler, Yûsuf Sîne-çâk'in yetiştirdiği bilinen talebeleridir.

Yusuf Dede'nin Farsça ve Türkçe âşıkâne, rindâne, dervişâne şiirleri vardır. Esrar Dede ve Beyanî şâirliğini medh ederler. Tarihçi Âli'ye göre de Farsça'ya vâkıf, güzel gazelleri olan bir şâirdir. Tezkirelerde bulunan şiirlerinde şâirin, aruza ve dile hakim, ustaca bir söyleyiş sergilediği görülmektedir.

Kay. : MSM, 124-127. GŞ, 610-611. SE, 252-254. MŞ, 345-346. TŞ / B, 198- 199. OM, 1 / 80. TŞM, 524- 530. KATK, 209. TŞ / HÇ, 2 / 1085. ZE, 143. SO, 5 / 1685. MN, 267. TN, 2 / n. 4793. RŞ, 273. SNM, 2 / 20-21.

ZA'FÎ : d. ? - öl. ?

Asıl adı, doğum tarihi ve doğum yeri bilinmeyen Za'fî Dede, Esrar Dede Tezkiresi'nde belirtildiğine göre, İbrahim Gülşenî'nin halifelerindendi. Daha sonra Mevlevîliğe intisap etti ve Şâhidî Dede (öl. 957 / 1550)'nin yanında yetişti. Ayrıca Şuhûdî (öl.1000 / 1591), Günahî (öl.988 1580) ve Arşî (öl.1000 / 1591) Dedelerle de münasebeti vardı ve onların sohbetlerinde bulundu.

Za'fî Dede'nin şiirlerinin çoğu Şuhudî, Günahî, Şâhidî ve Arşî Dedelere nazîredir. Ayrıca tahmis ve terciibentlerinin de olduğu bilinen mutasavvıf şâir Za'fî Dede'nin, ârifâne bir gazeli Esrar Dede tezkiresinde kayıtlıdır. Bu gazelde, Za'fî Dede'nin dile hakim, akıcı bir üslûbunun olduğu, aruzu düzgün kullandığı ve Divan şiirinin edebî sanat ve mazmunlarını ustalıkla işlediği görülür.

Kay. : TŞM, 314-315. TN, 2 / 2413.

ZİHNÎ : d. ? - öl.1023 /1614

Zihnî Dede'nin asıl adı, Abdüldelil'di ve Bağdat'ta doğdu. Aile adı, Necefzâde olduğundan, devrinde daha ziyade Necefzâde olarak tanındı. Hasan Çelebi'ye göre, İskender Paşa'nın oğlu Ahmed Paşa ile İstanbul'a gitti. Riyazî, Gazi Giray tarafından bazı görevlere tayin edildiğini söyler. Bir müddet Konya'da bulundu ve burada inzivaya çekilip, Mevlevî oldu. Daha sonra Bağdat'a döndü ve burada vefat etti.

Ahdî, Zihnî Dede'nin, kemençe çalmada usta, bestekâr bir musikişinas olduğunu ifade eder. Hasan Çelebi'ye göre, hüsn-i hat ve musikideki başarısı ile şöhret kazanan Zihnî Dede'nin, Riyazî'ye göre Yusuf u Züleyha adlı bir eseri vardı. *Divan* sahibi olan şâirin, şiirleri tasavvufî ve âşıkânedir. Divan, Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi Kitaplığı, No: 3424'de kayıtlıdır. Beyanî'ye göre, Türkçe, Arapça, Farsça şiirleri ve muammaları vardır. Ahdî, Zihnî Dede'nin şiirlerini manalı, nesrini akıcı ve düzgün bulur. Esrar Dede'nin de şâirliğini beğendiği Zihnî Dede'nin tezkirelerde yer alan şiirlerinde, aruza ve dile hakim olduğu, Divan şiirinin hayal dünyasını yansıttığı görülür.

Kay. : GŞ, 399. SE, 78-79. AMDŞ, 514. TŞ / B, 56. TŞM, 205-206. SO, 5 / 1713. TH, 244. TN, 1 / n. 1204. RŞ, 107. KÂ, 3 / 2230.

ZÜNNÛN : d. ? - öl. ?

Zünnûn Dede, Şam'da doğdu. Asıl adı, ailesi ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Konya'ya giderek, Mevlevî olduğu bilinen Zünnûn Dede, Mevlânâ Türbesi'nde ayinhânlık yaptı. Vefat yeri ve tarihi hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Ancak vefat yeri, ömrünü burada geçirmiş olması sebebiyle, muhtemelen yine Konya olmalıdır. Ahdî'nin Tezkiresi'ni tamamladığı 1002 / 1593 yılında Zünnûn Dede'nin hayatta olduğunu kaydeder. Bu dikkate alınarak, Zünnûn'un 16.yüzyılın sonları ile 17.yüzyılın başlarında vefat etmiş olması ihtimali kuvvetlidir.

Kaynaklara göre, Şam'dan gelen Arap, İran ve Türk şâirleri ile dostluklar kuran Zünnûn Dede, 3 dilde şiirler yazdı. Kaynaklarda kayıtlı olan şiirlerinden devrinin 2.derecede şâirlerinden olduğu anlaşılan Zünnûn Dede, aruza ve dile hakimiyet, akıcı ve ustalıklı söyleyiş bakımından orta seviyede bir şâirdir.

Zünnûn Dede'nin, bestekârlıkta ve hanendelikte usta olduğu bilinmesine rağmen, günümüze hiçbir bestesi ulaşmamıştır.

Kay. : GŞ, 400-401. AMDŞ, 524. DEİS, 558. TN, 1 / n. 1200.

E- 17.YÜZYIL MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

ABDÜLLATÎF : d. ? - öl. 1100 / 1688

İstanbul'da doğdu. Kaynaklara göre, Mevlevî tarikatına mensup olan Abdüllatif Dede'nin, Mekke'de vefat ettiği bilimektedir. Hayatı hakkında bilgi yoktur.

Mutasavvıf bir şâir olduğu bilinen Abdüllatif Dede, Mevlânâ'nın Mesnevîsi'ni *Letâif-i Ma'nevî* adı ile şerh etti. Kaynaklara göre, *Letâifü'l-lügat* isminde bir eseri vardır.

Kay. : OM, 2 / 312. TDEA, 1 / 21.

ÂDEM : d . 1000 / 1591 - öl . 1063 / 1652

Antakya'da doğdu. Asıl adı Hüseyin olup, Çavuşoğulları diye tanınan zengin bir ailedendi. Zeamet sahiplerinden iken, 1037 / 1627 yılında Antalya Mevlevî tekkesi şeyhi, Zincirkıran Mehemmed Dede(öl.?)'ye bağlanıp, Mevlevî oldu. Konya'ya giderek, Bostan-ı Evvel (öl.1040 / 1630)'in terbiyesine girdi. Sakıb Mustafa Dede Tezkiresi'nde, onun Ağazâde Mehemmed Dede (öl.1063 / 1652)'den de istifade ettiğini söyler. Âdem Dede çilesini tamamladıktan sonra, İstanbul'da Galata Mevlevîhanesi'ne yerleşti. Şeyhi Rüsuhî İsmail Dede (öl. 1041 / 1631)'nin ölümünden sonra, 1041 / 1631'de buraya şeyh oldu ve 20 seneye yakın bu görevde kaldı. Onun şeyhliği sırasında Galata Mevlevîhanesi bir şiir ve sanat yuvası haline geldi. Bu edebî muhitte Âdem Dede'nin sohbetlerine, pek çok şâir gibi, Şeyhülislâm Bahâyî Efendi (öl. 1064 / 1653) de katıldı. Âdem Dede hacca giderken Mısır'da vefat etti. Mısır Mevlevîhanesi'ne gömüldü. Safayî şâirin vefatını 1164 / 1653 olarak gösterir. Fevzî, Âdem Dede'nin vefatına şu tarihi söylemiştir:

Âdem Dedemiz raks iderek irdi cinâna (1064)

Âdem Dede, zengin bir aileye mensup iken, ailesinden koparak çileli ve yoksul yaşantıyı tercih etmiş ve mutluluğu Mevlevîlikte bulmuştur. Bütün kaynaklar, kendisine pek çok kişinin intisap ettiğini kaydederler. Hayatı hakkında menkıbeler de vardır. Safayî Tezkiresi'nde, IV. Murad devri (1612-1640) bostancıbaşılarından birinin, Tophane'de Âdem Dede ile dervişlerinin kudüm ve neylerini kırdırdığını, 21 gün sonra da aynı taş üzerinde başının kesildiğini anlatır. Aynı taş üzerinde bostancıbaşının başının kesilmesini Safayî, Âdem Dede'nin hikmetine yorar.

Âdem Dede, ayrı bir mahlas almayıp, adını mahlas olarak kullandı. Kaynaklar onun kudretli bir şâir olduğuna dikkat çekerler ve onun tasavvuf

edebiyatı etkisinde ilahiler, Divan şiiri etkisinde de güzel manzumeler söylediğini vurgularlar. Mesnevî takrirleri ve şiirleriyle tanınan Âdem Dede'nin Antalya Müsellim Kütüphanesi'nde bulunduğu söylenen kendi el yazısı ile yazdığı *Divan*'ı bugün kayıptır. Sakıb Dede, Tezkiresi'nde şâirin divan tertip etmediğini söyler. Esrar Dede Tezkiresi'nde de onun divanından bahis yoktur. Âdem Dede, ilahileri, divan tarzı şiirleri yanında hece vezniyle yazdığı şiirleri, ebcedle tarih düşürmedeki başarısıyla da tanındı. Bu şiirlerinin bir kısmı bestelenmiş ve ilahi olarak tekkelerde okunmuştur. Âdem Dede, Mevlevîler arasında hece vezni ile yazan ilk şâir olarak da dikkat çekicidir.

Farsça ve Türkçe şiirleri tasavvufî özellikler taşıyan Âdem Dede'nin tezkirelerde yer alan şiirlerinde aruza ve dile hakim olduğu, Divan şiirinin hayal dünyasını yansıttığı, edebî sanatları ustaca kullandığı, yeni mazmunlar bulmada da usta olduğu görülür.

Kay. : SE, 7-8. TŞM, 10-15. DEİS, 10. SO, 1 / 140-141. ŞŞ, 1 / 550. MN, 1b. TN, 1 / n.88. TŞ, 1 / 2. TŞ / SA, 61-62.

ADNÎ: d. ? - öl. 1095 / 1683

Asıl adı Receb olup, Serez'de doğdu. Serez'in ulema zümresinden bir zatın oğlu idi. Serez Mevlevîhanesi şeyhi Ramazan Dede (öl.?)'ye bağlanıp, Mevlevî oldu. Belgrat Mevlevîhanesi kurulunca şeyh olarak, oraya tayin edildi ve burada iken vefat etti. Esrar Dede vefat tarihini 1100 / 1688; Şeyhî, Safayî ve Nail Tuman 1095 / 1683 olarak verirler.

Adnî Dede, Neşâtî (öl.1085 /1647) ve Ağa-zâde Mehemmed (öl. 1063 / 1652) gibi şâirlerden feyz aldı. Kaynaklar, mürettep *bir Divan*'ının varlığından söz etmektedir. Fakat eser bugün kayıptır. *Şerh-i Kaside-i Örfî* ve *Nahl-i Tecellî* adlı eserleri vardır. Adem Dede Nahl-i Tecellî adını verdiği eserinde, Mesnevî'nin her bir beytini 5 beyitle şerh etmiştir.

Tezkirelerde şâirliği medh edilen ve Farsça ve Türkçe ârifâne şiirleri bulunan Adnî Dede'nin, aruza hakim olduğu, Divan şiirinin hayal dünyasına uygun bir söyleyiş içerisinde bulunduğu görülmektedir.

Kay. : SE, 158-159. OM, 1 / 123. TŞM, 350-351. DEİS, 11. SO, 2 / 771. ŞŞ, 1 / 796. MN, 315a. TŞ, 1 / 257. TŞ / SA, 34. SNM, 2 / 135.

AĞAZÂDE / HAKÎKÎ: d. ? - öl. 1063 / 1652

Ağazâde Mehemmed Dede, Gelibolu'da doğdu. Yeniçerilerden birinin oğlu olup, Ağazâdelikle şöhret buldu. Genç yaşta Bostan Efendi (öl. 1040 / 1630)'ye intisapla, Mevlevî tarikatına girdi. Konya'da çilesini tamamladıktan sonra Kudüs ve Yafa'ya gitti. Dönüşünde korsanlar tarafından esir alınarak, Malta'ya götürüldü ve ağır işlerde çalıştırıldı. Geminin Osmanlılar eline geçmesiyle önce Cezayir'e, bir süre sonra da Gelibolu'ya geldi. Şehir dışında bir Mevlevî dergâhı kurdu ve burada Mesnevî dersleri verdi. Daha

sonra, İstanbul'a davet edilip, Beşiktaş Mevlevîhanesi şeyhliğine tayin edildi. Orada 2 ay kadar şeyhlik yaptıktan sonra, Şeyhî'nin ifadesine göre bir fitne yüzünden, görevinden yerine bir şeyh tayin ederek ayrılıp, Gelibolu'ya gitti. Ömrünün sonuna kadar, Gelibolu Mevlevîhanesi'nde yaşadı ve vefatında buraya gömüldü.

Tezkirelerde şeyhlerin âlim ve âriflerinden olan ve şâirler arasında şöhret bulan Ağazâde, zaman zaman Hakîkî mahlasını kullandı. Mesnevî'nin zor beyitlerini şerh etmede usta olduğu bilinen Ağazâde'nin Mesnevî-i Şerif'e *Ta'likat*'ı ve tabiatinin kuvvetine delâlet eden şiirleri vardır.

Sabir Parsa (öl. 1091 / 1680) ve Ahmed Celâleddin (öl. 1365 / 1946) gibi Mevlevî şâirleri onun şiirlerinden bazılarını tahmis etmişlerdir. Kaynaklarda şâirliği medh edilen Ağazâde'nin, tezkirelerde ârifâne ve mevlevîyâne güzel şiirleri vardır. Şiirlerinde Mevlevîlik unsurlarına ustaca yer vermesi, aruza ve dile hakim olması, Divan şiirinin kelime ve mazmunlarını kullanması, onun usta bir şâir olduğuna delildir.

Kay. : SE, 8-9. OM, 2 / 29. TŞM, 16-20. DEİS, 13. SO, 3 / 968. ŞŞ, 1 / 550-551. OŞ, 303. TN, 1 / n. 870. TŞ, 1 / 259. TŞ / SA, 62-63.

ÂRÂMÎ : d. ? - öl. 1040 / 1630

Asıl adı bilinmeyen Ârâmî, Tire'de doğdu. İstanbul'da yaşadı. IV. Murat dönemi (1612-1640) şâirlerinden ve sanat erbabındandı. Konya'ya gidip, Mevlevî oldu.

Ahdî Tezkire'sinde onun, 16.yüzyılın tanınmış şâirlerinden olduğunu ifade eder. Ahdî, onun hem ümmî olduğunu, hem de dönemin tanınmış şâirlerinden olduğunu söyler. Esrar Dede'ye göre, Ahdî bu tabiri onun medrese tahsili görmediğini bildirmek için kullanmıştır. Esrar Dede onun, Nef'î (öl. 1045 / 1635), Cevrî (öl. 1057 / 1647) ile sohbetlerinin olduğunu söyler.

Esrar Dede'ye göre, mürettep *Divan* sahibidir. Divan'ı elde mevcut olmayıp, şiirleri Millet Ktp., Ali Emiri, Manzum Eserler Mecmuası, No : 646 numarada kayıtlıdır.

Devrinde tanınmış bir şâir olduğu kaynaklar tarafından doğrulanan şâirin, mutasavvıf bir Divan şâiri olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda Ârâmî'nin Türkçe âşıkâne şiirlerinden bol örnek vardır. Bu örneklerde şâirin aruza ve dile hakim olduğu, Divan şiirinin kelime, mazmun ve edebî sanatlarını ustalıkla kullandığı görülür.

Kay. : GŞ, 331. TŞM, 33-35. TN, 1 / n.108. TŞ, 1 / 56. TŞ, 1 / 56-57. DEİS, 34.

ARZÎ: d. ? - öl. 1075 / 1664

Antep'de doğdu. Asıl adı Mehemmed'tir. İbrahim Şaban adında bir zatın oğlu idi. Safayî Ayıntab'da doğduğunu ve sonradan İstanbul'a geldiğini

bildirir. Sakıb Dede, onun İstanbul'da Şabanzâdeler şöhreti ile tanınan köklü bir aileden geldiğini ifade eder. "Şabanzâde Şeyh Mehemmed Arzî Dede" olarak tanınan Arzî, gençliğinde İstanbul'a gidip, tahsil gördü ve kadı oldu. Galata mahkemesinde başkâtip iken, daha sonra Galata Mevlevîhanesi şeyhi Âdem Dede (öl.1063 / 1652)'ye bağlandı, mesnevîhân ve halife oldu. Âdem Dede'nin vefatından sonra, 1063 / 1652 yılında Galata Mevlevîhanesi'ne şeyh oldu ve 12 yıl bu görevde kaldı. Vefatında Galata Mevlevîhanesi bahçesine gömüldü. Vefatına Zeki Ali adında biri,

İde firdevs-i ebed Arzî Dede câyını Hak (1075)

mısraını tarih olarak düşürmüştür.

Sefîne'de hakkında bazı menkıbeler anlatılan Arzî Dede, devrinde İstanbul'daki şeyh ve şâirler arasında meşhurdu. Pek çok kişi kendisinden el aldı. Safayî ve Esrar Dede, onun *Divan* sahibi bir şâir olduğunu söylerler. Fakat Divan kayıptır.

Kaynaklar onun kudretli bir şâir, âlim ve fazıl kişi olduğunu söylerler. Üç dilede şiir söyleyebilen şâirin, Türkçe âşıkâne şiirlerinin bir kısmı Hâfız Post tarafından bestelenmiştir. Âşıkâne gazel ve rubaîleriyle tanınan Arzî Dede'nin, şiirleri bazı şâirler tarafından tahmis ve tanzîr edilmiştir. Abdülbâki Nâsır Dede (öl.1050 / 1640), Arzî'nin;

Görmese ol gözleri ahû-yı dil mahzûn olur
Görse ammâ sabr ü ârâmı gider Mecnûn olur

gazelini tahmis eder. Ayrıca yine Arzî'nin;

İder zülfün muanber ol gül-i tersâ neden sonra
Alur âşıkların gönlün ele ammâ neden sonra

matlalı gazelini Mezâkî (öl.1087 / 1676),

Sunar bir câm-ı memlû bin tehî peymâneden sonra
Döner vefk-i murâd üzre felek ammâ neden sonra

matla beytinin bulunduğu gazeli ile tanzîr eder.

Kaynaklarda yer alan şiirlerinden hareketle, şâirin aruza ve dile hakim, Divan şiirinin hayal dünyasını yansıtan, akıcı bir üslûp ve söyleyişe sahip, usta bir şâir olduğu söylenebilir.

Kay. : SE, 154-156. NA, 266. TŞM, 343-347. SO, 1 / 325. ŞŞ, 1 / 561-562. TN, 2 / n.2795. SNM, 2 / 81. TŞ, 2 / 501-505. TŞ / SA, 392. MN, 316b-317a. TŞ / G, 69. DEİS, 43.

ÂŞIK : d. 1041 / 1631 - öl. 1113 / 1701

Asıl adı Ahmed'di. Selanik'te doğdu. Babası Lütfullah Efendi, Karaman Ereğli ahalisinden olup, çulhacılık ile meşgul idi. Burayı eşkiyanın basması üzerine, aile Selanik'e göçmüş ve Ahmed, 1041 / 1631 yılında, burada doğmuştur. O, babasının dükkanında çalışırken, ilme ilgisi yüzünden çalışmayı bırakarak ilim tahsiline yöneldi. Önceleri Selanik müftüsü Abdullah Efendi'den tahsil gören Ahmed Dede, sonra Selanik Mevlevîhanesi şeyhi Mehemmed Dede(?)'den el alarak Mevlevîliğe girdi. 24 yaşında İstanbul Galata Mevlevîhanesi'ne giderek, Arzî Mehemmed Dede (öl.1075 / 1664)'nin hizmetinde bulundu. Ayrıca Kasımpaşa Mevlevîhanesi şeyhi, Seyyid Fazıl Halil Dede (öl.1088 / 1677)'den 10 yıl kadar tefsir, hadis ve fıkıh dersleri aldı. Salih ve Mehmed Efendi adlı zatlardan da ders aldı. Dinî, tasavvufî ilimlerden başka müsbet ilimlerde de mükemmel bir seviyeye ulaştı. Salih Efendi adlı birinden tıp, mantık ve felsefe okudu. Daha sonra Fazıl Halil Dede'nin hizmetinde bulundu. Daha sonra Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yaptı. Bir süre sonra Edirne'ye geldi. Sultan IV. Mehmed'in teveccühünü kazanarak 1078 / 1667'te, müneccimbaşılığa tayin edildi. Bundan sonra "Müneccimbaşı Ahmed" olarak tanındı. 1081 / 1670 yılında musâhip oldu ve Padişah IV. Mehmed tarafından kendisine, Kudüs payesi ve 2 tane arpalık bağışlandı. 18 yıl müneccimbaşılık, 22 yıl musâhiplik görevlerinde bulunduktan sonra, 1099 / 1687'de Mısır valisi Hasan Paşa ile Kahire'ye gitti. Bundan 2 yıl sonra Hicaz'a geçti. 1103 / 1691 yılından sonra Mekke ve Medine'de yaşadı. 1105 / 1693 yılında Medine'ye gitti ve orada muallimlik yaptı. 12 yıl Mekke'de Mevlevîhane'de şeyhlik yaptı. Burada şeyh iken, 70 yaşını aşkın vefat etti ve Mekke'ye gömüldü.

Arapça nesir eseri Câmiu'd-Düvel'i şerh etmiştir ki, bu eser *Müneccimbaşı Tarihi* olarak meşhur olmuştur. Câmiü'd-Düvel, 1089 / 1678 yılına kadar geçen olayları anlatan, 7 ciltlik Arap dili ile yazılmış genel bir tarihtir. Ahmed Dede, Ubeydî'nin *Letâyif-nâme*'sini Türkçe'ye çevirmiş ve bazı düzeltmeler yapmıştır. Ayrıca, İsâm'ın Farsça *İstiâre Risalesi*'ni şerh etmiş; *Beyzâvî Hâşiyesi'ni de*, Sadruddinzâde'ye zeyl olarak yazmıştır.

Mantık ilmine dair, *Âdâb-ı Mutâlâa* ve *Kitâbu Vesîletü'l-Vüsûlilâ Ma'rifeti'l-Hamli ve'l-Mahmûl*; tıp ilmine dair, *Tuhfetü'l-Mü'minîn*; hendese ilmine dair, *Ta'likât a'lâ İklidis* adlı eserleri vardır. Ayrıca *Gayetü'l-Beyân* ve *Şerh-i Kitabü'l-Ahlâk* adlı eserleri de vardır.

Kaynaklar, Ahmed Dede'nin yazmış olduğu şiirlerin az olmakla beraber, güzel olduğunu belirtirler. O, din, ahlâk, tıp, mantık, hendese, musiki, edebiyat, tarih sahasında eserler vermiş, meşhur bir Mevlevî büyüğüdür. Farsça ve Arapça şiirlerinden bu 2 dile hakim olduğu ve akıcı şiirler yazabildiği görülür. Türkçe âşıkâne şiirleriden bazıları bestelenmiştir. Salim Tezkiresi'nde, onun güftelerinin batıda ve doğuda meşhur olduğuna dikkat çekilmektedir.

Kay. : SE, 9. NA, 58. OM, 3 / 142. TŞM, 20-24. ŞŞ, 2 / 206-207. MN, 408b. TN, 2 / n. 2615. TŞ / S, 114-124. SO, 1 / 232. TŞ, 1 / 302-303. VA, 61. MŞTÜ, 74-77. Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, haz. İsmail Erünsal, Tarihsiz.

AYŞÎ : d. ? - öl. 1060 / 1650

Asıl adı Mehemmed olup, Şam'da doğdu. Ailesi ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Mevlevî oluşu ile ilgili kaynaklarda şu hikâye anlatılır: Ayşî, Sabûhî Dede (öl.1057 / 1647)'nin Şam Mevlevîhanesi şeyhliği yaptığı sıralarda yolda, ona rastlar hançerini çekerek, Sabûhî Dede'ye uzatır ve "Bu tavr-ı levendânemi müş'ir bir beyt inşâd eyle yohsa seni nişângâh-ı hançer-i hûn-âşâm iderüm" diyerek, latîfeli bir ölüm tehdidi yapar. Sarhoşun bu cesareti hoşuna giden şeyh, aşağıdaki beyti söyler:

Hançer elde tiğ belde bâde serde sîneçâk
Şehlevendüm tarz-ı hâssûn âdemi eyler helâk

Ayşî, bu küstahlığından pişmanlık duyarak, af diler ve onun hizmetine girer. Bu sebeple "Ayşî" mahlasını alır. Mevlevî olduktan sonra, şiir söylemeye ve Sabûhî Dede'ye nazîreler yazmaya başlar. Şeyhine hayranlığını şu beytiyle anlatır:

N'ola hoş olsa dil-i 'Ayşî ki mihr-âsâ bu bezm içre
Ana câm-ı safâ dest-i Sabûhî'den verilmiştir

Ayşî, vefatında Şam'a gömüldü. Ayşî'nin vefatına Cevrî tarafından şu tarih düşürüldü :

'Ayşî nûş eyleyüp fenâ câmın
Ber-taraf kıldı sohbet-i 'ayşı
'Azm-i 'işret-geh-i bekâ idicek
Oldı târihi "rihlet-i 'Ayşî" (1060)

Ayşî'nin 540 civarında beyti ihtiva eden bir *Divançe*'si vardır. Bu Divançe'de, 39 Türkçe gazel, 14 Farsça gazel, 3 tahmis, 11 Farsça rubaî, 12 tarih, 1 matla, 1 müfredi bulunmaktadır. Ayşî'nin tahmisleri, Hafız (öl. 950 / 1543), Tab'i (öl. 1100 / 1688) ve Cevrî (öl. 1057 / 1647)'nin şiirlerinedir. Ayrıca Mevlânâ hakkında medhiyeler de yazmıştır.

Kaynaklarda kıymetli bir şâir olarak vasıflandırılan şâirin, tezkirelerde bulunan şiir örneklerinde, Mevlevîlik unsurlarını ustalıkla işlemesi, aruza ve dile hakimiyeti, edebî sanatları kullanması, onun usta bir şâir olduğuna delildir.

Kay. : SE, 163-164. TŞM, 361-363. TN, 1 / n. 3041. TŞ, 2 / 612. SNM, 77. *Cevrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divân'ının Tenkidli Metni*, haz. Hüseyin Ayan, Erzurum 1981, s. 343.

BİRRÎ : d. 1080 / 1669 - öl. 1120 / 1709

Asıl adı Mehemmed olan Birrî, Manisa'da doğdu. Ailesi hakkında bilgi yoktur. Salim Tezkiresi'ne göre, Manisa Sultan Camii Dârüşşifâsı ikinci tabibi Ahmed Efendi'den ders gördü. Bu arada Manisa Mevlevîhanesi'nde Nakşî Ali Dede (öl.?), Lütfi Efendi (öl.?) gibi Mevlevî büyüklerinden istifade etti ve onların sohbetlerinde bulundu. 1001 günlük çileden sonra evlendi, geçimini sağlamak için attar dükkanı açtı. Bu yüzden "Birrî-i Attâr" olarak tanındı. Bu evlilikten, Ahmed Muhtar adında bir oğlu oldu. Vefatında Manisa Mevlevîhanesi'ne gömüldü.

Divan sahibi bir şâir olan Birrî'nin, Divan'ının 2 yazma nüshası mevcuttur. Bunlar, İstanbul Üniv. Ktp. Nu : 2862 ve Millet Ktp. Nu: 54'de kayıtlıdır. Birrî, Divan'ında III. Ahmed'e (1673-1736) ve devrin padişahlarına medhiyeler, kasideler yazmıştır. 1 tevhid, 12 na't olmak üzere, 13 tane kaside şeklinde yazılmış dinî şiiri vardır. Ayrıca, 206 gazel, 1 terkibibend, 1 terciibend, 2 murabba, 18 tahmis, 1 müseddes, 1 tesdis, 10 kıt'a, 14 rubaî, 2 tarih beyti, bir de bahr-ı tavîli vardır. Bahr-ı tavîl şeklindeki münacatı ile Birrî, Divan şiirinde çok az rastlanan bir nazım şeklinin örneğini de vermiştir.

Bülbüliye adlı pek çok kısmı mensur bir eseri daha vardır ki, meşhur şâirlerin takrizlerini de içine alan bu eser, pek çok defa basılmıştır. 1117 / 1705 tarihinde tamamlanmış olan eserde bülbül, âşığı sembolize eder. Kuşların sembol olarak kullanıldığı tasavvufî bir eser olan Bülbüliyye'de bülbülün güle olan aşkı, onu çekemeyen karga ve diğer kuşların hasedi ve bülbülün çilesi konu olarak işlenmiştir. Birrî Dede, mensur anlatım içinde yer yer nazma başvurarak, düşüncelerini güçlendirme yoluna gitmiştir. Eserde Allah'a hamd ve Peygamber'e na't ve salat ü selamdan sonra, Birrî memleketi Manisa'yı medh eder. Eser, alegorik anlatımı itibarıyla orijinal bir eserdir. Bülbüliyede geçen kuşlar, birer sembol olup, bir takım özellikleri ile insanlara benzetilirler.

Birrî'nin şiirlerinde hâkim unsur tasavvuftur. Ayrıca, Mevlevî anlayış ve tören özellikleri, onun şiirlerinin muhtevalarında yer alan diğer unsurdur. O, Şeyhülislam Yahya (öl. 1053 / 1643), Nâbî (öl.1124 / 1712) ve Nâilî (öl. 1077 / 1666)'nin şiirlerine nazîreler yazmıştır. Devrinde çok meşhur olan şâir, Sâbit (öl. 1125 / 1713), Seyyid Vehbi (öl. 1149 / 1737), Nâbi gibi dönemin şâirleri ile mektuplaşmış; onların şiirlerine nazîreler yazmış ve onlar da Birrî'nin şiirlerini tanzîr etmişlerdir.

Birrî, şiirlerinde aruza ve dile hakim ustalıklı bir söyleyiş sergiler. Şiirlerinde Divan şiirinin hayal dünyasını ve estetiğini yansıtan şâirin şiirlerinin çoğu, 17.yüzyıl Divan şâirlerine ve Mevlevî şâirlere nazîredir. 17.yüzyılın üstat şâirleri yanında biraz gölgede kalan şâirin, bilhassa Mevlevîlik unsurlarını ihtiva eden şiirleri, bu tarikatın telâkkilerini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Kay. : SE, 18. NA, 28. OM, 2 / 102. TŞM, 60-66. ŞŞ, 2 / 546. KŞ, 67. TN, 1 / n. 364. TŞ, 2 / 855-861. TŞ / S, 177-185. Hüseyin Ayan, "Semâ Hakkında Bir Eser: Birrî Mehmed Dede'nin Bülbüliyye'si", 2. Millî Mevlânâ Kongresi, Konya 1986, s. 207-215. Rasih Erkul, Birrî Mehmed Dede (Magnisalı), Hayatı- Edebî Kişiliği ve Divân'ının Tenkidli Metni, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 1992, s. 2-28.

CÂMİ : d. ? - öl. 1082 / 1671

İstanbul'da doğmuş olup, asıl adı Ahmed'tir. İlmiye sınıfından müderris olan bir zatın oğlu olup, babasının ölümünden sonra, Yenikapı Mevlevî Dergâhı şeyhi Sabûhî Ahmed Dede (öl. 1057 / 1647)'nin hizmetine girdi ve bu sırada çok iyi derecede Farsça öğrendi, ilim ve marifetini ilerletti. Burada tahsil aldığı sırada Konya Mevlânâ Türbesi'ni ziyaret etti. Daha sonra hacca gitti, oradan Mısır ve Şam'a geçip bütün evliya türbelerini ziyaret ederek, İstanbul'a döndü. Bu seyahat ve ziyaretlerden sonra "Câmî Hacı Ahmed Dede" lakabıyla şöhret buldu. Sabûhî Ahmed Dede'nin 1057 / 1647 yılında vefatı üzerine 1058 / 1648'de aynı dergâhın şeyhliğine getirildi. 24 yıl burada şeyhlik yaptı. Hicaz'a gitti, dönüşte Medine'de vefat etti ve orada gömüldü.

Kaynaklara göre, Câmi Dede, hoş ve latif ifadeli Farsça ile şiir yazmaya kudretli edip ve üstat bir şâirdi. Ayrıca kalender meşrep, rind tabiatlı idi. Şöyle ki, "Biz süt (manevi içki) kadehini pîrimiz Sabûhî elinden içtik. Ömrümüzün sonuna kadar neşe, zevk ve hoş bir sarhoşlukla yaşamak isteriz. Kötü sözlerden çekindiğimiz yoktur." demiştir.

Kaynaklarda ârifâne şiirleri olan Câmi Dede, aruza ve dile hakimiyet, hayal dünyası ve akıcılık yönünden, devrin üstat Divan şâirleri yanında orta seviyede bir şâir olarak kalmıştır.

Kay. : YM, 127-131. HC, 1 / 228-229.

CEVRÎ : d. 1005 / 1595? - öl.1060 / 1650

Asıl adı İbrahim olan Cevrî, İstanbul'da doğdu. Ailesi hakkında bilgi yoktur. Kaynaklarda iyi bir tahsil gördüğü söylenmektedir. Tahsilini tamamladıktan sonra, Galata Mevlevîhanesi'nde, şeyh İsmail Rüsûhî Dede (öl. 1041 / 1631)'nin yanında yetişti ve onun sohbetlerine katıldı. Yenikapı Mevlevîhanesi'nde Abdî Dede (öl. 1057 / 1647) adlı bir Mevlevî hattattan, hat sanatını öğrendi. Serî yazma yeteneği olan Cevrî, geçimini hattatlıkla temin etti. Şeyhî, Vekâyiu'l-Fuzalâ'da; Beliğ, Tezkiresi'nde; Mehmet Süreyya, Sicilli-i Osmani'de; Esrâr Dede, Tezkiresi'nde onun kâtiplik de yaptığını kaydetmektedir. Ancak o, bu görevde çok kalmayıp, daha çok hattatlık ile meşgul oldu.

Vefat tarihini Beliğ, Safayî, Şeyhî 1060 / 1650 , Nail Tuman 1065 / 1654 olarak gösterirler. Vefatına,

Cevrî'yi memnûn-ı lütf ide cenâb-ı Girdgâr (1060)

mısraı tarih olarak düşürülmüştür. Şâir Râ'î,

Eyle Yarâb Cevrî'ye firdevs-i 'âlâda mekân (1065)

mısraını tarih olarak söylemiştir.

Kaynaklar onun, iyi bir hattat olduğu konusunda birleşirler. Talik ve talik kırması yazmada ustadır. Bu sebeple, istinsah ettiği pek çok eseri kütüphanelerde bulunmaktadır. Cevrî hattıyla yazılan eserler, devlet ileri gelenleri arasında çok rağbet gördü. Ayrıca, Câmî'nin Nefehâtü'l-Üns'ünden, Sarı Abdullah Efendi'nin Şerh-i Füsûsü'l-Hikem'inden, Ahlâk-ı Alâî'den bir hayli nüshalar yazdı. Cevrî'nin el yazısıyla yazılmış bir Mesnevî-i Şerîf'i III. Selim (1761 /1808), Şeyh Galib (öl.1213 / 1799)'e armağan olarak verdi. Bu hadiseden sonra, Şeyh Galib de padişaha, Cevrî'nin hattını medh ettiği aşağıya 2 beyti verilen şu teşekkür kasidesini takdim etti:

Bana Sultan Selîm-i kâm-ver kâm-i cihân verdi
Bütün dünyâ değer bir genc-i hâs-i râyegân verdi

Aceb bir Mesnevî-i pür behâ kim Cevrî hattiyle
Dil-i uşşâk-ı zâre cevr-i gerdûndan amân verdi

Cevrî, Mevlevî tekkelerinin, musiki meclislerinin, ilim ve edebiyat toplantılarında kabul gördü. İsmail Rüsûhî Dede ve Mesnevî şârihi Sarı Abdullah Efendi (öl.1071 / 1660)'nin meclislerinde bulundu. O devrinde, Mevlevîhanelerde kurulan edebî meclislerin vazgeçilmez simalarındandı.

Cevrî'nin mürettep *Divan*'ı hacimli olup, Divan'da bulunan kaside ve gazellerde Nef'î'nin etkisi görülür. Cevrî'nin tasavvuf anlayışı Mevlevîlikle yoğrulmuştur. Terkibibendlerinde Bağdatlı Ruhî (öl. 1014 / 1605)'nin etkisi çok açık olarak görülür. Divan'ında, 271 gazel, 84 kaside,123 tarih, 40 rubaî, 7 tahmis, 8 tesdis bulunmaktadır. Divan'ındaki rubaîlerin 37 tanesi Farsça'dır.

Ayrıca *Selim-nâme* adlı mesnevîsi, Hakanî'yi tezyilen, 145 beyitlik *Hilye-i Çihar-yar-ı Güzin'i, Hall-i Tahkikat'ı, Aynü'l-Nüfuz'u*, manzum *Melhame*'si, 2000 beyitlik *Nazm-ı Niyaz* adlı bir mesnevîsi vardır. *Hall-i Tahkikat*, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden seçilmiş 40 beyte 5'er beyit eklenmek suretiyle meydana getirilmiş bir terkibibenttir. Güzel tarihleri de olan Cevrî, Bağdatlı Rûhî (öl. 1014 / 1605)'nin terkibibendini, Nef'î (öl. 1045 / 1635)'nin bazı kasidelerini tanzîr etti.

Cevrî'nin usta bir şâir olduğu konusunda bütün kaynaklar birleşirler. O, devrinde ve devrinden sonra pek çok şâire örnek olmuş; bir çok şiirine nazîreler yazılmış bir şâirdir. Pek çok gazeli tanzîr ve tahmis edilen şâirin, bazı âşıkâne şiirleri de bestelenmiştir. Cevrî, Divan şiirinin estetiğini yansıtan şiirleriyle hacimli bir Divan oluşturmuş, yüzyılın parlak şâirlerindendir. Geniş bir mecâz dünyasına sahip olan Cevrî'nin meydana getirdiği teşbih ve

istiareler, zengin manalar taşır. O, aruza ve dile hakimiyeti, his ve hayal inceliği, edebî sanat, kelime ve mazmunları ustalıkla kullanması açısından Divan şiirinin önde gelen usta şâirlerindendir.

Kay. : NA, 15. OM, 2 / 126. TŞM, 83-86. E / FR, 213-216. SO, 1 / 743. DD, 61-62. MN, 175a. TH, 639. TŞ / M, 8. OŞ, 274-277. TN, 1 / n. 673. TŞ, 3 / 1052-1071. TŞ / SA, 96. ŞŞ, 1 / 743. Abdülbâki Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melâmiler*, İstanbul 1931, s.148-149. Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1997, s. 191-192. Hüseyin Ayan, *Cevrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divân'ının Tenkidli Metni*, Erzurum 1981, s. 4-9.

DÂNİŞÎ : d. ? - öl. 1095 / 1683

Asıl adı Ali olan Dânişî, İstanbul'da doğdu. Babasının adı belli değildir. Dânişî'nin İstanbul'un meşhur ailelerinden Nevâlizâde Ataullah Efendi'nin torunlarından olduğu bilinmektedir. Oğlu Mehemmed Mukim (öl. 1182 / 1768) de şâirdir.

Dânişî, medrese tahsiline devam ettiği sıralarda Galata Mevlevîhanesi şeyhi Âdem Dede (öl. 1063 / 1652)'ye intisap etti. Sakıb Mustafa Dede Sefîne'de, onun Âdem Dede'den sonra, Galata Mevlevîhanesi şeyhliğine gelen Ârzî Dede (öl.1075 / 1664)'den de istifade ettiğini belirtir.

Tahsilini tamamladıktan sonra Dânişî, Kudüs ve Kıbrıs Mevlevîhanelerinde şeyhlik yaptı. Sakıb Mustafa Dede'ye göre, bir süre Konya'ya gitti ve Abdülhalim Çelebi (öl.1090 / 1679)'nin meşihati sırasında Lefkoşe Mevlevîhanesi şeyhliğine atandı. Burada kısa bir müddet kaldıktan sonra, Kudüs Mevlevîhanesi şeyhliğine nakledildi. Kudüs'ün ileri gelenleri tarafından saygı gördü. Mevlevîhane'nin vakfiyyelerini arttırarak, buranın gelişmesine katkıda bulundu. Kudüs Mevlevîhanesi'nde şeyhlik görevini sürdürürken, yaşı 90'ın üzerinde vefat etti ve oraya gömüldü. Hâfız Hüseyin Ayvansarayî, "Allahü'l-hafız" (1095) terkibini onun vefat tarihi olarak gösterir.

Dânişî Dede'nin, Mevlevî şâirlerinden Meyyâl Dede (öl.1080 / 1669), Derviş Tâbî (öl. 1100 / 1688), Arzî Dede (öl.1075 / 1664), Gavsî Dede (öl.1109 / 1697) ile arkadaşlıkları ve şiir sohbetleri olmuştur. Dânişî, şeyhleri Arzî ve Adem Dede'lerin, Galata Mevlevîhanesi'nde oluşturduğu edebî muhiti, Kıbrıs'ta şeyhlik yaptığı sıralarda, oraya taşımıştı. Bu sayede Kıbrıs'taki edebî gelişme, Mevlevîlikle baş göstermiş; böylece Kıbrıs'taki Türk edebiyatının doğuşunda Mevlevîliğin bire bir etkisi söz konusu olmuştur.

Dânişî, nükteli konuşmalarından dolayı halk tarafından sevilmiş, mutasavvıf bir şâirdir. Kaynakların kudretli, usta bir şâir olarak bahsettikleri Dânişî Dede, bir çok şiirinde Mevlevîliğin hususiyetlerini ustalıkla işlemiştir. Esrar Dede'ye göre, Dânişî ve İlmî mahlasları ile söylediği şiirlerinden müteşekkil, mürettep bir *Divan*'ı vardır. Esrar Dede'nin bizzat gördüğünü Tezkiresi'nde anlattığı Divan, bugün kayıptır. Esrar Dede onun, güzel na'tlerinin, 20 civarında terkibibendinin, müseddes, muhammes ve gazellerinin, dervişâne ve mevlevîyâne özelliklere sahip olduğunu belirtmiş

ve şiirlerinden örnekler sunmuştur. Onun, tezkirelerde yer alan mevlevîyâne, tasavvufî ve ârifâne şiirlerinde, Divan şiirinin kelime, mazmun ve edebî sanatlarını ustalıkla kullandığı, dile hakim olduğu görülmektedir.

Kay. : SE, 66-68. NA, 78-79. OM, 2 / 173. TŞM, 178-188. TŞ / G, 30. VA, 159. SO, 2 / 405. ŞŞ, 1 / 666-667. TN, 1 / n. 1131. TŞ, 3 / 1141. İlhan Genç, "Divân Edebiyatı'nda Bir Şiir Adası: Kıbrıs", *3. Uluslararsı Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*, 13-17 Kasım 2000, KKTC., s. 164-165. Mustafa İsen, "Osmanlı Kültür Coğrafyası İçinde Kıbrıs'ın Yeri ve Kıbrıslı Divân Şâirleri", *3. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*, 13-17 Kasım 2000, KKTC., s. 155-161.

DERVÎŞÎ : d. ? - öl. 1083 / 1672

Asıl adı bilinmeyen Dervişî, Antakya Mevlevî şeyhi Süleyman Efendi (öl.?)'nin oğlu olup, Konya'da doğdu. Tahsili hakkında bilgi yoktur. Mehemmed Dede (?)'den el alıp, Mısır'a şeyh oldu. Çeşitli iftiralar yüzünden seyahatlerde bulundu, sonra suçsuzluğu anlaşılınca tekrar eski nüfuzunu kazandı. Sultan Mehmed'in Kameniçe kalesi seferine katılmış ve Hacıoğlu Pazarcığı denilen yerde vefat etmiştir.

S. Nüzhet Ergun'a göre, Esrar Dede, Mevlevîlik gayretiyle hareket etmiş ve şâir olduğu bile şüpheli olan Derviş Çelebi'ye başkalarının manzumelerini isnad etmiştir. Şöyle ki, Esrar Dede Tezkiresi'nde bu zata isnad edilen şiir örneklerinden;

Yâr serkeş sîne pür âteş gönül sevdâ perest
Baht nâhemvâr ü tâli' sernigûn hâtır şikest

matlalı gazel, Beyanî, Hasan Çelebi, Riyazî ve Tarihçi Âli Tezkireleri'nde Yayabaşızâde Derviş (öl. 1000 / 1591) adına kaydedilmiştir. S. Nüzhet Ergun da, Esrar Dede'nin Derviş Çelebi'nin şiir örneği olarak verdiği;

Hakîm-i mutlakın olmaz ise bir işte takdîri
Müfid olmaz hezâr erbâb-ı aklın re'y ü tedbîri

matlalı gazelini Derviş Paşa (öl. 1012 / 1603) namına kaydetmiştir.

Esrar Dede tarafından şiirleri güzel, açık, anlaşılır bulunan Dervişî Dede'nin tezkirelerde yukarıdaki şiir örneklerinden başka şiiri yoktur. Yukarıdaki şiirler başkalarının olduğundan, Dervişî'nin şâirliği hakkında elde bilgi yoktur. Bu sebeple onun, devrin üstat Divan şâirleri yanında, şiirde fazla kudreti bulunmayan, zayıf bir şâir olması ihtimali düşünülmelidir.

Kay. : SE, 68-70. OM, 2 / 135. TŞM, 191-193. SO, 2 / 411. TN, 1 / n. 1158. TŞ, 3 / 1166.

DERVÎŞ : d. ? -öl. 1055 / 1645

Asıl adı Osman olup, Elbasan'da doğdu. Bir zaimin oğlu idi. Sadrazam Kara Mustafa Paşa kardeşidir. Zeamet sahibi iken, Gelibolu Mevlevîhanesi'nde Abdülkerim Dede (öl.?)'ye intisap etti. Şeyhi Abdülkerim Dede'nin vefatı üzerine Ağazâde Mehemmed Dede (öl.1063 / 1652)'ye bağlanıp, ona hizmet etti. Mevlevîhanede ne gibi hizmetlerde bulunduğu belli değildir. Daha sonra İstanbul Galata Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yaptı. Burada şeyhlik yaparken vefat etti ve buraya gömüldü.

Yaz kış bağrı açık dolaştığından kendisine Sîneçâk lakabı verildi ve "Osman Sîneçâk" olarak tanındı. Tezkirelerde Türkçe âşıkâne ve Farsça tasavvufî şiirleri vardır. Bu şiir örneklerinde şâirin, aruza ve dile hakimiyet, üslûpta akıcılık açısından orta seviyede bir şâir olduğu görülür. Esrar Dede'ye göre, *Gülşen-i İrfân* adlı Farsça bir eseri bulunmaktadır.

Kay. : SE, 73-74. OM, 2 / 172. TŞM, 199-201. SO, 2 / 418. TN, 1 / n. 1151; 2 / 2764. TŞ, 3 / 1176. SNM, 3 / 73.

DEŞTÎ : d. ? - öl. 1040 / 1630

Asıl adı Abdülhayy olup, Konya'da doğdu. Ailesi ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Kaynaklarda hakkında fazla bilgi olmayan Deştî, İran ve Hindistan'a seyahatlerde bulundu ve burada dönemin ileri gelenleri ile görüştü. Ömrünün sonunda, Konya'da vefat etti.

İran ve Hindistan'a yaptığı seyahatlerden dolayı Deştî mahlasını aldı. Rıza'nın Tezkiresi'nde bildirdiğine göre Deştî'nin, bu mahlası almasına bir güzele olan aşkı yüzünden kendisini çöllere salması sebep oldu.

Kaynaklara göre, Deştî Farsça'ya vâkıftı ve nesir yazmada iyiydi. Mutasavvıf bir şâir olan Deştî'nin, Esrar Dede Tezkiresi'nde yer alan âşıkâne tek beytinde, Divan şiirinin hayal dünyasını yansıtması, aruza ve dile hakimiyeti iyidir. Ancak yine de, yüzyılın diğer usta şâirleri yanında gölgede kalmış, orta seviyede bir şâirdir.

Kay. : SE, 75. NA, 82. TŞM, 202. SO, 2 / 418-419. ŞŞ, 1 / 91. TŞ / M, 30. TN, 1 / n. 1171. TŞ / R, 35. TŞ, 3 / 1177.

EDÎB : d. ? - öl. 1050 / 1640

Asıl adı Osman olup, doğum yeri belli değildir. Ailesi ve tahsili hakkında bilgi yoktur. O, Konya Mevlevîhanesi'nde Cafer Dede(?)'nin yanında terbiye gördü, aşçıbaşılık ve bazı tarikat hizmetlerinde bulundu.

Bazı tasavvufî şiirlerinin olduğu bilinen mutasavvıf şâir Edib Dede'nin, kaynaklarda bulunan şiirlerinde, aruza ve dile hakim olduğu, ustalıklı bir söyleyiş sergilediği görülür. Ancak o da, yüzyılın diğer tezkirelerine kaydedilmemiş olup, dönemin usta şâirleri yanında orta seviyede bir şâir olarak kalmıştır.

Kay. : TŞM, 44. TN, 1 / n. 93. TŞ, 3 / 1221.

FASÎH : d. ? - öl. 1111 / 1699

Asıl adı Ahmed olup, İstanbul'da doğdu. "Dukakinzâde Ahmed Fasîh Dede" olarak tanındı. Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa'ya hazîne kâtipliği yaptı. Daha sonra devlet hizmetinden ayrılarak, Galata Mevlevîhanesi şeyhi Gavsî Dede (öl.1109 / 1697)'ye bağlandı. Meşhur bir hattat olduğu için, kendi Divân'ını yazıp satarak, gençlere hat dersi vererek, geçimini kazandı. İstanbul'da vefat etti ve Galata Mevlevîhanesi'ne gömüldü. Vefat tarihini Beliğ 1011 / 1602, Mehmed Süreyya ve Safayî 1112 / 1700, Esrar Dede 1114 / 1702, Nail Tuman 1111 /1699 olarak göstermişlerdir. Vefatına Şahin Giray tarih düşürmüştür:

Göçdi bekâ mülküne Dervîş-i Fasîh-i Mevlevî (1111)

Vefatına, Şehdî'nin düştüğü diğer bir tarih beyti ise şudur:

Meskenin cennet-i 'adn ide Fasîh'ün Mevlâ (1111)

Devrinin tanınmış hattatlarından olan Fasîh Ahmed Dede, ta'lik yazı türünde usta idi ve hat dersleri verirdi. Minyatür yapmakta da oldukça başarılı oldu.

Her an sema etmeğe hazır bir Mevlevî olarak tanınan Fasih Dede'nin, manzum, mensur, manzum-mensur karışık eserleri vardır. Kendi hattıyla yazdığı, mürettep Türkçe *Divan*'ından başka, Farsça *Divançe*, *Münşe'ât*, *Tenbâkû-nâme*, *Münazara-i Gül ü Mül*, *Münazara-i Şeb u Rûz*, *Husrev ü Şîrîn*, *Mahmûd u Ayâz*, *Behişt-i Âbâd, Kalem Makalesi* adlı manzûmeleri vardır.

Farsça Divânçe'sinde, 5 kaside, 33 gazel, 1 mesnevî, 40 rubaî, 3 tarih, 1 muammâ, 11 matla ve 12 müfred vardır. Münşeatında, Türkçe ve Farsça bazı şiirler, tarihî hikâyeler, fıkralar, risâleler, tarihler, hal tercümeleri ve çeşitli eserlerden parçalar yer almaktadır. Münâzara-i Gül ü Mül, mensur bir eser olmakla birlikte, aralarda bazen Farsça manzum parçalara rastlanılır. Gül ile mül arasındaki konuşmalardan oluşan, dinî, ahlakî ve tasavvufî düşünceleri temsilî olarak anlatan bir eserdir. Tenbâkû-Nâme'de, tütün ve bade hakkında bilgi verilmiş olup, tütün badeye tercih edilmiştir. Münâzara-i Rûz u Şeb'de rûz zâhidi, şeb İlâhî aşkı temsil eder. Bu da tasavvufî bir eserdir

Arapça ve Farsça şiirlerinden onun, bu 2 dile vâkıf olduğu ve bu dillerde akıcı şiirler yazabildiği görülür. Süleymaniye Ktp. Es'ad Ef. Kitaplığı, No: 2682 / 1 ve Millet Ktp. Ali Emirî Kit. No : 328, 329, 377'de kayıtlı olan mecmualarda da şiirleri mevcuttur. Fasih Dede'nin Divan'ında yer alan tasavvufî, ârifâne, âşıkâne şiirlerinde aruza ve dile hakim olduğu, Divan şiirinin hayal dünyasını ustalıkla yansıttığı, akıcı bir üslûbunun olduğu

görülür. Divan şiirinin kıymetli şâirlerinden olup, bazı âşıkâne şiirleri de bestelenmiştir.

Kay. : SE, 193-195. NA, 317-318. OM, 2 / 366. TŞM, 425-428. SO, 2 / 509. VA, 110. ŞŞ, 2 / 243. DD, 81. OŞ, 176- 181. MN, 339b. TH, 644. TN, 2 / n. 3251. TŞ / SA, 479. TŞ / S, 550- 565. Mustafa Çıpan, Fasîh Ahmed Dede, Hayatı-Edebî Kişiliği-Eserleri ve Divân'ının Tenkidli Metni, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 1991, s. 12-35.

FÂZIL : d. 1022 / 1613 - öl. 1088 / 1677

Asıl adı Halil olup, Kasımpaşa Mevlevîhanesi şeyhi Sırrî Abdî Dede (öl.?)'nin oğludur. Sülalesi, Müberred Şirazî'ye dayanır. Anne tarafından seyyidliği vardır. Sakıb Mustafa Dede'nin ifadesine göre, babasının vefatından sonra, 1041 / 1631 yılında, babasının yerine daha 18 yaşındayken şeyh oldu ve 47 sene şeyhlik yaptı. Vefatında İstanbul'a gömüldü.

"Seyyid Halil Dede" olarak tanındı. Müneccimbaşı Ahmed Dede (öl. 1113 / 1701) ve Tiryaki Kazasker Arif Efendi (öl?) onun talebeleri idi.

Esrar Dede, heyet, hendese, kelâmla ilgili 10 civarında risâlesinin olduğunu söyler. Esrar Dede tarafından şâirliği beğenilen Fâzıl Dede'nin yine bu Tezkire'de yer alan Arapça bir kıtasından hareketle, bu dilde şiirler yazabildiği anlaşılır.

Kay. : SE, 187-188. TŞM, 415. TN, 2 / n. 3160. SNM, 2 / 90. SO, 2 / 572.

FENNÎ : d. ? - öl. 1120 / 1708

Asıl adı Mehemmed olan Fennî, İstanbul'da doğdu. Sadrazam Avlonyalı Ayas Paşa'nın torunlarındandı. Önce Halvetî şeyhi Hasan Efendi'ye hizmet etti ve ondan tarikat adâbını öğrendi. Daha sonra da Bursa Mevlevîhanesi şeyhi Salih Dede (öl. 1074 / 1663)'ye bağlandı ve ondan ilim tahsil etti. Bundan sonra Âdem Dede (öl. 1063 / 1652) ve Seyyid Halil (öl.?)'in hizmetinde bulundu. Galata Mevlevîhanesi'nde çilesini bitirerek, Dede oldu ve Mevlevîhanede kudümzenbaşılık yaptı. Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'ya sunduğu bir kasidenin beğenilmesi üzerine Cizye kâtibi oldu. Müneccimbaşı Ahmed Dede (öl.1113 / 1701)'nin vasıtasıyla IV. Mehmed'e musahip oldu. Mevlevî muhibbi olan IV. Mehmed, Beşiktaş Mevlevîhanesi'nin tamiri için emir verdiğinde, aynı zamanda iyi bir hattat da olan Fennî, Mevlevîhane'nin tavan nakışlarını bizzat kendisi işlemiştir. Rumelihisarın'daki yalısında vefat etmiş olup, Kayalar Mezarlığı'na gömüldü. Vefat tarihini Safayî ve Beliğ 1120 / 1708; Salim, Müstakimzâde, Bursalı Mehmed Tahir 1127 / 1715; Esrar Dede de 1128 / 1716 olarak gösterirler.

Mevlevî âriflerinden ve İstanbul'da yetişen kabul görmüş şâirlerindendir. Hezâr-fen bir şâir olduğundan Fennî mahlasını almıştır.

Esrar Dede'ye göre, mükemmel ve mürettep bir *Divan* sahibidir. Ayrıca Boğaziçi'ni manzum olarak tasvir eden, *Sevâhilnâme*'si vardır. Bestekârlığı da olan Fennî, Esrar Dede'ye göre nesir yazmada da yetenekliydi.

Fennî şâirliği ile çiçek yetiştirmedeki üstatlığını terkip yaparak, yetiştirdiği çiçeklere şâirâne isimler vermiş ve onları zarif birer kıtayla anlatabilmiştir. Bu kıtaları *Tuhfetü'l-İhvân*'da toplayarak dönemin çiçek üstadı İbrahim Hanzade'ye vermiştir.

Salim'in döneminde çok meşhur olduğunu belirttiği Fennî Dede'nin Divan'ında yer alan Türkçe âşıkâne gazellerinde onun, aruza ve dile hakim olduğu, ustalıklı bir söyleyiş sergilediği görülür. Tarih düşürmede de başarılı olup, 1097 / 1685 yılında Beşiktaş Mevlevîhanesi'nin tamirine şu tarih beytini söylemiştir:

Yazdı bu mısra-i pâkîzeyi levh-i câna
Gelelim tekyesine Hazret-i Mevlânâ'nın (1097)

Kay. : SE, 188-189. AMDŞ, 163. NA, 325-326. OM, 2 / 367. TŞM, 416-417. SO, 2 / 516. ŞŞ, 2 / 568. MN, 342. TN, 2 / n. 3302. TŞ / SA, 482-483. TŞ / S, 546. MŞTÜ, 101-103.

FENNÎ-İ SUKÛTÎ : d. ? - öl. 1077 / 1666

Asıl adı Yusuf olup, Üsküp'te doğdu. Ailesi hakkında bilgi yoktur. İstanbul'a gidip, tahsile başladı. Şeyhülislam Yahya Efendi (öl.1053 / 1643)'den tahsil görüp, müderris ve kadı oldu. Medine ve Mekke'de kadılık yaptı. Bu görevden çıkarıldıktan sonra, vefat etti. Edirne kapısı civarına gömüldü.

Kaynaklarda Mevlevî olduğu yazılı olan Fennî'nin, hangi Mevlevîhanede bulunduğu, ne gibi hizmetlerde bulunduğu, şeyhi belli değildir. Ancak, Mekke ve Medine'de görev yaptığından, muhtemelen buradaki Mevlevîhanelerden birinde, tarikata girmiş olmalıdır.

Beliğ'e göre, "Fennî-i Sukûtî" olarak bilinen şâirin, Türkçe şiirleri vardır. Kaynaklarda yer alan tek beytinde aruza ve dile hakim, akıcı bir söyleyişe sahip olduğu görülür. Tezkirelerde hakkında fazla bilgi olmayan Fennî, Divan şiirinin hayal dünyasını yansıtabilme açısından dönemin 2.derece şâirlerindendir.

Kay. : SE, 195. NA, 327. TŞM, 428-429. ŞŞ, 1 / 335. TN, 2 / n. 3301. TŞ / SA, 461-462. MN, 342b.

FEVZÎ : d ? - öl. 1100 / 1688

Asıl adı Mustafa olup, doğum yeri belli değildir. İstanbul'da tahsil gördü. Şam'da Pir Hamza Dede (öl.?)'ye bağlanarak Mevlevî oldu. Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın divan kâtipliğini yaptı. Vefatında Şam'a gömüldü.

Fevzî, Sakıb Dede (öl. 1148 / 1735)'nin sohbetlerinde bulunmuş olup, dervişâne şiirleri vardır. Esrar Dede Tezkiresi'nde bulunan mevlevîyâne tek beytinde akıcı bir üslûba sahip olduğu görülür. Tezkirelerde hakkında fazla bilgi olmayan Fevzî, aruza hakimiyet ve Divan şiirinin hayal dünyasını yansıtma bakımından orta seviyede bir şâirdir.

Kay. : SE, 198. TŞM, 435. TN, 2 / n. 3318.

GANEM : d. ? -öl. 1036 / 1626

Asıl adı, doğum yeri, ailesi ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Kaynaklarda belirtildiğine göre, Rüsuhi İsmail Dede (öl. 1041 / 1631)'ye bağlanıp Mevlevî oldu. Galata Mevlevîhanesi'nde mesnevîhân ve şeyh Rüsuhi Dede'nin sohbetlerinde bulundu. Vefatında Galata Mevlevîhanesi'ne gömüldü.

Kaynaklarda şâirliği hakkında da bilgi bulunmayan Ganem Dede'nin, Esrar Dede Tezkiresi'nde yer alan ârifâne kıtasından orta seviyede bir şâir olduğu anlaşılmaktadır. Dönemin üstat şâirleri yanında, zayıf bir şâir olarak da değerlendirilebilir.

Kay. : SE, 182-183. TŞM, 407-409. TN, 2 / n. 3096. SNM, 3 / 54.

GAVSÎ DEDE : d. ? - öl. 1109 / 1697

Asıl adı Ahmed'tir. Doğum yeri ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Muhammediye sahibi Yazıcıoğlu Mehmet Efendi'nin kardeşi Ahmed-i Bîcan soyundan bir Mevlevî dervişidir. Nâyî Osman Dede (öl.1142 / 1729)'nin kayınbiraderi idi. Selanik kadısı İmamzâde Efendi'nin yanında nâiblik vazifesinde bulundu. Birkaç sene Bursa'da Salih Dede (öl. 1074 / 1663)'nin hizmetinde bulunduktan sonra, Hazret-i Pîr'in eşiğine yüz sürmek üzere Konya'ya gitti. Bir müddet sonra buradan İstanbul'a giderek, Galata Mevlevîhanesi'ne mesnevîhân oldu. Bundan sonra bir süre seyahatlerde bulundu. Bu seyahatler sırasında Horasan'a kadar gitti. Dönüşünde, 1087 / 1676 yılında Galata Mevlevîhanesi'ne şeyh oldu ve 21 yıl bu makamda bulundu. Burada şeyh iken vefat etti ve Mevlevîhaneye gömüldü. Beliğ Tezkiresi'nde, onun 1108 /1696 yılında vefat ettiğini söyler. Salim, Safayî ve Nail Tuman'a göre ise, onun vefat tarihi 1109 / 1697 yılıdır.

Devran kodu Ahmed Dedesiz tekyemizi hayf (1108)

mısraı, vefatına tarih olarak söylenmiştir.

Gavsî Dede, ilim ve irfân sahibi bir kişi idi ve güzel yazı yazardı. İsmail Dede'nin bestelediği sabâ ve bestenigâr makamlarındaki Mevlevî ayin-i şeriflerinde Gavsî Dede'nin gazelinden beyitlere yer verilmiştir.

Esrar Dede, Gavsî Dede (öl. 1111 / 1699)'nin, Sakıb Dede (öl. 1148 / 1735), Hemdemî Dede (öl.1090 / 1679), Sami Dede (öl. 1097 / 1685) ve

Derviş Tâ'ib (öl. 1126 / 1714) ile sohbetlerinin olduğunu söyler. Gavsî Dede, Esrar Dede'ye göre mürettep *Divan* sahibi bir şâir olup, tasavvufî şiirleri vardır. Kaynaklarda yer alan ârifâne ve âşıkâne gazellerinde şâirin, aruza ve dile hakim olduğu, Divan şiirinin hayal dünyasını ustalıkla yansıtabildiği görülür.

Kay. : SE, 179-181. NA, 290-291. OM, 1 / 137. TŞM, 400-401. TŞ / G, 80. DEİS, 159. SO, 2 / 545. ŞŞ, 2 / 198-199. OŞ, 309. MN, 332a. TN, 2 / n. 3098. TŞ / SA, 451. TŞ / S, 494.

HALÎM : d. 1035 / 1625 - öl. 1090 / 1679

Asıl adı Abdülhalîm olup, nerede doğduğu bilinmemektedir. Kaynaklar, Abdurrahman Çelebi adında birinin oğlu, Ebubekir Efendi adında bir zatın torunu olduğu bildirmektedirler. Halîm Dede, Pir Hüseyin Çelebi'nin çelebilik makamında bulunduğu sıralarda, tahsilini Konya'da tamamladı. Pir Hüseyin (öl. 1077 / 1666)'in vefatı üzerine, 1077 / 1666 yılında Konya Mevlevîhanesi'ne şeyh oldu ve 13 yıl bu görevde kaldı. Vefatında Konya Mevlevîhanesi'ne gömüldü. Mevlevî Tarîkatî Emîr Dede (öl. 1100 / 1689) Abdülhalim Efendi'nin vefatına aşağıdaki şu tarihi söylemiştir:

'Abdü'l-halîm Efendi idüp müjde-i semâ'
Gitdi semâ'-hâne-i 'Adne safâ ile
Sâl-i nagamda hâlet-i pür-zâr-ı cezbeden
Bî-hûd çekildi meşhede şevk-i likâ ile (1090)

Kaynaklar, onun şiirlerini güzel olarak nitelendirirler. Onun, Esrar Dede ve Ali Enver'in tezkirelerinde bulunan tek ârifâne beytinden Farsça'ya vâkıf olduğu ve bu dilde akıcı şiirler yazabildiği anlaşılmaktadır.

Kay. : SE, 151-152. TŞM, 335-337. ŞŞ, 1 / 558. TN, 1 / n. 905. SNM, 1 / 178.

HASÎB : d. ? - öl. 1121 / 1709

Asıl adı Mehemmed Hüseyin'dir. İstanbul'da doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra, Kahire Mevlevîhanesi şeyhi Yusuf Nesîb Dede (öl. 1126 / 1714)'den el alarak, Mevlevî oldu. Mısır, Hicaz ve Konya'yı dolaştı. Kahire'de iken, Kahire Mevlevîhanesi şeyhi Siyâhî Mustafa Dede (öl. 1122 / 1710)'ye hizmet etti. Daha sonra İstanbul'a döndü ve bir süre uzlete çekildi. Daha sonra, yine burada Müneccimbaşı Ahmed Dede (öl.1113 / 1701)'ye bağlandı. Bir müddet sonra tekrar Kahire'ye gitti. Buradan dönüşünde Konya'da Mevlânâ Dergâhı'nı, Afyon'da Sultan Divanî'yi ve Kütahya'da Erguniyye Dergâhı'nı ziyaret etti. Daha sonra da İznik'e gitti. Müstakimzâde ve Mehmed Süreyya'ya göre, İznik Mevlevîhanesi şeyhi oldu. Diğer kaynaklarda ise bu bilgiye rastlanmamaktadır. Mehmed Sirâceddin de,

Tezkiresi'nde Hasîb Dede'nin Afyon'a, Kütahya'ya ve İznik'e gittiğini söyler. Hasîb Dede, ömrünün sonuna kadar İznik'te kaldı ve burada vefat etti. Vefatında İznik'e gömüldü. Vefat tarihini Beliğ, Salim ve Nail Tuman 1121 / 1709, Esrar Dede 1132 / 1720, Müstakimzâde 1101 / 1689, Sakıb Mustafa Dede 1126 / 1714 olarak gösterirler.

Seyyid Mehemmed Dede olarak tanınan Hasîb Dede, 3 dile vâkıf bir Mevlevî dervişi idi. Mehmed Süreyya onun bir *Divan*'ı bulunduğunu söyler; diğer kaynaklar ise onun divanı olduğundan bahsetmezler.

Tezkirelerde bulunan Türkçe âşıkâne gazel ve beyitlerinde şâirin aruza hakim olduğu, dili ustalıkla kullandığı görülür. Ancak yine de, devrin üstat şâirleri ile kıyaslandığında, dönemin 2.derece şâirlerindendir.

Kay. : SE, 39-40. NA, 67. TŞM, 123-124. MŞTÜ, 110-111. SO, 2 / 649. MN, 184b. TN, 1 / n. 814. TŞ / S, 238-239.

HAYÂTÎ : d. ? - öl. 1050 / 1640

Asıl adı Mehemmed olup, İstanbul'un Eyüb semtinde doğdu. Sultan Selim Camii imamı olan Fârisî Muslihiddîn'in oğlu idi. Küçük kardeşi Ali Çelebi, Cidde emini idi ve Memâtî mahlasını kullandı. Dönemin şâirleri bu 2 mahlas benzerliğini kullanarak şiirlerinde hayatî / mematî kelimeleri ile söz oyunları yapmışlardır.

Bütün kaynaklar onun, önce Nakşıbendî tarikatına girdiği, daha sonra Mevlevî olduğu konusunda birleşirler. Fakat şeyhinin kim olduğu, hangi Mevlevîhanede bulunduğuna dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Mısır, Arabistan, Mekke ve Medine'ye seyahatlerde bulunduğu; Şam ve Halep'te bazı hizmetlerinin olduğu bilinmektedir. Nerede vefat ettiği ve nereye gömüldüğü de belli değildir.

Kaynaklara göre, 3 dilde tasavvufî, ârifâne ve dervişâne şiirleri vardır. Arapça ve Farsça kıta ve beyitlerinden Arapça ve Farsça'ya vâkıf olduğu anlaşılan Hayâtî Dede'nin, Türkçe şiirlerinden de aruzu düzgün kullandığı, dile vâkıf olduğu ve Divan şiirinin hayal dünyasını yansıttığı görülür.

Kay. : SE, 34-35. MŞ, 316-317. TŞM, 116-119. TŞ / HÇ, 1 / 312. DEİS, 197. SO, 2 / 656-657. TN, 1 / n. 962. KÂ, 3 / 1999.

HEMDEMÎ DEDE : d. ? - öl. 1090 / 1679

Asıl adı bilinmeyen Hemdemî, 16. asrın sonlarında İstanbul'da doğdu. Babası Üsküb doğumlu ve solak başı (padişah muhâfız alay kumandanı) idi. İshak Çelebi'nin yanında yetişti. Sonra, mukâtaat kâtibi olup, Vodina'da yerleşti. Babasının saray adamı olması dolayısıyla çocukken Enderun'a girdi. IV. Murad (1612 / 1640)'a musahip oldu ve bu hükümdârın sevgisini kazandı. Galata Mevlevîhanesi şeyhi, Âdem Dede (öl. 1063 / 1652)'ye bağlandı ve onun terbiyesinde yetişti. Vodina'da vefat etti ve buraya gömüldü.

Solâk-zâde olarak bilinen Hemdemî, Tevârih-i Âl-i Osman veya kısaca *Târih-i Solâk-zâde* adlı eseriyle meşhur olmuştur. Esrar Dede'ye göre, düzgün ve akıcı şiirleri olan Hemdemî, bazen Mıskâlî (bu mahlasını daha çok bestelerinde kullanmıştır), bazen Hemdemî (bu mahlası şiirlerinde kullanmıştır) mahlası ile yazmıştır. Bugün kayıp olan bir *Divan* tertip etmiş olmasına rağmen şâirlikle şöhret kazanamamıştır. Kaynaklarda yer alan tek beytinde ustalıklı bir söyleyiş sergilediği görülmektedir. Fakat o, daha çok bestekâr, sâzende, hânende, tarihçi, nakkaş ve ressam olarak bilinir.

Kay. : SE, 251. TŞM, 522-523. TŞ / HÇ, 2 / 1067. TN, 2 / n. 4736. BTMA, 2 / 245.

HEY'ETÎ : d. ? - öl. 1110 / 1698

Asıl adı Ahmed olup, hayatı hakkında bilgi azdır. Edirne Mevlevîhanesi şeyhi Neşâtî Dede (öl.1085 / 1674)'nin müritlerindendi. Hayatı hakkında sınırlı bilgi bulunan Hey'etî, ömrünün sonunda Edirne'de vefat etti.

Şâir, "Derviş Hey'etî" ve "Kanbur Derviş" lakabıyla bilinir. Esrar Dede'ye göre, şiir ve nesirde kabul görmüş olup, Türkçe âşıkâne şiirleri vardır. Kaynaklarda bulunan şiirlerinden Divan şiirinin hayal dünyasına girme ve ustalıklı söyleyiş açısından, devrin orta seviyede şâirlerinden olduğu anlaşılmaktadır.

Kay. : SE, 251. TŞM, 523. TN, 2 / n. 4741.

HİCÂZÎ : d. ? -öl. 1080 / 1669

Asıl adı, doğum yeri, ailesi ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Hayatı hakkında bilgi olmayan Mevlevî dervişlerinden Hicâzî, kaynaklara göre Şam Mevlevîhanesi'nde bulundu. Burada Derviş Dede (öl. 1083 / 1672) ile arkadaş oldu. Vefat tarihini Ali Enver Tezkiresi'nde 980 / 1572 olarak gösterir. Esrar Dede ve Nâil Tuman'a göre vefat tarihi 1080 / 1669 yılıdır.

Sık sık hacca gittiği için, Hicazî mahlasını kullanmıştır. Esrar Dede'nin ifadesine göre, Farsça, Türkçe dervişâne ve mevlevîyâne şiirleri vardır. Kaynaklarda bulunan Farsça şiir örneklerinden, Farsça'ya vâkıf olduğu ve bu dilde şiirler yazabildiği görülmektedir.

Kay. : SE, 38-39. TŞM, 120-121. TN, 1 / n. 765.

HİLMÎ / BOSTAN ÇELEBİ : d. ? - öl. 1040 / 1630

Asıl adı Bostan olup, Mevlevî şeyhi Ferruh Çelebi (öl.1010 /1601)'nin oğludur. Babası tarafından yetiştirildi. Tahsilini tamamladıktan sonra, Konya Mevlevîhanesi'nde şeyh olarak, görev yaptı. Kaynaklarda hakkında yeterli bilgi olmayan Hilmî, muhtemelen burada vefat etti ve buraya gömüldü.

Kaynaklara göre, Farsça ve Türkçe, âşıkâne, dervişâne, nükteli, güzel şiirleri vardır. Tezkirelerdeki mevlevîyâne Türkçe gazellerinde aruza ve dile hakim olduğu görülür. Fakat, dönemin 1.derecede şâirleri karşısında, orta seviyede bir şâir sayılmalıdır.

Kay. : TŞM, 45-47. TN, 1 / n. 887. TŞ / R, 28.

HÜSAM : d. ? -öl. 1100 / 1688

Kütahya'da doğdu. Kütahya Lala Paşa Camii imamı olan bir zatın oğlu idi. Kardeşi ile birlikte Kütahya'da şeyh İbrahim Dede (öl.?)'nin hizmetinde bulundu.

Ayrıca bir mahlas almayıp adını mahlas olarak kullandı. Esrar Dede'ye göre, şiir ve nesir yazmada yetenekli idi. Kaynaklarda yer alan Farsça ârifâne kıtası, onun bu dilde şiir yazabilecek kadar Farsça bilgisinin bulunduğunu gösterir. Akıcı bir üslup kullanma açısındansa, orta seviyede bir şâir olarak değerlendirilmelidir.

Kay. : SE, 39. TŞM, 121-122. TN, 1 / n. 775. SNM, 3 / 28.

ITRÎ : d. 1050 ? / 1640? - öl. 1123 / 1711

Asıl adı Mustafa olan Itrî, İstanbul'da Mevlânâ kapısı civarında o zamanlar Yaylak denen bir yerde doğdu. Ailesi "Buhûrîzâde" olarak bilindiğinden, Buhûrîzade lakabıyla şöhret kazandı.

Kaynaklar, onun bir müddet, medreseye gittiğini, daha sonra Enderun'a girerek musiki tahsili aldığını, ayrıca özel hocalardan da ders gördüğü söylerler. Eserlerinden de, onun iyi bir tahsil gördüğü, Arapça ve Farsça öğrendiği anlaşılır.

Itrî'nin hangi vazifelerde bulunduğu belli değildir. Onun Yenikapı Mevlevîhanesine devam ettiği, 1082 / 1671'de vefat eden Şeyh Câmî Ahmed Dede'ye intisap ettiği, na't ve ayin bestelediği, bilinmektedir. 70 yıl yaşamış olan Itrî Dede, ömrünün sonunda Yenikapı Mevlevîhanesi'nde vefat etti. Vefat tarihini Şeyhî, Belîğ, Sâlim 1123 / 1711; Safayî 1122 / 1710 olarak göstermektedirler. Vefatına ismi belli olmayan biri tarafından,

Buhûrîzade-i bûyâ-yi bezm-i 'adn ide Allah (1123)

beytiyle tarih düşürülmüştür.

Itrî, musikide şöhret kazanıp, devlet büyüklerinden iltifat ve himaye gördü. Kırım Han'ı Gazi I. Selim Giray'ın takdirini; ayrıca Osmanlı hükümdarı IV. Mehmed'in lutfunu kazandı. IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa ve III. Ahmed gibi 5 hükümdar devrini yaşadı. Sarayda padişahın huzurundaki fasıllara davet edildi ve iltifat gördü. Itrî, "Hânende / Buhûrîzâde", "Musâhib-i Şehriyârî" şeklinde resmî ünvanlar da aldı.

Musikide üstatlığı ile dikkati çeken Itrî'nin, S. Nüzhet Ergun'a göre, musikideki üstadı, devrinin ünlü bestekâr, tanburî ve hânendesi olan Hafız Post'dur. Diğer musiki hocaları ise Koca Osman ve Derviş Ömer'dir. Itrî'nin bestelenen gazellerinin sayısı binden fazla olup, bunlardan ancak 40 kadarı günümüze ulaşabilmiştir. Neyzenlikle de meşhur olan Itrî, üstat bir hânendedir fakat, daha çok devrinin en büyük bestekârı sıfatıyla ün kazanmıştır. Itrî her vadide, cami ve Mevlevî musikisinden, söz ve saz musikisine, basit türkü ve şarkılara kadar, her türde eser verdi. Itrî'nin günümüze 42 musiki eseri kalmıştır. Bunların 10'u dinî, 4'ü saz eseri, 28'i de dindışı söz eserleridir.

Itrî, hattatlıkta da usta idi. Talik yazı türünü Siyâhî Ahmed Dede (öl. 1099 / 1687)'den meşk etti. Itrî, Mevlevî büyüklerinden Siyâhî Ahmed Dede'den hat sanatından başka edebiyat ve genel kültürde de pek çok bilgi öğrendi.

Itrî'nin mürettep bir *Divan*'ı olduğu söylenmekle birlikte, bugün divan kayıptır. Divan halinde şiirlerini düzenlediği, çağdaşı tezkire yazarı Salim'in ifadesi ile kesinleşmektedir. Salim'e göre, divan sahibi olan Itrî'nin na't, tahmis, muamma, tarihleri, hece vezniyle yazılmış türküleri de vardır. Fakat o, şiiri kendisine esas iş edinmemişti. Bu yüzden musikişinaslığı yanında, şâirliği gölgede kalır. Dönemin şâirlerinden Nailî ve Nabi gibi şâirlerden etkilenmiştir. Itrî'nin kaynaklarda yer alan na't, gazel, muamma, tarih, kıta ve beyitlerinde, aruzu düzgün kullandığı, dile hakim olduğu, akıcı bir üslûba sahip bulunduğu görülür.

Kay. : AMDŞ, 235-236. SO, 3 / 733. ŞŞ, 2 / 554. TH, 745. MN, 320b. TN, 2 / n. 2910. TŞ / SA, 408. TŞ / S, 499-500. KÂ, 4 / 3161. TMA, 1 / 128-131. BTMA, 1 / 287. I, 10-35. NA, 280. Cemâl Kurnaz, "Klâsik Türk Musikisi Bestekârlarında Hece Vezniyle Şiir Yazma Eğilimi", *Türküden Gazele, Halk ve Divân Şiirinin Müşterekleri Üzerine Bir Deneme*, Ankara 1997, s. 219-220.

İSMETÎ : d. 1020 / 1611 - öl. 1076 / 1665

Asıl adı Mehemmed olup, İstanbul'da doğdu. Babası şeyh Fazlullah Efendi (öl. 1033 / 1623), dedesi Birgivî Mehemmed Efendi (öl. 981 / 1573)'dir.

İlk tahsilini aile çevresinde aldı. Daha sonra medrese tahsili görerek, Yahya Efendi (öl.1053 / 1643)'ye bağlandı. Kısa bir süre müderrislik yaptı. Müderrisliği bırakıp, Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Ahmed Toganî Dede (öl. 1041 / 1631)'ye bağlanarak Mevlevî dervişi oldu. Bunu müteakip, tekrar müderrisliğe devam etti. Bir müddet sonra, Şam kadılığına getirildi. Daha sonra, Eyüpsultan, Galata, İstanbul ve Selanik kadılıklarında bulundu. Köprülüzâde Mehmed Paşa tarafından kendisine Anadolu kazaskerliği verildi. Şâir, kazaskerlikten ayrıldıktan kısa bir süre sonra vefat etti. Beliğ'e göre, 1076 /1665; Safayî'ye göre, 1075 / 1664 yılında vefat etti ve Edirne kapısı civarına gömüldü.

'İsmetî'nin cây-ı 'adn ola yeri (1076)

mısraı vefatına tarihtir.

İsmetî, gazellerinde aruza ve dile hakim, öz ve veciz bir ifade şekli kullanmış olup, genelde gazelleri 5 beyitlidir. Devrinde kabul görmüş bir şâir olan 'İsmetî *Divançe* sahibi olup, şiirlerinde güzel hayaller ve teşbihler bulma gayreti içindedir. Divançe'de, 5 kaside, 113 gazel, 12 kıta, 3 rubaî, 2 tarih vardır. Şiirlerinde Mevlevîlik unsurlarına ve tasavvufa yer vermemiş olup, kaynaklar ifade bakımından şiirlerini, düzgün ve sağlam olarak nitelendirirler. Âşıkâne şiirleri de olan 'İsmetî, Sebk-i Hindî etkisinde kalıp, Na'ilî tarzını benimsemekle birlikte, şiirde Na'ilî kadar başarılı olmamıştır. İsmetî döneminin usta şâirleri yanında gölgede kalmış, orta seviyede bir şâir olarak görülmektedir.

İsmetî'nin yukarıda sözü edilen Divançesi, *Divan-ı İsmetî* adı ile 1291 yılında İstanbul'da basılmıştır. Ayrıca 1974 yılında Haluk İpekten tarafından da yayımlanmıştır. İsmetî, Birgivî'nin Tarikatü'l-Muhammediye adlı eserini Türkçe'ye çevirmiştir. Ayrıca fıkha ait Talikatı ve Mektupları da vardır.

Kay. : NA, 275-279. TŞ / G, 66. ZE, 78. ŞŞ, 1 / 379. TN, 2 / n. 2889. TŞ / SA, 388. Mustafa İsen, İsmetî mad., TDEA, İstanbul 1982, 5 / 10-11. Haluk İpekten, *İsmetî Divânı*, Erzurum 1974, s. 9-21.

KADRÎ : d. ? - öl. ?

Prizren'de doğdu. Asıl adı belli değildir. Genç yaşta Serez Mevlevîhanesi şeyhi Adnî Dede (öl. 1095 / 1683)'ye intisap etti ve burada aşçıbaşılık yaptı. Daha sonra Adnî Dede'nin Belgrad Mevlevîhanesi'ne nakl edilmesi üzerine, onun yerine geçen şeyh Rahmetî Dede (öl. 1030 / 1620)'ye intisap ederek, mesnevîhân oldu. Bir ara Rahmetî Dede ile birlikte hacca gitti. Dönüşünde de, Gelibolu Mevlevîhanesi'ne şeyh oldu. Rumeli, Eybek kasabasında bir Mevlevîhane kurarak, ömrünün sonuna kadar orada kaldı. Sakıb Mustafa Dede'nin Tezkiresi'nde ifade ettiğine göre, Kadrî'nin kabri önemli bir ziyaret yeri olmuştur.

Sakıb Mustafa Dede'nin tezkiresine göre, mutasavvıf bir şâir olan Kadrî'nin elde hiç şiir örneği yoktur. Bu sebeple şâirliği hakkında hüküm verilememiştir. Ancak, dönemin diğer tezkirelerinde adının geçmemesi, onun Divan şiirinin hayal ve imaj dünyasını yansıtma açısından, orta seviyede bir şâir olabileceğini düşündürmektedir.

Kay. : SNM, 228.

KALENDER / DİVÂNE : d. ? - öl. ?

Asıl adı Hasan olup, Malkara'da dünyaya geldi. Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Togani Dede (öl. 1040 / 1630)'nin terbiyesinde yetişti

ve Mevlevîhanede mutfak hizmetleri gördü. Vefatında Yenikapı Mevlevîhanesi haziresine gömüldü.

Cezbe halinin çok derin olması yüzünden Divâne lakabını aldı. Fakirlere yardımı ile tanındı. Sefine'de bildirildiğine göre, mutasavvıf bir şâir olan Kalender Dede'nin kaynaklarda şiir örneği olmadığından, şâirliği hakkında hüküm verilememiştir. Devrinin diğer tezkirelerinde adı geçmeyen Kalender Dede, Divan şiirinin ustalıklı söyleyiş ve imaj dünyasını sergileyebilmesi bakımından döneminin orta seviyedeki şâirlerinden biri olmalıdır.

Kay. : SNM, 71. YM, 113-118.

KÂMİLÎ : d. ? - öl. 1068 / 1657

Asıl adı Ahmed olup, Manisa'da doğdu. Ailesi ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Esrar Dede, Kâmilî'nin Mevlevî olduğunu söyler. Fakat onun şeyhi, hangi Mevlevîhanede bulunduğu ve tarikata hangi hizmetleri bulunduğu hakkında bilgi vermez. Safayî, onun Bektaşî olduğunu ifade eder. Beliğ Tezkiresi'nde ise, onun tarikatından hiç bahsedilmez. Esrar Dede'nin, Mevlevîlik gayretleriyle hareket ederek, Mevlevî olarak göstermiş olabileceği Kâmîlî'nin, Mevlevî olmaması ihtimal dahilindedir. Kaynaklara göre, vefatında Bursa'da Mevlevîhane karşısındaki Pınarbaşı Mezarlığı'na gömüldü.

Kaynaklara göre Kâmilî, "Derviş Hacı Ahmed Kâmilî Efendi" olarak tanındı. Dede olarak tanınmadığına göre de, Mevlevî değil, Mevlevî muhibbi olarak düşünülmelidir.

Manzum bir *Nevruziye*'si vardır. Esrar Dede'ye göre, şiirleri devrinde kabul görmüştür. Tezkirelerde yer alan beyitlerinde aruzu düzgün kullandığı görülür. Fakat yine de devrin orta seviyedeki şâirlerinden kabul edilmelidir.

Kay. : SE, 211. NA, 348. OM, 2 / 390. TŞM, 461. DEİS, 242. ŞŞ, 1 / 688. TN, 2 / n. 3528. TŞ / SA, 520-521.

KARA BOSTAN : d. 1057 / 1647 - öl. 1117 / 1705

Kara Bostan, Konya'da doğdu. II. Hacı Bostan ve Kara Bostan Çelebi olarak tanındı. Abdülhalim Çelebi (öl. 1090 / 1679)'nin oğludur. Henüz 20-25 yaşlarındayken Hüdavendigar (Eskişehir) Mevlevîhanesi şeyhi oldu. Babasının vefatı üzerine 1091 / 1680 yılında, Konya'ya şeyh oldu ve 27 yıl bu görevde kaldı. 1106 / 1694 yılında hacca gitti, dönüşünde, II. Ahmed (1643-1695) tarafından, hakkında pek çok şikâyet bulunduğu gerekçesiyle 1116 / 1704 yılında makamından alınıp, Kıbrıs'a gönderildi. 1117 / 1705 yılında Konya'ya döndü ve burada vefat etti.

Sakıb Mustafa Dede tarafından, kerametleri anlatılan Bostan Çelebi'nin, Esrar Dede'ye göre güzel, latif beyitleri vardır. "Cenab-ı Hudavendigârî, Kara Bostan ve Bostan-ı Sânî " lakablarıyla tanınan Bostan

Dede'nin, tezkirelerde yer alan Farsça ârifâne beyitlerinden, onun Farsça'ya vâkıf olduğu anlaşılır.

Kay. : TŞM, 49-50. SO, 2 / 375. TN, 1 / n. 408. SNM, 1 / 183.

KÂRÎ AHMED : d. 1037 / 1627 ? - öl. 1120 / 1708

Asıl adı Ahmed olup, Bolvadinlidir. Ailesi hakkında bilgi yoktur. Genç yaşında ilim tahsil etmek için memleketinden ayrıldı. Uzun süre Bursa'da tahsil gördü. Şeyh Mehemmed Dede (öl.?)'ye bağlandı, çilesini tamamlayarak Mevlevî külahı giydi. Şeyhinin hizmetini görmekle meşgul oldu. Galata Mevlevîhanesi aşçılığı kendisine verildiyse de, o bunu kabul etmedi ve Edirne Muradiye Mevlevîhanesi'nde Seyyid Mehemmed Efendi'nin sohbetlerinde bulundu. Daha sonra Yenikapı Mevlevîhanesi'ne giderek, şeyh Nâci Ahmed Dede (öl. 1123 / 1711)'nin yanında mesnevîhânlığa başladı. 1082 / 1671 yılında geldiği şeyhlik makamında 8 yıl hizmet verdi. Vefatından önce bütün varlığını fakirlere ve dervişlere dağıttı.

Temiz elbiseler giydiği için, kendisine Pendârî / Pindârî lakabı verildi. Bursa ve Edirne civarında meşhur bir dervişti. Mutasavvıf bir şâir olup, şiir ve nesir yazmada mahirdi. Ancak elde hiçbir eseri mevcut değildir.

Kay. : TN, 2 / n. 3423. SNM, 3 / 150. YM, 138-142. TŞM, 440. HC, 1 / 229. Mahmut Bayar, "Bolvadin Mevlevîhanesi ve Pendarî Kârî Ahmed Dede", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, II. Milletlerarası Mevlevîhaneler Kongresi, Konya 1996, s.225-228.

KASIM : d. ? - öl. ?

Konya'da doğdu. Ailesi ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Hayatı hakkında da yeterli bilgi bulunmayan Kasım Dede'nin Konya Mevlânâ Dergâhı'nda Ârif Çelebi tarafından yetiştirildiği ve mesnevîhân olduğu bilinmektedir. Vefatı 1050 / 1640 yılından sonradır. Konya'da mesnevîhânlık yaptığı bilinen Kasım Dede'nin Konya'da vefat etmiş ve buraya gömülmüş olması muhtemeldir.

Esrar Dede, Kasım Dede'nin Mesnevî'yi anlayıp, anlatmada usta olduğunu söyler ve onun ârif ve fazıl bir şâir olduğuna dikkat çeker. Esrar Dede tarafından şâirliği beğenilen Kasım Dede'nin tezkirelerde yer alan Türkçe âşıkâne beytinden devrinin orta seviyede şâirlerinden olduğu anlaşılmaktadır.

Kay. : SE, 201-202. TŞM, 440-441. TN, 2 / n. 3425.

KÂTİBÎ : d. ? - öl. 1078 / 1667

Asıl adı Mustafa olup, Bosnalıdır. Tahsiline Bosna'da başladı, gençliğinde İstanbul'a gelip, tahsilini devam ettirdi. Ömrünün sonunda, Rumeli, Yenişehir / Fenar'da vefat etti ve burada gömüldü.

Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan Kâtibî'nin, hangi Mevlevîhanede yetiştiği ve şeyhi belli değildir. Safayî Tezkiresi'nde onun, Mevlevî olduğundan söz etmez. Şeyhî ve Esrar Dede ise, onu Mevlevî dervişi olarak gösterirler.

Güzel ve seri yazdığı için kâtiplik yaptı ve bundan dolayı da Kâtibî mahlasını aldı. Hattatlığı ve hızlı yazması sebebiyle, Mevlevîlikle ilgili pek çok eser istinsah etti.

Safayî'ye göre Kâtibî, mürettep *Divan* sahibidir. Esrar Dede'ye göre şiirleri güzeldir. Tezkirelerde bulunan Türkçe âşıkâne beyitlerinden ve Esrar Dede Tezkiresi'nde yer alan Türkçe kıtasından onun aruza hakim, akıcı bir üslûba sahip olduğu görülür.

Kay. : SE, 210. TŞM, 459. SO, 3 / 877. ŞŞ, 1 / 688. MN, 362a. TN, 2 / n. 3497. TŞ / SA, 521.

KELÂMÎ : d. ? - öl. 1050 / 1640

Hayatı hakkında fazla bilgi olmayıp, tezkirelerde Kerbela'da doğduğu söylenmektedir. Ahdî'ye göre, Hüseyin Dede(öl.?) adlı bir Mevlevî dervişinin hizmetinde yetişti.

"Meczup Cihan Dede" olarak tanındı. Kaynaklarda garip davranışları olduğu kaydedilmektedir. Bu garip davranışları bazı kimselerce onun deliliğine, bazı kimselerce de tefekkürüne yorulmuştur.

Ali Enver, Tezkiresi'ne Kelâmî Dede'yi, Kâmî-i Meczub olarak kaydetmiştir. Esrar Dede'ye göre, zarif şiirleri vardır. "Kelâmi-i Meczup" olarak da tanınan, bu Mevlevî dervişinin kaynaklarda bulunan şiirlerinde hurufîlik unsurları bulunmaktadır. Tezkirelerde yer alan beyitlerinde Kelâmî aruza ve dile hakim, ustalıklı bir söyleyiş sergilemektedir.

Kay. : GŞ, 539-540. SE, 211. TŞM, 460. TN, 2 / n. 3580.

KERİM : d. ? - öl. 1080 / 1669

Larende'de doğdu. Asıl adı Abdürrahim'dir. Bostan Çelebi (öl. 1040 / 1630)'nin yanında yetişti. Selanik Mevlevîhanesi şeyhliğine atandı. Bir müddet sonra, Yenişehir'de, Defterdâr Ekmekçizâde Ahmed Paşa tarafından yaptırılan tekkede irşat vazifesini üstlendi. Selânik'de vefat etti.

Esrar Dede, özellikle Farsça şiirleri ile tanındığını ve Farsça şiir söylemede yetenekli olduğunu ifade eder. Tezkirelerde yer alan Farsça şiirlerinden bu dile vâkıf olduğu anlaşılır.

Kay. : SE, 204-205. TŞM, 444-445. TN, 2 / n. 3557.

KÜLHANÎ : d. ? - öl. ?

Asıl adı Ali olan Külhanî, Urfa (Rehâ)'da oğdu. Önceleri varlıklı bir tüccar iken, tasavvufa meylederek, işini bırakıp seyahatlere çıktı. Konya Mevlânâ Dergâhı'nda bulundu ve burada uzun süre hizmet etti. Daha sonra Bağdad Mevlevîhanesi'ne şeyh olarak tayin edildi. Yeniçeri Mustafa Beçe, yeniçeri ağası ve paşa olunca, Külhanî Dede'ye ihsanlarda bulundu. Bu şekilde Vezir Mustafa Paşa'nın takdirini kazanan Külhanî, onunla birlikte Azak Kalesi'nin fethine katıldı. İstanbul'da bir müddet kaldıktan sonra, Bağdat'a döndü. Burada vefat etti ve Mevlevîhane'ye gömüldü.

Külhanda yattığı için, Külhan mahlasını aldı. Kaynaklar onun, ârifâne gazellerinin olduğu bildirirler. Esrar Dede Külhanî Dede'nin âşıkâne şiirlerinin de olduğunu söyler. Tezkirelerde yer alan ârifâne şiir örneklerinde, şâirin aruzu düzgün kullandığı görülmektedir. Söyleyiş açısından ise Külhanî, orta seviyede bir tavır sergilemektedir.

Kay. : SE, 205-206. TŞM, 446. TN, 2 / n. 3585. SNM, 3 / 33.

LEBİB : d. ? - öl. 1126 / 1714

Asıl adı Ahmed olup, Sofya'da doğdu. Önce Celvetî iken, Nesîb Dede (öl. 1126 / 1714) ve Hasîb Dede (öl. 1121 / 1709) ile birlikte seyahat ederek, Mısır'a gitti. Siyahî Mustafa Dede (öl. 1122 / 1710)'nin Mısır Mevlevîhanesi'nde bulunduğu sıralarda onun hizmetinde bulundu. Nesîb Dede'nin İstanbul Yenikapı Mevlevîhanesi'ne şeyh olması üzerine, onunla birlikte İstanbul'a döndü ve onunla birlikte Mevlevîhanede yaşadı. Burada ne gibi hizmetlerde bulunduğu ve vefatında nereye gömüldüğü belli değildir.

"Seyyid Ahmed Lebib" olarak tanındı. Kaynaklarda Farsça ârifâne ve mevleviyâne şiirleri vardır. Bu şiirlerinde onun, Farsça'ya vâkıf olduğu görülür. Ancak, üslûp ve söyleyiş bakımından dönemin orta seviyedeki şâirlerindendir.

Kay. : SE, 215-216. TŞM, 467. TN, 2 / n. 3650. İlhan Genç, Divân Edebiyatı'nda Bir Şiir Adası: Kıbrıs, *3. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*, 13-17 Kasım 2000, KKTC., s.169.

LİSÂNÎ : d. ? - öl. 1129 / 1716

Hayatı hakkında bilgi azdır. Galata Mevlevîhanesi'nde Arzî Dede (öl. 1075 / 1664) ve Gavsî Dede (öl.1109 / 1697)'nin hizmetinde yetişti ve sohbetlerinde bulundu. Mevlevîhanede ne gibi hizmetlerde bulunduğu belli değildir. Ömrünün sonunda burada vefat etti ve dergâhın bahçesine gömüldü. Vefat tarihi Nail Tuman'a göre 1129 / 1716; Esrar Dede'ye göre 1126 / 1713'tür.

Esrar Dede Lisânî'nin şiirlerini güzel bulur. Kaynaklardaki Türkçe mevlevîyâne şiirlerinde aruza ve dile hakim olduğu görülen Lisânî Dede, ustalıklı söyleyiş açısından, dönemin orta seviyedeki şâirlerindendir.

Kay. : SE, 215. TŞM, 466. TN, 2 / n. 3666.

LÜTFÎ : d. ? - öl. ?

Manisa'da doğdu. Asıl adı Lütfullah'tır. Mevlânâ soyundan geldiği bilinen Lütfî Dede'nin, ailesi hakkında bilgi yoktur. Tahsili hakkında da bilgi bulunmayan Lütfî Dede, Manisa Mevlevîhanesi şeyhlerindendi. Bu sebeple, Manisa Mevlevîhanesi'nde tahsil görüp yetiştiği muhtemeldir. 1100 / 1688 yılında hayatta idi. Vefatında nereye gömüldüğü de belli değildir.

Müstakimzâde'ye göre *Hilye* sahibi mutasavvıf bir şâirdir. Kaynaklarda şiir örneği olmadığından şâirliği hakkında bilgi verilememiştir.

Kay. : MN, 377b. TN, 2 / n. 3687.

LÜTFULLAH DEDE : d. 1053 /1643 - öl. 1113 / 1701

Asıl adı Mehemmed olan Lütfullah, Aydın'da doğdu. Kaynakların bildirdiğine göre, Şeyhülislam Mesud Efendi (?)'nin oğlu, Sultan I. Ahmed (öl. 1026 / 1617)'in hocası olan, Aydınlı Mustafa Efendi (öl.?)'nin torunudur. Tahsilini tamamlayarak, Kara Çelebizâde'nin yanında yetişti. Müderrislik ve Eyüp ve Bursa'da kadılık yaptı. Safayî, onun gençliğinde Mevlevîliğe intisap ettiğini söyler. Mevlevî olduğu konusunda bütün kaynaklar birleşirler. Ancak, şeyhinin kim olduğu, hangi Mevlevîhanede bulunduğu belli değildir. Vefatında Eyüp'teki defterdar Mahmud Çelebi Camii Mezarlığı'na gömüldü. Safayî vefat tarihini 1110 / 1698, diğer kaynaklar 1113 / 1701 olarak gösterirler.

Mevlevî olan Lütfullah Dede, "Küçük Hocazâde", "Burnaz Hocazâde" diye de tanındı. Kaynaklarda na't, ilahi ve âşıkâne bazı beyitleri yer almaktadır. Tezkirelerde yer alan na't ve gazellerinde aruza ve dile hakim, ustalıklı söyleyişe sahip, mutasavvıf bir şâir olarak görülür.

Kay. : ŞŞ, 2 / 267. MN, 377b. TN, 2 / 3673. TŞ / SA, 544.

MAZLUM : d. ? - öl. 1072 / 1661

Asıl adı ve doğduğu yer bilinmeyen Mazlum, kaynaklara göre zengin bir zatın kölesi idi. "Kurtulmalık akçesi" ile kölelikten azad olup, Konya Mevlevîhanesi'ne gitti. O sıralarda Çelebilik makamında Pir Hüseyin Çelebi bulunmakta idi. Pir Hüseyin Çelebi şeyhliğinde çile çıkardıktan sonra, burada türbedarlık yaptı. İyi ney üflediği için, kısa zamanda neyzenbaşılığa yükseldi ve vefatına kadar bu Mevlevîhane'de görevde kaldı. Kimin tarafından yazıldığı bilinmeyen aşağıdaki kıta, vefatına tarih olarak söylenmiştir :

Merdûm-i mazlûm idi neyzenbaşı
Yazmış aklâm-ı ezel dîvânına
Okuyanlar Ahmed'ün târîhini
Dediler hey rahmet ola cânına (1072)

Esrar Dede'nin şiirlerini beğendiği Mazlum'un, kaynaklara göre, Türkçe ve Farsça ârifâne ve tasavvufî şiirleri vardır. Tezkirelerde yer alan Farsça bir gazelinden ise, bu dile vâkıf olduğu anlaşılmaktadır.

Kay. : SE, 222. AMDŞ, 274. TŞM, 478. TN, 2 / n. 4011. SNM, 3 / 60. DEİS, 276-277.

MEYYÂL / ŞEHLÂ : d. ? - öl. 1080 / 1669

Ankara'da doğdu. Asıl adı Mehemmed'ti. Kaynaklar âlim bir zatın oğlu olduğunu belirtirler. Tahsilini bitirerek, Mevlevîliğe meyleden Meyyâl, Galata Mevlevîhanesi'nde Mesnevî şârihi Rüsuhi Dede (öl.1041 / 1631)'nin ve Âdem Dede (öl. 1063 / 1652)'nin hizmetinde bulundu. Ömrünün sonlarında, İstanbul'da vefat etti ve Galata Mevlevîhanesi bahçesine gömüldü.

Farsça şiirlerinde Şehlâ, Türkçe şiirlerinde Meyyâl mahlasını kullandı. Mezâkî (öl.1087 / 1676), Cevrî (öl. 1060 / 1650) ve Vecdî (öl.1080 / 1669) ile aynı devirde yaşadı ve onlarla arkadaş oldu. Onun, Sabuhî Dede (1057 / 1647)'nin bir gazeline nazîresi, Vecdî'nin bir gazeline müstezadı vardır. Esrar Dede Tezkiresi'nde bulunan Farsça ârifâne gazelinden Meyyâl'in, bu dile vâkıf olduğu ve akıcı şiirler yazabildiği anlaşılır. Tezkirelerdeki Türkçe beyitlerinde de, aruza ve dile hakim olduğu görülür.

Kay. : SE, 113-115. TŞM, 267-268. SO, 4 / 1091. TN, 2 / n. 4101 - 4923. NA, 393. MN, 414. ŞŞ, 1 / 700. Mustafa İsen, "Ankaralı Divân Şâirleri", *Ötelerden Bir Ses*, Ankara 1997, s. 110-111.

MEZÂKÎ : d. ? - öl. 1087 / 1676

Bosna-Hersek'te doğdu. Asıl adı Süleyman olan Mezâkî, Mısır vâlilerinden Eyüp Paşa'nın akrabasıdır. Babasının adı belli değildir. Mezâkî evlidir ve çocukları vardır. Mustafa adındaki oğlunun da kâtiplik yaptığı bilinmektedir.

İlk tahsilini Bosna'da aldıktan sonra, Eyüp Paşa'nın yardımlarıyla İstanbul'a gelerek, Enderun'a girdi. Sarayda iyi bir öğrenim görerek, önce sipahi oldu, daha sonra bir çok paşanın yanında kâtiplik yaptı. Mezâkî Dede, Köprülüzâde Mehemmed ve Fâzıl Ahmed Paşa maiyetinde vazife yaptı. Divân hocalığı ve mukâbele-i süvâri makamında reislik görevinde bulundu. Safayî Tezkiresi'nde, Mezâkî'nin taşraya çıkıp, seyahatlerde bulunduğuna dikkat çekmektedir.

Rahat bir ömür sürdüğü bilinen Mezâkî, 1087 / 1676 yılında İstanbul'da vefat etti ve Galata Mevlevîhanesi'ne gömüldü. Vefat tarihini Safayî 1088 / 1677; Bursalı Mehmed Tahir 1086 / 1675; diğer kaynaklar 1087 / 1676 olarak gösterirler. Vefatına Sâbit tarih söylemiştir:

Ecel-i câm-ı mülin içdi Mezâkî (1087)

Rüşdî'nin de, Mezâkî Dede'nin vefatına tarihi vardır:

Bezm-gâh ola Mezâkî'ye cinân (1087)

Fennî ise onun vefatına şu tarihi söylemiştir:

Görünce Fenniyâ bir câm-ı memlû
Çekildi bezm-i dünyâdan Mezâkî (1088)

"Derviş Süleyman, Süleyman Dede Bosnavî, Bosnavî Süleyman" olarak bilinen Mezâkî'nin, belli bir şeyh veya tekkeye bağlandığına dair bilgi yoktur. Safayî, Belîğ ve Şeyhî, Mezâkî'nin Mevlevî olduğundan bahsetmezler. Esrar Dede, Ali Enver, Bursalı Mehmed Tahir, Nail Tuman'a göre ise Mezâkî, Mevlevî dervişidir.

O, devrin Mevlevî şeyhlerinden Arzî Dede (öl.1075 / 1664), Müneccimbaşı Ahmed Dede (öl.1113 /1071) ve başka Mevlevî dervişleriyle sohbetlerde, şiir meclislerinde bulunmuştur. Ahmed Mermer tarafından hazırlanan kitapta, Mezâkî'nin Mevlevîliğe meyilli bir Mevlevî muhibbi olduğu ifade edilmiştir. Çalışmamızda Mezâkî, vefatında Galata Mevlevîhanesi'ne gömülmüş olması, Esrar Dede Tezkiresi, Semahane-i Edeb ve Tuhfe-i Nâilî'deki bilgiler ve Divan'ındaki Mevlânâ ve Mevlevîlik hakkındaki şiirlerine dayanılarak, Mevlevî bir şâir olarak, kabul edilmiştir.

Müstakimzâde'nin ifadesine göre, Mezâkî, Belgradlı Mehmet Efendi'den hüsn-i hat dersi aldı; sülüs ve nesih meşk etti ve bunlarda icâzet alma derecesine vardı.

Mezâkî, Arzî Dede ve Müneccimbaşı Ahmed Dede'den kimya da tahsil etti. Vecdî (öl.1080 / 1669), Fehîm-i Kadîm (öl. 1058 / 1648), Meyyâl (öl.1080 / 1669), Neşâtî (öl.1085 / 1674) gibi şâirlerle arkadaşlığı vardır. Safayî, onun hemen her fende bilgi sahibi, şiir ve nesir yazmada yetenekli olduğunu ve devrinde kabul gördüğünü yazar. Rind-meşrep bir şâir olan Mezâkî'nin, Neşâtî'ye nazîreleri vardır. Şâirin bilinen tek eseri mürettep *Divan*'ıdır. Divan'da 29 kaside, 441 gazel, 9 tarih, 1 kıt'a, 1 rubaî, 1 müseddes, 12 müfred bulunmaktadır. Divan'ında yer alan mevlevîyâne, ârifâne ve âşıkâne gazellerinde aruzu ve dili ustalıkla kullandığı, devrin üstat şâirlerinden olduğu, Divan şiirinin renkli hayal dünyasını ustalıkla yansıttığı görülür. Hem devrinde, hem de daha sonraki devirlerde meşhur olan Mezâkî, kendinden sonra gelen şâirleri de etkilemiş ve pek çok şiiri tanzîr edilmiştir.

Kay. : SE, 220-221. NA, 380-385. OM, 2 / 417. TŞM, 476-477. OT, 3 / 528. DEİS, 290-291. SO, 5 / 1538. ŞŞ, 1 / 695. MN, 389a-b. TN, 2 / n. 3937. TŞ / SA, 556. Ahmet Mermer, *Mezâkî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Divân'ının Tenkidli Metni*, Ankara 1991, s.19-37.

MÎRÎ : d. ? - öl. 1128 / 1715

Asıl adı Mehemmed olup, Manisa'da doğdu. Ailesi ve hayatı hakkında bilgi yoktur. Scill-i Osmanî'de ve Tuhfe-i Nâilî'de bildirildiğine göre, Mevlevî dervişlerindendi. Mîrî'nin hangi Mevlevîhanede bulunduğu ve kime intisap ettiği belli değildir. Ayrıca nerede vefat ettiği ve nereye gömüldüğü de bilinmemektedir.

Mehmet Süreyya ve Nail Tuman'a göre, *Divan* sahibi bir şâirdir. Tezkirelerde hakkında bilgi olmayan Mîrî'nin devrinin 2.dereceden şâirlerinden olması muhtemeldir.

Kay. : SO, 4 / 1093. TN, 2 / 4109.

MUHLİS : d. ? - öl. 1124 / 1712

Asıl adı Mehemmed olup, İzmir'de doğdu. Mevlevî büyüğü Sakıb Mustafa Dede (öl. 1148 / 1735)'nin oğludur. Genç yaşta vebaya yakalanarak vefat eden Muhlis'in hayatı hakkında bilgi yoktur.

Kaynaklarda Mevlevî olduğu belirtilen Muhlis, muhtemelen babası tarafından yetiştirilmiştir.

Aşağıda sadece 1 beyti verilen vefat tarihini, kendisi yazmıştır.

Rûzigâr-ı zûr-kârın seyr idin hengâmesin
K'âteş-i hicrân saldı külbe-i ahzânıma

Bu şiirinden anlaşıldığına göre, aruza ve dile hakimiyet, ustalıklı söyleyiş açısından devrin orta seviyede şâirlerindendi. Kaynaklarda yer alan, Türkçe gazelinde ise aruza hakim olduğu görülür. Fakat söyleyiş açısından gene orta seviyededir.

Kay. : SE, 224-225. TŞM, 482. TN, 2 / n. 3903.

MUKÎM : d. ? - öl. 1130 / 1717

Asıl adı Mehemmed olup, İstanbul'da doğdu. Lefkoşe Mevlevîhanesi şeyhi Dânişî Ali Dede (öl.1095 / 1683)'nin oğlu idi. Siyahî Mustafa Dede (öl.1122 / 1710) terbiyesinde yetişip, Mevlevî oldu ve Bostan-ı Sanî (öl. 1117 / 1705) tarafından Afyon Mevlevîhanesi'ne şeyh olarak atandı. Daha sonra, Ankara Mevlevî Zâviyesi'ne nakledildi. Bir müddet sonra Tokat Zâviyesi'ne gönderildi. Ömrünün sonuna kadar Tokat'ta kalan Mukîm Dede, burada vefat

etti. Yerine oğlu, Abdülehad (öl. 1182 / 1768) geçti. Mukîm Dede'nin mezarı, daha sonra Tokat'tan İstanbul'daki Beşiktaş Hankâhı'na nakledildi.

Esrar Dede'nin şâirliğini beğendiği Mukîm'in, tezkirelerde Türkçe âşıkâne beyitleri vardır. Tezkirelerde yer alan bu beyitlerinden onun, Divan şiirinin hayal dünyasını yansıtabilme açısından, orta seviyede bir şâir olduğu görülür.

Kay. : SE, 217-218. TŞM, 471-472. İlhan Genç, Divân Edebiyatı'nda Bir Şiir Adası: Kıbrıs, *3. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*, 13-17 Kasım 2000, KKTC., s. 168.

MÛSÂ : d. ? - öl. 1131 / 1718

Doğum yeri ve ailesi hakkında bilgi yoktur. Hayatı hakkında bilgi bulunmayan Musa Dede, kaynaklarda ifade edildiğine göre Mevlevî dervişiydi. Koca Mustafa Paşa Camii civarında oturdu. Yenikapı Mevlevîhanesi'nde gömülüdür.

Hayatı ve Mevlevîliği hakkında yeterli bilgi bulunmayan Mûsâ'nın, vefatında, Yenikapı Mevlevîhanesi'ne gömülmesi, bu Mevlevîhane dervişlerinden olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

Kaynaklarda na'tlarının olduğu ve na'tleriyle devrinde meşhur olduğu bildirilen Mûsâ Dede'nin şiirlerinden örnek bulunmamakla birlikte, devrinin 2.derece şâirlerinden olması muhtemeldir.

Kay. : MN, 411a-b. TN, 2 / n. 4088.

NÂCİ : d. 1042 / 1632 - öl. 1123 / 1711

Sakıb Mustafa Dede, Esrar Dede ve Ali Enver'e göre, Bursa'da; Sâlim ve Nail Tuman'a göre, Konya'da doğdu. Asıl adı Ahmed'tir. Kaynaklar, Konyalı Hızır adında bir zatın oğlu olduğunu belirtirler. Ailesi ve tahsili hakkında bilgi yoktur.

Nâci Ahmed külah ve tennûre giyerek, Kasımpaşa Mevlevîhanesi şeyhi Zihni Dede (öl.1073 / 1662)'ye bağlandı. Nâci Ahmed Dede, şeyhinin terbiyesinde yetiştikten sonra şeyhi ile beraber hacca gitti. Şeyhinin Mısır'da vefatı üzerine İstanbul'a döndüğünde, Arzî Mehemmed Dede (öl. 1075 / 1664)'nin hizmetinde bulundu. 1071/ 1660 yılında Beşiktaş Mevlevihanesi'ne şeyh olarak atandı ise de, 1073 / 1662 yılında Kırım Savaşı'na katılmak üzere orduya girdi. 1075 / 1664 yılında İstanbul'a dönerek, Galata Mevlevîhanesi şeyhi oldu. Fakat bu uzun sürmedi ve / 1671'de Konya'dan gelen bir emirle buradaki şeyhliği kaldırıldı ve 1090 / 1679'da Yenikapı Mevlevîhanesi'ne tayin edildi. Buradaki şeyhliği sırasında Fatih Cami'nde Mesnevî okuttu ve halkı irşat etti. Şeyhliğinin sonlarına doğru, ihtiyarladığı için mesnevîhânlık görevine Bolvadinli Ahmed Dede (öl.1120 / 1708)'yi vekil tayin edip, şeyhlik hizmetini terk etti ve inzivaya çekildi.

Nâci Dede, 33 sene şeyhlik yaptıktan sonra İstanbul'da vefat etti ve Mevlevîhane bahçesine gömüldü. Vefat tarihini Salim, Nail Tuman, Mehmed Süreyya 1123 / 1711; Esrar Dede 1120 / 1708 olarak gösterir. Mezar taşındaki kitâbenin son mısraı şudur:

Göçdi firdevse hemîn Ahmed Dede (1042)

Tezkire yazarları onun, Türkçe ve Farsça şiir söylemede yetenekli olduğunu ifade ederler. Nâci Dede, Arzî Mehemmed Dede (öl. 1075 / 1664), Fâzıl Halil Dede (öl. 1088 / 1677), Kârî Ahmed Dede (öl. 1120 / 1708) ile sohbetlerde bulundu. Kabiliyeti sayesinde kısa zamanda edebiyat camiasında isim yaptı. Aşağıdaki âşıkâne beyti, İstanbul'un âlim ve şeyhleri arasında çok meşhur oldu, böylece isim ve şöhreti yayıldı.

Nâye âhenk etti mutrıp devr edip câm-ı şarâb
Mevlevîler gibi girdiler semâ'a her habâb

"Konyalı Nâci Dede" diye de tanınır. Kaynaklara göre, "Konyalı" diye tanınması Mevlevîliğinden dolayıdır. Ayrıca, bir kurtuluş yolu olarak Mevlânâ'ya baş eğmesinden dolayı da, şiirde Nâci mahlasını aldı. Esrar Dede, Nâci Dede'nin mükemmel bir *Divan*'ının olduğunu ve şiirlerinin devrinde kabul gördüğünü söyler. Tezkirelerde yer alan sofiyâne, âşıkâne şiirlerinde, aruzu düzgün kullandığı, Mevlevîlik unsurlarını ustalıkla işlediği görülür.

Kay. : SE, 230-231. TŞM, 494. DEİS, 311. SO, 4 / 1219. ŞŞ, 2 / 423. YM, 135-138. MN, 416b. SNM, 2 / 149. TŞ / S, 662-663.

NASÎRÂ : d. ? - öl. 1050 / 1640

Asıl adı ve doğum yeri belli değildir. İlk tahsilini İran'da gördü. Osmanlı ülkesine bir kaç kez geldi. Abdülhafız Tefsirî ve Cünûnî Dede (öl. 1030 / 1620)'nin talebesi oldu. Abdülvehhab-ı Hemedânî (öl. 954 / 1547)'nin yeğenidir. Nasîrâ, amcası Abdülvehhab-ı Hemedânî'nin Şam'da Mevlevî olduğunu duyunca onun yanına giderek, Mevlevî oldu.

Derviş Dede (öl. 1000 / 1591) ve Hicazî Dede(öl. ?)lerden mesnevî tahsil etti. Bağdatlı Ruhî (öl.1014 / 1605) ve Samtî (öl. 1040 / 1630) ile seyahatlerde bulundu. İranlı şâir Sâib (öl. 1065 / 1654)'in daveti ile Tebriz'e gitti.

Devrinde, Mevlevîliği yayma gayretleri ile tanındı. Bağdat Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yaptı. Burada vefat etti ve Mevlevîhaneye defnedildi.

Üç dilde şiir yazan Nasîrâ Dede'nin, Esrar Dede'ye göre *3 Divan*'ı mevcuttur. Ancak Divan bugün elde mevcut değildir. Ayrıca, Farsça rubaîleri de vardır. Tezkirelerde yer alan Farsça şiirlerinden bu dile vâkıf olduğu anlaşılmaktadır.

Kay. : SE, 229. TŞM, 491. TN, 2 / n. 4317. SNM, 2 / 185.

NAZMÎ : d. ? - öl. 1125 / 1713

Asıl adı Hasan olup, Saraybosnalıdır. Saraybosna Mevlevîhanesi'nde Tevekkülî Dede (öl.?)'ye intisap ederek, Mevlevî oldu. Mevlevîhanede Mesnevî okutmakla ve tarikata hizmetle vaktini geçirdi. Sonra Mısır'a gitti ve Kahire Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yaptı. Kahire Mevlevîhanesi'nde ne kadar şeyhlik yaptığı belli değildir. Kaynaklar, onun ömrünün sonunda İstanbul'a döndüğünü ve burada vefat ettiğini söylerler.

Esrar Dede'ye göre *Divan* sahibi bir şâir olup, nesir de yazardı. Kaynaklarda yer alan şiirlerinde şâirin, aruza hakim olduğu, söyleyiş açısından ise orta seviyede bulunduğu görülmektedir.

Kay. : SE, 233. TŞM, 497. SO, 4 / 1241. ŞŞ, 2 / 426. MN, 424b. TN, 2 / n. 4336.

NEHCÎ : d. ? - öl. 1127 / 1715

Asıl adı Mustafa olan Nehcî Dede, Peygamber sülalesindendir. Safayî ve Salim'e göre, Besni'de, Ali Enver ve Esrar Dede'ye göre Belen'de doğdu. Gençliğinde Cihangirli Hasan Efendi'ye bağlı bir Halvetî dervişi idi. Hasan Efendi'nin vefatından sonra, Mevlevîliğe meyl etti. Kaynaklarda Mevlevî olduğu ve Mevlevîhanede Mesnevî dersleri verdiği söylenen Nehcî Dede'nin, kimden el aldığı ve hangi Mevlevîhanede bulunduğu belli değildir. Hayatı hakkındaki bilgiler bunlarla sınırlı olup, nerede vefat ettiği de bilinmemektedir.

Peygamber soyundan olduğu için, "Şerif Nehcî" diye tanınan mutasavvıf bir şâirdir. *Divan* sahibi bir şâir olup, Divan'ında bulunan şiirleri daha ziyade âşıkânedir. Kendi el yazısı ile yazdığı Divan'ının yazma nüshaları, İstanbul Üniv. Ktp. T.Y. Nu : 188, 780 / 5, 2929'da kayıtlıdır.

Tezkirelerde bulunan şiirlerinden, ustalıklı söyleyiş ve dile hakimiyet bakımından devrin orta seviyedeki şâirlerinden olduğu anlaşılmaktadır.

Kay. : SE, 237. TŞM, 505-506. TN, 2 / n. 4492. TŞ / SA, 668. TŞ / S, 712. NA, 497.

NESÎB : d. ? - öl. 1126 / 1714

Asıl adı Yusuf olup, seyyidler soyundan Konyalı Şeyh Ömer adlı bir zatın oğludur. Tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul'a giderek, bazı velilerle beraber oldu. Sadrazam Siyavuş Paşa'ya hocalık yaptı. Sultan IV. Mehmet zamanında çıkan kargaşa yüzünden, 1688 yılında IV. Mehmed'in tahttan indirilmesi ile son bulan Yeniçeri isyanında Siyavuş Paşa'nın katline üzülerek, Mısır'a gitti.

Burada Müneccim Ahmed Dede (öl. 1113 / 1701) ile birlikte, o zaman Mısır Mevlevîhanesi'nde şeyh olan Mevlevî büyüklerinden Kıbrıslı Siyahî Mustafa Dede (öl. 1122 / 1710)'ye bağlandı. Orada sikke giyerek, Mesnevî okuttu. Mekke Mevlevîhanesi'ne şeyh olarak atanan Müneccim Ahmed Dede'nin derslerine de devam etti. Burada bir müddet kalıp, astronomi öğrendikten sonra, Mevlânâ'nın Türbesi'ni ziyaret etmek üzere, Konya'ya uğradı. Oradan Bostan Çelebi (öl. 1171 / 1705) ile beraber yola çıktı. Onunla beraber Hacca da gitti. Bostan-ı Sâni Çelebi, Nesîb Dede'nin kudret ve faziletini görerek, kendisini "Kârî-i Mesnevî" tayin etti, daha sonra sırasıyla Ankara 1021 /1612, Şam 1023 / 1614 ve Mısır Mevlevihaneleri'ne şeyh olarak atandı. Sadreddin Çelebi'nin şeyhliği sırasında Konya'ya getirtilerek, ser-tarik hizmetine alındı. 1123 / 1711 yılında Yenikapı Mevlevîhanesi'ne tayin edildi. Vefatında Mevlevîhane'ye gömüldü. Seyyid Vehbî vefatına şu tarihi düşürmüştür:

Geldi bir mısra' derûna feyz-i Mevlânâ ile
'Arş ola rûh-ı Nesîb-i Mevlevîye cilve-gâh (1126)

Kaynaklar, Yusuf Nesîb Dede'nin talik yazıda ustalığı konusunda birleşirler. Hatta, onun meşhur Mevlevî hattatlarından Cevrî'den bile üstün olduğu vurgulanır.

Nesîb Dede, devrinde Mesnevî okutuşundaki düzgün ifade ve edası ile meşhurdu. Felsefe ve tasavvuf bilgilerine de vâkıftı. Önceleri mahlası Rif'atî olan Yusuf Dede, sonradan Nesîb mahlasını aldı. *Divan* sahibi bir şâir olup, Divan'ın yazma nüshası, İstanbul Üniv. Ktp. T.Y. Nu : 2887 / 1, 1713 / 1'de ve Süleymaniye Ktp. Hâlet Ef. Kitaplığı, No : 660'da kayıtlıdır. Üslûp ve ifadesinde his inceliği ve hayal zenginliği vardır, şiirleri akıcıdır. Mevlevîyâne, sofiyâne ve ârifâne şiirleri vardır. 1120 / 1708 yılında Hz. Ali'nin veciz sözlerini ârifâne bir surette şerh ettiği, *Rişte-i Cevâhir* adlı bir eseri vardır. Nesîb Yusuf Dede, Rişte-i Cevâhir'ine Besmele, Hamdele ve Salvale ile başlar. Sonra Peygamber'e na't söyler.Rişte-i Cevâhir'in pek çok yazma nüshası bulunmaktadır. Ayrıca, tarih düşürmede de ustadır. Şam Tekkesi'ne şeyh olduğunda şu tarihi söylemiştir:

Tekke-i Şâm'a gelince kâmım oldu inzivâ
Kâ'betü'l-uşşâkda bak şeyh-i pâk oldu Nesîb (1023)

Divan'ında yer alan şiirlerinde şâirin, aruzu düzgün kullandığı, dile hakim olduğu, Mevlevîlik unsurlarını şiirine soktuğu, Divan şiirinin hayal dünyasına uygun şiirler yazabildiği görülür.

Kay. : SE, 231-232. NA, 455-458. OM, 2 / 450. TŞM, 495. DEİS, 334. SO, 4 / 1250. YM, 142-145. TH, 754-755. TN, 2 / 4280. TŞ / SA, 641. TŞ / S, 692-693. MN, 422. SNM, 2 / 244. ŞŞ, 2 / 511. Selâhaddin Hidayetoğlu, Nesîb Dede, Hayatı, Eserleri ve Divân'ının Tenkidli Metni, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 1996, s. 7-21.

NEŞÂTÎ: d. ? - öl. 1085 / 1674

Asıl adı Ahmed olan, Neşâtî Edirne'de doğdu. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 16.yüzyılın sonlarında ya da, 17.yüzyılın başlarında doğmuş olmalıdır. Kaynaklarda ailesi hususunda hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Neşâtî'nin gençliğinde iyi bir tahsil gördüğü, Arapça ve Farsça'yı iyi bildiği, eserlerinden anlaşılmaktadır.

Çocukluk ve gençlik yıllarını Edirne'de geçiren şâir, daha sonra Gelibolu'ya giderek, devrinin Mevlevî büyüklerinden Ağazâde Mehemmed Efendi (öl. 1063 / 1652)'ye intisap edip, ondan ders aldı. Şeyhinin vefatından sonra seyahatlerde bulunarak, Konya'ya da gitti ve Mevlânâ'nın Türbesi'ni ziyaret etti.

Şâir, Mevlevîliğe intisap ettikten sonra, özellikle Mevlânâ'nın eserlerini okudu. Kısa bir süre içinde etrafına aydınlar toplandı. 60 sene civarında halkı irşat etti ve talebe yetiştirdi. Neşâtî, Konya'ya gidişinden bir süre sonra;

Oldı yümn ile Neşâtî mevlevîye râhber (1081)

tarih mısraının gösterdiği 1081 /1670 tarihinde Edirne, Muradiye Mevlevîhanesi şeyhliğine atandı. Vefatına kadar, burada 4 yıl şeyhlik yaptı. Vefatına kendi talebelerinden ve dostlarından 20'den fazla kişi tarih düşürmüş olup, bunlar arasında Nâbî'nin söylediği;

Neşâtı gitti devrânın (1085)

en manalı olanıdır. Edirne Mevlevîhanesi'nde gömülüdür.

Türkçe ve Farsça şiirleri vardır. Önceleri Semendî mahlasını kullanırken, sonradan Neşatî mahlasını kullandı. Şâirin önceki mahlâsını terkediş nedenini Safayî, Tezkiresi'nde şöyle anlatır: Mahlâsı "Semendî" olmagla ol asrın şeyhülislamına bir kaside-i garra verdikde ol müftî-i müşkil-güşâ kasideye ziyade tahsîn idüp buyurur ki: Çelebi bir müstaid âdeme benzersin, lâkin Semendî at canbazı demektir, şimden sonra mahlâsın "Neşâtî" olsun der.

Neşâtî'yi şöhrete ulaştıran en önemli eseri, *Divan*'ıdır. Divan'ında 21 kasidesi, 2 mesnevîsi, terkibibent şeklinde 2 mersiyesi, 128 gazeli, 4 tarihi, 11 rubaîsi vardır. Divan'ında yer alan şiirleri, aruza ve dile hakimiyet, hayal dünyasındaki incelik, akıcılık, Divan şiirinin estetiğini yansıtma, ustalıklı söyleyiş açısından mükemmeldir. Neşâtî'nin ayrıca 187 beyitlik *Hilye-i Enbiyâ* adlı mesnevîsi, 144 beyitlik *Edirne Şehrengizi*, Farsça kuralları anlatan *Kavâid-i Düriyye*, *Şerh-i Kasâid-i Örfî (Şerh-i Müşkilât-ı Örfî)* adlı eserleri vardır.

Şiirlerinde bağlı bulunduğu Mevlevî tarikatının dünya görüşünü yansıtan Neşâtî, aynı zamanda güçlü bir Divan şâiridir. Tasavvufî gazelleri, Türk tasavvuf felsefesinin şiire aksetmiş en kuvvetli söyleyişlerindendir. Neşâtî, şiirindeki âhenk, hayal zenginliği, duyuş inceliği, kuvvetli üslûbuyla

yetiştirici bir vazife görmüş, klâsik edebiyatın bir çok şâirine şiir sanatı hakkında bilgiler vermiş, kısacası klâsik şiirin şifâhî nazariye üstatlarından olmuştur. Şâirin Türk şiirine getirdiği en büyük yenilik, 16.yüzyılda İran'da başlayan ve "Hint Üslûbu"denen, Sebk-i Hindî akımını benimsemesidir.

Kendi zamanında ve sonraki asırlarda şiirlerine bir çok büyük şâir tarafından nazîre yazılan şâir, özellikle Nazîm, Nâilî, Fehim, Nedim, Şeyh Galip gibi şâirleri etkilemiştir.

Kay. : SE, 226-228. NA, 458-465. OM, 2 / 445. TŞM, 484-491. E / FR, 240-242. DEİS, 335. SO, 4 / 1251. ŞŞ, 1 / 569-570. TŞ / M, 59. MN, 422b. TN, 2 / n. 4294 - 4905. EŞ, 313-315. TŞ / R, 99. TŞ / SA, 613-614. N, 7-19. Mahmut Kaplan, *Neşâtî Divanı*, İzmir 1996, s. 1-180.

PÎRÎ : d. ? - öl. 1050 / 1640

Asıl adı İsa olup, Derviş Pirî lakabıyla tanındı. Ailesi ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Seyahate meraklıydı, uzun süre Bağdatlı Ruhî (öl. 1014 / 1605)'yle birlikte seyahat etti. Şam'da vefat etti ve oraya gömüldü.

Hayatı hakkında çok az bilgi olan Pîri, Reşkî Dede (öl. 1108 / 1696)'ye yazdığı nazîreleriyle tanındı. Türkçe âşıkâne gazellerindeki beyitleri sehl-i mümteni'dir. Esrar Dede'nin şiir ve nesirde yetenekli olduğunu belirttiği Pîri Dede'nin, tezkirelerde yer alan mevlevîyâne şiirlerinde aruza ve dile hakim olduğu, ustalıklı bir söyleyiş sergilediği görülür.

Kay. : SE, 19-20. TŞM, 68-69. TN, 1 / n. 475.

RAHMETÎ : d. ? - öl. 1030 / 1620

Asıl adı Rahmetullah olan Rahmetî, Rumeli Serez'de doğdu. Önceleri Serez camilerinde hatiplik yaparken, Mevlevîliğe meyl ederek, Adnî Dede (öl. 1095 / 1683)'nin Gelibolu Mevlevîhanesi'nde bulunduğu sıralarda, ona hizmette bulundu. Şeyhi Adnî Dede'nin, Belgrat Mevlevîhanesi'ne nakl edilmesi üzerine, onun yerine şeyh oldu. Ne kadar şeyhlik yaptığı belli değildir. Sicill-i Osmanî yazarı, onun İskilip ve Gelibolu Mevlevîhaneleri'nde şeyhlik yaptığını ifade eder.

Rahmetî, Konya'ya giderek, Mevlânâ Dergâhı ve Şems-i Tebrizî Tekkesi'nde mesnevîhânlık da yaptı. Dönüşünde Üsküp Mevlevîhanesi'ne şeyh oldu. Şeyhliğinin hangi yıla denk geldiği bilinmemektedir. Daha sonra Gelibolu Mevlevîhanesi'ne nakledildi. Burada vefat etti ve Mevlevîhane Mezarlığı'na gömüldü.

"Rahmetî" ve "Rahmî Dede" olarak tanınan şâirin, Sefîne ve Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'de Türkçe tasavvufî, mevlevîyâne şiirleri vardır. Tezkirelerde yer alan bu şiirlerinde şâirin aruza ve dile hakim olduğu, şiirlerine Mevlevîlik unsurlarını ustalıkla kattığı görülmektedir.

Kay. : SE, 83-84. TŞM, 213-214. TN, 2 / n. 1361. SNM, 2 / 217. SO, 4 / 1343.

RECEB : d. ? - öl. 1100 / 1688

Konya'da doğdu. Ailesi hakkında bilgi yoktur. Abdülhalim Çelebi (öl. 1090 /1679)'nin terbiyesinde yetişerek, Mevlevî oldu. Konya'da uzun müddet tekkeye hizmet etti ve Mesnevî istinsah etmekle meşgul oldu. Vefatında Konya Mevlevîhanesi Mezarlığı'na gömüldü.

"Derviş Receb Tarikatî Dede" olarak tanındı. Güzel yazısı vardı ve talik yazmada usta idi. Tezkirelerde yer alan âşıkâne ve mevlevîyâne kıtalarından onun, Divan şiirinin estetiğini ve hayal dünyasını yansıtma açısından orta seviyede bir şâir olduğu anlaşılır.

Kay. : SE, 87. TŞM, 220-221. SO, 5 / 1624. TH, 202. TN, 1 / n. 1346.

REŞKÎ : d. ? - öl. 1108 / 1696

Asıl adı Ali olup, İstanbul'da doğdu. Enderun'da yetişip, Kapudan Mustafa Paşa'ya mühürdarlık yaptı. Bu görevden ayrılıp, Şam'a ve Konya'ya seyahatlerde bulundu. Konya'ya seyahati sırasında Abdülhalim Çelebi (öl. 1090 / 1679)'ye intisap ederek, Mevlevî oldu ve burada uzlete çekildi. Mevlevî olduktan bir müddet sonra, Hicaz, Halep, Mekke, Medine'ye seyahatlerde bulundu. Dönüşünde Konya Mevlevîhanesi'ne geldi ve burada vefat etti.

Sâlim'in şâirliğini medhettiği Reşkî Dede'nin tezkirelerde, Türkçe âşıkâne şiirleri yer alır. Ayrıca Esrar Dede Tezkresi'nde, Derviş İsa Pirî (öl.1050 / 1640)'nin bir gazeline nazîresi de vardır. Bu şiirlerinde onun, aruza ve dile hakim olduğu, renkli, ustalıklı bir söyleyişe sahip bulunduğu görülür.

Kay. : SE, 84-85. NA, 128. TŞM, 215-216. SO, 5 / 1386. ŞŞ, 2 / 237. MN, 231b. TN, 1 / n. 1393. TŞ / S, 323.

RÜSÛHÎ : d.? - öl. 1041 / 1631

Asıl adı İsmâil olan Rüsûhî, Ankara'da doğdu ve ilk tahsilini burada gördü. Doğum tarihi ve ailesi hakkında kesin bilgi yoktur. Yalnız babasının Ahmed Efendi adlı bir zat olduğu bilinmektedir. Arapça, Farsça ve devrinin geçerli bilimlerine vâkıftı. Tasavvufa ilgi duyarak, önce Bayramî tarikatına girdi. Daha sonra Mevlevîliğe intisap edip, Bostan Çelebi (öl. 1040 /1630)'den hilâfet alarak, 1019 /1610 yılında Galata Mevlevîhanesi'ne şeyh oldu. 1041 / 1631 yılında vefatına kadar bu görevde kaldı. Vefatında Galata Mevlevîhanesi Mezarlığı'na gömülmüş olup, burada bir türbesi vardır.

Tasavvuf ve bilim tarihinde de şöhretli olmakla birlikte asıl şöhretini, Mesnevî şerhi ile kazanan Rüsûhî Dede'ye "Hazret-i Şârih" ünvanı verildi.

Rüsûhî Dede, Mesnevî'yi vahdet-i vücût bakış açısıyla şerh etmiş olduğundan, bu eser en önemli mesnevî şerhi olarak bilinir.

Rüsûhî Dede Mesnevî şerhine başlamadan önce, Mesnevî'deki Arapça beyitleri, ayet ve hadisleri bir araya toplayarak *Câmiü'l-Âyât* ismiyle bir risâle oluşturmuş, daha sonra açıklanması gereken beyit ve kelimeleri izah maksadıyla *Fâtihü'l-Ebyât* adlı ikinci bir risâle yazmıştır. Daha sonra bu 2 risâlenin birleştirilip genişletilmesiyle, *Mecmuâtü'l-Letâif ve Ma'muretü'l-Maârif* adını verdiği Mesnevî Şerhi meydana gelmiştir. Eser 6 büyük cilt halindedir ve İstanbul'da 1289 tarihinde basılmıştır. Ayrıca, Rüsûhî'nin *Miftâhü'l-Belâga ve Misbâhü'l-Fesaha* adlı edebiyata dair bilgi veren 2 eseri daha vardır. *Hüccetü's-Semâ* ve *Minhâcü'l-Fukarâ* ise sema hakkında bilgi verir. Bu 2 eser de, Bulak'da 1256 yılında basılmıştır. Bunlardan başka, *Nisâb-ı Mevlevî, Zübdetü'l- Füsûs, İzahü'l-Hikem, Hadîs-i Erbaîn Şerhi* ve tercümeleri vardır. Fakat bütün bunların içinde en meşhur olmuş eseri, Mesnevî şerhi'dir.

Rüsûhî kelimesi ebced hesabıyla, 897 /1491 yılına yani, Galata Mevlevîhanesi'nin kuruluş tarihine denk geldiği için, şâir tarafından mahlas olarak seçilmiştir. Bir divan oluşturacak sayıda şiirleri olduğu kaynaklarda ifade edilmişse de, bunlar henüz ele geçmemiştir. Tezkirelerde, Farsça ârifâne, Türkçe mevlevîyâne şiirleri kayıtlıdır. Bu şiirlerinden Farsça'ya vâkıf olduğu ve bu dilde akıcı şiirler yazdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kaynaklarda yer alan Türkçe mevlevîyâne kaside ve beyitlerinde de, aruza ve dile hakim olduğu, Mevlevîlik unsurlarını ustalıkla kullandığı görülmektedir.

Kay. : SE, 80-83. OM, 1 / 24. TŞM, 209-213. SO, 3 / 817. MN, 231a. TN, 1 / n. 1387. SNM, 2 / 37. Mustafa İsen, "Ankaralı Divân Şâirleri", *Ötelerden Bir Ses*, s. 111-112.

SÂBİR : d. ? - öl. 1091 / 1680

Asıl ismi Mehemmed olan Sâbir, Gelibolu'da doğdu. Gelibolu Mevlevî Dergâhı şeyhi Ağazâde Mehmed Dede (öl. 1063 / 1652)'nin kardeşi Mustafa Efendi'nin oğludur. Mevlevî çevresinde bulunan Sâbir, burada tahsilini tamamladı. Ağazâde Mehemmed Dede'nin vefatı üzerine 1063 / 1652 yılında dergâha şeyh oldu. Sonra Minkarîzâde Yahya Efendi (öl.?), kendisine müderrislik verdiyse de, o kısa bir süre müderrislik yapıp, şeyhliği tercih ederek, tekkesine çekildi. 1076 / 1665 yılından sonra değişik yerlerde kısa süreli müderrislikler yaptı. Daha sonra Bosna, Sofya, Filibe kadılığı görevlerinde bulundu; sonra tekrar şeyhliğe döndü. Gelibolu'da vefat etti ve Nâil Tuman'a göre, Yazıcızâde'nin kabri civarında gömüldü. Vefat tarihi Beliğ'e göre 1091 / 1680, Safayî ve Esrar Dede'ye göre 1090 / 1679 yılıdır.

Âlim, musikişinas, hattat bir şâir olan Sâbir Dede, ilk önce Parsâ, daha sonra Sâbir mahlasını kullandı. Safayî'nin Tezkiresi'nde onun bilhassa şiir ve nesir yazmada yetenekli olduğunu söylediği, mürettep *Divan* sahibi olan şâirin, Divan'ının yazma nüshaları, İstanbul Üniv. Ktp. T.Y. Nu: 1685, 2937, 9840'da kayıtlıdır. Ayrıca, Celâl Şirvanî'nin *Gül ü Nevrûz*'unu tercüme

etmiştir. Melek Ahmed Paşa adına yazdığı *Şerh-i Tasavvurat* adlı bir eseri daha vardır. Farsça didaktik şiirleri, Amcası Ağazâde Mehemmed Dede'ye yazdığı Türkçe bir tahmisi ve Türkçe âşıkâne, mevlevîyâne şiirleri vardır. Divan'ında yer alan bu şiirlerinde, onun aruza ve dile hakim olduğu, Divan şiirinin estetiğini yansıttığı görülür.

Güzel sesli olup, musikiye de düşkünlüğü vardı. Kaynaklarda 10 kadar da beste yaptığı kayıtlı olan Sâbir Dede'nin günümüze hiç bir bestesi ulaşmamıştır.

Kay. : SE, 129-131. AMDŞ, 391-392. NA, 196. OM, 1 / 48. TŞM, 293-297. ŞŞ, 1 / 531. SO, 5 / 1410. MN, 129a. TN, 2 / n. 2229. TŞ / SA, 348-349. Necip Fazıl Duru, Sâbir Mehmed, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divân'ının Tenkidli Metni, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1994, s. 5-18.

SABÛHÎ : d. 992 / 1584? - öl. 1057 / 1647

Aslen Tokatlı olup, İstanbul'da doğdu. Asıl adı Ahmed olan Sabûhî, ilk dinî bilgileri ve eğitimini babası Eyüp Camiî hatiplerinden Tokadî Mehemmed Efendi (öl.?)'den aldı. Sonra, İstanbul'da tahsile başladı, tahsilini tamamladıktan sonra Eyüp civarında Bektaşî Kasım Dede'nin sohbet ve hizmetinde bulundu. Kasım Dede'nin vefatı üzerine, Konya'ya gitti Burada Bostan Çelebi (öl. 1040 / 1630)'ye bağlanarak, Mevlevî oldu. Mesnevî ve Divan-ı Kebîr'i okudu, Mevlevîlik usullerini öğrendi. Daha sonra Şam Mevlevîhanesi şeyhi Hamza Dede(öl.?)'nin hizmetine girdi, onun vefatı üzerine bu Mevlevîhaneye şeyh oldu.

Kaynaklarda onun bir gün Şam dışına çıkarak, dağlara gittiği, günlerce geri dönmediği; dervişlerin onu aramaya çıktıkları, nihayet ıssız bir yerde etrafında bir takım vahşi hayvanla buldukları ve onun bu halinden şeyhlerin korktuklarını anlayan Sabûhî Dede'nin hiç düşünmeden,

Beni Mecnûn kıyâs eylemen ey vahş ü tuyûr
Şerer-i âhım irişür dağılın yanımdan

beytini okuduğu ve bu sırada vahşi hayvanlar ve kuşların bir tuhaf hal içinde şeyhin yanından gittikleri anlatılır.

Sabûhî Dede, 1040 / 1630 yılında Şam'dan İstanbul'a giderek, Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi oldu. Burada 18 yıl şeyhlik yaptıktan sonra, vefat etti. Vefat tarihini Beliğ 1057 / 1647, Mucib 1054 / 1644 olarak gösterir.

Câm-ı bâkî Sabûhî nûş itdi (1054)

mısraı, vefatına tarih olarak söylenmiştir.

Hattatlığı da olan Sabûhî Dede, talik hattında iyiydi. Sabûhî Dede, rindmeşrep ve nüktedan bir şâirdir. Onun müridleri arasında şâir Ayşî (öl. 1060 / 1650) de bulunmaktadır. Kalender bir deviş olan Sabûhî'nin, Türkçe

ve Farsça *Divan*'ları vardır. Divanların yazmaları, İstanbul Üniv. Ktp. Nu : 3532, Millet Ktp. Ali Emirî Kit. Nu : 249'da kayıtlıdır. Türkçe ve Farsça olarak söylediği şiirleri kabul görmüştür. Ayrıca, Peygamber'e yazdığı na'tları vardır. Az şiir söylemekle birlikte kudretli bir şâir olduğu bilinen Sabûhî Dede'nin şiir tarzı, Samtî Dede (öl.1040 /1630) ve Bağdatlı Rûhî (öl. 1014 / 1605)'ye benzer. Şiirlerinde zaman zaman Fuzûlî (öl. 963 / 1555) tesiri de görülür. Dervişler arasında şöhret yapan, aşağıya bir beytini alınan gazeli, kaynaklarda onun edebî üstünlüğüne şahit olarak gösterilmiştir.

Devlet-i vuslat müyesser şüd merâ hengâm-ı ıyd
Şüd mübârek ber-men ez fazl-ı Hudâ eyyâm-ı ıyd

Mehmet Sarı tarafından Doktora Tezi olarak çalışılan, Türkçe Divan'ında 1 mersiye, 4 tarih, 1 mesnevî, 6 musamat, 85 gazel, 9 rubaî, 3 kıta, 6 müfred bulunmaktadır. Ayrıca bu Divan'ın arkasında onun, 1 Farsça kaside, 9 Farsça gazel, 9 Farsça rubaî, 1 Farsça kıta, 1 Farsça beyti yer almaktadır. İyi bir tahsil gördüğü, Türkçe, Arapça ve Farsça'yı çok iyi bildiği ve Mevlevî terbiyesiyle yetiştiği için, Divan şiirinin inceliklerine vâkıftı. Divan'ında bulunan şiirleri âşıkâne, mutasavvıfâne, samimi ve açıktır. O, aruza ve dile hakimiyet, üslûp ve söyleyiş açısından kudretli bir şâirdir.

Sabûhî Dede, *İhtiyârât-ı Mesnevî* adlı şerhini Şam'dayken yazmıştır. Bu şerh, Şam şeyhi İlmî Dede'nin Şerh-i Cezîre-i Mevlevîyye'sine nazîre olarak yazılmıştır. 4 ciltlik bu şerhin, Yenikapı Mevlevîhanesi'nde olan nüshası 1324 / 1906'da çıkan bir yangında yanmıştır. Diğer nüshası da, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, No: 2084-2086'da kayıtlıdır. Ayrıca 113 beyitlik bir *Sâkinâme*'si ve *Bülbüliyye*'si vardır.

Kay. : SE, 120-122. NA, 205. OM,.2 / 282. TŞM, 274-277. SO, 5 / 1413. ŞŞ, 1 / 147-148. YM, 118-127. TŞ / M, 41. TŞ / Y, 99. MN, 291a. TN, 2 / n. 2312. TŞ / R, 61. SNM, 2 / 76. RŞ,146. S. Nüzhet Ergun, *Sabûhî, Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul 1933, s. 10-97. Mehmet Sarı, Sabûhî Ahmed Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Türkçe Divân'ının Tenkidli Metni, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: G.Ü. 1992, s. 104-117.

SAFÂYÎ : d. ? - öl. 1100 / 1688

Asıl adı Mustafa olup, Kasımpaşa'da doğdu. Şeyh Halil Fazıl Dede (öl.1088 / 1677) tarafından yetiştirildi. Mevlevîhanede ne gibi hizmetlerde bulunduğu belli değildir. Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan Safâyî, vefatında Kasımpaşa Dergâhı'na gömüldü.

Esrar Dede'ye göre, hoş şiirleri, kabul görmüş sözleri vardır. Tezkirelerde yer alan Türkçe âşıkâne beyitlerinde, onun aruzu düzgün kullandığı, ustalıklı bir söyleyişe sahip olduğu görülür. Ancak, hakkında diğer tezkirelerinde bilgi bulunmayan Safâyî'nin, devrin 2.derece şâirlerinden olduğunu görülür.

Kay. : SE, 138-139. TŞM, 311-312. TN, 2 / n. 2360.

SÂFÎ : d. ? - öl. 1100 / 1688

Serez'de doğdu. Asıl adı Ahmed olup, Kerim Dede (öl.1080 / 1669)' nin yanında yetişti. Yenişehir Fenar Mevlevîhanesi şeyhlerinden Vecdî Dede (öl.1080 / 1669)'nin de hizmetinde bulundu. Mevlevîhanede hangi görevleri yaptığı belli değildir. Bu esnada Mânevî Dede (öl. 1000 / 1591) ve Mehemmed Dede (öl. 1080 / 1669) ile görüştü. Yenişehir Fenar Mevlevîhanesi'ne gömüldü.

Esrar Dede'ye göre, şiir ve nesir yazmada yetenekli olup, Türkçe ve Farsça ârifâne beyitleri vardır. Tezkirelerde bulunan Türkçe gazelinde şâirin aruzu ve dili düzgün kullandığı görülür. Divan şiirinin estetiğini yansıtması açısından ise devrin orta seviyede şâirlerindendir.

Kay. : SE, 139. TŞM, 312-313. TN, 2 / n.2264.

SÂHİB / SALİH : d. ? - öl. 1131 / 1718

Asıl adı Salih olup, Bursa'da doğdu. Bursa Mevlevîhanesi şeyhi Mehemmed Efendi (öl. 1114 / 1702)'nin oğlu, Zihni Salih Dede (öl.1073 / 1662)'nin torunudur. Bursa'da yetişti ve 1114 / 1702 senesinde babasının yerine burada şeyh oldu. Vefatından sonra yerine kardeşi Şeyhî Mehemmed Dede (öl.?) geçti. Sâhib Dede, Bursa Mevlevîhanesi'ne gömüldü.

"Salih-i Sânî" olarak tanınan Sâhib Dede'nin, Esrar Dede'ye göre mükemmel bir Türkçe *Divan*'ı vardır. Tezkirelerde yer alan Türkçe âşıkâne beyit, gazel ve kıtalarında onun aruzu düzgün kullandığı görülür. Ancak o, Divan şiirinin bu yüzyılda yetişen usta şâirleri yanında, gölgede kalmış, orta seviyede şâirlerdendir.

Kay. : SE, 93. TŞM, 229-230. SO, 5 / 1437. ŞŞ, 2 / 675. MN, 246. TN, 1 / n. 1659 - 2 / n. 2275. TŞ / SA, 308.

SÂİB : d. 1010 / 1601? - öl. 1065 / 1654

Tebriz'de doğan Sâib'in asıl adı Mehemmed Ali idi. Şems-i Tebrizî'nin torunlarındandır. Babası Mirza Abdurrahim bir tacir, amcası Şemseddin-i Tebrizî (veya Şems-i Sânî)'dir.

Sâib, Tebriz'de genç bir şâir olarak meşhur olduğu sıralarda, Isfahan'a göç etti. Isfahan'da tahsilini tamamlayan Sâib, genç yaşta hac için seyahate çıktı. Bağdat, Mekke ve Medine'de bulundu. Meşhed, Kazvin ve Tebriz'e de seyahatleri oldu. Sâib İran'a döndükten sonra, tahtta bulunan II. Şah Abbas'ın davetini kabul ederek, saraya intisap etti. Burada kendisine, Sultanü'ş-Şu'arâ ünvanı verildi. Konya'ya giderek, Bostan Çelebi (öl.1040 / 1630)'den el alıp, Mevlevî oldu. Tarikata hangi hizmetlerde bulunduğu belli değildir. İran'da vefat etti ve Tebriz Mevlevî Dergâhı bahçesine gömüldü.

"İsfehanî" lakabıyla meşhur oldu. *Divan*'ı vardır. Kendi el yazısı ile olan nüshası Karaçi'de 1391 / 1971 yılında basılmıştır. Sâib, şâirliği yanında İran şiirine hâkimiyeti ile de anılır. O, Mevlânâ'nın Divan'ını istinsah etmiş, Nizamî'nin *Hamse*'sinin mukayeseli bir metnini ortaya koymuştur.

Sâib, Azerî Türkçesi'yle yazdığı gazelleriyle 17.asır şâirleri arasında önemli bir yere sahiptir. Sâib, orijinal ve lirik gazeller yazmış olup, İran'daki Sebk-i Hindî akımını temsil eden edebî şahsiyetlerdendir. Çoğu şiirleri Fuzûlî'ye nazîre olmasına rağmen, yine de kendine özgülüğünü muhafaza etmiştir. Kaynaklarda bulunan, Türkçe âşıkâne gazellerinde onun aruza ve dile hakimiyet açısından orta seviyede bir şâir olduğu görülür. Tezkirelerde yer alan Farsça ârifâne ve mevlevîyâne gazelleri ise ustaca söylenmiştir. İran'da yetişmiş olan Sâib'in Farsça'ya hakim, bu dilde akıcı üsluba sahip, usta bir şâir olduğu görülür.

Kay. : SE, 122-125. TŞM, 282- 284. SO,.5 / 1437. Meserret Diriöz, *Sâib'in Türkçe Şiirleri*, İstanbul 1977, s. 7-28.

SAMÎ : d. ? - öl. 1097 / 1685

Asıl adı Yunus olup, Musulludur. Kaynaklarda Yunus Aleyhisselâm sülalesinden olduğu söylenir. Tahsilini tamamladıktan sonra, Musul ve Diyarbakır'da alaybeyi (beylerbeyi) oldu. Mustafa Paşa'nın daveti ile İstanbul'a giderek ona musahiplik yaptı. Gavsî Dede (öl.1109 / 1697)'nin şeyhliği sırasında Mevlevî oldu ve böylece Galata Mevlevîhanesi'ne girdi. İstanbul'dan memleketine gidip, Musul'da vefat etti. Vefatına, Talib Efendi'nin tarihi vardır:

Eyleyüp fülk-i vücûdın ma'dûm
Yutdı Yûnus Begi mâhî-i ecel (1097)

Mevlevî şâirlerinden olup, *Divan* sahibidir. Divan, İstanbul Üniv. Ktp. T.Y. No: 709'da kayıtlıdır. 7 oğlunun olduğu ve oğullarının Samî Dede'ye nazîrelerinin olduğu tezkirelerde bildirilmektedir. Kaynaklarda, Samî Dede'nin Türkçe ârifâne, tasavvufî şiirleri yer almaktadır. Bu şiirlerde şâirin, aruzu düzgün kullandığı görülür. Söyleyiş ve akıcılık açısındansa orta seviyede bir şâir olarak değerlendirilmelidir.

Kay. : SE, 99-101. NA, 142. TŞM, 241-242. SO, 5 / 1480. ŞŞ, 1 / 670. TN, 1 / n. 1699. TŞ / SA, 282.

SAMTÎ : d. ? - öl. 1040 / 1630

Asıl adı bilinmeyen Samtî, Konya'da doğdu. Konyalı bir Mevlevînin oğlu olup, Konya Mevlevîhanesi'nde yetişti. Semâî (öl. 996 / 1587), Şûrî (öl. 990 / 1582) ve Günahî Dede (öl. 988 / 1580)'lerin terbiye ve hizmetinde yetişerek Mevlevî oldu. İlmî Dede (öl. 1020 / 1612) ile Şam'a seyahat edip,

orada Ahmed Vefâyî Dede (öl. 1005 / 1596) ile tanıştı. Mevlevî olarak başka ne gibi işler yaptığı belli değildir. 90 yaş civarında Şam'da vefat etti. Şam Mevlevîhanesi'ne gömüldü.

Mevlevî şâir ve âriflerinden olup, son derece sessiz ve sakin olduğundan Samtî mahlasını aldı. Tezkirelerde güçlü bir şâir olduğu belirtilen Samtî Dede'nin, Farsça ârifâne beyitleri, Türkçe mevlevîyâne gazelleri vardır. Bu şiirlerinde Samtî Dede'nin aruza ve dile hakim olduğu, Mevlevîlik unsurlarını şiirinde ustalıkla kullandığı, Divan şiirinin estetiğini yansıtabildiği görülür.

Kay. : SE, 133-134. OM, 2 / 280. TŞM, 302-304. SO, 5 / 1481. TN, 2 / n. 2391.

SIDKÎ : d. ? - öl. 1050 / 1640

Asıl adı ve doğum yeri bilinmemektedir. Kaynaklarda büyük Mevlevî şeyhlerinden olduğu ifade edilmektedir. Ancak nerede ve hangi yıllarda şeyhlik yaptığı hakkında hakkında bilgi yoktur. Kaynaklar, vefatında Konya Mevlevîhanesi'ne gömüldüğünü söylerler. Buradan hareketle bu Mevlevîhanede, tarikata hizmette bulunduğu ve burada vefat ettiği söylenebilir.

Esrar Dede tarafından şiirleri devrinde güzel bulunmuş ve meşhur olmuştu. Tezkirelerde, Farsça tasavvufî kıtaları ve Türkçe mevlevîyâne şiirleri vardır. Kaynaklarda yer alan şiirlerinde, aruzu ve dili düzgün kullandığı görülür. Ayrıca Mevlevîlik unsurlarını şiirine başarıyla katmıştır. Ancak, devrin 2.dereceden şâirlerinden sayılmalıdır. Çünkü hakkında aşağıdaki kaynaklar dışında, yüzyılın diğer tezkireleri bilgi vermemişlerdir.

Kay. : SE, 134. TŞM, 305. TN, 2 / n. 2331.

SİYAHÎ : d. ? - öl. 1122 / 1710

Asıl adı Mustafa olup, Kıbrıslıdır. Lefkoşe Mevlevîhanesi şeyhi Dânişî Ali Dede (öl.1095 / 1683)'nin terbiyesinde yetişip, Mevlevî oldu. Konya'ya gidip, Mevlânâ Dergâhı'na hizmet etti. Oradan Afyon'a geçip, Sultan Divânî Dergâhı'na giderek, Şeyh Ebubekir Efendi(öl.?)'ye bağlandı. Daha sonra şeyhi Dânişî'nin Kudüs meşihatına nakledilmesi üzerine, onun yerine Kıbrıs, Lefkoşe Mevlevîhanesi'ne şeyh oldu. Bir müddet bu görevde bulunduktan sonra Gelibolu Mevlevîhanesi şeyhliğine tayin olundu. Daha sonra Kahire Mevlevîhanesi içinde düzensizlik vuku bulduğu sıralarda, buradaki nizamı sağlamak için 1098 / 1686 yılında Kahire Mevlevîhanesi şeyhliğine nakledildi ve uzun süre orada şeyhlik yaptı. Buradaki karışıklığı bitirip, bir düzen sağladıktan sonra yeniden, Lefkoşe Mevlevîhanesi şeyhliğine tayin edildi. Vefatında memleketi olan Lefkoşe Mevlevîhanesi'ne gömüldü. Vefatını Esrar

Dede 1122 / 1710, Sâlim 1123 / 1711 olarak gösterirler. Nesîb Yusuf Dede (öl.1126 / 1714), Siyâhî Dede'nin vefatına aşağıya sadece 2 beyti alınan bir mersiye söylemiştir:

Hümâ-yı rûhı ola lâne-sâz-ı kulle-i kurb
İde cenâb-ı İlâhî kusûrını magfûr

Nesîb rıhlet-i târîhini didi züvvâr
İde Siyâhi Dede Bâri kabrini pür-nûr

Siyâhî Dede, devrinde meşhur bir Mevlevî dervişi olarak, şeyhü'l-meşâyih denmekle şöhret bulmuştur. Şeyhliği sırasında çevresinde her zaman şiir meclisleri kurmuş, bu sayede pek çok şâirin yetişmesine vesile olmuştur. Bu şâirlerden bazıları; Talib Dede (öl. 1110 / 1688), Muhammed Mukim Dede (öl. 1137 / 1717), Nesîb Dede (öl. 1126 / 1714), Müneccimbaşı Ahmed Dede (öl. 1113 / 1701), Derviş Hasib (öl. 1132 / 1719)'dir.

Annesi Habeşli ve siyah çehreli olduğundan Siyahî mahlasını almıştır. Esrar Dede'ye göre mürettep *Divan*'ı vardır. Tezkirelerde yer alan Türkçe mevlevîyâne ve ârifâne şiir örneklerinde, aruza ve dile hakim olduğu, ustalıklı bir söyleyiş sergilediği görülür.

Kay. : SE, 90-93. TŞM, 225-226. MŞTÜ, 122-123. SO, 4 / 1148. ŞŞ, 2 / 423. MN, 263b. TN, 1 / n. 1918. TŞ / S, 389. İlhan Genç, "Divân Edebiyatı'nda Bir Şiir Adası: Kıbrıs", *3. Uluslar arası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*, 13-17 Kasım 2000, KKTC., s. 166-169. Mustafa İsen, "Osmanlı Kültür Coğrafyası İçinde Kıbrıs'ın Yeri ve Kıbrıslı Divân Şâirleri", *3. Uluslar arası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*, 13-17 Kasım 2000, KKTC., s.157.

SÛZÎ : d. ? - öl. 1085 / 1674

Mardin'de doğmuş olup, asıl adı Osman'dır. Mardin aydınlarından birinin oğludur. Konya'ya giderek, şeyh Abdülhalim (I. Bostan) Çelebi (öl. 1090 / 1679)'ye intisap ederek, Mevlevî oldu. Bütün kaynaklar Mevlevî olduğunda birleşirler. Fakat Mevlevî dervişi olarak, tarikata hangi hizmetlerde bulunduğu; nerede vefat ettiği ve nereye gömüldüğü belli değildir.

Devrinde "Derviş Osman" olarak tanınan Sûzî'nin, lirik şiirleri vardır. Kaynaklara göre lirik şiirleri sebebiyle, Sûzî mahlasını almıştır. Esrar Dede'nin şiirlerini beğendiği Sûzî, devrin tanınmış şâirlerindendir. Tezkirelerde yer alan Türkçe âşıkâne, mevlevîyâne müfredlerinde, onun aruza ve dile hakim olduğu görülür. Ancak bu yüzyılın usta şâirleri yanında orta seviyede bir şâir olarak kalmıştır.

Kay. : SE, 101-012. TŞM, 244-245. SO, 5 / 1523. ŞŞ, 1 / 671. TN, 1 / n. 1902. TŞ / SA, 277. NA, 171. MN, 262.

ŞEFİ'Î : d. ? - öl. 1082 / 1671

Asıl adı Mehemmed olup, Kefe'de doğdu. Peygamber soyundan olduğu için seyyidliği vardır. Bundan dolayı "Seyyid Derviş Mehemmed" diye tanındı. İlim tahsilinden sonra, Konya Mevlevîhanesi'ne giderek, Mevlevî tarikatına girdi. Şefi'î'nin tarikata intisap ettiği sıralarda, Çelebilik makamında Pir Hüseyin Çelebi (öl. 1077 / 1666) veya I. Bostan Çelebi (öl. 1090 / 1679) bulunmaktadır. Mevlevîhanede ne ile meşgul olduğu ve kaç yıl burada kaldığı bilinmemektedir. Vefatında nereye gömüldüğü de belli değildir. Vefatı tarihini Safayî ve Esrar Dede 1082 / 1671, Mehmet Süreyya ve Beliğ, 1087 / 1676 olarak gösterirler. Vefatına, Ârif Efendi tarih söylemiştir:

Derviş Muhammed Şefi'î (1082)

Esrar Dede tarafından şâirliği beğenilen Şefi'î'nin, dervişâne, âşıkâne şiirleri vardır. Güçlü bir şâir olduğu şiirlerinden anlaşılan şâirin, *Divan*'ı vardır. Divan'ın yazması, İstanbul Üniv. Ktp. İbnülemin Kit. Nu : 3495'dedir. Divan'ından ve Tezkirelerde örnek olarak kayıtlı olan şiirlerinden hareketle, Şefi'î'nin aruza ve dile hakim, Divan şiirinin kelime ve mazmunlarını ustalıkla kullanan bir şâir olduğu anlaşılır.

Kay. : SE, 117-118. NA, 178. OM, 2 / 260. TŞM, 269-270. SO, 5 / 1569. ŞŞ, 1 / 672. TN, 2 / n. 2068. TŞ / SA, 316.

ŞEHÎDÎ: d. ? - öl. 1082 /1671

Edirne'de doğdu. Asıl adı Hüseyin'dir. Meşhur şâir Edirneli Şeyh Neşâtî Dede (öl. 1085 / 1674)'nin yanında yetişti ve onun hizmetinde bulundu. Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Mehmed Süreyya onun, şehit olarak öldüğü kaydetmektedir. Diğer kaynaklarda, nerede ve nasıl vefat ettiği hakkında bilgi yoktur.

Esrar Dede Tezkiresi'nde şâirin Hz. Hüseyin'e nispetle bu mahlası aldığı kaydedilmektedir. Şehîdî, Arapça ilimlere ve edebî sanatlara vâkıftı. Şehîdî Dede, seyahati seven, meczub bir şâirdi. Arapça ârifâne beyitleri, tasavvufî aşkı işleyen şiirleri vardır. Esrar Dede Tezkiresi'nde yer alan Türkçe muhammesinde aruza hakim, akıcı bir üslûbunun olduğu görülür. Fakat yine de, Türkçe şiir yazmada dönemin usta şâirleri yanında, orta seviyede bir şâir olarak kalmıştır.

Kay. : SE, 118-119. OM, 2 / 260. TŞM, 271-272. SO, 5 / 1572. EŞ, 311. TN, 2 / 2174.

ŞEYDÂ : d. ? - öl. ?

Hind asıllı olup, asıl adı Mehemmed'dir. Üsküdar'da otururken, Nakşibendî idi. Önceleri katip iken, daha sonra Mevlevî oldu. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. 1033 / 1623 yılında hayatta olduğu bilinmektedir. Kaynaklar onun, 1100 / 1688'den sonra vefat ettiğini söylerler. Şeydâ vefatında, Galata Mevlevîhanesi'ne gömüldü.

Vefatında onun, Galata Mevlevîhanesi'ne gömülmesi, onun bu Mevlevîhane dervişlerinden olabileceği ihtimalini kuvvetlendirir.

Mecelle ve Tuhfe-i Nailî'ye göre, ârif ve fazıl bir şâirdir. Yüzyılın diğer tezkirelerinde adı geçmeyen, aşağıdaki kaynaklarda da şiirlerinden örnek bulunmayan Şeydâ, döneminin orta seviyedeki şâirlerinden olmalıdır.

Kay. : MN, 283 b. TN, 2 / 2211.

ŞEYHZÂDE : d. ? - öl. 1043 / 1633

Asıl adı Es'ad olup, Selanik'de doğdu. Hayatı hakkında bilgi yoktur. Tahsilini bitirdikten sonra, İstanbul'da müderrislik yaptı. Kaynaklarda Mevlevî dervişi olarak kaydedilen Şeyhzâde'nin, hangi Mevlevîhanede bulunduğunu, kime intisap ettiği hakkında bilgi yoktur. Şeyhzâde ömrünün sonunda İstanbul'da vefat etti. Nereye gömüldüğü belli değildir.

Şeyhzâde namıyla tanındı. Mürettep *Divan*'ı, İstanbul Üniv. Ktp., T.Y. Nu : 1411'de kayıtlıdır. Şeyhzâde hakkında yüzyılın diğer tezkirlerinde de bilgi olmadığına göre, muhtemelen dönemin zayıf şâirlerindendir.

Kay. : TN, 1 / 124. TŞ / M, 20.

ŞİFÂYÎ : d. ? - öl. 1082 / 1671

Safayî, Rıza, Fatin'e göre İstanbul'da, Esrar Dede'ye göre Kastamonu'da doğdu. Asıl adı Mehemmed olup, Rumeli kazaskeri Hasan Efendi(öl.?)'nin oğludur. Medrese tahsili görerek, müderris oldu. Sultan Selim Medersesi'nde müderrislik yaptı, daha sonra İzmir mevleviyeti ve Bursa, Eyüp kadılığına getirildi. Bahayî Efendi (öl. 1064 / 1653)'nin şeyhülislamlığında Şam ve Mısır'da müderrislik yaptı. 1066 / 1656'da Anadolu kazaskerliği yaptı; buradan ayrıldıktan sonra, Medine'ye giderken Konya'da Hüseyin Dede(öl.?)'ye bağlanarak, Mevlevî oldu. 1071 / 1660'da Mısır Mevlevîhanesi'ne şeyh oldu. 68 yaşına kadar şeyhlik yaptı ve burada vefat etti. Safayî Tezkiresi'nde, onun Mevlevî olduğundan bahsetmez. Beliğ ve Esrar Dede'ye göre 1082 / 1671 yılında, Fatin ve Safayî'ye göre 1078 / 1667'de vefat etti. Mısır Mevlevîhanesi'nde gömülüdür.

Esrar Dede'nin şâirliğini beğendiği Şifâyî'nin, 3 dilde şiirleri ve münşeatı vardır. Onun tezkirelerde, Arapça hikemî kıtaları, Türkçe lirik beyitleri yer almaktadır. Kaynaklarda bulunan Türkçe şiirlerinde aruzu düzgün kullandığı, ustaca bir söyleyiş sergilediği görülür.

Kay. : SE, 107-108. NA, 177. TŞM, 254-256. DEİS, 486-487. TŞ / M, 38. MN, 275b. TN, 2 / n.2060. TŞ / R, 54. TŞ / SA, 315.

TÂBÎ : d. ? - öl. 1100 /1688

Asıl adı Ahmed olup, Afyon'da doğdu. Hayatı hakkında geniş bilgi yoktur. İlk tahsilini burada yaptıktan sonra Mevlevîliğe intisap etti ve Mevlevî dergâhına devam etti. Bu devirde, Afyon Mevlevî Dergâh'ı âdeta bir şiir ve musiki okulu haline gelmişti. Tâbî, Şeyh Mustafa ve Ebubekir Dedeler'in halifesi olmuş, onlardan feyz almıştır.

Esrar Dede'ye göre, Yusuf-ı Sineçâk'ın yetiştirdiklerinden Günahî (öl. 988 / 1580), Şûrî (öl. 990 / 1582), Gurbetî Dede (öl.?)ler ve devrin Mevlevî şâirleri ile sohbetlerde bulunmuştur. Kaynaklar onun vefat tarihinin 1100 / 1688 olduğu konusunda birleşirler. Tâbî Dede'nin Yusuf-ı Sineçâk'ın yetiştirdiği 1580'li yıllarda yaşayan dedelerle arkadaş olması, onun uzun bir ömür sürdürdüğünün delilidir. Vefatında nereye gömüldüğü belli değildir.

Esrar Dede şâirliğini medh eder ve onun tarih düşürmede eşsiz olduğuna dikkat çeker. Bir *Divan*'ı olduğu bilinmekle birlikte bu eser kayıptır. Onun Vardaryeniceli Hayâlî Bey (öl. 964 / 1557)'in şiirlerine nazîreleri vardır. Ayrıca Esrar Dede Tezkiresi'nde, onun Hayâlî Bey'in bir gazeline tahmisi vardır. Tâbî, şiir, nesir ve tarih yazmada ustadır. Tezkirelerde yer alan, Türkçe âşıkâne gazellerinde aruzu düzgün kullandığı, dile hakim olduğu, akıcı bir üsluba sahip bulunduğu görülür.

Kay. : SE, 22-23. OM, 2 / 115. TŞM, 71-75. AŞYH, 31. TN, 1 / n. 494. AİM, 57.

TÂHİR : d. ? - öl. ?

Asıl adı Hüsam olan Tâhir, Konya'da doğdu. Çelebi Hüsameddin soyundan olup, Konya Alâeddin Camii'nde vaizlik yaptı. Kaynakların Mevlevî olduğu konusunda birleştikleri Tâhir Dede'nin, hangi Mevlevîhanede bulunduğu, kimden el aldığı belli değildir. Ancak Konya'da doğmuş olması, onun muhtemelen Konya Mevlânâ Dergâhı'nda Mevlevî olduğunu düşündürür. Hayatı hakkında bilgi bulunmayan Tâhir Dede'nin, nerede vefat ettiği ve nereye gömüldüğü de bilinmemektedir.

Esrar Dede Tezkiresi'nde Farsça bir gazeli kayıtlı olan şâirin, dönemin orta seviyedeki şâirlerinden olduğu anlaşılmaktadır

Kay. : TŞM, 317. SE, 140-141. SNM, 1 / 210. TN, 2 / 2476.

TÂİB : d. ? - öl. 1126 / 1714

Asıl adı İsmail olup, doğum yeri belli değildir. Aile adı Ahizâdeler olup, Gavsî Ahmed Dede (öl. 1109 / 1697)'nin küçük kardeşidir. İlim tahsilinden

sonra, Bursa'da Cünûnî Dede (öl. 1030 / 1620) terbiyesinde yetişip Mevlevî oldu. Salih Dede (1131 / 1718) ve Arzî Dede (öl. 1075 / 1664)'nin Galata Mevlevîhanesi şeyhliği sırasında Mevlevîhane'ye aşçıbaşı oldu. İstanbul'da vefat etti, Galata Mevlevîhanesi'ne Rüsûhî İsmail Dede'nin yanına gömüldü. Nesîb Dede onun vefatına şu tarih kıtasını söylemiştir:

Dâder-i Gavsî Dede ol sâlik-i râh-ı fenâ
Gitdi 'ukbâya ana teng oldı bu mihnet-kede
İrtihâlin gûş idenler didi târîhin Nesîb
Vâsıl oldı Ka'be-i tahkîka İsmâ'îl Dede (1126)

Devrinde, "Ahizâde Derviş İsmail Tâib" olarak tanındı. Fasîh Dede (öl. 1111 / 1699), Sakıb Dede (öl. 1148 / 1735) ve Hemdemî Dede (1090 / 1679) gibi dervişlerle arkadaş olup, şiirleri birbirlerine nazîredir. Esrar Dede, onun nükteden anladığını, şiir ve nesir yazmada çağdaşlarından üstün olduğunu ifade eder. Kaynaklarda bulunan Türkçe mevlevîyâne şiirlerinde onun, aruza ve dile hakim olduğu, Mevlevîlik unsurlarını şiirlerinde ustalıkla kullandığı görülür. Ayrıca akıcı bir üsluba sahip, usta bir şâirdir.

Kay. : SE, 23-24. TŞM, 76-79. TN, 1 / n. 484.

TÂLİB : d.? - öl. 1100 / 1680

Asıl adı Mehemmed olup, Tokat'ta doğdu. Ailesi ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Konya'ya gidip, Mevlevî oldu. Dânişî Ali Dede (öl. 1095 / 1683)'ye bağlandı. Onun vefatı üzerine, Lefkoşe şeyhi Siyahî Dede (öl. 1122 / 1710)'ye mürit oldu ve ondan ilim tahsil etti. Tokat Mevlevîhanesi'nde mesnevîhânlık ve şeyhlik yaptı. Bu görevde iken vefat etti ve Mevlevîhane'ye gömüldü. Ali Enver vefat tarihini, 1000 / 1591; Esrar Dede, Beliğ, Mehmet Süreyya ve Nail Tuman 1100 / 1680 olarak gösterirler.

Mehmed Süreyya, Tâlib Dede'nin her fende usta olduğunu belirtir. Tezkireler onun şiirlerinden övgü ile bahsederler. Esrar Dede de sağlam şiirlerinin olduğuna dikkat çeker. Kaynaklarda bulunan Türkçe âşıkâne beyitlerinde Tâlib Dede'nin, aruzu düzgün kullandığı, dile hakim, ustalıklı bir söyleyiş sergilediği görülür.

Kay. : SE, 144. NA, 214. TŞM, 323-324. SO, 5 / 1623. ŞŞ, 2 / 58. TN, 2 / n. 2450.

TÂLİBÎ : d. ? - öl. 1130 / 1717

Asıl adı Hasan olup, Rumeli / İştib'de doğdu. Şeyhülislâm Feyzullah Efendi (öl.?)'nin yakınlarından idi. Babası kadı idi. Kendisi de tahsilini tamamladıktan sonra baba mesleğini yaptı.

Selânik Mevlevîhanesi şeyhi Vecdî Dede (öl. 1080 / 1669)'nin yanında yetişip, Mevlevî oldu. Bir ara şeyhlikten ayrılıp, yeniden kadılığa

dönen Tâlibî Hasan Dede, bazı yerlerde nâiplik de yaptı. Bir süre sonra, Galata Mevlevîhanesi'ne dönerek Gavsî Dede (öl. 1109 / 1697)'ye intisap etti. Selânik, Mısır ve Serez Mevlevîhaneleri'nde şeyhlik yaptı. Mısır şeyhi iken, bazı fitneci kimseler yüzünden şeyhliği bırakıp, Anadolu'ya göç etti. Seyyid Mehemmed Ârif Çelebi (öl.1052 / 1642)'nin kendisini affetmesi üzerine, Serez şeyhi olarak görevlendirildi. Vefatına kadar bu görevde kaldıktan sonra, 100 yaşına yakın vefat etti.

Mesnevî'nin zor kısımlarını şerh eden, *Şerh-i Mueddelât-ı Mesnevî* adlı bir esere başladı, fakat bu eserini tamamlayamadı. Nazım ve nesir yazmada, şeyhi Vecdî Dede'yi kendisine örnek aldı. Kaynaklarda, Türkçe âşıkâne gazelleri bulunan Tâlibî, bu şiirlerinde aruzu düzgün kullanmış, akıcı bir üslûp sergilemiştir. Ancak o, devrin usta şâirleri yanında gölgede kalmış, orta seviyede bir şâirdir.

Kay. : SE, 142-144. TŞM, 321-322. TN, 2 / n. 2460.

TARÎKATÎ : d. ? - öl. 1100 / 1689

Konya'da doğdu ve asıl adı Emîr'di. Konya'da Abdülhalim Çelebi (öl. 1090 / 1679)'nin hizmetinde yetişerek, Mevlevî oldu. İlim tahsil etti. Mevlevîhanede, tarikata güzel hizmetleri olduğundan dolayı, Tarîkatî ismi ile şöhret buldu. Vefatında Konya Mevlevîhanesi'ne gömüldü.

Tarîkatî kaynaklara göre, beyitlerinde söz oyunlarına da yer veren, Türkçe âşıkâne şiirler yazan bir şâirdir. Şâirin, Esrar Dede Tezkiresi'nde bulunan, şeyhi Abdülhalim Çelebi'nin vefatına yazdığı tarih kıtasında, aruzu ve dili ustalıkla kullandığı görülür. Ancak dönemin usta şâirlerine göre, zayıf bir şâirdir.

Kay. : SE, 145. TŞM, 324-325. TN, 2 / n. 2497.

TEVEKKÜLÎ : d. ? - öl. ?

Asıl adı ve doğum tarihi bilinmeyen Tevekkülî Dede, Saraybosna'da doğdu. Atik Dede(öl.?)'ye bağlandı. Saraybosna Mevlevîhanesi'nde bir müddet şeyhlik yaptı. Fakat hangi yıllarda şeyh olduğu bilinmemektedir. Hayatı hakkında bilgilerin sınırlı olduğu Tevekkülî Dede'nin, vefat tarihi de belli değildir. Vefatında Mekke'ye gömüldü.

Tevekkülî mahlasını, daima tevekkül eden tavrı yüzünden aldı. Tezkirelerde Farsça bir kıtası kayıtlı olan şâirin, kaynaklarda şâirliği hakkında fazla bir bilgi yoktur. Yüzyılın diğer tezkirelerinde de hakkında bilgi bulunmayan Tevekkülî Dede, devrinin usta şâirleri yanında, zayıf bir şâir olarak kalmıştır.

Kay. : TN, 1 / 537. TŞM, 69-70. SE, 21-22.

TOGANÎ : d. ? - öl. 1040 / 1630

Asıl adı Ahmed olup, Konya Aksaray'da doğdu. Eski zeamet sahiplerinden birinin oğlu idi ve kuşbazlıkla tanınan zengin bir zattı. Mevlevî tarikatına bağlılığı olan Hacı Mehemmed isminde bir tüccarın kızı ile evlendi. Bu evlilikten birkaç kızı oldu. Evini kimsesiz ve fakir seyyahların misafirhanesi haline getirdi.

Mevlânâ'nın Türbesini ziyarete giderek, Konya Mevlevîhanesi şeyhi Bostan Çelebi Dede (öl. 1040 / 1630)'nin sohbetlerinde bulundu ve ona intisap edip, Konya Mevlânâ Dergâhı mutfağında hizmete başladı. Çilesini tamamladıktan sonra, Yenikapı Mevlevîhanesi'nin şeyhi Kemal Ahmed Dede (öl. 1010 / 1601)'nin vefatı üzerine, şeyhlik görevi ile bu Mevlevîhaneye görevlendirildi. Mevlevîhanede 30 yıl şeyhlik yaptı.

Şeyhliği sırasında, kısa zamanda herkesin sevgisini kazandı. Öyle ki, bütün Enderun halkı, Mevlevî sikkesi giydi. Padişah Sultan IV. Murad (1612-1640) da kendisine bağlandı. IV. Murad, sema törenlerini seyretmek üzere Mevlevîhane'ye gelirdi. Toganî Dede döneminde, devlet büyükleri ve padişahın ihsanlarıyla tekkenin vâridatı arttı. Toganî Dede'nin şöhreti İstanbul ve çevresinde o kadar yayılmıştı ki, yüzlerce kişi kendisine intisap etti. Şeyhliği sırasında Yenikapı Mevlevîhanesi'nde vefat etti ve Kemal Ahmed Dede'nin kabrinin yanına gömüldü.

Doğan ile av avladığı için Toganî mahlasını aldı. Sefîne'de ve Esrar Dede Tezkireleri'nde yer alan 2 Farsça ârifâne -didaktik beytinden, bu dile vâkıf olduğu ve Farsça akıcı şiirler yazabildiği anlaşılmaktadır. Ancak o, devrinde şâirliğinden daha ziyade, Mevlevîliği ile şöhret buldu.

Kay. : SE, 141-142. TŞM, 318-321. TN, 2 / n.2521. YM, 113-118.

UZLETÎ : d.? - öl. 1079 / 1668

İstanbul'un Balat semtinde doğan, asıl adı Mehemmed olan Uzletî, Yeniçeri idi. Önceleri Bektaşî olan Uzletî, daha sonra Yeniçeriliği bırakıp, Mevlevî oldu. Galata Mevlevîhanesi şeyhi, Arzî Dede (öl. 1075 / 1664) tarafından yetiştirildi. Mevlevîhanede hangi hizmetlerde bulunduğu belli değildir. Vefat tarihi konusunda bütün kaynaklar birleştiği Uzletî, vefatında Galata Mevlevîhanesi'ne gömüldü.

Yeniçeri şâirlerinden olan Uzletî, "Değirmencizâde" lakâbıyla tanındı. Beliğ Tezkiresi'nde, onun lakâbı "Kiremitçizâde" olarak kaydedilmiştir. Esrar Dede'ye göre, ilim ve fende, şiir ve nesir yazmada yetenekli idi. Kaynaklarda Türkçe hikemî, âşıkâne kıtaları ve beyitleri vardır. Bu şiirlerinde şâir, aruzu düzgün kullanmış olup, üslûbu oldukça akıcıdır. Ancak yine de, dönemin usta şâirlerine göre, orta seviyede bir şâir olarak değerlendirilmelidir.

Kay. : SE, 166. NA, 274. TŞM, 360-361. ŞŞ, 1 / 682. TN,.2 / n. 2828. TŞ / Y, 102. TŞ / SA, 396.

ÜVEYSÎ : d. ? - öl. 1080 / 1669

İstanbul'da doğdu. Asıl adı, ailesi ve tahsili hakında bilgi yoktur. Galata Mevlevîhanesi'nde, Mehemmed Dede (öl.?) ve Arzî Dede (öl. 1075 / 1664)'nin hizmetinde yetişti. Hayatı hakkında bilgi az olup, çeşitli yerlere seyahatlerde bulunduğu, hacca da gittiği ve burada iken vefat ettiği bilinmektedir. Mevlevîhanede ne gibi hizmetlerde bulunduğu belli olmayan Üveysî Dede, vefatında Mekke'ye gömüldü.

Kaynaklara göre, talik ve rika yazıda maharetli idi. Farsça beyitlerinin olduğu bilinmekle birlikte, şâirliği hakkında bilgi yoktur. Tezkirelerde yer alan Farsça tek beytinden, bu dile vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Yüzyılın diğer tezkirelerinde adı geçmeyen Üveysî, muhtemelen dönemin 2.derece şâirlerinden olmalıdır.

Kay. : TŞM, 44-45. TN, 1 / n. 291.

VECDÎ : d. ? - öl. 1080 / 1669

Rumeli'de Debre kasabasında doğdu. Sarayova Mevlevîhanesi'nde Tevekkülî Dede (öl.?) tarafından yetiştirildi. Yenişehir Fenar Mevlevîhanesi' ni kurup, orada Mesnevî okuttu. Yenişehir Fenar Mevlevîhanesi şeyhi iken, vefat etti.

Esrar Dede ve Ali Enver'e göre, mürettep *Divan* sahibidir. Ancak eser, bugün kayıptır. Esrar Dede Tezkiresi'nde Vecdî'nin, Konya'yı anlatan "Konyanun" redifli bir gazeli vardır. Bu şiirinde şâirin, aruza hakim, Divan şiirinin incelik ve hayal dünyasını yansıtan, renkli, akıcı bir söyleyişinin olduğu görülmektedir.

Kay. : SE, 247. OM, 2 / 480. TŞM, 517. SNM, 2 / 130. MN, 434a. TN, 2 / n. 4568.

VEHBÎ : d. ? - öl. 1112 / 1700

Asıl adı İbrahim olup, Edirne'de doğdu. Tahsilini tamaladıktan sonra, Edirne'de Muradiye Camii imamlığı yaptı. Konya'ya gitti ve Bostan-ı Sâni (öl. 1117 / 1705)'den el alıp Mevlevî oldu. Vehbî, şeyhi Bostan Çelebi'nin vefatı üzerine seyahate çıktı. Mekke'ye giderek hacı oldu. Oradan da Mısır'a geçti. Onun başka hangi Mevlevîhanelerde bulunduğu ve tarikata ne gibi hizmetlerinin olduğu bilinmemektedir.

Esrar Dede, onun Neşâtî Dede (öl.1085 / 1674)'nin öğrencilerinden olduğunu belirtirken; Safayî Tezkiresi'nde, onun Gülşenî şeyhi La'lî Mehemmed Efendi'ye intisap ettiğini söyler.

Esrar Dede, Vehbî'nin 1112 / 1701'de İskenderiye Gülşenî Dergâhı'nda vefat ettiğini söyler. Sâlim ve Nail Tuman'a göre de Mısır'dan dönerken, Finike'de vefat etmiştir. Safayî ise onun, hac dönüşünde denizde boğularak vefat ettiğini ifade etmektedir.

Kaynaklar onun şiirlerini güzel olarak nitelendirirler. Vehbî'nin, Neşâtî Dede'nin vefatına söylediği meşhur bir mersiyesi vardır. Kaynaklarda yer alan Türkçe mevlevîyâne, âşıkâne gazellerinde onun, Mevlevîlik unsurlarını ustalıkla kullandığı, aruza ve dile hakim olduğu görülür. O, dönemin usta şâirleri yanında, Divan şiirinin estetiğini yansıtma açısından orta seviyede bir şâir olarak görünmektedir.

Kay. : SE, 248-249. TŞM, 519. DEİS, 527. SO, 5 / 1656. ŞŞ, 2 / 332. TN, 2 / n. 4665. TŞ / SA, 718-719. TŞ / S, 740-741. EŞ, 338-339

YAHYA : d. ? - öl. 1100 / 1688

Bağdat'ta doğdu. Ailesi ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Konya Mevlevîhanesi'nde Nâsirâ Dede (öl. 1050 / 1640)'nin yanında yetişip, Mevlevî oldu. Daha sonra Bağdat Mevlevîhanesi'ne şeyh oldu ve 50 sene bu görevde kaldı. Vefatında yerine oğlu, Aziz Dede (öl. 1150 / 1737) şeyh oldu. Bağdat valilelerinden İbrahim Paşa'nın 1094 / 1682 yılında yaptırdığı bir camiye şu tarihi söylemiştir:

Yapdı İbrahim Beytullah ola sa'yi kabul (1094)

Kaynaklarda Farsça kıtaları kayıtlı olup, şâirliği hakkında bilgi yoktur. Kaynaklarda yer alan bu kıtalardan onun Farsça'ya vâkıf olduğu ve bu dilde akıcı şiirler yazabildiği görülmektedir.

Kay. : SE, 257. TŞM, 532-533. TN, 2 / n. 4760.

YUSUF ÇENGÎ DEDE : d. 1014 / 1605? - öl. 1080 / 1669

Konya'da doğdu. Ailesi hakkında bilgi bulunmamakla birlikte, Mevlevî şeyhlerinden Hüseyin Dede (öl.?)'nin damadı olduğu bilinmektedir. Konya Mevlevîhanesi'nde Bostân Çelebi (öl. 1040 / 1630)'ye intisap etti. Hâfız oldu, musiki ve edebiyat tahsili gördü. İstanbul'a gelerek, musiki bilgisini ilerletti. Galata Mevlevî Dergâhı'nda Âdem Dede (öl. 1063 / 1652)'ye intisap etti. Dergâhın neyzenbaşısı oldu. IV. Murat (1612-1640), Yusuf Dede'yi dinledi ve neyine hayran oldu. Âdem Dede'nin izniyle saraya aldı ve musâhip yaptı. Sarayda Mevlevî tennûresini ve sikkesini hiç çıkarmadı. Huzûr-ı hümâyun fasıllarında, büyük bir kudretle ney ve çeng çaldı. 1050 / 1640 yılında Sultan Murad'ın ölümüyle, Enderûn'dan ayrıldı. Galata Mevlevîhanesi'nde Arzî Dede (öl. 1075 / 1664)'nin sohbetlerinde bulundu. Bundan sonra 30 yıl yaşadı. Saraydan çıkarken bütün mal varlığını dağıttı. Sultan İbrahim kendisine günde 28 akça maaş bağladıysa da, Yusuf Dede, ancak 20 akça maaş kabul etti. Beşiktaş Mevlevîhanesi şeyhi Hasan Dede'nin kızıyla evlendi; onun vefatında bu dergâha şeyh oldu ve vefatına kadar 6 yıl bu görevde kaldı. Vefatında Beşiktaş Mevlevîhanesi'ne gömüldü. Vefatına, Fennî'nin bir tarih mısrai vardır:

Oldu Yûsuf Dede'miz mısr-ı na'îm içre 'azîz (1080)

Yûsuf Dede, 17.asrın çeng ve ney sazlarında en büyük virtüozu ve bestekârıdır. Zamanımıza ancak "Feryâd-ı Yusuf" adlı Düyek usulünde bir Hüseynî Peşrevi kalmıştır. Yusuf Dede çeng adı verilen aleti çalmadaki mahareti sebebiyle, "Çengî" lakabıyla tanınır. Bir çok bestesinin de olduğu bilinen Yusuf Dede, Türk musikisinin son çeng sanatkârlarındandır. Ayrıca ney virtüozu olarak da büyük şöhret yapmış olduğunudan, "Nâyî Yusuf Dede" olarak bilinir.

Yusuf Dede, Arapça ve Farsça'ya vâkıf olup, Farsça ve Türkçe eserleri vardır. Esrar Dede onun şâirliğini beğenir ve 3 dilde şiirler söyleyebildiğini ifade eder. Mesnevî'ye 120 bin beyitlik nazîresi ve Peygamber'in mucizelerini anlatan 10.000 beyitlik Farsça *Ravzatu'n-Nûr* adlı bir eseri vardır. Şâirin, kaynaklarda yer alan Türkçe âşıkâne kıt'a ve beyitlerinde, dile ve aruza hakim, ustalıklı bir söyleyiş sergilediği görülür.

Kay. : SE, 255- 256. AMDŞ, 496. OM, 1 / 201. TŞM, 530-531. DEİS, 537. SO, 5 / 1692. ŞŞ, 1 / 567-568. MN, 174a. TN, 2 / n. 4797- 4854. TŞ / SA, 756. BTMA, 2 / 393.

ZİHNÎ : d. ? - öl. 1128 / 1715

Asıl adı Hasan olan Zihnî Dede, Bursa'da doğdu. Ailesi ve ilk tahsili hakkında bilgi yoktur. Kasımpaşa Mevlevîhanesi şeyhi Fâzıl Dede (öl. 1088 / 1677)'nin hizmetinde yetişti. Mevlevîhanede hangi görevlerde bulunduğu belli değildir.

"Bursalı Musâhip Paşa" olarak tanındı. Arap ve İran ülkelerini dolaştı. Tebriz'de Mevlevî Saib Dede (öl.1065 / 1654) ile görüştü, onun Divan'ını alıp, Anadolu'ya getirdi. Ömrünün sonunda Kasımpaşa Mevlevîhanesi'ne gömüldü.

Zihnî Dede, devrinde şiiri ve nesiri ile tanındı. O tezkirelerde kayıtlı olan şiirlerinde, aruzu düzgün kullanmıştır. Dile hakimiyet ve ustalıklı söyleyiş açısındansa devrin usta şâirleri yanında gölgede kalmıştır.

Kay. : SE, 79-80. NA, 84. TŞM, 207-208. TN, / n. 1222.

ZİHNÎ : d. ? - öl. 1073 / 1662

Asıl adı Salih olup, Larende (Karaman)'de doğdu. Cünûnî Dede (öl.1030 / 1620)'nin akrabasındandır ve onun terbiyesinde yetişip, Mevlevî oldu. Cünûnî Dede'nin kurduğu Mevlevîhanede, ondan sonra 45 sene şeyhlik yaptı. Nâci Ahmed Dede ile birlikte hacca gitti. Hacdan dönerken Mısır'da vefat etti. Bursa Mevlevîhanesi'nde gömülüdür.

Zihnî Dede, Mevlevî şeyhlerinden Gavsî Ahmed Dede (öl. 1109 / 1697) ve Nâci Ahmed Dede (öl. 1120 / 1708)'yi yetiştirmiştir.

Esrar Dede'ye göre, şiirleri genellikle zor anlaşılan bir şâirdi. Zihnî'nin kaynaklarda yer alan Türkçe mevlevîyâne gazellerinde, aruza ve dile hakim olduğu, Mevlevîlik unsurlarını ustalıkla kullandığı görülür.

Kay. : SE, 75-78. OM, 1 / 53. TŞM, 203-204. ŞŞ, 1 / 559. MN, 225. TN, 1 / n. 1206.

F - 18.YY. MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

AHMED : d. ? - öl. 1177 / 1763

Bursalıdır. Beşiktaş Mevlevîhanesi şeyhi Şeyhî Memiş Dede (öl. 1136 / 1723)'nin oğludur. Bu sebeple "Memişzâde Ahmed" olarak tanındı. Yusuf-ı Sîneçâk (öl. 953 / 1546)'ın soyundandır.

Selanik Mevlevîhanesi şeyhi Mehemmed Dede (öl. ?)'ye intisap edip, Mevlevî oldu. İstanbul'a gelerek, Arzî Mehemmed Dede (öl. 1075 / 1664) ve bazı Mevlevî büyüklerinin yanında bulundu, daha sonra Seyyid Fazıl Halil Dede (öl. 1088 / 1677)'ye 10 sene hizmet etti ve ondan hadis, fıkıh tahsili gördü. Ayrıca Müneccim Mehemmed Efendi (öl. ?)'den astronomi ve nücum ilimlerini, devrin Eflâtun'u sayılan, Salih Efendi (öl.?)'den tıp ve tabiî bilimleri öğrendi.

1099 / 1687 tarihinde Mısır, Kahire'ye gidip, 2 sene orada kaldıktan sonra, Mekke ve Medine'ye gitti ve 12 sene Mekke'de Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yaptı. 1136 / 1723 yılında babası vefat edince, onun yerine Beşiktaş Mevlevîhanesi şeyhi oldu. 40 sene şeyhlik yaptı ve bu görevde iken, İstanbul'da vefat etti.

Döndi Ahmed Dede lâ-hûta bu mihnet-kededen (1177)

mısraı vefatına tarihtir.

Ahmed Dede, Mevlevîler arasında itibar gördü. Esrar Dede, onun şiirden anlayan bir zat olduğuna dikkat çeker ve eserlerine ulaşamadığını kaydeder. Ahmed Dede'nin, *Beyzavî Haşiyesi* adlı bir eseri vardır. Ayrıca, Asam'un Farsça *İstiare Risalesi*'ni şerh etmiştir. Kaynaklarda şiir örneği olmayan Ahmed Dede, muhtemelen dönemin üstat şâirleri yanında gölgede kalmış, orta seviyede bir şâir olmalıdır.

Kay. : TN, 1 / n.59. TŞM, 259-260.

AHMED : d.? - öl. 1209 / 1794

Amasya'da doğdu. Ailesi ve ilk tahsili hakkında bilgi yoktur. Kaynaklar, İstanbul'a gittiğini ve Enderun'da musiki tahsili gördüğünü ifade ederler. Ahmed, tahsilini tamamladıktan sonra, Mevlevî tarikatına intisap ederek, Galata ve Yenikapı Mevlevîhanelerine devam etti. Yenikapı Mevlevîhanesi'nde Abdürrahim Künhî Dede (öl. 1247 / 1831) terbiyesinde yetişti. Galata Mevlevîhanesi'nde de Şeyh Galib (öl.1213 / 1799)'in dostluğunu kazanarak, onun bazı şiirlerini besteledi. III. Selim'in takdirini kazanarak, musahip oldu. Musahiplik görevinde iken vefat etti ve Galata Mevlevîhanesi'ne gömüldü. İsmail Dede Efendi (öl. 1261 / 1846) vefatına, şu tarihi söylemiştir :

Musâhib Seyyid Ahmed ol hünermend
Ki olmuşdı bu dehre pîr-i Fârab
Vefâtında didüm târih-i Gâlib
Musâhib oldu hâmûşâne ahbâb (1209)

Ahmed Dede, III. Selim (1761-1808) devrinde yetişen meşhur bestekârlardan birídir. "Vardakosta" lâkabı ile tanınır. Kaynaklara göre, iyi bir hanende, bestekâr ve tanburî olup, dinî ve dindışı eserler vermiştir. İcat ettiği ferahfezâ makamı ve tertip ettiği usul, musiki nazariyatındaki bilgisini gösterir. 2 Mevlevî ayini, 11 saz ve 19 söz eseri mevcuttur. Bestelerinde güfte olarak, Şeyh Galib'in şiirlerini seçmiştir. Vardakosta Ahmed Ağa'nın şiir de yazdığını belirten tek kaynak, Esrar Dede Tezkiresi'dir. Kaynaklarda yer alan şiir örneklerinde, onun akıcı bir üslubunun olduğu görülür. Ancak musikişinaslığı yanında şâirliği gölgede kalmıştır.

Kay. : BTMA, 17. AMDŞ, 39-42. TŞM, 457-458.

ALİ : d. ? - öl. 1190 / 1776

Mevlânâ soyundan olup, "Seyyid Ali Çelebi" olarak tanındı. Konya'da Mehmed Dede (öl. 1159 / 1746) ve Ebubekir Dede (öl. 1200 / 1785)'nin şeyhliği döneminde mesnevîhân idi. Esrar Dede vefat tarihini 1100 / 1688 olarak göstermiştir. Diğer kaynaklarda vefat tarihi, 1190 / 1776 yılıdır. Onun hayatı hakkında bilgi azdır. Ömrünün sonunda Konya'da vefat etti.

Mutasavvıf bir şâir olan Ali, "Seyyid Ali Çelebi" olarak tanındı. Semahane-i Edeb'te ve Fatin Tezkiresi'nde bazı beyitleri vardır. Bu beyitlerde Ali'nin aruzu düzgün kullandığı, dile hakim olduğu görülür. Ancak yine de, dönemin usta şâirleri yanında 2.derecede bir şâir olarak kalmıştır.

Kay. : HE, 307. TN, 2 / n. 2975. SE, 96. KÂ, 4 / 318. SO, 1 / 250. TŞM, 238.

ÂNÎ : d. ?- öl. ?

Asıl adı Ahmed olup, Üsküdar'da doğdu. Bir kâtibin oğludur. Hüsameddin Dede (öl. 1216 / 1801) hizmetinde yetişip, Mevlevî oldu. Hac ziyaretinden dönüşte, Mısır'da kaldı. Bir müddet Kahire'de ticaretle meşgul oldu. Bir müddet Ezher'deki Mevlevî zâviyesinde şeyhlik yaptı ve orada vefat etti. Mısır'da gömülüdür.

Kaynakların ifadelerine göre şiir ve nesir yazmada yetenekli olup, şiirleri tasavvufî özellikler taşır. Kaynaklarda yer alan şiirlerinde, Divan şiirinin imaj dünyasını ve estetiğini yansıtma, dile ve aruza hakimiyet açısından orta seviyede bir şâir tavrı sergiler.

Kay. : SE, 14-15. TŞM, 42-43. DEİS, 33. TN, 1 / n. 279. TŞ, 1 / 54.

ÂRİF : d. ? - öl. 1138 / 1725

Lefkoşe Mevlevîhanesi şeyhi Mustafa Siyâhî Efendi (öl. 1122 / 1710)'nin oğlu olup, önce Kahire Mevlevîhanesi'nde, daha sonra da babasının vefatı üzerine, onun yerine Lefkoşe Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yaptı. Vefatında Lefkoşe Mevlevîhanesi'ne gömüldü. Esrar Dede ve Ali Enver vefat tarihini 1130 / 1717; Fatin ve Nail Tuman 1138 / 1725 olarak gösterirler.

Kaynaklarda ârifâne şiirleri vardır. Esrar Dede ve Fatin Tezkireleri, onun babasının gazeline yazdığı bir tahmisini kaydetmişlerdir. Kaynaklarda bulunan örnek şiirlerinde onun aruzu düzgün kullandığı, dile hakim olduğu, ustalıklı bir söyleyiş sergilediği görülmektedir.

Kay. : SE, 161. TŞM, 354. HE, 256. SO, 1 / 310. TN, 2 / n.2566. KÂ, 4 / 3040.

ÂRİF : d. ? - öl.1159 / 1746

Esrar Dede ve Nâil Tuman'a göre, Abdulhalim Efendi'nin torunu, Abdurrahman Efendi adında bir zatın oğludur. Fatin, babasının adını Abdürrahim, Ali Enver de Abdülhalim olarak kaydetmiştir. Kime intisap ettiği bilinmeyen Ârif Dede'nin, Konya Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yaptığı bilinmektedir. Vefatında Konya Mevlevîhanesi'ne gömüldü. Sakıb Mustafa Dede vefatı tarihini 1158 / 1745; diğer kaynaklar 1159 / 1746 olarak göstermişlerdir.

Hacca gidip hacı da olduğundan, "Hacı Ârif Efendi" olarak tanındı. Şiirleri tasavvufî niteliklidir. Kaynaklarda yer alan şiir örneklerinde, aruzu düzgün kullandığı, dile hakim olduğu görülmekle birlikte, Divan şiirinin hayal dünyasını yansıtma bakımından zayıf kalmıştır.

Kay. : SE, 152. HE, 257. TŞM, 338-339. SO, 1 / 312. TN, 2 / n.2568. SNM, 1 / 200. KÂ, 4 / 3040.

ÂRİFÎ (Peçevî Ahmed Dede) : d. ? - öl. 1137 / 1724

Rumeli'de Beç (Peçoy) adlı bir kasabada oturan, Beçevî (Beçli) Mustafa Efendi (öl. ?) adlı birinin oğlu idi. Küçük yaşta akaid ilmini, usul ve merasimleri, tarikat kaidelerini buradaki Mevlevîhane'de bulunan şeyh Hafız Mehemmed (öl. ?)'ten öğrendi. Hafız Mehemmed Dede'nin vefatından sonra, yerine geçen Arap Halil ve İbrahim Dedelerin sohbetlerinde bulundu, bir süre sonra buraya şeyh oldu. Memleketinin genel durumunun kötüye gittiğini gören Ahmed Dede, Peçoy'dan göçtü. O göçtükten 2-3 ay sonra burası İslâm âleminin elinden çıkıp, Avusturya eline geçti.

Derviş Ahmed, adına Filibe'de bir Mevlevîhane yaptırılarak, şeyhliğe atandı. Burada şeyhlik yaparken, 1126 / 1714'te Nesîb Dede (öl. 1126 /

1714)'nin vefatı üzerine Yenikapı Mevlevîhanesi'ne nakledildi. 11 yıl Yenikapı Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yaptıktan sonra, dünyasını değiştirdi. Fatin'e ve Şemseddin Sami'ye göre 1117 / 1705 yılında; diğer kaynaklara göre 1137 / 1724 vefat etti.

Ârif Dede, Mevlevî şeyhleri arasında, kendisine intisap eden dervişlerin çokluğu ile meşhur oldu. Tezkirelerde mevlevîyâne ve dervişâne şiirleri vardır. Bu şiirlerinde akıcı bir üslûp sergileyen Ârif Dede, Divan şiirinin imaj dünyası ve tekniğine uygun şiir söylemede ustalık göstermiş, dönemin dikkate değer şâirlerindendir.

Kay. : SE,159. TŞM, 352-353. HE, 255. ŞŞ, 3 / 574. SO, 1 / 243. YM, 149-151. MN, 307b. TN, 2 / n.2602. AZ, 201. TŞ / S, 467. KÂ, 4 / 3040 TŞ / SA, 431.

AZİZÎ : d. ?- öl. 1150 / 1737

Bağdat Mevlevîhanesi halifelerinden Yahya Efendi (öl. 1100 / 1688)'nin oğludur. Uzun müddet seyahat ettikten sonra, İstanbul'a, oradan da Konya'ya gelip, Mevlevî oldu. Konya'da yetiştikten sonra, babasının vefatı üzerine onun yerine Bağdat Mevlevîhanesi şeyhliğine tayin edildi. Daha sonra da Medine Mevlevîhanesi şeyhliği yaptı ve vefatında buraya gömüldü.

Salim, Ramiz ve Esrar Dede Tezkirelerinde şiirlerinden örnekler bulunan Azizî, bu Türkçe şiir örneklerinde söyleyiş, dile hakimiyet ve akıcılık yönünden zayıf bir şâir olarak kalmıştır.

Kay. : SE, 162. TŞM, 356. HE, 296. SO, 1 / 98. TŞ / SA, 422. TN, 2 / n. 2861. TŞ / S, 497.

AZİZÎ : d. ? - öl. 1140 / 1727

Asıl adı Abdülaziz idi. Doğum yeri belli değildir. Önceleri Bektaşî iken, Gelibolu Mevlevîhanesi şeyhi Kadrî Dede (öl.?)'ye bağlanarak, Mevlevî oldu. Anadolu'nun bir çok yerinde bulunan, Mevlevî dergahlarını ziyaret etti. Bir süre, Bağdat Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yaptı. Daha sonra Bostan-ı Sâni (öl. 1117 / 1705) tarafından Vodine Zâviyesi'ne şeyh olarak tayin edildi. Buraya tayininden bir müddet sonra da vefat etti. Fatin'e göre 1140 / 1727 tarihinde, diğer kaynaklara göre 1040 / 1630 tarihinde vefat etti. Nerede gömülü olduğu belli değildir.

Esrar Dede'nin şâirliğini beğendiği Azizî Dede'nin şiirleri, Divan şiirinin hayal dünyası yansıtma ve edebî sanatlarını kullanma yönünden iyidir. Şâir aruza ve dile hakim, akıcı bir üslûba sahiptir. Ancak yine de, asrın usta şâirlerine nazaran, orta seviyede bir şâir olarak değerlendirilmelidir.

Kay. : SE, 162. TŞM, 357. HE, 298. SO, 2 / 345. TN, 2 / n.2846.

DERVİŞ HÜSEYİN : d. ? - öl. 1150 / 1737

Girifteci Hüseyin olarak tanınan Derviş Hüseyin, Şamlıdır. Kaynakların ifadelerine göre, tahsilini burada tamamladıktan sonra Mevlevî oldu ve musiki, matematik dersleri aldı. Hayatı hakkında sınırlı bilgi olan Derviş Hüseyin'in, hangi Mevlevîhanede yetiştiği ve şeyhinin kim olduğu belli değildir. Vefatında Üsküdar'a gömüldüğü bilinmektedir.

Derviş Hüseyin, 3 dile hakimdi ve pek çok musiki aleti çalardı. Kaynakların ifadelerine göre şâir olduğu bilinen Derviş Hüseyin'in elde şiir örneği yoktur. Ancak dönemin diğer tezkirelerinde adının geçmemesine bakılırsa, dönemin zayıf şâirlerinden olmalıdır.

Kay. : MN, 212a. TN, 1 / n. 828- 1153.

ELİF : d. ? - öl. 1186 / 1772

Asıl adı Ahmed olup, kadızâde Mustafa Ağa'nın oğludur. Kaynakların ifadelerine göre, Mevlevîliğe intisap ettikten sonra, Rumeli havalisinde dolaştı ve çeşitli yerlerde kadılık yaptı. Nerede çilesini doldurduğu ve şeyhinin kim olduğu bilinmemektedir. Hayatı hakkında bilgi azdır. Nerde vefat ettiği ve nereye gömüldüğü belli değildir.

"Kadı Elif Ahmed Dede" olarak tanınan Elif Dede, şâirdi. Fakat şâirliği hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. S. N. Ergun'un Türk Şâirleri adlı eserinde yer alan şiir örneklerinde, şâirin aruza hâkim olduğu görülür. Ancak yine de şâirliği, akıcılık ve Divan şiirinin estetiğini yansıtma yönünden zayıf olup, Elif Dede dönemin usta şâirleri yanında gölgede kalmıştır.

Kay. : TN, 1 / 201. SO, 2 / 446. TŞ, 3 / 1128.

ENÎS MUSTAFA : d ? - öl. 1159 / 1746

Asıl adı Mustafa olup, Edirne'de doğdu. Meşhur Mevlevî şeyhi Edirneli Enîs Receb Dede (öl. 1147 / 1734)'nin terbiyesinde yetişti. Tahsilini tamamladıktan sonra önce hacca, oradan da Mısır'a gitti. Burada Mehemmed Nûrî-i Mısrî'den icâzet alarak, Mısır Mevlevîhanesi'ne şeyh oldu. Uzun yıllar bu görevde kalan Enîs Mustafa Dede, kaynaklara göre, 1159 / 1746 yılında Mısır'da vefat etti. Esrar Dede, Fatin ve Nail Tuman ise onun vefat tarihini 1140 / 1727 olarak göstermektedirler. Aynı zamanda hattat da olan Enîs Mustafa Dede'nin vefatına adı belli olmayan biri tarafından;

Enîs Dedem ide bâkîde hüsni hattı celîs

mısrai tarih olarak söylendi.

Enîs Mustafa Dede'nin, ilâhî aşkı anlatan tasavvufî ve mevlevîyâne şiirleri vardır. Mutasavvıf bir şâir olduğu bilinen Mustafa Enîs Dede'nin, kaynaklarda yer alan şiirleri, Divan şiirinin teknik ve hayal dünyasını

yansıtma açısından onun, dönemin orta seviye şâirlerinden olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Kay. : TŞM, 28-29. HE, 20. DEİS, 114. SO, 2 / 482. AZ, 20-21. EŞ, 390. KÂ, 2 / 1058. TŞ, 3 / 1291.

ENÎS RECEB : d. ?- öl. 1147 / 1734

Asıl adı Receb'ti. Edirne'de doğdu . Gülşenî tarikatına mensup sipahi Halil (öl. ?) adlı birinin oğlu idi. Çocukluğunda İbrahim Efendi adlı bir cilt ustasının yanında çıraklık yaptı. Sonra tahsil için İstanbul'a geldi ve Yenikapı Mevlevîhanesi'nde yetişti. Bunu müteakip, Edirne'ye dönerek, Neşâtî Dede (öl. 1085 / 1674)'ye intisap etti. Sonra tekrar İstanbul'a gelerek, Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Kârî Ahmed Dede (öl. 1120 / 1708)'ye bağlandı, onun Mesnevî derslerini takip etti ve bu Mevlevîhaneye mesnevîhân oldu. Şeyhi Kârî Ahmed Dede'nin ölümü üzerine Kasımpaşa Mevlevîhanesi'ne şeyh tayin edildi. Edirne Muradiye Mevlevîhanesi şeyhi Neşâtî Dede'nin vefâtından sonra, bu dergâhın şeyhliğine getirilen Seyyid Muhammed Arif Dede'nin ölümü üzerine 1095 / 1683 yılında, Edirne Mevlevîhanesi şeyhliğine atandı ve 60 yıl burada şeyhlik yaptı. Vefatında Edirne Mevlevîhanesi'ne gömüldü. Vefat tarihini Fatin, Şemseddin Sâmi, Mehmed Süreyya, Esrar Dede 1147 / 1734; Bursalı Mehmed Tahir 1145 / 1732; Ramiz, Nail Tuman ve Mecelle 1146 / 1733 olarak gösterirler. Galatalı Hâfız, Enîs Receb Dede'nin vefatına şu tarihi söylemiştir:

Kürsî-i cennetde Mevlânâ Enîs ola (1147)

Kaynaklar, Farsça bilgisinin iyi olduğunu söylerler. Devrinde şeyh olarak büyük ilgi gören Receb Dede, mutasavvıflığı kadar, şâir olarak da dikkat çekmiştir. Şiirlerinde daha çok tasavvufî düşüncelerini ve Mevlevîliği dile getirmiştir. Bu şiirlerin bazıları didaktik, bazıları liriktir. Enis Receb Dede, Mevlevî çevrelerinin takdirini kazanmış meşhur bir şâirdir.

Mürettep *Divan*'ı vardır. Divan'da yer alan şiirleri tasavvufî ve hikemî niteliklidir. Şiirlerinde Fuzûlî, Nâilî, Vecdî, Nef'î tesirleri görülür. Yaklaşık 1550 beyti ihtiva eden, Divan halinde tertip edilen Receb Dede'nin şiirleri, Edirne Valisi Ahmet İzzet Paşa tarafından 1890 yılında bastırılmıştır. Ayrıca Adem Ceyhan tarafından Divan'ın tenkitli bir metin çalışması, Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Kay. : SE, 10-12. NA, 24. OM, 1 / 32-33. TŞM, 24-28. HE, 20-21. VA, 52. DEİS, 114. SO, 1 / 442. MN, 121b. TŞ / SA, 39. TŞ / S, 91-93. TŞ, 3 / 1293-1296. TN, 1 / n.282. AZ, 1-4. EŞ, 374-379. KÂ, 2 / 1058. Adem Ceyhan, Enîs Recep Dede, Hayatı, Eserleri, Divânı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: M.Ü. 1990, s. 1-144.

ES'AD : d. ? - öl. 1208 / 1793

İstanbullu olup, Erzurum valisi Meşaleci İbrahim Hıfzı Paşa (öl. ?)'nın oğludur. Kaynaklar onun, Mevlevî olduğu konusunda birleşirler. Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Hangi Mevlevîhaneye devam ettiği, şeyhinin kim olduğu da belli değildir. Edirnekapısı haricinde bulunan Otakçılarda, Hoyrat Tekye denilen yerde gömülüdür.

Es'ad Dede, devrinde "Meşalecizâde Es'ad Beg" olarak tanındı. Kaynaklarda İstanbul'da yetişen değerli şâirlerden olduğu söylenmektedir. Kaynaklarda yer alan şiirleri, klâsik şiirin estetiğini ve imaj dünyasını yansıtabilme bakımından pek başarılı değildir. Dönemin orta seviyedeki şâirlerinden sayılmalıdır.

Kay. : HE, 12. OM, 2 / 419. TN, 1 / 134.

ESÎF / SIDKÎ : d. ? - öl.1145 / 1732

Asıl adı Mehemmed olup, Kütahya'nın Tavşanlı kasabasında doğdu. Halvetî tarikatına mensup bir zatın oğlu idi. Tahsilini tamamladıktan sonra, önce Halvetî oldu. Daha sonra Sâkıb Dede (öl. 1148 / 1735)'ye intisap ederek, Mevlevî oldu. Bir müddet, Sâkıb Dede'nin hizmetinde bulundu. Tavşanlı'da bir zâviye açıp, orada şeyhlik yaptı. Burada şeyh iken vefat etti.

Kaynaklar onun şiirlerinin safa ve sıdka meyilli olduğu için, Sıdkî mahlasını aldığını kaydederler. *Divan* sahibi bir şâir olup, Divan'ının yazma nüshası, Süleymaniye Ktp., Nazifpaşa Kit. No : 864'de kayıtlıdır. 1388 beyitten oluşan Divan'ında yer alan şiirleri tasavvufî niteliktedir. Fatin Tezkiresi'nde bulunan gönül redifli gazeli dışında, bütün şiirleri teknik bakımdan kusurlu olup, zayıf bir şâir olarak değerlendirilmelidir.

Kay. : TŞM, 36-37. HE, 15. SO, 2 / 496. TN, 1 / n. 149 - 2 / n. 2343. TŞ, 3 / 1342.

ESRÂR DEDE : d. 1162 / 1748- öl. 1211 / 1796

Asıl adı Mehmed'tir. İstanbul Sütlüce'de doğdu. Babası Ahmed Bîzeban Efendi (öl. ?), dedesi Hasan İbn-i Osman'dır. Tahsil hayatı hakkında bilgi yoktur. Ancak, Esrar Dede'nin Arapça ve Farsça'ya şiir yazabilecek kadar vâkıf olması, onun iyi bir tahsil aldığını gösterir.

Oldukça geç sayılabilecek bir yaşta, Mevlevîliğe intisap eden Esrâr Dede'nin Mevlevîlikten önceki hayatı hakkında bilgi azdır. Şâirin, Mevlevîliğe intisap etmeden önce, "hâcegân" sınıfına dahil olduğu bilinmektedir. Esrar Dede hâcegân sınıfında bulunduğu zamanlarda, Derviş Nuri (öl.1201 / 1786)'nin Mevlevî meclislerindeki sohbetlerinde bulundu ve ondan manevî feyz aldı.

Esrâr Dede'nin, dönemin önemli bir eğitim ve kültür merkezi olan, Galata Mevlevîhanesi'ne gittiği; Şeyh Galib (öl. 1213 / 1799)'e hizmet ettiği,

burada Kazancı Dedesi olduğu da bilinmektedir. 1208 / 1793 tarihinde Mevlevîliğe intisap ettiği bilinen Esrar Dede, Şeyh Galib ile birlikte 3 yıl geçirdi ve bu kısa sürede dostlukları ilerledi.

Hayatının son yıllarında, Galata Mevlevîhanesi'nin bir odasında inzivaya çekilerek, eserlerini yazan Esrar Dede çilesini bitirdiği güne rastlayan bir miraç gecesi vefat etti. Vefatında Galata Mevlevîhanesi'nin mezarlığına, Mevlevî şâiri Fasîh Dede (öl. 1111 / 1699)'nin kabrinin yanına gömüldü. Vefatına Şeyh Galib'in söylediği tarih kıtası şudur:

Esrâr Dede çilleyi hatm etdiği dem
Sır oldu serin hırka-i tâbûta çekip
Gâlib dedi târihini efsûs efsûs
Hem-demleri hayrân kodı Esrâr geçip

Sürûrî'nin söylediği tarih de aşağıdadır:

Hayflar göz yumub Esrâr Dede sırr oldı (1211)

Esrâr Dede'nin çok geç bir yaşta da olsa, Mevlevîliğe girişi ve özellikle Şeyh Galib gibi büyük bir şâirle tanışması, onun hayatında çok önemli bir dönüm noktası oldu. Çilesini çıkardıktan sonra, Şeyh Galib ile samimi arkadaşlıkları olan Esrâr Dede, üstâdı Şeyh Galib gibi, Mevlevîliğin "Şems" kolundandı. Kalenderîlik, Mevlevîlik üzerinde etkili olan tarikatlardan biridir. Ondaki esrar içme alışkanlığı da, Kalenderî eğilimin güçlü olmasındandır. Bu sebepten, şâire bu mahlasın verilmesinde, onun "beng" düşkünlüğünün olması gösterilmektedir.

Melâmî, kalender meşrep bir Mevlevî olan Esrâr Dede, şiirlerinde ilâhî aşkı ve vahdet neşesini coşkun bir üslûpla dile getirdi. Arapça, Farsça yanında Rum, Lâtin ve İtalyan dillerini de iyi bilirdi. Esrar Dede'nin Şeyh Galib'in Divan'ını 3 defa istinsah ettiği, iyi bir hattat olduğu da bilinmektedir.

49 yaşında vefat eden, Esrâr Dede, Tezkiresi, Mübâreknâme, Fütüvvetnâme gibi eserlerini tamamladığı yılda, en verimli çağında dünyasını değiştirdi. Onun en tanınan eserleri, *Divan*'ı ve *Tezkiresi*'dir. 7 yazma nüshası mevcut bulunan Divan'ında, 14 kaside, 23 musammat, 25 kıta, 264 gazel, 148 rubaî, 5 beyit, mesnevî şeklinde kaleme alınan 4 manzume yer almaktadır. Yaklaşık olarak 4000 beyit civarındaki Divan'ında, 24 çeşit vezin kullanmıştır. Vezinlerdeki bu çeşitlilik, onun vezne hakimiyetinin de bir göstergesidir. Bu Divan, Mehmed Nâil tarafından eski harflerle 1257 / 1841 İstanbul'da bastırılmıştır.

Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye adındaki tezkiresi, sadece Mevlevî şâirlere has bir tezkire olması bakımından, Türk Edebiyatı tarihinde önemli bir yere sahiptir. 12 yazma nüshası bulunan eser, Ali Enver tarafından kısaltılarak, 1309 yılında İstanbul'da bastırılmıştır. Bu tezkire hakkında lisansüstü seviyede 2 tez yapılmış; ayrıca kitap olarak da 2000 yılında Ankara'da bastırılmıştır.

Diğer eserleri, *Fütüvvet-nâme-i Esrâr*, *Mübâreknâme-i Esrâr* ve *Lûgat-ı Talyân*'dır. Mübâreknâme-i Esrâr, Mevlevî mukabelesindeki semaın mahiyetini anlatan 145 beyitlik küçük bir mesnevîdir. Fütüvvetnâme-i Esrâr ise, 176 beyitlik, Ahîliğin esasları, ahlakî ve ticarî ilkelerini anlatmaktadır. Lugat-ı Taylân, Esrar Dede'nin İtalyanca ve Latince'nin bazı gramer kurallarından bahsettiği eseridir. Bu eser, bir lugat olarak önemli olmasının yanında, Esrar Dede'nin Arapça ve Farsça ile birlikte Latin, İtalyan ve Rum dillerini de bildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Osmanlı şâirleri rübaî söylemeye pek rağbet etmezken, Esrâr Dede bu vadide de kudret göstermiştir. Onun Şeyh Galib hakkında rübaîleri vardır. Aşağıdaki rübaî, onun Gâlib'e olan minnettarlığının bir göstergesidir:

Şeyhim reh-i Mevlevîde Gâlib oldu
Feyz-i nefesi âleme vâhib oldu
Esrâr eğerçi bî-nevâdır ammâ
Bir çâker-i hânedân-ı Sâkıb oldu

Esrar Dede, Galata Mevlevîhanesi'nde şeyhi Galib Dede'yi kendisine örnek alarak, onun yolunda eserler vermeye çalışmıştır. Rind-meşrep bir şâir olan Esrar Dede, Hz. Ali ve ehl-i beyt sevgisini şiirlerinde dile getirmiştir. Mevlevî muhitinde yetişen bir şâir olan Esrâr Dede'nin eserlerinde, Mevlânâ ve Mevlevîliğin rolü çok büyüktür. Tasavvufî şiirleri oldukça akıcıdır. Şiirlerinde kullandığı kelime hazinesi, aşk, tasavvuf ve Mevlevîlik etrafında toplanmıştır. Mevlevî şâirler arasında önemli ve haklı bir şöhrete sahip olan Esrar Dede, edebiyat tarihi içinde dikkate değer önemli simalardandır.

Kay. : TŞM, 1 / 1-34. TŞ, 3 / 1344 - 1352. HE, 9-10. OŞ, 165-171. TN, 1 / 122. SE, 35-38. KŞ, 41. SO, 2 / 497. TET / L, 348. OM, 2 / 80. Osman Horata, *Esrar Dede, Hayatı-Eserleri, Şiir Dünyası ve Divânı*, Ankara 1998, s.1-46. Hasan Aksoy, TDEA, İstanbul 1979, 3 / 105-106. İlhan Genç, Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, İnceleme-Metin*, Ankara 2000, s. XI-XLI.

FİRÂKÎ : d. ? - öl. 1155 / 1742

İstanbulludur. Mevlevî dervişlerinden olup, İstanbul Yenikapı Mevlevîhanesi'nde Peçevî Ârif Ahmed Dede (öl. 1137 / 1724)'nin hizmetinde yetişti. Vefat tarihini Esrar Dede ve Tuhfe-i Nâilî 1155 / 1742; Kamusu'l-Âlâm 1150 / 1737 olarak verirler. Firakî vefatında İstanbul'daki Molla Güranî Türbesi'ne gömüldü.

Firâkî kaynaklara göre, şiir ve nesir yazmada yetenekli idi. Fatin ve Esrar Dede Tezkireleri'nde Firâkî Dede'nin şiirlerine yer verilmiştir. Onun şiirleri tasavvufî niteliklidir. Mensur *Seknâme* adında bir eseri olup, bu eser Millet Ktp., Ali Emirî Manzum Eserler, Nu. 665'de kayıtlıdır.

"Yazıcı Firâkî Dede" denmekle meşhur olan Firâkî'nin, kaynaklarda yer alan şiirlerinden aruza ve dile hakim olduğu, Divan şiirinin mazmunlarını kullanabildiği anlaşılmaktadır.

Kay. : SE, 197. TŞM, 431. HE, 326-327. SO, 2 / 537. TN, 2 / n. 3212. KÂ, 5 / 3353.

GARÎBİ : d. ? - öl. 1198 / 1783

Konya Mevlevî şeyhi Hacı Ârif Çelebi (öl. 1159 / 1746)'nin oğludur. 1159 / 1746 yılında babasının vefatı üzerine, onun yerine Konya'da Mevlevîhanesi'ne şeyh oldu ve 40 sene bu görevde kaldı. Vefat tarihini Esrar Dede 1198 / 1783; Tuhfe-i Nâilî ve Fatin 1199 / 1784 olarak gösterirler. Garîbi Dede Konya'da yaşamış olduğundan, Konya'da vefat etmiş olmalıdır.

"Çelebi Seyyid Ebubekir Garîbi Efendi" olarak tanınan Garîbî, kaynaklara göre, Mevlevî şâirlerinin önde gelen isimlerdendir. Tezkirelerde şiirlerinden örnekler verilmiştir. Bu şiirlerinde dile ve aruza hakim olduğu, Mevlevîlik unsurlarını ustalıkla kullandığı görülür. Ayrıca o, söyleyiş ve akıcılık, imaj dünyasını yansıtma yönünden de oldukça iyi seviyededir.

Kay. : SE, 168-169. TŞM, 367. HE, 314. KÂ, 5 / 3274. SO, 2 / 545. TN, 2 / 3073.

GAVSÎ : d. ? - öl. 1219 / 1804

Asıl adı Ahmed olup, İstanbul'da dünyaya geldi. Bâkî Efendi adında bir zatın torunu idi. Kaynaklara göre Mevlevî olan Gavsî'nin hangi Mevlevîhanede çilesini doldurduğu ve kime intisap ettiği belli değildir.. Hayatı hakkında kaynaklarda bilgi az olup, nerede vefat ettiği ve nereye gömüldüğü de bilinmemektedir.

Şâir olduğu bilinmekle birlikte, şâirliği hakkında da bilgi yoktur. Dönemin tezkirelerde adının geçmemesine bakılırsa, devrin zayıf şâirlerinden olmalıdır.

Kay. : TN, 2 / 3101. SO, 2 / 545.

HABÎBÎ / HASÎB: d. ? - öl. 1153 / 1740

Asıl adı Habîb olup, Bosna'da doğdu. Safayî, onun gençliğinde İstanbul'a gelip, bazı Mevlevî şeyhlerinin yanında bulunduğu ve Mevlevî olduğunu ifade eder. Tahsilini tamamladıktan sonra, Belgrad'da mesnevîhânlık yaptı. Ne kadar ömür sürdüğü bilinmeyen Habîbî Dede'nin vefat tarihini, Tuhfe-i Nâilî ve Şeyhî 1153 / 1740; Safayî 1103 / 1691; Esrar Dede ve Beliğ 1050 / 1640 olarak gösterirler.

Hayatı hakkında fazla bilgi olmayan Habîbî, kaynaklara göre, yazdığı garip şiirlerle meşhur oldu. Bununla ilgili olarak Safayî ve Esrar Dede, bazı

şâirlerin Habîbî'nin şiirlerine "Bu lafzın ma'nâsı nedir" diyerek, itiraz ettiklerini anlatmışlardır. Habîbî Dede de, bu şâirlere "Âlem-i ma'nâda bize ancak lafz verilmiştir, ma'nâ kaydında olmayın" diye cevap vermiştir.

Esrar Dede ve Safayî'ye göre mürettep *Divan* sahibi olan Habîbî Dede'nin, bu divanı devrinde meşhurdu. Kaynaklarda yer alan beyitlerinde onun, aruzu düzgün kullandığı ve daha çok lafza dayalı beyitler kaleme aldığı görülür. Şiirleri, Divan şiirinin estetiğine ve tarzına uygundur. Kaynaklarda yer alan beyitleri ise, teknik ve mana yönünden onun, dönemin 2.derece şâirlerinden olduğunu göstermektedir.

Kay. : SE, 44-46. NA, 67. TŞM, 129-130. DEİS, 165. SO, 2 / 551. ŞŞ, 1 / 170. TN, 1 / n. 760. TŞ / R, 32. TŞ / SA, 151. TŞ / M, 26-27.

HÂFIZ-I MANASTIRÎ : d. ? - öl. 1218 / 1803

Asıl adı Ebubekir olup, Manastır'da doğdu. İstanbul'da yetişti. Geçirdiği aklî rahatsızlık yüzünden seyahate çıktı. İstanbul'da Galata Mevlevîhanesi'ne gelip, Şeyh Galib (öl. 1213 / 1799)'e intisap etti. Esrar Dede onun, kendi vefatına şu tarihi düşürdüğünü kaydeder:

Kendi târîh-i zehâbum söyledüm
Şaklabânî gitdi dergehden didüm (1218)

Hâfız, kalender meşrep bir Mevlevî dervişi idi. Onun, Derviş Habîbî'ye yakın manasız şiirleri olup, dönemin usta şâirleri yanında zayıf bir şâir olarak kalmıştır.

Kay. : SE, 46-47. TŞM, 131-135. HE, 50. TN, 1 / n. 714.

HÂFIZ : d. ? - öl. 1218 / 1803

Edirne'de dünyaya geldi. Asıl adı Mehmed'dir. Edirne Muradiye Mevlevîhanesi'nde Ömer Semâhât Dede (öl. 1204 / 1789)'nin terbiyesinde yetişip, Mevlevî oldu ve burada mesnevîhânlık yaptı. Daha sonra, Aydın'da Güzelhisar Mevlevîhanesi şeyhliği yaptı. Vefatında, Bursa'ya gömüldü.

Kaynakların şiirlerini değerli olarak nitelendirdikleri Hâfız, Gürcizâde veya Kömürcüzâde olarak bilindi. Kaynaklarda mevlevîyâne bir kasidesi ve Farsça ârifâne beyitleri vardır. Hâfız'ın bu şiirlerinde, aruza ve dile hakim olduğu, Mevlevîlik unsurlarını ustalıkla kullandığı görülmektedir.

Kay. : SE, 47-48. TŞM, 136-137. HE, 51. DEİS, 170. TN, 1 / n. 713. SO, 2 / 557.

HÂFIZ : d. ? - öl. 1198 / 1783

Hâfız'ın hayatı hakkında tezkirelerde bilgi yoktur. Mevlevî olduğu ve vefatında Eyüp'e gömüldüğü bilinmektedir.

Kaynakların ifadelerine göre şâir olduğu bilinmekle beraber, şâirliği hakkında bilgi yoktur. Dönemin diğer tezkirelerinde hakkında bilgi olmaması, onun döneminin zayıf şâirlerinden olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Kay. : SO, 2 / 555. TN, 1 / 712.

HÂLİS : d. ? - öl. 1213 / 1798

Asıl adı İsmail'dir. Tahsilini tamamladıktan sonra, Galata Mevlevîhanesi'nde Şeyh Galib Dede (öl. 1213 / 1799)'ye aşçıbaşı oldu. Nerde vefat ettiği ve nereye gömüldüğü belli değildir.

Hâlis Dede kaynaklarda, zarif, edip bir şâir olarak vasıflandırılır. Ancak dönemin önemli tezkirelerinde adının geçmemesi onun, dönemin dikkati çekmeyen, zayıf şâirlerinden olabileceğini düşündürmektedir.

Kay. : TN, 1 / 1009. SO, 2 / 589.

HÂLİS : d. ? - öl. 1191 / 1777

Asıl adı Ahmed olup, Mevlevî büyüklerinden Sâkıb Mustafa Dede (öl.1148 / 1735)'nin oğludur. Sakıb Mustafa Dede'nin yanında yetişmiş olmalıdır. Babasının vefatı üzerine Kütahya'da, Erguniyye Mevlevîhanesi şeyhi oldu ve 45 seneden fazla burada şeyhlik yaptı. Şeyh Galib'in;

Şeş cihetten gelür âvâz-ı teessüf Gâlib
Nakd-ı Hâlis gibi Ahmed Dede çıktı elden (1191)

beyti Hâlis'in vefatına tarihtir.

Esrar Dede'nin âlim ve fâzıl bir zat, edip bir şâir olarak nitelendirdiği Hâlis Dede'nin, Türkçe ârifâne ve mevlevîyâne şiirleri vardır. Mürettep bir *Divançe*'si ve babasının hal tercümesini anlattığı *Tufeylî* adlı bir eseri vardır. Kaynaklarda yer alan gazel ve kıtasında onun, aruza ve dile hakim olduğu; Divan şiirinin kelime, mazmun ve edebî sanatlarını ustalıkla kullandığı görülür.

Kay. : SE, 57-59. TŞM, 154-156. HE, 81-82. SO, 2 / 589. TN, 1 / n. 1008. KÂ, 3 / 2018.

HAZÎN : d. ? - öl. ?

Bursa Mevlevî Dergahı dervişlerinden Şeydâ (öl. 1214 / 1799) tarafından yetiştirildi. Daha sonra, Bursa Mevlevîhanesi'ne şeyh oldu. Hayatı hakkında bilgi yoktur. Nerede vefat ettiği ve nereye gömüldüğü belli değildir.

"Derviş Hazîn" olarak tanınan Hazîn Dede'yi kaynaklar, fazla meşhur olmayan bir Mevlevî şâiri olarak nitelendirirler. Esrar Dede Tezkiresi'nde yer alan ârifâne bir beytinden onun, aruza ve dile hakim, akıcı bir üslûba sahip bir şâir olduğu anlaşılmaktadır. Ancak yine de, dönemin usta şâirleri yanında gölgede kalmıştır.

Kay. : TŞM, 126-127. TN, 1 / 774. DEİS, 203.

HIZIR / HANDÎ : d. ? - öl. 1140 / 1727

Lefkoşe'de doğdu, Siyâhî Mustafa Dede (öl. 1122 / 1710)'ye intisap edip, onun yanında yetişti. Siyâhî Dede Mısır'a giderken, Hızır Handî Dede'yi de, bazı işlerini düzenlenmesi için, İstanbul'a gönderdi. Bu sebeple İstanbul'a giden Hızır Dede, bir süre Galata Mevlevîhanesi'nde ikamet etti ve buradayken Müneccimbaşı Ahmed Dede (öl. 1113 / 1701) ile tanıştı. Hızır Dede, Müneccimbaşı Ahmed, Nesîb (öl. 1126 / 1714), Hasîb (öl. 1153 / 17409, Sâkıb (öl. 1148 / 1735), Vehbî (öl. 1112 / 1700 ve Lebib Dede (öl. 1126 / 1714)'lerle beraber hac için Mekke'ye gitti. Buradan dönüşte, Hızır Dede, Sâkıb ve Vehbî Dedelerle Siyâhî Dede'nin hizmetinde kaldı. Diğer dervişler Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin müridi oldular. Bundan sonra Kıbrıs'a dönen Hızır Dede birkaç yıl sonra, Lefkoşe Mevlevîhanesi şeyhliğine atandı. Vefatına kadar bu görevde çalıştı ve burada vefat etti.

Esrar Dede, Hızır Dede'nin şiirlerini "şi'r-i âbdâr" olarak vasıflandırır. Kaynaklarda bulunan örnek şiirlerinden anlaşıldığı üzere Hızır Dede, aruzu düzgün kullanma, dile hakimiyet, Divan Edebiyatı'nın estetiğini yansıtma açısından usta bir şâirdir.

Kay. : SE, 59-60. TŞM, 157-158. SO, 2 / 605. KÂ, 3 / 2061. HE, 86. MN, 203a. TŞ / SA, 182-183. TŞ / S, 255. TN 1 / n. 1044. Mustafa İsen, "Osmanlı Kültür Coğrafyası İçinde Kıbrıs'ın Yeri ve Kıbrıslı Divân Şâirleri", *3. Uluslar arası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*, 13-17 Kasım 2000, KKTC., s. 158. İlhan Genç, "Divân Edebiyatı'nda Bir Şiir Adası: Kıbrıs", *3. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*, 13-17 Kasım 2000, KKTC., s.170.

HİLMÎ : d. ? - öl.1180 / 1766

Asıl adı Abdullah olup, Yusuf Efendi adlı bir zatın oğludur. İstanbul Kasımpaşa'da dünyaya geldi. Tahsilini tamamladıktan sonra, bir müddet kadılık yaptı. Mevlevî Hanefî Efendi (öl. ?)'ye intisap etti. Kasımpaşa Mevlevîhanesi şeyhi Arabzâde Ali Dede (öl. 1181 / 1767)'ye intisap ederek, kadılığı bıraktı. Kudüs ve Arabistan'a seyahatlerde bulundu ve seyahatten

dönerken, yolda vefat etti. Vefat tarihini Tuhfe-i Nailî, Esrar Dede ve Fatin 1180 / 1766; Mehmet Süreyya 1183 / 1769 olarak gösterirler.

Tezkirelerde şâirliği kuvvetli olarak nitelendirilen Hilmî Dede'nin, Fennî'nin Sâhilnâmesi (Sevâhilnâme)'ne güzel bir nazîresi vardır. Kaynaklarda ifade edildiğine göre, Hilmi Dede bu nazîreyi, Fennî'nin eserini hiç görmeden yazmıştır. Kaynaklarda yer alan şiirlerinde onun aruza ve dile hakim, ustalıklı bir söyleyişe sahip olduğu görülür.

Kay. : KÂ, 3 / 1976. SO, 2 / 672. HE, 72. TŞM, 128-129. AZ, 81. SE, 43-44. TN, 1 / 892.

HULÛS : d. ? - öl. 1220 / 1805

Asıl adı İsmail olup, İstanbul Yenikapı'da doğdu. Şeyh Galib'in yakın dostu idi. Şeyh Galib Galata Mevlevîhanesi'nde şeyhi iken, Hulûs buraya aşçıbaşı oldu. Sürûrî'nin ;

Çekildi çille-i kabre dönüp Hulûs Dede (1220)

mısrası vefatına tarihtir.

Divançe'si vardır. Kaynaklarda âşıkâne ve mevlevîyâne şiirlerinden örnekler vardır. Bazı şiirleri aşağıda olduğu gibi Fuzûlî etkisindedir.

Sen hicâb itdükçe itdün âleme rüsvâ meni
Bilmedün sen bildi il sensin iden şeydâ meni

Sunma mey ta'mîr olur sanma dil-i vîrânemi
Sâkiyâ sen yıkdun artuh yapmaz ol sahbâ meni

Kaynaklar şiirlerinden övgüyle bahsederler. Hulûs Dede'nin gazellerinde aruza ve dile hakim, akıcı bir üslûba sahip, edebî sanatları kullanmada usta bir şâir olduğu görülür. Ayrıca Divan şiirinin mazmun ve imaj dünyasını yansıtması yönünden, dönemin dikkate değer bir şâiri olduğu da anlaşılmaktadır.

Kay. : TŞM, 159-163. DEİS, 214. OŞ, 311. SE, 60-61. TN, 1 / n. 1061. SO, 2 / 678. KÂ, 3 / 2054. HE, 85.

İLHÂMÎ (III. SELİM) : d. 1175 / 1761- öl. 1223 / 1808

İstanbul'da doğdu. 28. Osmanlı padişahı olan III.Selim, Sultan III. Mustafa (1717-1774)'nın oğludur. III. Selim 1204 / 1789 yılında tahta çıktığında ülke, zor günler geçirmekteydi. Padişah ilk olarak bir dizi ıslahat programlarına girişti. Bu yüzden onun padişahlığı çeşitli iç ve dış meselelerle uğraşmakla geçti ve sonunda Kabakçı Mustafa isyanıyla tahtından indirilerek öldürüldü.

Ülkenin bu sıkıntılarına karşılık, III. Selim hem şâir, hem de büyük bestekâr olarak bir sanat çevresi içinde yaşadı. Onun, Galata Mevlevîhanesi'ne sık sık gittiği de bilinmektedir. Padişahlığı süresinde III. Selim, Şeyh Galib'in dostu oldu; Galata Mevlevîhanesi'ni yeniden imar ettirdi. Kendisi de güzel sanatların pek çok şubesinde iyi bir sanatçı olan III. Selim, sanatçıları koruyan ve onları teşvik eden kimliği ile tanındı. Deha sahibi bir bestekâr, tanbûrî, neyzen, hânende olan III. Selim, Mevlevî musikisini bütün incelikleriyle bilirdi. III. Selim, aynı zamanda hat sanatıyla da meşgul olmuş bir hattattır.

III. Selim, şiirlerinde İlhâmî mahlasını, dinî eserlerinde de Selim Dede mahlasını kullandı. Divan'ı, İstanbul Üniv. Ktp., T.Y., No: 5514'te kayıtlı olup, burada yer alan âşıkâne şiirlerinde o, fikirlerini basit ve samimi bir üslûpla anlatmıştır. Şiirleri bir *Divan*'da toplanmış olup, bunlar Necâtî Elgin tarafından Konya'da 1959 yılında yayımlandı. III. Selim'in şâirliği, musikişinaslığı yanında 2.planda kalmaktadır. Bunu kendisi de şöyle ifade etmektedir:

Gerçi eş'ârımda nükte yok durur
Hem fesahatta kusurum çok durur

O, bilhassa musiki alanında başarılı beste ve makamlar meydana getirdi. 14 makam terkip etti ve her çeşit eser besteledi. Dinî ve lâdinî, saz ve söz musikisinde eserler verdi. III. Selim, sûz-i dilârâ makamının mûcidi olarak meşhur oldu ve şiirlerinin çoğunu besteledi. Padişahlığının son yıllarında, tamamen musiki ile uğraşmaya ve saraydaki musikişinasları çevresinde toplamaya başladı. III. Selim devri, Türk musikisi tarihinde bir dönüm noktası oldu ve böylece bir musiki ekolü kuruldu. III. Selim devrinde, Hamparsum ve Abdülbâki Nâsır Dede 2 ayrı sistemde 2 nota icat etti ve bu zatlar, kendi sistemleriyle padişahınkiler de dahil, bir çok parçayı notaya aldılar.

Kay. : SO, 1 / 39-40. TN, 1 / 192. BTMA, 2 / 221-224. SŞ, 288. AMDŞ, 242-243. Cemâl Kurnaz, "Klâsik Türk Musikisi Bestekârlarında Hece Vezniyle Şiir Yazma Eğilimi", *Türküden Gazele, Halk Ve Divân Şiirinin Müşterekleri Üzerine*, Ankara 1997, s. 276- 279. Necati Elgin, *İlhâmî Divânı*, Konya 1959.

'İLMÎ : d. ? - öl. 18.yy.

Bağdat'ta doğdu. Hayatı hakkında az bilgi olan 'İlmî Dede'nin, Selanik Mevlevîhanesi'ne mensup, Mevlevî dervişlerinden olduğu bilinmektedir. Nerede vefat ettiği ve nereye gömüldüğü belli değildir.

Kaynaklara göre, derviş mizaçlı, mutasavvıf bir şâirdi. Salim, Tezkiresi'nde onun şiirlerini sağlam ve güzel olarak nitelendirir. Tezkirelerde tasavvufî tek bir beyti kayıtlı olan şâirin, bu tek beytinde aruzu düzgün kullandığı, dile hakim bir tavır sergilediği görülür.

Kay. : SE, 168. TŞM, 367. TN, 2 / n. 2951. TŞ / S, 509-5 10.

KÂNÎ : d. 1124 / 1712 - öl. 1206 / 1791

Tokat'da doğdu. Asıl adı Ebubekir'dir. Memleketinde öğrenim gördü ve Mevlevî tarikatına girdi. 40 yaşına kadar Tokat Mevlevîhanesi'nde kaldıktan sonra Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın ilgisini kazanarak, 1168 / 1754'te İstanbul'a gitti. İstanbul'da divan kalemine girdi. Ardından hacegânlığa yükseldi. Daha sonra Silistre valisine divan kâtibi oldu. Çeşitli devlet görevlerinde bulundu. İstanbul'da vefat etti, mezarı Eyüp'tedir.

Her sözi maden-i cevher idi gitdi Kânî (1206)

mısraı vefatına tarihtir.

Kaynaklarda Mevlevî olduğu belirtilen Kânî'nin, Fatin Tezkiresi'nde tarikatından bahsedilmemektedir. Mürettep *Divan*'ı, manzum ve mensur eserleri vardır. Divan'ı Millet Ktp., Emirî Efendi Kısmı, No: 377'de ve Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi Kitaplığı, No: 2659'da kayıtlıdır. Arapça, Farsça ve Türkçe na'tları, nazîre ve tahmisleri vardır.

Kânî edebî açıdan, şâir olmaktan daha ziyade münşîdir. 120'ye yakın mektubundan meydana gelen *Münşeat*'ında ince nükte ve hicivlerle dolu, kendine has tabirlerle, secîlerle süslenmiş zengin bir ifâde kullanır. Mektupları içinde Hirre-nâme'si meşhurdur. O, kaynaklarda yer alan şiirlerinde aruza ve dile hakim, ustalıklı bir söyleyiş sergiler.

Kay. : TN, 2 / n. 3545. SO, 3 / 865. HE, 352-353. MN, 364a. KÂ, 5 / 3819. OM, 2 / 392. Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1997, s. 218.

KUDÛMÎ : d. ?- öl. 1122 / 1710

Asıl adı Ali olup, Filibe'de doğdu. Edirne Mevlevîhanesi'nde kudümzenbaşılık yaptı. Hayatı hakkında bilgi az olup, nerede vefat ettiği ve nereye gömüldüğü belli değildir.

Kaynakların ifadesine göre şiirler yazdığı bilinen Kudûmî'nin şâirliği hakkında bilgi yoktur. Kaynaklarda bazı beyitleri olan Ali'nin, şiirleri döneminde pek dikkat çekmemiş olup, Divan şiirini teknik ve hayal dünyasını yansıtma açısından zayıf bir derecede kalmıştır.

Dinî ve din dışı eserler bestelemiş olan Kudûmî'nin musiki eserlerinden hiçbiri bugüne ulaşmamıştır.

Kay. : BTMA, 29. TMA, 1 / 120.

KÜNHÎ DEDE : d. 1183 / 1769 - öl. 1247 / 1831

İstanbul'da dünyaya geldi. Asıl adı Abdürrahim idi. Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhlerinden Seyid Ebubekir Dede (öl. ?)'nin 3 oğlunun küçüğüdür. Annesi Sâidâ Hanım, Kutb-i Nâyî Osman Dede (öl. 1142 / 1729)'nin kızıdır. Künhî Dede, Yenikapı Mevlevîhanesi'nde büyük ağabeyi Şeyh Ali Nutkî Dede (öl. 1219 / 1805)'nin yanında tasavvuf, edebiyat ve musiki dersleri aldı. Genç yaşta musikiye ilgi duyarak, dergâhın kudümzenbaşılığına kadar yükseldi. Diğer ağabeyi, Abdülbakî Nâsır Dede (öl. 1236 / 1820) idi.

Devlet büyüklerinden ilgi gören Künhî Dede'yi, III. Selim saraya almak istemişse de, büyük ağabeyi Ali Nutkî Dede, buna müsaade etmemişti. O, 1246 / 1830 yılında Abdülbakî Nâsır Dede'nin oğlu şeyh Receb Hüsnî Dede'nin ölümü üzerine, Mehmed Said Hemdem Çelebi tarafından 1830'da Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi olarak tayin edildi. 2 yıldan az bir müddet sonra 62 yaşında vefat etti ve dergâha gömüldü. Mevlevîhanedeki sandukası üzerinde şu dörtlük yazılıdır:

Yek sâzkâra düşmüş âgâze-i usûli
Vaktinde faryabî acz ile ebkem olmuş
Bir pişrev çalınmış gûşuna İrcî'den
Peyrevlik ol nevâya hakkında elzem olmuş

Ölümüne düşürülen tarih mısraı ise şudur:

Abdürrahîm Efendi pîrâna hemdem oldu (1247)

22 yaşında hicâz ayinini besteledi ve böylece Türk Mevlevî Musikisi bestekârı olarak meşhur oldu. Künhî Dede, dönemin musiki üstatlarından olup, anberefşan adlı bir makam terkip ettiği bilinmektedir. Musikide üstat mertebesine erişmiş olan Künhî, asıl büyük şöhretini bu alanda kazanmış olup, hicaz, nühüft ve sabâ makamında 3 güzel ayin bestelemiştir. Güfteleri kadar besteleri de âşıkânedir.

Kaynaklarda Türkçe şiirlerine rastlanılmayan Künhî Dede'nin, Farsça akıcı şiirleri ve Esrar Dede Tezkiresi'nde kayıtlı bir tarih kıtası vardır. Şiirlerinde genellikle tasavvufî konulara yer veren şâirin şiirleri, bir divan halinde toplanmamıştır.

Kay. : BTMA, 1 / 10. YM, 165-168. AMDŞ, 267-268. TN, 2 / n. 3629. TŞM, 454-459. SE, 209-210.

LÜTFÎ : d. ? - öl. 1150 / 1737

Asıl adı Mehmed olan Lütfi Dede, Manisa'da doğdu. Babası Manisa Mevlevîhanesi şeyhlerinden Nakşî Ali Dede (öl. ?) idi. Babasının vefatından sonra, onun yerine şeyh oldu. Sadrazam İbrahim Paşa kendisini İstanbul'a

davet ederek, Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhliğini teklif ettiyse de, Lütfî Dede bu teklifi kabul etmedi. Ömrünün sonunda Manisa'da vefat etti.

Kaynaklarda tasavvufî bir beyti yer alan şâirin, bu beyitte aruzu düzgün kullandığı, dile hakim olduğu görülür. Şâirliği hakkında, yeterli bilgi olmayan Lütfî devrinin 2.derece şâirlerinden olmalıdır.

Kay. : TŞM, 464. HE, 360. SE, 213.

MEHMED : d. ? - öl. 1136 / 1723

Mehmed Dede'nin hayatı hakkında bilgi çok azdır. Beşiktaş Mevlevîhanesi şeyhliğinde bulunduğu ve vefatında oraya gömüldüğü bilinmektedir.

Şâirliği hakkında bilgi olmayan Mehmed Dede'nin kaynaklarda yer alan tek beytinden, aruza ve dile hakimiyet ve ustalıklı söyleyiş açısından orta seviyede bir şâir olduğu anlaşılmaktadır.

Kay. : SNM, 2 / 220. TN, 2 / 4978.

MUHİB / MÛNİS DEDE : d. ? - öl. 1145 / 1732

Edirne'de doğdu. Asıl adı Ahmed olup, hayatı hakkında bilgi azdır. Halk arasında Derviş Mûnis adıyla bilinen ve Mevlevî tarikatına mensup olan şâir, Edirneli Mevlevî şâir Şeyh Enis Receb Dede (öl. 1147 / 1734)'nin müritlerindendi. Enis Receb Dede'nin yanında yetişip, onun hizmetinde bulundu. Mevlevî çevrelerinde kabul gördü. Vefatında, Edirne Mevlevîhanesi bahçesine gömüldü.

Kaynakların güzel şiirlerinin olduğunu belirttikleri Mûnis Dede, III. Mustafa devri (1717 - 1774) mutasavvıf şâirlerindendir. Kaynaklarda sadece tek bir beyti bulunan Mûnis Dede'nin, bu tek beytinde aruza ve dile hakim olduğu görülür. Ancak, şâirliğine dair elde yeterli bilgi ve şiir örneği yoktur.

Kay. : TN, 2 / n. 4098. SE, 226. SO, 4 / 1112. TŞM, 483. EŞ, 389. DEİS, 302. HE, 385.

MUHYÎ : d. ? - öl. 1149 / 1737

Asıl adı, ailesi, hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Afyon'da doğdu ve Mevlevî Dergâhı'nda yetişti. Tezkirelerde hakkında bilgi olmayan Muhyî'nin, "Güfte-i Karahisârî" imzası ile yazılı gazelleri onun Afyonlu olduğuna delildir. Medresede Arapça, dergâhta Farsça tahsili gördü. Hasan ve Mehmed isimli 2 oğlu vardı. Muhyî, Afyon'da yaşamış ve yine burada vefat etmiş olmalıdır.

Süleymaniye Ktp. Esad Efendi Kitaplığı No: 3393'te kayıtlı olan İlâhi Mecmuası'nda 2 gazeli mevcut olan Muhyî'nin hece vezniyle yazdığı şiirleri de vardır.

Şiirlerinden de, bir Mevlevî dervişi olduğu anlaşılan Muhyî Dede "Terceme" adlı bir kitap vücuda getirmiş ve bu kitabında, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden bölümleri, ayet ve hadisleri nazım olarak, Türkçe'ye çevirmiş ve ilâhî aşkı anlatmıştır. Bu tercümenin tek yazması Afyon Gedik Ahmet Paşa Kitaplığı No: 1640'da kayıtlıdır. Bu eser orta boy ve 111 sayfadır.

Şiirlerinde Muhyî mahlasını kullanan şâirin, aşağıda adı geçen kaynaklarda âşıkâne ve hikemî şiirleri vardır. Bu şiirlerinde şâirin aruza ve dile hakimiyeti, söyleyişi ustacadır.

Kay. : AŞYH, 26. TBAM, 79-80. AİT, 2 / 127-128. AİM, 102.

MÛSÂ : d. ? - öl. 1140 / 1728

İstanbul'da dünyaya gelen Mûsâ, III. Ahmed (1673-1736) döneminin önemli neyzenlerindendir. Mevlevî neyzen, şâir ve bestekârı olduğu bilinen Mûsâ Dede'nin hangi Mevlevîhanede neyzenlik yaptığı bilinmemektedir. Ömrünün sonunda Koca Mustafa Paşa civarındaki evinde vefat etti ve Merkez Efendi Mezarlığı'na defnedildi.

Mûsâ *Divan* sahibi bir şâir idi. Ancak Divan'ı, bugün kayıptır. Kaynaklarda hem aruzla, hem de hece ile yazdığı tasavvufî şiirleri vardır. Bu şiirleri oldukça akıcı olan Mûsâ Dede, bestelerinin güftelerini kendi şiirlerinden seçmiştir. O, şâirliği yanısıra bestelediği dinî ve din dışı eserleriyle de şöhret kazanmıştır.

Kay. : AMDŞ, 118.TMA, 1 / 302-303. BTMA, 2 / 70.

NAHÎFÎ : d. 1056 / 1646 ? - öl. 1151 / 1738

Asıl adı Süleyman olup, İstanbul'da doğdu. Babası Yazıcı Salihoğlu Abdurrahman adında bir zattı. Dedesi katip Salih diye bilinen biridir. Nahîfî ayrıca Müstakimzâde'nin de akrabasıdır. Mehmed Emin (öl. 1169 / 1755) adında bir kardeşi vardır.

Safayî'ye göre, küçük yaşta ilim tahsiline merak saldı ve şiir yazmaya başladı. Onun iyi bir tahsil gördüğü eserlerinden de anlaşılmaktadır. Ayrıca, dönemin meşhur hattatı Hâfız Osman'dan ders aldı ve hat sanatındaki mahareti ile meşhur olup, sülüs ve nesih çeşitlerinde icâzet aldı, daha sonra talik hattında da ustalık gösterdi.

Bir yandan hattatlık yapan Nahifî, memur olarak, yeniçeri kalemine alındı; sonra 1093 / 1682'de Mısır'a gönderildi. Mısır'a giderken, Konya'da Mevlânâ Türbesi'ni ziyaret etti ve Bostan Çelebi (öl. 1117 / 1705) ile görüştü. Mısır dönüşünde, İran elçisi Ebû Kavuk Mehmet Paşa maiyetinde, 1110 / 1698 yılında İran'a elçi olarak gönderildi. İran'da âlimler ve şâirler ile görüştü. İstanbul'a dönüşünde, Şehid Ali Paşa'ya Dîvan Efendisi oldu, bir müddet sonra bu görevi bıraktı. 1132 / 1719'da Avusturya Büyük Elçiliği'ne gönderilen Silahdâr İbrahim Paşa maiyetinde Avusturya'ya gitti, dönüşünde Dîvan-ı Sultanî hocalıklarından Başmukataacılık makamına getirildi ve 1139

/ 1726'da Şıkk-ı Sânî defterdârı oldu. Yaşlandığında Damad İbrahim Paşa'nın takdirini kazandı. 1738 yılında 100 yaş civarında, İstanbul'da vefat etti. Müstakimzâde ise Tuhfe-i Hattatîn'de, onun 90 yaşını geçkin olarak vefat ettiğini söyler. Vefatında Topkapı dışındaki Sarı Abdullah Efendi Kabristanı'nda gömüldü. Mezar taşında şu tarih vardır:

Bu Süleyman Nahifî ruhuna el fâtihâ (1151)

Nahîfî'nin akrabası ve çağdaşı olan Müstakimzâde Tuhfe-i Hattatîn'de, Nahîfî'nin Mesnevî tercümesinin önsözünü kaynak göstererek, onun hacca giderken Konya'ya uğrayarak, Mevlevîliğe intisap ettiğini söyler. Oysa Nahîfî Mesnevî tercümesinin önsözünde, " Münselik-i silk-i fukarâ-yı hakâyık-cû olmak arzusuyla teberrüken külâh-pûş-ı muhibbâne olup nihân-hâne-i gaybdan bu tâc-ı hikmetle mütevvec ve mübtehec olduğum mukaddime-i hâlet" diyerek, Mevlevî külahını teberrüken yani uğur sayarak giydiğini bildirmektedir. Mevlânâ'nın Mesnevî'sini tercüme etmiş olması da onun Mevlevî kabul edilmesine sebep olmuş, olmalıdır. Nahîfî Divan'ının bazı nüshalarında da, Nahîfî el-Mevlevî ibareleri yer almaktadır. Aşağıda adı geçen kaynaklarda da Mevlevî olduğundan söz edilmez. Nahîfî'nin Divan'ında Mevlânâ'yı medh eden tek bir beyit bile yoktur. Bu bağlamda, Nahifî'yi daha çok Mevlevîlikle çok sıkı ilişkisi olan Melâmî tarikatına bağlı göstermek daha doğrudur. Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre de Nahîfî, Mevlevîler arasında melâmetle meşhurdur.

Nahîfî, devrinin önemli bir dil, din ve tasavvuf âlimi idi. Farsça, Arapça ve tasavvuf bilgilerine vâkıf olup, dinî şiirlerinde Farsça ve Arapça ibarelere çok yer vermiştir. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin 25.618 beyitlik Mesnevîsini, aynı vezin ve şekille Türkçe ile söyleyen, âlim ve kabul görmüş bir şâirdi. Âşıkâne şiirleri de olan Nâhifî, Türk Edebiyatı'nda daha çok Mesnevî şârihi olarak tanındı.

Mürettep *Divan* sahibi olan Nahifî'nin, 1730'lu yıllarda yazımını tamamladığı manzum *Mesnevî-i Şerif Tercümesi*'nden başka, pek çok na't ihtiva eden *Hilyetü'l-Envâr*'ı, nesir olarak yazdığı *Risale-i Hızrıyye*'si vardır. Ayrıca, 789 beyitlik bir mesnevî olan *Hicret-nâme*'si; 1106 beyitlik bir *Mevlid*'i; 1157 beyitlik *Mi'raciyye*'si; 1999 beyitlik *Zührü'l-Ahiret* adlı mesnevîsi; 1099 beyitlik *Enfüsü'l-Âfâk*; 58 beyitlik *Mev'izatü'n-Nüfûs*'u da diğer eserleridir. *Nasîhatü'l-Vüzerâ (Âsâf-nâme)* ve *Ravzatü's-Safâ* da onun nesir eserleridir.

Divan'ında 28 kaside, 37 tarih, 13 murabba, 11 mesnevî, 10 tahmis, 526 gazel, 3 muamma, 48 kıta, 563 rubaî, 271 matla', 7 beyit bulunmaktadır. Kasidelerinde Nefî tesiri görülür. Kaside-i Bürde'yi 3 dilde tahmis etmiş, ayrıca Câmî'nin 3 na't'ına tahmis yazmıştır.

Divan'ındaki gazelleri genellikle 7 beyitten müteşekkildir. Gazellerinde Bakî ve Fuzûlî tesiri vardır. Gazellerinden 40'ı dinî konulu, 20'si hikemî, pek çoğu da aşk ve şarap konuludur. Ayrıca Nabî, Cevrî, Sabit, Nâilî ve Bakî'ye nazîreleri de vardır. Nahîfî kendi devrindeki ve kendinden sonraki şâirleri etkilemiştir.

Kaynakların ifadelerine göre, mahlasını vücudunun zayıflığı sebebiyle almıştır. Nahîfî şiirlerinde, hayatının çeşitli dönemlerinde sıkıntı çektiğini de ifade etmektedir. O, şiirlerinde atasözü ve deyimlere yer vermiş; edebî sanatlardan en çok tenasüp ve hüsn-i talil sanatını kullanmıştır. Onun şiirlerinde Sebk-i Hindî akımının izleri de görülür. Manzum Mesnevî tercümesi onun en meşhur eseri olup, bu tercüme yazıldığından itibaren her dönemde büyük ilgi görmüştür.

Kay. : TN, 2 / n. 4252. HE, 400. TH, 213. KÂ, 6 / 4569. OM, 2 / 455. NA, 443. E / FR, 277-279. DEİS, 313. OŞ, 114-115. TŞ / S, 680-684. MN, 420b. KÂ, 6 / 4569. Abdülbâki Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melâmiler*, İstanbul 1931, s. 206. Amil Çelebioğlu, *Mesnevî-i Şerîf ve Manzum Mesnevî Tercümesi*, İstanbul 1967, s. 1-3. İrfan Aypay, Nahifî Süleyman Efendi, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divan'ının Tenkidli Metni, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 1992, s. 3-30.

NÂSIR : d. 1179 / 1765 - öl. 1236 / 1820

Yenikapı civarında bir evde doğan Nâsır Dede'nin, asıl adı Abdülbâki idi. Babası Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Kütahyalı Ebubekir Dede (öl. ?) olup, her ikisi de Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhliği yapan, Ali Nutki Dede (öl. 1219 / 1805) onun abisi, Abdurrahman Künhî Efendi (öl. 1247 / 1831) de kardeşidir.

Nâsır, ilk tahsilini Milas Müftizadesi Halil Efendi'den ve babasından aldı. Arapça ve Farsça öğrendi. Nazarî ve amelî olarak dinî ve dindışı musiki öğrendiği için, uzun müddet Yenikapı Mevlevîhanesi'nin neyzenbaşılığını yaptı. 1219 / 1804 yılında abisi Ali Nutki Dede'nin vefatı üzerine, Hacı Mehmed Çelebi tarafından sikke ve destar giydirilerek, Yenikapı Dergâhı'na şeyh tayin edildi. 17 yıl bu dergâhta şeyhlik yaptı. III. Selim ve II. Mahmud'un yakın ilgisini kazandı. Dergâhta şeyh iken vefat etti. Mezar kitabesindeki tarih mısrai şudur:

Âlem-i lâhûta cân atdî bu dem Bâkî Dede (1236)

Kıdemli bir neyzen olarak bilinen Nâsır Dede, Yenikapı Mevlevîhanesi'nde, Hammâmîzâde İsmâil Dede'ye ney üflemeyi öğretti. Neye gönül veren Abdülbâkî Nâsır Dede, özellikle bu hissiyatını ifade ettiği aşağıdaki beyitlerde olduğu gibi, bir çok şiir de vücuda getirmiştir.

İlâhî Nâsır-ı nâçârı esrârına vâkıf kıl
Dil-i nâlânımı aşkınla eyle hem nevâ-yı ney

Ney değil neyzen değildir nây-ı nâlân söyliyen
Aşk idir Mollâ-yı Rûmun nâmı nâlân eyliyen

Musikiden feyz alan Nâsır Dede, daha gençliğinde dergâhın neyzen başılığına getirildi. Aritmetik ilminde, bilhassa bu bilimin musiki ile ilgili ses ahengi ve titreşimleri konusunda eski yazarların eserlerini defalarca okuyup tetkik etti. Isfahan ve acembuselik makamında 2 ayin besteledi. Musiki nazariyatında geniş bilgisi olan Abdülbakî Dede'nin *Edvâr Risâlesi* adında bir de kitabı vardır.

Defter-i Dervîşân, kendisi ve ağabeyi Nutkî Dede'nin müşterek el yazılarını ihtiva eder. Bu eserin müellif hatlı tek nüshası Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, No: 1194'tedir.

Abdulbâki Nâsır Dede, kendisinin bulduğu bir çeşit ebced notasının izahı olan *Tahrîrîye* adlı eserini III. Selim'e sundu. Eserin müellif hattı ile olan bir nüshası Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, no: 1242 / 2'de kayıtlıdır.

Ayrıca, 136 makam ve 21 usulün kısa açıklamalar ile izah edildiği *Tedkıyk u Tahkîk* adlı musiki nazariyat kitabı ise, III. Selim'in emriyle yazıldı ve ona sunuldu. Eserin müellif hatlı tek nüshası, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, No: 1242'de kayıtlıdır.

Nâsır Dede Türkçe, Arapça ve Farsça'ya vâkıftı ve bu dillerde pek çok edebiyat kitabı okudu. *Divan* sahibidir. Divan müellif hattı ile olup, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, No : 9451'de kayıtlıdır. Kaynakların ifadesine göre o, şiirde his, hayal, aşk ve vecde sahip bir ediptir.

Eflâki Dede'nin Menakıbu'l-Ârifîn'inin Farsça'dan tercümesi olan *Terceme-i Menâkıbü'l-Ârifin* adlı bir eseri vardır. Bu eserin, müellif nüshası Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, No : 1126'da kayıtlıdır.

Şerh-i Ta'rîb-i Şâhidî'si, Mustafa Sâfî Dede'nin Târîb-i Şâhidî'sine şerhtir. Eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, No : 1483'te kayıtlıdır.

Kay. : YM, 161-163. BTMA, 1 / 4-5. AMDŞ, 310-311. TŞM, 503. TN, 2 / n. 2691- 4169. SE, 236-237. HE, 388-389. OM, 1 / 130. KÂ, 6 / 4549. Melek Bıyık, Abdülbâki Nâsır Dede Divânı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: M.Ü.1996, s. 7-32.

NÂYÎ : d.? - öl. 1142 / 1729

Asıl adı Osman'dı. İstanbul'da doğdu ve tahsilini de bu şehirde gördü. Süleymaniye Darüşşifası'nın Reisü'l-hüddâmı Süleyman Efendi'nin oğlu olan Nâyî Osman, 1083 / 1672 yılında Galata Mevlevîhanesi şeyhi Gavsî Dede (öl. 1219 / 1804)'ye intisap etti. O, şâirliği ve hattatlığı olan Gavsî Dede'nin hizmetinde yetişti ve onun bilgilerinden istifade etti. Daha sonra, Gavsî Dede'ye damat ve tekkeye de neyzen başı oldu. Gavsî Dede'nin vefatı ile dergâhın şeyhliğine geldi. Vefatında tekkenin mezarlığına gömüldü.

Ney çalmadaki mahareti sebebiyle, "Kutb-ı Nâyî" ismiyle şöhret kazandı. Güzel sanatların musiki, şiir ve hat gibi kollarında çalıştı. Meşhur hattat Nefeszade İsmail Efendi (öl. 1090 / 1679)'den sülüs ve nesih hattını öğrendi. Musiki üstatlığı ile de dikkati çeken Nâyî Osman Dede, 4 ayin ile 1 mirâciye besteledi. *Rabt-ı Tabi'at-ı Musiki* isimli Farsça bir edvar kitabına

sahip olan Nâyî Osman Dede, dinî- tasavvufî bestekârların en büyüklerinden biri sayılır.

Arapça ve Farsça'ya vâkıf olan Nâyî Osman Dede, devrinin ileri gelen şâirlerinden birisi olup, tasavvufî ve âşıkâne şiirleri vardır. Mesnevî şeklinde yazdığı mi'râciyesi, na'tları, Peygamber'in mucizelerini anlatan *Ravzatü'l-İcâz* adlı eserleri vardır.

Nâyî Osman Dede, kaynaklarda yer alan şiir örneklerinde aruza ve dile hakim, akıcı bir üslûp sergiler. Bu şiirlerinde onun, Divan şiirinin hayal dünyasına hakim, usta bir söyleyişe sahip olduğu görülür.

Kay. : AMDŞ, 315-316. HE, 396. OM, 2 / 454. TMA, 1 / 151-156. TŞ, 2 / 169-170. DEİS, 323. TŞ / SA, 689. TŞM, 498-501. MN, 419a. TH, 297. KÂ, 2 / 4557. SNM, 2 / 229. SE, 234-235. TŞ / S, 659-661. SO, 4 / 1234. TN, 2 / 4218. Müjgan Çakır, Nâyî Osman Dede, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: M.Ü. 1998, s. 5-63.

NAZÎM : d. ?- öl. 1139 / 1726-27

İstanbul Gedikpaşalı olup, Ali Çelebi (öl.1103 / 1692)'nin oğlu idi. Asıl adı Yahya olan şâir, İstanbul'da Kasımpaşa civarında ikâmet etti. Musikiye kabiliyeti olduğu fark edilince genç yaşta Enderun'a alındı. Kilâr-ı Hassa nöbetçiliği yaptı. Sultan II. Mustafa zamanında (1664- 1704), sadrazam Hüseyin Paşa tarafından, kendisine meyve-i ter pazarbaşılığı verilip, bir süre bu görevde kaldı. Daha sonra, IV. Mehmed tarafından pazarbaşılıkla görevlendirildi. Ömrünün sonuna kadar bu görevde kalan Nazîm, kendi isteği ile saraydan ayrıldı Edirne'de vefat etti.

IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa'nın padişahlığı dönemlerinin şâiri Nazîm, Edirne'de Neşâtî Dede (öl. 1085 / 1674)'ye intisap etti ve onun sohbetlerinde bulundu. Burada, hanendeliği, bestekârlığı ve şâirliği ile meşhur oldu; şiir ve musiki bilgisini ilerletti. 500'ün üzerinde bestesi de olan şâir, padişah huzurunda bir çok fasıllarda bulunmuş, pek çok hediye ve ihsanlara nâil olmuştur.

Nazîm, Divan sahibi bir şâirdir. Divanı'nın yazmaları, Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi Kısmı, No: 2817 ve 2707'de kayıtlıdır. Divan, 1257 / 1841 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır. Ayrıca Yüksek Lisans Tezi olarak da Aynur Çağlıişlek ve Nevin Gümüş tarafından hazırlanmıştır. Nazîm Divanı'ndaki kasidelerde Nef'î'nin, gazellerde Neşâti'nin etkisi görülür. Kaynakların ifadesine göre, Nazîm Dede'nin Divanı için edebiyat üstatlarından biri "O bir divan değil, bir gufran beratıdır" demiştir. 500 sayfadan müteşekkil olan bu divanın üçte biri nat'lardan meydana gelmektedir ki, bu sahada usta addedilmiştir. Öyle ki, Türk Edebiyatı'nda na't şâiri olarak tanınmıştır.

Nazîm, Divan şiirinin bütün nazım şekillerinde sade ve içten bir söyleyiş göstermiştir. Şiirlerinde edebî sanatlara sık rastlanmaz. Gazellerinde dinî-tasavvufî konulardan ziyade, rindâne ve âşıkâne temalar

işlenmiştir. Ayrıca şarkı türünü ilk defa deneyenlerden biri olması sebebiyle de, dikkati çeken şâirlerindendir.

Kay. : AMDŞ, 322. E / FR, 263-267. OM, 2 / 452. HE, 415. TN, 2 / 4360. MN, 425b. Nevin Gümüş, Yahya Nazîm Divân'ı-I (İnceleme-Metin), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniv. 1992. Aynur Çağlıişlek, Yahya Nazîm Divân'ı-II, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniv, 1991.

NEŞ'ET : d. 1148 / 1735 - öl. 1222 / 1807

Asıl adı Süleyman olup, Edirne'de doğdu. Müzisyen ve şâir Ahmet Refi'â Efendi (öl. ?)'nin oğludur. Doğumuna babası;

Hudâyâ iki âlemde aziz eyle Süleyman'ı (1148)

mısrâını tarih olarak söylemiştir. Babası Sultan I.Mahmud'un (1696-1754) musahiplerindendi. İstanbul'da tahsil gördü. Babası Kaftan Ağalığı görevi ile 1164 / 1750 yılında, Hicaz'a atandığında oğlunu da yanında götürdü. Neş'et dönüşte uğradıkları Konya'da Ebubekir Çelebi (öl. 1199 / 1785)'den el alıp, tarikata girdi. İstanbul'a döndükten kısa bir müddet sonra, babası vefat eden Neş'et, Mesnevî'yi daha iyi anlayabilmek için Dâyezâde Cûdî Efendi (öl. ?)'den de Farsça dersleri aldı.

Kendisi zeâmet sahiplerinden olduğu için 1182 / 1768 yılında Osmanlı-Rus savaşında bulundu, savaştan dönüşte, özel dersler vermeye başladı. Kendisine Neş'et mahlasını, hocası Dâyezâde Efendi, şu kıt'a ile vermişti :

Çünki ilm ü edebe edeble ettin rağbet
Daima sahib-i irfân ile eyle sohbet
Gayret-i tıyneti sarfet eser-i eslâfa
Mahlas-ı mârifetin ola cihanda Neş'et

Bir müddet sonra İstanbul'da Mesnevî okutmakla ünlü bir Farsça hocası oldu ve dönemin ileri gelen kalem ustalarını yetiştirdi. Ömrünü İstanbul'da Molla Gürânî'de bulunan evinde Farsça ve Mesnevî üzerine özel dersler vermekle geçirdi. Sürûrî'nin,

Neş'et Efendi göçtü Cenân ola menzili (1222)

tarih mısraının gösterdiği üzere 1222 / 1808 yılında İstanbul'da vefat etti ve Topkapı dışındaki bir mezarlığa gömüldü.

"Hoca Neş'et" veya "Baba Neş'et" diye tanındı. Şeyh Galib de Neş'et Efendi'den ders almış olup, Neş'et Efendi ona :

Neş'et dedi pîrân zebânından edip gûş
Mahlas ana Es'ad ne saadet bu ne şandır

diyerek, Es'ad mahlası vermişti. Hoca Neş'et dönemin genç şâirlerini yetiştiren, onlara mahlas veren iyi bir usta idi. Mürettep *Divan* sahibi bir şâir olan Neş'et'in Divan'ında pek çok mahlasnâme vardır. Gazelleri ârifâne ve âşıkânedir. Mevlânâ'dan etkilenen Neş'et daha çok, Nâbî tarzında şiirler yazmıştır. Farsça şiirleri de olan Neş'et'in, Türkçe şiirlerinde bazen oldukça güzel mısralara rastlanır.

Tufan-ı Marifet adlı bir mesnevîsi ve *Terceme-i Şerh-i Dü Beyt-i Molla Cami* adlı bir mensur eseri bulunmaktadır. Edebiyat tarihinde, özellikle genç şâirleri yetiştirmesi bakımından önem taşır. Talebelerinden pek çoğu şâirlikte onu geçmiştir. O, şâirliğinden ziyade hocalığı ile şöhret bulmuştur.

Kay. : E / FR, 311-314. HE, 406. MN, 422b. OM, 2 / 461. KÂ, 6 / 4576. TN, 2 / 4290. SO, 4 / 1251. EŞ, 321-323. Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1997, s. 217.

NEYYÎR : d. ? - öl. 1215 / 1800

İstanbul'da doğmuş olup, asıl adı Abdülhalîm'dir. Genç yaşta Şeyh Galib (öl. 1213 / 1799)'ten etkilenerek, 1206 / 1791 yılında, Galata Mevlevîhanesi'nde Mevlevî tarikatına girdi. 1210 / 1795 yılında çilesini bitirip, dede oldu. Esrar Dede bu olayla ilgili olarak,

Geldi dört beyt-i senâ ile bu târîh Esrâr
Çıkdılar hücreye Neyyîr Dede Nûri Dede nev (1210)

tarihini söylemiştir.

Galata Mevlevîhanesi'nde Şeyh Galib'in yanında yetişen Neyyîr, şeyhinin ölümü üzerine buradan ayrılarak bir müddet Rumeli'de dolaştı ve Yenişehir Fener Mevlevî Tekkesi'ne şeyh oldu. Burada vefat etti, nerede gömülü olduğu belli değildir.

Şiir ve nesir ile meşgul oldu. Neyyîr, Şeyh Galib'ten başka, kendisi de dahil 40'a yakın talebeye ders veren Hoca Neş'et Efendi'den de ders aldı. Neş'et Efendi, Beykoz'da oturdukları sırada Beykoza redifinde bir gazel yazmış olup, bu gazel bütün talebeleri tarafından tanzîr edilmiştir. Neyyîr'in de bu gazele,

Gitmek ister şevk-i mehtâb ile cânum Begkoza
Gelmez ammâ neyleyem asla o cânum Begkoza

matlalı bir nazîresi vardır.

Galib'in yanında yetişen ve onun etkisinde şiirler yazan Neyyîr, bu şiirleri bir *Divan*'da toplamıştır. Şiirlerinde Mevlevîlik unsurlarını ustaca kullanan Neyyîr'in, Divan'ında yer alan şiirlerinde aruza ve dile hakim olduğu, Divan şiirinin imaj dünyası, edebî sanat ve estetik unsurlarını başarıyla yansıttığı görülür.

Kay. : TN, 2 / n. 4513. HE, 428. SO, 4 / 1253. TŞM, 513. SE, 244-245. Melek Altunel, Neyyîr Abdülhalim Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divân'ının Tenkidli Metni, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1995, s. IX-XII.

NİYAZ : d. ? - öl. 1208 / 1793

Asıl adı Hasan olup, Konya'da dünyaya geldi. Babası İran'dan gelip, Konya'ya yerleşti ve Ebubekir Çelebi (öl. 1199 / 1785)'ye derviş oldu. Mevlevî ortamında büyüyen Niyaz Dede Mevlevî olup, bir müddet Ermenek şeyhi Ebubekir Efendi (öl. ?)'ye hizmet etti ve ondan el aldı. Şeyhinin vefatından sonra, bir süre Ermenek Dergâhı'nda kaldı. Daha sonra İstanbul'a giderek, Yenikapı Mevlevîhanesi'ne girdi. Ömrünün sonuna kadar burada kaldı ve tekkeye hizmet etti.

Kaynaklarda yer alan şiirleri, Divan şiirinin tekniğine uygundur. Niyaz, tezkirelerde yer alan gazelinde oldukça akıcı bir üslûp kullanmıştır. Fakat yine de, dönemin usta şâirleri yanında 2.derece bir şâir olarak kalmaktadır.

Kay. : TN, 2 / n. 4495. TŞM, 511-513. SE, 243-244. KÂ, 6 / 4626. HE, 426-427.

NURÎ : ? - 1201 / 1786

Asıl adı Ahmed olup, Mehmed Efendi'nin oğludur. Afyon ilinin Ardıç Mahallesi'ndendir. İlk tahsilini burada yaptı; Kara Halil Efendi'den Beyzavî tefsiri okudu. Bir yandan da hat derslerine devam etti. Afyon Mevlevîhanesi'nde terbiye görüp, Mevlevî oldu.

İstanbul, Yenikapı Mevlevîhanesi'nde 1167 / 1735 yılında Kazasker Veliüddin Efendi ile tanıştı. Veliüddin Efendi tarafından Çerçi Turgut Medresesi müderrisliğine atandı.1167 / 1753 yılında Afyon'a geri dönerek, müderrisliğe devam etti. Bu arada vaiz ve mütevellî olarak da görev yaptı. Bu arada evlendi ve bu evlilikten Mehmed Necib adında 1 oğlu oldu. Oğlu da şâirdir. 27 yıl bu görevlerde kaldıktan sonra, Afyon kadısı Mehmet Ataullah Efendi yerine 1196 / 1781 yılında nâib oldu. Nûrî Dede bu görevde 5 ay kaldıktan sonra, Kütahya nâibliğine tayin edildi. Bu görevde iken vefat etti.

Serâciyye adlı bir ferâiz kitabına şerh yazdı, ayrıca başka bir feraiz kitabını da kendisi şerh ederek bu kitaba ekledi. Bu eser, Afyon Gedik Ahmet Paşa Ktp.de 106 numarada kayıtlıdır.

Şâirliği hakkında kaynaklarda hüküm olmayan Nurî, Arapça, Türkçe ve Farsça dervişâne, âşıkâne şiirler yazdı. Kaynaklarda yer alan şiirlerinde onun, aruzu ve dili kullanma, Divan şiirinin teknik ve estetiğini yansıtma açısından orta seviyede bir şâir olduğu görülür.

Kay. : AİM, 52- 56. AİT, 2 / 133-135. TN, 2 / n. 4433. TŞM, 510. SE, 242-243.

NUTKÎ : d. 1176 / 1762 - öl. 1219 / 1805

Asıl adı Ali olup, İstanbul Yenikapı Mevlevîhanesi civarında doğdu. Babası Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhlerinden Kütahyalı Seyyid Ebubekir Dede (öl.), biraderi Abdulbâki Nâsır Dede (öl. 1236 / 1820)'dir. Annesi Saide Hanım, Galata Mevlevîhanesi şeyhlerinden Nâyî Osman Dede (öl. 1142 / 1729)'nin kızıdır.

8 yaşında Kur'an okumaya başladı ve 14 yaşına kadar bütün İslâm kaidelerini öğrendi. Sahîh Ahmed Dede'den, ve başka bilgin ve sanatkârlardan ders görerek tahsilini tamamladı. Arapça ve Farsça öğrendi. Babasının ölümü üzerine, 13 yaşındayken 3 erkek kardeşin en büyüğü olarak, Yenikapı Mevlevîhanesi'ne şeyh oldu. 42 yaşında vefatına kadar, I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerinde, 29 yıl meşihatte bulundu. Vefatında Mevlevîhane bahçesinde, babasının yanına gömüldü. Sürûrî ölümüne şu tarihi düşürmüştür:

Kevser safâsı eyledi Seyyid Alî Dede (1219)

Babası tarafından kendisine "Memiş" mahlası verilmişse de, sonradan şiirlerinde o, "Nutkî" mahlasını kullanmıştır. Âşıkâne şiirleri vardır. Ancak şâirliği, hattatlığından daha geridedir. Şâirliği dönemin usta şâirleri yanında gölgede kalmıştır.

Defter-i Dervîşân adındaki mecmuası, Yenikapı Mevlevîhanesi'nin bir çeşit günlüğüdür. Esere daha sonra kardeşi Abdülbâki Nâsır Dede devam etmiştir. Bu eser, Süleymaniye Ktp., Nafiz Paşa, No: 1194'te kayıtlı olup, Mevlevîlik ve musiki tarihi bakımından önemli bir kaynaktır. Nutkî, iyi bir hattattı. 1204 / 1789 yılında Divan-ı Neşâtî'yi istinsah etti. Bu nüsha, Süleymaniye Ktp., Nafiz Paşa, no: 942'de kayıtlıdır.

Bugüne ulaşan tek musiki eseri, Şevk u tarab makamındaki Mevlevî ayinidir. Ayrıca Dede Efendi gibi pek çok ünlü talebe yetiştirdi.

Kay. : BTMA, 1 / 32-33. YM, 158-159. AMDŞ, 353. TŞM, 502. SE, 239. HE, 410-411. TMA, 2 / 414-415.

NUTKÎ : d. ? - öl. 1140 / 1727

Bosna'da doğan Nutkî Dede'nin asıl adı Ali idi. Ailesi ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Hayatı hakkında yeterli bilgi olmayan Nutkî Dede'nin nerede vefat ettiği ve nereye gömüldüğü de belli değildir.

Nuhbetü'l-Asâr'da, şâirin âşıkâne gazelinden 3 beyit kaydedilmiştir. Bu beyitlerde şâir, dile ve aruza hakim, akıcı bir üslûp sergilemektedir. Ancak şâirliği hakkında elde yeterli bilgi yoktur.

Kay. : TN, 2 / n. 4321. NA, 468. KÂ, 6 / 4584. HE, 410. SO, 4 / 1279. TŞM, 508. SE, 236.

RÂMİZ : d. 1148 / 1736 - öl.1202 / 1787

Doğum yeri, asıl adı, ailesi, tahsili hakkında bilgi yoktur. Kaynaklarda belirtildiğine göre, ordu ile birlikte seferde iken 1787 yılında vefat etti. Vefatında nereye gömüldüğü belli değildir.

Kaynaklarda Mevlevî tarikatına bağlı olduğu ifade edilen Râmiz'in, hangi Mevlevîhanede bulunduğu ve kime intisap ettiği bilinmemektedir.

Kaynaklarda yer alan şu tek beytinde;

Gören nûr-ı cemâlin yâ Celâleddin-i Mevlânâ
Okur ism-i celâlin yâ Celâleddin-i Mevlânâ

Mevlânâ'dan bahsetmekte olan Râmiz'in, şâirliği hakkında da bilgi mevcut değildir. Bu tek beytinde Râmiz'in aruzu düzgün kullandığı, dile hakim, akıcı bir üslûp kullandığı, Mevlevîlik unsurlarını şiirine kattığı görülür.

Kay. : TN, 1 / n. 1332. KÂ, 3 / 2254. SO, 4 / 1349. HE, 126.

RESİMÂ : d. ? - öl. 1218 / 1803

Asıl adı Ahmed olan Resimâ, Üsküdar'da doğdu. Elhac Mehmed Efendi (öl. ?)'nin terbiyesinde yetişti. 1198 / 1783 yılında Yenişehir Fener Mevlevîhanesi'nde bir müddet şeyhlik yaptı. Ancak bazı engeller çıktığı için İstanbul'a geri döndü ve Üsküdar'da sakin oldu. İstanbul'da vefat etti ve buradaki Selim Baba kabrinde gömüldü.

Manalı şiirleri olan Resimâ Dede'nin Fatin'e göre, şiirleri oldukça takdire şayandır. Kaynaklarda yer alan şiirlerinde Resimâ Dede, aruza ve dile hakim, Divan şiirinin hayal dünyasını ve estetiğini yansıtan usta bir şâir tavrı göstermektedir.

Kay. : TN, 1 / n. 1386. KÂ, 3 / 2279. OM, 2 / 193. TŞM, 221-223. SO, 4 / 1376. HE, 133. SE, 87-89.

RİF'AT : d. ? - öl. 1212 / 1797

Asıl adı Hüseyin olan Rif'at, Hacı Mehmed Efendi adında bir zatın oğlu, İsmail Efendi adlı birinin torunudur. Hayatı hakkında geniş bilgi yoktur.

Kaynaklarda yer alan şiirlerinde onun, aruzu ve dili kullanma, Divan şiirinin teknik ve hayal dünyasını yansıtma bakımından orta seviyede bir şâir olduğu görülür.

Kay. : TN, 1 / n.1476. KÂ, 3 / 2290. SO, 5 / 1395. HE, 152.

SADIK : d. ? - öl. ?

Asıl adı Mehemmed olan Sadık'ın doğum yeri beli değildir. Galata Mevlevîhanesi şeyhi Selim Dede'nin oğlu idi, hayatı hakkında bilgi azdır. 1190 / 1776 yılında Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde, 1191 / 1777 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yaptığı bilinmektedir. Ancak nerede vefat ettiği ve nereye gömüldüğü belli değildir.

Kaynaklarda bulunan âşıkâne şiirlerinde, aruza ve dile hakim, akıcı bir üslûba sahip olduğu görülür. Ancak yine de dönemin usta şâirlerine göre daha zayıf bir seviyede kalmıştır.

Kay. : SE, 132. TŞM, 300-301. SO, 5 / 1418. TN, 2 / n. 2236.

SADRÎ : d. ? - öl. 1135 / 1722

Asıl adı Mehemmed olan Sadrî, İstanbul'da doğdu. Gençliğinde ilim tahsil etti. Ailesi hakkında bilgi yoktur.

Sadrî Dede, Konya Mevlevîhanesi'nde çilesini doldurduktan sonra, önce Mısır Mevlevîhanesi'nde, sonra Kıbrıs Mevlevîhanesi'nde mesnevîhânlık ve şeyhlik yaptı. Nerede vefat ettiği ve nereye gömüldüğü belli değildir.

Safayî'ye göre şâirlikte usta idi. Kaynaklarda yer alan beyitlerinde akıcı bir üslûba sahip olduğu, Divan şiirinin teknik ve edebî sanatlarını ustalıkla kullandığı görülür.

Kay. : TŞM, 287-288. SO, 5 / 1425. TŞ / S, 440. TŞ / SA, 375. TN, 2 / n. 2326.

SAFİYULLAH : d. 1092 / 1681 - öl. 1157 / 1744

Trablus-Şam Dergâhı şeyhi Atinalı Celâl Ali Dede (öl. ?)'nin oğlu olup, Trablus Şam'da doğdu. 11 erkek kardeşi vardır. Arapça, Farsça'yı ve edebiyatı babasından okudu. 1114 / 1702 yılında babası Celâl Ali Dede vefat edince, Safî Dede ve kardeşleri Şam'dan Mısır'a gittiler ve orada bazı Mevlevîlerden ders aldılar. Safiyullah Dede ayrıca Abdülgani-i Nablûsî'den hadis ve tefsir öğrendi ve çağdaşları arasında bir yer edindi.

1120 / 1708'de Halep Mevlevîhanesi şeyhliğine tayin edildi. Bu dergâhta 16 sene civarında Mesnevî okuttu ve halkı irşat etti. 1136 / 1723 yılında Hacı Mehmed Ârif Çelebi'nin şeyhliği sırasında Kasımpaşa dergâhına nakledildi ve 1144 / 1731 tarihinde Yenikapı Mevlevîhanesi'ne şeyh oldu. 13 yıl burada şeyhlik yapan Safi Dede, Tefsir-i Beyzâ ve Mesnevî hocalığı yaptı. Vefatında Yenikapı Mevlevîhanesi'ne gömüldü.

Onun devrinde, devlet tarafından Van Kulu Lügati'nin basılması istenmiş, bu eserde yanlışlıklar olduğu belirtilmiş, tashih edilmesi emredilmişti. Bugün elde mevcut bulunan Van Kulu Lügati Safi Dede'nin tashihinden geçmiştir. Kaynaklara göre, Hanefî mezhebi hakkında yazdığı

Erenze-i Cedide risalesi oldukça kıymetlidir. Ayrıca, Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde bulunduğu sıralarda Şâhidî'nin manzum lügatini Arapça'ya tercüme etmiştir. 3 dilde şiir söyleyebilen Safiyullah Dede'nin kaynaklarda yer alan Arapça şiirleri ârifânedir. Türkçe şiirleri akıcı değildir.

Kay. : YM, 153-155. TŞM, 290-293. SO, 4 / 1124. SE, 128-129. OM, 1 / 103.

SAHİB : d. ? - öl. 1140 / 1727

Asıl adı İsmail olup, Bursa'da doğdu. Bursa Mevlevîhanesi'nde Sahib Mehemmed Dede (öl. ?)'ye intisap etti. Bir ara Kütahya Mevlevîhanesi şeyhliğine getirildi. Seyahatlerde bulundu ve bir müddet Üsküdar'da sakin oldu. Hayatı hakkında geniş bilgi olmayan Sahib Dede'nin nerede gömülü olduğu da belli değildir. Vefat tarihini Esrar Dede ve Fatin 1140 / 1727; Ramiz 1149 / 1736 olarak kaydeder.

Sahib İsmail, "Hacı Mehemmed Ağazâde" namı ile tanındı. Beliğ Tezkiresi'nde, onun lakabını "Hammâmîzâde" olarak verir. Kaynaklara göre, yüksek bir şâirlik kabiliyetine sahiptir. Ebcedle tarih düşürmedeki ustalığı ile de tanındı. Onun bir mısra içinde, 3 tarih söylebilme yeteneği vardı. Sahib, *Divan* sahibi bir şâirdir. Bu Divan, Millet Ktp., Ali Emirî Kitaplığı, No: 242 ve İstanbul Üniv., T.Y., No: 521'de kayıtlıdır. Divan'ında yer alan şiirleri Nedim tarzındadır. Sahib Dede'nin, şiirlerinde aruza ve dile hakimiyeti, akıcı üslûbu, Divan şiirinin tekniğini ve imaj dünyasını yansıtması ustacadır.

Kay. : TN, 2 / 2233. KÂ, 4 / 2911. OM, 2 / 283. TŞ / SA, 359. SO, 5 / 1453. SE, 137. MN, 288b. HE, 231-232. TŞ / S, 430-431. TŞM, 310-311. NA, 201. AZ, 178.

SAÎD / SAÎDÂ : d. ? - öl. 1140 / 1727

Belgratlı olup, asıl adı Saîd'dir. Burada Adnî Dede (öl. 1095 / 1683)'nin yanında yetişti. Daha sonra Belgrat Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yaptı. 1727 yılında Avusturyalıların Belgrat'a saldırmaları sırasında düşmanla çarpışırken dervişleri ile birlikte şehit oldu.

Mutasavvıf bir şâir olan Saîdâ Dede'nin kaynaklarda yer alan âşıkâne tek beytinde onun, aruza ve dile hakim olduğu görülür. Ancak yine de, Divan şiirinin tekniğini ve estetiğini yansıtma açısından dönemin orta seviyede şâirlerinden sayılmalıdır.

Kay. : HE, 195. SE, 93-94. TN, 1 / 1786. SO, 5 / 1440. TŞM, 230-231.

SÂLİK : d. ? - öl. 1135 / 1722

Asıl adı Halil olan Sâlik Dede'nin nerede doğduğu belli değildir. Kasımpaşa Mevlevîhanesi şeyhi Mehmed Dede (öl. 1130 / 1717)'nin oğlu ve

halifesi, Halil Dede (öl. 1088 / 1677)'nin torunudur. Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde 42 yıl şeyhlik yaptıktan sonra vefat etti. Vefat tarihini Ramiz 1136 / 1723, Ali Enver 1105 / 1693; Safayî ve Nail Tuman 1135 / 1722 olarak göstermişlerdir.

Kaynaklar Sâlik Dede'nin şiirlerini akıcı, parlak, renkli, muhayyel bulurlar. Tezkirelerde kayıtlı olan Türkçe şiirlerinde, onun Mevlevîlik unsurlarını ustalıkla şiirine kattığı, aruza ve dile hakim olduğu görülür. Şiirleri oldukça akıcı olup, Divan şiirinin teknik ve estetiğine uygundur. Sâlik Dede, dönemin usta şâirlerinden olup, daha çok âşıkâne şiirler yazmıştır.

Kay. : TŞM, 232-234. TN, 1 / 1674. DEİS, 422. SO, 5 / 1475. ŞŞ, 2 / 681. AZ, 150. TŞ / S, 353. NA, 141. TŞ / SA, 309. SE, 94-95.

SÂKIB DEDE : d. ? - öl. 1148 / 1735

Asıl adı Mustafa olup, İzmir'de doğdu. Adı belli olmayan bir tüccarın oğlu idi. Ailesinin yanında başlayan tahsil hayatı, Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa'nın himayesinde devam etti. Devrinin geçerli bilimleri yanında Arapça ve Farsça'yı da bu dillerde eser verecek kadar iyi öğrendi.

Tasavvufa ilgi duyarak Mevlevî tarikatına girdi ve Edirne Muradiye Mevlevîhanesi şeyhi ve Neşâtî (öl. 1085 / 1674)'nin yakın dostu Mehmed Dede tarafından yetiştirildi. Onun ölümü üzerine bir grup Mevlevî ile birlikte seyahate çıktı ve Mısır'da Siyâhî Dede (öl. 1122 / 1710)'nin hizmetinde bulundu. İstanbul'a gelerek, devrinin belli başlı Mevlevî büyükleri olan Gavsî Dede (öl. 1219 / 1804), Fasîh Dede (öl. 1111/ 1699) ve Nâyî Osman Dede (öl.1142 / 1729)'nin sohbetlerinde bulundu. Bir müddet Konya'da Pir Dergâhı'nda bulunduktan sonra, 1102 / 1690 yılında Kütahya'da Erguniye Hankâhı'na şeyh oldu ve burada 46 yıl şeyhlik yaptı. 1148 / 1735 yılında orada vefat etti ve dergâhın bahçesine gömüldü.

Mevlevî dünyasının en tanınmış isimlerinden biridir. Fakat onun Mevlevî geleneği içinde meşhur olmasını sağlayan en önemli eseri, Mevlânâ'dan itibaren Mevlevî şeyhlerinin menâkıbını verdiği *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyye*'sidir. Sâkıb Dede, Mevlevîlik tarihi ile ilgili kendinden önce yazılan eserleri dikkatle gözden geçirerek, bu geleneğin en hacimli ve en geniş bilgi veren örneğini yazmıştır. 3 cilt olan Sefîne'nin ilk cildinde, Menâkıbu'l-Ârifîn'i takiben kendi devrine kadar şeyh olan Çelebilerin; ikinci ciltte, çeşitli tekkelerde şeyhlik yapanların, üçüncü ciltte ise Mevlevîler arasında ün kazanmış dervişlerin biyografileri vardır. Ancak eser, yazılı kaynakların yanı sıra, sözlü kaynaklara da yer vermiştir. Bu durum eserin zenginleşmesini sağlamış olmasına rağmen, bilginin doğru olmayışı tehlikesini de beraberinde getirmiştir. Bu eser, 3 cilt olarak Mısır'da 1283 / 1867 yılında bastırılmıştır.

Sakıb Dede'nin tasavvufî duygu ve düşüncelerini ihtiva eden şiirlerden oluşan, mürettep bir *Divan*'ı vardır. Divan'ında, 37 kaside, 2 müsemmen, 5 müseddes, 2 tahmis, 165 gazel, 1 müstezad, 22 tarih, 48 rubaî, 61 kıta ve 1 muamma vardır. Ayrıca 4 Farsça rubaîsi, 5 Farsça, 4

Arapça kıtası vardır. Şiirlerinde lirik-didaktik bir söyleyiş görülür. Divan'ındaki şiirlerinde Mevlevîlik unsurları sıklıkla yer alır. Öyle ki âdeta bütün beyitlerinde bir Mevlevî edası sezilir. Esrar Dede ve Şeyh Galib ondan etkilenmişlerdir. Sâkıb Mustafa Dede, Mevlevîliğin Divan edebiyatı içindeki en önemli temsilcilerinden biri olarak, edebiyat tarihi içinde mühim bir yer işgal etmiştir.

Kay. : HE, 38. MN, 163a. NA, 53. AZ, 55-57. OM, 1 / 50. KÂ, 3 / 1738. SE, 24-27. TN, 1 / 147. TŞ / SA, 134-136. TŞ / S, 214-215. TŞM, 79-90. SO, 5 / 1459. OŞ, 321. MSM, 111-114. Ahmet Arı, Sâkıb Mustafa Dede, Hayatı-Eserleri-Edebî Kişiliği ve Divân'ının Tenkidli Metni, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 1995, s. 2-21. Ahmet Arı, "Sâkıb Mustafa Dede'nin Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği", *Kütahyalı Şâirler Sempozyumu-I*, Kütahya 2000, s. 212-225.

SEMÂHÂT : d. ? - öl. 1204 / 1789

Yenişehir'de dünyaya geldi. Asıl adı Ömer'di. Yenişehir Fener Mevlevîhanesi şeyhi Hasan Dede'nin oğlu idi. Konya Mevlevîhanesi'nde Mevlevî olup, dönüşte babasının yerine Yenişehir Mevlevîhanesi'ne şeyh oldu. Sonra 1201 / 1786 yılında Edirne / Muradiye ve 1202 / 1787 senesinde İstanbul / Kasımpaşa Mevlevîhaneleri'nde şeyhlik yaptı. Daha sonra İstanbul'da Eyüp civarında uzlete çekildi ve burada vefat etti. Nerede gömülü olduğu belli değildir. Vefat tarihini Esrar Dede 1100 / 1688; Nail Tuman 1204 / 1789 olarak gösterirler.

Mutasavvıf bir şâir olan Semâhât Dede'nin 3 dilde şiirleri ve *Siyer-i Nebevî* adlı bir eseri vardır. Kaynaklarda yer alan ârifâne gazellerinde onun, aruza ve dile hakim olduğu, Mevlevîlik unsurlarını ustalıkla işlediği görülmektedir. Semâhât Dede, Divan şiirinin teknik ve hayal dünyasını yansıtma açısından dönemin usta şâirleri arasında zikredilmelidir.

Kay. : HE, 202. TŞM, 234-238. SE, 95-97. SO, 4 / 1328. TN, 1 / 1878.

SIRRÎ : d. ? - öl. 1164 / 1750

Asıl adı Abdülbâkî olup, İstanbul'da doğdu. Nâyî Osman Dede (öl. 1142 / 1729)'nin oğludur. Galata Mevlevîhanesi'nde yetişti. 1142 / 1729 yılında babasının yerine Galata Mevlevîhanesi'ne şeyh oldu. Seyyid Vehbî'nin;

Osman Dede göçtü ola sırrı bâkî (1142)

mısrai hem Osman Dede'nin vefatına, hem de oğlu Sırrî'nin şeyh oluşuna tarihtir. Sırrî Dede, vefatında Mevlevîhane haziresine gömüldü.

Galata Mevlevîhanesi'nin dikkate değer isimlerinden olan Sırrî Dede'nin, kaynaklarda yer alan şiir örneklerinde aruza ve dile hakim, akıcı bir üslûba sahip olduğu görülür. Şiirleri daha çok tasavvufîdir.

Kay. : TN, 1 / 1745. OM, 1 / 86. SO, 5 / 1506. AZ, 158.

ŞÂNÎ : d. 1090 / 1679 - öl. 1180 / 1766

Asıl adı Mustafa idi. Galata'da doğdu ve burada oturdu. Galata Mevlevîhanesi'nde Şem'î Dede (öl. 1174 / 1760) tarafından yetiştirildi. Bir süre Remzi Çelebi'ye hizmette bulundu. Vefatında Edirnekapı haricine gömüldü.

Kaynakların ifadelerine göre dönemin seçkin, mahir bir şâiriydi. Kaynaklar onun Remzi Çelebi'nin şiirlerini taklit ettiğini söylerler. Hezeliyatta ustadır. Kaynaklarda yer alan şiirlerinde, aruza ve dile hakim, akıcı ve ustalıklı bir söyleyiş sergiler.

Kay. : MN, 269b-270a. MŞ, 780. TN, 1 / 1992. TŞM, 268-269. SE, 116. SO, 5 / 1567-1568.

ŞEKİB : d. ? - öl. 1135 / 1722

İstanbul'da dünyaya geldi. Asıl adı Ömer'dir. Osman Efendi adlı bir zatın oğlu, kadı Nikati Ali Efendi'nin kardeşi idi. Tahsil görüp, kadı oldu. Galata ve Yenikapı Mevlevîhaneleri'ne devam etti. Sonra mesleğini bırakıp, Mevlevîliğe intisap etti. Konya Mevlevîhanesi'nde yetişti ve burada mesnevîhânlık yaptı. Daha sonra Afyon Mevlevîhanesi şeyhi oldu. Son olarak, Halep Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yaptı. Burada şeyh iken de, vefat etti.

Kaynaklarda yer alan tasavvufî, ârifâne beyit örneklerinde şâirin, aruza ve dile hakim bir tavır sergilediği görülür. Ancak dönemin usta şâirlerine nazaran, 2.derece bir şâir olarak kalmıştır.

Kay. : TŞM, 260. SE, 110. DEİS, 473. AZ, 174. TŞ / SA, 329-330. SO, 5 / 1574. TŞ / S, 407-408. MN, 277a. HE, 220-221.

ŞEYDÂ : d. ? - öl. 1214 / 1799

Asıl adı Abdürrahim olup, İstanbul'da doğdu. Halvetiyye tarikatına mensup birinin oğludur. Küçük yaşta hâfız oldu. Bu sebeple Şeyda Hafız olarak tanındı. Küçük yaşta gözlerini kaybetti. Galata Mevlevîhanesi şeyhi Selim Dede (öl. 1191 / 1777)'ye intisap ederek, sikke giydi. Burada tarikat âdâbını ve musiki ilmini öğrendi. Döneminin en önemli neyzen ve bestekârlarından oldu. Yenikapı ve Üsküdar Mevlevîhaneleri'nde kudümzenbaşılık yaptı. III. Selim (1761 / 1808)'den yakın ilgi gördü ve onun

tarafından hacca gönderildi. İstanbul'da vefat etti ve Üsküdar Mevlevîhanesi türbesine gömüldü.

Şeydâ Dede, musiki sahasında şöhret kazandı. Dinî ve dindışı besteleri vardır ve 3 Mevlevî ayini bestelemiştir. Irak makamındaki ayini ile meşhur oldu. Bestelediği eserlerin güftelerini kendi şiirlerinden seçmiştir. Esrar Dede onu "döneminin Hâfız-ı Postu" olarak nitelendirir.

Edip ve şâir olan Hâfız Şeydâ, şiirlerinde genellikle Şeydâ mahlasını kullanmakla birlikte, Şeydâ mahlaslı diğer şâirlerden farklı olmak için, Şeydâ Dede, Şeydâ Derviş, Şeydâ Hâfız mahlaslarını da kullanmıştır. Şiirlerini bir divan halinde toplamamıştır. Şiir mecmualarında âşıkâne şiirleri vardır. Kaynaklarda yer alan âşıkâne ve dervişâne şiirlerinde aruza hakimiyeti ustacadır. Fakat yine de o, Divan şiirinin teknik ve imaj dünyasını yansıtma açısından, orta seviyede bir şâir olarak kalmıştır.

Kay. : AMDŞ, 444-445. KÂ, 4 / 2895. TN, 2 / 2212. TŞM, 263-264. SO, 5 / 1596. HE, 228. DİS, 482.

ŞEYH GALİB : d. 1171 / 1757 - öl. 1213 / 1799

Asıl adı Mehmed olan Şeyh Galib, 1171 / 1757 yılında İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhanesi yakınlarında doğdu. Babası dönemin bazı vezirlerinin divan kâtipliğini yapmış, tanınmış Mevlevîlerden Mustafa Reşid Paşa, annesi Emine Hatun'dur. Dedesi Muhammed Efendi de, Safiyullah Mûsa Dede (öl.1157 / 1744)'ye intisap etmiş bir Mevlevî'dir.

İstanbul'un köklü bir Mevlevî ailesine mensup olan Şeyh Galib, ilk tahsilini babasından aldı. Mevlevî büyüğü Şâhidî'nin Tuhfe-i Şahidi'sini okudu ve değişik hocalardan Arapça ve Farsça öğrendi. Farsça'yı öğrenmesinde, Mevlevî ve Nakşibendî tarikatlarına müntesip olan Hoca Neş'et Süleyman (öl. 1163 / 1749)'ın çok büyük katkısı oldu. Dedesi ve babası Mevlevî olan, Galib Mevlevî çevresi içinde büyüdü ve yetişti.

Galib, 24 yaşında iken Divan-ı Hümayun beylikçi odasına memur oldu. 1195 / 1780 yılında Galib, divan kâtibi olarak devlet hizmetinde görev aldı, ancak bu görevde çok kalmadı. Ebubekir Çelebi'nin postnişinliği döneminde (öl. 1199 / 1784) Konya'ya giderek, Mevlânâ Dergâhı'nda çileye soyundu. Çilesini, İstanbul Yenikapı Mevlevîhanesi'nde tamamladı ve 1790-1791 yılında Galata Mevlevîhanesi şeyhliğine tayin edildi. Şeyh Galib, vefatına kadar 8 yıl, bu görevde kaldı.

Şeyh Galib'in tarikat ve sanat hayatı bakımından hayatının en parlak dönemi Galata Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yaptığı yıllardır. Galib, III.Selim ve saray çevresinden yakınlık gördü. Onun III. Selim'e olan yakınlığı, bu dönemde İstanbul Mevlevîhanelerinin maddi açıdan destek görmesini ve ihya edilmesini sağladı. Şeyh Galib'in bu tamirlere ilişkin söylediği tarihler Divan'ında yer almaktadır. Galip ömrünün sonunda İstanbul'da vefat etti. Mezarı Galata Mevlevîhanesi'nde kendi adıyla anılan türbede, İsmail Rüsuhî Dede (öl. 1041 / 1631)'nin ayak ucundadır.

Şeyh Galib, İstanbul Mevlevî kültürü içinde yetişti. Eserlerinde bu mistik anlayışın, 18.yüzyıla özgü zengin sembolizmini yansıttı. Şeyhliği döneminde Galata Mevlevîhanesi, Aşçıbaşı Hulusi Dede (öl. 1220 / 1805) ve Esrar Dede (öl. 1211 / 1796)'nin de yer aldığı, Melamî meşrep Mevlevîlerin toplandığı kültür merkezlerinden birisi haline geldi.

İlk önceleri Es'ad mahlasını kullanan Galib, 1787 yılından sonra şiirlerini Galib mahlasıyla yazmıştır. Es'ad mahlasını ona hocası Neş'et Efendi vermiş olup, Neş'et Süleyman Efendi bir şiirinde;

Neş'et dedi pîrân zebânından edip gûş
Mahlâs ana Es'ad ne sa'âdet bu ne şândır

diyerek, talebesini medh etmektedir.

Divan şiirinin son büyük şâiri Şeyh Galib, ilhamını Mevlânâ'dan alan şiirler vücuda getirmiş, Mesnevî'yi 11 defa okumuş, aldığı feyizleri dervişlerle paylaşmıştır. Fuzûlî'de olduğu gibi, Galib'te de şiirin merkezini ilâhî aşk oluşturur.

Şeyh Galib, Hoca Neş'et'in yardımıyla, Sebk-i Hindî şâirlerinden İranlı Şevket'i okumuş ve onun etkisinde kalmıştır. 18.yüzyıl şiirini etkisi altına alan Hint üslûbu, bütün özellikleriyle Şeyh Galib'te de vardır. Bu yüzyıl Divan şiirinin en önemli temsilcisi olan Şeyh Galib, Sebk-i Hindî tarzının başarılı örneklerini vermiştir.

Şeyh Galib, Mevlevîlik çevresinde yetişmiş, tasavvuf düşüncesiyle yoğrulmuştur. Tasavvufu anlatan Hüsn ü Aşk mesnevîsi ile Divan'ındaki şiirleri onun tasavvufî düşüncelerini anlatır. Şeyh Galib'e zamanında ve daha sonraki dönemlerde pek çok şâir tarafından nazîre yazılmıştır.

Şâirlik gücünü ortaya koyan eserlerinden *Divan*'ını 24 yaşında iken yazmıştır. Divanı'nda 26 kaside, 331 Türkçe gazel, 36 Farsça gazel, 2 müstezad, 4 terkibibent, 9 terciibent, 7 müseddes, 4 muhammes, 17 tahmis, 68 tarih, 11 şarkı, kıta, rubaî ve mesnevîler vardır. Şiirlerinde bütün vezinleri kullanmış, Divan edebiyatı geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır.

Hüsn ü Aşk, Şeyh Galib'in en önemli eseridir. 2101 beyitlik bu mesnevîsini 1783 yılında 26 yaşındayken yazmıştır. Tasavvufî mesnevîlerin en önemlileri arasında yer alan Hüsn ü Aşk, sembolik bir hikâyedir. Galib, bir toplantıda Nâbi'nin Hayrabad adlı mesnevîsinin övülmesi, bu mesnevînin üzerine başka mesnevînin yazılamayacağının iddia edilmesi üzerine, bu iddianın doğru olmadığını göstermek için, Hüsn ü Aşk'ı kaleme almıştır. Bu mesnevîde tasavvuf yolunda fenafillah mertebesine erişebilmenin zorlukları ve salikin bu yolda ilerleyebilmesi için kendi çabası ile birlikte bir mürşide ihtiyacı olduğu anlatılmaktadır.

Galib'in mensur eserleri, 1205 / 1790 yılında Sütlüce'de yazdığı, *Şerh-i Cezire-i Mesnevî* ve *Er-Risaletü'l-Behiyye fi Tarikati'l-Mevleviyye*'dir. Şerh-i Cezire-i Mesnevî, tanınmış Mevlevî şeyhlerinden Yusuf Sineçâk'ın Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin her cildinden aynı konuda seçtiği 100'er beytin başına 99 ve sonuna 5 beyit ekleyerek oluşturduğu 704 beyitlik eserine yapılmış mensur şerhtir. Er-Risaletü'l-Behiyye fi Tarikati'l-Mevleviyye, Kösec

Ahmed Dede'nin Es-Sohbetü's-Safiyye adlı eserine yazılmış Arapça bir şerhtir. Bu şerh, Mevlevî tarîkatına ait mühim bilgiler içermektedir.

Kay. : TN, 2 / 3054. OM, 2 / 351. KÂ, 5 / 3246. SO, 2 / 544. HE, 309. SE, 175-178.. TŞM, 372-398. DEİS, 155. OŞ, 123-126. Naci Okçu, *Şeyh Galip, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umumî Tahlili ve Divân'ının Tenkidli Metni*, Ankara 1993, s. 1-25. Muhsin Kalkışım, *Şeyh Galip, Divân*, Ankara 1994, s. 14-32.A. Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, İstanbul 1977, s. 97. Victoria Holbrook, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, İstanbul 1998, s. 65-72. Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1997, s. 220-223. Ekrem Işın, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Şeyh Galip mad., 7 / 166-167. S. Nüzhet Ergun, *Şeyh Galip, Hayatı ve Eserleri*, s. 24-38.

ŞEYHÎ MEHMED : d. ? - öl. 1151 / 1738

Asıl adı Mehmed olup, Bursa (Yeşil İmaret) Mevlevîhanesi şeyhi Larendeli Mehmed Dede (öl. ?)'nin oğlu, Zihni Salih Dede (öl. 1073 / 1662)'nin torunudur. Yusuf-ı Sineçâk'in akrabasıdır.

1131 / 1719 yılında kardeşi Sahib Sâlih Dede (öl. 1131 / 1718)'nin vefatından sonra, onun yerine şeyh oldu ve 20 yıl bu görevde kaldı. Sultan Mahmud tarafından İstanbul'a davet edildiyse de gitmeyip, Bursa'da uzletle sakin oldu ve burada vefat etti. Vefat tarihi Bursalı Mehmet Tahir'e göre 1115 / 1703, Tuhfe-i Nâili yazarına göre 1151 / 1738 yılıdır. Tuhfe-i Nailî yazarına göre Salim'in Tezkiresi'nde, Şeyhî Dede'yi Salih Dede'nin oğlu olarak göstermesi yanlıştır.

Şeyhî Dede, Mevlevî şeyhlerinin âlimlerinden biri olup, "Gümüş Ayak Mehmed Dede" olarak tanındı. *Şerh u Bahaiyye* adlı hesap ilmine dair bir risalesi ve *Camiu'l-Kelim*, *Sülûkname-i Tarikat-ı Mevleviyye* adlı tasavvufî risaleleri vardır. Bu risaleler basılmamıştır.

Tezkirelerde bulunan ârifâne beyitlerinde onun, aruza ve dile hakim olduğu, Divan şiirinin hayal dünyasına uygun şiirler söyleyebildiği görülür. Ancak yine de, dönemin usta şâirlerine nazaran, şâirliği orta seviyede kalmıştır.

Kay. : TŞM, 257-258. GRİ, 134. KÂ, 4 / 2894. OM, 1 / 165. SE, 109. SO, 5 / 1598. TŞ / S, 421-422. NA, 195. HE, 228. TŞ / SA, 331. DEİS, 484.

ŞEYHÎ MEMİŞ : d. ? - öl. 1136 / 1723

Asıl adı Mehmed olan Şeyhî, Eyüp'te doğdu. Safâyî Tezkiresi'nde onun, Memiş; Ramiz'de Muhsin Efendi diye tanındığı kaydedilmiştir. Ahmed Dede (öl. 1177 / 1763) onun oğludur.

Şeyhî, Beşiktaş Mevlevîhanesi şeyhi Yusuf Dede'nin yanında yetişti. Onun vefatından sonra, 1080 / 1669 senesinde Beşiktaş Mevlevîhanesi'ne şeyh oldu ve Mesnevî dersleri verdi. 56 yıl bu görevde kaldı. Şeyhî Dede vefatında, Beşiktaş Mevlevîhanesi haziresine gömüldü. "Eyüblü Mehmed

Efendi" veya "Şeyh Şeyhî Dede" diye de tanınan Şeyhî'nin vefatına Süleyman Nahîfî şu tarihi söylemiştir:

Nahîfâ dem-i fevtine düşdi bir târîh
Memiş Efendi'ye cây ola cennet-i a'lâ (1136)

Kaynaklar onun, şâirliğini beğenirler. Tezkirelerde yer alan şiirlerinde Şeyhî'nin aruzu düzgün kullandığı, dile hakim olduğu, Divan şiirinin kelime, mazmun ve edebî sanatlarını ustalıkla kullandığı görülmektedir.

Kay. : TŞM, 258-260. SE, 109-110. SA, 330. SO, 5 / 1598. TN, 2 / 2193. ŞŞ, 2 / 681-682. SNM, 220. AZ, 176. DEİS, 483.

YAHYA : d. ? - öl. 1181 / 1767

Afyon Çelebilerinden Şeyh Osman Efendi (öl. ?)'nin oğlu idi. Yahya Çelebi'nin hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Kaynaklarda ifade edildiğine göre, dergâh çevresinde yetişerek, iyi bir tahsil gördü ve babasının vefatında onun yerine şeyh oldu. Eski kaptan-ı derya Seyid Ali Paşa'nın Afyon'da bulunduğu sırada, kızı Zeynep Hanım'la evlendi. Esrar Dede Tezkiresi'nde bildirildiğine göre, genç yaşta vefat etti ve dergâha gömüldü.

İyi bir tahsil gördüğü şiirlerinden anlaşılan Yahya Dede, âlim ve şâir bir zattır. Şiirleri, sanat ve şiir gücü bakımından döneminde kabul görmüştür. Mutasavvıf bir şâir olup, divanı yoktur. Kaynaklarda bulunan tasavvufî ve mevlevîyâne şiirlerinde aruza ve dile hakim, akıcı bir üslûp sergiler. Ayrıca Mevlevîlik unsurlarını şiirlerinde ustaca işlediği görülür.

Kay. : AŞYH, 33. AİM, 132. AİT, 128-129. HE, 457. SE, 259. TN, 2 / 4762. TŞM, 535-537. SO, 5 / 1671.

ZÜHDÎ : d. ? - öl. 1233 / 1817

Asıl adı Yusuf olup, Trablusşam'da doğdu. Beşiktaş Mevlevîhanesi şeyhi Ahmed Dede (öl. 1185 / 1771)'nin oğludur. Babasından sonra aynı Mevlevîhanede şeyh oldu. İstanbul'da vefat etti. Kabri, Çırağan Sarayı'nın altındaki türbededir.

Faziletli bir Mevlevî şeyhi olarak nitelendirilen Zühdî Dede, 6 cilt olarak *Menhecü'l-Kavi* adlı Arapça bir Mesnevî şerhi yazmıştır. Bu şerh, 1289 yılında Mısır'da basılmıştır. Ayrıca Mesnevî mukaddimesine Türkçe bir şerhi de vardır.

Arapça ve Türkçe şiirler, Peygamber'e na'tlar ve münacatlar yazdığı kaynaklarda ifade edilen Zühdî Dede'nin, adı geçen kaynaklarda şiir örnekleri bulunmamaktadır. Dönemin önemli tezkirelerinde adı geçmeyen Zühdî Dede, muhtemelen dönemin orta seviyedeki şâirlerinden olmalıdır.

Kay. : TŞM, 224-225. TN, 1 / 1647. OM, 1 / 201. DEİS, 558.

G- 19.YÜZYIL (TANZİMATA KADAR) MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

ADLÎ (II. MAHMUD) : d. 1200 / 1785 - öl.1255 / 1839

İstanbul'da dünyaya gelen II. Mahmud, I.Abdulhamid (1725-1789)'in küçük oğlu idi. Amcasının oğlu III.Selim (1761-1808)'den musiki meşk etti. Ağabeyi IV. Mustafa (1779-1808)'nın bir yıl süren saltanatında veliaht oldu. 1223 / 1808'de III.Selim şehit edilip, IV.Mustafa tahttan indirilince, 23 yaşındayken tahta çıktı. 31 yıl süren saltanatında, amcası III. Selim'in başlattığı ıslahat hareketlerini sürdürmek ve daha köklü değişiklikler yapmak amacıyla, askerî alandan başlayarak bir dizi düzenlemelere girişti. Yeniçeri ocağını kaldırıp, Asâkir-i Mansure-i Muhammediye adındaki orduyu kurdu. Bu dönemde, devlet dairelerindeki kıyafet düzenlemesi, nüfus sayımının yapılması, ilk resmî gazete olan Takvim-i Vekâyi'nin basılması gibi yenilikler de gerçekleştirildi. 1 Temmuz 1839'da verem hastalığına yakalanarak, 54 yaşında öldü.

II. Mahmud'un, Mevlevî ve Nakşıbendî tarikatlarına intisabı vardı. Padişah II. Mahmud, Galata, Yenikapı, Beşiktaş Mevlevîhaneleri'ne devam ederdi.

Batıya yöneliş ve Tanzimat'ın hazırlayıcısı olan II. Mahmud'un sanata ve sanatkâra karşı büyük ilgisi vardı. Kendisi de şâir, bestekâr, tanbûri, neyzen, sazende, hanende ve büyük bir hattattı. Keçecizâde Mehmet Vasfi Efendi ve Kazasker Mustafa Rakım Efendi'den sülüs, nesih ve celi icâzetleri aldı. Tanbur, ney ve musikiyi bizzat III. Selim'den öğrendi. Saltanatı zamanında musiki, III.Selim zamanındaki parlaklığını muhafaza etti. II.Mahmud'un bestelediği şarkılar, sanat değeri olarak devrin en iyi bestekârları ile boy ölçüşecek seviyededir. Son yıllarda Ferahfezâ makamına merak sardı. Bu makamdan fasıllar istedi ve dinledi.

Arapça ve Farsça'ya vâkıf olan Adlî, şehzâdeliği sırasında şiirle meşgul oldu. Şiirlerinden çoğu, çağının bestekârları tarafından bestelendi. Kaynaklarda yer alan şiir örneklerinde Adlî'nin aruza ve dile hakim olduğu, akıcı bir üslûp kullandığı görülür. Şiirlerinden çoğu bestelenmiştir.

Kay. : AMDŞ, 31-34. SŞ, 289. TN, 2 / 2779. SO, 1 / 21. SŞ, 289. Cemâl Kurnaz, "Klâsik Türk Musikisi Bestekârlarında Hece Vezniyle Şiir Yazma Eğilimi", *Türküden Gazele, Halk Ve Divan Edebiyatı'nın Müşterekleri Üzerine Bir Deneme*, Ankara 1997, s. 279-281. Yılmaz Öztuna, *II. Mahmut*, Ankara 1989, s. 8-16. Yılmaz Öztuna, *Dede Efendi*, Ankara 1996, s.18.

'AYNÎ : d. 1170 / 1756 - öl. 1254 / 1838

Asıl adı Hasan olan 'Aynî, Antep'te doğdu. Hasan Efendi adlı bir zatın oğlu idi. 1205 / 1790 yılında İstanbul'a giderek, Sultan Ahmed Medresesi'nde okudu. Kazaskerlik dairesinde ve matbaa musahhihliğinde çalıştı. Bir süre

sonra, Sadaret Kaymakamlığı'nda kitapçılık yaptı. Daha sonra, Abdullah Ramiz Paşa (öl. 1226 / 1811)'ya kitapçı oldu. 1247 / 1831 yılında da hoca ünvanını alarak, Bab-ı Ali'de Arapça ve Farsça dersleri vermeye başladı.

Vefat tarihini, Fatin ve Osmanlı Müellifleri 1254 / 1838; Tuhfe-i Nâilî 1235 / 1837 olarak göstermişlerdir. Vefatında Galata Mevlevîhanesi'ne gömüldü.

'Aynî'ye ömrü gelmedi lem-i basar kadar (1254)

mısrası vefatına tarihtir. Fatin Tezkiresi'nde Mevlevî tarikatına mensup olduğu bildirilen 'Aynî'nin, İstanbul'da hangi Mevlevîhaneye devam ettiği belli değildir.

Kaynakların mahir bir şâir olarak nitelendirdikleri 'Aynî'nin, şiirlerinden müteşekkil bir *Divan'ı* ve *Nazm-ı Cevâhir* adlı bir lügat manzumesi vardır. Nazm-ı Cevâhir, Türkçe, Arapça ve Farsça 1300 beyitlik, bir lügat kitabıdır. Bu eser, Ahmed Sâfî (öl. 1290 / 1873) tarafından İzzi-zafer adı ile şerh edilmiştir. 'Aynî devrinin lügat mütehassıslarındandır ve aynı zamanda tarih düşürmede de, ustalık gösterir. Divan'ında 2590 beyit tarih mevcuttur. 'Aynî'nin, bu 2 eseri matbu olup, Divan 1258 (1842), Nazm-ı Cevâhir 1236 (1820) yılında İstanbul'da basılmıştır. 'Aynî'nin bu Divan'ı, 1997 yılında Fatma Yaşar Aksoy tarafından Doktora Tezi olarak hazırlanmıştır.

Onun, şiirlerinde Şeyh Galib tesiri görülür. Divanı'nın başında çeşitli yüksek makamlı şahıslara söylenilmiş kasideler, İranlı şâirlere yazılmış nazîreler, Türkçe gazel ve tahmisler vardır. İzzet Molla, Şeyh Galib, Nedim, Fıtnat Hanım, Halet Efendi'nin gazellerine nazîreler yazmıştır. Ayrıca Sürûrî ile karşılıklı hicivleri bulunmaktadır. Divanı'nın son bölümünü 1500 beyitlik Sakinâme oluşturur. Divan'ındaki şiirlerinden hareketle 'Aynî'nin, Divan şiirinin teknik ve estetiğini yansıtma yönünden, iyi bir şâir olduğu söylenebilir.

Kay. : TN, 2 / 3048. HE, 308-309. OM, 2 / 322. KÂ, 5 / 3233. Ayıntablı Fatma Yaşar Aksoy, 'Aynî Efendi, Hayatı, Eserleri, Türkçe Divân, Farsça Divân ve Saki-nâme, Tenkidli Metin, Doktora Tezi, Erciyes Üniv. 1997, s. 5-27.

HÂMİD : d. ? - öl. 1248 / 1832

Asıl adı Ahmed olan Hamid Dede, hâcegândan Nazif Efendi (öl. ?)'nin oğlu idi. Uzun müddet kethüda kaleminde çalıştı ve sonra hâcegâna dahil oldu. III. Selim devrinde (1761- 1808), Şeyh Galib'in Galata Mevlevîhanesi şeyhliği sırasında Mevlevîliğe intisap etti. Ömrünün son yıllarını uzletle geçirdi. 80 yaş civarında da vefat etti.

Nazifzâde Ahmed Hamid olarak tanınan şâirin, Fatin Tezkiresi'nde yer alan gazelinde aruzu düzgün kullandığı, akıcı bir üslûba sahip olduğu, Divan şiirinin kelime, mazmun ve hayal dünyasını ustalıkla kullandığı görülür. Ancak yine de kaynaklarda yer alan diğer şiir örneklerine göre Hâmid Dede,

Divan şiirinin teknik ve estetiğini yansıtma bakımından dönemin orta seviyedeki şâirlerinden sayılmalıdır.

Kay. : KÂ, 3 / 1917. HE, 56-57. SO, 2 / 596-597. TN, 1 / 743.

HEMDEM ÇELEBİ : d. 1222 / 1807 - öl. 1276 / 1859

Asıl adı Mehmed Said olup, Konya'da doğdu. Mevlânâ soyundan olup, "Seyyid Said Hemdem Çelebi" olarak tanındı. Mehmed Said Hemdem Çelebi, Mevlevî şeyhi Hacı Mehmed Emin Çelebi (öl. 1130 / 1815)'nin oğlu idi. Hemdem Dede, Hasan Emir Dede'den tarikat âdabını öğrendi. Daha sonra Seyyid Süleyman Türabî'nin yanında yetişti. Ayrıca, Hoca Vecdî Efendi adlı bir zattan Farsça dersi aldı. Konya Mevlevîhanesi'nde yetişen Hemdem Çelebi, 45 yıl burada şeyhlik yaptı. Vefatında Konya Mevlânâ Dergâhı'na gömüldü. Bosnalı Fazıl Paşa onun vefatına şu tarihi söyledi:

Erike zibi Mevlânâ Muhammed Hemdemi efham
Gidip ukbaya oldu sakinanı cennete mülhak
Muhibbi Mevlevî Fazıl dua gûne dedi tarih
Saidi bezmi cennette kıla pirane hemdem hak

Tezkireler, Türkçe ve Farsça pek çok şiir sahibi olan Hemdem Çelebi'nin şâirliğini medh ederler. Kaynaklarda yer alan şiir örneklerinde Hemdem Çelebi'nin dönemin usta şâirlerine nazaran, Divan şiirinin estetiğini yansıtma ve ustalıklı söyleyiş açısından iyi seviyede bir şâir olduğu görülmektedir.

Kay. : SATŞ, 613. HE, 453-455.

İSMAİL DEDE EFENDİ (HAMMÂMÎ-ZÂDE) : d. 1192 / 1778 - öl. 1263 / 1846

İstanbul'da Şehzadebaşı'nda doğdu. Babası Süleyman Ağa adında bir zattır. Babası Şehzadebaşı'ndaki Acemoğlu hamamını, gelir sağlamak maksadıyla satın aldığı için kendisine "Hammamî" oğluna da, "Hammâmîzâde" dendi.

İsmail Dede Efendi, Hekimoğlu Ali Paşa Camii bitişiğinde bulunan mektepte ilk tahsilini tamamladı. Bu mektepte, sesinin güzelliği ve musikiye olan yeteneği sebebiyle ilâhîcibaşılık etti. Uncuzâde Mehmed Emin Efendi, onun musikideki kabiliyetini anladı ve ona evinde musiki meşk ettirdi. İsmail Dede Efendi, ilkokuldan sonra 7 yıl bu zattan musiki öğrendi. Bu arada da, baş defterdarlığın baş muhasebe kalemine kâtip muavini oldu.

Haftada 2 gün, Yenikapı Mevlevîhanesi'ne devam gitti ve Ali Nutkî Dede (öl. 1219 / 1805)'den ders aldı. 1214 / 1799 yılında da çilesini tamamlayarak dede oldu. Çilesi sırasında "Zülfündedir benim baht-ı siyâhım" bûselik şarkısını besteledi ve bu eser hemen yayılarak ona ilk şöhretini

sağladı. Sarayın fasıl heyeti de bu şarkıyı meşk etti. Bunu müteakip, III. Selim (1761-1808) çile çıkarmakta olan İsmail'i huzuruna çağırttı ve ona ihsanlarda bulundu. Çilesini tamamlayınca, Yenikapı Dergâhı'nda hücre sahibi oldu ve hücresinde musiki meşkine başladı. Besteleriyle pek çok kez padişahın takdirini kazandı. Bu yıllarda İsmail Dede, sevdiği insanların kaybıyla manevî olarak sarsıldı. III. Selim'in şehit edildiği 1808 yılı, annesini de kaybettiği yıldır. II. Mahmut zamanında musâhib-i şehriyârî pâyesini aldı. Bir müddet sonra da, sarayın yüksek görevlerinden biri olan müezzin başılığa getirildi. II.Mahmut'un 1839'a kadar olan 31 yıllık saltanatı boyunca, devrinin en gözde bestekârı oldu. II. Mahmut öldükten sonra I. Abdülmecid de (1823- 1861), sevdiği saydığı İsmail Dede Efendi'yi sarayda himaye etti. İsmail Dede 1263 / 1846 yılında hacca gitmek üzere yola çıktı. Hac yolunda koleraya tutuldu ve Mînâ'da vefat etti.

19. asrın en büyük bestekârı İsmail Dede, büyük bir nâ'thân ve saray fasıllarında emsâlsiz bir hanende olarak tanındı. III. Selim ve II. Mahmud'un himayeleri ile güzel eserler veren Dede, bazı eserlerini de onlara ithaf etti. İsmail Dede Efendi, padişahlar tarafından her dönemde sayıldı ve sevildi. II. Mahmud, Yenikapı'da mukabelede bulunduğu bir gün, mukabeleden sonra dergâhın şeyhi ve İsmail Dede Efendi ile görüşerek, İsmail Dede'ye, Ferahfezâ makamını çok sevdiğini ve bu makamda bir ayin bestelemesini rica etti. İsmail Dede, II. Mahmud'un bu arzusunu yerine getirdi ve ünlü Ferahfezâ ayinini besteledi.

İsmail Dede, pek çok talebeye musiki tahsil ettirdi ve 500'den fazla eser besteledi. Onun kendisinden sonraki bestekârlara tesiri yakın devirlere kadar sürdü. Bunlardan bugüne ulaşanlar 268 tanedir. Bestelediği 7 Mevlevî ayininin ilk 6'sı Yenikapı, sonuncusu olan (Ferahfezâ), Beşiktaş Mevlevîhaneleri'nde ilk defa okundu.

İsmail Dede, Türkçe, Farsça şiirler kaleme aldı. Hece vezniyle yazdığı sade şiirleri de vardır. Bestekârlığı ve musikişinaslığı, şâirliğinden öndedir. İsmail Dede'nin bütün şöhreti bestekârlığındadır. Ney çalmasını Abdülbâki Nâsır Dede (öl. 1236 / 1820)'den öğrenen İsmail Dede, aynı zamanda iyi bir hattattır.

Kay. : AMDŞ, 246-247. BTMA, 1 / 302-304. Yılmaz Öztuna, *Dede Efendi*, Ankara 1996, s. 48-49. Cemâl Kurnaz, "Klâsik Türk Musikisi Bestekârlarında Hece Vezniyle Şiir Yazma Eğilimi", *Türküden Gazele, Halk Ve Divan Şiirinin Müşterekleri Üzerine Bir Deneme*, Ankara 1997, s. 291-298.

LEYLA HANIM : d. 1215 / 1800 - öl. 1265 / 1848

İstanbul'da doğdu. Moralızâde Hâmid Efendi'nin kızı, Fuat Paşa'nın akrabasıdır. İyi bir aileden gelen Leyla Hanım, 19. yüzyılın usta şâirlerinden Keçecizâde İzzet Molla'nın akrabası idi ve onu kendisine üstat saydı. Kaynakların ifadelerine göre Mevlevî olduğu bilinen Leyla Hanım, Galata Mevlevîhanesi'nde yetişti. Ömrünün sonunda İstanbul'da vefat etti ve Galata Mevlevîhanesi bahçesine gömüldü. Vefatına İsmail Hakkı Efendi;

Aldı Leylâ'yı telef etti ecel mecnunu (1265)

mısraını tarih olarak söyledi.

Leylâ Hanım'ın *Divan*'ında Mevlânâ'yı öven şiirler mevcuttur. Divan'ın gazeller kısmında her kafiyeden en az bir gazel bulunmaktadır. Divan Bulak'ta 1844 yılında ve İstanbul'da 1852 ve 1882 yıllarında basılmıştır. Leylâ Hanım'ın şiirlerinde Şeyh Gâlib'in etkisi görülür. Ayrıca o, İzzet Molla'nın bazı beyitlerini tazmin ve bir gazelini de tahmis etmiştir. Şâirlerin bazılarının şiirlerine de tanzîrleri vardır. Bazı şiirleri bestelenmiştir.

Kay. : DD, 156-157. OŞ, 313. TN, 2 / 3718. SATŞ, 874. HE, 363. KÂ, 6 / 4060. OM, 2 / 406. SO, 3 / 901.

MİHRÎ : d. ? - öl. 1276 / 1859

İzmir'de dünyaya gelen Mihrî'nin hayatı hakkında bilgi azdır. İzmir'de çilesini doldurduğu bilinen Mihrî, İzmir'den İstanbul'a gelip, 1255 / 1839 yılında Üsküdar'da Hassa Meclisi kâtipleri arasına katıldı. Abdülmecid devri (1839-1861) sonlarında vefat etti.

Kaynakların ifadelerine göre Mevlevî idi ve iyi ney çalardı. Ancak Mihrî'nin, hangi Mevlevîhanede bulunduğu ve kime intisap ettiği belli değildir. Fatin Tezkiresi'nde yer alan doğru redifli gazelinde, aruzu düzgün kullandığı, akıcı bir üslûbunun olduğu görülür. Ancak yine de dönemin usta şâirlerine nazaran 2.derece bir şâir olarak değerlendirilmelidir.

Kay. : HE, 585. TN, 2 / 4095. SO, 4 / 1092.

MUHARREM : d. ? - öl. ?

Edirne'de doğdu. Kaynaklara göre Mevlevî olup, uzun süre İzmir'de kaldı. Ancak hangi Mevlevîhanede bulunduğu ve şeyhinin kim olduğu belli değildir. Abdülmecid devri (1839-1861) sonlarında vefat etti.

Kaynaklarda yer alan şiir örneğinde Muharrem Dede, Divan şiirinin teknik ve malzemesini işleyebilme açısından orta seviyede bir şâir olarak görülmektedir.

Kay. : KÂ, 6 / 4175. SO, 4 / 1097. HE, 367. TN, 2 / 3772.

NAKŞÎ : d. ? - öl. 1270 / 1853

Asıl adı Mustafa olan Nakşî, Edirne'de dünyaya geldi. Tasavvuf, edebiyat ve musiki tahsili aldı. Arkadaşı Şemsi Dede (öl. ?) ile birlikte Mevlevî tarikatına girmek için, Edirne'den Konya'ya yola çıktılar. Afyon Mevlevîhanesi'nde misafir oldular, Şemsî burada kalırken, Nakşî ayrıldı ve Konya'ya devam etti ve burada Mevlevîhanesi'nde çilesini tamamladı.

Arapça ve Farsça'ya vâkıf olan Nakşî, Hemdem Çelebi (öl. 1275 / 1858)'ye ders okuttu. Sonra Mısır'a gitti ve 1241 / 1825 yılında Kahire Mevlevîhanesi'nin kudümzenbaşılığını yaptı. Kahire Mevlevîhane'nin şeyhi Fikri Dede'nin vefatı üzerine 1254 / 1838 yılında buraya şeyh olarak atandı ve 16 yıl bu görevde kaldı. Daha sonra, 1260 / 1844 Edirne'ye gitti ve bu seyahati sırasında bir süre Gelibolu Mevlevîhanesi'nde misafir olarak kaldı. Tekkenin o zamanki şeyhi Azmî Dede (öl. 1310 / 1892) idi. Nakşî burada bulunan dervişlere ve Azmî Dede'ye kendi bestelediği ayini öğretti. 1240 / 1824 yılında Kahire'ye gitti ve bir müddet burada ikamet etti. 1254 / 1838 yılından, vefatına kadar Kahire Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yapan Nakşî, vefatında Mevlevîhane türbesine gömüldü. Kaynakların ifadesine göre vefat tarihini kendisi, vefatından yıllar önce söyledi:

Allah Allah diyü gitdi vahdete Nakşî Dede (1270)

Neyzen olarak da güçlü olan Nakşî, pek çok talebe yetiştirdi. Ayrıca Şedd-i arabân makamında bir Mevlevî ayini besteledi. Bestakâr, neyzen, hattat ve şâir olan Nakşî Dede'yi kaynaklar kudretli bir şâir olarak vasıflandırırlar. Nakşî özellikle Türkçe ve Farsça rubaî yazmada yetenekliydi. Kaynaklarda yer alan rubaî örneklerinden onun, Divan şiiri tekniğine uygun şiirler kaleme aldığı görülür.

Kay. : HE, 418. AMDŞ, 308. EŞ, 430. TMA, 2 / 425-426. SO, 4 / 1226. TN, 2 / 4399.

NAZİF HASAN : d. ? - öl. 1277 / 1860

Yenişehirli olup, asıl adı Hasan idi. Yenişehir müftüsü Hacı Halil Efendi (öl. ?)'nin oğludur. Tahsilini bitirdikten sonra, 1246 / 1830 yılında hacca gitti. 4 defa Konya'ya gitti ve burada Mevlevîliğe intisap etti. Yenişehir'de, Köstem Suyu kenarında bir Mevlevîhane yaptırdı. Burada uzun süre şeyhlik yaptı. Daha sonra, 1271 / 1854'te Beşiktaş Mevlevîhanesi şeyhliğine atandı. Vefatına kadar burada görev yaptı ve yine burada vefat etti. Kabri, Bahariye Mevlevîhanesi'ndedir.

Divançe sahibi olup, bu eser İstanbul Üniv., T.Y., No: 5691-93'de kayıtlıdır. Divançe'de bulunan şiirleri, oldukça renkli ve manalıdır. Bu şiirlerde Nazif Dede'nin aruza ve dile hakim olduğu, Divan şiirinin kelime, mazmun ve hayal dünyasını ustalıkla yansıttığı görülür. Dönemin usta şâirlerinden olan Nazif Dede'nin, ayrıca *Tarîfü's-Sülûk* risalesi vardır. Bu risale müritlerinden Hayri Efendi (öl. ?) tarafından şerh edilip, 1859 yılında yayımlanmıştır.

Kay. : SATŞ, 6 / 1114. KÂ, 6 / 4590. OM, 1 / 179. TN, 2 / 4352. HE, 413-414. SO, 4 / 1237.

ŞAKİR : d. 1245 / 1829 - öl. 1276 / 1859

Gelibolu'da doğdu. Babası Arif Ağa, dedesi Âşık Ali adlı bir zattı. Babasını küçük yaşta kaybettiğinden, dedesinin yanında büyüdü ve yetişti. Gelibolu müftüsü Halil Efendi'den Arapça dersi aldı. Burada başladığı tahsiline İstanbul'da devam etti. Kavalalı Yusuf Efendi'den de ders görerek, icazetnâme aldı. Tahsilini tamamladıktan sonra, Gelibolu'ya döndü. 1273 / 1856'da hacca gitti. Gelibolu'ya döndükten sonra, Hüseyin Azmî'ye intisap ederek, Mevlevî oldu. Memleketinde vefat etti ve Yazıcızâdeler Türbesi civarına gömüldü.

"Hacı Şakir" olarak bilinir. Çok az sayıda şiiri olan Şakir'in şiirlerini, kaynaklar pek dikkate değer bulmazlar. Şakir, kaynaklarda yer alan şiir örneklerinde, dile hakimiyet ve akıcı bir üslûptan yoksun, zayıf bir şâir olarak görülmektedir.

Kay. : TN, 2 / 1966. SATŞ, 1761-1763.

ŞEM'Î : d. 1185 / 1771- öl. 1255 / 1839

Asıl adı bilinmeyen Şem'î, Konya'da dünyaya geldi. Babası Mehmed Ağa adlı bir zat idi. Şem'î, okur yazar değildi. Geçimini helvacılık yaparak sağladı. Âşıklığa merak sardı ve saz öğrendi. Konya'da Âşık Dertli'nin Türbe Kahvesi'ne devam etti ve burada yapılan âşık karşılaşmalarına katıldı.

Konya Mevlevîhanesi şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi (öl. 1275 / 1858) zamanında Mevlevî tarikatına intisap ettikten sonra, birkaç defa İstanbul'a gitti. Bu ziyaretlerinde de, âşık kahvelerinde çalıp söyledi ve şiir yeteneği ile kabul gördü. Şöhreti saraya kadar ulaştı ve III.Selim (1761-1808)'in huzuruna davet edildi. III. Selim'in de taktirini kazanarak, padişahın ihsanlarına nail oldu.

Şem'î, hece ve aruz vezinleri ile koşma, semaî, gazel, divan, kalenderî vb. gibi nazım türlerinde şiirler söyledi. 19.yüzyılda yetişen en büyük âşıklardan biridir. *Divan* sahibidir. Divan'da yer alan şiirler daha çok aruz vezninde yazılmıştır. Bu Divan, 1272 / 1855 tarihinden itibaren çoğu taşbaskısı olmak üzere, pek çok kez basılmıştır.

Kay. : TN, 2 / 2122. SATŞ, 1790-1792. HE, 222. KÂ, 4 / 2874. SO, 5 / 1575.

ŞEREF HANIM : d. 1224 / 1809 - öl. 1277 / 1861

İstanbul'da doğdu. Şeyhülislâm Aşir Efendi soyundan müderris ve şâir Mehmed Nebil Bey (öl. ?)'in kızıdır. Hayatı hakkında bilgi azdır. Şiirlerinden iyi bir tahsil gördüğü anlaşılmaktadır. İstanbul'da vefat etmiş ve Yenikapı Mevlevîhanesi'ndeki Çınaraltı'na gömülmüştür.

Kadirî ve Mevlevî tarikatlarına intisap etti. Kaynakların ifadelerine göre, Yenikapı Mevlevîhanesi'nde yetişti. *Divan* sahibi faziletli bir hanım

şâirdir. Divan, İstanbul Üniv., Ktp., T.Y., No: 2808'de kayıtlıdır. Ayrıca Divan 1284 / 1867 yılında İstanbul'da basıldı. Şeref Hanım'ın Divan'da yer alan şiirleri genellikle tasavvufîdir. Gazelleri ve özellikle mersiyeleri ile meşhur oldu. Divan'ında Mevlânâ ve Mevlevî büyüklerine, II.Mahmud ve Valide Sultan'a yazılmış şiirleri vardır.

Divan muhteva, dil ve ifade özellikleri bakımından kadın şâirler arasında Şeref Hanım'a mühim bir yer kazandırmıştır. Şiirlerinde yenilik bulunmamakla birlikte, gelenektekini başarıyla tekrar etmiştir. Pek çok şâire nazîresi vardır. Aruza hakimiyeti, akıcılık, duygu ve hayal inceliği yönünden döneminin iyi bir şâiridir. Bazı şiirleri de bestelenmiştir.

Kay. : DD, 158-159. OŞ, 3. TN, 2 / 2026. SATŞ, 1810. OM, 2 / 266. HE, 214. KÂ, 4 / 2850. SO, 5 / 1584. Yusuf Mardin, *Şâir Şeref Hanım*, Ankara 1994, s. 3-27.

ŞEVKET : d. ? - öl. ?

Maraş'ta dünyaya gelen Şevket'in, hayatı hakkında bilgi azdır. Bazı vezirlere divân kâtipliği yaptığı ve daha sonra, hâcegâna katıldığı bilinmektedir. Ömrünün sonunda, 1267 / 1850 yılı civarında vefat etti.

Kaynakların ifade ettiğine göre Mevlevî idi. Ancak hangi Mevlevîhanede bulunduğu ve kime intisap ettiği belli değildir.

Kaynaklarda bulunan beyit örneklerine göre, Divan şiirinin malzemesini işleme bakımından devrinin, orta seviyedeki şâirlerindendir.

Kay. : SO, 5 / 1593. HE, 226. TN, 2 / 2150.

VASFÎ : d. 1222 / 1807 - öl. 1279 / 1862

Asıl adı Mehmed Salih'tir. İstanbul'da doğdu. Babası suyolcular kethüdasından Hasan Ağa (öl. ?) idi. Bu sebeple "Suyolcuzade Mehmed Salih" ismiyle tanındı. Çok güzel sesi olduğundan, II. Mahmut tarafından Enderun'un seferli koğuşuna alındı. Vasfî burada iken musiki bilgisini ilerletti. 1236 / 1820 yılında saraya alındı. Sarayda padişahın sohbetlerinde bulundu, hanendelik ve hünkar müezzinliği görevlerinde bulundu. Ayrıca hâcegânlık rütbesi aldı. Bir süre bazı kazalarda kaymakamlık da yaptı. Ömrünün sonlarında Beşiktaş'ta Akçeşme semtinde yerleşti. Vereme yakalanarak burada vefat etti ve Maçka'daki Şeyh Mezarlığı'na gömüldü.

İyi bir hanende ve bestekâr olan Vasfî, Yenikapı Mevlevîhanesi'nde, Hammamizâde İsmail Dede Efendi (öl. 1263 / 1846)'den de ders aldı. Kaynakların ifadelerine göre Vasfî, Mevlevî idi ve bazı dergâhlara devam ederek, zâkirlik yaptı.

Vasfî'nin şâirliği hakkında kaynaklarda geniş bilgi yoktur. Kaynaklarda bulunan şiir örneklerinde onun, akıcı bir üslûbunun olduğu ve bu şiirlerinden bazılarının bestelendiği görülür.

Kay. : AMDŞ, 476. TMA, 2 / 480. BTMA, 2 / 258.

ZÎVER : d. 1208 / 1793 - öl. 1278 / 1862

İstanbul'da dünyaya geldi. Asıl adı Ahmet Sâdık idi. Babası Enderûnî Hacı Hasan Ağazade Sadık Münir Efendi (öl. 1218 / 1803)'dir. Ahmet Sâdık aynı zamanda da Şeyh Galib'in süt oğludur.

Mevlevî olan babasının 1218 / 1803 yılında vefatı üzerine, Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Ali Nutkî Dede (öl. 1219 / 1805) onu himayesine aldı. Bir müddet defterhane ve darphane kalemlerine kâtip yardımcısı olarak çalışan Ahmed Sâdık, 1230 / 1814 yılında Hâlet Efendi tarafından kâtiplik görevine getirildi. Hâlet Efendi'nin 1238 / 1823 yılında Konya'ya sürülmesi ile Zîver Efendi de oraya gitti. Hâlet Efendi'nin idam edilmesinden sonra, Zîver Balıkesir'e gönderildi. Daha sonra da İstanbul'a geldi ve buradan Aydın'daki sancakbeyi vekilliğine görevlendirildi. 1241 / 1825 senesinde Ağa Hüseyin Paşa'nın kâtibi oldu. Kısa süreli başka görevlerde yaptı. Son olarak, 1278 / 1861 yılında Medine Mevlevîhanesi şeyhi oldu. Bu görevde iken öldü.

Musikiyi Mevlevî dergâhlarında öğrenen Ahmed Sâdık'ın bestelerinin de olduğu bilinmektedir. Bir divan oluşturacak kadar şiir yazan şâirin, şiirleri Cağaloğlu'ndaki evinde çıkan bir yangın sırasında yandı. Çok sayıda tarih manzumesi olan Ahmed Sâdık'ın şiirlerini ve mektuplarını oğlu Bahaddin Bey (öl. ?), toplayıp *Asâr-ı Zîver Paşa* adıyla bastırmıştır.

Zîver'in, kaynaklarda yer alan âşıkâne şiirleri oldukça akıcı olup, ustalıkla söylenmiştir. Bu şiirler, Divan şiirinin hayal dünyasını ve estetiğini yansıtma açısından dikkate değer örnekler olup, Zîver dönemin usta şâirlerinden biri olarak kabul edilmelidir.

Kay. : AMDŞ, 522-523. SATŞ, 2090-2091. TN, 1 / 1652. SO, 5 / 1715. HE, 170-172. OM, 2 / 220.

YAŞADIĞI YÜZYIL TESPİT EDİLEMEYEN MEVLEVÎ ŞÂİRLER

'ALÂYÎ : d. ?- öl. ?

Asıl adı belli olmayan 'Alâyî, İranlı Mîr Muhyî-i Şirâzi'nin oğludur. İran'da doğdu. Konya'da yetişti. Konya Mevlevîhanesi'nde mesnevîhânlık yaptı. Hayatı hakkında fazla bilgi olmayan 'Alâyî'nin, nerede vefat ettiği ve nereye gömüldüğü de belli değildir.

'Alâyî'nin, 3 dilde şiirleri ve nesri vardır; kaynaklarda yer alan âşıkâne beyit örneklerinde aruza ve dile hakim bir söyleyiş sergilemektedir. Ancak şâirliği hakkında elde yeterli bilgi yoktur.

Kay. : TN, 2 / 2935. GŞ, 480-482. MN, 140-141.

GEDÂYÎ : d. ? - öl. ?

Asıl adı belli olmayan Gedâyî, Antakya'da doğdu. Kaynaklara göre Mevlevî idi. Şeyhinin kim olduğu belli değildir. Konya'ya gidip, Mesnevî tahsili gördü. Bir müddet kâtiplik yaptı. Nestalik yazmada usta olup, meşhur bir hattattı.

Derviş-meşrep olan Gedâyî'nin kaynaklarda yer alan beyitleri âşıkânedir. Ahdî Tezkiresi'nde, onun şâirliğini medh eder. Gedâyî Dede'nin kaynaklarda yer alan beyitlerinde aruza ve dile hakim, ustalıklı bir söyleyişe sahip olduğu görülür.

Kay. : TN, 2 / 3552. TŞM, 461-462. GŞ, 541.

HASAN : d. ? - öl. ?

Hayatı hakkında sınırlı bilgi bulunan Hasan Dede'nin, Üsküdarlı olduğu, ilmiyeden yetişip, İstanbul'da kadılık yaptığı bilinmektedir. Sefine'de, onun Mevlevî olup, Mısır Mevlevîhanesi'ne şeyh olduğu kayıtlıdır.

Sakıb Mustafa Dede'nin Sefînesi'nde şiirlerinden örnek bulunmayan Hasan Dede'nin devrinin orta seviyedeki mutasavvıf şâirlerinden olduğu sanılmaktadır.

Kay. : SNM, 2 / 195.

HASAN : d. ? - öl. ?

Ankaralıdır. Mevlevî ulularından İsmail Rüsûhi Dede'nin akrabasıdır. Konya'ya gitti ve Mevlânâ Dergâhı'nda bulundu. Dönüşte Ankara Mevlevîhanesi'ne şeyh oldu.

Hasan Dede mutasavvıf bir şâirdir. Sakıb Mustafa Dede'nin Tezkiresi'nde şiirlerinden örnek bulunmayan Hasan Dede, söyleyiş ve Divan şiirinin hayal dünyasını yansıtma bakımından, devrinin orta seviyedeki şâirlerinden olmalıdır.

Kay. : SNM, 2 / 161.

RÂ'Î : d. ? - öl. ?

Afyon'da dünyaya geldi, asıl adı Mustafa idi. "Çoban Dede" olarak tanındı. Kaynaklara göre Mevlevî bir şâir olan Râ'î'nin, hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur.

Mutasavvıf bir şâir olduğu bilinen Râ'i'nin, kaynaklarda şiir örneği bulunmamaktadır. Dönemin diğer tezkirelerinde de adı bulunmayan Râ'î, Divan şiirinin hayal dünyasını yansıtma ve ustalıklı söyleyiş bakımından orta seviyede bir şâir olarak değerlendirilmelidir.

Kay. : TN, 1 / 1315. MN, 227b.

RECÂÎ : d. ? - öl. ?

Asıl adı İsmail olup, İstanbul'da dünyaya geldi. "Süngercizâde" olarak tanındı. Kaynakların ifadelerine göre Mevlevî idi. Hangi Mevlevîhanede bulunduğu ve kime intisap ettiği belli değildir.

Kaynakların ifadelerine göre, fazıl bir şâirdi. Elde hiç şiir örneği olmadığından şâirliği hakkında bilgi yoktur.

Kay. : TN, 1 / 1345. MN, 230a.

SELİMÎ : d. ? - öl. ?

Asıl adı Süleyman'dır. Doğum yeri belli değildir. Hayatı hakkında elde bilgi bulunmamaktadır. Kaynakların ifadelerine göre Mevlevî olan Selîmî'nin, Mevlevîliği ile ilgili de tezkirelerde bilgi yoktur.

Kaynaklarda şâir olduğu söylenilen Selimî'nin elde şiir örneği bulunmadığından şâirliği hakkında hüküm verilmemiştir.

Kay. : TN, 1 / 1875. MN, 258 b.

GENEL DEĞERLENDİRME

Mevlevîlik, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin tasavvufî fikir ve düşüncelerini, yaşantısını benimseyen mutasavvıfların Mevlânâ'nın vefatından sonra, oğlu Sultan Veled etrafında toplanmalarından doğmuş olan tarikatın adıdır. Sultan Veled tarafından 13.yüzyılda kurulan ve 1925 yılında tekkelerin kapatılmasına kadar fonksiyonunu sürdüren tarikat, Osmanlı Devleti'nin siyasî gelişmesine eş olarak gelişme göstermiş; devlet büyükleri ve padişahlar tarafından himaye ve destek görerek, büyük bir coğrafyada yayılma imkanı bulmuş, sistemli bir kuruluştur.

Büyük bir coğrafyada yayılma alanı bulan Mevlevîlik, bünyesinde güzel sanatlar kültürüne çok önem veren bir tarikat niteliğindedir. Ferdin dinî yönden gelişmesi yanında ruhen de gelişmesi ve zenginleşmesi için güzel sanatların bütün şubelerini bünyesinde barındırmış olan tarikat; çatısı altında yüzyıllar boyu pek çok sanatkâr yetiştirmiştir. Tarikat içinde yetişen bu sanatkârlar Türk kültür ve sanat tarihinde yer edinmiş önemli isimler olmuşlardır. Mevlevîliğin mimarî alanda kurduğu 15 âsitâne ve 112 zâviye, yetiştirdiği 330 şâir, 96 musikişinas, 91 hattat, 32 ressam tarikatın güzel sanatlarla ne derece ilgili olduğunu göstermektedir.

330 şâir ve 96 musikişinas yetiştiren tarikat bünyesinde oluşan, Mevlevî şiir ve musikisi klâsik bir mahiyette gelişmiştir. Klâsik Türk şiir ve musikisi Mevlevîler sayesinde doğmuştur demek yanlış olmaz. Anadolu'da klâsik şiir ve musiki açısından ilk dikkati çeken isimler Mevlânâ ve oğlu Sultan Veled'tir. Mevlânâ ve Sultan Veled gibi, ilk Mevlevîlerin de şâir olmaları ve tarikat içerisinde semaa önem verilmesi neticesinde, şiir ve musiki, tarikat için vazgeçilmez temel iki unsur olmuştur.

Mevlânâ'nın mutasavvıf bir şâir olması, tarikatta şiir geleneğinin doğmasına yol açmış; ilk dönemlerden başlayarak Mevlevîhaneler şeyh-şâirler tarafında yönetilmiş ve bu sayede de Mevlevîhanelerde bir edebî muhit oluşmuştur. Mevlânâ'nın Farsça ve aruz vezniyle kaleme aldığı Divan-ı Kebîr'i ve Mesnevî'si Anadolu'da Divan şiirinin ilk örnekleri olarak, Divan şiirinin doğmasına etki etmiştir. Divan şâirleri Osmanlı toplumunda Farsça öğrenimi için önemli mekânlar olan Mevlevîhanelere giderek, bu mekânlarda oluşturulan edebî muhite iştirak etmişler; bu sayede Mevlevîhane kültüründen etkilenmişlerdir. Divan şiirinin tasavvufla zenginleşmesinde, özellikle Mevlânâ'nın ve Mevlevî edebî muhitinin büyük etkisi olmuştur.

Divan şâirleri ve Mevlevî Divan şâirlerinin imaj dünyasında benzetilen ve benzeyen gibi unsurlar olarak, Mevlevîlikle ilgili kavramlara sık sık yer verilmiştir. Mevlevîlerin hayat tarzındaki incelik ve zarafet şiirlerine yansımış; onlar, zarif ve süslü üslupları ile zevk açısından incelmişler; ince, nazik hayaller ihtiva eden estetik şiirler yazmışlardır. Şâirlerin hayal dünyası, kullandıkları benzetmeler, Mevlevî kültürünün kavramları ile bir zenginleşme doğurmuş ve böylece bu kavramlar Divan şiirinin hayal dünyasına girmiş ve zenginleşme sağlamıştır.

Çalışmanın İkinci Bölümü'nde elde edilen bulgular şöyledir :

13.yüzyıldan Tanzimat'a kadar olan dönemde yetişen 280 Mevlevî şâirinin hayat, edebî şahsiyet ve sanatlarından bahsedilerek oluşturulan biyografisinde, her bir Mevlevî şâirinin Divan Edebiyatı içerisinde dikkate değer şâirler olduğu görülmüştür.

Mevlevî şâirlerin edebî şahsiyetleri incelendiğinde hemen hepsinin aruzu düzgün kullanabildiği, dile hakim olduğu, Divan şiirinin kelime, mazmun ve edebî sanatlarını ustalıkla ya da iyi seviyede yansıtabildiği tespit edilmiştir. Aruz vezni ile manzumeler kaleme alarak hacimli eserler meydana getiren Mevlevî şâirler içinde, az olmakla birlikte hece ile yazan şâirler de vardır. Bunlar: Adlî (II.Mahmut), İlhamî (III.Selim), Buhuruzâde Itrî, Hammaizâde İsmail, Adem, Musa, Şem'î, Şeyh Galip, Nahifî, Şâhidî, Muhyî'dir.

Mevlevî tarikatında Mevlânâ'dan sonra Farsça ve aruzla şiir söylemek bir gelenek halini almıştır. Eserlerini Farsça olarak yazan Mevlânâ'nın eserlerine nüfuz etmek için, Mevlevî şâirler Farsça öğrenmeye önem vermişlerdir. Mevlânâ'dan sonra Türkçe şiir yazma eğilimi ilk kez Sultan Veled ile başlamış; daha sonraki yüzyıllarda da bu eğilim artarak devam etmiştir. Mevlevî şâirler, Sultan Veled'ten itibaren Türkçe şiir söylemeye önem vermişlerdir. Ancak, yine de şâirler gelenekte olduğu için, sayıca az da olsa, Farsça şiirler de söylemişlerdir. Mevlevî şâirler, şiirlerini daha çok Türkçe olarak yazmışlar ve Türkçe şiirleriyle divanlar oluşturmuşlardır. Böylece de, Mevlevî şâirlerin eserlerinde Türkçe ve Türk kültürü hakim olarak ön plana çıkmıştır.

Şöyle ki; bir Divan oluşturmadığı halde Farsça şiirleri olan Mevlevî şâirlerin sayısı, 58; Türkçe şiirleri olan şâirlerin sayısı 125'tir. Farsça Divan sahibi olan Mevlevî şâirlerin sayısı 5; Türkçe Divan sahibi olan Mevlevî şâirlerin sayısı da 69'dir. Ayrıca Divançe sahibi olanların sayısı da 6'dır. Bunlar liste olarak aşağıda verilmiştir.

Bir Divan oluşturmayıp Farsça şiirler yazanlar : Bedreddin, Burhan, Celâleddin Ergun, Eflâkî, Emîr Âlim, Feyzî, Hızır Çelebi, Şah Çelebi, Zeyneddin, Abâ-pûş Velî, Fânî, Fenâyî, Abdî, Bahtî, Cünûnî, Fakrî, Ferruh Çelebi, Hâletî, Hüsrev, La'li, Meşâmî, Sadıkî, Safâyî, Safî-i Hatayî, Şâhidî, Şem'î, Şeydâ, Vâsık, Vefâyî Ebubekir, Zihnî, Zünnûn, Adnî, Âşık, Câmî Ahmed , Derviş Osman, Deştî, Bostan, Halim, Hüsâm, Kara Bostan, Kerim, Lebib, Meyyâl, Mazlûm, Rüsuhî, Sâib, Samtî, Sıdkî, Şifâyî, Tahir, Tevekkülî, Toganî, Üveysî, Künhî, Neş'et, Nurî, İsmail Dede Efendi, Nakşî.

Bir Divan oluşturmayıp Türkçe şiir yazanlar: Burhan, Celâleddin Ergun, Davud, Eflâkî, Feyzî, Zeyneddin, Âdil, Fânî, Fenâyî, Hudâyî, Lokmanî, Mu'inî, Zamirî, Abdî, Arşî, Azmî, Bekâyî, Cünûnî, Dâlî, Derûnî, Derviş, Dervişî, Fakrî, Fânî, Fedâyî, Ferruh Çelebi, Ferruhî, Garîbî , Günâhî, Hâfız, Hâletî, Hüsrev, Kâmî, Kemal Ahmed, La'li, Mahremî, Mânevî, Mânevî, Melâmî, Meşâmî, Muhyî, Necâhî, Nigâh, Penâhî, Pervane, Safâyî, Sâfî Ahmed, Senâyî, Servî, Sultan Divanî, Şâh Çelebi, Şem'î, Şeydâ, Şinasî, Şuhûdî, Şûrî, Ubeyd, Ünsî, Yakîn, Zihnî, Zünnûn, Adnî, Hakîkî, Âşık, Ayşî,

Dervişî, Derviş Osman, Deştî, Edib, Fennî, Fevzî, Ganem, Hayâtî, Hey'etî, Hicâzî, Bostan Çelebi, Kâmilî, Kâsım, Kelâmî, Külhanî, Lisânî, Lütfullah, Mazlûm, Meyyâl, Muhlis, Mukîm, Musa, Pîrî, Rahmetî, Receb, Reşkî, Rüsuhî, Samtî, Sıdkî, Sûzî, Şehidî, Şifâyî, Tâib, Tâlib, Tâlibî, Uzletî, Vehbî, Ârifî, Firâkî, Garîbî, Hâfız, Hâfız, Hazin, Handî, Hilmî, Künhî, Neş'et, Niyâz, Nurî, Nutkî, Resimâ, Sadık, Sadrî, Hasib, İsmail Dede Efendi, Nakşî, Vasfî, Zîver.

Farsça Divan sahibi olanlar: Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Sultan Veled, Nâsirâ, Sabuhî, Şâhidî.

Türkçe Divan sahibi olanlar: Cemâlî Dede, Niyazî, Aşkî, Bahtî, Fedâyî Ali, Fevrî Ahmed, Hâletî, İlmî Hüseyin, Ruhî, Safâyî, Sâfî Ahmed, Semâî Hasan, Şahidî, Yakîn, Zihnî Abdüddelil, Âdem Dede, Ârâmî, Arzî, Birrî, Cevrî, Dânişî, Fasih, Fennî, Gavsî Ahmed, Hasîb Dede, Hasîbî, Hemdemî, Itrî, Kâtibî, Mezâkî, Mîrî, Nâcî Ahmed, Nâsirâ, Nehcî, Nesîb, Neşâtî, Sâbir, Sabuhî, Sâhib İsmail, Sâhib Salih, Sâib, Sâmî, Siyahî, Sun'î, Şefiî, Sakıb Mustafa, Şem'î, Şeyhzâde,Tâbî, Vecdî, Esrar Dede, İlhâmî, Kânî, Musa, Nahîfî, Nâsır, Nazîm Yahya, Neyyir, Neş'et, Şem'î, Burhan, 'Aynî, Esîf, Enîs Receb, Şeyh Galip, Leylâ Hanım, Şeref Hanım, Nazif Hasan.

Divançe sahibi olanlar: Ayşî'nin Farsça ve Türkçe şiirlerinin bulunduğu Divançesi, Fasih'in Farsça Divançesi, İsmetî'nin Türkçe Divançesi, Halis'in Türkçe Divançesi, Hulusî Dede'nin Türkçe Divançesi, Nazif Hasan Dede'nin Türkçe Divançesi.

Mevlevî şâirler içinde, Şeyh Galip, Fasîh Ahmed, Neşâtî, İsmetî, Mezâkî, Esrar Dede, Sakıp Mustafa Dede, Birrî, Cevrî, Şâhidî, Aşkî, Enîs Receb, Sabuhî, Nâsır, Nazîm Yahya, Neyyir gibi söyleyiş, hayal ve imaj dünyasını yansıtmada yönünden, Divan Edebiyatı içinde usta olarak nitelendirilen şâirler vardır. Bundan başka, biyografisi değerlendirilen Mevlevî şâirlerin Divan ya da Divançe sahibi olmayanlarının da, pek çoğunun eser sahibi olduğu tespit edilmiştir. Bu eserler de, Divan Edebiyatı açısından dikkate değer örneklerdir.

Mevlevî şiir geleneği içinde şâirlere çok büyük değer verilmiş; dergâhlar çok sayıda şâir yetiştirmiştir. Mevlevî şâirlerin kendi içlerinde, yüzyıllara göre sayısı ve oranı şöyledir: 13.yüzyılda 3 şâir (% 0,90), 14.yüzyılda 11 şâir (% 3,33), 15.yüzyılda 12 şâir (% 3,63), 16.yüzyılda 65 (% 19,69), 17.yüzyılda 97 (% 29,39), 18.yüzyılda 69 şâir (% 20,90), 19.-20.yüzyılda 66 (% 20), yaşadığı yüzyıl tespit edilemeyen 7 (% 2,12) şâir yetişmiştir. Osmanlı Devleti'nin altın çağı olan 17.yüzyılda pek çok şâir yetişmiştir. 16. 18. 19. ve 20.yüzyıllarda da pek çok şâir mevcuttur. Çalışmada tespit edilen toplam 330 şâirle, Mevlevî şâirlerin sayısının Osmanlı'nın büyümesine eş bir gelişme gösterdiği görülmüştür.

Şâir yetiştirmede etkin olan Mevlevîhaneler şunlardır: Konya, İstanbul / Galata, İstanbul / Yenikapı, İstanbul / Kasımpaşa, Afyon, Kütahya, Manisa, Bursa, Gelibolu, Lefkoşe, Saraybosna, Serez, Belgrat, Selanik, Şam, Kahire.

İncelemeye dahil olan şâirlerin yetiştikleri coğrafya; Konya, İstanbul, Afyon, Edirne, Kütahya, Denizli, Muğla, Tokat, Burdur, Aydın, İzmir, Manisa, Antakya, Antalya Ermenek, Halep, Isparta, Gelibolu Saraybosna, Belgrat, Peçoy, Lefkoşe, Serez, Selanik, Şam'dır. Konya Mevlânâ Dergâhı'nda

yetişen şâirlerin sayısı 69, İstanbul'da yetişen şâirlerin sayısı 65 (32 şâir Galata / 16 şâir Yenikapı / 17 şâir İstanbul'daki diğer Mevlevîhanelerde)'tir ve görüldüğü gibi en çok şâir bu 2 şehirde yetişmiştir.

Afyon Mevlevîhanesi'nde 24 şâir; Edirne Mevlevîhanesi'nde 13 şâir; Şam ve Bursa Mevlevîhanesi'nde 8 şâir; Gelibolu ve Kütahya Mevlevîhanesi'nde 6 şâir; Selanik ve Lefkoşe Mevlevîhanesi'nde 5 şâir; Kahire ve Muğla Mevlevîhanesi'nde 4 şâir; Saraybosna ve Denizli Mevlevîhanesi'nde 3 şâir; Manisa ve Belgrat Mevlevîhanesi'nde 2 şâir; Tokat, Halep, Burdur, Aydın, İzmir, Ermenek, Peçoy, Antakya ve Antalya Mevlevîhanelerinde 1'er şâir yetişmiştir.

Konya Mevlânâ Dergâhı'nda yetişen Mevlevî şâirler şunlardır: Âdil, Âdem, Ağazâde, Ahi Sadık, 'Alayî, Ârâmî, Azîzî, Bedreddin, Cemâlî, Cünûnî, Dâlî, Derviş, Dervişî, Dervişî, Edîb, Eflâkî, Ferruh Çelebi, Fevrî, Feyzî, Garîbî, Garîbî, Gedâyî, Günâhî, Hâfız, Hâletî, Halîm, Hasan, Hemdem, Hilmî (Bostan), Kara Bostan, Kasım, Kemal, Kerim, Külhanî, Lokmanî, Mânevî, Mazlum, Meşamî, Nakşî, Nazif, Neş'et, Pervâne, Rüsûhî, Sabûhî, Sadrî, Sâib, Samtî, Semâhat, Senâyî, Sultan Veled, Sûzî, Şefi'î, Şem'î, Şeyh Galip, Şifâyî, Şûrî, Tâhir, Tâlib, Tarîkatî, Toganî, Ulu Ârif Çelebi, Ünsî, Vehbî, Yahya, Yûsuf Çengî, Zihnî, Zünnûn.

İstanbul'da yetişen Mevlevî şâirler: Adlî (Galata / Yenikapı), Ahmed (Yenikapı), Ânî (Üsküdar), Arzî (Galata), 'Aynî (Galata), Bahtî, Camî (Yenikapı), Cevrî (Galata), Dânişî (Galata), Enîs Receb (Yenikapı), Esrar (Galata), Fasîh (Galata), Fâzıl (Galata), Fennî (Galata), Fenn-i Sükûtî, Firakî (Yenikapı), Ganem (Galata), Hâfız (Galata), Hâfız (Galata), Hâlis / İsmail (Galata), Hasan, Hasîbî, Hemdemî (Galata), Hilmî (Kasımpaşa), Hulûsî (Galata), Itrî (Yenikapı), İlhâmî (Galata), İsmail Dede (Yenikapı), 'İsmetî (Yenikapı), Kalender (Yenikapı), Kânî, Künhî (Yenikapı), Leyla Hanım (Galata), Lisânî (Galata), Meyyâl (Galata), Mezâkî (Galata), Mihrî (Üsküdar), Mûsâ (Yenikapı), Nâcî (Kasımpaşa), Nâsır (Yenikapı), Nâyî Osman (Galata), Neyyir (Galata), Nigâhî, Nutkî Ali (Yenikapı), Penâhî, Sadık (Galata), Safâyî (Kasımpaşa), Sâfî (Galata), Salîk Halil (Kasımpaşa), Samî (Galata), Sırrî (Galata), Şânî (Galata), Şekib (Galata), Şem'î, Şeref Hanım (Yenikapı), Şeydâ (Galata), Şeyh Galip (Yenikapı), Tâlibî (Galata), Uzletî (Galata), Üveysî (Galata), Vasfî (Yenikapı), Yûsuf Çengi, Zihnî (Kasımpaşa), Zîver (Yenikapı), Zühdî (Beşiktaş)'dir.

Afyon Mevlevîhanesi'nde yetişen Mevlevî şâirler şunlardır: Abâ-pûş, Fakrî, Fânî, Fedâyî, Güneş Han, Hızır, Mahremî, Melâmî, Muhyî, Mu'inî, Nurî, Yahya, Sadıkî, Safâyî, Sâfî, Sultan Divânî, Şah Çelebi, Şah Çelebi, Şeydâ, Vefâyî, Yakîn, Tâbî, Vâsık.

Kütahya Mevlevîhanesi'nde yetişen Mevlevî şâirler: Burhan, Ergun, Esîf, Hâlis, Hüsam, Zeyneddin'dir.

Edirne Mevlevîhanesi'nde yetişen Mevlevî şâirler şunlardır: Derûnî, Enîs Mustafa, Fânî, Hâfız, Hey'etî, Kâmî, Kudûmî, Muhib Mûnis, Nazîm, Sâkıb, Semâî Hasan, Şehîdî, Şûrî.

Bursa Mevlevîhanesi'nde yetişen Mevlevî şâirler: Gavsî, Hazîn, Kârî Ahmed, Sâhib Salih, Sâhib İsmail, Şeyhî Memiş, Tâib, Zihnî Salih'tir.

Gelibolu Mevlevîhanesi'nde yetişen Mevlevî şâirler şunlardır: Azîzî, Derviş, Neşâtî, Rahmetî, Sâbir, Şakir.

Muğla Mevlevîhanesi'nde yetişen şâirler: Arşî, Hudâyî, Servî, Şuhûdî'dir.

Denizli Zâviyesi'nde yetişen şâirler şunlardır: Fenâyî, Şâhidî, Şeydâ.

Lefkoşe Mevlevîhanesi'nde yetişen Mevlevî şâirler: Ârif, Handî, Mukîm, Siyâhî, Tâlib'tir.

Şam Mevlevîhanesi'nde yetişen Mevlevî şâirler şunlardır: Ayşî, Derviş, Fevzî, Hicâzî, 'İlmî, Nasîrâ, Necâhî, Ünsî.

Kahire Mevlevîhanesi'nde yetişen Mevlevî şâirler: Hasîb, Lebîb, Nesîb, Safiyullah'tır.

Selanik Mevlevîhanesi'nde yetişen Mevlevî şâirler şunlardır: Tâlibî, Ahmed, Âşık, 'İlmî, Mânevî.

Diğer Mevlevîhanelerde yetişen Mevlevî şâirler ise: Kânî (Tokat), Davud (Antakya), Âdem (Antalya), Birrî ve Lütfî (Manisa), Adnî (Serez), Peçevî Ârif (Peçoy), Kadrî ve Sâidâ (Belgrat), Kâtibî (Yenişehir), Nazmi, Vecdî ve Tevekkülî (Saraybosna) .

Sözü edilen Mevlevîhanelerde yetişen Mevlevî şâirlerinin çoğu aynı zamanda musikişinastır da. Musiki ve sema temeline dayalı olan Mevlevîlik, Mevlevîhanelerde müziğe geniş bir yer vererek, pek çok önemli bestekârın yetişmesine vesile olmuştur. Örneğin Galata Mevlevîhanesi şâir yetiştirmede daha ön plana çıkarken, Yenikapı Mevlevîhanesi daha çok musikişinas yetiştirmede ön plana çıkmıştır. Şöyle ki; Yenikapı Mevlevîhanesi'nde Itrî, İsmail Dede, Künhî, Abdülbakî Nâsır, Ali Nutkî, İlhamî, Adlî gibi büyük musikişinaslar yetişmiştir.

Bazı Mevlevî şâirleri, Halvetî, Gülşenî, Bektaşî, Nakşî, Bayramî tarikatında iken sonradan Mevlevî tarikatına intisap etmişlerdir. Çalışmada tespit edilen sonradan Mevlevî olmuş 14 şâir şunlardır ; *Bektaşî* : Aşkî (Yeniçeri), Kâmilî, Sabuhî, Uzletî (Yeniçeri); *Halvetî* : Esîf / Sıdkî, Fenni Mehemmed, Kârî Ahmed, Nehcî; *Gülşenî* : Bekâyî, Za'fî; *Nakşî* : Hayâtî, Şeydâ, Adlî (II. Mahmud); *Bayramî* : Aşkî, Bahtî.

Çalışmada incelenilen 280 Mevlevî şâirden, Niyazî, Zamirî, Ruhî, Dervişî, Kâmilî ve Nahîfî'nin bazı kaynaklarda Mevlevî olduğu iddia edilmiştir. Yapılan çalışmada, bu 6 şâirin, Mevlevî değil, Mevlevî muhibbi olabileceği üzerinde durulmuştur.

Mevlevî şâirlerden bir kısmı, medrese eğitimi almıştır. Ancak büyük bir çoğunluk tekkede yetişmiştir. Medrese eğitimi aldığı bilinen şâirler: Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Arzî, Bekâyî, Dervişî, Elif, Fennî-i Sükûtî, Ferruhî, Fevrî, Gavsî, Hasan, Hilmî, 'İlmî, 'İsmetî, Kâmî, Lütfullah, Nûrî, Sâbir, Sultan Veled, Şah Çelebi, Şekib, Şeyhzâde, Şifâyî, Tâlibî'dir.

Devlet memurluğu ile ilişkisi olup, tarikata intisap eden; Ahmed, Arşî, Arzî, Aşkî, 'Aynî, Azmî, Bekâyî, Derûnî, Derviş, Dervişî, Elif, Fasîh, Fedâyî, Fennî-i Sükûtî, Ferruhî, Fevrî, Fevzî, Gavsî, Gedâyî, Hasan, Hemdemî, Hilmî, 'İlmî, İsmail Dede, 'İsmetî, Kâmî, Kânî, Kâtibî, Lütfullah, Mezâkî, Mihrî, Nahîfî, Nazîm, Neş'et, Nigâhî, Nurî, Penâhî, Râmiz, Reşkî, Sâbir, Safayî, Samî, Servî, Şah Çelebi, Şevket, Şeydâ, Şeyh Galip, Şifâyî, Tâlibî, Vasfî,

Zîver gibi Mevlevî şâirler de vardır. Devlet memuriyeti ile ilişkisi olmadan tarikata giren şâir sayısı, 125 olarak tespit edilmiştir. Devlet memuriyeti ile ilişkisi olan şâirlerin sayısı ise, 60 kişi civarıdır.

Kadı olan Mevlevî şâirler şunlardır: Arzî, Bekâyî, Elif, Fennî-i Sükûtî, Ferruhî, Fevrî, Gavsî, Hasan, Hilmî, 'İlmî, 'İsmetî, Kâmî, Lütfullah, Nurî, Sâbir, Şah Çelebi, Şekib, Şifâyî, Tâlibî.

Kâtip olan Mevlevî şâirler şunlardır: Arzî, Aşkî, Derviş, Dervişî, Fasîh, Gedâyî, Kâtibî, Mezâkî, Mihrî, Nahîfî, Nigâhî, Safâyî, İsmail Dede, Servî, Şevket, Şeydâ, Şeyh Galip, Fevzî, Hemdemî, Kâmî, Zîver.

Hocalık yapan Mevlevî şâirler: 'İsmetî, Şah Çelebi, Şifâyî, Dervişî, Servî, Esrar Dede, Günâhî, Neş'et, Hâmid, Kânî, Vasfî, Şevket, Şem'î, Mezâkî, Fennî-i Sükutî, Fevrî, Kâmî, Lütfullah, Nurî, Sâbir, Şeyhzâde'dir.

Kaymakamlık yapan şâirler: Vasfî

Defterdârlık yapan şâirler: Azmî Mustafa

Musahip olan şâirler: Derviş, Ahmed, Fennî, Itrî, İsmail Dede, Neş'atî, Samî, Yusuf Çengî

Askerlik yapan şâirler: Aşkî (Yeniçeri), Fedâyî (sipahi), 'İsmetî (kazasker), Ramiz, Samî (alaybeyi).

Müezzin olan şâirler: Vasfî, İsmail Dede (müezzinbaşı)

Pazarbaşı olan şâirler: Nazîm (Aynı zamanda da kilâr-ı hassa nöbetçisi)

Muhasebeci olan şâirler: Derûnî

Hatip olan şâirler: Rahmetî, Mevlânâ, Nurî, Tâhir.

Mühürdar olan şâirler: Reşkî

Mütevellî olan şâirler: Nurî

Tekkede yetişenler Mevlevî şâirler ise şunlardır: Abâpûş, Abdülvehhâb-ı Hemedânî, Âdem, Âdil, Adnî, Ağazâde, Ahi Sadık, Memişzâde Ahmed, Ahmed, 'Alâyî, Ânî, Ârâmî, Ârif, Peçevî Ârif, Âşık, Azîzî, Azîzî / Abdülaziz, Bedreddin, Birrî, Burhan, Câmî, Cemâlî, Cünûnî, Dâlî, Dânişî, Davud, Dervişî, Derviş Osman, Edîb, Eflâkî, Enîs Mustafa, Enîs Receb, Celâleddin Ergun, Esîf, Fakrî, Fânî, Fâzıl, Fedâyî, Fenâyî, Ferruh Çelebi, Garîbî, Hâfız Mehemmed, Hâfız, Halîm, Hâlis Ahmed, Hâlis İsmail, Hızır / Handî, Hasan, Hasîb, Hasîbî, Hazîn, Hemdem, Hızır, Hilmî, Hudâyî, Hulusî, Husrev, Itrî, 'İlmî, Kara Bostan, Kârî Ahmed, Kasım, Kemal, Kerim, Kudûmî, Künhî, Lâlî, Lokmanî, Lütfî, Lütfullah, Mânevî, Manevî, Mazlum, Mehemmed, Mu'inî, Mukîm, Mûsâ, Nâcî, Nâsır, Nâsirâ, Nâyî, Nazif, Nazmî, Nehcî, Nesîb, Neşâtî, Neyyir, Nutkî Ali, Resimâ, Rüsûhî, Sâbir, Sabûhî, Sadık, Sadrî, Sâfî, Safiyullah, Sâhib / Salih, Sâhib / İsmail, Saîdâ, Sâkıb, Sâlik / Halil, Semâhât, Senâyî, Sıdkî, Sırrî, Siyâhî, Sultan Divanî, Şem'î, Şeydâ, Şeyhî Memiş, Şuhûdî, Şûrî, Tâib, Tâlib, Tevekkülî, Toganî, Ubeyd, Ünsî, Vecdî, Vefâyî / Ebubekir, Yahya, Yahya, Yûsuf-ı Sîneçâk, Zihnî / Salih, Zühdî, Zünnûn.

Şeyhlik yapan toplam 118 Mevlevî şâir şunlardır : Abâpûş, Abdî, Âdem, Âdil, Adnî, Ağazâde, Ahmed, Ânî, Ârif, Ârifî, Peçevî Ârifî, Arzî, Âşık, Azîzî, Azîzî, Burhan, Câmi, Cemâlî, Cünûnî, Dâlî, Dânişî, Davud, Dervişî, Derviş, Emir Âlim Çelebi, Enîs Mustafa, Enîs Receb, Ergun, Esîf, Fakrî, Fânî,

Fâzıl, Fedâyî, Fenâyî, Ferruh Çelebi, Garîbî, Gavsî, Hâfız, Halîm, Hâlis, Handî, Hasan, Hasan, Hasîb, Hazîn, Hemdem, Hızır, Hilmî, Hudâyî, Husrev, 'İlmî, 'İlmî, Kâmî, Kara Bostan, Kârî Ahmed, Kemâl, Kerim, Lâlî, Lütfî, Lütfî Mehemmed, Mehemmed, Mukîm, Nâcî, Nakşî, Nâsır, Nasîrâ, Nâyî, Nazif, Nesîb, Neşâtî, Neyyir, Nutkî Ali, Penâhî, Rahmetî, Resimâ, Rüsuhî, Sâbir, Sabûhî, Sadık, Sadrî, Safâyî, Sâfî, Safiyullah, Sâhib Salih, Sâhib İsmail, Saîdâ, Sâkıb, Sâlik, Semâhat, Sıdkî, Sırrî, Siyahî, Sultan Divanî, Sultan Veled, Şah Çelebi, Şâhidî, Şekib, Şeyh Mehemmed, Şeyh Galip, Şeyhî Mehemmed, Şeyhî Memiş, Şifâyî, Şuhûdî, Tâlib, Tâlibî, Tevekkülî, Toganî, Ubeyd, Ulu Ârif Çelebi, Uzletî, Ünsî, Vefâyî, Yahya, Yahya, Yûsuf Çengî, Yûsuf-ı Sîneçâk, Zihnî Salih, Zîver, Zühdî.

İncelenen 280 Mevlevî şâirden bilinen 30 tanesi de mesnevîhandır. Mevlevî şâirlerden mesnevîhan olarak bilinenler: 'Alayî, Arzî, Bedreddin, Bekâyî, Burhan, Cünûnî, Derviş, Eflâkî, Gavsî, Hâfız, Hâfız, Hasîbî, Kârî, Kasım, Mânevî, Manevî, Mu'inî, Nâcî, Nazmî, Nehcî, Nesîb, Penâhî, Rahmetî, Sadrî, Safiyullah, Senâyî, Şekib, Şûrî, Tâlib, Vecdî'dir.

Mevlevîhanelerde aşçıbaşı olanlar; Edîb, Hâlis, Hulusî, Tâib'tir.

Zâviyedar: Ferruhî

Türbedâr: Mazlum, Lokmanî

Kudümzenbaşı: Fennî, Kudumî, Künhî, Nakşî, Şeydâ

Neyzenbaşı : Abdülbakî Nâsır, Yûsuf Çengi Dede; Şeydâ (neyzen), Itrî (neyzen)

Kitapçılar: Aynî Hasan, Fânî ve Penâhî (Ktp. Müdürü)'dir.

Hattatlığı meslek edinenler: Cevrî, Fasîh, Receb, Ubeyd, Gavsî, Şeydâ, Zihnî, Mezâkî, Nâyî Osman, Nahifî, Yusuf Nesîb, Ali Nutkî, Nakşî Mustafa.

Diğer işlerde çalışanlar şunlardır: Safayî / denizci, Birrî / attâr, Âşık / çulhacı, Zamirî / remmal, Şem'î / helvacı.

Mevlevîliğin toplam 330 şâir, 96 musikişinas, 91 hattat, 32 ressam yetiştirmiş; 15 âsitâne ve 112 zâviye kurdurmuş bir tarikat olması tarikatın Osmanlı toplumunda ne derece yaygın ve etkili olduğunun göstergesidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÖRNEK ŞİİRLER

13. YÜZYIL ŞİİR ÖRNEKLERİ

SULTAN VELED

REBABNÂME'DEN

Mevlanâdur evliya kutbı bilün
Ne kim ol buyurdısa anı kılun

Tenriden rahmetdür anun sözleri
Körler okırsa açıla gözleri

Kankı kişi kim bu sözden yol vara
Tenri anun müzdini bana vere

Yok idi ma'lum tavarum kim virem
Dostlığın mâli bellü ki gösterem

Malı kim Tenri bana verdi budur
Kim bu mâli isteye ol usludur

Uslu kişinin mâli sözler olur
Mâlini virür bu sözleri alur

Mâl toprakdur bu sözler can durur
Uslular andan kaçar bunda durur

TL, 186

14. YÜZYIL ŞİİR ÖRNEKLERİ

EFLÂKÎ

GAZEL

Her kime kim bir nefes ışk selâm eyledi
Gönlü ulaşdı Hak'a cânda makâm eyledi

Sevdi inâyet anı buldu hidâyet cânı
Cânını ol âşıkın oda harâm eyledi

Işk bigi kîmyâ görmedi hiç evliyâ
Âşık olan bî-riyâ nefsi gulâm eyledi

Ol cihâna gitmeğe cehd ü cihâd itmeğe
Canları esdürmeğe ışkı müdâm eyledi

Işkı nice şerh idem bilmezem iy dedem
Âmları hâs ider rahmet-i âm eyledi

Dâr-ı belâdır cihân renc ile genci nihân
Yûsuf'a zindânı ışk dâr-ı selâm eyledi

İy nice hâm âdemi ışk ile buldu demi
Nefse uyan puhteler kendüyü hâm eyledi

Kimesne nefsi zebûn kılmadı iy zû-fünûn
Demüri od kaynadur ışk anı râm eyledi

Işk ile Mûsî kelîm ışk ile İsî kerîm
Işk ile Hak Ahmed'i bahr-i kelâm eyledi

Maksûdın **Eflâki**'nün bir nazar ile bu gün
Kutb-i cihân Mevlânâ virdi tamâm eyledi

MSM, 469-470

15. YÜZYIL ŞİİR ÖRNEKLERİ

HUDÂYÎ

GAZEL

İy dil istersen eğer kâmil ola noksânun
Sikkesi altına gir Hazret-i Mevlânâ'nun

Hâk-i dergâhını iksîr bil ol şâhun kim
Gıll u gıştan arınup hâlis ola îmânun

Sıdk ile sâlik olan silk-i Celâlü'd-dîn'e
Şüphesiz vâsıl olur rahmetine Rahmânun

Mesnevî'den işiden mağz-ı kelâmu'llâhı
Bilür esrârını künhiyle kamu eşyanun

Nây parmağ ile yol gösterüp irşâd eyler
Neydüğin sırr-ı semâ'ın bize ol sultânun

Virseler bir kavline zerre kadar meyletmez
Kâf'dan Kâf'a değin saltânatın dünyânun

Şevk-ı şems ile **Hudâyî** göğe çıksa n'ola sûz
Zerre-i hâk-i rehisin kamu dervîşanun
TŞM, 153

16. YÜZYIL ŞİİR ÖRNEKLERİ

AŞKÎ

MURABBA

Biz hevâ-yı zülf-i dildâr ile sevdâyîlerüz
İnlesek dem dem 'aceb mi şevk ile nâyîlerüz
Pâ-bürehne çâk-sîne merd-i rüsvâyîlerüz
Şems'den yakduk çerâğ-ı 'ışkı mevlâyilerüz

Zâhidâ esrârdan sanma bizi kim hâliyüz
Tîğ-veş üryânlaruz lîkin cihân kattâliyüz
Tekye-gâh-ı 'âlemin bî-kayd olan abdâlıyuz
Şems'den yakduk çerâğ-ı 'ışkı mevlâyilerüz

Gönlümüz her dem gam-ı 'ışk ile mesrûr eylerüz
Ten harâbın seng-i mihnet birle ma'mûr eylerüz
Gün gibi her zerremüz mihrünle pür-nûr eylerüz
Şemsden yakduk çerâğ-ı 'ışk mevlâyîlerüz

Geh semâ'ı seyr idüp mihr-i cihân-ârâyile
Gâhî gabrâyı ihâtâ eylerüz Zevrâ'yile
Döne döne kılaruz gâhî semâ'ı nây ile
Şemsden yakduk çerâğ-ı 'ışkı mevlâyîlerüz

Lâübâlî-meşrebüz âvârelikdür kârımuz
Eksik olmaz cür'a-dân-ı sîneden esrârımuz
Câm-ı vahdet mestiyüz âşüftedür destârımuz
Şemsden yakduk çerâğ-ı 'ışkı mevlâyîlerüz

Ayrılıkdan inlerüz ney gibi her dem zâr u zâr
Şems önünce eylerüz gâhî semâ' zerre-vâr
Mesnevî Ma'nevîdür nutkımuz leyl ü nehâr
Şemsden yakduk çerâğ-ı ışkı mevlâyîlerüz

'Aşkîyâ ser-çeşmemüzdür hazret-i Monlâ Celâl
Başımuzda şol elif hatlı külehdür 'ışka delâl

Sırra mazhar düşdüğiyçün dimişüz nâye helâl
Şemsden yakduk çerâğ-ı 'ışkı mevlâyîlerüz
A, DÖ, 94-95

GAZEL

Olmasa bezm-i ezelde vâkıf-ı esrâr ney
Haste gönlüm gibi kılmazdı figân u zâr ney

Benzini zer sînesin sürâh sürâh eylemiş
Yâre firketden şikâyetler kılur her bâr ney

Bezm-i meyde zâhidâ bî-hûde sanma nâlesin
Bir neyistândan cüdâ düşdüm deyü ağlar ney

Beline hizmet kuşağını kuşanmış sıdk ile
Bezm-i şâhîde diler kim ola hizmetkâr ney

Kıldı 'ışk ehli gibi hâlî derûnun gayrdan
Dostum sırr-ı 'Ali'den dem urur her bâr ney

Bezm ü rezm-i şehde çalınmağa şevk ü zevk ile
'Aşkîyâ olmış gulû-yı gerden-i küffâr ney
A, DÖ, 213

DALİ DEDE

GAZEL

Her kaçan itse semâ' şevk ile monlâ köçegi
Devr ider anun ile çarh-ı mu'allâ köçegi

Mülket-i dehre Süleymânlık iderse yiridür
Mantıku't-tayr bilür Hazret-i Monlâ köçegi

Mürde-i ehl-i dili eyledi ihyâ nefesün
Oldı la'lün sanma Hazret-i 'İsâ köçegi

İstivâmuz meh-i nev gibi felekde görinür
Göge irdi başumuz olalı Monlâ köçegi

Hazret-i Pîr-i Celâl'ün olalı **Dâlî** kulı
Didiler şimdi bize ma'nîde Mevlâ köçegi
TŞM, 177.

DERVİŞ ÇELEBİ

GAZEL

Kurı efsâne sanur sûfî sadâ-yı nâyı
Ney ile sâlik idi görsene Mevlânâyı

Mesnevî'den iden ısgâ-yı kelâm-ı mu'ciz
Döne döne tolanur ol harem-i ma'nâyı

Tutdı âfâkı sadâ-yı ney ile şevk-i semâ
Şöyle kim raksa getürdi felek-i mînâyı

Mevlevî gibi semâ'a girüp ol hâliyle
Devr ider çarha girüp mihr ile meh dünyâyı

Kutb-ı 'irfân-ı cihân ol yüri pergâr-sıfat
Dâ'iren gözle ki **Dervîş** olasın Mevlâyî

TŞM, 198

DERVİŞ (Konyalı)

GAZEL

Biz kim şeref-i Hazret-i Mollâ'ya yetişdük
El-minnetü li'llâh ki Mevlâ'ya yetişdük

Sa'y ile bulup Ka'be-i uşşâka vusûli
Maksûd-ı dile maksad-ı aksâya yetişdük

Ol yâr-i dilârâyı bulup vaslına yitdük
Arayı arayı çü bu araya yetişdük

San zerrelerüz mihr-i cihân-tâba irişdük
Yâ katrelerüz lücce-i ummâna yetişdük

Derbânı yirün saltanat -ı âleme virmez
Bir vech ile bir dergeh-i a'lâya yetişdük

Hâk-i derini başa bilüp tâc-ı sa'âdet
Olduk kulı bir devlet-i uzmâya yetişdük

Dervîş olup araya katıldık yine Dervîş
El-minnetü li'llâh ki bu ârâya yetişdük

TŞ, 3 / 1170

SULTAN DİVANÎ
MESNEVÎ

Didi bir dervîşe ol bir pâdişâh
Nedür ol hırkâ vü başda külâh

Didi derviş ey şeh-i âlî-tebâr
Hırka kabrümdür külâh seng-i mezâr

Didi ölü nice söyler ey dede
Kimse işitmedi bunu dünyede

Didi sen işitmedün mi şehriyâr
Ki suâl u hem cevâb-ı kabr var

Didi ölü rakseder mi dünyede
Ki edersin raks gâhî ey dede

Didi İsrâfîl urur âvâz-ı sûr
Ol zaman raksân olur ehl-i kubûr

Didi nedür sırr-ı raks-ı dâire
Bu tarîk-i Mevlevîde ey dede

Didi bu esrârı hod bilmek gerek
Nicedür aslını işitmek gerek

Didi bu mebde' me'âd'ın sırrıdur
Gösterübdür pîrimizün birridir

Didi şeyhin sırrı nedür vir cevâb
Kim durur vechinde sanki âfitâb

Didi işit benden ey şâh-ı cihân
Sana diyem remzini idem âyân

Ol zaman kî halk-ı âlem yoğ idi
Hîç mahlûkât u âdem yoğ idi

Bir hazîne idi mahfî ol İlâh
Kendiden gayrı yoğ idi pâdişâh

Dolu esmâ vü sıfâtıyle idi
Mâsivâ yok kendü zâtiyle idi

İstedi kim biline evsâf ile
Emredüb halketdi nûn u kâf ile

Âyine yaratdı kendine o şâh
Göre evsafıyla kendin ol İlâh

Âdem ol mir'ât-ı Hakdur hoşça bak
Görünür esmâ ü evsâfıyla Hak

Gûyiyâ bir noktadur ol pâk zât
Sür'at-ı seyrinden olur mümkinât

Nokta sırrından olur hat âşikâr
Hatt-ı vehmî dirler ânâ ol kibâr

Dâire mevhûm içinde mümkinât
Seyreder hem ins ü cin hem kâinat

İki tarafludur ol dâire bil
Biri sâğ u biri sol iz'ân kıl

Âlem-i zâhirdir ol sağ cânibi
Âlem-i bâtındır ol sol cânibi

Karşısında mertebe-i insândır
Âdem oldur âyine-i Rahmandır

Dâire-i mevhûmu nokta seyr ider
Kendine gelince nokta devr ider

Çünkü nokta aslına ide rücû'
Mahvolur kendinden ol cümle fürû'

Pes bu cümle mâsivâ vü kâinât
Gûyiyâ bir noktadur bu mümkinât

Seyr idenler dâire-i mevhûmda
Âlem-i esrâr olur mâlûmda

Aslına çün râci oldu mümkinât
Mâsivâ kalmadı kaldı pâk zât

Pes Hüdâ ism-i selâm ile o an
Kulına eyler tecellî ol zaman

Ki selâm olsun size ey bendegân
Kurtulupsuz rayb ü şekden bu zaman

Birliğümi bildünüz 'ilme'l-yakîn
Pes selâm olsun size ey mü'minîn

Dinle ol ikinci devrin remzini
Men diyem sana o raksın kenzini

Devreder ikinci kerre âşıkân
Tâ ki 'ilm ile olurlar cümle fân

Pes tecellî eyler ol Rabbü'l-enâm
Dir ki âşıklarıma olsun selâm

Birliğümi gördüler 'ayne'l-yakîn
Kim menem meşhûd u şâhid ez yakîn

Kî fenâ-yı tâm dirler dahi mevt
Mahv-ı mutlak dirler ânâ dahi fevt

Sonra Hak ism-i selâm ile o an
Dir selâm olsun size ey âşıkân

Ölmek ile ölmeden kurtuldunuz
Hem fenâ ile bana yol buldunuz

Şeyh kim kâim-makâm-ı Hak durur
Varlığı yok fâni-i mutlakdurur

Tercemân-ı Hakdur ol kâim-makâm
Hak lisânından eder üç selâm

Kâbe-kavseynin rümûzûdur bu hâl
Gösterübdür bunu ol Monlâ Celâl

Hazret-i Monlâ-yı Rûmî Şems-i dîn
Gösterübdür böyle esrâr-ı yakîn

Çün işitdün bunu ey şâh-ı cihân
Kim tarîk-i evliyâ vü âşıkân

Çokdur esrâr-ı rümûzât-ı hafâ
Kimse bilmez bunu illâ evliyâ

Pes saâdet âna kim hiçbir zamân
Evliyâya münkir olmaya o cân

Görmez eyler münkir ol esrârı fâş
Kör sıçan gibidür ol bed-ma'âş

Bağlamayınca cihândan gözin ol
Göremez ol kör gözü hem doğru yol

Şems nûrundan Celâleddîn-i Rûm
Ây u günden de münevver ol ulûm

Bil ki dervîşândur sanki nücûm
Hâdî-i râh-ı Celâleddîn-i Rûm

Zerredür nûrı yanında âfitâb
Şöyle enverdür cihanda ol cenâb

Ol cemâlin nûruna pervâneyem
Gece gündüz yanarum dîvâneyem

Âsitânında sek-i gürgîniyem
Ânın içün âlemin şîrîniyem
MSM, 473-476

SULTAN DİVANÎ

GAZEL

Pertev ki şevk-ı şem'-i ruh-ı yârdan gelür
Bir lem'ada tecellî-i diyârdan gelir

Tab'ım çerâğı Kâsım-ı Envâr'dan yanar
Bûy-ı fenâ dimâğıma Attar'dan gelür

Nukl-ı şarâb meclis-i gamda yeter bana
Şol hûn-ı dil ki dîde-i hun-bârdan gelür

Başda külâh şu'lesidir dûd-ı âhumun
Mevlâyidür ki dergeh-i Hünkâr'dan gelür

Tenhâda su yerine içer bâdeyi velî
Gördün mü kâfiri bize inkârdan gelür

Âzürde-hâtır olma **Semâî**-i bî-dile
Mestânedür ki hâne-i hammârdan gelür
MSM, 479

ŞÂHİDÎ

GAZEL

Çü togdı matla'-ı rahmetden âftâb-ı semâ'
Getürdi zulmeti ref' eyledi hicâb-ı semâ'

Bu bezme san sakının çekmesün yasağ ilin
Ki ser ü pâya ciğer kanıdur şarâb-ı semâ'

'Uluvv-i rif'atine Cebrâ'il 'akl iremez
Bülend imiş kalem ü sidrede cenâb-ı semâ'

Ne gamum kalursa bu vâdîde teşne-dil 'âşık
Şarâb-ı kevser olur 'âkibet serâb-ı semâ'

Kadîmî hâk olagör **Şâhidî** ki lutfından
Saça gubaruna rahmet suyun sehâb-ı semâ'
Ş, D, 54-55

GAZEL

Mesnevî'dür dâ'imâ vird-i zebân-ı Mevlevî
Def ü nây ile semâ' vü raks-ı şân-ı Mevlevî

Mülk-i 'ışkun Mevlevî sultânıdur tâc u külâh
Pes neden oldı işâret taylesân-ı Mevlevî

Mevlevî hurşîd-i lâ-şarkî vü lâ-garbî-durur
Gûyiyâ huffâşlardur münkirân-ı Mevlevî

Halk mûşân Mevlevîler bülbülân-ı bâg-ı 'ışk
Gûş-ı mûşa kande irer âh ü figân-ı Mevlevî

Mevlevî şeh-bâzı 'arşîdür şikârı kebk-i Kuds
Kulle-i kûh-ı hüviyyet âşiyân-ı Mevlevî

İy marîz-i cehl ü gaflet gel gel istersen cevâb
Derdüne şerbet-dürür şâkî beyân-ı Mevlevî

Virme dil kevn ü mekâna ol lâ-mekân bî-nişân
Şâhidî çün lâ-mekân oldı mekân-ı Mevlevî
Ş, D, 83.

GAZEL

Ka'betü'l-'uşşâk olupdur hân-kâh-ı Mevlevî
Tâc-ı 'izz ü ser-firâzîdür külâh-ı Mevlevî

Hazret-i Mollâ Celâlü'd-dîn Hüdâvendigârdur
Pîşvâ vü reh-nümâdur pâdşâh-ı Mevlevî

Sıdkile çünkim mürîd-i 'ışkdur yegrek-durur
Zâhid-i huşkun sevâbından günâh-ı Mevlevî

Hâlik'a yol halkun enfâsıncadur dir Mustafâ
Her tarîkun eşref-i a'lâsı râh-ı Mevlevî

Bang-i nâyun âteşi dil-sûzdur iy **Şâhidî**
Gûş idüp eflâke irdi dûd-ı âh-ı Mevlevî

Ş, D, 84

DERVİŞ ÜNSÎ

GAZEL

Dervîşünem eyle nazar yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm
İtme kapundan der-be-der yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm

Ney sırrını eyler 'ıyân def sîne-gûyân her zamân
Na'tün okur murg-ı revân yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm

Lutfun cihânda hırz-ı cân hulkun Muhammed'den nişân
Keşf ü kerâmâtun 'ıyân yâ Hazret-i Monlâ-yo Rûm

Dervişlerün sen şâhısın çarh-ı hakîkat mâhısın
Sırr-ı Hudâ âgâhısın yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm

Cümle kelâmun Mesnevî sûretde zâtın ma'nevî
Tâlib sana her Mevlevî yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm

TŞM, 31

YÛSUF SÎNEÇÂK

GAZEL

Güneş tek ey perî-peyker seni hercâyidür dirler
Ölürsen zülfün ucundan sana sevdâyidür dirler

Melâmet hırkasın giydüm bu gün rind-i harâbâtum
Gören hayrân u ser-gerdan aceb rüsvâyidir dirler

Ser-i kûyunda seyreden bu ben dil-dâdeyi cânâ
Kimi dîvâne olmuşdur kimi sevdâyidür dirler

Şehâ şevk ile sen şemsi görenler zerre-veş cânâ
Semâ' u raks ider **Yûsuf** görün Mollâyîdir dirler

MSM, 495

17. YÜZYIL ŞİİR ÖRNEKLERİ

AĞAZÂDE MEHEMMED DEDE

GAZEL

Zîr-i pây-i Mevlevîde her sadâ-yı pây-kûb
Münkir-i vecd ü semâ'a tokınur mânend-i tûb

Sâha-i vicdânına ol tâir-i kudsîlerün
Şehper-i tâvûs-ı kuds olmak gerekdür hâk- rûb

Vaz' olaldan olmadı tarz-ı tarîkat 'âleme
Böyle bir erkân-ı mergûb böyle bir âyîn-i hûb

Tâlib-i kûtu'l-kulûb olmak ne hâcet var iken
Mesnevî-i Ma'nevî mânendi bir kûtu'l-kulûb

Bir külâh ü bir nemed vecd ü semâ'-ı nây u def
Sırrını keşf itmesün her şahsa 'Allâmü'l-guyûb

Sîne vü diller dururken şevk-i Mevlânâ ile
Çâk çâk olmak nedür 'ayb olmasa çâk-ı 'uyûb

Münkir-i erkân-ı Hünkâr olma sûfî gerçi kim
'Afv ider hep mâ'adâ-yı şirki Gaffârü'z-zünûb

Olmaz ey nâdân hazer kıl kân-ı lutf u hilm iken
Hiç Celâle'd-dîn-i Rûmî gibi bir şâh-ı gazûb

Şems'dür ammâ ki şâm-ı subhgâh-ı haşre dek
İrmez ol şems-i sipihr-i vahdete hergîz gurûb

Sikke-i sultâna baş eğse n'ola Rûm u 'Arab
Taht-ı hükm-i kutba dâirdür şimâl ü hem cenûb

Bir penâh olmaz külâh-ı Hazret-i Monlâ gibi
Umaruz her 'aybumuz setr ide Settârü'l-'uyûb

Sırr-ı mahbûbiyyeti Mevlâ'ya Mevlânâ-yı Rûm
Vechi mir'ât olduğıyçün oldı mahbûbu'l-kulûb

TŞM, 19-20

AYŞÎ

GAZEL

Gonca-i gülzâr-ı vahdetdür külâh-ı Mevlevî
Tâc-ı fark-ı ehl-i izzetdür külâh-ı Mevlevî

Mevlevîler gıll ü gışş-ı mâsivâdan pâkdür
Pûte-i fakr u kanâ'atdur külâh-ı Mevlevî

Hazret-i Molla Celâl'in âşık-ı sâdıkların
Serfirâz itmiş ne hâletdür külâh-ı Mevlevî

Ey gönül her bî-ser ü pâya kaçan lâyık olur
Reşk-i tâc-ı şâh-ı devletdir külâh-ı Mevlevî

Salikân-ı râh-ı Hakk'ın Mevlevî mümtâzıdur
Ayşiyâ yektâ alâmetdür külâh-ı Mevlevî

TŞ, 2 / 613.

TAHMİS

Hatt u hâl-i ruh-ı cânandan olan sevdâyi
Ola mecnûn-ı melâmet zededen rüsvâyi
Vâdi-i hayrete saldı bizi lâm ü bâyi
Bulmağa reh-güzer-i memleket-i ma'nâyi
Pîşrev idinelüm himmet-i Mevlânâ'yi

Sundular bezm-i elest içre bize çün dolu câm
Nûş idüb olmuşuz ol neşve ile mest-i müdâm
Bize dünyâ gamı olmuşdur ezel günde harâm
Târümâr eyleyelim tabla-i hestîyi tamâm
Rûh-i Attâr'a yine anduralum yağmayi

Gûşedüp nâle-i dilsûzumuzı zâr olsun
Hâb-ı gafletden açub çeşmimi bîdâr olsun
Dehrde muğtenim-i devlet-i dîdâr olsun
Dilimiz nây sıfat mahzen-i esrâr olsun
Âteşîn âh ile pürsûz idelim dünyâyi

Gel reh-i aşkda ey dil olalım merdâne
Atalım hâhiş-i nefsi dükeli yâbâne
Tavr-ı serbâzlığı gösterelim yârâne
Girelim tîg-ı kainatte bu dem meydâne
Ser-be-ser feth idelim kişver-i istiğnâyi

Bize bu dehrde **Âyşî** reh-i aşkın tavrı
Oldı tevfîk Hudâ ile çü âsan fevri
Ne gam olmazsa murâd üzre bu çarhın devri
Matla'-ı şems-i hakîkat olalum ey **Cevrî**
Zerreye saymayalum mihr-i cihân ârâyi
TŞ, 2 / 614

BİRRÎ

GAZEL

Cünbiş-i tâvus-ı 'irfândur semâ'-ı Mevlevî
Fehm idün bir özge cevlândur semâ'-ı Mevlevî

Devr iderler 'aşk meydânın 'ulüvv-i şân ile
Reşk-i nüh-eflâk-ı gerdândur semâ'-ı Mevlevî

Döne döne puhte eyler dillerin hem-çün kebâb
Nûr-ı mahz-ı nâr-ı sûzândur semâ'-ı Mevlevî

'Aşk şem'-i döndürür fânûs-ı cismin anlarun
Anun içün pertev-efşândur semâ'-ı Mevlevî

Birriyâ her bir gedâyı bir şeh-i devrân ider
Böyle bir âyîn ü erkândur semâ'-ı Mevlevî
TŞM, 63-64

GAZEL

Dil-penâhumdur benüm dergâh-ı şâh-ı Mevlevî
Cilve-gâhumdur harîm-i tekye-gâh-ı Mevlevî

'Aşk-ı Mevlânâ-yı nâlân eyledükçe dem-be-dem
Şevk-ı Mevlânâ'yı ızhâr eyler âh-ı Mevlevî

Kılsalar cevlân olur tâvus-ı Cennet gıbta-keş
Reşk-i firdevs-i cinândur cilve-gâh-ı Mevlevî

Bûy-ı ma'nâ şemm idüp kılmışlar anı zîb-i ser
Gonce-i gülzâr-ı kudsîdür külâh-ı Mevlevî

Dilleri pür-feyz-i şems-i ma'nevîden mâh olur
Mîm-i femdür âşkâr oldukça âh-ı Mevlevî

Âşinâ ol eyle kesb-i rûşenâ ey tîre-dil
Matla'-ı nûr-ı hakîkatdur cibâh-ı Mevlevî

Bes zer-i hâlis gibi ey **Birri**-i mahlas sana
Pâye-i 'izzet yeter ol hâk-râh-ı Mevlevî
TŞM, 64

GAZEL

Ezel câm-ı mahabbetden içenler Mevlevî'lerdür
O câmun cur'asın halka saçanlar Mevlevî'lerdür

Düşüp merd-i Hudâ'nun isrine râh-ı mahbbetde
Zen-i dehrün fesâdından kaçanlar Mevlevî'lerdür

Misâl-i Şems-i Tebrîzî yolında Monla Hunkâr'un
Serinden ey kerem-kânı geçenler Mevlevî'lerdür

Yine dem-sâz olurlarsa açarlar perde 'uşşâka
Dem-â-dem evc-i rif'atde uçanlar Mevlevî'lerdür

'Aceb midür bülend-pervâz olurlarsa hümâ-âsâ
Cenâh-ı himmet-i 'âlî açanlar Mevlevî'lerdür

Dili içre kudûm itdükçe sırr-ı Hak semâ' idüp
Görün kim semt-i cânâna göçenler Mevlevî'lerdür

Yüzin sür **Birri**yâ var âstânı taşına başun
Mehek-âsâ zer ü sîmi seçenler Mevlevî'lerdür
B, D, 299

TAHMİS

Sâil suâl kılsa sana Mevlevîleri
Târif eyle böyle ana Mevlevîleri
Gör neyledi semâ' u safâ Mevlevîleri
Pervâne itdi şem'-likâ Mevlevîleri
Yandurdı sûz-ı Hudâ Mevlevîleri

Her dem cünûd-ı nefisle idüp mukâtele
Rûhâniyân ile ider anlar muâmele
Meydân-ı 'ışka eyleyüp elbet müdâhale
Şems-i hakîkat ile idince makâbele
Kıldı ihâta nûr u ziyâ Mevlevîleri

Dünyâ-yı dûnı târik olup merd-i Mevlevî
Olsa 'aceb mi kûşe-i uzletde münzevî
Tab'ı sadefçe-i dür-i şehvâr-ı ma'nevî
İtse n'ola lâle-i esrâr-ı Mesnevî
Bahr-i hükmümde gîtî-nümâ Mevlevîleri

Kılmış gönülleri mahabbet karârsuz
Bir dem 'aceb mi olmasalar âh u zârsuz
Çıkmaz birisi dâireden taşra yârsuz
Eyler kudûm-i şâhid-i vecd ihtiyârsuz
Mânend-i nây-ı nağme-serâ Mevlevîleri

Ey **Birrî** kim ki bülbül-i nâlân-ı 'ışkdur
Her dağ-ı cismi bir gül-i handân-ı 'ışkdur
Dimişdür ol ki mazhar-ı ihsân-ı 'ışkdur
İden **Nesîb** mâide-i hûn-ı 'ışkdur
Bî-kayd-ı nîmet-i dü-serâ Mevlevîleri

B, D, 391-392

MÜSEDDES

Bülbülânuz sîne-i pür-dâğdur gül-zârımuz
Sîneçâk olsa n'ola gûş eyleyüp gül-zârımuz
Hem-çü serv âzâdeyüz bu bağda yok bârımuz
Oldı istiğnâ bu bâzâr-ı fenâda kârımuz
Biz gedâyuz gerçi kim şâhânedür etvârımuz
Hazret-i Monlâ-yı Rûmîdür bizüm hünkârımuz

Âsitânı kılup nakd-i dil ü cânı nisâr
Cân u dilden hıdmet-i dergehin itdük ihtiyâr
Kulluğıyla 'âlem-i ma'nâda olduk şehr-i yâr
Devlet-i dünyâya itmezsek 'aceb mi i'tibâr
Biz gedâyuz gerçi kim şâhânedür etvârımuz
Hazret-i Monlâ-yı Rûmîdür bizüm hünkârımuz

Pes odur serdâr-ı merdân-ı Hudâ bî-iştibâh
Her gedâ-yı âsitânı bir şeh-i sâhib- külâh
Bendegâna hıdmet-i dergehi besdür 'izz ü câh
N'ola itmezsek cihâna iltifât ile nigâh
Biz gedâyuz gerçi kim şâhânedür etvârımuz
Hazret-i Monlâ-yı Rûmîdür bizüm hünkârımuz

Her gedâ kim dergehinde bende-i fermân olur
Pâdişâh-ı taht-gâh-ı milket-i 'irfân olur
Gerçi 'âlî-kadr olanlar hâk ile yeksân olur
Ma'nide ammâ hakîkat gevherine kân olur
Biz gedâyuz gerçi kim şâhânedür etvârımuz
Hazret-i Monlâ-yı Rûmîdür bizüm hünkârımuz

Gülşen-i 'ışkında bülbüller terennüm-sâzdur
'Âşıkânı sad-hezârândur dinürse azdur
Kemter-i 'uşşâkı **Birrî**-i suhân-perdâzdur

Gör bu beyti nağmemüz fehm it yine dem-sâzdur
Biz gedâyuz gerçi kim şâhânedür etvârımuz
Hazret-i Monlâ-yı Rûmîdür bizüm hünkârımuz
B, D, 394

BOSTAN ÇELEBİ EFENDİ

GAZEL

Sâlik-i râh-ı Hudâ'ya pîşvâdur Mesnevî
Cümle erbâb-ı tarîka reh-nümâdur Mesnevî

Dîde-i câna dilersen âşinâlık el vire
Gafil olma aç gözin kim tûtiyâdur Mesnevî

Haste diller n'ola bulursa semâ'ından safâ
Hikmet-i hakkıyla her derde devâdur Mesnevî

Bu ne sözdür kim olur a'lâ vü ednâ hisse-dâr
Şâh ile şehdür gedâ ile gedâdur Mesnevî

Nûrına döymezse münkirler n'ola huffâş-vâr
Hilmiyâ çün matla'-i şems-i Hudâdur Mesnevî
TŞM, 48

CEVRÎ

Der- beyân-ı intihâb-ı Mesnevî

Mesnevîden ders alup subh u mesâ
Nutk-ı Mollâ rûhuma oldı gıdâ

Sâ'id-i ikdâmı tesmîr eyledüm
Nüshasın beş def'a tahrîr eyledüm

Âhır ol deryâdan oldum behre-ver
Kim çıkardum bir niçe sâfî güher

Yâ'nî idrâkümce itdüm intihâb
Şeş suhufdan çihl beyt-i müstetâb

Oldı her bir beyt gûyâ bir zebân
Eyler isti'dâd-ı insânı beyân

Rabtına itdüm kemâl-i ihtimâm
Her biri beş beyt ile buldı nizâm

Oldı tab'um çün bu kâra mühtedî
Gûşuma bir özge ma'nâ söyledi

Didi eyle şerh-ı mazmûnın rakam
Evvelinden on sekiz beytün de hem
C, D, 16

GAZEL

Bulmağa reh-güzer-i memleket-i ma'nâyı
Pîş-rev idinelüm himmet-i Mevlânâyı

Târumâr eyleyelüm tabla-i hestîyi tamâm
Rûh-ı 'Attâra anduralum yağmayı

Dilümüz nây-sıfat mahzen-i esrâr olsun
Âteşîn âh ile pür-sûz idelüm dünyâyı

Girelüm tîğ-ı kanâ'atle bu gün meydâna
Ser-be-ser feth idelüm kişver-i istiğnâyı

Matla'-ı şems-i hakîkat olalum ey **Cevrî**
Zerreye saymayalum mihr-i cihân-ârâyı
C, D, 274

FASÎH

GAZEL

Olmazdı böyle leb-be-leb ehl-i râz ney
İtseydi sûz-ı dilden eğer ihtirâz ney

Gûyâ ki ten-bürehne bir abdâl-ı 'ışkdur
Yakmış vücûd-ı lâgara dâğ-ı niyâz ney

İtmiş kabûl-i feyz-i nefes tâ dem-i ezel
Olsa 'aceb mi nâle ile ser-firâz ney

Erbâb-ı 'ışkı itdi ser-efgende vü hâmûş
Gûyâ okur hikâye-i sûz u güdâz ney

Yok sînesinde gayr-ı hevâ-yı niyâzdan
Bulmış **Fasîh** o hâlet ile imtiyâz ney
F, D, 266

GAZEL

Sikke-i şâh-ı velâyetdür külâh-ı Mevlevî
Kubbe-i eyvân-ı hikmetdür külâh-ı Mevlevî

'Âlem-i dil zıll-i mahrûtîsi itmişdür siyâh
Leyletü'l-kadr-i kerâmetdür külâh-ı Mevlevî

Olduğınca şevk ile meydân-ı 'aşk içre semâ'
Çarh-ı eflâk-ı mahabbetdür külâh-ı Mevlevî

Sâyesinde ser-bülend olmış niçe şâh u gedâ
Bâr-gâh-ı 'izz ü rif'atdür külâh-ı Mevlevî

Âfet-i dünyâ vü 'ukbâdan masûnu zeyl ider
Zarf-ı kalb-i pâk-tıynetdür külâh-ı Mevlevî

Mevlevî şeh-bâz-ı evc-i ma'rifetdür ey **Fasîh**
Üsküf-i zer-kâr-ı hikmetdür külâh-ı Mevlevî

F, D, 292-293

GAZEL

Olsam 'aceb mi bülbül-i medh-i âzmâ-yı ney
İtdi güşâde gonçe-i tab'um hevâ-yı ney

Devr itmede te'âkub ider birbirin felek
Değmiş meğer ki gûş-ı sipihre nevâ-yı ney

Sırr-ı 'acîbe-i dil-i Mansûrı şerh ider
Her dem zebân-ı hâl-i mü'essir edâ-yı ney

Mutrib meğer demîde-i âb-ı hayâtdur
Cânlar bağışlar âdeme dil-keş sadâ-yı ney

Erbâb-ı 'ışkı hak bu ki şîrîn-mezâk ider
Takîr-i sükkerîn-i halâvet-fezâ-yı ney

Her dem bu tekye-gâhda feryâd u nâleden
İdrâk olunmadı ki nedür müdde'â-yı ney

Kesb eylemiş harâret-i Şems-i firâk ile
Sûrâh u şerhalar ten-i lâgar-nümâ-yı ney

Zevk-i diyâr u yârdan olmış cüdâ odur
Bu âh u zâr-ı dem-be-dem ü hûy hây-ı ney

Âğâza başlasa anı tâ vakt-i nefh-i sûr
Encâma müntehî mi olur mâcerâ-yı ney

İtdi benefşe tarf-ı külâhın şikeste-i şevk
Feryâd idince bülbül-i destân-serâ-yı ney

Hem-demliğinden olmayayum bir nefes ba'îd
Bir lahza olmasun dil-i şeydâ cüdâ-yı ney

Mecbûrdur zebân-ı ney-i hâme-i **Fasîh**
İtmekde vasf-ı zemzeme-i dil-güşâ-yı ney
F, D, 266-267

MEZÂKÎ

GAZEL

Cümle-i şevk-i semâ' imiş niyâz-ı Mevlevî
Kâr-ı bî-hûde degüldür söz ü sâz-ı Mevlevî

'Arş-ı a'layı temâmen seyr ider vakt-i semâ'
Pür-basîretdür dü-çeşm-i nîm-bâz-ı Mevlevî

Hep görürdün pür-dür-i sırr-ı hakîkat oldugın
Ref' olunsaydı eger ser-pûş-ı râz-ı Mevlevî

Şems-i Tebrîzî gibi bir 'âşık-ı ser-bâzı var
Gün gibi zâhir degül mi imtiyâz-ı Mevlevî

Rû-be-râh-ı âstân-ı Hazret-i Molla olur
Ka'betü'l-'uşşâk imiş semt-i Hicâz-ı Mevlevî

Her biri bir bende-i sultân Celâleddin imiş
Çok degüldür şâh-ı dehre böyle nâz-ı Mevlevî

Kutbü'l-aktâbı velâyet Hazret-i Molla-yı Rûm
Kim odur tevfîk-i Hak'la çâre-sâz-ı Mevlevî

El-hazer dahl u ta'arruzdan meded
'Ârif oldur kim ola hâtır-nevâz-ı Mevlevî

Olmak istersen **Mezâkî** vâkıf-ı 'ilm-i ledün
Mesnevî-hân ol k'odur ma'nâ-tırâz Mevlevî
M, D, 546 - 547

GAZEL

Suffe-i 'arş-ı berîndür hânkâh-ı Mevlevî
'Arşda dahi döner dirler külâh-ı Mevlevî

Beste çeşm olsa cihândan n'ola eylerken semâ'
'Âlem-efrûz-ı basîretdür nigâh-ı Mevlevî

Ey gönül çün reh-ber-i 'aşk olmağa 'azm eyledün
Toğrı yol istersen işte şâh-râh-ı Mevlevî

Şevk-i Mevlânâ ile gerdân olur dirse felek
Müdde'âya mihr ile mehdür güvâh-ı Mevlevî

Ko 'avâm-ı nâs şâh-ı dehre itsün istinâd
Melce'-i hâssü'l-havâs imiş penâh-ı Mevlevî

Kutbu'l-aktâb-ı velâyet Hazret-i Monlâ-yı Rûm
Kim kul olmakdur derinde 'izz ü câh-ı Mevlevî

Şevk-i medhiyle **Mezâkî** her seher cûş eyle kim
Bâdi-i feyz-i derûndur subh-gâh-ı Mevlevî

M, D, 545

GAZEL

Turfe-gülşendür derûn-ı dâg dâg-ı Mevlevî
Dâg-ber-dâg-ı cigerdür bâg u râg-ı Mevlevî

Âfitâba nâz iderse çok degüldür var iken
Şems-i Tebrîzî gibi rûşen-çerâg-ı Mevlevî

Fârigü'l-bâli ziyâ-yı şem'-i mâh olsa n'ola
Pür-fürûg-ı 'ışk imiş künc-i ferâg-ı Mevlevî

'Ârifi bî-ihtiyâr eyler sebük-pây-ı semâ'
Dest-bürd-i neş'e-i devr-i ayag-ı Mevlevî

Şevk-i Mevlânâ ile dergâhın eyler cüst (u) cû
Ka'betü'l-'uşşâk imiş semt-i sürâg-ı Mevlevî

Husrev-i evreng-i ma'nâ Hazret-i Mollâ-yı Rûm
Kim gubâr-ı pâyıdur tayyib-dimâg-ı Mevlevî

Sâde-levhân-ı suver bilmez bu ma'nâ n'eydügin
Sıbgatu'llâhdur bu reng-i insıbâg-ı Mevlevî

Her biri bir pâdişâh-ı 'âlem-i tecrîddür
Mihr imiş zer-fülke-i gerdûn-otag-ı Mevlevî

Ey **Mezâkî** böyle mu'cîz-nagme-i 'irfân olur
'Andelîb-i hoş-nevâ-yı sahn-ı bâg-ı mevlevî
M, D, 545-546

GAZEL

Eylese 'ışk ile birr 'âşık-ı çâlâk semâ'
İder anunla bile şevk ile eflâk semâ'

Gird-bâd oldı 'ayân sanma fezâda yir yir
Durmayub 'ışk ile eyler küre-i hâk semâ

Dil-i dervîş n'ola var pey nasib itse nisâr
Hırka-i tende komaz puhteye imsâk semâ'

N'ola kasd-ı tayerân eyler ise dervîşân
Kim olur bâl u per-i şevk-i dil-i pâk semâ'

'Arş-ı a'lâ-yı 'ayân görmez idi Mevlevîler
Olmasa saykal-ı âyîne-i idrâk semâ'

Ne kadar neş'e-fezâdur harem-i gülşende
Mest-i 'ışk eylese zîr-i varak-ı tâk semâ'

Andurur cilve-geh-i Hazret-i Mevlânâ'yı
Ey **Mezâkî** idelüm şevk ile bî-bâk semâ'
M, D, 425-426

RUBÂ'İ

Ol sürme ki kuhl-ı dîde-i bînâdur
Pîrâye-i çeşm-i mürşîd-i dânâdur
Var ise **Mezâkî** böyle iksîr-i nazar
Hâk-i kadem-i Hazret-i Mevlânâ'dur
M, D, 566

NÂCÎ AHMED DEDE

GAZEL

Pîşvâ-yı sâlik pîr-i tarikatdür semâ
Kâşif-i ser-beste-i sırr-ı hakîkatdür semâ

Ârif-i ilm-i ledünnî, âmil-i şer-i Nebî
Şehriyâr-ı mülk-i mânaya hidâyetdür semâ

Dâmenin elden komaz tâlib olanlar bir nefes
Himmetin ümmîd ider şeyh-i kerâmetdür semâ

Cân u dilden isteyen dâim hicâz-ı vuslatı
Âşık-ı teşne-dile rûh-ı selâmetdür semâ

Feyz-yâb olmak istersen **Nâci**yâ gerdişde ol
Dâimâ nûr-ı tecelliye delâletdür semâ

TŞM, 495

NESİP YUSUF DEDE

GAZEL

Nâmûs ü câhı çâha atan Mevlevîlerüz
Dünyâ-yı dûnı hîçe satan Mevlevîlerüz

Deh rûze kâr u bârını dehrün hebâ kılıp
Peygûle-i fenâda yatan Mevlevîlerüz

Ârâmumuz semâ' iledür rûzgârda
Girdâb-ı bahr-i 'ışk'a batan Mevlevîlerüz

Telhî-i fâka itmek içün nefsimüz helâk
Hân-ı vücûda zehir katan Mevlevîlerüz

Biz ey **Nesib** devlet-i Monlâ-yı Rûmda
Dünyâ-yı dûnı hiçe satan Mevlevîlerüz

N, D, 369

GAZEL

Belâ râğıblarıdur Mevlevîler
Hudâ tâlibleridür Mevlevîler

Değüller celb-i mâl u câha mâil
Gönül câlibleridür Mevlevîler

Müsebbibden bilürler cümle kârı
Sivâ sâlibleridür Mevlevîler

Riyâzat pûtesinde nâr-ı gamla
Fenâ zâibleridür Mevlevîler

Nesîbâ işleri ta'mîr-i dildür
Hudâ tâlibleridür Mevlevîler
N, D, 341

GAZEL

Pervâne itdi şem'-i likâ Mevlevîleri
Yandurdı sûz-ı 'ışk-ı Hudâ Mevlevîleri

Şems-i hakîkat ile idince mukâbele
İtdi ihâta nûr u ziyâ Mevlevîleri

İtse n'ola leâli-i esrâr-ı Mesnevî
Bahr-i hikemde guta-nümâ Mevlevîleri

Eyler kudûm-i şâhid-i vecd ihtiyârsuz
Mânend-i nây-ı nağme-serâ Mevlevîleri

İden **Nesîb** ma'ide-i hân-ı 'ışkdur
Bî-kayd-ı ni'met-i dü-serâ Mevlevîleri
N, D, 211

GAZEL

Dil kişverinedür seferi Mevlevîlerün
Cezb-i Hak oldı râhberi Mevlevîlerün

Dâğ-ı ciger-fürûz-ı tecellâ-yı 'ışkdur
Bâğ-ı fenâda verd-i teri Mevlevîlerün

Seng-i siyâh isen zer-i hâlis-'ayâr ider
İksîr-i feyzdür nazarı Mevlevîlerün

Eyler safâ-yı gülşen-i kudsün hikâyesin
Neydür hezâr nâle-geri Mevlevîlerün

Oldı **Nesîb** Hazret-i Monlâ Celâl-i dîn
Şâh-ı bülend-i tâc-veri Mevlevîlerün
N, D, 407

GAZEL

Besdür hemîşe zâd-ı sefer Mevlevîlere
Hûn-âb-ı dîde laht-ı ciger Mevlevîlere

Şevk-i vusûl Ka'be-i tahkîk ile olur
Hâr-ı reh-i fenâ gül-i ter Mevlevîlere

Dür sübha-i sirişk ile olsa 'aceb midür
Âheng-i nâle vird-i seher Mevlevîlere

Nâ-kâmlık ki matlabıdur anların n'ola
Yeksân olursa sûd u zarar Mevlevîlere

Dergâh-ı Pîr'ün oldı **Nesîbâ** behâ ile
Her rîze sengi dürr ü güher Mevlevîlere
N, D, 376

GAZEL

Fenâ peygûlesinde merd-i hâmil Mevlevîlerdür
Emânet bârını cân ile hâmil Mevlevîlerdür

Sebak-hân-ı 'ışkun nüktesin fehm itmede mâh
Debistân-ı mahabbet içre kâmil Mevlevîlerdür

Fakîr-i bî-nevâ ammâ ğınâ-yı kalbe mâlikler
Gedâ-yı pâdişâhâna mu'âmil Mevlevîlerdür

Çeküb nîk u bedinden 'âlemün el olmış âzâde
Me'âl-i emr-i mûtû ile 'âmil Mevlevîlerdür

Nesîbâ reh-revân-ı mülk-i 'irfâna nigâh itsen
Emânet bârını cân ile hâmil Mevlevîlerdür
N, D, 342

SÂHİB DEDE

GAZEL

Artsa 'aceb mi sûziş-i ehl-i hevâ-yı ney
Tutdı cihanı nâle-i âteş-nevâ-yı ney

Eyler şükûfte gonce-i gül-zârı hâtırı
Feyz-i nesîm-i zemzeme-i dil-güşâ-yı ney

Bilmez kemâhî nükte-i esrâr-ı vehdeti
Ol dil ki bir dem olmaya râz-âşinâ-yı ney

Her perdeden 'ıyân ider erbâb-ı hâlete
Râz-ı nühüftesin dem-i mu'ciz-nümâ-yı ney

Ervâh-ı kudsiyân ider vecd ile semâ'
Girmiş meğer ki gûş-ı sipihre sadâ-yı ney

Olmış şerâr-ı nâr-ı tecellî 'aceb değül
Dil-sûz olursa nağme-i hâlet-fezâ-yı ney

Zühhâd iderdi fülk-i dilûn gark-i bahr-i 'ışk
Sâhib bileydi neydüğini mâcerâ-yı ney
S, D, 376

GAZEL

Matla'-ı nûr-ı tecellâdur likâ-yı Mevlevî
Mâye-i nutk-ı Mesîhâdur edâ-yı Mevlevî

Öyle 'ankâdur ki konmaz âşinâyî sûrete
Lâne-sâz-ı evc-i ma'nâdur hümâ-yı Mevlevî

Hiçdür yanında dehrün zer-kabâ-yı devleti
Sündüs-i Firdevs-i me'vâdur 'abâ-yı Mevlevî

Nâvek-âsâ hâhişi itmez icâbetden rücû'
Mukbil-i dergâh-ı Mevlâdur du'â-yı Mevlevî

Sâhibâ merd-i ma'ârif-pîşe derrâk kem-teri
Mesned-i 'irfâna Dârâdur gedâ-yı Mevlevî
S, D, 339

SABÛHÎ

GAZEL

Eylesem n'ola döküp eşk-i firâvânı semâ'
Andurur ehl-i dile hazret-i sultânı semâ'

Dem urup Hû didürüp şevk ile nâya neyzen
Getürür çarha n'ola kubbe-i gerdânı semâ'

Püşt-i pâ ursa n'ola tâlib-i Hak dünyâya
Dü-cihândan geçürür 'âşık-ı hayrânı semâ'

Cür'a-i câm-ı hakâyik içer ehl-i tevhid
Mest ider hak bu ki 'uşşâk-ı perîşânı semâ'

Magz-ı Kur'ân didiler Mesnevîye ehl-i beyân
İletür kurbuna ki bezm-i Hakk'a cânı semâ'

Zevk-bahş oldugını şâhid ider her dervîş
Döndürür kendüye çok husrev ü hakanı semâ'

Pür olup zevk u safâyla dil-i zâr-ı hod-bîn
Gülşen eyler bize bu külbe-i ahzânı semâ'

Halka göstermek için dâ'ire-i tevhîdi
Ser-be-ser yine katâr eyledi yârânı semâ'

Ağlayup derd ile hûbâna döke ehl-i safâ
YaĞdurur meclise berg-i gül-i handânı semâ'

N'ola 'aşk ehli **Sabûhî** gibi mest olsa kamu
İçürür 'âşıka câm-ı mey-i sübhânı semâ'

S, D, 271- 272

SIDKÎ DEDE

MÜSEDDES

Kâşif-i esrâr-ı Hak dânende-i fazl u kemâl
Matla'-ı envâr hikmet dâver-i ferhunde-dil
Makta'-ı nazm-ı kerâmet Husrev u 'ibret-makâl
Pîr-i erkân-ı tarîkat şâhid-i ferruh-cemâl
Ahter-i burc-ı kerâmet Şems-i dîn -i bî-zeval
Mürşid-i râh-ı hakîkat Hazret-i Monlâ Celâl

Pişvâ-yı sâlik-i Hak rehber-i ehl-i yakîn
Muktedâ-yı silk-i milletdür o kutbu'l-'ârifîn
Hoş yazılmış merkad-i pâkinde bu nazm-ı mübîn
Hâzihî cennâtü 'adnin fedhulûhâ hâlidîn
Ahter-i burc-ı kerâmet Şems-i dîn-i bî-zeval
Mürşid-i râh-ı hakîkat Hazret-i Monlâ Celâl

Kâf-ı 'uzlet içre sâkin niçe ankâ-yı cihân
Gice gündüz eylemişler âsitânın âşiyân
Hırka-pûş olur cemâli şem'ine pervane san
Döne döne ideler bu matla'ı vird-i zebân
Ahter-i burc-ı kerâmet Şems-i dîn-i bî-zeval
Mürşid-i râh-ı hakîkat Hazret-i Monlâ Celâl

Beklerüz biz ol şehün eşiğini leyl ü nehâr
Himmet-i feyzin umaruz hâzır ola Hızr-vâr
Sıdkîyâ yok vasf-ı pâkine hiç iktidâr
Midhatinde ol velîler şâhınun kıl ihtizâr
Ahter-i burc-ı kerâmet Şems-i dîn-i bî-zeval
Mürşid-i râh-ı hakîkat Hazret-i Monlâ Celâl

TŞM, 305-306

DERVİŞ TÂ'İB

GAZEL

Hâlet-fezâ-yı râhat-ı dildür hevâ-yı ney
'Uşşâk anunla oldı esîr-i nevâ-yı ney

Zevk-i visâl-i yâri tefekkür idenlere
Sihr-i halâl hâldür el-Hak sadâ-yı ney

Ser-pâ bürehne sînesini çâk çâk ider
Remz-i niyâz-ı derd-i dil oldı edâ-yı ney

'Âşık ne yerde olsa anı tekye-gâh ider
Olmış kemâl-i vecd ile hû hû safâ-yı ney

Evsâf-ı zikri Hakla bilenler semâ' ider
Feryâd u nâleden ne(y)imiş müdde'â-yı ney

Râh-ı fakrında lâzım olan bilse neydigün
Derd-i derûna âteş-i sûziş fezâ-yı ney

Yaksa sahîfe-i dile dâğ-ı firâkunı
Muhtâc olur mı gayrı devâya şifâ-yı ney

Tâ'ib hevâ-yı nefse uyup eyleme cedel
Sığmaz derûn-ı münkire feyz-i hevâ-yı ney

TŞM, 78

VEHBÎ

GAZEL

Ser-mest ider şarâb-ı Hudâ Mevlevîleri
Pür-vecd ider semâ'-ı safâ Mevlevîleri

Fânûs-veş hemîşe n'ola döndürürse ger
Envâr-ı şevk-ı şem'-i likâ Mevlevîleri

Mir'ât-ı dil muhâfazasıdur iden müdâm
Peşmîne-pûş ehl-i fenâ Mevlevîleri

İtmez belâ deminde dahi Hızr'a iltifât
'Aşk ibtilâsınun budelâ Mevlevîleri

Vehbî nedür sözinde bu hâlât ü sûz ü şevk
Mecnûn ider bu hüsn-i edâ Mevlevîleri
TŞM, 519-520

GAZEL

Rindâne-reviş hüsn-i edâ mevleviyâne
Pür-hâssa der-i dâd-ı Hudâ mevleviyâne

Vecd ehline nâyıyla kudûmiyledür âyîn
Dâ'im bu semâ' ile safâ mevleviyâne

Erbâb-ı tarîkun ki güli gülşeniyândur
Dîrlerse eger gonce n'ola mevleviyâne

Bülbülleri dem-beste ider vakt-i seherde
Gülbang-i sadâ-yı fukarâ mevleviyâne

Vehbî sana mahsûsdur ancak bu zemînde
Bu şi'r-i ter ü tâze-edâ mevleviyâne
TŞM, 520

GAZEL

Nüsha-i âsâr-ı hikmetdür edâ-yı Mevlevî
Aks-i mir'ât-ı hakîkatdur likâ-yı Mevlevî

Lâne-i kevneyne meyl etmez dil ankâ-sıfat
Lâ-mekân pervâz-ı izzetdür hümâ-yı Mevlevî

Gayret-i tâc ü kabâ-yı husrevân olsa n'ola
Hulle-i zer-târ-ı cennetdür abâ-yı Mevlevî

Cephe-sây ol var yürü ey **Vehbî**-i defter-siyeh
Rîk-i hatt-ı magfiretdür hâk-pây-ı Mevlevî
EŞ, 339

ZİHNİ SALİH DEDE

GAZEL

Beyza-i tuğrâ-yı devletdür külâh-ı Mevlevî
Tûde-i şeh-râh-ı 'izzetdür külâh-ı Mevlevî

Şevk ile gerdândur bezm-i talebde muttasıl
Sâgar-ı sahbâ-yı vahdetdür külâh-ı Mevlevî

Lâ-büd eyler mâlik-i dîhîm-i mısr-ı i'tibâr
Gülle-i kand-ı hidâyetdür külâh-ı Mevlevî

Şem'-i dil-nûrın riyâh-ı münkirândan hıfz içün
Zihniyâ fânûs-ı hikmetdür külâh-ı Mevlevî
TŞM, 204

18. YÜZYIL ŞİİR ÖRNEKLERİ

AHMED ÂRİFİ (PEÇEVÎ)

GAZEL

Zât-ı pâkinedir ey Hazret-i Sultân-ı semâ'
Şeref-i dâ'ire-i mecma'-ı dîvân-ı semâ'

Yeridir mahşer-i ervâh mücerred olsa
Çünki cevlân-geh-i rûhun ola meydân-ı semâ

Böyle bir meclis-i pür-mâ'ide-i şevk içre
Yaraşur rûh-ı Halîlin ola mihmân-ı semâ'

Dâg-ı 'uşşâk gül-i ravza-i 'aşk-ı ezelî
Dûd-ı âh-ı fukarâ sünbül-i bûstân-ı semâ'

Kereminden umulur **'Ârifî** mahşerde dahi
Edesin dâhil-i cem'iyyet-i yârân-ı semâ'
TŞM, 353-354

GAZEL

Sahn-ı gülzâr-ı İrem'dir hânkâh-ı Mevlevî
Sâyebân-ı zıll-ı Mevlâdır külâh-ı Mevlevî

Kûhl-i mâzağa'l-basarla sürme-sâz-ı dîdedir
Gayre bakmaz Hakkadur dâim nigâh-ı Mevlevî

'Arş u kürsî vü behişt ü duzâhın lerzân eder
Şevk-i Mevlânâ ile bir kerre âh-ı Mevlevî

Teşne-dil 'uşşâk-ı pür-sûza hayât-ı câvidân
Bahş ü sîrâb eylemekdir resm ü râh-ı Mevlevî

Lî-ma'a'llâh sâhasında seyr eder vakt-i semâ'
Kurb-ı ev-ednâdur **Ârif** cilvegâh-ı Mevlevî
TŞ, 1 / 75

ENİS RECEB DEDE

GAZEL

Mahabbetle ezel ahde duranlar Mevlevîlerdir
Basîretle bugün yarın görenler Mevlevîlerdir

Be-sûret mefhar-i âlem be-sîret mazhar-ı esmâ
Dü-âlem zevk-i sultânî sürenler Mevlevîlerdir

Rızâ-yı Hak Te'âlâla muhâlif olma havfından
Murâdu'llahı ehlinden soranlar Mevlevîlerdir

Sabah-ı mahşere nisbet çü şeb târîk-i âlemde
Görünen şey'i hâb-âsâ yoranlar Mevlevîlerdir

Enîsâ zühd-i bâridle yasılmış yayını aşkın
Kemend-i zûr-ı himmetle kuranlar Mevlevîlerdir
EŞ, 377

GAZEL

Âşinâ-yı rûh-ı kudse hâlet-efzâdur semâ'
Teşnegân-ı bezm-i 'aşka şevk-bahşadur semâ'

Beyt-i ma'mûrun tavafı sırrına 'ârif 'ukûl
Hayret-efzâ-yı melâ'ik sırrı-ı Mevlâ'dır semâ'

Her tarîk âyîni bâ'isdir vusûl-i Hakka lîk
Ehline ma'lûmdur ol katre deryâdır semâ'

Bir kademde devresin tekmîl ider perkâr-veş
Reşk-i çarh-ı mâh-tâb çarh-peymâdır semâ'

Dil safâ-cûy-ı ziyâ-yı mihr ise her dem **Enîs**
Çarh-ı 'aşka âfitâb-ı 'âlem-ârâdır semâ'
AZ, 4

ESRAR DEDE

GAZEL

Âsmânda zerreveş mihr ile mah eyler semâ'
Tekye-i 'aşkında gûyâ berk-i âh eyler semâ'

Zâhid-i huşka müyesser olsa hüsn-i istimâ'
Yüz sürüp dergâhına bî-iştibâh eyler semâ'

Şeş cihetden seyr edip mevc-i bihâr feyzini
Şems-i rûyundan yana tâb-ı nigâh eyler semâ'

Pîrine rabt u tekâbülle bulurlar zevkini
Üns-i dil hâsıl eden bâ-intihâb eyler semâ'

Bü'l-'aceb dîvândır cem'iyyet-i Monlâ-yı Rûm
Sûret-i fakra girip dervîş ü şâh eyler semâ'

Bir dem andan hâli olmaz nüktedânân-ı zuhûr
Müntehî-i 'aşk sanma gâh gâh eyler semâ'

Mehbit-i feyz-i cenâb-ı 'aşkdır **Esrâr** dil
Mevlevî-âsâ tecellî-i İlâh eyler semâ'

Sırr-ı Mevlâ 'ayn-ı Monlâ'dan nümû-dârım olup
Lerze-i şevkimle ser-pâ secdegâh eyler semâ'

E, D, 428

GAZEL

Dil çâker-i şâh-ı Mevlevîdir
Üftâde-i râh-ı Mevlevîdir

Dervîş ki şâh-ı âlem olsa
Muhtâc-ı nigâh-ı Mevlevîdir

Her subh felekde mihr-i cevvâl
Yek şu'le-i âh-ı Mevlevîdir

Ruhsârı o nev-resîde mihrin
Bedr olmada mâh-ı Mevlevîdir

Bu izzet ü bu şerâfet-i dost
Şâyeste-i câh-ı Mevlevîdir

Ne çağrışır on sekiz bin âlem
Hep tâle bekâh-ı Mevlevîdir

Tennûre açıp semâ eder çarh
Ser-geşte-i râh-ı Mevlevîdir

Dervîşidir âsumân o şemsin
Me'mûn-ı penâh-ı Mevlevîdir

Esrârı şâhâne ettiren nâz
Başında külâh-ı Mevlevîdir

E, D, 379-380

GAZEL

Geldi dehre etti gitti hazret-i Monla semâ
Ol zamânın vâlih ü hayrânıdır hâlâ semâ

Halkı sermest-i tegâfül eyleyip tenhâ gelip
Âhir-i mecliste etti yâr-ı bî-pervâ semâ

Sûfi-i pîçîde-damen zâhid-i pâ-der-gili
Râh-ı cânda eylemez kendisine hem-pâ sem

Şûle-i âh-ı derûn-ı Mevlevîden bâl açıp
Oldu bir şehbâz-ı kuds-i âsümân peymâ semâ

Şeş cihetten zimmetin ibrâ için sermest olup
Tâ huzûr-ı yâra çıkdı bî-ser ü bî-pâ semâ

Hükm-i bişnevdir sened destinde hâlâ mutribin
Hallini Monlâ-yı Rûm'dan etti istiftâ semâ

Nâydan emr-i ecûbû dâ'iyu'llâh gelmese
Etmez idi enfüs ü âfâka istîlâ semâ

Şûle-i âvâz-ı ney âvâze-i "innî ene"
Mûsî-i hayret-zede dil vâdi-i Sînâ semâ

Müjde-i teşrîf-i Monlâ vahy olup mîrâcda
Farz oldu ehl-i derde ol gece gûyâ semâ

Oldu envâr-ı tecellî meclise **Esrâr** bu şeb
Şübhe yokdur etti rûh-ı pâk-ı Mevlânâ semâ

E, D, 426-427

KASİDE

'Işk kim mazhar-ı Mevlânâ'dur
Hânedân-perver-i Mevlânâ'dur

Ez-ezel tâbe-ebed ehlu'llâh
Cümlesi çâker-i Mevlânâ'dur

Şeref-i tâli'-i 'âlîsine bak
Şems-i dîn ahter-i Mevlânâdur

Âyet-i çâr-sebâk ser-tâ-ser
Ma'nî-i defter-i Mevlânâ'dur

'Arş-ı Rahmân deyü meşhûr olan
Kubbe-i Ahzar-ı Mevlânâ'dur

Âhlar var ki derûnumda benüm
Yâdgâr-ı der-i Mevlânâdur

Çarha **Esrâr** n'olur nâz itse
Sâil-i be-der-i Mevlânâdur
E, D, 181

RUBÂİLER

Ey Mevlevî menba'-ı fenâdur matbah
Kân-ı ni'am nûr-ı rızâdur matbah
Her şu'lesi bir nûr-ı tecellî-i Cemâl
San Vâdi-i Eymen-i hüdâdur matbah
E, D, 610

'Âriflere burhân Hüsâme'd-dîndür
Cân mülkine sultân Hüsâme'd-dîndür
Hep nüsha-i Mesnevî ser-â-pâ zâtı
Bu Mesnevî el-ân Hüsâme'd-dîndür
E, D, 616

Ey Mevlevî nûr-ı evliyâdur bu çerâğ
Ser-halka-i ihvân-ı safâdur bu çerâğ
Ta'zim ile dâim nazar eyle ana kim
Çün merdüm-i çeşm-i âşnâdur bu çerâğ
E, D, 624

MURABBA'

Dîdâr gelüp nâz ile meydân-ı semâ'a
Peymâneler 'arz eyledi rindân-ı semâ'a
Hurşîd gibi başladı cevlân-ı semâ'
Vuslat demidür 'âşık-ı hayrân-ı semâ'

Ol kaddi nihâl-i taraf-ı vâdi-i Eymen
Çün şu'le-i cevvâle ider meclisi rûşen
Şem'-i ruhına bak şeb-i deycûr hatından
Pervânelik it şem'-i şebistân-ı semâ'a

Her sînede sad-âteş-i dîdâr 'alâmet
Her gûşede bin mihr-i tecellâ-yı hüviyyet
Yâ hû okur ol sûzişe hurşîd-i kıyâmet
Reşk eyleyerek germî-i meydân-ı semâ'a

Dil cezbe-i dîdâr ile dîvâneye döndi
Çeşm dolu kan yaş ile peymâneye döndi
Bu cism-i nizârum yine pervâneye döndi
Cân atsa n'olur şu'le-i gerdân-ı semâ'a

Kur'ân-ı hakâyık okuyup mutrib-i hoş-gû
İnnî ene tahkîkun ider nâle-i her sû
Peymânesine 'atf olunur neydeki hû hû
Esrâr budur ders-i sebak-hân-ı semâ'a

E, D, 257-259

İLHÂMÎ (III. SELİM)

MESNEVÎ

Besmeleyle ettim ana ibtidâ
Ya'nî mes'ûd ede dîvânım Hudâ

Gerçi eş'ârımda nükte yok durur
Hem fesâhatte kusûrum çok durur

Anı ben görmedim üstâddan hem
Hilâfım yok benim Allahu a'lem

Ne Farsî okudum ben hod ne Tazî
Ne ta'lîm eyledim nazm-ı Hicâzî

Ne Bustân okudum ben ne Gülistân
N'ola affeylese erbâb-ı irfân

Bana ilhâm-ı Hak oldukda muhtâs
Anınçün eyledim İlhâmî mahlâs

Eden bu lutfu Mevlânâ-yı kerîmdir
Ezelden nâmımız Sultân Selim'dir

Selîm ismi değil çün bana mahsus
Şi'irde etdim İlhâmî tahallüs

Edip medh ibtidâ fahr-ı cihânı
Anın na'tiyle yaptım dâstânı

Resûl-ı kibriyâ mahbûb-ı Bârî
Dahı vasfeyledim hem Çâr yâri

Yazıp şi'rimde vasf-ı zülf-i hûbân
Nive esbâb-ı hüsn-i her cüvânân

Değil fi'lim benim gayr-ı kinâye
Nakışla verilir zînet binâya

Ola zâhir hemânâ derd-i pinhân
Muvâfık ola ana tab'-ı yârân

Ola tâ herkesin tab'ına makrûn
Bula revnâk bu dîvân-ı hümâyûn

Değil maksûdumuz evsâf-ı hûbân
Bilir mefhûmunu erbâb-ı 'irfân

Rumûz ile yazıp her dürlü hey'et
Bula dîvân-ı eş'ârım halâvet

Yazıp eş'ârı bülbülveş kafeste
Hudâ'ya şükrederim her nefeste

Dediler akraba vü dost ü yârân
Elinden geliyor yap sen de dîvân

Sözüyle anların ettim cesâret
Olup tekmîl Hak'tandır inâyet

Kusûrum çoktur eş'ârımda el'ân
Kusûrum affedin ey ehl-i 'irfân

Edip eş'ârıma çün ihtimâmı
Hudâ lutfeyledi buldu tamâmı

Elifle eyledim ana bidâyet
İki yüz ikide buldu nihâyet
SS, 226-228

NAHİFÎ

Manzum Mesnevî Tercümesi'nden

Dinle neyden kim hikâyet etmede
Ayrılıklardan şikâyet etmede

Der kamışlıkdan kopardılar beni
Nâlişim zâreyledi merd ü zeni

Şerha şerha eylesin sînem firâk
Eyleyem tâ şerh-i derd-i iştiyâk

Her kim aslından ola dûr u cüdâ
Rûzgâr-ı vaslı eyler muktedâ

Ben ki her cem'iyyetin nâlâniyem
Hemdem-i hoş-hâl ü bed-hâlâniyem

Her kişi zu'munca bana yâr olur
Sohbetimden tâlib-i esrâr olur

Sırrım olmaz nâlişimden gerçi dûr
Lîk yok her çeşm ü gûşa feyz-i nûr

Birbirinden cân u ten pinhân değil
Lîk yok destûr-ı rü'yet câna bil

Oldu âteş sıyt-ı ney sanma hevâ
Kimde bu âteş yoğ ise hayf ana

Âteş-i aşk iledir te'sîr-i ney
Cûşiş-i aşk iledir teşvîr-i mey

Yârdan mechûra hem-derd oldu ney
Çâk-sâz perde-i merd oldu ney

Ney gibi bir zehr ü tiryâk olamaz
Ney gibi dem-sâz ü müştâk olamaz

Ney verir bir râh-ı pür-hûndan haber
Âşık-ı Mecnûn kıssasın takrîr eder

Bî-dilândır mahrem-i esrâr-ı hûş
Yok zebâna müşterî illâ ki gûş

Derdimizden rûzlar bî-gâh olur
Rûzlar çok söz ile hemrâh olur

Gam değildir günler eylerse güzer
Sen hemân bâkî ol ey pâkize-ter

Mahî-i bahr olamaz sîrâb-sâz
Rûz-ı bî-rûzî olur gâyet dirâz

Puhte hâlin hîç fehm etsin mi hâm
İhtisâr üzre gerek söz vesselâm

MŞT, 1 / 1-2

NÂSIR DEDE

KASİDE

Zihî dil-keş edâdır nağme-sâzîde edâ-yı ney
Dil-ârâ cân-fezâ hâlet-nümâdır sadâ-yı ney

Gıdâ-yı rûh-ı 'âşık hasb ü hâl-i 'ârif-i bi'llâh
Devâ-yı derd ü gamdır herkese her dem nevâ-yı ney

Döner her serde zevk-i istima'-ı nağmesi ammâ
Hele 'âşık serinde başkadır başka hevâ-yı ney

Tabîb-i hâzık-ı dildir nefesdir kendüye tedbîr
Hevâdandır marîz-i gaflete mu'ciz-devâ-yı ney

Riyâz-ı zevk ü 'ışka zînet-efzâ şevk ile dem-sâz
Cevâhir bir nahildir penci zerden nağme-hây-ı ney

N'ola demsâz-ı 'âlem velvele-endâz-gûn ise
Safâ-bahşın kılıp Mevlevîdir hû-yı hâ-yı ney

Benân-ı nâydan gûyâ ki perr ü bâldir da'im
Hevâ-yı 'âlem-i 'ışk içre seyreyler hümâ-yı ney

Açılıp söylemez her bir kese ta kendüye bir dem
Biraz demsâz-ı hizmet olmayınca dil-rûba-yı ney

Görünür ejdehâ-veş münkire bezm-i mahabbetde
Yed-i Mûsâ'daki demkeş-i 'asâdır sanki nây-ı ney

'Aceb mu'ciz-nümâdır gayrı sâz-ı lahna nisbetde
Nikât-ı dastân-ı 'ışkı 'uşşâka edâ-yı ney

Geleydin fethe bâb-ı kenz-i alhânın yumup çeşmin
Mukaddem râst bir gülbâng-i hûdur ibtidâ-yı ney

Derûnu gıll u gışdan sâf bir dervîşdir gûyâ
Sararmış 'ışk ile âh etmeden her dem likâ-yı ney

Şehinşâh-ı serîr-i kişver-i elhândır her bâr
Huzûrunda künûz-ı zevk u hâletdir 'atâ-yı ney

Dem-â-dem şu'le-i yâkût-âvâz ile rehberdir
Harîm-i hâs-ı 'ışka 'âşıkâne reh-nümâ-yı ney

Ne mümkün vasfı dille bil ki hâl ile olur ifhâm
Ne dersem vasf u şânında değildir hiç sezâ-yı ney

Bu besdir kadr u şân u 'izzetinde kim nice yıllar
Huzûr-ı Hazret-i Hünkâr-ı Ekber oldu câ-yı ney

Yine bu emr-i zî-şân merret-i kadrin füzûn eyler
Ki bişnev emr olundu Mesnevî'de ez-berâ-yı ney

İlâhî **Nâsır**-ı nâçârı esrârına vâkıf kıl
Dil-i nâlânını 'ışkınla eyle hem-nevâ-yı ney
N, D, 6-7.

GAZEL

Kelâm-ı "fakru fahrî" ile 'âmil Mevlevîlerdir
Tevekkül-pîşe dervîşân-ı kâmil Mevlevîlerdir

Cenâb-ı feyz-ı Monlâ ile hergiz bahs-i 'aşk etse
Hezârân nükteye bir nutku şâmil Mevlevîlerdir

Hümâ-meşreb hemîşe pâdişâh-ı mülk-i istiğna
Kanâ'at kûşesinde merd-i hâmil Mevlevîlerdir

N'ola meclislerinde kalsa şâhân bir meges-âsâ
Edeb ta'vîzini her bâr-hâmil Mevlevîlerdir

Sipihre **Nâsırâ** nâz eyleyip minnet-keşi olmaz
Tevekkül-pîşe dervîşân-ı kâmil Mevlevîlerdir
TŞM, 505

GAZEL

Muktedâ-yı râh u âheng oldu cümle sâza ney
Gûş ururlar başlaya tâ ibtidâ âvâza ney

Gonce-i hâlât ile tezyîn eder sahn-ı dili
Şu'le-i bî-cism-i engâmı kıla ağaza ney

Âşıkânın bûsitân-ı şevk eder kâm-ı dilin
Gülşen-i esrârdan başlaya keşf-i râza ney

Evc-i haletden eder 'uşşâk sıytın istimâ'
Her nefesde per verince nağme-i şehbâza ney

Feyz-i Mollâ ile bulmuşdur bu nazm-ı dil-keşi
Nağme-i dürrünü **Nâsır** rişte-i i'câza ney

N, D, 51

NEŞÂTÎ

KASİDE

Der-Midhat-i Merkad-i Hazret-i Mevlânâ Kuddise Sırrehu'l-l Azîz

Bâreka'llâh zihî merkad-i kâşî-bünyâd
Eylemiş tarh-ı esâsında tekellüf üstâd

'Alem-i zerle ziyâ-güster-i fark-ı 'âlem
Tarh-ı matbu' ile revnak-şiken-i seb'-i şidâd

Hâke gûyâ ki düşer nûr-ı siyehden pertev
Sâyesi etse zemîn üzre kaçan nakş-ı sevâd

Sâf bir mertebe her câm-ı ziyâ-güsteri kim
Görinür dîde-i cân u dile sad rûy-ı murâd

Şecer-i Tûr gibi şu'le be-serdür her şeb
Câ-be-câ sebz-i kabâ-şem' çü serv-i âzâd

Hâlet-i sûr-ı Sirâfili nümâyân eyler
Âteşin nağme ile eylese n'eyler feryâd

Berk urur sîne-i 'âşık gibi meydân-ı harem
Seher oldıkca der-i pâki sa'âdetle güşâd

Bu letâfet ki var ol sahn-ı dil-ârâda virür
Rîze-seng-i haremi gevher-i hurşîde kesâd

Kudsiyan şevk ile yüz sürmededür şâm u seher
Gerd-i pâk-i haremi olsa n'ola reşk-i ziyâd

Nedür ol bagçe-i dil-keş ile ol ezhâr
Nedür ol havz-ı latîf ol harem-i feyz-âbâd

Bu hayât-ı ebedî-bahş o can-bahş-ı dü dem
Nefes-i 'İsî ile bir midir ol ravzada bâd

Habbezâ bagçe kim çekmiş anı âgûşa
Harem-i Hazret-i Mollâ-yı Ebubekr-nijâd

Nice Mollâ şeh-i şâhân-ı cihân-ı ma'ni
Ki kemin bendesidir dergehinin niçe Kubâd

Niçe şeh kâmren-i mertebe-i ma'şûkı
Ki odur tâc-ı hakîkat-dih-i fark-ı efrâd

Vâris-i sırr-ı Resûl mazhar-ı küll kim dâ'im
Evliyâ feyz-i cenâbından eder istimdâd

Matla'-ı şems-i hakîkat ki misâl-i zerre
Zâ'ir-i dergeh-i vâlâsı olınmaz ta'dâd

Nâzım-ı gevher-i ma'nâ ki dür-i nazmından
Leme'ân eylemede 'âleme nûr-ı irşâd

Dergeh-i feyz-eser-i kıble-i cân-ı 'urefâ
Kuhl-ı hâk-i kademi sürme-i çeşm-i evtâd

Şeref-i zât ile yektâ güher-i kân-ı şuhûd
Kıymet-i tâm ile zîbendedür ol bahr-ı vidâd

Nazmı bir tig-i celî-şa'şa'adır kim el-hak
Virmiş ol tiga safâ cevher-i esrâr-ı me'âd

Zâtı bir âyîne-i sâf u mücellâdur kim
Tâbiş-i 'aksi eder nûr-ı dil ü cânı ziyâd

Kâm-bahşâ sen o şehsin ki olur bî-şübhe
Yüz süren dergehüne nâ'il-i sâd gûne murâd

N, D, 24-26

NEYYİR

GAZEL

Lafz-ı rengîni ile 'âlem-i ma'nâ hâmûş
Keyf-i la'linden olur neş'e-i sahbâ hâmûş

Yandı ol mertebede âteş-i şevk-i güle kim
Oldı pervâne-sıfat bülbül-i şeydâ hâmûş

Kalb ol âyîne-i 'ayn-ı safâdır kim olur
'Aks-i hayretle hemân tûti gûyâ hâmûş

Âteşîn nağme ider şu'le-i âvâzla lîk
Mürg-i cân-sûza yine şem'-i şeb-ârâ hâmûş

Ser-te-ser pîr-i mugân sâz-ı figân vâveylâ
Târem-i 'âlem-i vahdetde Mesîhâ hâmûş

Dem-i firkatde 'aceb yâr olup 'âşık ile
Sohbet-i diger ider 'âlem-i hulyâ hâmûş

Eyledi **Neyyir**-i üftâdeyi feyzine redîf
Mahlas-ı pâki ile Monlâ hâmûş

N, D, 28

GAZEL

Cân atup şem'ine eyler per-i pervâne semâ'
Sâz-ı zencîre edince dil-i dîvâne semâ'

Çeşm-i mestinden alur feyz-i şarâb-ı dür-i hum
Reşk-i la'lünle eder gûşe-i meyhâne semâ'

Eşk-i çeşmimle olur 'arsa-i sînem lerzân
Mevc-i seyl ile eder hâne-i vîrâne semâ'

Sellem-i târ-ı ecelde dil-i sad-çâk oynar
Zülf-i ham-der hamına gelse eder şâne semâ'

O sitemger tarab-ı bezm-i visâle **Neyyîr**
Geldi peymâne be-kef eyledi mestâne semâ'

N, D, 92

GAZEL

Mâh-ı evc-i âsmân u mihr-i rif'atdir semâ'
Hâver-i subh-ı hakîkat nûr-ı vuslatdır semâ'

Mahv-ı mutlak 'âlem-i diger rumûz-ı nîsti
Ya'ni zât-ı Hakk'a engüşt-i şahâdetdir semâ'

Olmuş el-hak matla'-ı ebrû-yı erbâb-ı safâ
Mısra'-ı ber-ceste vü beyt-i mahabbetdir semâ'

Şeş-cihetden olsalar n'ola müberrâ ehl-i 'ışk
Çün elif çîzî ne-dâred sırr-ı vahdetdir semâ'

Pertev-i feyz ziyâ-yı Pîr ile **Neyyîr** 'aceb
Nûr-ı şem'-i ma'rifet Şems-i hakîkatdir semâ'

N, D, 91

GAZEL

Fezâ-yı 'âlem-i yek-rengdir semâ' vü safâ
Sürâğ-ı 'âşık-ı bî-nengdir semâ' vü safâ

O mest-i neş'e ki hûş-yâr olur mu mahşerde
Dem-i ezelde olan bengdir semâ' vü safâ

Dil-i füsürdeyi pür-şevk eder nevâ-yı ney
Rebâb-ı ced ile âhengdir semâ' vü safâ

Reh-i bekâya olur 'azm kâr-bân-ı fenâ
Metâ'-ı nîstîye denkdir semâ' vü safâ

Kudûm ü def ki olur sîne-kûb-ı mahv u sübût
Sadâ-yı cân-fedâ çengdir semâ' vü safâ

Fezâ-yı nîstîye dökdü leşker-i mahvı
Cüyûş-ı hestî ile cengdir semâ' vü safâ

Füyûz-ı Hazret-i Monlâ-yı Rûm'la her dem
Medâr-ı **Neyyîr**-i dil-tengdir semâ' vü safâ

N, D, 40

TAHMÎS

Çalalum deffi usûliyle urup tennâyı
Alalım destimize yine 'asâ-yı nâyı
Tutalum dâmen-i kûhsârda istiğnâyı

Bulmağa reh-güzer-i memleket-i ma'nâyı
Pîş-rev edinelim himmet-i Mevlânâyı

Olalım şâh-süvârâna refâketle be-nâm
Edelim 'ışkıla meydân-ı mahabbetde devâm
Kişver-i nefsi harâb eylemeye hâsıl-ı kâm
Târumâr eyleyelim tabla-i hestî-i tamâm
Rûh-ı 'Attâr'a andıralım yağmayı

Şeb-i târîkde endîşe-i ruh-ı yâr olsun
Cânlar şu'le-i âvâz ile bî-dâr olsun
Şem'-i meclis nefes-i kâsım-ı envârdan
Dilimiz nây-sıfât mahzen-i esrâr olsun
Âteşîn âh ile pür-sûz edelim dünyâyı

Yine der-dest edelim sâgar-ı bî-tâbâna
Terk-i zühd eyleyelim gel yürüyüp fikdâna
Tama'-ı dehri koyup cân atalım cânâna
Girelim tîğ-ı kanâ'atle bu gün meydâna
Ser-be-ser feth edelim kişver-i istiğnâyı

Kat'-ı ârâm iderek terk edelim bu tavrı
Edelim mâh-sıfât durma felekle devri
Neyyîrâ menba'-ı feyzin bulunur mu gayrı
Matla'-ı şems-i hakîkat olalım ey **Cevrî**
Zerreye saymayalım mihr-i cihân-ârâyı

N, D, 29 - 30

SÂBİR

Gazel-i Ağazâde Efendi Kuddise Sırruhû Tahmîs-i Sâbir Pârsâ

Cilve-i envâr-ı zâta mazhar-ı meclâ biziz
Aç gözün dervîş kim dünyâ vü mâ-fîhâ biziz
Sûretâ insânuz ammâ 'âlem-i kübrâ biziz
Vâris-i 'ilm-i ledünnî Âdem-i ma'nâ biziz
Vâkıf-ı sırr-ı rumûz-ı 'alleme'l-esmâ biziz

Âsmân-ı 'âlem-i rûhın münevver mâhıyız
Pâd-şâh-ı mülk-i ma'nânın temâşâ câhıyız
Nükte-i esrâr-ı 'aşkın mû-be-mû agâhıyız
Fakr ile fahr eyledük mülk-i ferâgat şâhıyız
Lâubâliyiz eğerçi 'ârif ü dânâ biziz

Sırrımızda cilve-ger oldı ruh-ı cânânımız
Şükr kim ma'lûm idindük derdimüz dermânımız
Huccet-i Hakdır bizim her nağme-i efgânımız

Mazhar-i Mollâ-yı Rûmuz Mesnevî burhânımız
Sâlik-i râh-ı hakîkat vâsıl-ı Mevlâ biziz

Dolsa esrâr-ı hakîkatle n'ola dünyâ evi
Feyz-i Mevlânâ ile keşf oldı sırr-ı Mesnevî
Âgeh ol ey ârzûmend-i nikât-ı ma'nevî
Bizdedir sırr-ı Muhammed nûr-ı pâk-i Mevlevî
Mahzen-i münc-i İlâhî sâhib-i esmâ biziz

Biz ki olduk cân u dilden bende-i Âl-i 'Abâ
Mazhar-ı eltâf idüp çünkim bizi itdi Hudâ
Olmazız dergâh-ı ehl-i beytden hergiz cüdâ
Bende-i evlâd-ı Ahmed hâk-i râh-ı Mustafa
Murtezânın 'âşıkıyız çâker-i Zehrâ biziz

Çün celâliyle cemâle oldu mazhar-ı nutkumuz
Zehrdür düşmenlere ahbâba kevser nutkumuz
Dinleyip n'ola helâk olsa 'adüvvler nutkumuz
Münkir-i âl-i 'abâya tîğdur her nutkumuz
Kâhir-i a'dâyı tîz-i seyf-i Mevlânâ biziz

Gerden-i câna 'ubûdiyyet olaldan bendimiz
Dâimâ tergîb-i râh-ı 'ışk oldı pendimiz
Gör nedir **Sâbir** bizim sultân-ı devlet-mendimiz
Hazret-i Sultân-ı 'ışka kul idelden kendimiz
Fırka-i nâcîden olduk 'urvetü'l-vüskâ biziz

S, D, 43-44

SAKIB DEDE

KASİDE

Der- Sitâyiş-i Bülbül-i 'Âşık'ân Ney-i Hezâr-Destân

Evvel kalemde olmuş olan âşinâ-yı ney
Hâlâ anın bakıyyesidir ibtilâ-yı ney

Ber-bâd iderdi dûd-ı dili mülk-i âteşi
Pey-rev olaydı ser-keş-i kîne hevâ-yı ney

Câdû-yı sem'â saffın eder yek-deme tebâh
Mu'ciz-nümâ-yı tâze-eserdir 'asâ-yı ney

Ser-geşte kârbân-ı beyâbân-ı gaflete
Menzil-nümâ-yı zinde-nefesdir derâ-yı ney

Erbâb-ı hâl bir birine girdi bilmeziz
Bezm-i semâ' n'eyledi hîç mâcerâ-yı ney

Hengâme-sâz-ı rağbet-i pîr ü cüvân olup
Parmakla gösterilme imiş müdde'â-yı ney

Cemmâze beden ne çekerdi bu râhda
Cân olmasaydı mest-i hazîn gınâ-yı ney

Gûyâ ki kumrî-i dile serv âşiyânedür
Geldükçe bâg-ı hâlete hû hûserâ-yı ney

Râh-ı reşâd-ı râzın odur pîr-i kâmili
'Aks-i nidâ-yı cân-ı cihândır sadâ-yı ney

Çekmez telâş-ı berg ü nevâli o sâde-dil
Tecrîd ü terk üzre kurulmuş binâ-yı ney

Pür-cûş olur görüp işiden rûy u nâlesin
Câm-ı cihân-nümâ-yı safâdır likâ-yı ney

Etmez hızâne-i dilin enbân-ı fikr-i zâd
Nûr-ı hemîşe zikr-i Hudâ'dur gıdâ-yı ney

Kâm-ı garîbe zevk-ı vatan-bahs her demi
Şehler 'aceb mi şevk ile olsa gedâ-yı ney

Gerçi şikeste beste esîr-i hezâr-zâr
Yokdur velî deminde mey-âsâ bahâ-yı ney

İnkâr ederse vâ'iz eğer nağmesin ne gam
Bîçâre zann eder ki hebâdur safâ-yı ney

Sûretde derd ü dâg ile nâlân-ı hecr velîk
Sîretde gül şeker gibi derd ü devâ-yı ney

Dîvânedir ki bende çekilmiş desem yeri
Sahn-ı semâ'-hâneye dâru'ş-şifâ-yı ney

Âvâzı şu'le-pâş-ı neyistân-ı cân u dil
Mâ vü mene hevâ verir âb-ı bekâ-yı ney

Yek-demle sad füsürde dili raks-nâk edip
Sihr-i halâl etmededür dil-güşâ-yı ney

Sûr-ı hakîkat olduguna şüphe kalmadı
Gam başına kopardı kıyâmet nevâ-yı ney

Monlâ-yı Rûm bendesidir çok mu eylese
Ol nâz ü kadr ile bu kadar hû vü hâ-yı ney

Etsin verâ-yı perdede pervâz-ı ney bülend
Olmuş çün üstühân ile kâni' hümâ-yı ney

Besdir sülûk ehline irşâd işâreti
Her dem vefâ-yı 'ahd-i ezeldir edâ-yı ney

Mansûr olur hevâsına mânend-i Mevlevî
Hüsn-i edeble her kim ide i'tinâ-yı ney

Hem-demler ile leb-be-leb-i ittihâddır
Gelmez kıyâsa safvet-i mihr ü vefâ-yı ney

Üstâd-ı ders-i Mesnevî kim ola anların (hemân)
Fî-hadd-i zâtihî ney imiş kibriyâ-yı ney

Sâkıb mürîd-i hânkah-ı Şems-i dîndür
Evc-i şerefde olsa n'ola müttekâ-yı ney
S, D,149-151

KASİDE

Der-Midhat-i Külâh-ı Velâyet-i Dest-gâh-ı Mevleviyye

Efser-i hem-kıymet-i serdir külâh-ı Mevlevî
Tâcdan sad-pâye ber-terdir külâh-ı Mevlevî

Sûretâ ser-pûş-ı tendir rûy-ı sîretde velî
Câ-nişîn-i dest-i rehberdir külâh-ı Mevlevî

Sâyesinde bî-ser ü pâ ser-firâz-ı dehr olur
'Arşdan inmiş bir efserdir külâh-ı Mevlevî

Çekmede gülbângini subh u mesâ merdân-ı râh
Nûr-ı 'izzetle muhammerdir külâh-ı Mevlevî

Kanda olsa rûşenâ-yı çeşm-i dildür peykeri
Nîg-mahzar hûb-manzardır külâh-ı Mevlevî

Nâm-ı sultân ile yâd eyler gedâsın rûzgâr
Ol kadar mümtâz-ı serverdir külâh-ı Mevlevî

Denk eder lutf-ı hayâli mû-şigâf-ı 'ibreti
Nev-zemîn-i hüsn-i âhardır külâh-ı Mevlevî

Ser-girân-ı bezm-peymân-ı ezeldir cânumuz
Serde pür-peymâne-i zerdir külâh-ı Mevlevî

Bî-nevâsın eylemez ser-geşte tîh-i ümîd
Mû-be-mû kibrît-i ahmerdir külâh-ı Mevlevî

Sâye-i dest-i kerâmetdir ser-i erbâbına
Kımme-i himmetle hem-serdir külâh-ı Mevlevî

Şimdilik mülk-i tarîkatde odur mâlik-rikâb
Baş açık mes'ûd-ahterdir külâh-ı Mevlevî

Her hayâl-i hâm-ı bâzâr-ı emel sevdâ-geri
Hâtır-ı mecmû'a mazhardır külâh-ı Mevlevî

Merdüm-i nâ-puhteye etmez ser-i mû iltifât
Dîde-dûz-ı pîr-perverdir külâh-ı Mevlevî

Gül-bün-i bâlâ-yı Mevlânâ'dan olmuş ser-zede
Bir ser-âmed gonce-i terdir külâh-ı Mevlevî

'Âfiyet-cûya nemed-pâre-nümâdır kâlebi
Lîk ehl-i derde cevherdir külâh-ı Mevlevî

Feyz-i 'ıtrından meşâm-ı cân olur mest-i safâ
'Anber-i esrâra micmerdir külâh-ı Mevlevî

Derd-i serdir ser-keş-i hôd-bîne ammâ 'ârifin
Başına şâyeste zîverdir külâh-ı Mevlevî

Ser nedir mîzân-ı insâfında terk eshâbının
Cân-ı âdemle berâberdir külâh-ı Mevlevî

Hem-dem olmaz bed-nihâda tutsa baş üzre dahi
Böyle zât-ı pâk-gevherdir külâh-ı Mevlevî

Muttasıl vakf-ı ser-i dil-hastedir âgûşı kim
Şart u kânûn üzre dil-berdir külâh-ı Mevlevî

Seng-i ta'nından ne pervâ şeyh-ı kûdek-meşrebin
Âsûmân-ı tîre isperdir külâh-ı Mevlevî

Bendegân-ı Hazret-i Hünkâra teşrîf-i Hudâ
Dîde-i inkâra hançerdir külâh-ı Mevlevî

Cezbesi raksân-ı vecd ü hâl eder 'âşıkların
Hayli nâzük şûh esmerdir külâh-ı Mevlevî

Zânû-yı teslîmine ser-dâdedir kâmil-'ayâr
Sikke-i Hünkâr-ı Ekberdir külâh-ı Mevlevî

Fark-ı cem'-i fakra **Sâkıb** pertev-i devlet yeter
Âfitâb-ı zerre-perverdir külâh-ı Mevlevî
S, D, 121-122

KASÎDE

Mest-i sahbâ-yı şühûd-ı şâhid-i levlâ biziz
Bî-lev ü lâ-yı televvün şâhid-i illâ biziz

Kımme-i kâf-ı hakîkatdir ser-i temkînimiz
Lâne-i sîmurg-ı sırr-ı Hazret-i Mollâ biziz

Mevlevîdir hakk-ı ta'bîr-i tevellâmız belî
Mazhar-ı pâk-cemâl-i nisbet-i Mevlâ biziz

Merkez-i devr-i metâf-ı sâbit ü seyyâreyiz
Şems-i Tebrîz-i cihâna zerre-veş meclâ biziz

Cân u dil ser-dâde-i pây-ı Hüsâme'd-dîndir
Tîg-ı bî-zinhâr-ı berk-ı hırmen-i kâlâ biziz

İktibâs-ı şu'le itdük nûr-ı âteş-bâzdan
Şem'-i 'aynü'l-cem'-i halvet-hâne-i bâlâ biziz

Rû-be-hâk-i sâye-i Zerkûb olup iksîr-vâr
Mâlik-i ser-mâye-i cem'iyyet-i âlâ biziz

Nâzenîn-i Mevlevî Sultan Veled'dir şâhımız
Hıdmet-i hâk-i derinde köçek ü lâlâ biziz

Âsitân-ı râstânı vermeziz bîgâneye
Hasteyiz dâru'ş-şifâya cümleden evlâ biziz

Kanda bir şem'-i şebistân-ı kemâl etse zuhûr
Anda bâl ü per yakan pervâne-i ûlâ biziz

Seyrimiz hem-vârdır şeyb ü firâz-ı ünsde
Pest ile pestiz velî vâlâ ile a'lâ biziz

Bed-gümân olmaz ebed gayra dil-i âgâhımız
Tâ ezelden keç-nigâh-ı nefs olan şehlâ biziz

Tercemân-ı derd-i dilden nâlemiz mânend-i ney
Dem-be-dem bî-dillere âteş-zen-i veylâ biziz

Deşt-i vahşet-geşt bir dîvânedir Kays anlamaz
Kim verâ-yı perdede hayret-dih-i Leylâ biziz

Hoş-kumâş-ı kâmdan sûzen-sıfat edip güzâr
Çeşm-i ragbetle 'alâka etmeyen aslâ biziz

Gerçi kûteh dâmen-i kâr u giyâdan destimiz
Himmete gedikde ammâ zü'l-yedi tûlâ biziz

Pây-ı mâçân-ı melâmetdir ser-i pür-câhımız
Ragbet etsek ancak ehl-i mesned-i vâlâ biziz

Hânkâh-ı Hazret-i Ergûna **Sâkıb** sıdk ile
Rûz u şeb müjgânını cârûb eden hâlâ biziz
S, D, 127-128

TAHMİS

Sevdâ-yı 'ışk kâkül-i pür-târdan gelür
Feyz-ı neşât cezbe-i dil-dârdan gelür
Zevk-ı şühûd gamze-i pür-kârdan gelür
Pertev ki şevk-ı mihr-i ruh-ı yârdan gelür
Bir lem'adur tecelli-i dîdârdan gelür

Çeşmüm dü-kevne hayret-i esrârdan bakar
Gûşumda halka hâce-i ahrârdan takar
Nazmum zülâli çeşme-i kerrârdan akar
Tab'um çerâğı Kâsım-ı Envâr'dan yakar
Bûy-ı fenâ dimâğuma 'Attârdan gelür

Dîdâr Şems-i kıblesidür rûy-ı râhumun
Besdür cihâna sâyesi tarf-ı külâhumun
Dûşumda hırka hil'atidür pâdişâhumun
Başda külâh şu'lesidür dûd-ı âhumun
Mevlâyîdür ki Hazret-i Hünkârdan gelür

Mestün hemîşe bî-mezedür meyli her yana
'Unnâb-ı la'l ü sîb-i zekan yâd ider sana
Vir nakl idüp bu beyt ile hayrü'l-haber ana
Nukl-i şarâb-ı meclis-i gamla yeter bana
Şol hûn dil ki dîde-i hûn-bârdan gelür

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İtmiş sabâ şekîbinî yağmâ nüvîd ile
Sâkıb-sıfat bulur mı tesellî berîd ile
Cânâ varursa kûyuna âh-ı medîd ile
Âzürde-hâtır olma **Semâ'î**-i bî-dile
Mestânedür ki hâne-i hammârdan gelür
S, D, 9 / 640-641

MÜSEDDES

Nokta-i bâsı nikât-ı kâf u nûnı muhtevî
Fevc-i satrı mevc-i deryâ-yı hakîkat pey-revi
Gûşe-i vahdetde kendi hoş-murâkıb münzevî
Bezm-i 'irfânı pür itmiş sohbetinün pertevi
Sırr-ı 'aşka tercemân-ı ma'nevîdür Mesnevî
Hasb-i hâl-i 'ârifân-ı Mevlevîdür Mesnevî

İtmede tâliblerin vaktiyle hüsn-i terbiye
Kılmada enfâsına her gûne pendi ta'biye
Nagme-i sem'a zidâyı evvel idüp tavsiye
Sırr-ı 'aşka tercemân-ı ma'nevîdür Mesnevî
Hasb-i hâl-i 'ârifân-ı Mevlevîdür Mesnevî

Zâhirâ gerçi dehân-ı neydedür bast-ı merâm
Lîk gûyâ-yı verâ-yı perde oldur lâ-kelâm
Olmayınca rây-ı dervîşân nefes-bendi temâm
Gelmez ahvâl-i perîşâna kemâliyle nizâm
Sırr-ı 'aşka tercemân-ı ma'nevîdür Mesnevî
Hasb-i hâl-i 'ârifân-ı Mevlevîdür Mesnevî

Gûş-ı hûşa kim ide lutf ile tevcîh-i hitâb
Çehre-i maksûda iyler kıssa-i gayr-i nikâb
Her beyânı itmede açmazdan sad-feth-i bâb
Bi'l-bedâhe dir fehîmân sühan hâzâ kitâb
Sırr-ı 'aşka tercemân-ı ma'nevîdür Mesnevî
Hasb-i hâl-i 'ârifân-ı Mevlevîdür Mesnevî

Kenzi mahfînin tılısm-ı gaybına miftâhdur
Tekye-gâh-ı men 'aref şeb-gîrine misbâhdur
Halka-i âyîn-i pâki hasretü'l-eşbâhdur
İstimâ'-ı va'z-ı nazmı râhatü'l-ervâhdur
Sırr-ı 'aşka tercemân-ı ma'nevîdür Mesnevî
Hasb-i hâl-i 'ârifân-ı Mevlevîdür Mesnevî

Sadr-i dîvân-ı tarîkat pîş-gâhıdur anun
Hacle-i râz-ı velâyet cilve-gâhıdur anun
Hargeh-i mâh-ı kerâmet bâr-gâhıdur anun
'Âlem ü âdem gedâ-yı hânkâhıdur anun

Sırr-ı 'aşka tercemân-ı ma'nevîdür Mesnevî
Hasb-i hâl-i 'ârifân-ı Mevlevîdür Mesnevî

Câmî'-ı 'ilm-i ledünn ü şârih-ı nazm-ı mübîn
Kâşif-i elgaz-ı ahbâr-ı şefî'u'l-müznibîn
Nâzım-ı na't-ı şerîf-i enbiyâ vü mürselîn
Maşrık-ı envâr-ı esrâr-ı cenâb-ı Şems-i dîn
Sırr-ı 'aşka tercemân-ı ma'nevîdür Mesnevî
Hasb-i hâl-i 'ârifân-ı Mevlevîdür Mesnevî

İtmiş imzâ şeş-cihât-ı defterin hükm-i ezel
Gizlik-i inkâr ile gelmez nukûşına halel
Mülzem-i 'ibret olur ana iden tarh-ı cedel
Levh-ı mahfûz-ı hakâyıkdur o düstûru'l-'amel
Sırr-ı 'aşka tercemân-ı ma'nevîdür Mesnevî
Hasb-i hâl-i 'ârifân-ı Mevlevîdür Mesnevî

Cennet-i tevhîde olmış 'aynı ile selsebîl
Teşnegânı itmede sîr-âb-ı esrâr-ı Celîl
Ey harîm-i hâs-ı vasla isteyen rûşen delîl
İntisâb-ı lehce-i pâkîne turma sel sebîl
Sırr-ı 'aşka tercemân-ı ma'nevîdür Mesnevî
Hasb-i hâl-i 'ârifân-ı Mevlevîdür Mesnevî

Sîne-i pür-nûr-ı Mevlânâ'dan olmış ser-zede
Gûş idüp pendin huzûr-ı kalb ile şeyh u dede
Meclisi olsa n'ola şâm ü seher hâlet-gede
Elbet olmaz vâ'izâ bu hû u hây'lar bîhude
Sırr-ı 'aşka tercemân-ı ma'nevîdür Mesnevî
Hasb-i hâl-i 'ârifân-ı Mevlevîdür Mesnevî

Sâlikân-ı râh-ı Hakka mürşid-i haydür müdâm
Pîşvâ-yı cezbe-i tevfîka der-peydür müdâm
Gerdiş-i evrâkı gûyâ câm-ı pür-meydür müdâm
Sîne-i pür-kîne zîrâ safha-i keydür müdâm
Sırr-ı 'aşka tercemân-ı ma'nevîdür Mesnevî
Hasb-i hâl-i 'ârifân-ı Mevlevîdür Mesnevî

Zîver-i ser-levhası tevkî'-i şâh-ı enbiyâ
Hızr-ı ilhâm-ı İlâhî mevzu'ıdur hâliyâ
Mecma'u'l-bahreyndür her mesnevîsi bî-riyâ
Ser-be-ser âyîne-i 'âlem-nümâ-yı evliyâ
Sırr-ı 'aşka tercemân-ı ma'nevîdür Mesnevî
Hasb-i hâl-i 'ârifân-ı Mevlevîdür Mesnevî

Kanda kim gevher-nisâr-ı fark-ı ehl-i dil ola
Nâhun-ı hall anda bî-kayd-ı gam-ı müşkil ola

Her kesün mahsûl-ı sa'yi kandinden hâsıl ola
Menzile evvel kademde bî-te'ab vâsıl ola
Sırr-ı 'aşka tercemân-ı ma'nevîdür Mesnevî
Hasb-i hâl-i 'ârifân-ı Mevlevîdür Mesnevî

Sîne-çâk-i şîve-i şîrîn edâsı Mevlevî
Dest-efşân-ı hayâl-i müdde'âsı Mevlevî
Çeşm ü gûş-ı râh-ı teslîm ü rızâsı Mevlevî
Hırka-berdûş-ı der-i fakr ü fenâsı Mevlevî
Sırr-ı 'aşka tercemân-ı ma'nevîdür Mesnevî
Hasb-i hâl-i 'ârifân-ı Mevlevîdür Mesnevî

Derk iden âsârın itmez semt-i gayra iltifât
Lenger-i temkîn olur etvârına pây-i sebât
Keşti-i seyri bulup tûfân-ı kesretden necât
Nîm-cân-ı şûr iken bulur yine tâze hayât
Sırr-ı 'aşka tercemân-ı ma'nevîdür Mesnevî
Hasb-i hâl-i 'ârifân-ı Mevlevîdür Mesnevî

Câ-nişîn-i Hazret-i Mollâ Celâlü'd-dîn-i Rûm
Hâsim-i 'ırk-ı fesâd-ı nefs-i mekkâr-ı zalûm
Muslih-i bed-hâl-i bîmâr-ı devâ-yı tab'-ı şûm
Kâşif-i gaym-i gamûm ü dâfi'-ı renc-i hümûm
Sırr-ı 'aşka tercemân-ı ma'nevîdür Mesnevî
Hasb-i hâl-i 'ârifân-ı Mevlevîdür Mesnevî

Fenn-i irşâda odur el-hâle üstâd-ı vahîd
Emrine râm eylesün her hâl ile nefsi mürîd
Tâ ki girdükce gele neşv ü nemâsına mezîd
Yohsa virmez sûd olursa 'ilm ile farza ferîd
Sırr-ı 'aşka tercemân-ı ma'nevîdür Mesnevî
Hasb-i hâl-i 'ârifân-ı Mevlevîdür Mesnevî

İtmesün mahrûm-ı zevk-ı Mesnevî cânun hudâ
Olmasun **Sâkıb** seründen neş'e-i feyzi cüdâ
Pây-ı mâçân-ı senâsında idüp varı fedâ
Nev-niyâz-ı dil rehinde eylesün kendin gedâ
Sırr-ı 'aşka tercemân-ı ma'nevîdür Mesnevî
Hasb-i hâl-i 'ârifân-ı Mevlevîdür Mesnevî

S, D, 619-623

GAZEL

Sûziş-hevâ-yı âteş-i dildir hevâ-yı ney
'Uşşâk 'aceb mi olsa esîr-i nevâ-yı ney

Güm-kerde râh-ı tîşe-mahabbet olanlara
Hakkâ ki Hızr-ı zinde-sadâdır verây-ı ney

Âyîn-i nâz u sırr-ı niyâzı beyân eder
Remz-i bütân-ı neyzen-i müşgîn nevâ-yı ney

Gûyâ ki kumrî-i dile serv-âşiyândır
Oldukça vecd ü hâl ile hû hû serây-ı ney

Bir demde sad füsürde-dili raks-nâk eder
Sihr-i halâldir hele ey dil sadâ-yı ney

Tutdı sirişk-i dîde-i hûn-bârımız gibi
Bezm-i semâyı nağme-i pür-mâcerâ-yı ney

Sâkıb sadâ-yı şehper-i rûhu'l-emîndir
Sığmaz hulâsa perde-i fikre edâ-yı ney
S, D, 523

ŞEYH GALİP

KASİDE

Der-vasf-ı Şerîf-i Cenâb-ı Hazret-i Mevlânâ Kuddise Sırrıhu'l-'Âlî

Mazhar-ı 'aşk-ı Hudâ Hazret-i Mevlânâ'dır
Menba'-ı sıdk u safâ Hazret-i Mevlânâ'dır

Ser-te-ser hükm eden iklîm-i fenâ fi'llâha
Şâh-ı evreng-i bekâ Hazret-i Mevlânâ'dır

Nûr-ı irfâna dil-i pâki sipihr-i bâlâ
Maşrık-ı şems-i Hüdâ Hazret-i Mevlânâ'dır

Şeref-i zât ile ma'şûk-ı gürûh-ı ervâh
Gevher-i bahr-ı vefâ Hazret-i Mevlânâ'dır

Vâris-i ekmel-i Sultân-ı Rusül şâh-ı kerem
Hâtem-i tavr-ı sehâ Hazret-i Mevlânâ'dır

Zâhid ü rinde füyûzât-ı kemâli sârî
Mültecâ-yı zu'afâ Hazret-i Mevlânâ'dır

Hâk-i dergâhına ruh-sûdedir efrâd-ı ricâl
Mürşid-i her-dü serâ Hazret-i Mevlânâ'dır

Ağniyâ vü fukarâ bende-i dergâhıdır
Şâh-ı dervîş-edâ Hazret-i Mevlânâ'dır

Enbiyâ sırrına mîrâs ile mâlikdir ol
Mazharu'l-ulemâ Hazret-i Mevlânâ'dır

Rahmet-i mahz-ı İlâhî'den edip istimdâd
Mâye-i lutf u atâ Hazret-i Mevlânâ'dır

Hâk-i pâyından alır kuhl u cilâ ehl-i nazar
Aleme nûr u ziyâ Hazret-i Mevlânâ'dır

Asitânından erir cânlara te'sîr-i hayât
Haste-i aşka şifâ Hazret-i Mevlânâ'dır

Mesnevîdir nefes-i pür-meded-i rûhu'llâh
Dil-i bîmâra devâ Hazret-i Mevlânâ'dır

Her ikik mısra'ının mâ-hasalıdır dü cihân
Kam-bahş-ı dü serâ Hazret-i Mevlânâ'dır

Cevher-i zâtı müberrâ-yı gubâr-ı teşrîk
Ma'nî-i nefy-i sivâ Hazret-i Mevlânâ'dır

Nâyına şu'le-i enfâsına tut gûş-ı kabûl
Tûr u Mûsâ vü asâ Hazret-i Mevlânâ'dır

Halka feyz-i ezelî bendelerinden erişir
Mebde'-i cûd u recâ Hazret-i Mevlânâ'dır
ŞG, D, 54

GAZEL

Çünki Mesîh-i aşkdan aldı nefes asâ-yı ney
Mürdeye bahş-ı cân eder dem çekip ejdehâ-yı ney

Hây-ı dehende Hûsuna hem-dem olup hüviyyetin
Alem-i bî-hodîdedir na'ra-i Yâ Hudâ-yı ney

Revha olup bi-aynihî Ka'beye nâvdân-ı zer
Zemzem-i feyz-i giryedir zemzeme-i nevâ-yı ney

Kalbe işâret eyleyip söyledi beyne'l-ısbı'în
Neyf-i hevâ-yı nutk eder ehline nûn u yâ-yı ney

Dûr-ı şenîd-i râz olan dahı dil-âşinâlara
Salsalatü'l-cereslenir velvele-i derâ-yı ney

Eyle urûc-ı çarh-ı dil dinle kalem sarîrini
Sırr-ı semâ'-ı Sidredir nağme-i müntahâ-yı ney

Minber-i Arşa dek çıkıp pâye-be-pâye keşf ile
Cifr-i rızâ beyân eder hutbe-i Murtezâ-yı ney

Fasl ile vaslın aslını ân-be-ân bilenlere
Hû-yı Hudâ Hudâ imiş hây-ı cüdâ cüdâ-yı ney

Hûr-ı Behişt-i nağmeyi gûne-be-gûne gösterir
Kûçe-i sûk-ı sûretin câdedesidir fezâ-yı ney

Bâz-ı hezâr sayd olur evc-i safâda olsa ger
Şeh-Per-i desti neyzenin bâl ü Per-i hümâ-yı ney

Oldu bu cân nâleger nağme-misâl derbeder
Yara yürekde elde ser serde yine havâ-yı ney

Bir dem ü bir elif gerek âdeme âdem olmağa
Gâlib o remzi keşf eder kâmet-i Hak-nümâ-yı ney

Çeng ü nefîr her biri mazharıdır bir ârifin
Hazret-i mevlevîyedie aşkda intimâ-yı ney

Eyler o şâh-ı kâm-yâb bahşiş-i şevk-i bî-hisâb
Keçkûl alıp ele rebâb gelmiş olup gedâ-yı ney
ŞG, D, 415-416

TAHMİS

Gavgâ-yı vahdeti uzatan Mevlevîleriz
Bâzâr-ı kesreti kapatan Mevlevîleriz
Devrânı birbirine katan Mevlevîleriz
Nâmûs u câhı atan Mevlevîleriz
Dünyâ-yı dûnu hiçe satan Mevlevîleriz

Mânend-i katre bahr oluruz bir bir irkilip
Pür-cevher eylerüz gönül âyînesin silip
Dürdâne-i hakîkate gûşu sadef kılıp
Dih-rûzgâr u bârını dehrin hebâ bilip
Peygûle-i fenâda yatan Mevlevîleriz

Gerdişdeyiz felek gibi leyl ü nehârda
Bir şu'le gösterir bu hayâli fenârda
Geh pîş-i yârda döneriz gâhî dârda
Ârâmımız semâ' iledür rûzgârda
Girdâb-ı bahr-ı 'ışka batan Mevlevîleriz

Dil dâğ dâğ-ı cevr ü elem sîne çâk çâk
Gözde su cânda âteş ü bâd elde başda hâk
Varken hulâsa bin hatar u zahm-ı hevl-nâk
Telhî-i fâka itmek için nefsimiz helâk
Han-ı vücûda zehr katan Mevlevîleriz

Gerçi dakîka-dân değiliz her 'ulûmda
Gâlible imtihân oluruz baht-ı şûmda
Yokdur nazîrimiz hele bu merzubûmda
Biz ey **Nesîb** devlet-i Monlâ-yı Rûmda
Dünyâ-yı dûnu hiçe satan Mevlevîleriz
ŞG, D, 202-203

GAZEL

La'lîn olunca gonca-i tarf-i külâh-ı ney
Bir nev-bahâra neş'e verir bûy-ı âh-ı ney

Çeşm-i ümîdi nağme-i rengîne kasr edip
Peyvestedir o leblere medd-i nigâh-ı ney

Fânûs-ı nev-zuhûru değül şem'-i âhın ol
'Aşk âteşiydi deştde bark-ı giyâh-ı ney

Bâlâ-yı şem' ü şu'le-i âvâze nâz ider
Bir mısra'-ı resâsı ile medd-i âh-ı ney

Seddeyleyip girîveleri bir dem et sülûk
Tevhîd-i sırfa râst gelir doğru râh-ı ney

Envâr-ı mâh-ı Nahşebî'dir şu'le-i sadâ
'Ayn-ı 'Alîden aldı nazar çünki çâh-ı ney

Gavvâs-ı feyzdir ki uzar mevc-i nâlede
Olmuş kudûm sanki gedû-yı şinâh-ı ney

Sırr-ı dili güvâh-ı dü-lebdeb edip su'âl
Hak etti hakk-ı davî'-i Mansûr-ı şâh-ı ney

Gâlib cenâb-ı Şemsden almış nefes meğer
Erdi 'amûd-ı subha dem-i subhgâh-ı ney

Mecrâ-yı feyz-i Hızr-ı hidâyetdür 'ârife
Âb-ı hayât küngü imiş şâhrâh-ı ney
ŞG, D, 414

GAZEL

Doldu murgân-ı terennümle perî-hâne-i ney
Meh-i nev sandı leb-i neyzeni dîvâne-i ney

Dem urur saltanat-ı Mısr-ı hakîkatden Kays
Yûsuf-ı nağmeye çâh olsa siyeh hâne-i ney

Sihr-i Hârûtdan etmiş dem-i 'Îsâ'ya rasad
Yerde gökde ne ki olmadı bîgâne-i ney

Bülbül-i nağmeyi şem'-i güle mûmlar neyzen
Edicek gonce-i engüştünü pervâne-i ney

Kâleb-i Meryem olur hemdem-i rûh-ı Cibrîl
Gelse lafz-ı kaleme ma'nî-i bîgâne-i ney

Etdi gülbânkla gül-pûş bahâr-ı eşki
Mevc-hîz-i mey olup nâle-i mestâne-i ney

Neş'e-i feyz verip pertev-i subh-ı enfâs
Doldu envâr-ı sadâyile Şems-hâne-i ney

Sir-i te'sîri ider tâ'bir-i Cibrîli kebâb
Âteşîn demle yanıp matbah-ı mey-hâne-i ney

Ne sayar kim bile seyyâre şumâr-ı tîrin
Heft-dâğ-ı dilidir subha-i sad-dâne-i ney

Çeşm-i pür-hûndan alır rengini gülzâr-ı tarab
Dâğlardan yaraşır revzen-i kâşâne-i ney

Şerer-i âh saçar şu'le-i endâmından
Mûsikâr ola meğer kim yine pervâne-i ney

Açamaz çeşmim 'arak-nûş-ı sirişk-i hayret
Dolmasa şu'le-i âvâz ile peymâne-i ney

Nakl içün gördüğü tûfân-ı gamı 'uşşâka
Göz göz etmiş tenini bak pül-i vîrâne-i ney

Burc ü bârûsı sanem-hâne-i çarh-ı edvâr
Yek-sütûn üzre iken cümle-i kâşâne-i ney

Ney imiş dinle dem-i Hazret-i Monlâ **Gâlib**
Vardı mi'râca bakın şöhret-i efsâne-i ney

Zemzem-i feyz-i sülûku çıkarır zemzemesi
Sır verir çâh-ı 'Alîden dem-i kutbâne-i ney
ŞG, D, 414-415

GAZEL

Devr-i Mevlânâ'da gâyet hâlet-efzâdur semâ'
Âftâbın kursuna teb-lerze fermâdur semâ'

Bir kademde hûyı hâya hâyı hûya vasl eder
Sırr-ı devr-i çarhdan elbetde bâlâdur semâ'

Şu'le-i şem'-i tecellî lâ te'ayyün şa'şa'a
Sâlik-i sâkin-nümâ bir tavr-ı zîbâdur semâ'

On sekiz bin 'âlemi sergeşte etmiş cilvesi
Devr-i âlemden berü manzûr-ı ma'nâdur semâ'

Ka'be-i kalbin tavâfı remzini isbât eder
Kalb-i tahyîl ile münhal bir mu'ammâdur semâ'

Cümleten eşyâ nidâ-yı künden olmuş âşikâr
Gûş-ı hûşı nâya ver kim sırr-ı ihyâdur semâ'

Neşr-i ebdân haşr-i ervâhun olur enmûzeci
Neş'e-i halk-ı cedîde nefh-i uhrâdur semâ'

Sâha-i mir'at-i kalb-i safdır cevlengehi
Gevher-i galtân-ı bahr-i 'aşk-ı Monlâdır semâ'

Bundan a'lâ cem'-i cem'in var mı **Gâlib** rütbesi
Evliyâ vü ehl-i inkâra temâşâdır semâ'
ŞG, D, 335

GAZEL

Bunda mâdâm 'âşıkân eyler semâ'
Mâh u mihr ü âsmân eyler semâ'

Sırr-ı 'ışk eflâki ser-gerdân edüp
Hâliyâ kevn ü mekân eyler semâ'

Çeşm-i giryân gûyiyâ girdâbdır
Kef-zenân gevher-feşân eyler semâ'

Devr eder meyhâneyi muğbeççeler
Ka'bede san hâciyân eyler semâ'

Ney sefîr-i şakk urup murgân-ı kuds
Çün kebûter per-zenân eyler semâ'

Ben o Kays-ı serserî-seyrem ki gâh
Başım üzre âşiyân eyler semâ'

Nûr-bahş oldukça **Gâlib** Şems-i 'ışk
Mevlevîler zerre-san eyler semâ'
ŞG, D, 335-336

GAZEL

Hoş çalınıp nevbet-i Monlâ-yı Rûm
Oldu 'ayân savlet-i Monlâ-yı Rûm

Kıldı semâ'-hâne-i gerdûnu pür
Debdebe-i himmet-i Monlâ-yı Rûm

Etdi ihâtâ felek-i çenberi
Dâ'ire-i devlet-i Monlâ-yı Rûm

Verdi nevâ-yı tarab 'âlemlere
Velvele-i şöhret-i Monlâ-yı Rûm

Kişver-i inkârı eder pây-mâl
Leşker-i pür-heybet-i Monlâ-yı Rûm

Mürşid-i hayy kâşif-i esrârdır
Mesnevî-i Hazret-i Monlâ-yı Rûm

Bendesini kimseye etmez zebûn
Böylecedir 'âdet-i Monlâ-yı Rûm

Yüz süreni hâkine iksîr eder
Gevher-i hâsiyet-i Monlâ-yı Rûm

Ehl-i dile sıdk ile mahdûm olur
Gâlib eden hıdmet-i Monlâ-yı Rûm
ŞG, D, 366-367

GAZEL

Zat-ı aşka rûh-ı mülhemdir gürûh-ı Mevlevî
Ya'nî sırr-ı devr-i âdemdir gürûh-ı Mevlevî

Zindedir âfâk u enfüs feyz-i Mevlânâyıla
Kalb-i âdem cân-ı âlemdir gürûh-ı Mevlevî

Fakr u fahra dâver-i sâhib-külehdir cümlesi
Her tarîk içre müsellemdir gürûh-ı Mevlevî

Asumân-ı lâ-ta'ayyündür makâm-ı gerdişi
İsm-i A'zamla mükerremdir gürûh-ı Mevlevî

Alem-i samt içredir germiyyet-i sohbetleri
Gûyîyâ nutk-ı mecessemdir gürûh-ı Mevlevî

Ayn-ı ma'nâdır desem sûretleri olmaz aceb
Her kademde vâkıf-ı demdir gürûh-ı Mevlevî

Hamdülî'llâh olmuşum çârûb-keş dergâhına
Gâlib-i nâ-çîze hem-demdir gürûh-ı Mevlevî
ŞG, D, 422

GAZEL

Micmer-i ûd-ı mahabbetdir külâh-ı Mevlevî
Devr-i gül-bâng-i hüviyyetdir külâh-ı Mevlevî

Rûşenâyî-bahş-ı çeşm-i mû-şikâfân-ı fenâ
Sürmedân-ı ehl-i dikkatdir külâh-ı Mevlevî

Kûşe-gîr-i hücre-i seyrân olan âriflere
Dûr-bîn-i çeşm-i ibretdir külâh-ı Mevlevî

Tâk-pîrâ-yı nihâlistân-ı cem'ü'l-cem'-i gayb
Hûşe-i engûr-ı vahdetdir külâh-ı Mevlevî

Sübha-i seyr ü sülûk-ı râyhân-ı hazrete
Ser-nişân-ı bed' ü gâyetdir külâh-ı Mevlevî

Zîver-i bûstân-ı envâr-ı tecelliyyât-ı Hak
Lâle-i bâğ-ı hakîkatdir külâh-ı Mevlevî

Gerçi ihvân-ı zamâne pür-meşakkat zann eder
Çâh-ı Ken'ân-ı selâmetdir külâh-ı Mevlevî

Kıblegâh-ı ma'nîye her dem huzûr-ı kalb içün
Nakş-ı mihrâb-ı ibâdetdir külâh-ı Mevlevî

Leşker-i nefs üzre **Gâlib** harbgâh-ı aşkda
Top-ı kahr-endâz-ı himmetdir külâh-ı Mevlevî
ŞG, D, 422

TERCİİ BEND

Burc-ı hüsnün mâhı gerdûn-ı celâlin pey-revi
Şems-i aşkın nûru hûrşîd-i safânın pertevi
Bî-muhâbâ kişver-i fakr u fenânın hüsrevi
Cûy-ı Nîl-i ma'rifet ummân-ı feyz-i Mesnevî

Seyf-i meslûl-i celâlet şâh-ı taht-ı ma'nevî
Yûsuf-ı mısr-ı hakîkat Sîneçâk-ı Mevlevî

Sîneçâk ammâ ki subh-ı nev-bahâr-ı ma'rifet
Rüstem-i Haydar-neberd-i kâr-zâr-ı ma'rifet
Şehriyâr-ıgayb u sultân-ı diyâr-ı ma'rifet
Destine olmuş müsellem Zülfikâr-ı ma'rifet

Seyf-i meslûl-i celâlet şâh-ı taht-ı ma'nevî
Yûsuf-ı mısr-ı hakîkat Sîneçâk-i Mevlevî

Mâlik olmuş Mesnevînin genc-i lâ-yefnâsına
Rehber olmuş sâlikân-ı râh-ı müstesnâsına
Mahv u sahv etmiş Cezîre gösterip deryâsına
Aferin sad âferîn bürhânına da'vâsına
Seyf-i meslûl-i celâlet şâh-ı taht-ı ma'nevî
Yûsuf-ı mısr-ı hakîkat Sîneçâk-i Mevlevî

Gelmiş iklîm-i bekâdan eyleyip mahv-ı rüsûm
Sükker-i sekr ile şîrîn olmuş ol bahr-ı ulûm
Hall-i tahkîkatda Cevrî eder sebt-i rukûm
Bes değil mi ana dervişim demiş Monlâ-yı Rûm

Seyf-i meslûl-i celâlet şâh-ı taht-ı ma'nevî
Yûsuf-ı mısr-ı hakîkat Sîneçâk-i Mevlevî

Gerçi ol genc-i hakîkat perde-i ahfâdadır
Güft-gûy-ı hüsn-i seyri târem-i a'lâdadır
Nûr-ı mutlakdır ki kayd-ı lafzdan âzâdedir
Feyzi dâ'im zümre-i ebdâla vü evtâdadır

Seyf-i meslûl-i celâlet şâh-ı taht-ıma'nevî
Yûsuf-ı mısr-ı hakîkat Sîneçâk-i Mevlevî

Hamdüli'llâh hâk-rûbî hıdmeti oldu nasîb
Mihmân-ı lutfuyum dergâhına düşdüm garîb
Aşıkım **Gâlib** cemâlinden ne mümkündür şekîb
Eylemez mahrûm-ı rahm elbet o sultân-ı mehîb

Seyf-i meslûl-i celâlet şâh-ı taht-ı ma'nevî
Yûsuf-ı mısr-ı hakîkat Sîneçâk-ı Mevlevî
ŞG, D, 172-173

RUBÂÎ

Ey kâşif-i esrâr-ı Hudâ Mevlânâ
Sultân-ı fenâ şâh-ı beka Mevlânâ
'Aşk etmededir hazretine böyle hitâb
Mevlâ-yı gürûh-ı evliyâ Mevlânâ
ŞG, D, 443

Ne zühd ile ne ilm ile müstesnâyız
Hayrân-ı ezel âşık-ı bî-pervâyız
Feyz-i nefes-i Pîr ile gûyâ oluruz
Her neyse neyiz bende-i Mevlânâyız
ŞG, D, 446

Şarihdedir hakâ'ik-i esrâr-ı Mesnevî
Olmuş sözü müfessir-i Kur'ân-ı ma'nevî
Gül manba'ında zemzem-i irfânı eyle nûş
İsmâ'il oldu reh-ber-i süllâk-i Mevlevî
ŞG, D, 442

19. YÜZYIL ŞİİR ÖRNEKLERİ

NAKŞÎ

RUBAÎ

Evlâd-ı Ali bendesiyiz gam yemeyiz
Mevlâ-yı velî bendesiyiz gam yemeyiz
Nakşî gibi sad hezâr Mevlânâ'nın
Tâ rûz-ı belî bendesiyiz gam yemeyiz

Ben ben değilim ben dediğim sensin hep
Ruhum dediğim ten dediğim sensin hep
Mânend-i kudûm sîne kûpân oldum
Tennâ tenenâ ten dediğim sensin hep
AMDŞ, 309

NAZÎF DEDE

GAZEL

Fütûha bâ'is olaldan celâl-i Mevlânâ
Göründü 'ayn-ı ayâna cemâl-i Mevlânâ

Getirdi sikkesi 'arş-ı berîni vecde ezel
Ne başlar üstüne döndü misâl-i Mevlânâ

Le'âl-i zîver-i tâc-ı sipihr-i ma'nî idi
Zemîne konmadan evvel ni'âl-i Mevlânâ

Makâm-ı nâzda 'aceb bir veliyy-i zî-şân kim
Verâ-yı perde-i sırdır visâ-i Mevlânâ

Gınâ vü fakrı mecâmi' şeh-i serîr-i huzûr
Hakîkat ile bilinmez bu hâl-i Mevlânâ

Semâ'a devr-i Veled'den girenler anladı kim
Delîl ehl-i yakîndir hayâl-i Mevlânâ

Nazîfe fahr-i dü 'âlem yeter ki oldu nasîb
Duhûl-i silsile-i râh-ı âl-i Mevlânâ

N, D, 25

GAZEL

Sırr-ı 'ışkı 'âşıka şerh ü beyân eyler semâ'
Râh-ı Hakkı sâlike keşf ü 'ayân eyler semâ'

Ârife tefhîm eder semt-i yakîni remz ile
Şem'-i 'ışka kim verir pervâne cân eyler semâ'

Eylemiş feryâd-ı bülbül gâlibâ te'sîr kim
Çâk edip gonçe girîbânın hemân eyler semâ

Dem urunca hâlet-i bezm-i ezelden nây-ı 'ışk
Çarh-ı çârumda Mesîhâ bî-gümân eyler semâ'

Eyledikce derd ile def u kudûm ü ney figân
Mâverâ-yı Sidrede kerrûbiyân eyler semâ'

Garka-i deryâ-yı feyz-i Hazret-i Mollâ olan
Vecd ile devrân edip çün mâhiyân eyler semâ'

Hânkâh-ı Hazret-i Mollâ-yı Rûmîde **Nazîf**
Rûz u şeb ervâh-ı pâk-i kudsiyân eyler semâ'
N, D, 35

GAZEL

Biz mâsivâyı hiçe satan Mevlevîleriz
Yâr ile câna cân katan Mevlevîleriz

Zevk-i kudûm ü nây u safâ vü semâ' ile
Pây-ı nuhüsti arşa atan Mevlevîleriz

Deryâ-yı zâtı mevc sıfatıyla bir görüp
Mecrâ-yı kesreti kapatan Mevlevîleriz

Gûrî-i çeşm-i ahvel-i ağyâr-ı kasd ile
Ferş-i zümürrüdînde yatan Mevlevîleriz

Mevc-i suverde za'f ile çün berg-i kâh olup
Ma'nâda havz-ı feyze batan Mevlevîleriz

Devrân-ı lutf-ı Hazret-i Mollâ'da ey **Nazîf**
Kevn ü mekânı hiçe satan Mevlevîleriz
N, D, 32

ŞEREF HANIM

KASİDE

Mahzûn-ı dilim şâd et yâ Hazret-i Mevlânâ
Virâneyim âbâd et yâ Hazret-i Mevlânâ

Dönmez felek ahd etmiş ehl-i dile mihnetden
Al âhımızı dâd et yâ Hazret-i Mevlânâ

Gam leşkeri etmekde ârâm-ı dili gâret
Kurtar meded âzâd et yâ Hazret-i Mevlânâ

Ömrüm güzer etmekde hep râh-ı mecâzî
Bir başka yol îcâd et yâ Hazret-i Mevlânâ

Besdür bu hevâ gayri te'sîr-i mahabbetle
Dil mülkünü berbâd et yâ Hazret-i Mevlânâ

Aşk-ı ezelî yekser cân ü teni mahv etsin
Ol mertebede müzdâd et yâ Hazret-i Mevlânâ

Erbâb-ı dilin germ ü şerdine ola vâkıf
Gönlüm gama mu'tâd et yâ Hazret-i Mevlânâ

Çün nây olup sînem esrâr-ı ilâhiyle
Kârım heme feryâd et yâ Hazret-i Mevlânâ

Kuhsâr-ı tecellîde vecd ile kemâlâtım
Reşk-âver-i Ferhâd et yâ Hazret-i Mevlânâ

Ahvâl-i perîşândır dünyâda vü ukbâda
Allah için imdâd et yâ Hazret-i Mevlânâ

Cem' eyleyicek ferdâ bi'l-cümle fakîrânın
Ben bî-kesi de yâd et yâ Hazret-i Mevlânâ

Ümmîd budur ancak son demde **Şeref**-zâra
Allah adın evrâd et yâ Hazret-i Mevlânâ
Ş, D, 59

KASİDE

Mazhar-ı aşk-ı hakîkatdir gürûh-ı Mevlevî
Mahrem-i sırr-ı mahabbetdir gürûh-ı Mevlevî

Ceddi Sıddîk olduğuyçün Hazret-i Pîr'in bütün
Ehl-i dil ehl-i sadâkatdir gürûh-ı Mevlevî

Zerreden nâçizdir zâhirde bâtında velî
Maşrık-ı şems-i velâyetdir gürûh-ı Mevlevî

Devrde Sultan Veled îmâ eder bu nükteyi
Bend-i zencîr-i itâ'atdir gürûh-ı Mevlevî

Hatve çıkmazlar rızâ vü bâb-ı eyvallahdan
Nâzenin etvâr ü hasletdir gürûh-ı Mevlevî

Nâydan her dem olurlar vâkıf-ı esrâr-ı Hakk
Künc-i irfân ü faziletdir gürûh-ı Mevlevî

Mûsikî fenninde şiir ilminde yok akrânları
Andelib-i bağ-ı cennetdir gürûh-ı Mevlevî

Her makâle her me'âle her kemâle âşinâ
Şûh meşreb pâk tıynetdir gürûh-ı Mevlevî

İstimâ' ile kudumü der lisân-ı hâl ile
Mecmû-ı keşf-i kerâmetdir gürûh-ı Mevlevî

Olma seng-endaz ey münkir kıyarsın kendine
Mukbil-i mahbûb-ı hazretdir gürûh-ı Mevlevî

Zîver-i dûşu kanâ'at hırkasıdır mutlakâ
Fakr-i hâlinden ibâretdir gürûh-ı Mevlevî

Sâye-i Monlâ'da etmez şâha arz-ı ihtiyâc
Ol kadar anka tabiatdır gürûh-ı Mevlevî

Her tarîkin eylemem inkâr feyz ü şevkını
Lîk başka tarz u sûretdir gürûh-ı Mevlevî

Vasfa gelmez kâle sığmaz hâl ü keyfiyyetleri
Cây-i ibret özge hikmetdir gürûh-ı Mevlevî

Sikke vü deste-gül ü tennûreye bak gayriden
Fark içün a'lâ kıfâyetdir gürûh-ı Mevlevî

Sanma bî-hûde semâ' eyler açıp bâl ü perin
Uçmağa ferdâ işâretdir gürûh-ı Mevlevî

Çille-keşdir germ ü serd-i âlemi sor bildirir
Kûşe-gîr-i cây-i vahdetdir gürûh-ı Mevlevî

Ger bu hâl ile **Şeref**-zârı kabûl eylerseler
İki âlemde ne devletdir gürûh-ı Mevlevî

Ş, D, 64

SONUÇ

Mevlevîlik, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'ye uyanların ve onun yolundan gidenlerin tarikatı olup, bu tarikatın mensuplarına Mevlevî denir. Mevlevîlik, Mevlânâ'nın vefatından sonra, âdâb ve erkânıyla sistemli bir teşkilat olarak, Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled zamanında kurulmuştur.

Mevlânâ'nın yetiştiği ve yaşadığı 13.yüzyıl, İslâm dünyası ve Anadolu Selçukluları için sıkıntılı bir dönem olmuştur. Moğol saldırıları ve içteki düzensizlikler yüzünden devlet gücü sarsılmış, bu düzensiz ortamda ortaya çıkan ayaklanmalar sonucu, toplumsal hayat karışık ve kötü bir hal almıştır. Bu karışık ve düzensiz atmosferde tasavvuf halk için bir umut kaynağı olmuş; Moğol akınları sonucu pek çok bilgin, şâir, mutasavvıf Anadolu'ya akın etmiş ve tasavvufî tarikatların kurulmasına sebep olmuşlardır. Tasavvufî tarikatlardan birisi olan Mevlevîlik de işte bu atmosferde doğmuştur.

Mevlevîlik, Mevlânâ'nın tasavvufî fikir ve düşüncelerini, yaşantısını benimseyen mutasavvıfların, Mevlânâ'nın vefatından sonra, Sultan Veled'in etrafında toplanmalarından doğmuştur. Mevlevîliğin doğuşunda kendisi de mutasavvıf bir şâir olan Mevlânâ'nın tesiri büyüktür. Mevlânâ tasavvufla ilgili konuşmaları, söylediği şiirleri, icra ettiği semaı ile tarikatın esas ilham kaynağıdır. Mevlânâ ve eserleri Anadolu'da kurulan medeniyetin temelini kurmuş; bir fikir, inanış, kültür ve sanat çığırının kaynağı olmuştur. Mevlânâ'dan sonra tarikatın geniş bir yayılma alanı bulmasında, Sultan Veled, Ulu Arif Çelebi, Sultan Divanî, Eflâkî, Şâhidî gibi ilk Mevlevîlerin, pirleri Mevlânâ gibi şâir olmalarının etkisi vardır.

Mevlevîliğin temel ilkeleri; Mevlânâ'yı pîr tanımak, Tanrı'dan ve Peygamber'den sonra ona inanıp bağlanmak, Mesnevî'yi okumak ve mutasavvıf olmak, gönlünü madde bakımından arındırmak, ilim ve irfan sahibi, alçak gönüllü, sabırlı, nazik, iyi ve güzel davranışlı olmak, insanlara yardım etmektir.

Bu temel ilkelerle Mevlevîlik, 13.yüzyıldan itibaren, Osmanlı Devleti'nin büyümesine paralel olarak, Konya, İstanbul (Galata, Yenikapı, Bahariye / (Beşiktaş), Kasımpaşa), Bursa, Eskişehir, Gelibolu, Kastamonu, Afyon, Kütahya, Manisa, Halep, Mısır, Yenişehir (Rumeli) olmak üzere 15 Mevlevî âsitânesi; çeşitli yerlerde kurulan 112 Mevlevî zâviyesi ile, Anadolu, Balkanlar, Ortadoğu, Arabistan Yarımadası ve Afrika kıtasının kuzeyi olmak üzere geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Balkanlar'da Belgrat, Saraybosna, Vidin, Niş, Üsküp, Filibe, Selanik, Yenişehir, Edirne, Atina; Anadolu'da İstanbul, Kastamonu, Eskişehir, Kütahya, Bursa, Manisa, Afyon, Muğla, Konya, Kayseri, Erzincan, Kilis; Akdeniz'de Lefkoşe, Hanya; bugünkü Arap coğrafyasında Halep, Musul, Kerkük, Tebriz, Bağdat, Trablusşam, Kudüs, Medine, Mekke; Afrika'da Kahire, Cezayir, Tunus başta olmak üzere, pek çok şehirde Mevlevîhaneler tesis edilmiştir.

Âdâb ve erkânı ile sistemli bir kuruluş olan Mevlevîlik, sözü edilen merkezi yerleşim birimlerinde, özellikle de şehirlerde yerleşmiştir. İlk zamanlarda rastlanılan Mevlevî köyleri zaman içinde yok olmuş; 17.yüzyılda

İstanbul Mevlevîliğinin etkin olarak kamuoyuna yönelmesi ve daha çok padişah, yönetici kesiminin katılması ile Mevlevîlik, daha şehirli bir tarikat halini almıştır.

Şehirli bir tarikat niteliğiyle yönetim tarafından himaye ve destek gören Mevlevîlik, Osmanlı Devleti'nin güçlenmesine paralel olarak büyümüştür. Mevlevî kültürünün gelişip, yayılmasına kendileri de Mevlevî olan başta, I. Ahmed, III. Selim, II. Mahmud, Mehmed Reşad, Abdülaziz olmak üzere; saray, padişah ve devlet büyüklerinin katkısı büyüktür. Şiir, musiki ve sanatın bütün şubelerini bünyesinde toplayan bir tarikat olan Mevlevîliğe, zaten çoğu şâir, musikişinas veya sanatsever olan padişahların tepkisiz kalmaları imkansızdır. Bu sayede devlet büyüklerinin de itibarını kazanan Mevlevîlik, güçlenmiş ve dönem içinde ses getiren kuruluşlar olarak tarihteki yerini almıştır.

Bu kuruluşlar, siyasî ve sosyal hayat içinde güzel sanatların bütün şubelerini kucaklamış ve özellikle Mevlevîhane çevresinde bir güzel sanatlar ekolü oluşmasına yol açmışlardır. Güzel sanatlarla çok ilişkili bir tarikat olan Mevlevîlik, sûfîlerin Tanrı'ya ulaşmak için kabul ettikleri zikir, riyazat, dünyayı terk etme gibi esasları kabul etmemiş; bilakis herkesin bir işle uğraşmasını, elinin emeği ile geçinmesini telkin etmiştir. Boş durmanın yasak edildiği Mevlevîhanelerde dervişler, Tanrı'ya ulaşmak için aşk ve cezbe yolunu tutmuş; Tanrı'ya anlayış ve duyuş yoluyla varılabileceğini benimsemişlerdir. Bu yüzden de cezbeyi meydana getiren başlıca unsurlardan olan, güzel sanat dallarından müzik ve raks, tarikatın vazgeçilmez unsuru olmuştur.

İslâm dünyasında din ile müziği bağdaştıran ve ibadette müziğe yer veren ilk tarikat Mevlevîlik'tir. Mevlevî musikisinin asıl merkezi İstanbul ve İstanbul Mevlevîhaneleridir. Mevlevî musikisi, Mevlevî şiiri gibi, klâsik bir mahiyette gelişmiştir. Klâsik Türk musikisi Mevlevîler sayesinde doğmuştur, denilebilir. Anadolu'da klâsik musiki ve şiir açısından ilk kilometre taşları Mevlânâ ve oğlu Sultan Veled'tir. Klâsik Türk musikisinde yetişen musikişinaslar İstanbul Mevlevîhanelerinden, özellikle de Yenikapı Mevlevîhanesi'nden yetişmişlerdir. Mevlevî musikisinin, başlıca formu olan Mevlevî ayinleri, Türk musiki tarihinin en sanatlı eserleridir. 18.yüzyıl ve bilhassa 19.yüzyılda pek çok ayin bestelenmiştir. Bu yüzyıllarda bestelenen toplam ayin sayısı 41'dir. 18 ve 19.yüzyıllarda Mevlevî müziği de, İstanbul merkez olmak üzere, şehir hayatı ile birlikte altın çağını yaşamıştır.

Mevlevîlikte musiki ve şiirin çok önemli olmasının sebebi, zikir meclislerinin bunu tahrik ve teşvik etmesidir. Mevlevîhanelerde okunan İlahilerin bir bestesi ve bir de güftesi vardır ve bütün İlahilerin hem güftesi, hem bestesi tekke orijinlidir. Bütün tarikatlarda zikir vardır. Bu zikir, metin (şiir) ve metne (şiire) dayalı musiki ile yapılır. Mevlevîlikte şiir ve besteler iyi işlenmiş ve mükemmele ulaşma çizgisindedir. Öyle ki, folklorik kültür kademeleri aşılmış ve daha üst bir seviye olan estetik anlatım aşamasına ulaşılmıştır.

Çeşitli yerlerde kurulan Mevlevîhanelerde yetişen sanatkârlar, kültürel hayatta bir birliktelik sağlamış, sanat ve tasavvuf kültürünün gelişip yayılmasında etkili olmuşlardır. Mevlevîhaneler, zengin kütüphanelere sahip olup, âdeta bir akademi fonksiyonunu da üstlenmişlerdir. Mevlevîhanelerde

oluşturulan bu kitaplıklar, bir Mevlevîhane kültürünü de beraberinde getirmiştir. Burada oluşan edebî muhit, sosyal hayatla etkileşime giren, dışa açık bir muhittir. Bu etkileşim sayesinde tarikata intisap eden kişiler, kendilerine uygun psikolojik ortamı Mevlevî tekkelerinde bulmuş; bu doğrultuda ferdin ruhsal eğitimine büyük önem verilmiş; böylece Mevlevîler, tekkelerde kabiliyetleri ölçüsünde eğitilmiş ve güzel sanatların hemen her şubesinde ilerlemişlerdir. Bu anlamda, Türk tarihi içinde yer alan sanatkârlar arasında, güzel sanatların bütün şubeleri ile ilgilenen Mevlevî sanatçıların büyük bir yeri ve önemi vardır.

"Şiir-musiki-semâ" temeli üzerine kurulan Mevlevîlik, toplam 330 şâir, 96 musikişinas, 91 hattat, 32 ressam yetiştirmiş; mimarî alanda da 15 âsitâne, 112 zâviye kurdurmuştur.

Kurulan bu Mevlevîhaneler kültürün oluşturulması, işlenmesi, korunması, yaygınlaştırılması ve sürekliliğinde aktif birer rol üstlenmişlerdir. Şâir yetiştirmede etkin olan Mevlevîhaneler şunlardır: Konya, İstanbul / Galata, İstanbul / Yenikapı, İstanbul / Kasımpaşa, Afyon, Kütahya, Manisa, Bursa, Gelibolu, Denizli, Lefkoşe, Kahire, Saraybosna, Selanik, Şam.

Mevlevî kültürü içinde şâirlere çok büyük değer verilmiş; dergâhlar bu anlayışla çok sayıda şâir yetiştirmişlerdir. Mevlevî şâirlerin kendi içlerinde, yüzyıllara göre sayısı ve oranı şöyledir: 13.yüzyılda 3 şâir (% 0,90), 14.yüzyılda 11 şâir (% 3,33), 15.yüzyılda 12 şâir (% 3,63), 16.yüzyılda 65 (% 19,69), 17.yüzyılda 97 (% 29,39), 18.yüzyılda 69 şâir (% 20,90), 19.-20.yüzyılda 66 (% 20), yaşadığı yüzyıl tespit edilemeyen 7(% 2,12) şâir yetişmiştir. Görüleceği üzere en çok şâir, Osmanlının altın devri olan 17.yüzyılda yetişmiştir. 16. 18. 19. ve 20.yüzyıllarda da bir hayli şâir yetişmiştir. Çalışmada tespit edilen toplam 330 şâirle, Mevlevî şâirlerin sayısının Osmanlı şehirlerinin büyümesine paralel bir gelişme gösterdiği görülmüştür.

Konya ve İstanbul, Konya Mevlânâ Dergâhı toplam 69 şâir; İstanbul Mevlevîhaneleri toplam 65 şâir (Galata 32, Yenikapı 16) olmak üzere, en çok şâir yetiştiren şehirler olmuşlardır. Bunu sırasıyla, Afyon, Edirne, Şam, Bursa, Gelibolu ve Kütahya izlemiştir.

Galata Mevlevîhanesi daha çok şâir yetiştirmede ön plana çıkarken, Yenikapı Mevlevîhanesi daha çok musikişinas yetiştirmede ön plana çıkmıştır. Örneğin; Galata Mevlevîhanesi'nde yetişen şâirler; Esrar Dede, Cevrî, 'Aynî, Adlî, Arzî, Dânişî, Fasîh, Fâzıl, Fennî, Ganem, Hâfız, Hâlis / İsmail, Hemdemî, Hulûsî, İlhamî, Leyla Hanım, Lisânî, Meyyâl, Mezâkî, Nâyî Osman, Neyyir, Sadık, Sâfî, Samî, Sırrî, Şânî, Şekib, Şeydâ, Şeydâ, Tâlibî, Uzletî, Üveysî gibi. Yenikapı Mevlevîhanesi'nde ise, Itrî, İsmail Dede, Künhî, Abdulbakî Nâsır, Nutkî Ali gibi büyük musikişinaslar yetişmiştir.

Afyon 24, Edirne 13, Şam ve Bursa 8, Gelibolu ve Kütahya 6, Selanik ve Lefkoşe 5, Kahire ve Muğla Mevlevîhaneleri 4 şâir yetiştirmiştir. Saraybosna, Denizli 3 şâir; Manisa ve Belgrat 2 şâir; Tokat, Halep, Burdur, Aydın, İzmir, Ermenek, Peçoy, Antakya, Antalya Mevlevîhaneleri birer şâir yetiştirmişlerdir.

Sözü edilen Mevlevîhanelerde yetişen Mevlevî şâirlerin bir kısmı medreseden yetişmedir. Şöyle ki; incelemeye alınan 280 şâirin, 63'ü

medrese eğitimi almıştır. Ancak büyük bir çoğunluk, tekkelerden yetişmedir. İncelemeye alınan 280 Mevlevî şâirden bilinen 135 tanesi tekkede eğitim görmüştür.

Mevlevî şâirlerden bazılarının devlet memuriyeti ile ilişkisi olmuştur. Çalışmaya dahil olan Mevlevî şâirlerden, 60'ı devlet memuriyetinde çalışmıştır. Bunlar, kaymakam, padişah, muhasebeci, müderris, kadı, musahip, kâtip, asker gibi çeşitli mesleklerde bulunmuşlardır. Bunlardan bir kısmı, doğrudan tarikata intisap etmiş; herhangi bir memuriyette çalışmamıştır. Yapılan incelemede 125 Mevlevî şâirinin doğrudan tarikata intisap ettiği, başka bir devlet memuriyetinde çalışmadığı tespit edilmiştir.

Mevlevî şâirleri içinde bazılarının önceden başka tarikata mensupken, sonradan Mevlevî olduğu görülmüştür. Yapılan incelemede 14 Mevlevî şâirin (Esîf, Fennî Mehemmed, Nehcî, Bekâyî, Za'fi, Aşkî, Kâmilî, Uzletî, Sabuhî, Hayâtî, Şeydâ, Bahtî, Adlî, Kârî Ahmed), başka tarikatlara bağlı olup, sonradan Mevlevî tarikatına intisap ettikleri saptanmıştır. Ayrıca, bazı Mevlevî olduğu iddia edilen şâirlerin, (Niyazî, Zamirî, Ruhî, Kâmilî, Dervişî, Nahîfî) Mevlevî değil, Mevlevî muhibbi olabileceği üzerinde durulmuştur.

Çalışmada incelenilen 280 Mevlevî şâirin, bilinen yarıya yakını bizzat şeyhlik görevinde bulunmuştur. Arapça ve Farsça'yı son derece iyi bilen Mevlevî şeyh ve şâirlerinin şiirlerinde, Fars Edebiyatı'nın derin bir etkisi vardır. Bu sebeple de Mevlevîlik, şiir ve müziği ile daha çok, aydın zümre arasında yayılmış ve Mevlânâ'dan itibaren Farsça ve aruzla şiir söylemek Mevlevîhanelerde bir gelenek haline gelmiştir. Mevlevî şâirler, az olmakla birlikte hece ile de şiirler yazmışlardır. Hece ile yazan şâirler şunlardır: Adem, Adlî, Itrî, İlhamî, Hammamizâde İsmail, Musa Şem'î, Şeyh Galip, Nahifî, Şâhidî, Muhyî.

Mevlevî şâirlerin şiirlerinde, Farsça'nın yanı sıra Türkçe ve Türk kültürü hâkimdir. Mevlevî şâirleri Mevlânâ'dan sonra, gelenekte olduğu için tasavvuf ağırlıklı, Farsça şiirler de söylemişler fakat daha çok, Türkçe ile şiir söylemeye önem vermişler ve çoğu Türkçe olan şiirler ile hacimli divanlar oluşturmuşlardır. Çalışmada incelenilen 13.yüzyıldan, Tanzimat'a kadar yetişen Mevlevî şâirlerden, Farsça Divan sahibi olanların sayısı 5, Türkçe Divan sahibi olanların sayısı 69'dur. Bir Divan oluşturmayıp, Farsça şiir yazdığı bilinen Mevlevî şâirlerin sayısı 58, Türkçe şiir yazdığı bilinen şâirlerin sayısı ise 125'tir. Mevlevî şâirlerden Divan ya da Divançe sahibi olmayanlar da, Divan Edebiyatı çerçevesinde dikkate değer eserler vermişlerdir.

Mevlevî şâirlerin hemen hepsinin Mevlevîhane ortamında yetiştiği, hayatının bir döneminde şeyhlik yaptığı, çoğunun "Divan" ya da "Divançe"sinin olduğu malumdur. Mevlevî şâirlerin hemen hepsi, Türkçe ve Farsça olarak pek çok şiir kaleme almışlardır. Bunlardan bir çoğu kaybolmuş olmasına rağmen, kaynaklarda bulunanlar, Divan Edebiyatı için önemli örneklerdir.

Mevlevî şeyhleri ve Mevlevî şâirlerce Mevlevîhanelerde oluşturulan edebî muhitte, Mesnevî ve Divan-ı Kebîr gibi şiir sanatının önemli eserlerinden şerhler yapmak, şiirden anlamak ve belâgatın inceliklerine vâkıf olmak âdeta şart gibidir. Şeyh-şâirler sayesinde, şiir sohbetleri yapılan Mevlevîhanelerde oluşan edebî muhitte yetişen Mevlevî şâirler, kendilerini

yetiştiren şeyhleri vefat ettiğinde, onların yerine şeyh olmuşlar, böylece bu edebî muhiti dağılmaksızın yaşatmışlardır.

Mevlevî edebî muhiti içinde, Mevlânâ'nın eserleri, özellikle de Mesnevî, mukaddes kitap saygınlığında Kur'an'ın özü olarak kabul edilmiş ve Mevlevî Edebiyatı'nın temel kaynakları olarak daima, kabul görmüştür. Mesnevî, Mevlevîhanelerde en çok okunan kitap olmuş ve bütün anlam alanlarına dikkat çekmek; daha anlaşılır kılmak için, Anadolu'da ve Anadolu dışında, Mesnevî'ye pek çok tercüme ve şerhler yazılmıştır.

İşlenmiş bir kültürü olan Mevlevîliğin, edebiyata yansımış kavramları vardır. Bu kavramları Divan Edebiyatı'na kazandıran Mevlevî şâirleri, gelenekte hazır olarak buldukları malzemeye, bu işlenmiş kültürün de malzemesini katarak, bir Mevlevî Edebiyatı vücuda getirmişlerdir. Mevlevî Edebiyatı sadece, Mesnevî tercüme ve şerhlerinden ibaret değildir. Tekke dışında tasavvufî şiirler yazan Divan şâirleri gibi Mevlevî şâirleri de, tasavvufî karakter taşımayan manzumeler kaleme almışlardır. Bu manzumeler de, fevkalade işlenmiş, olgun manzume örnekleridir.

Divan şiirinin kurulup, gelişmesinde Mevlevîlerin etkisi önemlidir. Mevlânâ ve Sultan Veled, Anadolu'da Divan şiirinin ilk mahsullerini vermeleri ile, Divan şiirinin doğuşuna etki etmiş ve bu etki neticesinde Mevlevî ve Divan şiiri, yüzyıllar boyu birbiri içinde gelişmiştir. Mevlânâ'nın Divan-ı Kebîr'i ve Mesnevî'si Anadolu'da Divan şiirinin doğmasına ve gelişmesine birebir katkıda bulunmuştur.

Divan şiirinin tasavvufla zenginleşmesinde, Mevlânâ'nın, Mevlevî şâirlerinin ve Mevlevî edebî muhitinin büyük bir tesiri olmuştur. Divan şâirleri, diğer tarikat mensuplarından ziyade, Mevlevî şâirlerinden ve Mevlevîhane muhitinden etkilenerek, şiirlerinde tasavvufu aslî unsurlardan biri haline getirmişlerdir. Divan şâirleri gelenek çerçevesinde yazarken, Mevlevî şiirinin zarif, zengin ve işlenmiş malzemesini kullanmış; doğrudan ya da dolaylı olarak Mevlevî kültürünü şiirlerine katmışlardır.

Mevlevî olan ya da olmayan Divan şâirleri eserlerinde, Mevlânâ'dan ve Mevlevîlik kültüründen izler taşıyan manzumeler kaleme almışlardır. Şâirlerin imaj dünyasında, benzetilen ve benzeyen gibi unsurlar olarak, Mevlevîlikle ilgili kavramlara sık sık yer almıştır. Ayrıca pek çok şâirde Mevlânâ ve Şems-i Tebrizî bağlılığı görülmüş; şiirlerde çeşitli vesilelerle Mevlânâ'nın kerametleri ve hayatının menkıbevî yönlerine telmih ve atıflar yapılmıştır. Mesnevî ve Mevlânâ silsilesine duyulan sevgi ve saygı da her fırsatta konu edilmiştir.

Mevlevî şâirleri sayesinde, Mevlevî kültürünün işlenmiş ve incelmiş estetik malzemesi Divan şiirine girmiş ve böylece Divan Edebiyatı'nda bir Mevlevî ekolü oluşmuştur. Mevlevîhaneler, Farsça öğrenimi için en önemli mekânlar olarak, Divan şâirlerini de bu mekânlara çekmiş, böylelikle Mevlevî şâiri ve Divan şâiri aynı mekânda, aynı edebî havayı solumuş ve müşterek bir edebî kültür birikimi vücuda getirmişlerdir. Bu sayede, Mevlevî şâirler, Divan şiiri ve Mevlevîlik gibi, 2 kültürel kaynaktan beslenme imkanı elde etmişlerdir. Her biri birer usta Divan şâiri olan Mevlevî şâirler, Divan Edebiyatı'nın hemen her vadisinde şiir söylemiş, Mevlevîlik kültürü etkisindeki şiirlerle divanlar oluşturmuşlardır. Duygu, düşünce, hayal dünyası bakımından nitelikli, zarif ve

işlenmiş bir edebî birikim oluşturan Mevlevîler, Mevlevîliğin âdâb, erkân, an'ane ve terim özellikleri ile Divan şiirinin hayal dünyasını genişletmişlerdir.

Tespit edilen 280 Mevlevî şâirinin edebî şahsiyetleri incelendiğinde, hemen hepsinin aruzu düzgün kullanabildiği, dile hakim olduğu, Divan şiirinin kelime, mazmun ve edebî sanatlarını ustalıkla ya da iyi seviyede yansıtabildikleri görülmüştür. Mevlevî şâirler zarif ve süslü üslûpları ile, zevk açısından incelmişler; ince, nazik hayaller ihtiva eden manzumeler kaleme almışlardır. Şâirlerin imaj dünyası, kullandıkları benzetmeler, Mevlevîlikle ilgili kavramlar Divan şiirinin muhteva açısından zenginleşmesini sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde toplumun her kesimi ile sıkı bir ilişki içinde bulunan Mevlevîlik ve Mevlevîhaneler, Türk-İslâm ve Osmanlı kültürü ile bir bütünlük teşkil etmişlerdir. 13.yüzyılda kurulan ve 1925 yılında tekkelerin kapatılmasına kadar fonksiyonunu sürdüren Mevlevîlik, güzel sanatlarla çok ilişkili bir tarikat olarak, yüzyıllar boyu Osmanlı toplumunda yaygın ve etkili olmuştur. Mevlânâ'nın büyük bir sûfî olması kadar, dünyaca meşhur bir şâir olması, musikiye ilgi duyması Mevlevîliğin bir ekol haline gelmesinde etkendir. Bu ekol tesir alanı içinde, toplam 350'ye yakın şâir, 100'e yakın musikişinas ve hattat yetiştirmiştir. Mevlevîliğin, Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü coğrafyada siyasî, sosyal ve edebî hayata etkisi şüphesiz büyük olmuştur.

Türk kültür ve edebiyat tarihinde kendisine pek çok taraftar toplayan, pek çok şâir ve musikişinası çatısı altında birleştiren Mevlevîlik, Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişmesine eş bir şekilde, geniş bir coğrafyaya yayılmış; bünyesinde bütün güzel sanatları barındırmış; bilhassa şâire ve şiire büyük önem veren anlayışıyla, Türk kültürüne doğrudan etkide bulunan sistemli bir kuruluş olarak tarihe mal olmuştur.

KAYNAKÇA

ABDULBÂKÎ NÂSIR DEDE
Tetkik u Tahkîk, Süleymaniye Ktp., Nafiz Paşa Kitaplığı, No : 1242 / 1.

ABDULBÂKÎ NÂSIR DEDE
Defter-i Dervişân-II, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Ktp. (İSAM), No: 18112.

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim
1997 **Kültürümüzden Esintiler**, Ankara.

ABİDİN PAŞA
1303 (1885) **Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf**, c.1-10, İstanbul.

ACUN, Hakkı
1992 "Manisa Mevlevîhanesi", **IX. Vakıf Haftası Kitabı**, Türk Vakıf Medeniyetinde Hz. Mevlânâ ve Mevlevîhanelerin Yeri ve Vakıf Eserlerde Yer Alan Türk-İslâm Sanatları Seminerleri, haz. İbrahim Ateş / Sadi Bayram / Mehmet Narince, 2-4 Aralık 1991, Ankara, s. 109- 111.

AÇIK, Nilgün
2000 "Fuzûlî'nin Hevâ'dan Gayrısı", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi** , İstanbul, S.2, s.183-190.

AÇIKGÖZ, Nâmık
1982 **Riyâzü'ş-Şu'arâ, Riyâzî Muhammed Efendi, (Metin-Dizin)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara:DTCF.

AÇIKGÖZ, Nâmık
1989 "Tezkirelere Göre 16. Asır Sonuna Kadar Türk Edebî Kültür Hayatı", **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal Ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler**, 21 - 25 Ağustos.1989, İstanbul, 157- 172.

AÇIKGÖZ, Nâmık
1988 "16. Asır Sonuna Kadar Divan Şâirleri- Batı Anadolu Şâirleri ve Denizlili Şâirler-", **1. Merkez Efendi Sempozyumu,** 27-29 Haziran 1988, Denizli, s. 111-129.

Ahmed Eflâkî
1973 **Âriflerin Menkıbeleri**, çev.Tahsin Yazıcı. İstanbul.

AK, Çoşkun
1982 **Bağdatlı Ruhi, Hayatı, Sanatı, Eseri ve Bütün Şiirlerinin İncelenmesi,** Yayımlanmamış Doçentlik Tezi, Erzurum : Atatürk Üniv.

AKAR, Metin
2000 "Osmanlılarda Yesevîlik", **Yesevîlik Bilgisi**, haz. Cemâl Kurnaz / Mustafa Tatçı, Ankara, s. 471- 475.

AKAR, Metin
1987 **Manzum Mi'râcnâmeler**, Ankara.

AKARLI, Engin
1986 **Osmanlı ve Avrupa'da Çağdaş Kültürün Oluşumu**, İstanbul.

AKSOY, Fatma Yaşar
1997 Ayıntablı 'Aynî Efendi: Hayatı, Eserleri, Türkçe Divân, Farsça Divân ve Saki-nâme, Tenkidli Metin, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniv.

AKYÜREK, A. Remzi
1937 **Mevlânâ'nın Yedi Öğüdü**, İstanbul.

ALASYA, H. Fikret
1987 "Lefkoşe Mevlevî Tekkesi", **1. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi**, 3-5 Mayıs 1987, Konya: S.Ü., s. 99- 107.

Ali Emirî Efendi
Esâmî-i Şu'arâ-yı Âmid, Millî Ktp., Mikrofilm, No: MFA 1296.

ALTUN, Kudret
1997 **Mucîb Tezkiresi**, Ankara.

ALTUNEL, Melek
1995 **Neyyîr Abdülhalim Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divân'ının Tenkidli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: S.Ü.

ARAS, N. Kemal
1986 **Esrar Dede'nin Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyyesi,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara : A.Ü.

ARAZ, Nezihe
1988 "Çağdaş Kavramlar Işığında Semâ", **1. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi**, 3-5 Mayıs 1987, Konya: S.Ü., s. 233- 241.

ARBAŞ, Hamit
1998 "Mevlevî Sanatçılar" mad., **Osmanlı Kitabı**, c. 11, Ankara,
s.93- 99.

ARI, Ahmet
1995 **Sâkıb Mustafa Dede, Hayatı- Eserleri- Edebî Kişiliği ve Divan'ının Tenkidli Metni**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya : S.Ü.

ARI, Ahmet
2000 "Sâkıb Mustafa Dede'nin Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği", **Kütahyalı Şâirler Sempozyumu-I**, Kütahya, s. 212-225.

ARSLAN, Mehmed
1994 **Mehmed Sirâceddin, Mecma'-ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ**, Sivas.

ATASOY, Cahit
1984 "Eyüp'te Yaşamış Olan Zekaî Dede ve Hüseyin Fahreddin Dede Gibi İki Büyük Bestekârın Türk Musiki

Tarihindeki Yeri", **1. Eyüp Sultan Sempozyumu-Tebliğler**, İstanbul.

ATEŞ, Ahmed
1979 "Mesnevî" mad., **MEB İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, c.8, s. 127-133.

ATEŞ, İbrahim
1992 "Hz. Mevlânâ Dergâhı İle İlgili Vakıf Ve Vakfiyeler", **IX.Vakıf Haftası Kitabı**, Türk Vakıf Medeniyetinde Hz. Mevlânâ Ve Mevlevîhânelerin Yeri ve Vakıf Eserlerde Yer Alan Türk-İslâm Sanatları Seminerleri, haz. İbrahim Ateş / Sadi Bayram / Mehmet Narince, 2-4 Aralık 1991, Ankara, s. 29- 56.

AYAN, Gönül
1992 "Mesnevî ve Kısa Hikâyecilik", **5. Millî Mevlânâ Kongresi**, 3-4 Mayıs 1991, Konya: S.Ü., s. 57-62.

AYAN, Hüseyin
1981 **Cevrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni,** Erzurum.

AYAN, Hüseyin
1982 "Mevlevî Şâirleri", **Türk Dili Dergisi**, Ankara. S. 492, s.456-460.

AYAN, Hüseyin
1997 "Sefîne-i Nefise-i Mevlevîyân'a Göre Mevlevîlik", **8. Millî Mevlânâ Kongresi**, 6-7 Mayıs 1996, Konya: S.Ü., s. 37-42.

AYAN, Hüseyin
1987 "Semâ Hakkında Bir Eser : Birrî Mehmd Dede'in Bülbüliyyesi", **2. Millî Mevlânâ Kongresi**, 3-5 Mayıs, 1986, Konya: S.Ü., s. 207-216.

AYAN, Hüseyin
1986 "On Sekiz Beyte İki Türlü Bakış", **1. Millî Mevlânâ Kongresi**, 3-5 Mayıs 1985, Konya: S.Ü., s. 325- 330.

AYDEMİR, Semra
1990 **Dede Ömer Rûşenî, Hayatı, Eserleri ve Divân'ının Tenkidli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: S.Ü.

Aynî Hasan (Antepli),
1258 **Divân**, İstanbul.

AYPAY, A. İrfan
1992 **Nahifî Süleyman Efendi, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divân'ının Tenkidli Metni**, c.1-2, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya: S. Ü.

AYVANSARAYÎ, Hâfız Hüseyin
1864-1865 **Hadikatü'-l Cevâmi**, haz. Ali Sâtı, c.1-2, İstanbul.

AYVAZOĞLU, Beşir
1996 **Aşk Estetiği / İslâm Sanatlarının Estetiği Üzerine**, İstanbul.

AYVAZOĞLU, Beşir
1995 **Geleneğin Direnişi,** İstanbul.
AYVERDİ, Ekrem Hakkı
1953 **Fatih Devri Mimarî Eserler**, İstanbul.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı
1982 **Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri**, c.4, İstanbul.
AYVERDİ, Ekrem Hakkı
1982 **Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri- Yugoslavya**, c.2-3, İstanbul.
BABINGER, F.
1982 **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev. Coşkun Üçok. Ankara.
BANARLI, Nihat S.
1987 **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul.
BARKAN, Ömer Lütfî
1942 Kolonizatör Türk Dervişleri, **Vakıflar Dergisi**, c.2., s.Giriş.
BAYAR, Muharrem
1996 "Bolvadin Mevlevîhanesi ve Pendarî Kârî Ahmed Dede, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi, Konya: S.Ü., S.2, s. 225- 232.
BAYAT, A. Haydar
1990 "Hüsn-i Hat San'atında Mevlevîlik ve Mevlevîler", **4. Millî Mevlânâ Kongresi**, 12-13 Aralık 1989, Konya:S.Ü., s. 81- 96.
BAYKAL, Özgül
1964 "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Hayvan Hikâye ve Motifleri", **Şarkiyat Mecmuası**-V, Ankara, s. 23-25.
BEYTUR, Midhat Bahari
1967 **İbrahim Şâhidî, Gülşen-i Tevhid**, İstanbul.
BEYTUR, Midhat Bahari
1965 **Mesnevî Gözüyle Mevlânâ Şiirleri ve Aşk Felsefesi**, İstanbul.
BEYTUR, Midhat Baharî
1989-1990 **Mevlânâ, Divân-ı Kebîr'den Seçme Şiirler**, c.1-2, İstanbul.
BIYIK, Melek
1996 **Abdulbâki Nâsır Dede Divânı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul : M. Ü.
BİNARK, İsmet vd.
1974 **Mevlânâ Bibliyografyası**, c.1-2, Ankara.
BÜYÜKAKSOY, Kâzım
1968 **Mesnevî Hatıraları,** İstanbul.
CAN, Şefik
1997 **Mevlânâ, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri,** İstanbul.

CAN, Şefik
1991 **Mevlânâ'nın Rubâîleri**, Ankara.

Can, Kerametli
1977 **Galata Mevlevîhanesi Divan Edebiyatı Müzesi**, İstanbul.

CANIM, Rıdvan
1995 **Edirne Şâirleri**, Ankara.

CANIM, Rıdvan
1991 **Lâtifî, Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-nüzemâ**, (İnceleme-Metin), Basılmamış Doktora Tezi Erzurum: Atatürk. Üniv.

CEYHAN, Adem
1990 **Enisî Receb Dede, Hayatı, Eserleri, Divânı,** Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: M.Ü.

CEYLAN, Semih
2001 **Hadislerle Tasavvuf ve Mevlevî Erkânı**, İstanbul.

CUNBUR, Müjgan
1982 **Gelibolulu Mustafa Âlî, Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları, Menâkıb-ı Hünerverân**, Ankara.

ÇAĞATAY, Neşet
1983 "Mevlânâ'nın Yazı Dili Niçin Farsça'dır?", **TTK Belleten**, XLVII / 185, s. 37-46.

ÇAĞLİİŞLEK, Aynur
1991 **Yahya Nazîm Divân'ı-II,** Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniv.

ÇAĞMAN, Filiz / Zeren TANINDI
Tarihsiz **Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri**, İstanbul.

ÇAKIR, Müjgan
1998 **Nâyî Osman Dede, Hayatı, Sanatı, Eserleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: M. Ü.

ÇAPAN(Aynagöz), Pervin
1999 **Mustafa Safayî Efendi, Tezkire-i Safâyî, İnceleme-Metin-İndeks**, Ankara, 1999.(Atatürk Kültür Merkezi'ne basılmak üzere gönderilen nüsha kullanılmıştır.) Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1988, Elazığ: F. Ü.

ÇAYIRDAĞ, Mehmet
1996 "Kayseri Mevlevîhanesi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi, Konya: S.Ü., S.2, s. 91-96.

ÇELEBİ, Asâf Halet
1957 **Mevlânâ ve Mevlevîlik**, İstanbul.

ÇELEBİ, Asâf Halet
1939 **Mevlânâ, Rubâîler**, (2.baskı: 1955), İstanbul.

ÇELEBİOĞLU, Amil
1967- 1969 **Mesnevî-i Şerif ve Sadeleştirilmiş Manzum Nahifî Tercümesi,** c. 1-3, İstanbul.

ÇELEBİOĞLU, Amil
1987 "Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevî'nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler, **2. Millî Mevlânâ Kongresi**, 3-5 Mayıs 1986, Konya: S.Ü., s. 5- 22.

ÇELEBİOĞLU, Amil
1978 "13-15. Yüzyıl Mesnevîlerinde Mevlânâ Tesiri", **Mevlânâ**, haz. Feyzi Halıcı, Konya, s. 99- 125.

ÇELEBİOĞLU, Amil
1999 **Türk Edebiyatı'nda Mesnevî (15.yy'a Kadar)**, İstanbul.

ÇIPAN, Mustafa
1991 **Fasîh Ahmed Dede, Hayatı- Edebî Kişiliği- Eserleri ve Divân'ının Tenkidli Metni,** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya : S.Ü.

ÇIPAN, Mustafa
1996 "Konya, Mevlânâ Müzesi Hazîne-i Evrâk Arşivi'ndeki Belgelere Göre Muğla Mevlevîhânesi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** 2. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi, Konya: S.Ü., S.2, s. 233- 250.

ÇIPAN, Mustafa
1986 **Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede, Hayatı- Şahsiyeti- Eserleri**, Konya.

ÇIPAN, Mustafa
1985 **İbrahim Şâhidî-Hayatı- Edebî Şahsiyeti-Eserleri-Divân ve Gülşen-i Vahdet (Tenkidli Metin)**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: G. Ü.

ÇIPAN, Mustafa
1993 "Mevlevîlik Yolunda Fasîh Ahmed Dede", **6. Millî Mevlânâ Kongresi**, 24-25 Mayıs 1992, Konya : S.Ü., s. 119-130.

ÇIPAN, Mustafa
1994 " Mevlevî Şeyhlerinden Dîvâne Mehmed Çelebi", **7. Millî Mevlânâ Kongresi**, 3-4 Mayıs 1993 , Konya: S.Ü., s. 97-106.

ÇİZMECİ, Nejla
1992 **Afyon İli Meşhurları**, Basılmamış Lisans Tezi, Ankara : G.Ü.

DEMİREL, Ömer
1996 "Sivas Mevlevîhanesi ve Mevlevî Şeyhlerinin Sosyal Hayatlarına Dair Bazı Tespitler", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi, Konya: S.Ü., S.2, s.217-224.

DERDİYOK, Çetin
1988 **Cemâlî Divânı, İnceleme- Metin-Yüksek Lisans Tezi,** Adana: Çukurova Üniv.

DERMAN, Uğur
1974 "Mevlevîlikte Sanat", **Mevlânâ Güldestesi**, Ankara, s. 68-69.

DEVELLİOĞLU, Ferit
1993 **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Ankara.

DİRİÖZ, Meserret
1977 **Sâib'in Türkçe Şiirleri**, İstanbul.

DURU, M. Celâl
1952 **Tarihî Simalardan : Mevlevî**, İstanbul.

DURU, Necip Fazıl
1999 **Mevlevî Şâirlerin Şiirlerinde Mevlevîlik Unsurları**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: G. Ü.

DURU, Necip Fazıl
1994 **Sâbir Mehmed, Hayatı- Eserleri-Edebî Kişiliği ve Divân'ının Tenkidli Metni**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya : S. Ü.

ELGİN, Necati
1959 **İlhâmî Divânı**, Konya.

ENVER, Ali
1309 **Semâ'hâne-i Edeb**, İstanbul.

ERAYDIN, Selçuk
1994 **Fîhi Mâ-Fîh**, çev. A. Avni Konuk, İstanbul.

ERDEM, Sadık
1994 **Râmiz ve Adâb-ı Zurafâ'sı**, Ankara.

ERDEM, Sadık
1988 "Mehmed Sâlih Yümnî, Tezkire-i Şu'arâ-i Yümnî." **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Ağustos 1988, S.55, s. 85-112.

ERDEMİR, Avni
1998 **Anadolu Sahası Musikişinas Divan Şâirleri**. Ankara.

ERDOĞDU, Goncagül
1999 **Osmanlı Devleti'nde Mevlevî Tarikatı'nın Klâsik Öncesi Dönemi (13.-17. Yüzyıl)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara : H. Ü.

ERGUN, Sadettin Nüzhet.
Tarihsiz **Türk Şâirleri,** İstanbul.

ERGUN, S. Nüzhet.
1942- 1943 **Türk Musikisi Antolojisi**, İstanbul, 2 cilt.

ERKUL, Rasih
1992 **Birrî Mehmed Dede (Magnisalı) Hayatı- Edebî Kişiliği ve Divan'ının Tenkidli Metni**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya : S.Ü.

ERSOYLU, Halil
1987 "Türk Dilinde Mevlânâ ve Mevlevî Kelimeleri", **2. Millî Mevlânâ Kongresi**, 3-5 Mayıs 1986, Konya: S.Ü., s. 115-125.

ERÜNSAL, İsmail
Tarihsiz **Müneccimbaşı Tarihi / Müneccimbaşı Ahmed Dede**, İstanbul.

EYÜBOĞLU, İsmet Zeki
1998 **Bütün Yönleriyle Mevlânâ Celâleddin -Yaşamı- Felsefesi- Düşünceleri**, İstanbul.

FAROQHI, Suraıya
1997 **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam** (Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla), çev. Elif Kılıç, İstanbul.

Fatin Davud
1271 **Hâtimetü'l-Eş'âr**, İstanbul.

FEDAİ, Harid
1997 **Lefkoşe Mevlevîhanesi**, Ankara.

Feridun bin Ahmed-i Sipehsâlâr
1977 **Mevlânâ ve Etrafındakiler- Risâle**, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul.

FIĞLALI, Ethem Ruhi
1990 **Mevlânâ and Mevlevî Rituals**, Konya.

FİRÛZANFER, B.
1346 (1927) **Şerh-i Mesnevî**, Tahran.

GENÇ, İlhan
2000 **Esrar Dede, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye**, Ankara.

GENÇ, İlhan
1992 "Mevlevî Edebiyatı Üzerine Değerlendirmeler", **Ege Üniv., TDED Araş. Dergisi**, VII. İzmir, s. 129-143.

GENÇ, İlhan
2000 "Divân Edebiyatı'nda Bir Şiir Adası : Kıbrıs", **3. Uluslar Arası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi**, 13-17 Kasım 2000, KKTC., s. 163- 175.

GENÇOSMAN, Nuri
1988 **Mevlânâ'nın Rubaileri** I-II. İstanbul.

GIBB, E. J. Wilkinson
1999 **Osmanlı Şiir Tarihi**, çev. Ali Çavuşoğlu, Ankara.

GLASSEN, Erika
1996 "Trablusşam Mevlevîhanesi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi, Konya: S.Ü., S.2, s. 27-30.

GÖLPINARLI, Abdülbâki
1954 **Mevlânâ, Hayatı, Sanatı, Eserleri**, İstanbul.

GÖLPINARLI, Abdülbâki
1985 **Mevlânâ Celâleddin**, İstanbul.

GÖLPINARLI, Abdülbâki
1979 "Mevlevîlik" mad., **MEB İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, c.8, s. 164- 171.
GÖLPINARLI, Abdülbâki
1957- 1960 **Divân-ı Kebîr**, c.1-5, İstanbul.
GÖLPINARLI, Abdülbâki
1995 **Divân-ı Kebîr'den Seçmeler**, Ankara.
GÖLPINARLI, Abdülbâki
1931 **Melâmîlik ve Melâmîler**, Tıpkıbasım, İstanbul.
GÖLPINARLI, Abdülbâki
1974 **Mesnevî ve Şerhi**, c.1-6, İstanbul.
GÖLPINARLI, Abdülbâki
1983 **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik**, İstanbul.
GÖLPINARLI, Abdülbâki
1963 **Mevlevî Âdâb ve Erkânı**, İstanbul.
GÖLPINARLI, Abdülbâki
1969 **Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler**, İstanbul.
GÖLPINARLI, Abdülbâki
1975 **Mevlânâ Müzesi Yazmalar Katoloğu,** c.1-2, Ankara.
GÖLPINARLI, Abdülbâki
1945 **Mevlânâ'dan Seçme Rubâîler**, İstanbul.
GÖLPINARLI, Abdülbâki
1964 **Mevlânâ Celâleddin. Rubâiler**, İstanbul.
GÖLPINARLI, Abdülbâki
1963 **Mevlânâ Celâleddin, Mektuplar**, İstanbul.
GÖLPINARLI, Abdülbâki
1976 **Sultan Veled, İbtidânâme**, Ankara.
GÖLPINARLI, Abdülbâki
1967-1972 **Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu,** Ankara.
GÖLPINARLI, Abdülbâki
1959 **Fihî Mâ-Fîh**, İstanbul.
GÖLPINARLI, Abdülbâki
1972 **Fihî Mâ-Fîh ve Mecâlis-i Seb'âdan Seçmeler**, İstanbul.
GÖLPINARLI, Abdülbâki
1965 **Mevlânâ Celâleddin, Mecâlis-i Seb'a-Yedi Meclis**, Konya.
GÖLPINARLI, Abdülbâki
1977 **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İstanbul.
GÖNÇER, Süleyman
1991 **Afyon İli Tarihi**, c.1-2, İstanbul.
GÖYÜNÇ, Nejat
1987 "Mevlânâ Müzesi Arşivi", **2. Millî Mevlânâ Kongresi,** 3-5 Mayıs 1986, Konya: S.Ü., s. 101- 109.
GÖYÜNÇ, Nejat
1997 "Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'nin Önemi Hakkında", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, II. Milletlerarası Osmanlı

Devleti'nde Mevlevîhanler Kongresi, Konya: S.Ü., S.2, s. 25- 26.

GÖYÜNÇ, Nejat
1992 "Sivas Mevlevîhanesi", **IX. Vakıf Haftası Kitabı**, Türk Vakıf Medeniyetinde Hz. Mevlânâ ve Mevlevîhanelerin Yeri ve Vakıf Eserlerde Yer Alan Türk-İslâm Sanatları Seminerleri, haz. İbrahim Ateş / Sadi Bayram / Mehmet Narince, Ankara, s. 83- 88.

GÖYÜNÇ, Nejat
1991 "Mevlevîlik ve Sosyal Hayat", **II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi**, 3-5 Mayıs 1990, Konya : S.Ü., s. 95-102.

GÜLCAN, Ali
1976 **Karaman Mevlevîhanesi, Mevlevîlik ve Karamanlı Mevlevîler**, haz. Süleyman Köroğlu.

GÜMÜŞ, Nevin
1992 **Yahya Nazîm Divân'ı-I (İnceleme -Metin),** Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniv.

GÜNGÖR, Erol
1996 **İslâm Tasavvufunun Meseleleri**, İstanbul.

GÜNDÜZ, İrfan
1989 **Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri**, İstanbul.

GÜRBÜZ, Adnan
1996 "Amasya Mevlevîhanesi ve Vakıflar", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi, Konya: S.Ü., S.2, s. 287-292.

HAFIZ, Nimetullah
1977 "Yugoslavya'da Mevlevî Tekkeleri", **Mevlânâ**, haz. Feyzi Halıcı, Ankara, s. 173- 179.

HALICI, Feyzi
1978 Mevlânâ- Musiki ve Mevlevî Âyinleri". **Mevlânâ,** haz. Feyzi Halıcı, Konya, s. 135- 144.

HALICI, Hasan.
1973 **Amerika'da Mevlânâ Törenleri**, Ankara.

HANÇERLİOĞLU, Orhan
1993 **İslâm İnançları Sözlüğü**. İstanbul.

HİDAYETOĞLU, Selahattin
1996 **Nesîb Dede, Hayatı, Eserleri ve Divân'ının Tenkidli Metni**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya : S. Ü.

HOLBROOK, Victoria R.
1998 **Aşkın Okunmaz Kıyıları**, İstanbul.

HORATA, Osman
1998 **Esrâr Dede, Hayatı-Eserleri, Şiir Dünyası ve Dîvânı**. Ankara.

HORATA, Osman
1991 "15.Yüzyıl Şâirlerinden Cemâlî'nin Hayatı ve Eserleri", **Hacettepe Üniv., Edebiyat Fakültesi Dergisi**, c.VIII, S.1-2, s.70.

HORATA, Osman
1993 "Cemâlî'nin Hümâ vü Hümâyûn Mesnevîsi", **Marmara Üniv., Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi**, İstanbul. S.7, s. 281-306.

HUART, Clement
1978 **Mevlevîler Beldesi Konya**. çev. Nezih Uzel. İstanbul.

ILGAR, Yusuf
1992 **Afyonkarahisar'da Mevlevîlik**, İstanbul.

IŞIN, Ekrem
1995 "Mevlevîliğin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri ve Şey Galip", **Şeyh Galip Kitabı**, haz. Beşir Ayvazoğlu, İstanbul, s. 51-56.

IŞIN, Ekrem
1995 **İstanbul'da Gündelik Yaşam**, İstanbul.

IŞIN, Ekrem
1994 "Mevlevîlik" mad., **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul. c.5, s. 422- 430.

IŞIN, Ekrem
1994 "Beşiktaş Mevlevîhanesi" mad., **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, c.2, İstanbul.

IŞIN, Ekrem
1993 "Bahariye Mevlevîhanesi" mad., **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, c.1, s. 536- 540.

IŞIN, Ekrem
1994 "Tarikatlar" mad., **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, c.7, İstanbul.

IŞIN, Ekrem
1994 "Şeyh Galip" mad., **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul. c.7, s. 166- 167.

IŞIN, Ekrem
1994 "Yenikapı Mevlevîhanesi" mad., **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul. c.7, s. 479- 485.

IŞIN, Ekrem
1994 "Galata Mevlevîhanesi" mad., **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul. c.3, s. 362- 367.

İMAM GAZÂLÎ
Tarihsiz **Kimyâ-yı Saadet**, çev. Ali Arslan, İstanbul.

İMAM GAZÂLÎ
Tarihsiz **İhyâü' Ulûmi'd-Dîn Tercümesi**, çev. Ahmet Serdaroğlu, c. I-IV, İstanbul.

İMAMOĞLU, Ahmet Hilmi
1993 **Farsça- Türkçe Manzum Sözlükler ve Şâhidî'nin Sözlüğü**. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum : Atatürk Üniv.

İNAL, İ. E. Mahmud Kemal
1958 **Hoş Sadâ,** İstanbul.

İNAL, İ.E. Mahmud Kemal
1988 **Son Asır Türk Şâirleri**, c. 1-4, İstanbul.

İNALCIK, Halil
1973 **The Ottoman Empire**, London.

İNANÇER, Ömer Tuğrul
1994 "Mevlevî Musikisi ve Sema" mad., **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul. c. 5, s. 420-422.

İPEKÇİOĞLU, Fahriye
1988 **Türk Lehçeleri**. Diyarbakır.

İpekten, Hâluk
1996 **Divan Edebiyatında Edebî Muhitler**, İstanbul.

İPEKTEN, Hâluk
1974 **İsmetî Divânı**, Erzurum.

İPEKTEN, Hâluk
1991 **Şeyh Galip, Hayatı-Eserleri- Sanatı ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları**. Erzurum.

İPEKTEN, Halûk / Mustafa İSEN vd.
1988 **Tezkirelere Göre Dîvân Edebiyatı İsimler Sözlüğü**. Ankara.

İSEN, Mustafa
2000 "Osmanlı Kültür Coğrafyası İçinde Kıbrıs'ın Yeri ve Kıbrıslı Divân Şâirleri", **3. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi**, 13-17 Kasım 2000, KKTC., s. 155- 161.

İSEN, Mustafa
1994 **Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı**. Ankara.

İSEN, Mustafa
1997 "Tezkirelerin Işığında Divân Edebiyatına Bakışlar, Divan Şâirlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri", **Ötelerden Bir Ses**. Ankara, s. 209-220.

İSEN, Mustafa
1997 "Ankaralı Divân Şâirleri", **Ötelerden Bir Ses**, Ankara, s. 106-113.

İSEN, Mustafa
1997 "Osmanlılarda Şehir Ve Kültür", **Ötelerden Bir Ses**, Ankara, s. 77-94.

İSEN, Mustafa
1997 "Edebiyat Tarihimizde Bağdat", **Ötelerden Bir Ses**, Ankara, s. 114- 123.

İSEN, Mustafa ve A.Fuat BİLKAN
1997 **Sultan Şâirler**. Ankara.

İsmail Ankaravî
1996 **Minhâcu'l-Fukara ve Huccetü's-Semâ**, haz. Sadettin Ekinci, İstanbul.

İsmail Ankaravî
1286 (1869) **Şerh-i Mesnevî**, c. I-IV, İstanbul.

İsmail Beliğ
1999 **Nuhbetü'l-Âsâr li-zeyli Zübdeti'l-Eşâr**, haz. Abdulkerim Abdulkadiroğlu, (2. Baskı), Ankara.

İsmail Beliğ
1998 **Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefayât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân**, haz. Abdulkerim Abdulkadiroğlu, (Tıpkıbasım), Ankara.

İsmail Hakkı Bursevî
1306 **Rûhu'l-Beyân**, c. I-IV, İstanbul.

İZ, Mahir
1988 **Tasavvuf**, (3.baskı), İstanbul.

İZBUDAK, Veled Ç.
1942 **Mesnevî**, c.1-5, İstanbul.

KABAKLI, Ahmet
1991 **Mevlânâ**. İstanbul.

KABAKLI, Ahmet
1991 **Sohbetler-I, Mevlânâ / Yunus Emre / Fuzûlî / İbrahim Hakkı**. İstanbul.

Kafzâde Fâ'izî
Zübdetü'l-Eş'âr, 06 Mil. Ktp. Yz. / A.679.

KALKIŞIM, Muhsin
1994 **Şeyh Galip, Divân**. Ankara.

KAPLAN, Mahmut
1996 **Neşâtî Divanı**. İzmir.

KARA, Mustafa
2000 **Gönül Mektupları**, İstanbul.

KARA, Mustafa
1996 "Bursa Mevlevîhanesi ve Ahmed Cünûnî Dede Vakfiyesi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi, Konya: S.Ü., S.2, s. 155- 166.

KARA İsmail
1998 "Hanya Mevlevîhanesi ve Vakfiyyesi", II. Milletler Arası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya: S.Ü., S. 2, s. 293- 296.

KARA İsmail / Mustafa KUTLU
1986 "Mevlevîlik " mad., **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, İstanbul. c.6, s. 312-316.

KARABEY, Turgut vd.
1995 **Şeyh Galib- Şerh-i Cezîre-i Mesnevî**. Erzurum.

KARATAY, Edhem Fethmi
1961 **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu**, c.1-2, İstanbul.

KAYAALP, İsa
1991 I. Ahmed ve Divânı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniv.

KAYAOĞLU, İsmet
1987 "Mevlânâ'nın Moğol Yöneticileriyle Münasebetleri", **2. Millî Mevlânâ Kongresi**, 3-5 Mayıs 1986, Konya: S.Ü., s. 159-163.

Kenan Rıfâ'î
1973 **Şerhli Mesnevî-i Şerîf**. İstanbul.

KILIÇ, Filiz
1994 **Meşâirü'ş-Şu'arâ**, (İnceleme-Tenkitli Metin), Basılmamış Doktora Tezi. Ankara: G. Ü.

KILIÇ, Filiz
1998 **17. Yüzyıl Tezkirelerinde Şâir ve Eser Üzerine Değerlendirmeler**. Ankara.

KREISER, Klaus
1994 "Evliya Çelebi ve Başka Kaynaklara Göre Arap Aleminin Doğu'sundaki Büyük Şehirlerdeki Mevlevîhaneler" çev. Semih Tezcan, **Osmanlı Araştırmaları**, S. XIV, İstanbul.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir
1964 **Türk Edebiyatı Tarihi**. Ankara.

KOÇKUZU, Osman
1996 "Mesnevî'nin 6.Defterinde Peygamberimize ve Hadislerine Yapılan Başlıca Atıflar", **9. Millî Mevlânâ Kongresi**, 15-16 Aralık 1997, Konya: S.Ü., s. 31-44.

KONUK, A. Avni
1911 **Fihî Mâ-Fîh**, İstanbul.

KORUCUOĞLU, Nevin
1994 **Veled Çelebi İzbudak**. Ankara.

KÖPRÜLÜ, Fuat
1986 **Türk Edebiyatı Tarihi**. (4. Baskı), İstanbul.

KÖPRÜLÜ, Fuat
1976 **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**. (6.Baskı), İstanbul.

KÖPRÜLÜ, Fuat
1959 **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Ankara.

KÖSE, Nerin
1993 "Sarı Ana Türbesi ve Rodos Seferi", **Ege Üniv., Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, İzmir, c. VII., s. 145- 154.

KURNAZ, Cemâl
1995 **Muallim Nâci. Osmanlı Şâirleri**. İstanbul.

KURNAZ, Cemâl
1997 "Klâsik Türk Musikisi Bestekârlarında Hece İle Şiir Yazma Eğilimi", **Türküden Gazele, Halk Ve Divân Şiirinin Müşterekleri Üzerine Bir Deneme**, Ankara, s. 219-220.

KURNAZ, Cemâl / Mustafa TATÇI
2000 "Mehmed Es'ad Dede, Hayatı, Eserleri ve Şiirleri", **Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları)**, Agâh Sırrı Levend Hatıra Sayısı, Harvard Üniv. c.24, s.246-279.

KUTLUK, İbrahim
1989 **Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ**, Ankara.

KÜÇÜK, Sezai
1998 **XIX. Asırda Mevlevîlik ve Mevlevîler**, Basılmamış Doktora Tezi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı, İstanbul : M. Ü.

KÜLEKÇİ, Numan
1996 **Gülşen-i Vahdet / Şâhidî İbrahim Dede**. Ankara.

KÜRKÇÜOĞLU, A. Cihat
1996 "Urfa Mevlevîhanesi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi, Konya: S.Ü , S.2, s. 303-310.

Latîfî
1314 **Tezkire-i Latîfî**. İstanbul.

Latîfî
1990 **Latîfî Tezkiresi**. haz. Mustafa İsen. Ankara.

LEVEND, Agah Sırrı
1962 **Ümmet Çağı Türk Edebiyatı**. Ankara.

LEVEND, Agah Sırrı
1988 **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara.

LEWIS, Bernard
1983 **Modern Türkiye'nin Doğuşu**. çev. Metin Kıratlı, Ankara.

MANSUROĞLU, Mecdut
1946 "Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatı'nın İlk Mahsulleri", **İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi**, S.1, c.1, s. 9-170.

MARDİN, Yusuf
1994 **Şâir Şeref Hanım**, Ankara.

MAUGIN, Bernard
1964 "Mevlevî Müziği Teksif Müziği", **Türk Yurdu**, Mevlânâ Özel Sayısı, İstanbul, s. 10- 11.

MAZIOĞLU, Hasibe
1973 "Mesnevî'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri", **Mevlânâ'nın 700.Yıldönümü Dolayısıyla Uluslar Arası Mevlânâ Semineri**, 15-17 Aralık 1973, Ankara, s. 275-296.

MENGİ, Mine
1997 **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**. Ankara.
MERMER, Ahmet
1991 **Mezâkî, Hayatı- Edebî Kişiliği ve Divân'ının Tenkitli Metni**. Ankara.
Muhammed Fuad Abdülbâki
1990 **El-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l- Kur'an**. İstanbul.

Müstakîmzâde Süleyman Saadeddîn.
2000 **Mecelletü'n-Nisâb fi'n-nesebi ve'l-künâ ve'l-elkab**, Tıpkıbasım, Ankara.
Müstakimzâde Süleyman Sadeddîn
1928 **Tuhfe-i Hattatîn**. İstanbul.
NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver
1971 **Afyonkarahisarlı Şâirler, Yazarlar, Hattatlar**. Ankara.
NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver
1978 "Mevlânâ'nın Torunu Sultan Divânî ve Afyonkarahisar Mevlevî Dergâhı", **Mevlânâ**, Konya, s. 157- 163.

NICHOLSON, A. Reynold
1961 **Selected Poems from the Dîwân-ı Shams-i Tebrîz**, Cambridge.
NİCHOLSON, A. Reynold
1925-1940 **The Mathnawî of Jalâlu'ddîn Rûmî**, c.1-8, London.
NUMAN, İbrahim
1982 **Anadolu'nun Fethinden İstanbul'un Fethine Kadar Türk Tekke ve Zâviye Mimarîsi Hakkında Bir Araştırma**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara : A. Ü. , İlahiyat Fak.
OCAK, Ahmet Yaşar
1997 "İslâm, Tasavvuf ve Tarikatlar", **Türkiye Günlüğü**. Ankara, S.45, s. 5-10.
OCAK, Ahmet Yaşar
1990 **Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfîlik ve Kalenderîler** (XIV-XVIII.yy.). Ankara.
OCAK, Ahmet Yaşar
1996 "Türkiye Tarihinde Merkezî İktidar ve Mevlevîler Meselsine Bir Bakış", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi, Konya: S.Ü., S.2, s. 17-24.
ODYAKMAZ, Nevzat
1999 **Bektaşîlik, Mevlevîlik, Masonluk**. İstanbul.
OKÇU, Naci
1993 **Şeyh Galip, Hayatı-Edebi Kişiliği- Eserleri, Şiirlerinin Umumî Tahlili ve Divan'ının Tenkidli Metni**. c.1-2, Ankara.

OKUYUCU, Cihan
2000 "Cemalî ve Miftahu'l-Ferec'i", **Kütahyalı Şâirler Sempozyumu-I**, 4-5 Haziran 1998, Kütahya: Dumlupınar Üniv., s. 178-181.

OLGUN, Tahir
1965-1969 **Mesnevî Tercüme ve Şerh**, Konya.

OLGUN, Tahir
Tarihsiz **Mesnevî Şerhi**, İstanbul.

OLGUN, Tahir
1994 **Çilehane Mektupları**, haz. Cemâl Kurnaz / Gülgün Erişen, Ankara.

ÖGEL, Bahaddin
1978 **Türk Kültür Tarihine Giriş**, İstanbul.

ÖNDER, Mehmet
1964 "Mevlânâ Müzesinden Notlar", **Türk Yurdu**, Mevlânâ Özel Sayısı, İstanbul, s. 68- 69.

ÖNDER, Mehmet
1991 "Konya Mevlânâ Dergâhı Arşivi ve Mevlevîhaneler", **IX. Vakıf Haftası Kitabı**, Türk Vakıf Medeniyetinde Hz. Mevlânâ ve Mevlevîhanelerin Yeri ve Vakıf Eserlerde Yer Alan Türk-İslâm Sanatları Seminerleri, haz. İbrahim Ateş / Sadi Bayram / Mehmet Narince, Ankara, s. 25- 27.

ÖNDER, Mehmet
1986 **Mevlânâ Celâleddin-i Rumî**, Ankara.

ÖZAKPINAR, Yılmaz
1997 **İslâm Medeniyeti Ve Türk Kültürü**. İstanbul.

ÖZCAN, Abdülkadir
1989 **Şakayık-ı Nu'maniye ve Zeyilleri**, c. 3-4, İstanbul.

ÖZÖNDER, Hasan
1989 "Âteş-bâz velî ve Mevlevî Dergâhlarında Âteş-bâz Velî Makamı'nın Önemi", **3. Millî Mevlânâ Kongresi**, 12-14 Aralık 1988, Konya : S. Ü., s. 97- 103.

ÖZÖNDER, Hasan
1987 "Mevlevîlikte Hat ve Hattat Sıdkî Dede", **2. Millî Mevlânâ Kongresi**, Konya: S. Ü., 3-5 Mayıs 1986, s. 129- 149.

ÖZÖNDER, Hasan
1991 "Mevlevîliğin Mısır'daki Temsilciliği Kahire Mevlevîhanesi" **II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi**, 3-5 Mayıs 1990, Konya: S.Ü., s.175- 194.

ÖZÖNDER, Hasan
1989 **Konya Mevlânâ Dergâhı**, Ankara.

ÖZÖNDER, Hasan
1996 "Kütahya Mevlevîhanesi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi, Konya: S.Ü., S.2, s. 69-90.

ÖZÖNDER, Hasan
1992 "Afyon Mevlevîhanesi", **5. Millî Mevlânâ Kongresi**, 3-4 Mayıs 1991, Konya: S.Ü., s.97-107.

ÖZÖNDER, Hasan
1996 "Mevlevîlik ve Mevlevîhanelerin Kültür Tarihimizdeki Yeri", 722. Vuslat Yıldönümü Mevlânâ Haftası Konferansları, **Mevlânâ Güldestesi**, Konya, s. 93- 106.

ÖZSAYINER, Z. Cihan
1992 "Mevlevî Hattatlar", **IX. Vakıf Haftası Kitabı**, Türk Vakıf Medeniyetinde Hz. Mevlânâ ve Mevlevîhanelerin Yeri ve Vakıf Eserlerde Yer Alan Türk-İslâm Sanatları Seminerleri, haz. İbrahim Ateş / Sadi Bayram / Mehmet Narince, Ankara, s. 125- 128.

ÖZTEKİN, Nezahat
2000 **Mevlânâ'nın Mesnevîsi'ndeki Hikâyelerin 13.-15. Yüzyıl Anadolu Mesnevîlerine Etkisi**, İzmir.

ÖZTUNA, Yılmaz
1996 **Dede Efendi**. Ankara.

ÖZTUNA, Yılmaz
1989 **II. Mahmud**, Ankara.

ÖZTUNA, Yılmaz
1987 **Itrî**, İstanbul.

ÖZTUNA, Yılmaz
1970-76 **Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi**. c.1-2, İstanbul.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri
1989 **Tasavvufun Ruhu ve Tarikatler**. İstanbul.

ÖZTÜRK, Necdet
2000 "Osmanlı İlim ve Kültür Hayatında Önemli Gelişmeler", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, İstanbul, S.2, s.49-70.

ÖZTÜRK, Nazif
1992 "Eş-Şeyh Nâsır Abdulbâki El-Mevlevî ve Tetkîk u Tahkik'i", **IX. Vakıf Haftası Kitabı**, Türk Vakıf Medeniyetinde Hz. Mevlânâ ve Mevlevîhanelerin Yeri ve Vakıf Eserlerde Yer Alan Türk-İslâm Sanatları Seminerleri, haz. İbrahim Ateş, Sadi Bayram, Mehmet Narince, Ankara, s. 67- 72.

PAKALIN, M.Zeki
1971 **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**. İstanbul.

PALA, İskender
1989 **Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü**. Ankara.

PALA, İskender
1999 "Osmanlı Şiiri ve Dayanakları" **İslâmî Edebiyat Dergisi**, İstanbul, S. 31, s.9-10.

PALA, İskender
1996 "Edebî Çehresiyle Mevlevîhaneler", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi, Konya: S.Ü., S.2, s. 55- 60.

PALA, İskender
1988 **Aşkî ve Divân'ından Örnekler**, Ankara.

PEKOLCAY, Neclâ
1999 **İslamî Türk Edebiyatı**, İstanbul.

PEKOLCAY, Neclâ
1991 "Mevlânâ'nın Etkileri", **4. Millî Mevlânâ Kongresi**, 12-13 Aralık 1989, Konya: S.Ü., s. 49-56.

PEKOLCAY, Neclâ
1996 **İslamî Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul.

REDHOUSE, James W.
1881 **The Mesnevî of Mevlânâ Jelal'u'd-Din Muhammeder-Rumi**, London.

REŞAT, Faik
Tarihsiz **Eslâf- Eski Bilginler, Düşünürler, Şâirler**. haz. Şemsettin Kutlu. (Tercüman 1001 T.E.) İstanbul.

RIZA, İskender
1990 "Kosava'daki Melâmi Tekkelerinde Mevlânâ'ya Ait Gelenekler", **I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi**, Konya: S. Ü., 3-5 Mayıs 1987, s. 109-116.

RITTER, H.
1988 "Celâleddin Rûmî" mad. **MEB İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1988, c. 3, s. 53-59.

SAKAOĞLU, Saim
1986 "Mesnevî'deki Hikâyelerin Kaynakları ve Tesirleri", **1. Millî Mevlânâ Kongresi**, 3-5 Mayıs 1985, Konya: S.Ü., s. 105-113.

Sakıp Mustafa Dede
1283 **Sefine-i Nefise-i Mevleviyye**. c.1-3, Mısır.

Sâlim
1315 **Tezkire-i Şu'arâ**, İstanbul.

Sâlim Efendi
1989 **Tezkiretü'ş-Şu'arâ,** haz. Adnan İnce, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ : F.Ü.

SAMİ, Şemsettin
1996 **Kamusu'l-Âlâm**. Tıpkıbasım, c. 1-6, Ankara.

SAMİ, Şemseddin
1989 **Kâmûs-ı Türkî**, haz. M. Emin Ağar, İstanbul.

SARI, Mehmet
1990 **Sabûhî Ahmed Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divân'ının Tenkidli Metni**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara : G. Ü.

SAVRAN, Ahmet
1986 "Mesnevî'de Kur'an Tesiri, **1. Millî Mevlânâ Kongresi**, 3-5 Mayıs 1985, Konya: S.Ü., s. 93- 99.

Sehi Beg
1978 Heşt- Bihişt. haz. Günay Kut, **Sources of Oriental Languages and Litaratures**-5, Harvard Üniv.

Sehî Beg
1980 **Tezkire**. haz. Mustafa İsen. (Tercümen 1001 T.E./ 152), İstanbul.

Seyid Rıza
1316 **Tezkire-i Rıza**. İstanbul.

SCHIMMEL, A. Marie
1963 **Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Şark ve Garpta Tesirleri**. Ankara : Millî Ktp. 1963 AD 3397.

SCHİMMEL, A. Marie
1954 "Semâ-ı Semavî", **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 3-4., Ankara.

SEFERCİOĞLU, Nejat
1990 **Nev'î Divân'ının Tahlili**, Ankara.

SERGEN, Semih
1987 "Mevlevîlikte San'at ve Sanatkâr", **2. Millî Mevlânâ Kongresi** (Tebliğler), Konya: S. Ü., 3-5 Mayıs 1986, s. 171- 176.

SERİN, Muhittin
1982 **Hat Sanatımız**. İstanbul.

SEVÜK, İsmail Habib
1954 **Mevlânâ**, İstanbul.

SOLMAZ, Süleyman
1996 **Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı, (İnceleme-Metin),** Basılmamış Doktora Tezi. Ankara: G. Ü.

SONGAR, Ayhan
1987 "Hazret-i Mevlânâ ve Musikimiz", **2. Millî Mevlânâ Kongresi**, 3-5 Mayıs 1986, Konya: S.Ü., s. 3- 7.

SUNGURHAN, Aysun
1995 **Beyânî Tezkiresi**, İnceleme-Metin, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: G. Ü.

SÜREYYA, Mehmet
2000 **Sicill-i Osmanî**. haz. Nuri Akbayar, c.1-6, İstanbul.

ŞAHİNOĞLU, Nazif
1986 "Mevlânâ" mad., **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, İstanbul, c.6, s. 298-312.

ŞAHİNOĞLU, Nazif
1986 "Mesnevî" mad., **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.6, s. 282-288.

Şeref Hanım
1284 **Divan-ı Şeref**, İstanbul.

Şeyh Galip
1975 **Hüsn ü Aşk**. haz. Orhan Okay / Hüseyin Ayan, İstanbul.
ŞÜKUN, Ziya
1984 **Farsça-Türkçe Lûgat Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ**, c.1-3, İstanbul.
TAHİR, Bursalı Mehmet
2000 **Osmanlı Müellifleri**, haz. Cemâl Kurnaz / Mustafa Tatçı, Ankara.
TANMAN, M. Baha
1994 "Üsküdar Mevlevîhanesi" mad., **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** İstanbul. c.7, s. 348- 349.
TANMAN, M. Baha
1995 "Galata Mevlevîhanesi Mimarîsi" mad., **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** İstanbul, c.3, s. 365-367.
TANMAN, M. Baha
1992 "Kasımpaşa Mevlevîhanesi" mad., **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** İstanbul, c.4, s. 483-484.
TANMAN, M. Baha
1992 "Yenikapı Mevlevîhanesi", **IX. Vakıf Haftası Kitabı**, Türk Vakıf Medeniyetinde Hz. Mevlânâ ve Mevlevîhanelerin Yeri ve Vakıf Eserlerde Yer Alan Türk-İslâm Sanatları Seminerleri, haz. İbrahim Ateş / Sadi Bayram / Mehmet Narince, Ankara, s.93- 108.
TANPINAR, Ahmet Hamdi
1976 **Beş Şehir**. İstanbul.
TANRIKORUR, Barihüdâ
1996 "Mevlevî Tekkesinin Kalbi: Semâhane", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi, Konya: S.Ü., S.2, s. 207-216.
TANRIKORUR, Barihüdâ
1988 "Bir Eğitimin Mimarisi : Mevlevî Matbah-ı Şerîfi", **1. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi**, 3-5 Mayıs 1987, Konya: S.Ü., s. 271-277.
TANRIKORUR, Barihüdâ
1989 " Türk Kültüründe ve Mimarlık Tarihinde Mevlevîhâne'nin Yeri ve Önemi", **3.Millî Mevlânâ Kongresi**, 12-14 Aralık 1988 (Tebliğler), Konya: S.Ü., s. 61-69.
TANRIKORUR, Barihüdâ
2000 **Türkiye Mevlevîhaneleri'nin Mimarî Özellikleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, c.1-2, Konya : S. Ü.
TANRIKORUR, Çinuçen
1989 " Mevlevîlikte Musiki", **3. Millî Mevlânâ Kongresi**, 12-14 Aralık 1988, Konya: S. Ü., s. 111-116.
TANRIKORUR, Çinuçen

1998 "Türk Musikisinde Vezin Usul Münasebeti", **Musiki Kimliğimiz Üzerine Düşünceler**, İstanbul, s. 78-102.

TANRIKORUR, Çinuçen
1999 "Osmanlı Musikisinde Mevlevî Âyini Besteciliği", **Osmanlı Kitabı**, c.10, Ankara.

TARIKAHYA, Meliha Ülker
1985 **Mevlânâ Celâleddin. Fîfi Mâ-fih.**, (1.baskı 1954, 2.baskı 1974, 3.baskı 1985), İstanbul.

TEZCAN, Nuran
1994 "Manisa Mevlevîhanesi", **Osmanlı Araştırmaları,** İstanbul, S. XIV, s. 185- 193.

TİMUROĞLU, Vecihi
1991 "Peygamber Değil Ama Kitabı Var", **Hoşgörü Yılında Mevlânâ**, Ankara, s.21-116.

TRAKO, Salih
1988 "Sarayevo'da Mesnevî Dersleri ve Mesnevîhânlar Üzerine", **I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi**, Konya: S. Ü., 3-5 Mayıs 1987, s.143-146.

TULUM, Mertol ve M. Ali TANYERİ
1977 **Nev'î Divân**, Tenkidli Basım, İstanbul.

TUMAN, Nâil
Tuhfe-i Nâilî. MEB. Yayınlar Dairesi Bşk. Nüshası, No: B / 870.

TUNCER, O. Cezmi
1996 "Kilis Mevlevîhanesi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi, Konya: S.Ü., S.2, s. 259- 282.

Türk Dil Kurumu İmlâ Kılavuzu. Ankara, 1996.

UÇMAN, Abdullah
2000 " Dinî- Tasavvufî Türk Edebiyatı", **Yesevîlik Bilgisi**, haz. Cemâl Kurnaz / Mustafa Tatçı, Ankara, s.85- 98.

ULUDAĞ, Süleyman
1990 "Sema" mad. , **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, İstanbul. c.7, s. 504-507.

ULUDAĞ, Süleyman
1995 **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**. İstanbul.

ULUDAĞ, Süleyman
1991 **Kuşeyrî Risalesi**. İstanbul.

ULUDAĞ, Süleyman
1992 **Kelâbâzî Doğuş Devrinde Tasavvuf / Ta'arruf**. İstanbul.

ULUDAĞ, Süleyman
1999 **İslâm Açısından Musiki ve Semâ**. (3. Baskı), İstanbul.

UNAT, Faik Reşit
1994 **Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Klavuzu**. Ankara.

UZ, M. Ali

1995 "Saraybosna'da İsa Bey Mevlevîhanesi" **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi, Konya: S.Ü., S.2, s. 103-106.

UZEL, Nezih ve A. Ülker ERKE
1997 **Minyatürlerle Mevlânâ ve Mevlevîlik**, Ankara.

UZEL, Nezih
1993 "Yenikapı Mevlevîhanesi" mad., **Osmanlı Ansiklopedisi**, İstanbul, c.2, s. 212- 219.

UZLUK, F. Nafiz
1963 **Firûzanfer, Mevlânâ Celâleddin,** İstanbul.

UZLUK, F. Nafiz
1937 **Mevlânâ'nın Mektupları**, İstanbul.

UZLUK, F. Nafiz
1937 **Mecâlis-i Seb'a, Mevlânâ'nın Yedi Öğüdü**, çev. Rizeli M. Hulûsi, İstanbul.

UZLUK, F. Nafiz
1941 **Divân-ı Sultan Veled**, İstanbul.

UZLUK, Şehabettin
1989 "Galata Mevlevîhânesi ve Şeyh Ahmed Celâleddin Baykara Dede Efendi", **3. Millî Mevlânâ Kongresi**, Konya: S. Ü., 12-14 Aralık 1988, s. 297- 300.

UZLUK, Şehabettin
1957 **Mevlevîlikte Resim, Resimde Mevlevîler**. Ankara.

UZLUK, Şehabettin
1964 "Mevlânâ'ya Ait D'Apres Nature Portrelerin Ressamı", **Türk Yurdu**, Mevlânâ Özel Sayısı, İstanbul, s. 41- 45.

UZUNÇARŞILI, İsmail H.
1965 **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, Ankara.

ÜNGÖR, Ethem
1964 "Mevlevî Musikisi ve Birkaç Hatıra", **Türk Yurdu**, Mevlânâ Özel Sayısı ,İstanbul, s. 98-100.

ÜNVER, İsmail
1986 **Neşatî**. Ankara.

ÜNVER, İsmail
1986 "Mesnevî", **Türk Dili,** Türk Şiiri Özel Sayısı-II (Divan Şiiri), Ankara, s. 430-563.

ÜNVER, Süheyl
1963 "Selânik Mevlevîhanesi", **Mevlânâ Yıllığı**, Konya, s.31-32.

ÜNVER, Süheyl
1978 "Beşiktaş-Çırağan Mevlevîhanesi Hakkında", **Mevlânâ**, haz. Feyzi Halıcı, s. 165- 171.

ÜNVER, Süheyl
1964 "Mevlevîlik Medeniyeti", **Türk Yurdu**, Mevlânâ Özel Sayısı, Ankara, s. 37- 38.

ÜNVER, Süheyl ve Gülgün Mesara
1980 **Türk İnce Oyma Sanatı Kaatı'**, Ankara.
VOLKAN, Sabahattin
1967 "Mevlânâ ve Mevlevî Musikisi", **Mevlânâ Güldestesi**, Konya, s. 44-50.
WHINFIELD,E.H.
1973 **Masnâwi-i Manâwî: Spiritual Couplets**, London.
YAKIT, İsmail
1996 "Mevlevîlik'te ve Mevlevîlerde Ebced Hesabının Rolü", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi, Konya: S.Ü., S.2, s. 31-42.
YARAR, M. Turan
1992 **Doruktan Doruğa Güfte Şâirleri**. Antakya.
YAVUZ, Kemal
1977 **Mu'inî'nin Mesnevî-i Muradiyye'si**, Doktora Tezi, İstanbul Üniv., c.1-2.
YAVUZ, Kemal
1982 **Mevlânâ, Mesnevî-i Muradiyye, Mu'inî'nin Çevirisi'nden**, Ankara.
YAZICI, Tahsin
1987 "Sema'" mad., **MEB İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, c.10, s. 466-467.
YAZICI, Tahsin
1979 "Sultan Veled" mad., **MEB İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, c. 11, s. 28-32.
YENİTERZİ, Emine
1997 **Mevlânâ Celâleddin Rûmî**, Ankara.
YÜCEL, Hasan Ali
1932 **Mevlânâ, Rubâîleri**, İstanbul.
YÜKSEL, Hasan
1996 "Tokat Mevlevîhanesi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi, Konya: S.Ü., S.2, s. 61-68.
YÖNDEMLİ, Fuat
1997 **Mevlevîlikte Semâ Eğitimi**. Ankara.
ZİYA, Mehmet
Tarihsiz **Yenikapı Mevlevîhanesi**. Haz. Yavuz Senemoğlu. (Tercüman 1001 T.E. / 86) İstanbul.

ÖZET

Divan şiirinin başlıca oluşum merkezleri, diğer güzel sanatlar gibi tekkeler, medreseler, saray, asker ocakları ve esnaf muhitleridir. Bunlardan tekkeler, dinî-tasavvufî eğitim sistemi ile, Osmanlı Devleti'nde kültürel hayatın gelişmesinde son derece etkili olmuşlardır. Osmanlı şehirlerinin kültürel alt yapılarını oluşturan başlıca kurumlardan olan tekkeler içerisinde, ferdin ruhsal eğitimine önem veren Mevlevî tekkeleri diğer tekkelere göre, daha belirgin olarak hizmet vermiştir. Bünyesinde pek çok kültür öğesi barındıran Mevlevî tekkeleri, herkesi kabiliyetine göre belli bir alana yönlendirmiş böylece sanatın oluşumunda etkin bir rol oynamıştır.

Mevlevî tekkelerinde hayat bulan Mevlevî tarikatı, Mevlânâ'nın tasavvufî düşüncelerini esas kabul eden bir tarikattır ve Anadolu, Balkanlar, Kıbrıs, Arabistan Yarımadası, Kuzey Afrika'da gelişme göstermiştir. Böyle geniş bir coğrafyada bilhassa şehirlerde yayılma alanı bulmuş bir tarikat olan Mevlevîlik, şehirlerin gelişmesine eş olarak güç kazanmıştır. Bu anlamda şehirlerin, coğrafî yönden imkânları ve bu ölçüde siyasî ve ekonomik yönden gelişmesi, bünyesinde yer alan kurumların da gelişmesine yol açmıştır. Mevlevî seyyah dervişler, kültürü şehirden şehire taşımış; İstanbul, Konya, Kütahya, Manisa, Afyon gibi merkezler başta olmak üzere, tarikatın yayıldığı coğrafyada kültürel bir gelişme sağlamışlardır.

Bütün toplumlarda şehirler bilim ve sanatların gelişip serpildiği alanlardır. Sözü edilen merkezler sahip oldukları eğitim kurumları ile bir yandan bilim ve sanat kadrolarını yetiştirirken, diğer yandan da bu sanatçıların ürettikleri malzemeyi ilgilenenlerin dikkatine sunarak, çok yönlü işlevler üstlenirler. Şehre has güzel sanat dallarından biri olan Divan Edebiyatı da benzer bir özellik göstermektedir.

Şehir kültürünü yansıtan Divan Edebiyatı'nın doğuş ve gelişim tarihi içinde, Mevlevî tekkelerinde oluşan edebî muhit bilhassa dikkati çeker. 13.yüzyıl Anadolu'sunda şiire önem verilmesi, Mevlânâ'nın Anadolu'da Divan şiiri tarzında şiir söyleyen ilk şâirlerden biri olması dikkat çekicidir. Mevlânâ'nın Divan-ı Kebîr'i Anadolu'da Divan Edebiyatı'nın hazırlayıcısı olmuştur. Divan şiirinin kurulup gelişmesinde Eflâkî, Ulu Ârif Çelebi, Sultan Divânî, Sultan Veled, Yusuf-ı Sîneçâk, Şâhidî, Cevrî gibi ilk Mevlevî şâirlerin büyük etkisi vardır. Mevlânâ'nın vefatından sonra, Anadolu'da yetişen tasavvuf ehli zengin bir edebiyat muhiti oluşturmuştur.

Mevlevî kültürünün sanat ve edebiyat sahasında zengin motifler taşıması, Mevlânâ müntesiplerinin çoğunlukla aydın kesimden olması, Mevlânâ'nın halkı şiir yoluyla irşadı, Mevlevîliğin sanat ve edebiyat hakimiyetine dayanan bir tarikat olmasına yol açmıştır. Mevlevî tarikatı mensuplarının bilhassa aydın kesimden olması, başta Osmanlı padişahları olmak üzere, devleti yönetenler tarafından tarikatın ilgi görmesi ve bu ilgi sayesinde tarikatın yayılması, tarikatın yüzyıllar boyu siyasî güce paralel bir gelişme içinde bulunmasına vesile olmuştur. Mevlevîlik, sanata ve sanatçıya uzak olmayan, çoğu sanatçı olan Osmanlı padişahları, tarafından benimsenmiş, her biri Mevlevî ya da Mevlevî muhibbi olan sanatkâr

padişahlar, gerek Mevlevîhanelere giderek, gerekse Mevlevîleri saraya davet ederek, onlarla daima ilişki içinde olmuş ve bir sanat çevresi oluşturmuşlardır.

Mevlevîlik, tasavvufî öğretiyi gerçekleştirmek için güzel sanatlardan yararlanmayı ilke edinmiş, herkesin en az bir sanat dalında ustalaşmasını telkin etmiştir. Bunun sonucunda da Osmanlı coğrafyasında ilgi gören şiir, musiki, hat gibi sanatlar, Mevlevîlik içinde kendisine iyi bir yer bulmuş; bu ocaktan sanat tarihinde pek çok önemli isim yetişmiştir. Bu sebeple Mevlevî dergâhları yüzyıllar boyu tasavvuf, din, edebiyat, musiki, hat ve diğer sanatların eğitiminin verildiği; ilim, irfan ve edep tahsil edilen birer mektep fonksiyonu görmüşlerdir. Mevlevî dervişler güzel sanatların bütün şubelerinde usta seviyesine ulaşmış; Türk sanatının hemen her dalında üstat sanatkârlar yetiştirmişlerdir. Bu sanatkârlardan bilhassa Mevlevî şâirler ve onların oluşturdukları şiir geleneği dikkat çekici olmuştur.

Tarikatın ilhamını aldığı Mevlânâ'nın büyük bir şâir olması, bu kuruluşta şiir geleneğinin oluşmasında büyük etkendir. Mevlânâ, yaşadığı yüzyılın edebiyat dilinin Farsça olması ve yetiştiği coğrafya sebebiyle eserlerini Farsça olarak vermiştir. Bu sebeple, Mevlânâ'dan itibaren Farsça ve aruzla şiir söylemek, tarikatta bir gelenek haline gelmiştir.

Mevlevîhanelerde Mevlânâ'nın Mesnevîsi'nin okutulması geleneği de, yüzyıllar boyu devam etmiştir. Bundan dolayı, Mesnevî'yi okumak ve anlamak için Farsça bilmek zarurî olmuş ve Mevlevîhaneler dönem içinde Farsça öğretimi için önemli mekânlar haline gelmiştir. Divan şâirleri de bu amaç için Mevlevî tekkelerine gelmiş, şiir sohbetlerine katılmışlardır. Mevlânâ'dan sonra ilk kez Sultan Veled'le başlayan Türkçe şiir yazma eğilimi daha sonraki yüzyıllarda artarak devam etmiştir. Mevlevî şâirlerin şiirlerinde Sultan Veled'ten itibaren Türkçe söylemeye önem verilmiş, şiirlerde Türkçe daha ön plana çıkmıştır. Ancak yine de, tarikat geleneğinde olduğu için, Mevlevî şâirler sayıca az da olsa Farsça şiirler de kaleme almışlardır.

3000'in üzerindeki Divan şâirinin, 330'u Mevlevî Divan şâiridir. Mevlevî şâirleri, Mevlevî tarikatının edebiyata yansımış terimleri ile, Divan Edebiyatı içinde bir Mevlevî şiiri vücuda getirmişlerdir. Mevlevî edebî muhitinde oluşan hayal ve imaj dünyası, Mevlevî şiirinin işlenmiş zengin malzemesi ile Divan şiirinin malzemesini zenginleşmiştir. Her biri, Divan şiirinin bütün vadilerinde ustaca şiir söyleyebilen ve pek çoğu Divan ya da Divançe sahibi olan Mevlevîler, Divan Edebiyatı içinde önemli şâirlerdir.

Mevlevîlik; şiiri, musikisi, semaı, mimarisî ve giyimi ile Divan Edebiyatı içinde bir ekol kurmuştur. Bu ekol çerçevesinde yetişen Mevlevî sanatkârlar Osmanlı Devleti'nde gelişen bilim ve kültür hayatına birebir katkıda bulunmuşlardır. Mevlevîliğin başta şiir, musiki ve semaa verdiği değer dolayısıyla Türk kültür ve edebiyatı , Mevlevî tarikatı bünyesinde serbest bir gelişme zemini bulmuş; Şeyh Galib, Cevrî, Neşâtî, İsmetî, Sabuhî, Birrî, 'Aynî, Adlî, İlhamî, Abdülbâki Nâsır, Nâyî Osman, Itrî, Dede Efendi, Zekâî Efendi, Nâyî Emin, Suud el-Mevlevî, Hasan Leylek gibi pek çok sanatkâr Mevlevî kültüründe yetişmiştir.

Mevlevîlik ve Divan şiiri gibi, iki büyük kaynaktan beslenen ve zenginleşen, tarikatlar içinde kendisine pek çok taraftar toplayan teşkilat olarak Mevlevîlik, Türk kültür ve edebiyat tarihinde haklı bir yer edinmiştir.

SUMMARY

The Turkish Classical Poetry came up from the environment of the tradesmen, military barracks, dervish lodges, moslem theological schools and palace. The dervish lodges with their mystical education system had an important role in the cultural progress of the Ottoman Empire. Among the dervish lodges, which were the primary foundations to form the cultural background of the Ottoman cities, the Mawlawiyya dervish lodge giving comparatively much more importance to the individual's psychological education than the other dervish lodges, served more effectively.

The Mawlawi mysticism, which was seen in the Mawlawiyya dervish lodges, is such a mysticism that accepts Mevlânâ's mystical thoughts and ideas and made a progress in Anatolia, the Balcans, Cyprus, Arabic Peninsula and Northern Africa. The Mawlawiyya mysticism having been spread out in such alarge geography gained a power as the cities developed. For that reason, when the cities grew bigger from the geographical point of view as well as political and economical, the foundations Mawlawiyya in these cities also developed. The Mawlawi travelling dervishes carried the culture from one city to the other and İstanbul, Konya, Kütahya, Manisa, Afyon became the centers of this cultural development.

The cities are the places where the science and art were developed and existed in all societies. The centriums of the provinced mentioned above had a great role in several respects as they both brought up science and art staff and presented those artists' products to the people's attraction. The Classical Turkish Literature belonging to the city and one of the fine arts had the same features.

The literary surroundings coming up from the Mawlawiyya dervish lodges particularly took the attraction in the history of the Classical Turkish Literature progressing. The other remerkable thing is that a great importance was given to the poetry in Anatolia in the 13th century and Mevlânâ was the first poet who recited the poems in manner of the classical poetry in Anatolia. The great classical poetry of Mevlânâ encouraged the classical Turkish Literature in Anatolia. The first Mawlawiyya poets such as Eflâkî, Ulu Arif Çelebi, Sultan Divanî, Sultan Veled, Yusuf-ı Sineçâk, Şâhidî, Cevrî had a great role in the development of the classical poetry. There was a rich literary environment dealing with mysticism and having been brought in Anatolia after the death of Mevlânâ.

Owing to the fact that the Mawlawiyya had rich patterns of art and literature, the fans of Mevlânâ were coming from the intellectual society and Mevlânâ Mawlawi guided the people through the poetry, the Mawlawiyya became such a religious order which was based on art and literature.Having the members of the religious order from the intellectual society, having been interested by the rulers of the state, primarily the Ottoman sultans, caused the religious order to be stronger and continue for ages. The Mawlawiyya was adopted by Ottoman sultans, most of who were in sympathy with the artists, they themselves were artistis, and those sultans were always in contact with the Mawlawis by either visiting them in their places in the flesh or inviting them to the palaces. By this way an art environment was born.

The Mawlawiyya inspired everybody to be a master at least in a branch of art by learning the mysticism and appreciating from the fine arts. As a result of this, the fine arts such as poetry which was highly effective, music, calligraphy had a great important role in Mawlawiyya and a great number of successful artists were brought up in this home. For that reason, Mawlawi Houses were regarded as the schools in which the mysticism, religion, literature, music, calligraphy, science and good manners had been taught for ages. Therefore Mawlawiyya dervishes were able to reach the level of the master in each branch of the fine arts and brought up several masters in almost every branch of Turkish art. Among these fine arts, partivularly the Mawlawiyya poets and their style were remarkable.

The fact that Mevlânâ, by whom all the members of the mysticism were inspired, was a great poet helped to from the poetry style and improve it. Mevlânâ wrote his works in Persian due to the fact that the literature language was Persian in his era and he was living in that geography. For that reason, it had become a tradition to write the poems in Persian and recite them in prosody since then. The tradition of having Mevlânâ's poetry in rhymed couplets in Mawlawi Houses had been continued for ages. Therefore knowing Persian became a must and the Mawlawi Houses became the places where Persian training given at that time. The poets of classical poetry came to the Mawlawi dervish lodges and joined the chattings there. The tendency to write the poems in Turkish after Mevlânâ started with Sultan Veled for the first time and went on in the forthcoming centuries increasingly. After the period of Sultan Veled, in the poems of Mawlawi poets Turkish became more effective. However the Mawlawi poets wrote their poems in Persian even their number was low though.

Over 3000 poets who are the members of the Classical Turkish poetry, 300 of them were the poets of Mawlawi poets wrote a poem using the terms of Mawlawi mysticism in the Classical Turkish poetry. The image formed in the Mawlawi surroundings with the various and surplus materials of Mawlawi poem enriched the poetry of the Classical Literature. Each of the Mawlawi was an important poem who could recite and write the poems of the Classical Turkish Literature.

The Mawlawiyya sect with its music, heaven, architecture and style of dressing gained an important role in the Classical Turkish Literature.The Mawlawi artists who were brought up in this atmosphere contributed the science and culture during the Ottoman Empire. The Turkish culture and literature could be improved in the Mawlawi religious order and most of the masters such as Şeyh Galip, Cevrî, Neşatî, İsmetî, Sabuhi, Birrî, 'Aynî, Adlî, İlhamî, Abdulbakî Nasır, Nayi Osman, Itrî, Hammamizade İsmail, Zekai, Nayi Emin, Suud el-Mevlevî, Hasan Leylek brought up in the culture of Mawlawi due to the importance that the Mawlawi sect gave the poetry, music and sema (whirling action).

The Mawlawiyya among the religious orders which came up from the two rich resources like the Mawlawiyya and the Classical poetry and had a lot of chambers gained a rightful place and made a great impression in the Turkish culture and literature.

EKLER

LİSTE VE TABLOLAR

LİSTE :

YÜZYILLARA GÖRE MEVLEVÎ ŞÂİRLER

A- 13. YÜZYIL MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

1- MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN	öl. 672 / 1273
1- SULTAN VELED	öl.712 / 1312
2- ULU ÂRİF ÇELEBİ	öl. 720 / 1320

B- 14. YÜZYIL MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

1- SADIK / AHİ	öl. ?
2- BEDREDDİN	öl. 800 / 1397
3- BURHAN / İLYAS	öl. 797 / 1394
4- CELÂLEDDİN ERGUN	öl. 775 / 1373
5- DAVUD	öl. ?
6- EFLÂKÎ / AHMED	öl. 761 / 1359
7- EMÎR ÂLİM ÇELEBİ	öl. 798 / 1395
8- FEYZÎ-İ BELHÎ	öl. 751 / 1350?
9- HIZIR ÇELEBİ	öl. 750 / 1349
10- ŞAH ÇELEBİ	öl. 780 / 1378
11- ZEYNEDDİN	öl. 800 / 1397

C- 15. YÜZYIL MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

1- ABÂ-PÛŞ VELÎ ÇELEBİ	öl. 890 / 1485
2- 'ABÎRÎ	öl. ?
3- ÂDİL	öl. 865 / 1460?
4- CEMÂL	öl. ?
5- FÂNÎ	öl. 910 / 1504
6- FENÂYÎ	öl. 925 / 1519
7- HUDÂYÎ / SALİH	öl. 885 / 1480
8- İLMÎ	öl. 923 / 1517
9- LOKMANÎ	öl. 925 / 1519
10-MU'İNÎ / MUSTAFA	öl. ?
11-NİYÂZÎ	öl. 924 / 1518
12-ZAMÎRÎ	öl. ?

D-16. YÜZYIL MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

1- 'ABDÜLVEHHÂB / ABDÎ	öl. 954 / 1547
2- ARŞÎ	öl. 1000 / 1591
3- AŞKÎ / İLYAS	öl. 984 / 1576
4- AZMÎ / MUSTAFA	öl. ?
5- BAHTÎ / I.AHMED	öl. 1026 / 1617
6- BEKÂYÎ / ABDÜLBÂKİ	öl. 1000 / 1591
7- CÜNÛNÎ / AHMED	öl. 1030 / 1620
8- DÂLÎ	öl. 1010 / 1601
9- DERÛNÎ	öl. 974 / 1566?
10-DERVİŞ / KONYALI	öl. 980 / 1572
11-DERVİŞÎ / YAYABAŞI	öl. 1000 / 1591
12-FAKRÎ / AHMED	öl. 950 / 1543
13-FÂNÎ	öl. ?
14-FEDÂYÎ / ALİ BALİ	öl. 969 / 1561
15-FEDÂYÎ / MEHEMMED	öl. 985 / 1577
16-FERRUH ÇELEBİ / MEHEMMED	öl. 1010 / 1601
17-FERRUHÎ	öl. 925 / 1536?
18-FEVRÎ / AHMED	öl. 978 / 1570
19-GARÎBÎ / MEHEMMED	öl. 954 / 1547
20-GÜNÂHÎ / HASAN	öl. 988 / 1580
21-GÜNEŞ HAN	öl. ?
22-HAFIZ / KONEVÎ	öl. 950 / 1543
23-HÂLETÎ / MEHEMMED	öl. 1012 / 1603
24-HÜSREV	öl. 970 / 1562?
25-'İLMÎ / HÜSEYİN FERAHŞAD	öl. 1020 / 1612
26-KÂMÎ / AHMED	öl. 987 / 1579
27-KÂRÎ-İ VEFÂYÎ / AHMED	öl. 1005 / 1596
28-KEMAL / AHMED	öl. 1010 / 1601
29-LA'Lİ	öl. 980 / 1572
30-MAHREMÎ	öl. 950 / 1543
31-MÂNEVÎ / KONYALI	öl. 1000 / 1591
32-MÂNEVÎ / SELANİKLİ	öl. 980 / 1572
33-MELÂMÎ	öl. 960 / 1552
34-MEŞÂMÎ	öl. 993 / 1585
35-NECÂHÎ	öl. 1000 / 1591
36-NİGÂHÎ	öl. 940 / 1534
37-PENÂHÎ	öl. 971 / 1563
38-PERVANE	öl. 950 / 1543
39-RUHÎ / OSMAN	öl. 1014 / 1605
40-SADIKÎ	öl. 936 / 1529
41-SAFÂYÎ / SİNOPLU	öl. 940 / 1534
42-SÂFÎ / AHMED	öl. 936 / 1529
43-SEMÂÎ / HASAN	öl. 996 / 1587
44-SENÂYÎ / HALİL	öl. 950 / 1543

45-SERVÎ	öl. 1000 / 1591
46-SUFİ-İ HATAYÎ	öl. 936 / 1529
47-SULTAN DİVANÎ / SEMÂÎ	öl. 936 / 1530
48-SUN'Î / SUNULLAH	öl. 1005 / 1596
49-ŞÂH ÇELEBİ / MEHEMMED	öl. 1000 / 1591
50-ŞÂHİDÎ / İBRAHİM	öl. 957 / 1550
51-ŞEM'Î / ŞEMULLAH	öl. 936 / 1529
52-ŞEYDÂ / MEHEMMED	öl. 936 / 1529
53-ŞEYH MEHEMMED	öl. ?
54-ŞİNASÎ	öl. ?
55-ŞUHÛDÎ	öl. 1000 / 1591
56-ŞÛRÎ	öl. 990 / 1582
57-UBEYD / ABDULLAH	öl. 995 / 1586
58-ÜNSÎ	öl. ?
59-VÂSIK	öl. 936 / 1529
60-VEFÂYÎ / EBUBEKİR	öl. 991 / 1538
61-YAKÎN	öl. 1000 / 1591
62-YUSUF-I SİNEÇÂK	öl. 953 / 1546
63-ZA'FÎ	öl. ?
64-ZİHNÎ / ABDÜDDELİL	öl. 1023 / 1614
65-ZÜNNÛN	öl. ?

E- 17. YÜZYIL MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

1- ABDÜLLATİF	öl. 1100 / 1688
2- ÂDEM	öl. 1063 / 1652
3- ADNÎ	öl. 1095 / 1683
4- AĞAZÂDE MEHEMMED / HAKÎKÎ	öl. 1063 / 1652
5- ÂRÂMÎ	öl. 1040 / 1630
6- ARZÎ / MEHEMMED	öl. 1075 / 1664
7- ÂŞIK / MÜNECCİMBAŞI AHMED	öl. 1113 / 1701
8- AYŞÎ / MEHEMMED	öl. 1060 / 1650
9- BİRRÎ	öl. 1120 / 1709
10-CÂMİ / AHMED	öl. 1082 / 1671
11-CEVRÎ / İBRAHİM	öl.1060 / 1650
12-DÂNİŞÎ / ALİ	öl. 1095 / 1683
13-DERVİŞÎ / KONYALI	öl. 1083 / 1672
14-DERVİŞ OSMAN	öl. 1055 / 1645
15-DEŞTÎ / ABDÜLHAYY	öl. 1040 / 1630
16-EDİB / OSMAN	öl. 1050 / 1640
17-FASİH / AHMED	öl. 1111 / 1699
18-FÂZIL/ HALİL	öl. 1088 / 1677
19-FENNÎ / MEHEMMED	öl. 1120 / 1708
20-FENNÎ-İ SÜKÛTÎ / YUSUF	öl. 1077 / 1666
21-FEVZÎ / MUSTAFA	öl. 1100 / 1688

22-GANEM	öl. 1036 / 1626
23-GAVSÎ / AHMED	öl. 1109 / 1697
24-HALİM / ABDÜLHALİM	öl. 1090 / 1679
25-HASÎB / MEHEMMED	öl. 1121 /1709
26-HAYÂTÎ / MEHEMMED	öl. 1050 / 1640
27-HEMDEMÎ	öl. 1090 / 1679
28-HEY'ETÎ / AHMED	öl. 1110 / 1698
29-HİCÂZÎ	öl. 1080 / 1669
30-HİLMÎ / BOSTAN ÇELEBİ	öl. 1040 / 1630
31-HÜSÂM	öl. 1100 / 1688
32-ITRÎ / BUHÛRÎZÂDE MUSTAFA	öl. 1123 / 1711
33-'İSMETÎ / MEHEMMED	öl. 1076 / 1665
34-KADRÎ	öl. ?
35-KALENDER	öl. ?
36-KÂMÎLÎ / AHMED	öl. 1068 / 1657
37-KARA BOSTAN / BOSTAN-I SÂNÎ	öl. 1117 / 1705
38-KÂRÎ AHMED	öl. 1120 / 1708
39-KÂŞIM	öl. ?
40-KÂTİBÎ / MUSTAFA	öl. 1078 / 1667
41-KELÂMÎ / CİHAN	öl. 1050 / 1640
42-KERİM / ABDÜRRAHİM	öl. 1080 / 1669
43-KÜLHANÎ	öl. ?
44-LEBİB / AHMED	öl. 1126 / 1714
45-LİSÂNÎ	öl. 1129 / 1716
46-LÜTFÎ	öl. ?
47-LÜTFULLAH	öl. 1113 / 1701
48-MAZLÛM	öl. 1072 / 1661
49-MEYYÂL MEHEMMED / ŞEHLÂ	öl. 1080 / 1669
50-MEZÂKÎ / SÜLEYMAN	öl.1087 / 1676
51-MÎRÎ	öl. 1128 / 1715
52-MUHLİS / MEHEMMED	öl. 1124 / 1712
53-MUKÎM / MEHEMMED	öl. 1130 / 1717
54-MUSA	öl. 1131 / 1718
55-NÂCÎ / AHMED	öl. 1123 / 1711
56-NASÎRÂ	öl. 1050 / 1640
57-NAZMÎ / HASAN	öl. 1125 / 1713
58-NEHCÎ / MUSTAFA	öl.1127 / 1715
59-NESÎB / YUSUF	öl. 1126 / 1714
60-NEŞÂTÎ / AHMED	öl. 1085 / 1674
61-PÎRÎ / İSA	öl. 1050 / 1640
62-RAHMETÎ / RAHMETULLAH	öl. 1030 / 1620
63-RECEB	öl. 1100 / 1688
64-REŞKÎ / ALİ	öl. 1108 / 1696
65-RÜŞUHÎ / İSMAİL	öl. 1041 / 1631
66-SÂBİR / MEHEMMED	öl. 1091 / 1680
67-SABUHÎ / AHMED	öl. 1057 / 1647
68-SAFÂYÎ / MUSTAFA	öl. 1100 / 1688

69-SÂFÎ / AHMED	öl. 1100 / 1688
70-SÂHİB / SALİH	öl. 1131 / 1718
71-SÂİB / MEHEMMED ALİ	öl. 1065 / 1654
72-SÂMÎ / YUNUS	öl. 1097 / 1685
73-SAMTÎ	öl. 1040 / 1630
74-SIDKÎ	öl. 1050 / 1640
75-SİYAHÎ / MUSTAFA	öl. 1122 / 1710
76-SÛZÎ / OSMAN	öl. 1085 / 1674
77-ŞEFİÎ / MEHEMMED	öl. 1082 / 1671
78-ŞEHİDÎ / HÜSEYİN	öl. 1082 / 1671
79-ŞEYDÂ	öl. ?
80-ŞEYHZÂDE	öl. 1043 / 1633
81-ŞİFÂYÎ / MEHEMMED	öl. 1082 / 1671
82-TÂBÎ / AHMED	öl. 1100 / 1688
83-TAHİR / HÜSAM	öl. ?
84-TÂİB / İSMAİL	öl. 1126 / 1714
85-TÂLİB / MEHEMMED	öl. 1100 / 1680
86-TÂLİBÎ / HASAN	öl. 1130 / 1717
87-TARİKATÎ	öl. 1100 / 1689
88-TEVEKKÜLÎ	öl. ?
89-TOGANÎ / AHMED	öl. 1040 / 1630
90-UZLETÎ / MEHEMMED	öl. 1079 / 1668
91-ÜVEYSÎ	öl. 1080 / 1669
92-VECDÎ	öl. 1080 / 1669
93-VEHBÎ / İBRAHİM	öl. 1112 / 1700
94-YAHYA	öl. 1100 / 1688
95-YÛSUF ÇENGÎ	öl. 1080 / 1669
96- ZİHNÎ / HASAN	öl. 1128 / 1715
97-ZİHNÎ / SALİH	öl.1073 / 1662

F- 18. YÜZYIL MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

1- AHMED	öl. 1177 /1763
2- AHMED	öl. 1209 / 1794
3- ALİ	öl. 1190 / 1776
4- ÂNÎ / AHMED	öl. ?
5- ÂRİF	öl. 1138 / 1725
6- ÂRİF	öl. 1159 / 1746
7- ÂRİFÎ / PEÇEVÎ	öl. 1137 / 1724
8- AZİZ	öl. 1150 / 1737
9- AZİZÎ	öl. 1140 / 1727
10-DERVİŞ HÜSEYİN	öl. 1150 / 1737
11-ELİF	öl. 1186 / 1772
12-ENÎS / MUSTAFA	öl. 1159 / 1746
13-ENÎS / RECEB	öl. 1147 / 1734

14-ES'AD	öl. 1208 / 1793
15-ESÎF / SIDKÎ	öl. 1145 / 1732
16-ESRAR DEDE	öl. 1211 / 1796
17-FİRÂKÎ	öl. 1155 / 1742
18-GARÎBİ	öl. 1198 / 1783
19-GAVSÎ / AHMED	öl. 1219 / 1804
20-HABÎBÎ	öl. 1153 / 1740
21-HÂFIZ	öl. 1218 / 1803
22-HÂFIZ-I MANASTIRÎ	öl. 1218 / 1803
23-HÂFIZ	öl. 1198 / 1783
24-HÂLİS	öl. 1213 / 1798
25-HAZİN	öl. ?
26-HIZIR / HANDÎ	öl. 1140 / 1727
27-HİLMÎ	öl. 1180 / 1766
28-HULÛSÎ	öl. 1220 / 1805
29-İLHÂMÎ / III. SELİM	öl. 1223 / 1808
30-'İLMÎ	öl. ?
31-KÂNÎ	öl. 1206 / 1791
32-KUDÛMÎ	öl. 1122 / 1710
33-KÜNHÎ	öl. 1247 / 1831
34-LÜTFÎ	öl. 1150 / 1737
35-MEHEMMED	öl. 1136 / 1723
36-MUHİB / MUNİS	öl. 1145 / 1732
37-MUHYÎ	öl. 1149 / 1737
38-MUSA	öl. 1140 / 1728
39-NAHÎFÎ	öl. 1151 / 1738
40-NÂSIR	öl. 1236 / 1820
41-NÂYÎ OSMAN	öl. 1142 / 1729
42-NAZÎM YAHYA	öl. 1139 / 1726
43-NEŞ'ET	öl. 1222 / 1807
44-NEYYİR	öl. 1215 / 1800
45-NİYÂZ	öl. 1208 / 1793
46-NURÎ	öl. 1201 / 1786
47-NUTKÎ / ALİ	öl. 1219 / 1805
48-RÂMİZ	öl. 1202 / 1788
49-RESİMÂ	öl. 1218 / 1803
50-RİF'AT	öl. 1212 / 1797
51-SADIK	öl. ?
52-SADRÎ	öl. 1135 / 1722
53-SAFÂYÎ	öl. 1138 / 1725
54-SÂFÎYULLAH	öl. 1157 / 1744
55-SAHİB İSMAİL	öl. 1140 / 1727
56-SAÎD / SAÎDÂ	öl. 1140 / 1727
57-SÂLİK	öl. 1135 / 1722
58-SÂKIB	öl. 1148 / 1735
59-SEMÂHÂT	öl. 1204 / 1789
60-SIRRÎ	öl. 1164 / 1750

61-ŞÂNÎ	öl. 1090 / 1679
62-ŞEKİB	öl. 1135 / 1722
63-ŞEM'Î	öl. 1255 / 1839
64-ŞEYDÂ	öl. 1214 / 1799
65-ŞEYH GALİB / ES'AD	öl. 1213 / 1799
66-ŞEYHİ MEMİŞ	öl. 1136 / 1723
67-ŞEYHÎ MEHEMMED	öl. 1151 / 1738
68-YAHYA	öl. 1181 / 1767
69-ZÜHDÎ	öl. 1185 / 1771

G- 19. - 20. YÜZYIL MEVLEVÎ ŞÂİRLERİ

1- ABDULBÂKÎ GÖLPINARLI	öl. 1403 / 1982
2- ABDULBÂKİ EFENDİ	öl. 1353 / 1934
3- AHMED CELÂLEDDİN DEDE	öl. 1365 / 1946
4- ADLÎ / II. MAHMUD	öl. 1255 / 1839
5- AVNÎ BEY (YENİŞEHİRLİ)	öl. 1301 / 1883
6- 'AYNÎ	öl. 1254 / 1838
7- AZMÎ	öl. 1311 / 1893
8- AZMÎ	öl. 1278 / 1861
9- CELÂLEDDÎN DEDE	öl. 1326 / 1908
10-DÜRCÎ	d. 1235 / 1819
11-ELİF DEDE	öl. 1345 / 1926
12-ES'AD / MEHMED DEDE	öl. 1329 / 1911
13-FAHREDDÎN DEDE	öl. 1329 / 1911
14-FAZIL PAŞA	öl. 1300 / 1882
15-FEHMİ HÜSAM DEDE	öl. 1330 / 1911
16-FEYZÎ	öl.1266 / 1849 sonrası
17-GAVSÎ / ŞEVKET	öl. 1290 / 1873
18-HÂKÎ	öl. 1339 / 1920
19-HAKKI PAŞA	öl. 1313 / 1895
20-HÂLİD HASAN EFENDİ	öl. 1324 / 1906
21-HÂMİD	öl. 1248 / 1832
22-HASİB	öl. 1287 / 1870
23-HAYRİ SÜLEYMAN	öl. 1299 / 1881
24-HEMDEM ÇELEBİ	öl. 1275 / 1858
25-İHSAN MAHVÎ	öl. 1355 / 1936
26-İLMÎ (ABDÜRREZZAK)	öl. 1325 / 1907
27-İSMAİL DEDE EFENDİ	öl. 1263 / 1846
28-İSMET BEY (RAİF)	öl. 1334 / 1916
29-KEMÂLEDDİN DEDE	öl. 1356 / 1937
30-LEYLÂ HANIM	öl. 1264 / 1848
31-MAHVÎ / İHSAN	öl. 1355 / 1936
32-MÂİDE HATUN	öl. 1299 / 1881
33-MİDHAT BAHÂRÎ BEY	öl. 1391 / 1971

34-MİHRÎ	öl. 1276 / 1859?
35-MİSLÎ	öl. 1286 / 1869
36-MUHARREM	öl. 1277 / 1860?
37-MUSTAFA KÂMİL EFENDİ	öl. 1294 / 1877
38-MÜNÎRE HATUN	öl. 1321 / 1903
39-NAKİYYE HANIM	öl. 1316 / 1899
40-NAKŞÎ / MUSTAFA	öl. 1270 / 1853
41-NÂZIM PAŞA	öl. 1345 / 1926
42-NAZİF HASAN	öl. 1278 / 1854
43-NEBİL	öl. 1307 / 1889
44-NESİB / HÜSEYİN	öl. 1265 / 1848 sonrası
45-NEYZEN TEVFİK	öl. 1373 / 1953
46-OSMAN / SELAHADDİN	öl. 1304 / 1886
47-RÂTİB	öl. 1317 / 1899
48-REFİK / ZEKİ	öl. 1300 / 1882
49-REMZİ AKYÜREK	öl. 1364 / 1944
50-SAFFÎ	öl. 1263 / 1846
51-SÂFÎ / AHMED	öl. 1290 / 1873
52-SAFVET MUSTAFA	öl. 1284 / 1866
53-SENİH (SÜLEYMAN)	öl. 1318 / 1900
54-ŞAKİR	öl. 1276 / 1859
55-ŞEFİK EFENDİ	öl. 1288 / 1871
56-ŞEM'Î	öl. 1255 / 1839
57-ŞEMSEDDÎN (MEHMED)	öl. 1340 / 1921
58-ŞEMSÎ (SÜLEYMAN)	öl. 1303 / 1886
59-ŞEREF HANIM	öl. 1277 / 1861
60-ŞEVKET	öl. 1267 / 1850?
61-ŞEYHÎ DEDE (CELALEDDÎN)	öl. 1326 / 1908
62-TAHİR OLGUN	öl. 1371 / 1951
63-TALAT (ÜSKÜDARLI)	öl. 1345 / 1926
64-VASFÎ	öl. 1279 / 1862
65-VELED ÇELEBİ	öl. 1373 / 1953
66-ZÎVER	öl. 1278 / 1862

YAŞADIĞI YÜZYIL TESPİT EDİLEMEYENLER

1- ÂLÂYÎ	öl. ?
2- GEDÂYÎ	öl. ?
3- HASAN / ÜSKÜDARLI	öl. ?
4- HASAN / ANKARALI	öl. ?
5- RÂ'Î	öl. ?
6- RECÂÎ	öl. ?
7- SELİM	öl. ?

+

Toplam : 330 şâir

TABLO - 1 :

MAHLAS	ASIL ADI	MEMLEKETİ	MESLEĞİ	HANGİ MEVLEVÎHANEDE YETİŞTİĞİ VE ŞEYHİ	DİVÂN / DİVÂNÇE SAHİBİ
ABÂ-PÛŞ	BÂLİ MEHEMMED	AFYON	ŞEYH	AFYON	—
	ABDÜLLATÎF	İSTANBUL	?	?	—
ABDÜLVEHHÂB-I HEMEDÂNÎ	ABDÎ	HEMEDAN	ŞEYH	?	—
'ABÎRÎ	FEYZULLAH	?	?	?	—
ÂDEM	HÜSEYİN	ANTAKYA	ŞEYH	ANTALYA / KONYA	DİVÂN
ÂDİL	?	KONYA	ŞEYH	KONYA	—
ADLÎ	II. MAHMUD	İSTANBUL	PADİŞAH	İST / GALATA, YENİKAPI	—
ADNÎ	RECEP	SEREZ	ŞEYH	SEREZ	—
AĞAZÂDE / HAKÎKÎ	MEHEMMED	GELİBOLU	ŞEYH	KONYA	—
AHÎ SADIK	MEHEMMED	KÜTAHYA	?	KONYA / ÇELEBİ MUZAFFERÜDDİN	—
	AHMED (MEMİŞZÂDE)	BURSA	ŞEYH (MEKKE / BEŞİKTAŞ)	SELANİK / MEHEMMED DEDE	—
	AHMED	AMASYA	MUSAHİB	İST / YENİKAPI / KÜNHÎ DEDE	—
'ALÂYÎ	?	İRAN	MESNEVÎHAN	KONYA	—
	ALİ	KONYA	MESNEVÎHAN	KONYA	—
ALİMÎ	ÂLİM	KONYA	ŞEYH / KONYA	KONYA	—
ÂNÎ	AHMED	ÜSKÜDAR	ŞEYH	ÜSKÜDAR HÜSAMEDDİN DEDE	—
ÂRÂMÎ	?	TİRE	—	KONYA	DİVÂN
	ÂRİF	LEFKOŞE	ŞEYH (KAHİRE / LEFKOŞE)	LEFKOŞE / SİYÂHÎ DEDE	—
ÂRİFÎ	?	?	ŞEYH / (KONYA)	?	—
PEÇEVÎ ÂRİFÎ	AHMED	PEÇOY	ŞEYH (PEÇOY / FİLİBE / YENİKAPI)	PEÇOY / HAFIZ MEHEMMED	—
ARŞÎ	?	AYDIN / TİRE	DÂNİŞMEDN ZÜMRESİNDEN	MUĞLA / ŞÂHİDÎ ve ŞUHÛDÎ DEDE	
ARZÎ	MEHEMMED	ANTEP	KADI / BAŞKATİP/MESNEVÎHAN / ŞEYH (GALATA)	İST / GALATA / ADEM DEDE	DİVÂN
ÂŞIK	AHMED (MÜNECCİM BAŞI)	SELANİK	ÇULHACI / ŞEYH (KASIMPAŞA, MEKKE, MEDİNE)	SELANİK / MEHEMMED DEDE İST / GALATA, KASIMPAŞA	—

AŞKÎ	İLYAS	RUMELİ / YENİHİSAR	ASKER (YENİÇERİ) / KÂTİP	RUMELİ / YENİHİSAR	DİVÂN
'AYNÎ	HASAN	ANTEP	MUSAHHİH / KİTAPÇI / HOCA	İST / GALATA	DİVÂN
AYŞÎ	MEHEMMED	ŞAM	?	ŞAM / SABÛHÎ DEDE	DİVÂNÇE (Farsça / Türkçe karışık)
AZİZÎ	?	?	ŞEYH (BAĞDAT)	KONYA	—
AZİZÎ	ABDÜLAZİZ	?	ŞEYH (BAĞDAT / VODİNE)	GELİBOLU / KADRÎ DEDE	—
AZMÎ	MUSTAFA	PRİŞTİNE	DEFTERDAR	?	—
BAHTÎ	AHMED	MANİSA	PADİŞAH	İST	DİVÂN
	BEDREDDİN	?	MESNEVÎHAN	KONYA / EMİR ÂLİM ÇELEBİ	—
BEKÂYÎ	ABDÜLBÂKÎ	KEFE	KADI / MESNEVÎHAN (ŞAM)	?	—
BİRRÎ	MEHEMMED	MANİSA	ATTÂR	MANİSA	DİVÂN
BURHAN	İLYAS	KÜTAHYA	MESNEVÎHAN / ŞEYH (KÜTAHYA)	KÜTAHYA / CELÂLEDDİN ERGUN	DİVÂN (Farsça / Türkçe karışık)
CÂMİ	AHMED	İSTANBUL	ŞEYH (YENİKAPI)	İST / YENİKAPI / SABÛHÎ AHMED	—
CEMÂLÎ	CEMALEDDİN	KARAMAN (LARENDE)	ŞEYH (EDİRNE)	KONYA / EMİR ÂDİL KÛÇEK	DİVÂN
CEVRÎ	İBRAHİM	İSTANBUL	HATTAT	İST / GALATA / RÜSÛHÎ İSMAİL	DİVÂN
CÜNÛNÎ	AHMED	KARAMAN	MESNEVÎHAN(BAĞDAT) / ŞEYH (BURSA)	KONYA / BOSTAN-I EVVEL	—
DÂLÎ	?	KARAMAN	ŞEYH (ŞAM)	KONYA / BOSTAN-I EVVEL	—
DÂNİŞÎ	ALİ	İSTANBUL	ŞEYH (LEFKOŞE / KUDÜS)	İST / GALATA / ÂDEM DEDE	DİVÂN
	DAVUD	ANTAKYA	ŞEYH (MISIR)	ANTAKYA / ZİNCİRKIRAN MEHEMMED	—
DERÛNÎ	?	VARDAR YENİCE	MUHASEBECİ	EDİRNE / YÛSUF-I SİNE-ÇÂK	—
DERVİŞ	?	KONYA	KATİP / MUSAHİB / MESNEVÎHAN (ŞAM)	KONYA	—
DERVİŞÎ	?	İSTANBUL	MÜDERRİS / DİVÂN KÂTİBİ	KONYA	—
DERVİŞÎ	?	KONYA	ŞEYH (MISIR)	KONYA?	—
DERVİŞ	OSMAN	ELBASAN	ŞEYH (GALATA)	GELİBOLU / ABDÜLKERİM ve AĞAZÂDE MEHEMMED	—
DERVİŞ	HÜSEYİN (GİRİFTECİ)	ŞAM	?	ŞAM	—
DEŞTÎ	ABDÜLHAYY	KONYA	?	?	—

EDÎB	OSMAN	?	AŞÇIBAŞI	KONYA / CAFER DEDE	—
EFLÂKÎ	AHMED	KONYA	MESNEVÎHAN	KONYA / ULU ÂRİF ÇELEBİ	—
ELİF	AHMED	?	KADI	?	—
ENÎS	MUSTAFA	EDİRNE	ŞEYH (MISIR)	EDİRNE / ENÎS RECEB DEDE	—
ENİS	RECEB	EDİRNE	ŞEYH (EDİRNE)	İST / YENİKAPI / KÂRÎ AHMED ve EDİRNE / NEŞÂTÎ	DİVÂN
ERGUN (ARGUN)	CELÂLEDDİN	KÜTAHYA	ŞEYH (KÜTAHYA)	KÜTAHYA	—
ES'AD	?	İSTANBUL	?	?	—
ESÎF / SIDKÎ	MEHMED	KÜTAHYA	ŞEYH (TAVŞANLI)	KÜTAHYA / SÂKIB MUSTAFA	DİVÂN
ESRAR	MEHMED	İSTANBUL	HÂCEGÂN	İST / GALATA / ŞEYH GALİP	DİVÂN
FAKRÎ	AHMED	KİLİS	ŞEYH (HALEP)	AFYON / SULTAN DİVÂNİ	—
FÂNÎ	ABDÜLKERİM	AFYON	ŞEYH (DENİZLİ)	AFYON / PAŞA ÇELEBİ	—
FÂNÎ	MEHEMMED	EDİRNE	KİTAPÇI	EDİRNE	—
FASÎH	AHMED	İSTANBUL	HAZİNE KÂTİBİ / HATTAT	İST / GALATA / GAVSÎ DEDE	DİVÂN (Farsça , Türkçe) / DİVÂNÇE
FÂZIL	HALİL	İSTANBUL	ŞEYH (İST / KASIMPAŞA)	İST / GALATA / SIRRÎ ABDÎ	—
FEDÂYÎ	ALİ BÂLİ	EDİRNE	SİPAHİ	?	DİVÂN
FEDÂYÎ	MEHEMMED	BURDUR	ŞEYH (BURDUR)	AFYON / SULTAN DİVANÎ	—
FENÂYÎ	?	DENİZLİ	ŞEYH (DENİZLİ)	DENİZLİ / FÂNÎ	—
FENNÎ	MEHEMMED	İSTANBUL	KUDÜMZENBAŞI (GALATA) / MUSAHİB	İST / GALATA / HALİL DEDE	DİVÂN
FENNÎ-İ SUKÛTÎ	YUSUF	ÜSKÜP	MÜDERRİS / KADI	İSTANBUL?	—
FERRUH ÇELEBİ	MEHEMMED	?	ŞEYH (BURSA / KONYA)	KONYA	—
FERRUHÎ	FERRUH	AKHİSAR	ZÂVİYEDAR / KADI	?	—
FEVRÎ	AHMED	DİRAC	MÜDERRİS / MÜFTÜ / KADI	KONYA / BOSTAN ÇELEBİ	DİVÂN
FEVZÎ	MUSTAFA	?	DİVAN KÂTİBİ	ŞAM / PİR HAMZA DEDE	—
FEYZÎ	?	BELH	?	KONYA / EMİR ÂLİM ÇELEBİ	—
FİRÂKÎ	?	İSTANBUL	?	İST / YENİKAPI / PEÇEVÎ ÂRİF	—
GANEM	?	?	?	İST / GALATA / RÜSÛHÎ İŞMAİL	—
GARÎBÎ	MEHEMMED	VARDAR YENİCE	?	KONYA	—
GARÎBİ	?	KONYA	ŞEYH (KONYA)	KONYA / HACI ÂRİF	—

GAVSÎ	AHMED	?	KADI VEKİLİ / MESNEVÎHAN VE ŞEYH (GALATA)	BURSA / SALİH DEDE	DİVÂN
GAVSÎ	AHMED	İSTANBUL	?	?	—
GEDÂYÎ	?	ANTAKYA	KÂTİP	KONYA	—
GÜNÂHÎ	HASAN	VARDAR YENİCE	HOCA	KONYA	—
	GÜNEŞ HAN	AFYON	ŞEYH / AFYON	AFYON / YAKÎN	—
HÂFIZ	MEHEMMED	EDİRNE	MESNEVÎHAN (EDİRNE) / ŞEYH (AYDIN)	EDİRNE / ÖMER SEMÂHÂT	—
HÂFIZ	?	KONYA	MESNEVÎHAN	KONYA	—
HÂFIZ	?	?	?	?	—
HÂFIZ-I MANATIRÎ	EBUBEKİR	MANASTIR	?	İST / GALATA / ŞEYH GALİP	—
HÂLETÎ	MEHEMMED	TİRE	?	KONYA	DİVÂN
HALİM	ABDÜLHALİ M	?	ŞEYH (KONYA)	KONYA?	—
HÂLİS	AHMED	İZMİR	ŞEYH (KÜTAHYA)	KÜTAHYA / SÂKIP MUSTAFA	DİVÂNÇE
HÂLİS	İSMAİL	?	AŞÇIBAŞI (GALATA)	İST / GALATA / ŞEYH GALİP	—
HÂMİD	AHMED	?	HÂCEGÂN	İST / GALATA / ŞEYH GALİP	—
HANDÎ	HIZIR	LEFKOŞE	ŞEYH (LEFKOŞE)	LEFKOŞE / SİYÂHÎ MUSTAFA	—
	HASAN	ÜSKÜDAR	KADI / ŞEYH (MISIR)	İST	—
	HASAN	ANKARA	ŞEYH (ANKARA)	KONYA	—
HASÎB	MEHEMMED	İSTANBUL	ŞEYH (İZNİK)	KAHİRE / YUSUF NESÎB ve SİYÂHÎ MUSTAFA	DİVÂN
HASÎBÎ	HABÎB	BOSNA	MESNEVÎHAN (BELGRAD)	İST	DİVÂN
HAYÂTÎ	MEHEMMED	İSTANBUL	?	?	—
HAZÎN	?	?	ŞEYH (BURSA)	BURSA / ŞEYDÂ	—
HEMDEM	MEHMED SAİD	KONYA	ŞEYH (KONYA)	KONYA / HASAN EMİR DEDE	—
HEMDEMÎ	?	İSTANBUL	MUKÂTAAT KÂTİBİ/ SOLAK BAŞI	İST / GALATA ÂDEM	DİVÂN
HEY'ETÎ	AHMED	?	?	EDİRNE / NEŞÂTÎ	—
HIZIR	?	AFYON	ŞEYH / AFYON	AFYON / SULTAN VELED	—
HİCÂZÎ	?	?	?	ŞAM	—
HİLMÎ	BOSTAN	KONYA	ŞEYH (KONYA)	KONYA / FERRUH ÇELEBİ	—
HİLMÎ	ABDULLAH	İST / KASIMPAŞA	KADI	İST / KASIMPAŞA / ARABZÂDE ALİ	—

HUDAYÎ	SALİH	MUĞLA	ŞEYH / MUĞLA	MUĞLA / SEYYİD KEMAL	—
HULÛSÎ	İSMAİL	İST / YENİKAPI	AŞÇIBAŞI	İST / GALATA / ŞEYH GALİP	DİVÂNÇE
HUSREV	?	BURSA	ŞEYH (KONYA)	?	—
HÜSAM	?	KÜTAHYA	?	KÜTAHYA / İBRAHİM DEDE	—
ITRÎ	MUSTAFA	İSTANBUL	HÂNENDE / NEYZEN/ MUSÂHİB	İST / YENİKAPI / CÂMİ AHMED	DİVÂN
İLHÂMÎ	III.SELİM	İSTANBUL	PADİŞAH	İST / GALATA / ŞEYH GALİP	DİVÂN
'İLMÎ	?	KONYA	ŞEYH (ŞAM)	?	—
'İLMÎ	HÜSEYİN	BAĞDAT	KADI VEKİLİ / ŞEYH (ŞAM)	ŞAM / KARTAL DÂLÎ	DİVÂN
'İLMÎ	?	BAĞDAT	?	SELANİK	—
İSMAİL DEDE (HAMMÂMÎZ ÂDE)	İSMAİL	İSTANBUL	İLAHİCİBAŞI / KÂTİP MUAVİNİ / MUSÂHİB / MÜEZZİN BAŞI	İST / YENİKAPI / ALİ NUTKÎ DEDE	—
'İSMETÎ	MEHEMMED	İSTANBUL	MÜDERRİS/ KADI / KAZASKER	İST / YENİKAPI AHMED TOGANÎ	DİVÂNÇE
KADRÎ	?	PRİZREN	AŞÇIBAŞI / MESNEVÎHAN(BELGRAD) / ŞEYH (GELİBOLU / RUMELİ - EYBEK)	BELGRAD / ADNÎ DEDE	—
KALENDER	HASAN	MALKARA	?	İST / YENİKAPI / TOGANÎ	—
KÂMÎ	AHMED	EDİRNE	ŞEYH (EDİRNE) / MÜDERRİS / KADI	EDİRNE	—
KÂMİLÎ	AHMED	MANİSA	?	?	—
KÂNÎ	EBUBEKİR	TOKAT	DİVÂN KÂTİBİ / HÂCEGÂN	TOKAT / İST	DİVÂN
KARA BOSTAN	?	KONYA	ŞEYH (ESKİŞEHİR/ KONYA)	KONYA / ABDÜLHALİM	—
KÂRÎ	AHMED	?	ŞEYH (HALEP)	HALEP / ŞEYH EBUBEKİR VEFÂYÎ	—
KÂRÎ	AHMED	BOLVADİN	MESNEVÎHAN (YENİKAPI)	BURSA / MEHEMMED DEDE	—
KASIM	?	KONYA	MESNEVÎHAN (KONYA)	KONYA / ÂRİF ÇELEBİ	—
KÂTİBÎ	MUSTAFA	BOSNA	KÂTİP	YENİŞEHİR ?	DİVÂN
KELÂMÎ	?	KERBELÂ	?	? / HÜSEYİN DEDE	—
KEMAL	AHMED	AKŞEHİR	ŞEYH (İST / YENİKAPI)	KONYA / HUSREV ÇELEBİ	—
KERİM	ABDÜRRAHİM	KARAMAN	ŞEYH (SELANİK)	KONYA / BOSTAN ÇELEBİ	—
KUDÜMÎ	ALİ	FİLİBE	KUDÜMZENBAŞI (EDİRNE)	EDİRNE	—

KÜLHANÎ	ALİ	URFA (REHA)	?	KONYA	—
KÜNHÎ	ABDÜRRAHİM	İSTANBUL	KUDÜMZENBAŞI (YENİKAPI)	İST / YENİKAPI / ALİ NUTKÎ DEDE	—
LÂLÎ	?	AYDIN	ŞEYH (AYDIN)	AYDIN / HORASANÎ ALİ	—
LEBİB	AHMED	SOFYA	?	MISIR / SİYAHÎ MUSTAFA DEDE	—
LEYLA HANIM	?	İSTANBUL	?	İST / GALATA	DİVÂN
LİSÂNÎ	?	?	?	İST / GALATA / ARZÎ DEDE	—
LOKMANÎ	?	?	TÜRBEDAR	KONYA	—
LÜTFÎ	LÜTFULLAH	MANİSA	ŞEYH (MANİSA)	?	—
LÜTFÎ	MEHEMMED	MANİSA	ŞEYH (MANİSA)	MANİSA / NAKŞÎ ALİ	—
LÜTFULLAH	MEHEMMED	AYDIN	MÜDERRİS / KADI	?	—
MAHREMÎ	?	AFYON?	?	AFYON / SULTAN DİVANÎ	—
MÂNEVÎ	?	KONYA	MESNEVÎHAN?	KONYA	—
MÂNEVÎ	?	SELANİK	MESNEVÎHAN	SELANİK?	—
MAZLUM	?	?	TÜRBEDAR/ NEYZENBAŞI (KONYA)	KONYA	—
	MEHEMMED	?	ŞEYH (BEŞİKTAŞ)	?	—
MELÂMÎ	?	?	?	AFYON / SULTAN DİVANÎ	—
MEŞAMÎ	?	KONYA	?	KONYA	—
MEYYÂL / ŞEHLÂ	MEHEMMED	ANKARA	?	İST / GALATA / RÜSUHÎ DEDE	—
MEZÂKÎ	SÜLEYMAN	BOSNA	KÂTİP / DİVÂN HOCASI	İST / GALATA?	DİVÂN
MİHRÎ	?	İZMİR	KÂTİP	İST / ÜSKÜDAR?	—
MİRÎ	MEHEMMED	MANİSA	?	?	DİVÂN
MUHİB / MÜNİS	AHMED	EDİRNE	?	EDİRNE / ENİS RECEB	—
MUHARREM	?	EDİRNE	?	?	—
MUHLİS	MEHEMMED	İZMİR	?	İZMİR / SAKIB MUSTAFA	—
MUHYÎ	?	AFYON	?	AFYON	—
MU'İNÎ	MUSTAFA	AFYON	MESNEVÎHAN	AFYON	—
MUKÎM	MEHEMMED	İSTANBUL	ŞEYH (AFYON / ANKARA / TOKAT)	LEFKOŞE / DÂNİŞİ ALİ	—
MÛSÂ	?	?	?	İST / YENİKAPI	—
MÛSÂ	?	İSTANBUL	NEYZEN	?	DİVÂN
NÂCÎ	AHMED	KONYA	MESNEVÎHAN / ŞEYH (İST /	İST / KASIMPAŞA	DİVÂN

			BEŞİKTAŞ / GALATA / YENİKAPI)		
NAHİFÎ	SÜLEYMAN	İSTANBUL	KÂTİP/ BAŞMUKATAACI / DEFTERDAR	?	DİVÂN
NAKŞÎ	MUSTAFA	EDİRNE	HOCA / KUDÜMZENBAŞI / ŞEYH (KAHİRE)	KONYA	—
NÂSIR	ABDÜLBÂKİ	İST / YENİKAPI	NEYZENBAŞI / ŞEYH (YENİKAPI)	İST / YENİKAPI	DİVÂN
NASÎRÂ	?	?	ŞEYH (BAĞDAT)	ŞAM / ABDÜLVEHHAB-I HEMEDANÎ	DİVÂN (Arapça/ Farsça/ Türkçe)
NÂYÎ	OSMAN	İSTANBUL	ŞEYH (GALATA)	İST / GALATA / GAVSÎ	—
NAZÎM	YAHYA	İSTANBUL	PAZARBAŞI / HANENDE (EDİRNE)	EDİRNE / NEŞÂTÎ	DİVÂN
NAZİF	HASAN	YENİŞEHİR	ŞEYH (YENİŞEHİR/ BEŞİKTAŞ)	KONYA	DİVÂNÇE
NAZMÎ	HASAN	SARAYBOSNA	MESNEVÎHAN (SARAYBOSNA) / ŞEYH (KAHİRE)	SARAYBOSNA / TEVEKKÜLÎ DEDE	DİVÂN
NECÂHÎ	?	?	?	ŞAM	—
NEHCÎ	MUSTAFA	BELEN	MESNEVÎHAN	?	DİVÂN
NESÎB	YUSUF	KONYA	MESNEVÎHAN / ŞEYH (ANKARA / MISIR / YENİKAPI)	MISIR / SİYAHÎ MUSTAFA DEDE	DİVÂN
NEŞÂTÎ	AHMED	EDİRNE	ŞEYH (EDİRNE)	GELİBOLU / AĞAZÂDE MEHEMMED	DİVÂN
NEŞ'ET	SÜLEYMAN	EDİRNE	MUSÂHİB / KAFTAN AĞASI	KONYA	DİVÂN
NEYYİR	ABDÜLHALİM	İSTANBUL	ŞEYH (YENİŞEHİR / FENAR)	İST / GALATA / ŞEYH GALİP	DİVÂN
NİGÂHÎ	?	İSTANBUL / AYDIN?	DİVÂN KÂTİBİ	İST	—
NİYAZ	?	KONYA	?	ERMENEK / EBUBEKİR DEDE	—
NİYÂZÎ	?	BURSA	?	?	DİVÂN
NURÎ	AHMED	AFYON	MÜDERRİS / VAİZ / MÜTEVELLİ / KADI VEKİLİ	AFYON	—
NUTKÎ	ALİ	İST / YENİKAPI	ŞEYH (YENİKAPI)	İST / YENİKAPI / EBUBEKİR DEDE	—
NUTKÎ	ALİ	BOSNA	?	?	—
PENÂHÎ	MUSTAFA	KONYA	KTP. MÜD. MESNEVÎHAN / ŞEYH (KONYA)	İST ?	—
PERVANE	?	KONYA	?	KONYA / ŞEM'Î DEDE	—

PÎRÎ	İSA	?	?	?	—
RAHMETÎ	RAHMETULLAH	SEREZ	HATİP / MESNEVÎHAN (KONYA)/ ŞEYH (GELİBOLU / ÜSKÜP)	GELİBOLU / ADNÎ DEDE	—
RÂ'Î	MUSTAFA	AFYON		?	—
RÂMİZ	?	?	ASKER	?	—
RECÂÎ	İSMAİL	İSTANBUL	?	?	—
RECEB	?	KONYA	HATTAT	KONYA / ABDÜLHALİM	—
RESİMÂ	AHMED	İST / ÜSKÜDAR	ŞEYH (YENİŞEHİR / FENAR)	?	—
REŞKÎ	ALİ	İSTANBUL	MÜHÜRDAR	KONYA / ABDÜLHALİM	—
RİF'AT	HÜSEYİN	?	?	?	—
RUHÎ	OSMAN	BAĞDAT	?	?	DİVÂN
RÜSUHÎ	İSMAİL	ANKARA	ŞEYH (GALATA)	KONYA / BOSTAN ÇELEBİ	—
SÂBİR	MEHEMMED	GELİBOLU	ŞEYH (GELİBOLU)/MÜDERRİS / KADI	GELİBOLU / AĞAZÂDE MEHEMMED	DİVÂN
SABÛHÎ	AHMED	TOKAT	ŞEYH (ŞAM / YENİKAPI)	KONYA / BOSTAN ÇELEBİ	DİVÂN (Türkçe/ Farsça)
SADIK	MEHEMMED	?	ŞEYH (KASIMPAŞA / GALATA)	GALATA / SELİM DEDE	—
SADIKÎ	?	?	?	AFYON / SULTAN DİVANÎ	—
SADRÎ	MEHEMMED	İSTANBUL	MESNEVÎHAN / ŞEYH (MISIR / KIBRIS)	KONYA	—
SAFÂYÎ	?	SİNOP	DENİZCİ / KÂTİP / ŞEYH	AFYON / SULTAN DİVANÎ	DİVÂN
SAFAYÎ	MUSTAFA	İST / KASIMPAŞA	?	KASIMPAŞA / HALİL FAZIL	—
SÂFÎ	AHMED	?	ŞEYH (MISIR)	AFYON / SULTAN DİVANÎ	DİVÂN
SÂFÎ	AHMED	SEREZ	?	YENİŞEHİR / KERİM VE VECDÎ	—
SÂFÎ-İ HATAYÎ	?	İRAN	?	İST / GALATA / SULTAN DİVANÎ	—
SAFİYULLAH	?	TRABLUS-ŞAM	ŞEYH / MESNEVÎHAN (HALEP/ KASIMPAŞA/ YENİKAPI)	MISIR	—
SÂHİB	SALİH	BURSA	ŞEYH (BURSA)	BURSA / MEHEMMED DEDE	DİVÂN
SÂHİB	İSMAİL	BURSA	ŞEYH (KÜTAHYA)	BURSA / SAHİB MEHMED	DİVÂN

SAÎB	MEHEMMED	TEBRİZ	?	KONYA / BOSTAN ÇELEBİ	DİVÂN
SAÎDÂ	SAÎD	BELGRAD	ŞEYH (BELGRAD)	BELGRAD / ADNÎ	—
SÂKIB	MUSTAFA	İZMİR	ŞEYH (KÜTAHYA)	EDİRNE / NEŞÂTÎ VE MEHMED	DİVÂN
SÂLİK	HALİL	?	ŞEYH (KASIMPAŞA)	İST / KASIMPAŞA / MEHMED	—
SAMÎ	YUNUS	MUSUL	ALAYBEYİ / MUSAHİP	İST / GALATA / GAVSÎ DEDE	DİVÂN
SAMTÎ	?	KONYA	?	KONYA	—
SELİMÎ	SÜLEYMAN	?	?	?	—
SEMÂHAT	ÖMER	YENİŞEHİR	ŞEYH (YENİŞEHİR / EDİRNE / KASIMPAŞA)	KONYA	—
SEMÂÎ	HASAN	SEREZ	?	EDİRNE / YÛSUF-I SİNEÇÂK	DİVÂN
SENÂYÎ	HALİL	KONYA	MESNEVÎHAN (KONYA)	KONYA	—
SERVÎ	?	BURDUR	KÂTİP / MUİD	MUĞLA / ŞÂHİDÎ ve ŞUHÛDÎ	—
SIDKÎ	?	?	ŞEYH	?	—
SIRRÎ	ABDÜLBÂKÎ	İSTANBUL	ŞEYH (GALATA)	İST / GALATA / NÂYÎ OSMAN	—
SİYAHÎ	MUSTAFA	KIBRIS	ŞEYH (LEFKOŞE / GELİBOLU / KAHİRE)	LEFKOŞE / DÂNİŞÎ ALİ DEDE	DİVÂN
SULTAN DİVANÎ	MEHEMMED	AFYON	ŞEYH (AFYON)	AFYON / ABÂ-PÛŞ	—
SULTAN VELED	MEHEMMED BAHADDİN	KARAMAN	ŞEYH (AFYON / KONYA)	KONYA	DİVÂN (Farsça)
SUN'Î	SUNULLAH	EREĞLİ	?	İST / GALATA	DİVÂN
SÛZÎ	OSMAN	MARDİN	?	KONYA	—
ŞAH ÇELEBİ	?	AFYON	?	AFYON	—
ŞAH ÇELEBİ	MEHEMMED	KONYA?	KADI (MISIR) / MÜDERRİS / ŞEYH (AFYON)	AFYON	—
ŞÂHİDÎ	İBRAHİM	MUĞLA	ŞEYH (MUĞLA)	DENİZLİ / FÂNÎ ve AFYON / SULTAN DİVANÎ	DİVÂN (Farsça / Türkçe)
ŞAKİR	?	GELİBOLU	?	GELİBOLU / HÜSEYİN AZMÎ	—
ŞÂNÎ	MUSTAFA	İSTANBUL	?	İST / GALATA / ŞEMÎ	—
ŞEFİ'Î	MEHEMMED	KEFE	?	KONYA	DİVÂN
ŞEHÎDÎ	HÜSEYİN	EDİRNE	?	EDİRNE / NEŞÂTÎ	—
ŞEKİB	ÖMER	İSTANBUL	KADI / MESNEVÎHAN (KONYA)/ ŞEYH (AFYON / HALEP)	İST / GALATA, YENİKAPI	—
ŞEM'Î	ŞEMULLAH	PRİZREN	HOCA	İST/ ? / HORAŞANÎ ALİ	—

ŞEM'Î	?	KONYA	HELVACI	KONYA / SAİD HEMDEM ÇELEBİ	DİVÂN
ŞEMS / HAMUŞ	MUHAMMED CELÂLEDDİN	BELH	HATİP	—	DİVÂN (Farsça)
ŞEREF HANIM	?	İSTANBUL	?	İST/ YENİKAPI	DİVÂN
ŞEVKET	?	MARAŞ	DİVÂN KÂTİBİ / HÂCEGÂN	?	—
ŞEYDÂ	MEHEMMED	AFYON	?	AFYON / SULTAN DİVANÎ ve DENİZLİ / FENÂYÎ	—
ŞEYDÂ	MEHEMMED	?	KÂTİP	İST / GALATA	—
ŞEYDÂ	ABDÜRRAHİM	İSTANBUL	HÂFIZ / NEYZEN / KUDÜMZENBAŞI	İST / GALATA / SELİM DEDE	—
	MEHEMMED	ISPARTA	ŞEYH (ISPARTA)	ŞAM / KARTAL DÂLÎ	—
ŞEYHİ	MEHEMMED	KARAMAN	ŞEYH (BURSA)	BURSA	—
ŞEYH GALİB / ES'AD	MEHMED	İST / YENİKAPI	DİVÂN KÂTİBİ/ ŞEYH (GALATA)	KONYA / İST / YENİKAPI	DİVÂN
ŞEYHÎ MEMİŞ	MEHMED	BURSA	ŞEYH (BURSA)	BURSA / MEHMED DEDE	—
ŞEYHZÂDE	ES'AD	SELANİK	MÜDERRİS	?	DİVÂN
ŞİFÂYÎ	MEHEMMED	İSTANBUL	MÜDERRİS / KADI / KAZASKER / ŞEYH (MISIR)	KONYA / HÜSEYİN DEDE	—
ŞİNASÎ	?	?	?	?	—
ŞUHÛDÎ	?	MUĞLA	ŞEYH (MUĞLA)	MUĞLA / ŞÂHİDÎ	—
ŞÛRÎ	?	BURSA	MESNEVÎHAN (ŞAM)	KONYA ve EDİRNE / YÛSUF-I SİNEÇÂK	—
TÂBÎ	AHMED	AFYON	?	AFYON	DİVÂN
TÂHİR	HÜSAM	KONYA	VAİZ (KONYA)	KONYA	—
TÂİB	İSMAİL	?	AŞÇIBAŞI	BURSA / CÛNÛNÎ DEDE	—
TÂLİB	MEHEMMED	TOKAT	MESNEVÎHAN / ŞEYH (TOKAT)	KONYA / LEFKOŞE / DÂNİŞÎ ALİ ve SİYAHÎ	—
TÂLİBÎ	HASAN	İŞTİB	KADI / ŞEYH (SELANİK / MISIR / SEREZ)	SELANİK / VECDÎ DEDE ve İST / GALATA GAVSÎ DEDE	—
TARÎKATÎ	EMİR	KONYA	?	KONYA / ABDÜLHALİM ÇELEBİ	—
TEVEKKÜLÎ	?	SARAYBOSNA	ŞEYH (SARAYBOSNA)	SARAYBOSNA / ATİK DEDE	—
TOGANÎ	AHMED	KONYA	ŞEYH (YENİKAPI)	KONYA / BOSTAN ÇELEBİ	—
UBEYD	ABDULLAH	?	HATTAT / ŞEYH (EĞRİDİR)	BURDUR / MEHEMMED FEDAYÎ	—
ULU ÂRİF ÇELEBİ	MEHEMMED CELÂLEDDİN FERİDUN	AFYON	ŞEYH (KONYA)	KONYA	—
UZLETÎ	MEHEMMED	İSTANBUL	YENİÇERİ / ŞEYH (GALATA)	İST / GALATA / ARZÎ DEDE	—

ÜNSÎ	?	?	ŞEYH (TRABLUS-ŞAM)	KONYA VE ŞAM	—
ÜVEYSÎ	?	İSTANBUL	?	İST / GALATA / MEHEMMED ve ARZÎ	—
VASFÎ	MEHMED SALİH	İSTANBUL	HANENDE / MÜEZZİN / HÂCEGÂN/ KAYMAKAM /ZÂKİR	İSTANBUL / YENİKAPI?	—
VÂSIK	?	?	?	AFYON / SULTAN DİVANÎ	—
VECDÎ	?	RUMELİ / DEBRE	MESNEVÎHAN (YENİŞEHİR / FENAR)	SARAYBOSNA / TEVEKKÜLÎ	DİVÂN
VEFÂYÎ	EBUBEKİR	?	ŞEYH (HALEP)	AFYON / SULTAN DİVANÎ	—
VEHBÎ	İBRAHİM	EDİRNE	?	KONYA / BOSTAN-I SÂNİ	—
YAHYA	?	BAĞDAT	ŞEYH (BAĞDAT)	KONYA / NÂSİRÂ	—
YAHYA	?	AFYON	ŞEYH (AFYON)	AFYON	—
YAKÎN	?	?	?	AFYON / KÜÇÜK MEHMED	DİVÂN
YÛSUF / ÇENGÎ	?	KONYA	HÂFIZ / NEYZENBAŞI / MUSÂHİB / ŞEYH (BEŞİKTAŞ)	KONYA / BOSTAN ÇELEBİ VE İST / GALATA / ÂDEM DEDE	—
YÛSUF-I SÎNEÇÂK	YÛSUF SİNANEDDİN	VARDAR YENİCE	ŞEYH (EDİRNE)	?	—
ZA'FÎ	?	?	?	DENİZLİ ve MUĞLA / ŞÂHİDÎ	—
ZAMÎRÎ	?	ÇANKIRI	REMMAL	?	—
ZEYNEDDİN	?	KÜTAHYA	?	KÜTAHYA / CELÂLEDDİN ERGUN	—
ZİHNÎ	ABDÜLDELİL	BAĞDAT	?	KONYA	DİVÂN
ZİHNÎ	HASAN	BURSA	?	İST / KASIMPAŞA / FÂZIL DEDE	—
ZİHNÎ	SALİH	KARAMAN	ŞEYH (BURSA)	BURSA / CÜNÛNÎ DEDE	—
ZÎVER	AHMED SÂDIK	İSTANBUL	KÂTİP / ŞEYH (MEDİNE)	İST / YENİKAPI / ALİ NUTKÎ DEDE	—
ZÜHDÎ	YUSUF	TRABLUSŞAM	ŞEYH (BEŞİKTAŞ)	İST / BEŞİKTAŞ / AHMED DEDE	—
ZÜNNÛN	?	ŞAM	ÂYİNHÂN	KONYA	—

TABLO - 2 :

KONYA MEVLÂNÂ DERGÂHINDA GÖREV YAPAN ÇELEBİLER

ADI	ÖLÜM TARİHİ	HANGİ YILDA ŞEYH OLDUĞU	ŞEYHLİK SÜRESİ
Hüsameddin Çelebi	683 / 1284	672 / 1273	11 yıl
Sultan Veled	712 / 1312	683 / 1284	29 yıl
Ulu Ârif Çelebi	719 / 1319	712 / 1312	6 yıl
Âbid Çelebi	739 / 1338	719 / 1319	20 yıl
Vâcid Çelebi	742 / 1342	739 / 1338	3 yıl
Emir Âlim Çelebi	751 / 1350	742 / 1342	9 yıl
Muzaffereddin Çelebi	770 / 1368	751 / 1350	19 yıl
Emir Âlim Çelebi	798 / 1395	770 / 1368	28 yıl
Emir Ârif Çelebi	824 / 1421	798 / 1395	26 yıl
Emir Âdil Çelebi	865 / 1460	824 / 1421	41 yıl
Cemâleddin Çelebi	915 / 1509	865 / 1460	50 yıl
Husrev Çelebi	969 / 1561	951 / 1509	54 yıl
Ferruh Çelebi	1010 / 1601	969 / 1561	41 yıl
I. Bostan Çelebi	1040 / 1630	1010 / 1601	20 yıl
Ebûbekir Çelebi	1050 / 1640	1040 / 1630	10 yıl
Ârif Çelebi	1052 / 1644	1050 / 1642	26 ay
Pir Hüseyin Çelebi	1077 / 1666	1052 / 1642	25 yıl
Abdülhalim Çelebi	1090 / 1679	1077 / 1666	13 yıl
Hacı Bostan Çelebi	1117 / 1705	1090 / 1679	27 yıl
Sadreddin Çelebi	1123 / 1711	1117 / 1705	7 yıl
Ârif Çelebi	1159 / 1746	1123 / 1711	36 yıl
Ebubekir Çelebi	1199 / 1785	1159 / 1736	40 yıl

Hacı M. Emin Çelebi	1130 / 1815	1199 / 1785	31 yıl
Said Hemdem Çelebi	1276 / 1858	1230 / 1814	46 yıl
M. Sadreddin Çelebi	1299 / 1881	1276 / 1859	23 yıl
İ. Fahreddin Çelebi	1299 / 1881	1299 / 1881	8 ay
Mustafa Safvet Çelebi	1305 / 1887	1299 / 1881	8 ay
Abdülvahid Çelebi	1325 / 1907	1305 / 1887	20 yıl
Abdülhalim Çelebi	1363 / 1944	1325 / 1907	3 yıl
B. Veled (İzbudak) Çelebi	1950	1328 / 1910	9 yıl
Abdülhalim Çelebi (ikinci defa)	1944	1337 / 1918	1 yıl
Âmil Çelebi	1339 / 1920	1338 / 1919	7 ay
Abdülhalim Çelebi (üçüncü defa)	1944	1339 / 1920	4 yıl

TABLO - 3 :

Yüzyıllara Göre Bestelenmiş Olan Mevlevî Âyînleri
(Haz: Çinuçen Tanrıkorur)

YÜZYIL	BESTEKÂRI	MAKAMI	I. SELÂM İLK MISRÂ	PEŞREV	SON PEŞREV
16 (?)	?	Pençgâh	Şehbâz-i cenâb-i zülcelâlest	Salih Dede	Yusuf Paşa
16 (?)	?	Dügâh	Işkest tarîk-ı râh-ı	Salih Dede	—
16 (?)	?	Hüseynî	Âteş nezened der dilimâ	?	—
17	Köçek Mustafa	Bayatî	Şâhâ zikerem ber meni	Emin Efendi	Salim Bey
18	Itrî	Segâh	Ey âşıkı rûyi tü hezârân	Nâyî Osman	?
18	Nâyî Osman Dede	Rast	İn hâne ki peyveste	Kendisi	?
18	Nâyî Osman Dede	Hicaz	Yâ men livâ-yı aşkı	Kendisi	—
18	Nâyî Osman Dede	Uşşak	Âteş nezened der dilimâ	Kendisi	?
18	Nâyî Osman Dede	Çârgâh	Âteş nezened der dilimâ	Kendisi	?
18	Bursalı M. Sâdık	Bestenigâr	Akbele's'sâkî aleynâ	Nu'man Ağa	Z. Mehmed
18	Musâhib Ahmed	Hicaz	Men şâhbâz-ı kudsem	Aziz Dede	?
18	Musâhib Ahmed	Nihâvend	Dûşi ber-dergâh-i izzet	Kendisi	Osman Bey
18	Musâhib Ahmed	Sabâ	Kayıp		
18	Hâfız Şeydâ	Irak	Mâhestü nemîdânem	Z.Mehmed	?
18	Hâfız Şeydâ	Hicâzeyn	Kayıp		
18	Hâfız Şeydâ	Isfahan	Kayıp		
18	?	Bûselik	Kayıp		
19	III. Selim	Sûzidilârâ	Dilberî vü bîdilî esrârı	Kendisi	?
19	Nâsır Abdülbâkî	Acem-bûselik	An keski türâ dâred	Yusuf Paşa	?
19	Nâsır Abdülbâkî	Isfahan	Kayıp		
19	A. Künhî	Hicaz	Men âşık-ı an hüsnem	Osman Bey	?
19	A. Künhî	Nühüft	Kayıp		
19	İsmail Dede	Şevkutarab	Ey hasret-i hûbân-ı cihân	Kendisi	?
19	İsmail Dede	Sabâ	Bişnevîd ez-nâle-i bang-i	Osman Bey	Z. Mehmed
19	İsmail Dede	Sabâ-bûselik	Âteş nezened der dilimâ	Yusuf Paşa	—
19	İsmail Dede	Bestenigâr	Ey kıble-i ikbâli cihân	Kendisi	?
19	İsmail Dede	Nevâ	Ey tecellîgâh-ı cânem	Z.Mehmed	Osman Bey
19	İsmail Dede	Hüzzam	Mâhestü nemîdânem	Osman Bey	Osman Bey

19	İsmail Dede	Ferahfezâ	Bişnev ez ney çün hikâyet	Kendisi	?
19	Zekâî Dede	Sûzidil	Yâ sagîre's-sinnî	Emin Efendi	?
19	Zekâî Dede	Mâye	Ey Yûsuf ü mehruyân	Osman Bey	Yusuf Paşa
19	Zekâî Dede	Isfahan	Ey çengi perdehâyi	Salih Dede	—
19	Zekâî Dede	Sûznâk	Yâ sâkıye'l-müdâmeti	Emin Efendi	—
19	Zekâî Dede	Sabâ-zemzeme	Her çîzi ki an hâşest	Raşid Efendi	—
19	A. Hüsameddin	Râhatü'l-ervâh	Atyabü'l-a'mâri ömren	?	—
19	Mustafa Nakşî	Şedaraban	Ey Resûl-i Hazret-i -Hak	Gazi Giray	?
19	Neyzen Salih	Şedaraban	?	?	?
19	Hacı Fâik Bey	Yegâh	?	?	?
19	?	Dügâh	?	?	?
19	Abdülkerim Bey	Yegâh	?	?	?
19	M. Celâleddin	Dügâh	Yâ men livâ-yı aşkı	H.Fahreddin	?
19	H. Fahreddin	Acemaşîran	Her rûzi bâmidâdı	Salih Dede	?
19	Müezzin Rıfat	Ferahnâk	?	?	?
19	Müezzin Rıfat	Nev'eser	Mâ der dü-cihan	Salih Dede	?
19	Mustafa Câzim	Hicazkâr	?	?	?
19	Hâfız Osman	Hüseynî	?	?	?
19	Ali Aşkî Bey	Heseynî-aşîran	Kayıp	?	?
19	İsmet Ağa	Isfahan	Kayıp	?	?
19	İsmet Ağa	Müste'âr	Kayıp	?	?
19	İsmet Ağa	Râhatfezâ	Kayıp	?	?
19	Yahya Efendi	Isfahan	Kayıp	?	?
19	Bolâhenk Nuri	Karcığar	An keski türâ dâred	Kendisi	Edhem Efendi
19	Bolâhenk Nuri	Bûselik	An subh-i saâdethâ	Kendisi	Kemanî Rızâ
19	Arap Ali	Kürdîlihicaz kâr	Kayıp	?	?
19	Ârif Hikmet	Mahur	Kayıp	?	?
19	Hâfız Ali	Nühüft	Kayıp	?	?
19	Eyubî Hüseyin	Nühüft	Mârâ rehî dîgerest	Osman Bey	?
19	Necib Dede	Sûzidil	Kayıp	?	?
19	Necib Dede	Sûznâk	Kayıp	?	?
19	Hâşim Bey	Sûznâk	Bül-aceb deryâ-dil-i	?	?
19	Haşim Bey	Şehnâz	Kayıp	?	?
19	Kâmil Dede	Yegâh	Kayıp	?	?
20	A. Avni Konuk	Rûyiırak	Ey derâverde cihânrâ	Emin Efendi	Z. Mehmed
20	A. Avni Konuk	Dilkeşîde	Şâhâ zikerem ber meni	Emin Efendi	Emin Efendi
20	A. Avni Konuk	Bûselik-aşîran	Men âşık-ı aşkî o şûde	Emin Efendi	Rıza Efendi
20	Hâfız Ahmed	Bayatî-bûselik	Ey derâverde cihan	Halil Can	Rıza Efendi
20	Hâfız Ahmed	Müste'âr	Âteş nezened der dilimâ	?	Hızır Ağa
20	Rauf Yektâ Bey	Yegâh	Ey nây-i hoş-nevâ-yi	Kendisi	Kendisi
20	Kâzım Uz	Sultânîyegâh	Azm-i an dârem ki	Kendisi	—
20	Kâzım Uz	Yegâh	Azm-i an dârem ki	?	?
20	Râkım Elkutlu	Karcığar	İmrûz çi her rûz	Kendisi	—
20	Refik Ş. Fersan	Selmek	Dûş-i ber-dergâhi	Kendisi	Kendisi
20	H. Sadettin Arel		51 âyin	Kendisi	Kendisi

20	Kemal Batanay	Nikrîz	Âteş nezened der dilimâ	Kendisi ve Rauf Yektâ	—
20	Sâdeddin Heper	Hisar-bûselik	Yek demî gavvâs bûdem	Halil Can ve kendisi	—
20	Necdet Tanlak	Nev'eser	Bişnev ez-ney çün şikâyet	Kendisi	Kendisi
20	Necdet Tanlak	Tâhir	Hak feşâned nûr râ	Kendisi	Kendisi
20	Necdet Tanlak	Nişâburek	Âşıkân-ı kül niy uşşâkı	Kendisi	Kendisi
20	Alâeddin Yavaşca	Acem	Dinle neyden kim hikâyet	Kendisi	Kendisi
20	İrfan Doğrusöz	Muhayyer-sünbüle	Duy şikâyet etmede	Kendisi	Kendisi
20	İrfan Doğrusöz	Mâhur	Dinleyin Dostlar	Kendisi	Kendisi
20	Sadun Aksüt	Sâzkâr	Ey hâlik-ı heft âsümân	Kendisi	Kendisi
20	Cüneyd Koşal	Nişâbur	Ümmîdimen be-fadl-ı	Kendisi	Kendisi
20	Bekir S. Sezgin	Muhayyer	Sünbülean heme goftîn lîk	Kendisi	Kendisi
20	Kemal Tezergil	Nihâvend	Hâce deryâb ki can der	Kendisi	Kendisi
20	Fırat Kızıltuğ	Hisar	Dinle neyden çün hikâyet	Kendisi	Kendisi
20	Erol Sayan	Evç			
20	Cinuçen Tanrıkorur	Bayatî-araban	Ey çerâğ-î âsümân	Kendisi	Kendisi
20	C. Tanrıkorur	Evcârâ	Âşıkân lâf ez tebârek	Kendisi	Kendisi
20	C. Tanrıkorur	Zâvil-aşîran	Perde berdâr ey hayâtî	Kendisi	Kendisi
20	C. Tanrıkorur	Nişâburek	Ger humâr âred sudâ-î	Kendisi	Kendisi
20	Mutlu Torun	Şehnâz	Ey hâlik-i heft âsümân	—	—
20	Doğan Ergin	Ferahnâk-aşîran	Men bende-i Kor'ânem	C. Koşal	Kendisi
20	Hasan Esen	Şehnâz	İy ki hicran zemîn û	Kendisi	Kendisi
20	Zeki Atkoşar	Acemkürdî	Bişnev ez-ney çün hikâyet	Kendisi	Kendisi
20	Zeki Atkoşar	Sâzkâr	İn heme gam-hâ ki ender	Kendisi	Kendisi
20	Zeki Atkoşar	Mâhur	Tû me gû mârâ bedan	Kendisi	Kendisi
20	Zeki Atkoşar	Muhayyer	Tû me gû mârâ bedân	Kendisi	Kendisi
20	Zeki Atkoşar	Dilkeşhâver an	Bişnev ez-ney çün hikâyet	Kendisi	Kendisi
20	Zeki Atkoşar	Şehnaz-bûselik	Âftâb imrûz der şeb-i diğer	Kendisi	Kendisi
20	Fatih Salgar	Uşşak	Âşıkân der-gû-yi cânân	Kendisi	Kendisi
20	Ahmet Çalışır	Hicazkâr	Bişnev ez-ney çün hikâyet	Kendisi	Kendisi

HARİTA VE ÇİZİMLER

YÜZYILLARA GÖRE MEVLEVÎ ŞÂİRLERİN DAĞILIMI

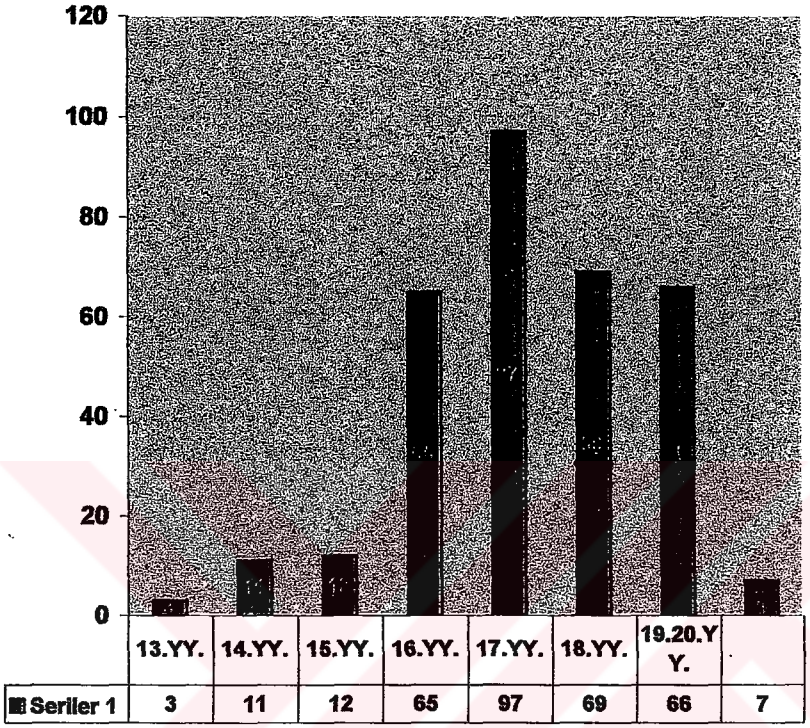

YÜZYIL	ŞÂİR SAYISI	%
13	3	1
14	11	3
15	12	4
16	65	20
17	97	29
18	69	21
19- 20	66	20
YY.'ı belli olmayan	7	2

YÜZYILLARA GÖRE MEVLEVÎ ŞÂİRLERİN DAĞILIMI

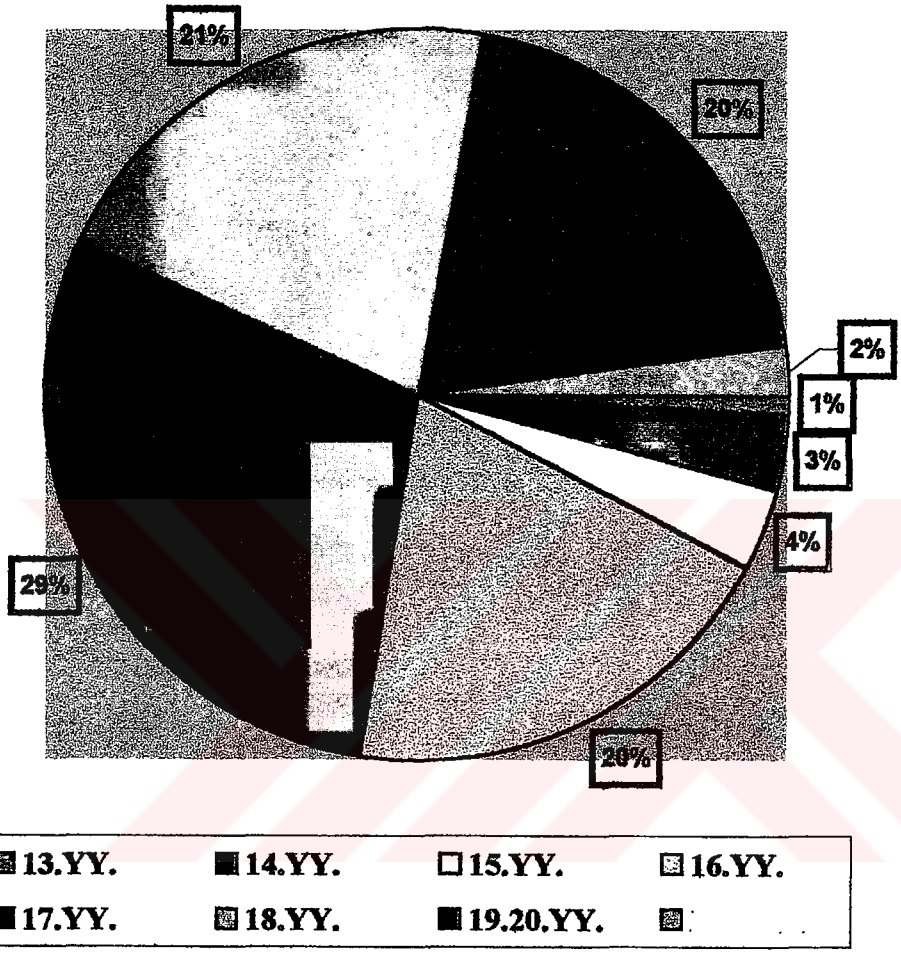

YÜZYIL	ŞÂİR SAYISI	%
13	3	1
14	11	3
15	12	4
16	65	20
17	97	29
18	69	21
19- 20	66	20
YY.'ı belli olmayan	7	2

Mevlevî Semâhaneleri (Çizim : Bârihüda Tanrıkorur)

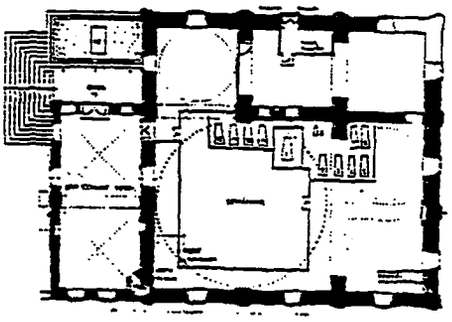

Afyon Mevlevîhânesi
Semâhane-Mescid-Türbe Planı

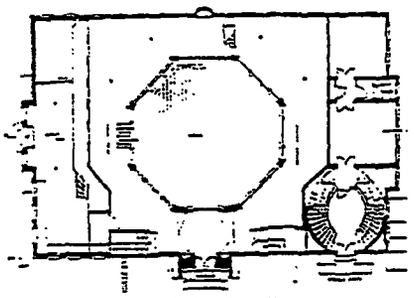

Galata Mevlevîhanesi
Semâhane Planı

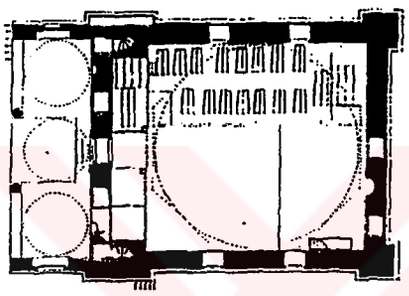

Karaman Zâviyesi
Semâhane-Türbe Planı

Manisa Mevlevîhanesi
Semâhane Planı

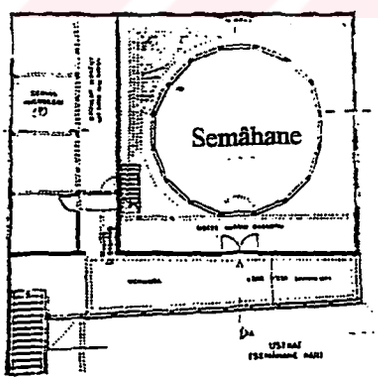

Tokat Mevlevîhanesi
Semâhane Planı

Mescid / Semâhane

Cemel Ali Dede Zâviyesi
Semâhane-Türbe Planı

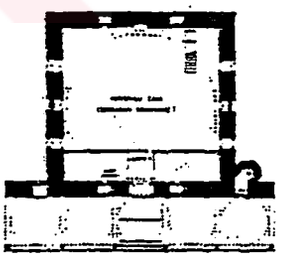

Eskişehir Mevlevîhanes
Semâhane Planı

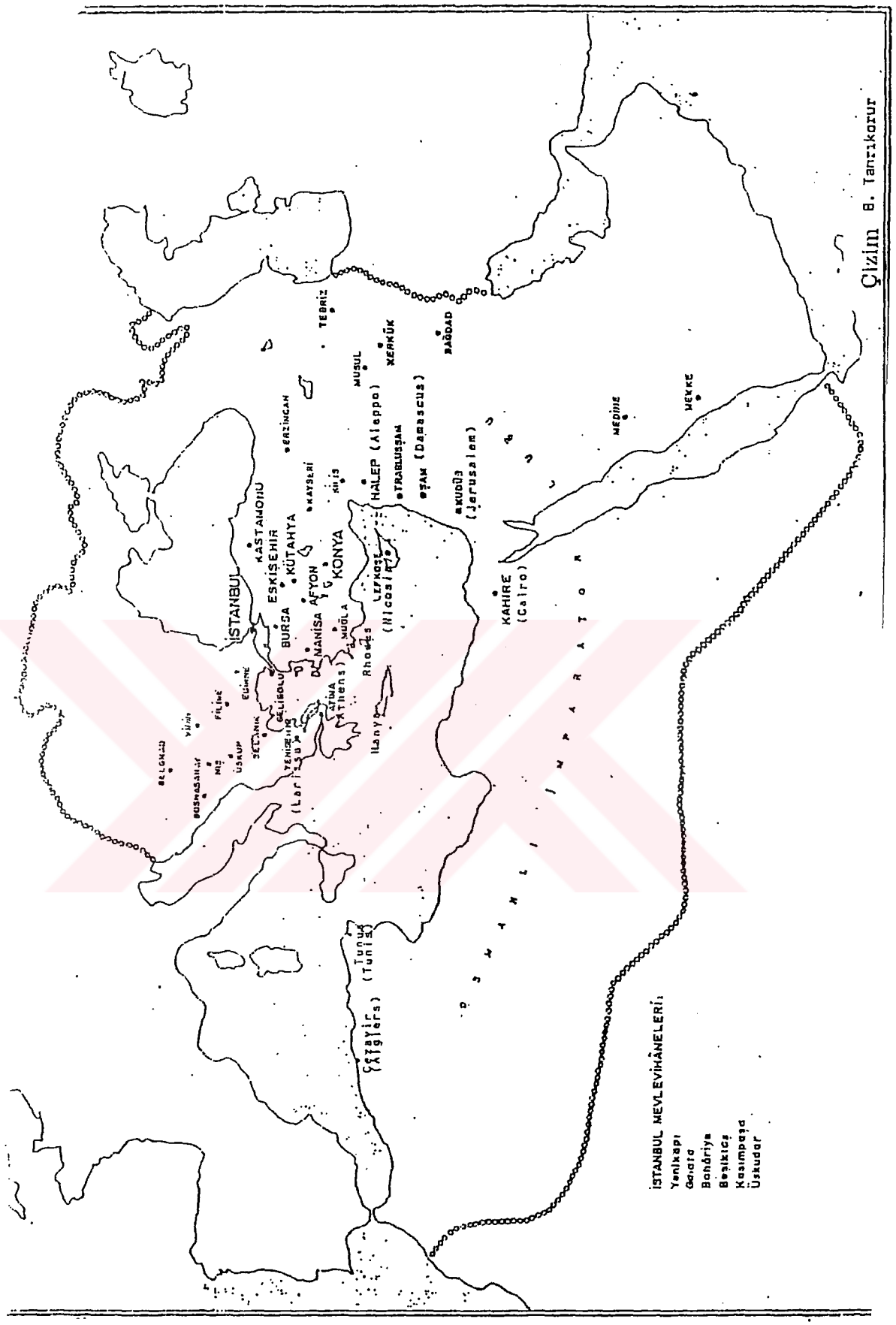

HARİTA - 1 : Osmanlı İmparatorluğunda Mevlevihanelerin Dağılım Haritası

HARİTA - 2 : 19.YY. MEVLEVİHANELERİ

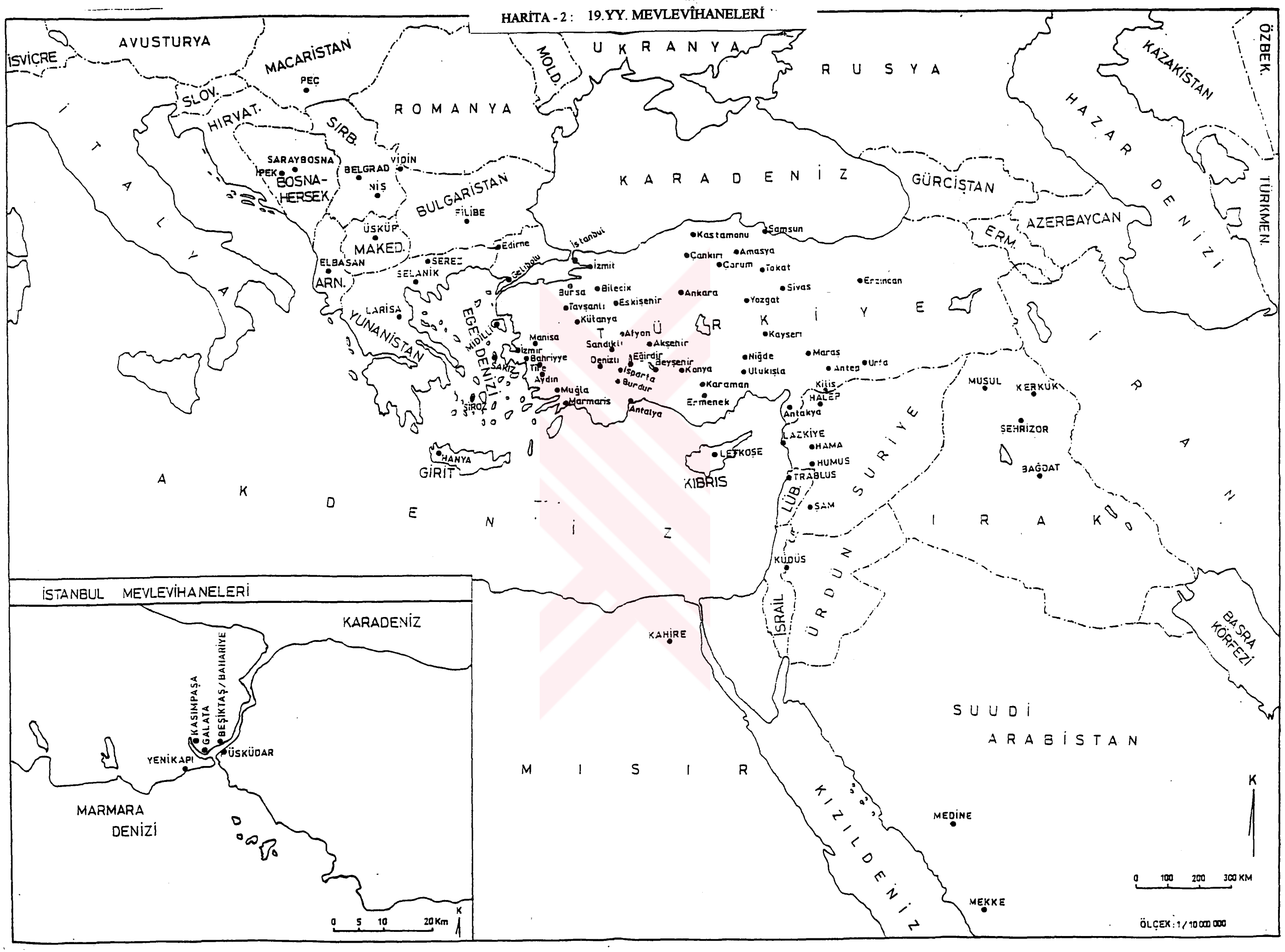

MEVLÂNÂ VE MEVLEVÎLERLE İLGİLİ RESİM VE MİNYATÜRLER

MEVLÂNA CELÂLEDDİN
(1207 - 1273)
(Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in bir minyatürü)

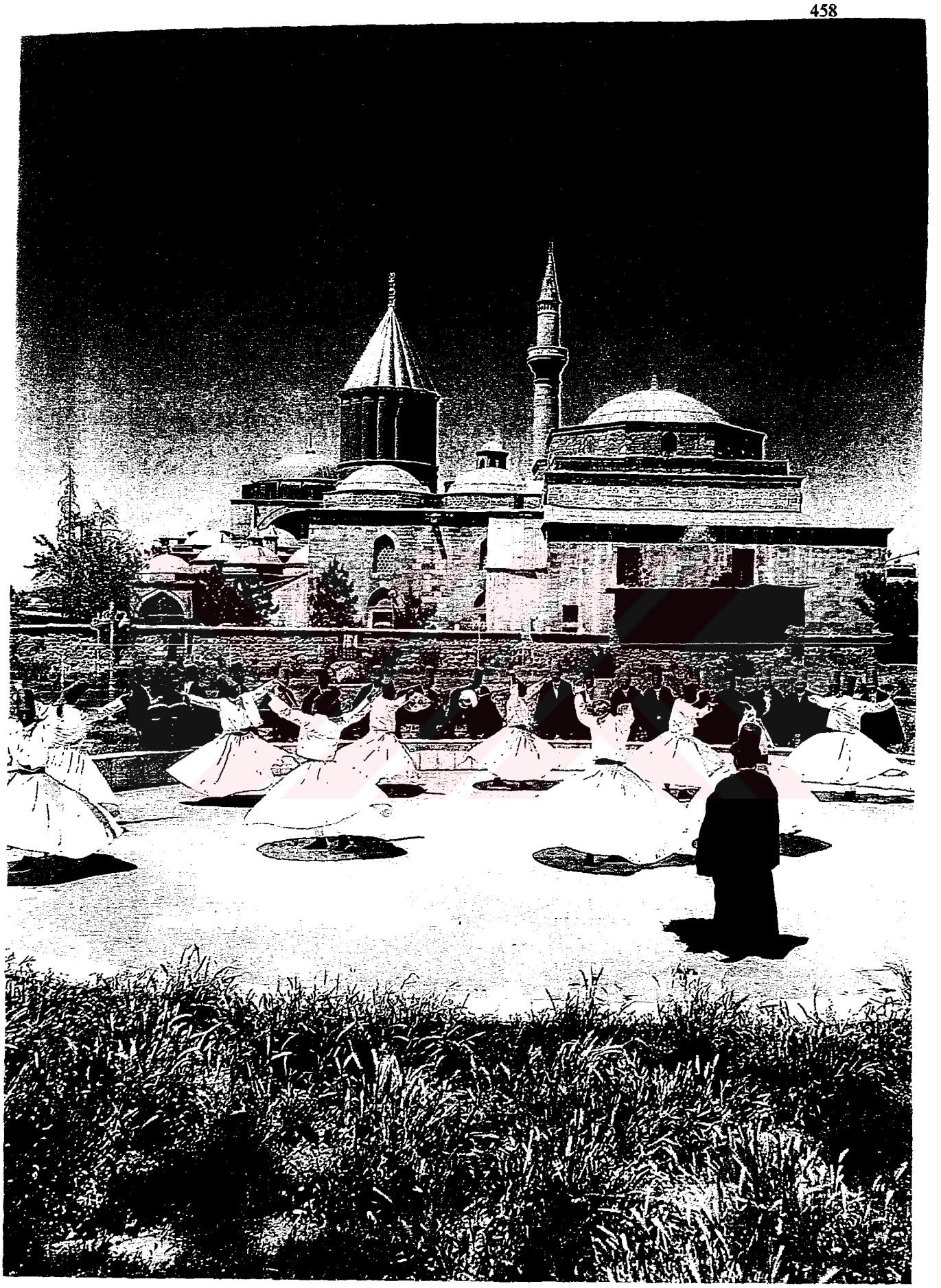

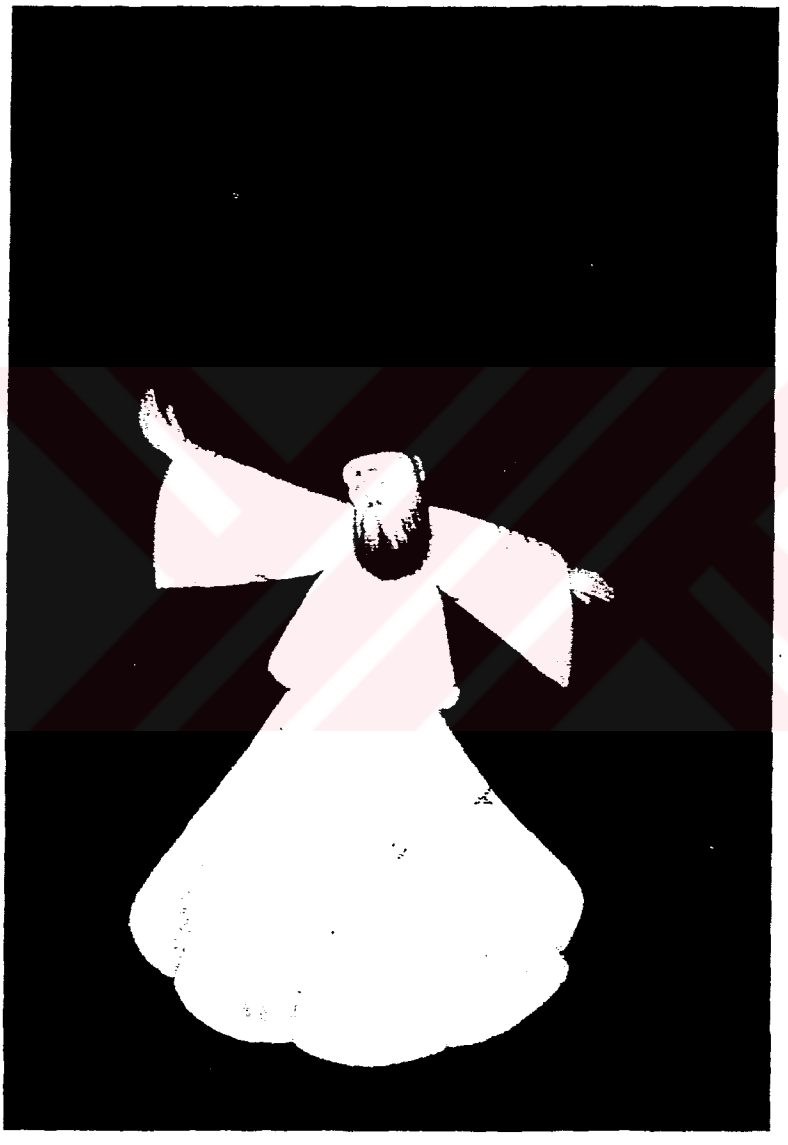

Semazen

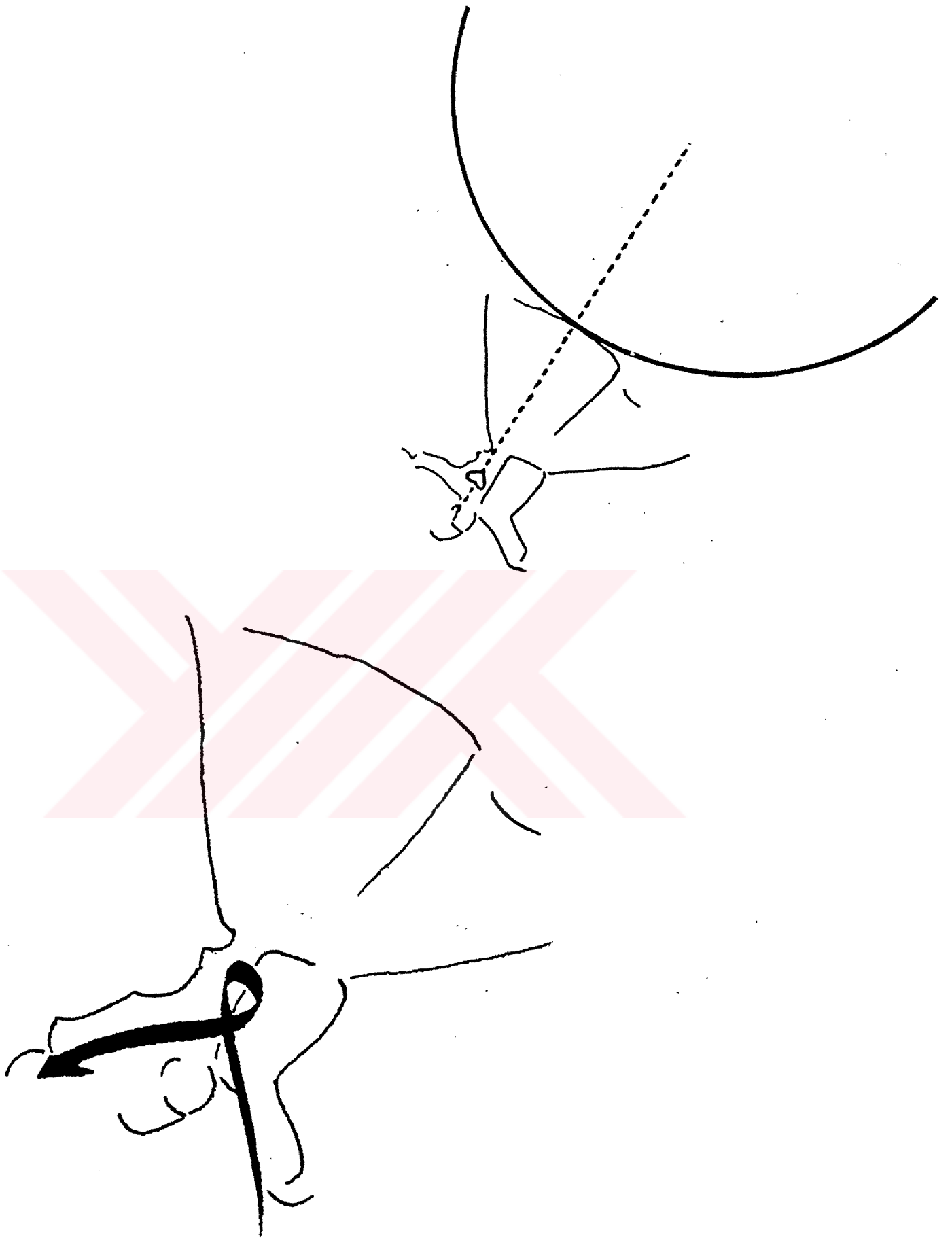

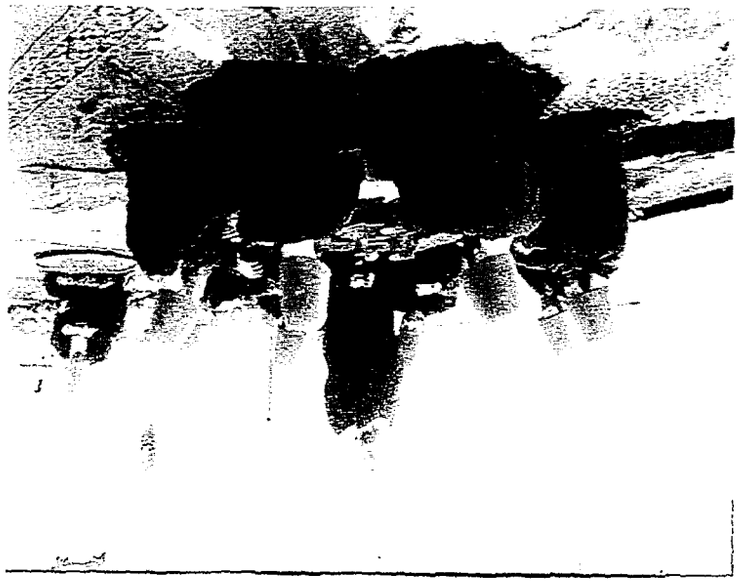

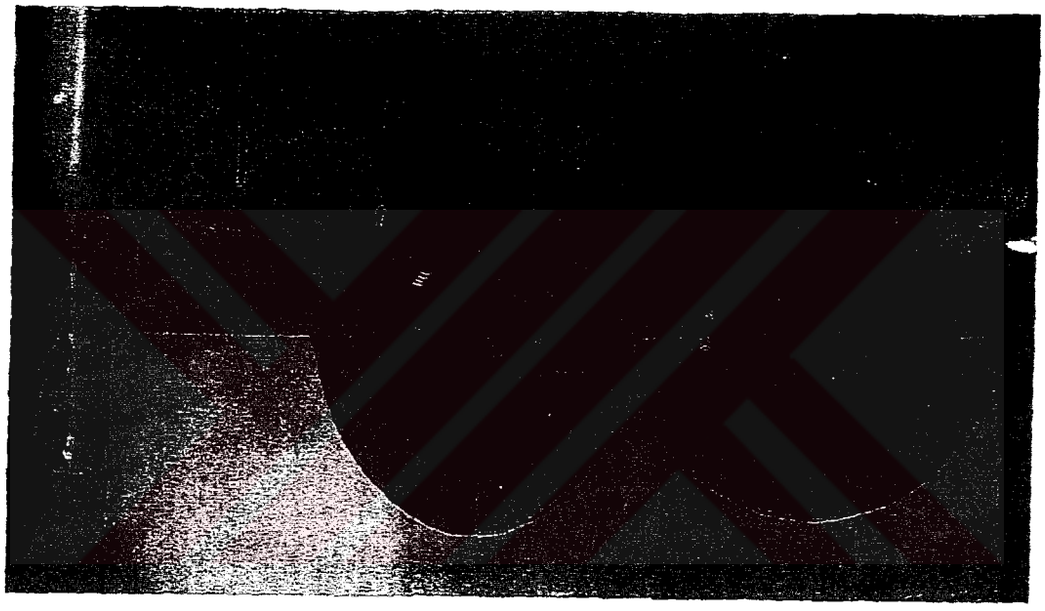

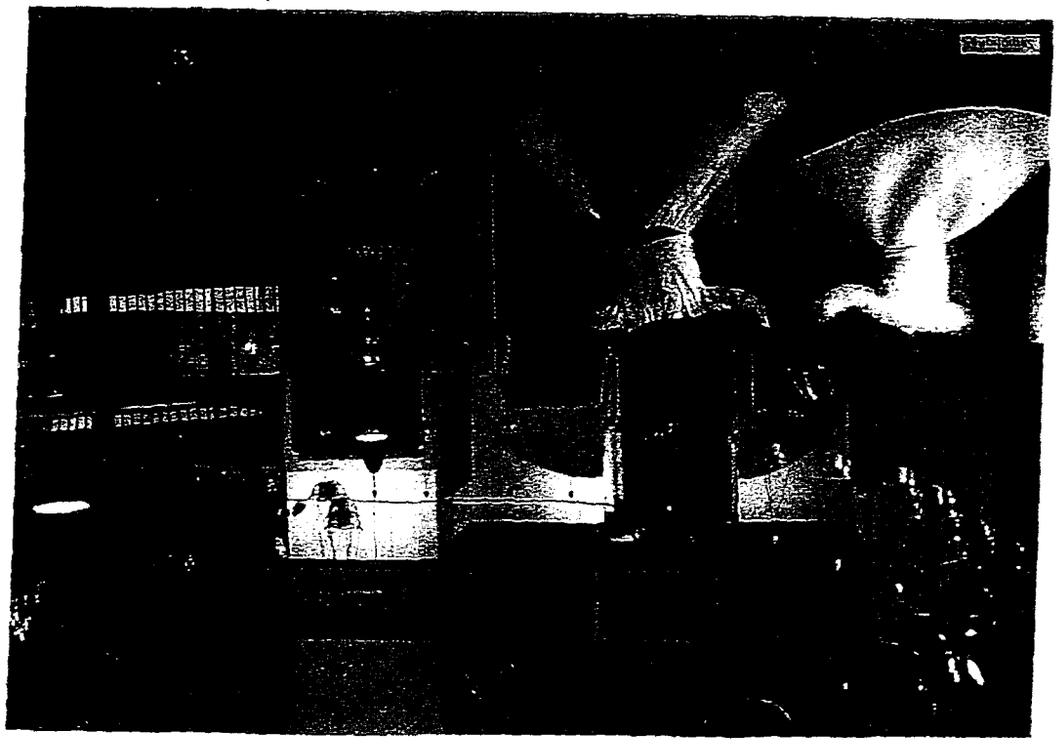

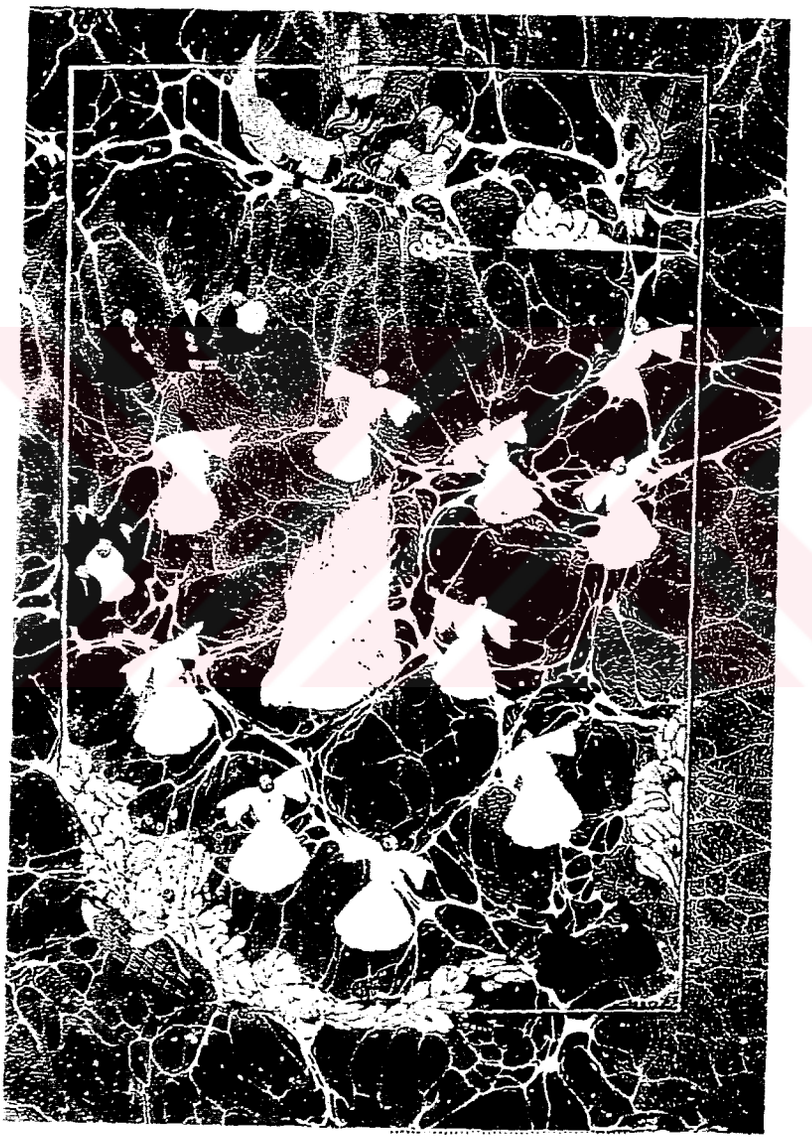

Mevlana ve Semazenler

Mevleviler

Mevlânâ ve Şems

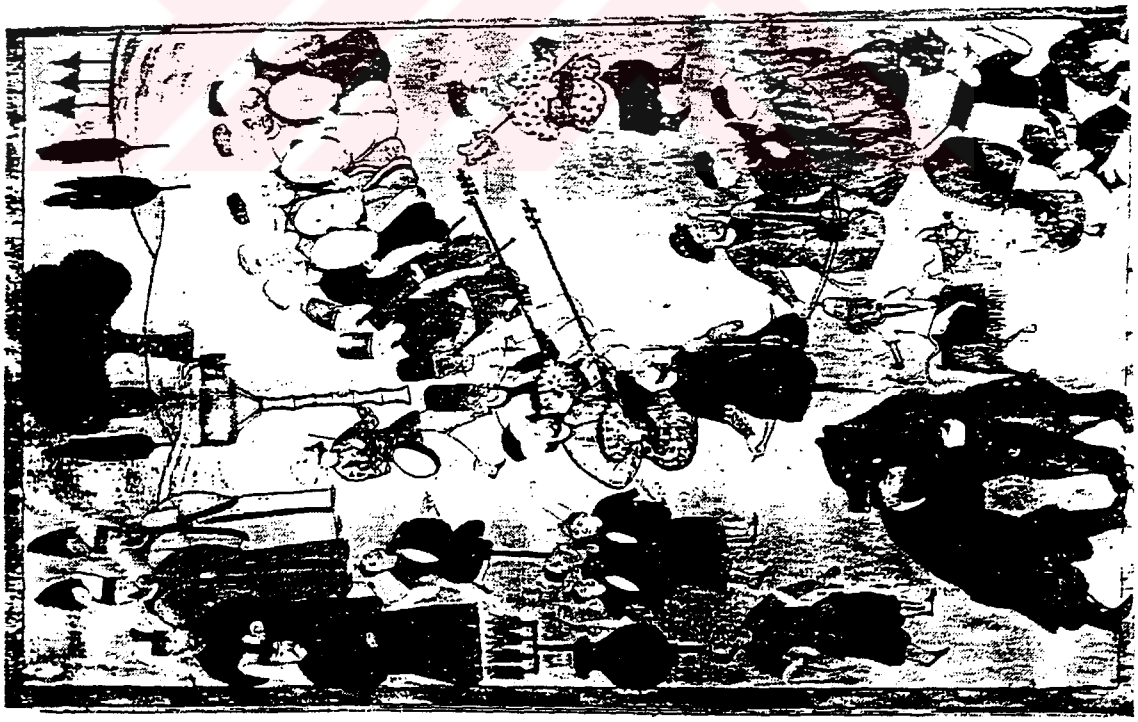

Mevlevî Musikişinaslar

Mevlânâ oğlu Sultan Veled'in rebabını dinlerken

Mevlânâ sema ederken Zerkûb'un tapu kılması

Şeyh Galip Dede

Sıdkî Dede

Hanya Mevlevîhanesi'nin Kurucusu
Şeyh Şemsî Dede

I. Dünya Savaşı'na katılan
Mücâhîdîn-i Mevleviyye Alayı

20. Yüzyılın başında bir grup Mevlevî şeyhi
Galata Mevlevîhanesi şeyhi Ahmed Celâleddin Dede (solda oturan)
Bahariye Mevlevîhanesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede (ortada oturan)

HZ. MEVLÂNÂ, MUTRIB VE ŞİİR.
(Hattat :Bekir Pekten)
(Mutrib: Çeng, mûsikar, rebab, ney, kudüm, daire, halîle, âyinhanlar)

Biz vâkıf-ı esrâr-ı Mevlânâyız
Mihmân-ı makam-ı kurb-ı "lâ illâ"yız
Tâc-ı ser-i şâh-ı cihânız ammâ
Hâk-i kadem-i hazret-i Mevlânâyız

MEVLEVÎLİKLE İLGİLİ HAT VE RESİM ÖRNEKLERİ

حق دوست
یا مولانا

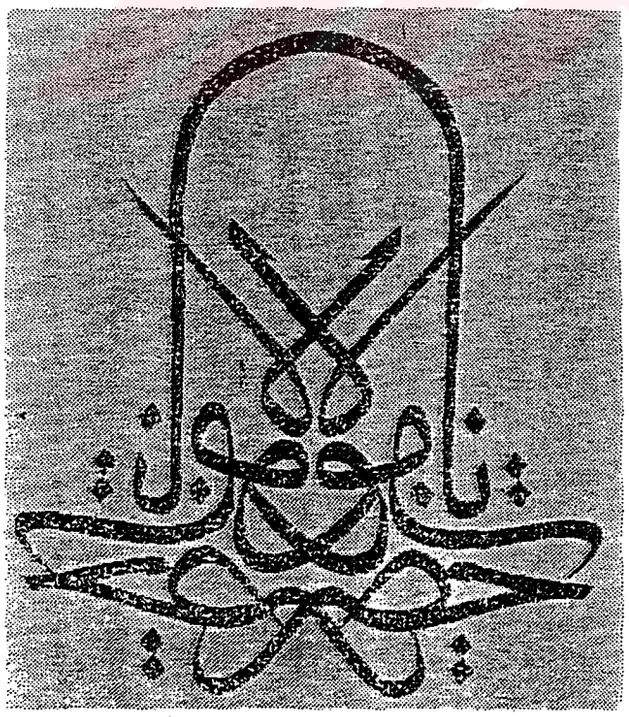
یا مولانا

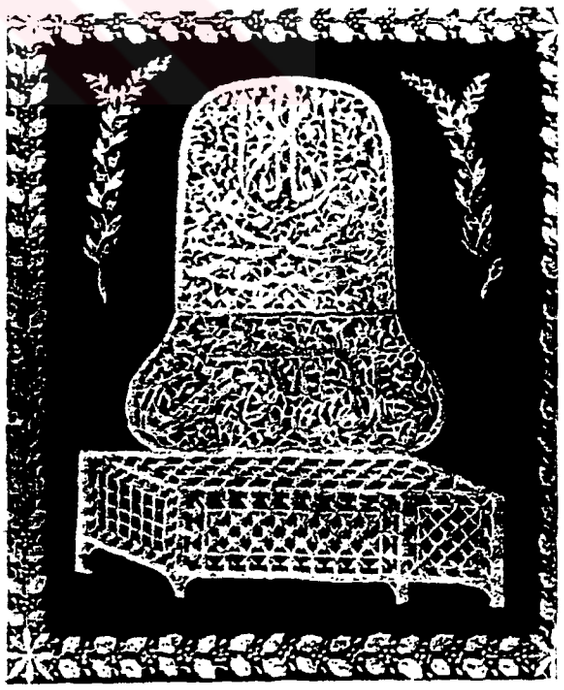

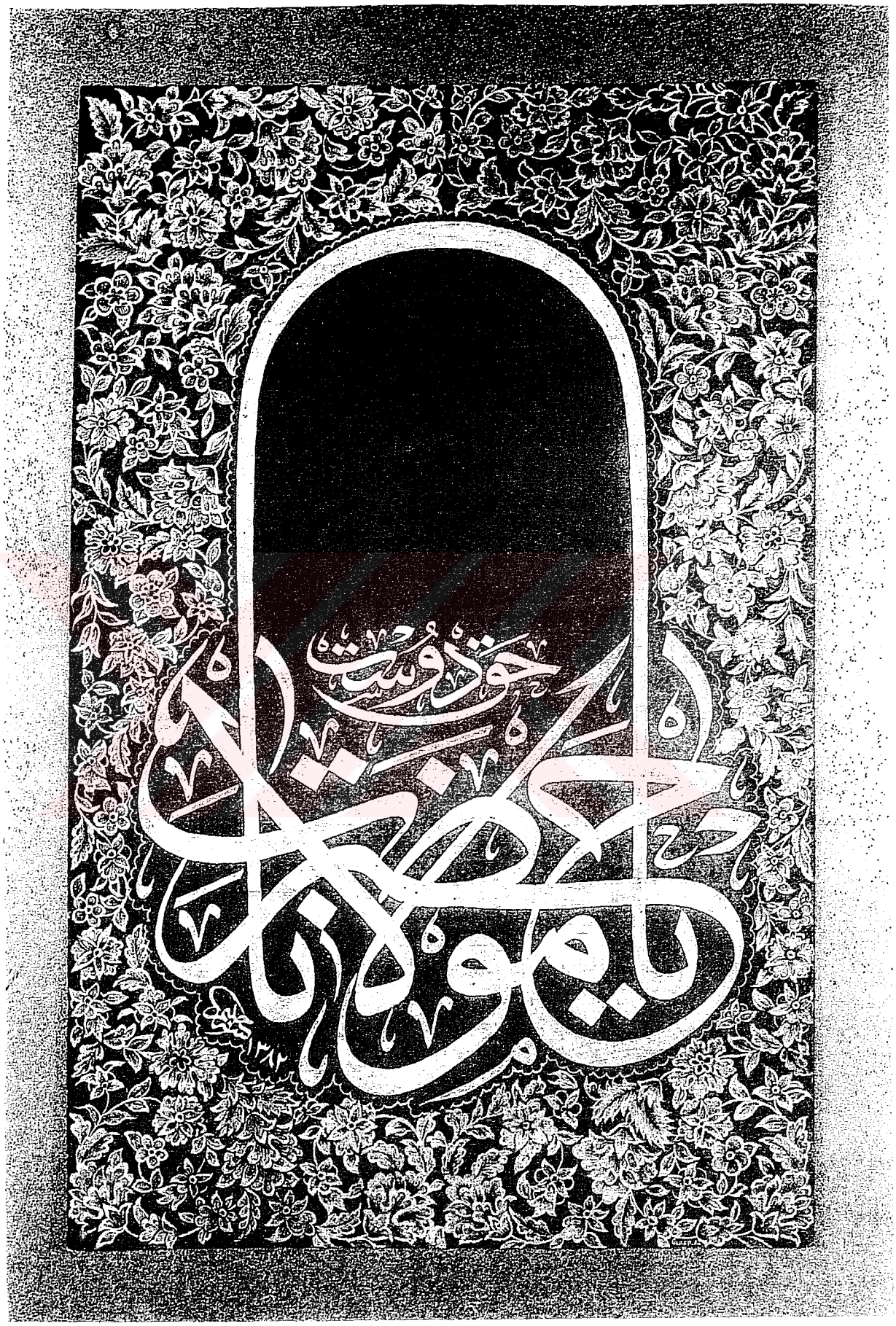

YA HAZRET-İ MEVLÂNÂ

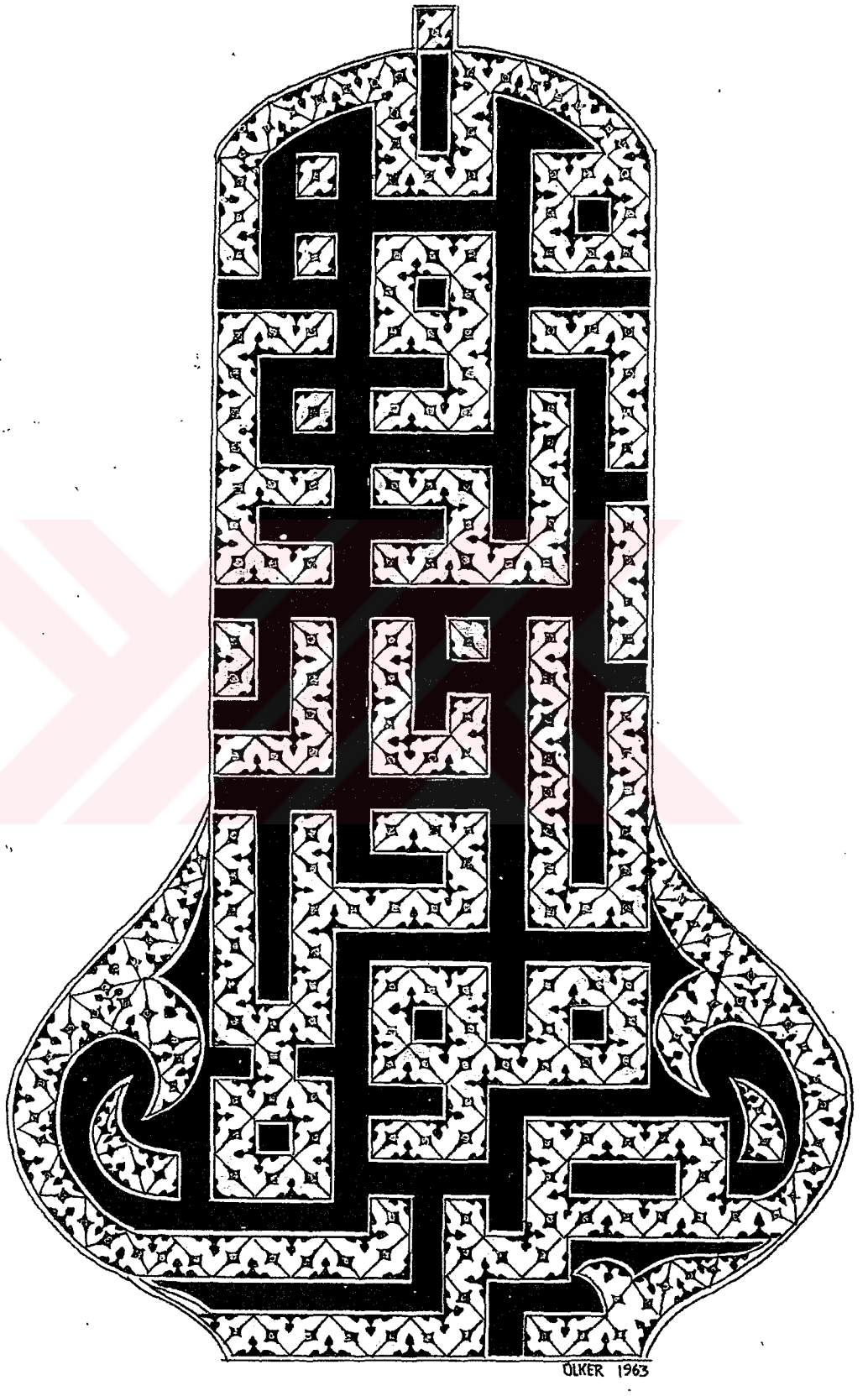

YA HAZRET-İ MEVLÂNÂ

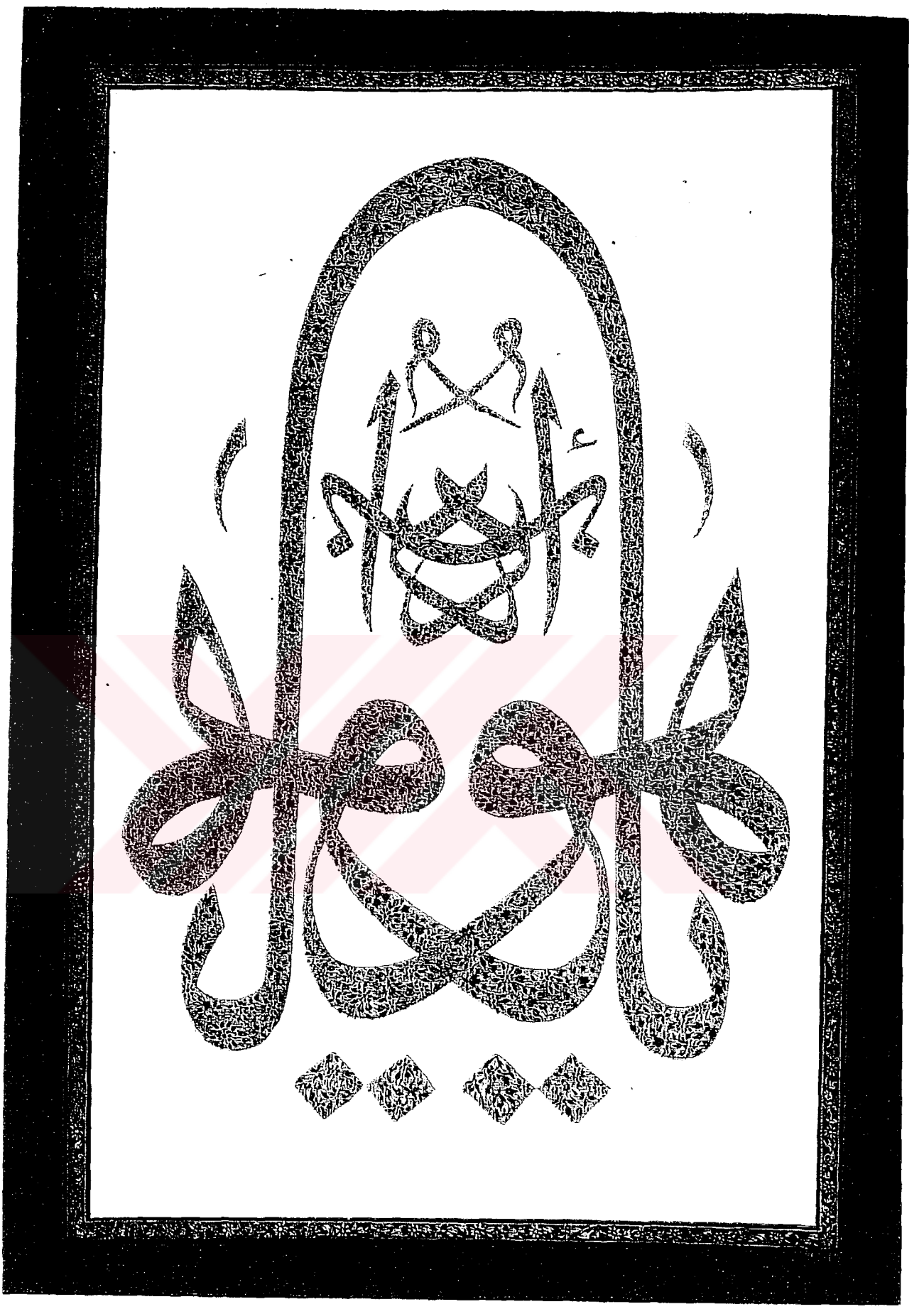

ÇİFTE YÂ HÛ.

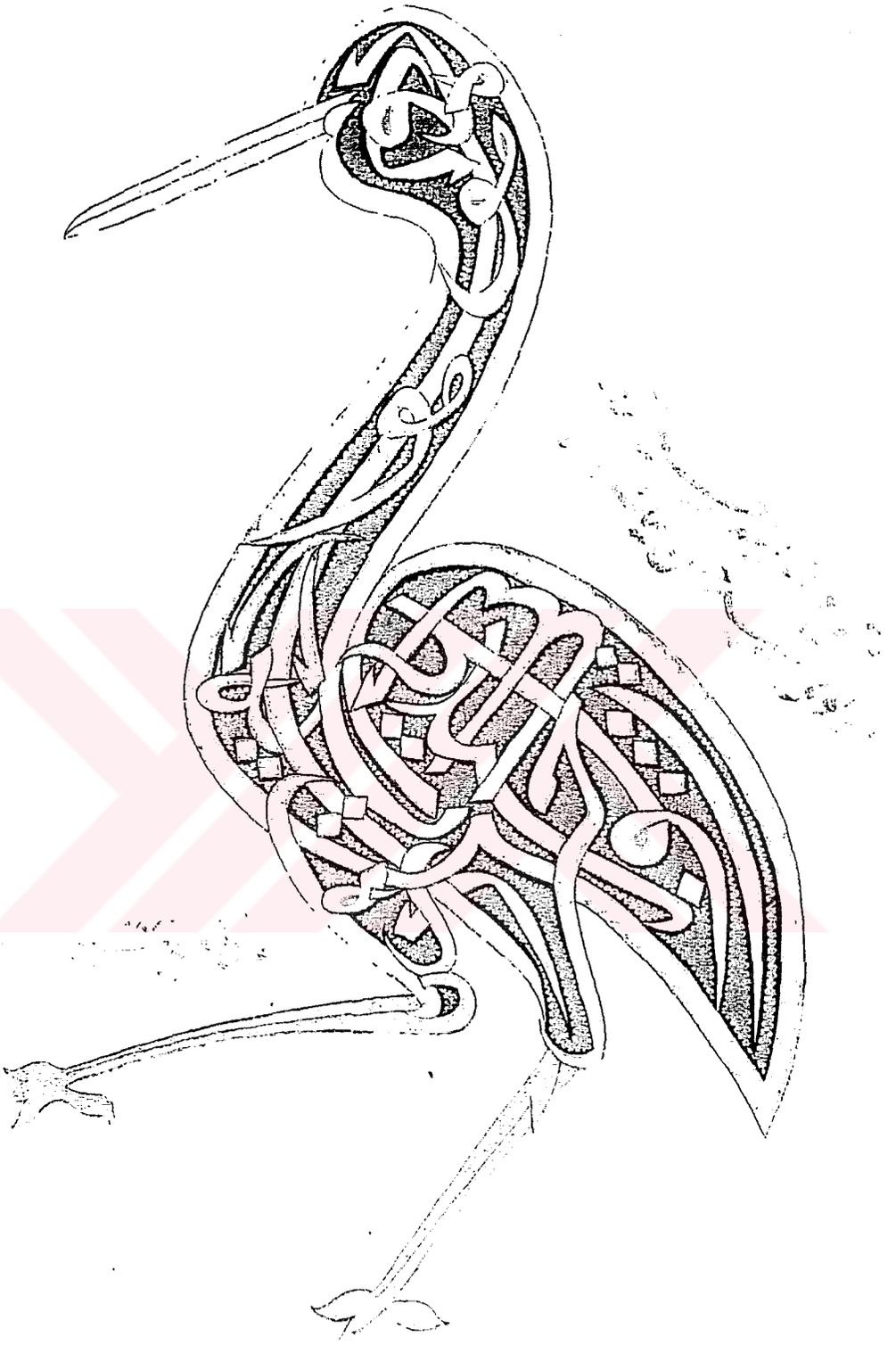

LEYLEK DEDE
(Yazı: "Aşk-ı Mevlânâ ile hayretzede/Mevlevî Seyyid Hasan Leylek Dede")

Emin Dede'nin Galata Mevlevîhanesi'ndeki
1360 / 1941 tarihli talik eseri

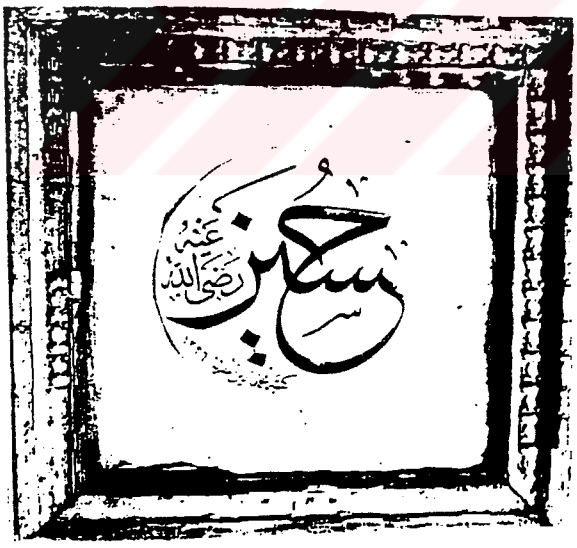

Emin Dede'nin 1136 / 1917 tarihli
"Hüseyin" ibareli sülüs eseri

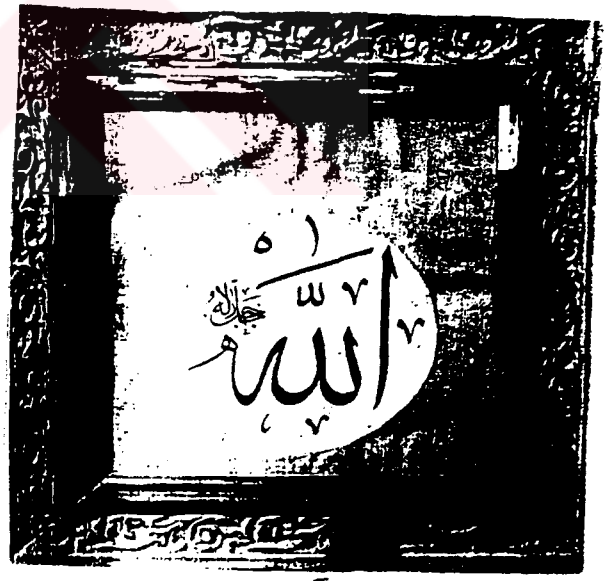

Emin Dede'nin 1336 / 1917 tarihli
"Allah" ibareli sülüs eseri

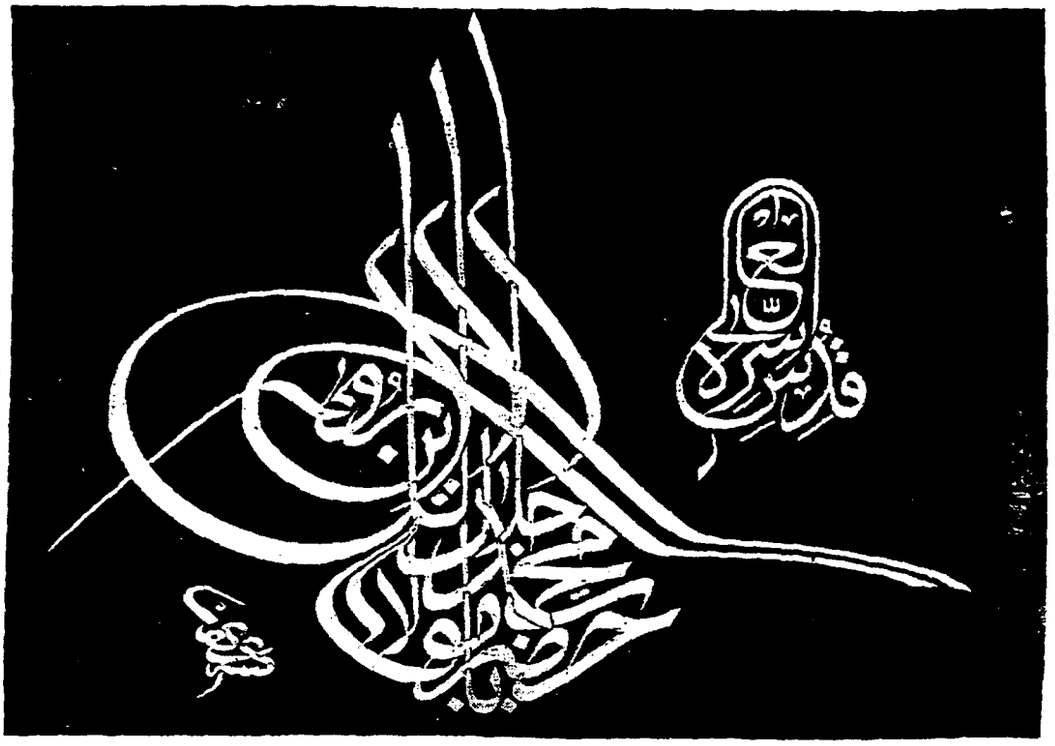

Yâ Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Kuddise sırreh-ül âlî

Suud el-Mevlevî'nin 1335 / 1916 tarihli celi sülüs istifi

Hasan Sırrı'nın Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'ndeki 1321 / 1903 tarihli " Yâ Hazret-i Abdülkadir Medet" ibareli celi sülüs hattı

YA HAZRET-İ MEVLÂNÂ

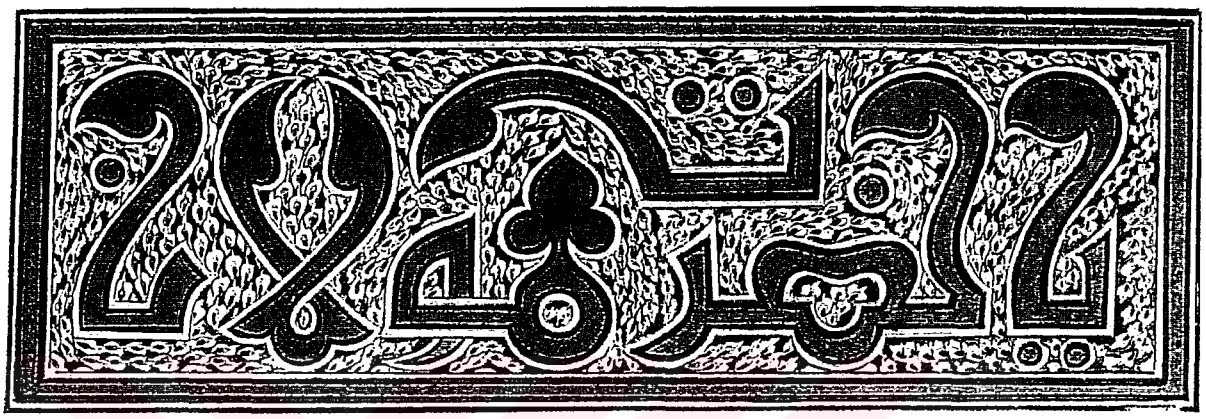

YA HAZRET-İ MEVLÂNÂ, YA HAZRET-İ ŞEMS
(Derleme : Prof. Dr. A. Süheyl Ünver)

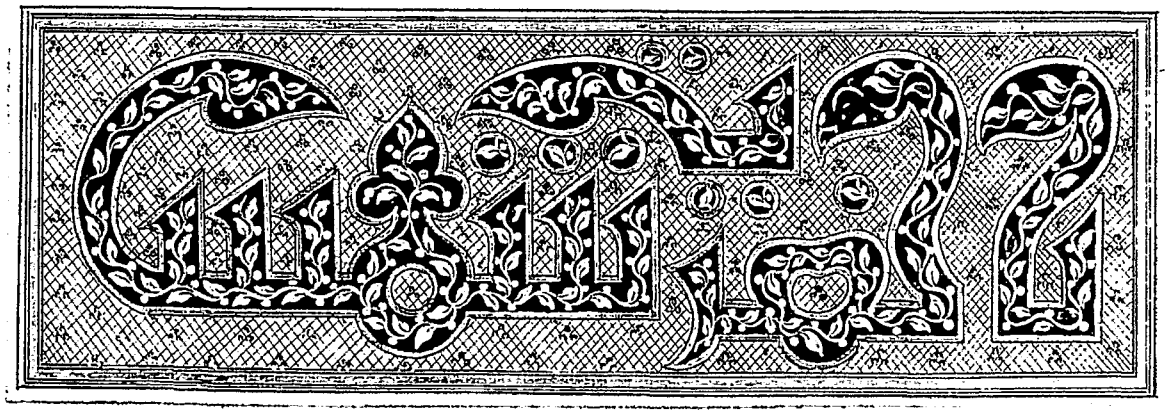

YA HAZRET-İ MEVLÂNÂ, YA HAZRET-İ ŞEMS
(Derleme : Prof. Dr. A. Süheyl Ünver)

آن فریدون جهان معنوی

بس بود برهان دانش مثنوی

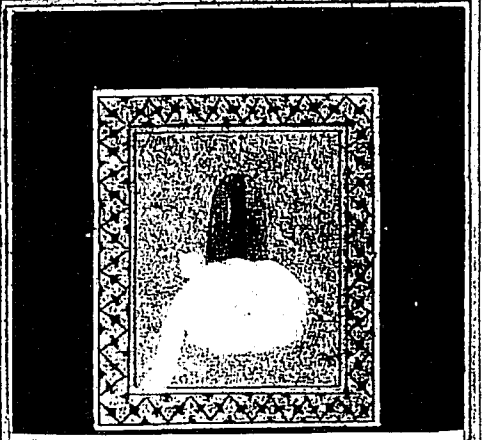

Ân Fefîdûn-ı cihân-ı ma'nevî
Bes buved burhan-daniş Mesnevî

من چه گویم وصف آن عالی جناب

نیست پیغمبر ولی دارد کتاب

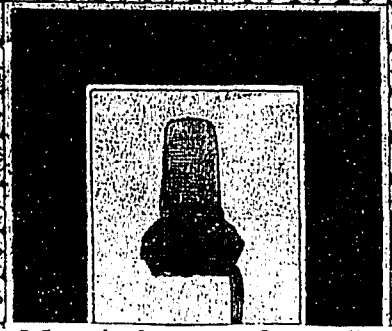

Men çi gûyem vasf-ı an alî-cenâb
Nist peygamber velî dared kitab

۱۳۸۲

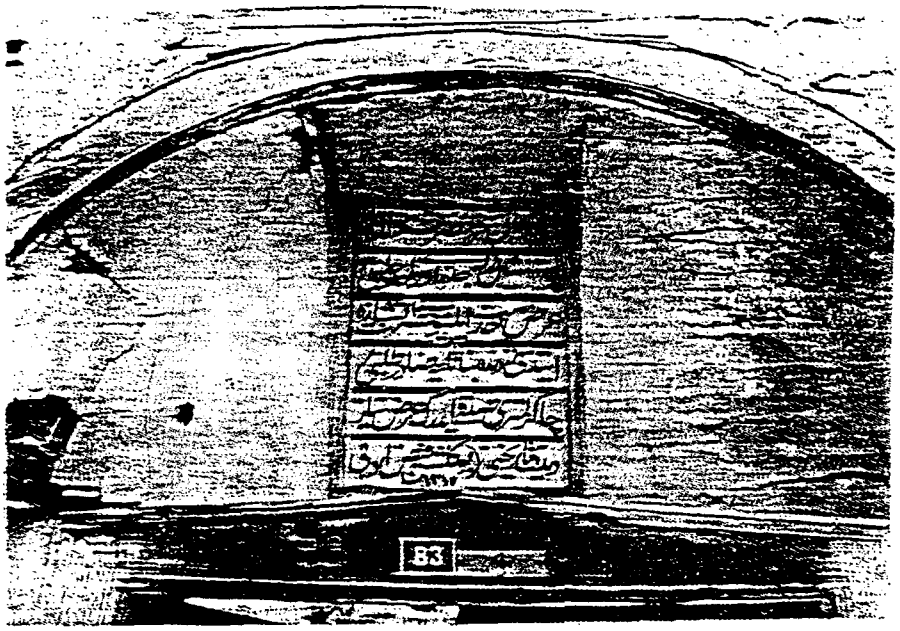

Âteşbaz Velî zâviyesi kapısındaki, ibare ve hattı
hattat Sıdkî Dede'ye ait kitâbe

1- Bir nihâl-i şecer-i Hazret-i Mevlânâ kim
Postnişîn-i dergeh-i ceddi o Vâhid Çelebi

2- Arz-ı hidmet eyleyüb Hazret-i Âteşbâza
Etdi nezdinde binâ tekye rızâdır talebi

3- Çâker-i kemter-i Sıdkî ederek 'arz-ı niyâz
Dedi târîhini bu gülşen-i feyz-i edebî

1315 / 1897

١- بر نهال شجر حضرت مولانا كيم
پوستنشين دركاه جدّي او واحد چلبي

٢- عرض خدمت ايليوب حضرت آتشبازه
ايتدي نزدنده بنا تكيه رضادر طلبي

٣- چاكر كمتري صدقي ايدرك عرض نياز
ديدي تاريخني بو كلشن فيض ادبي

١٣١٥

Mevlevî Behzad'ın yaptığı bir portre

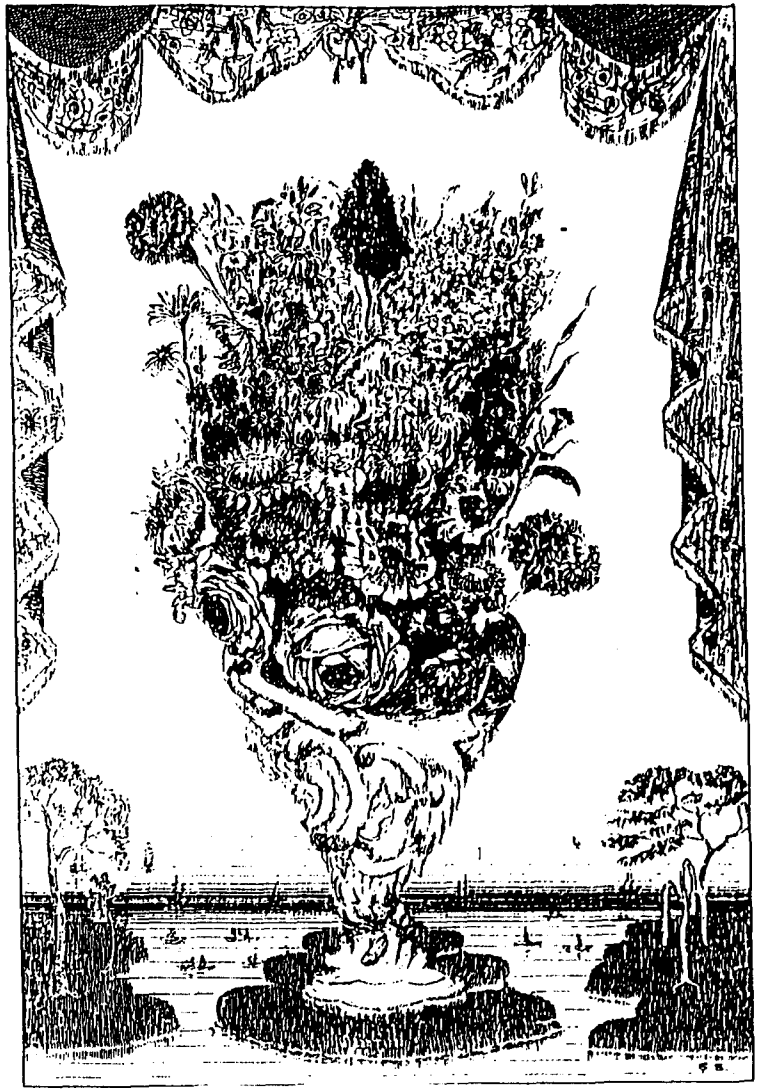

Fennî Dede'ye ait bir pano resmi

Fasih Dede'nin kendisi tarafından yapılan resmi

Fasih Dede'nin çizdiği bir gemi resmi

Fahrî'nin bahçe kompozisyonu

Derviş Süleyman'ın Gül Resmi

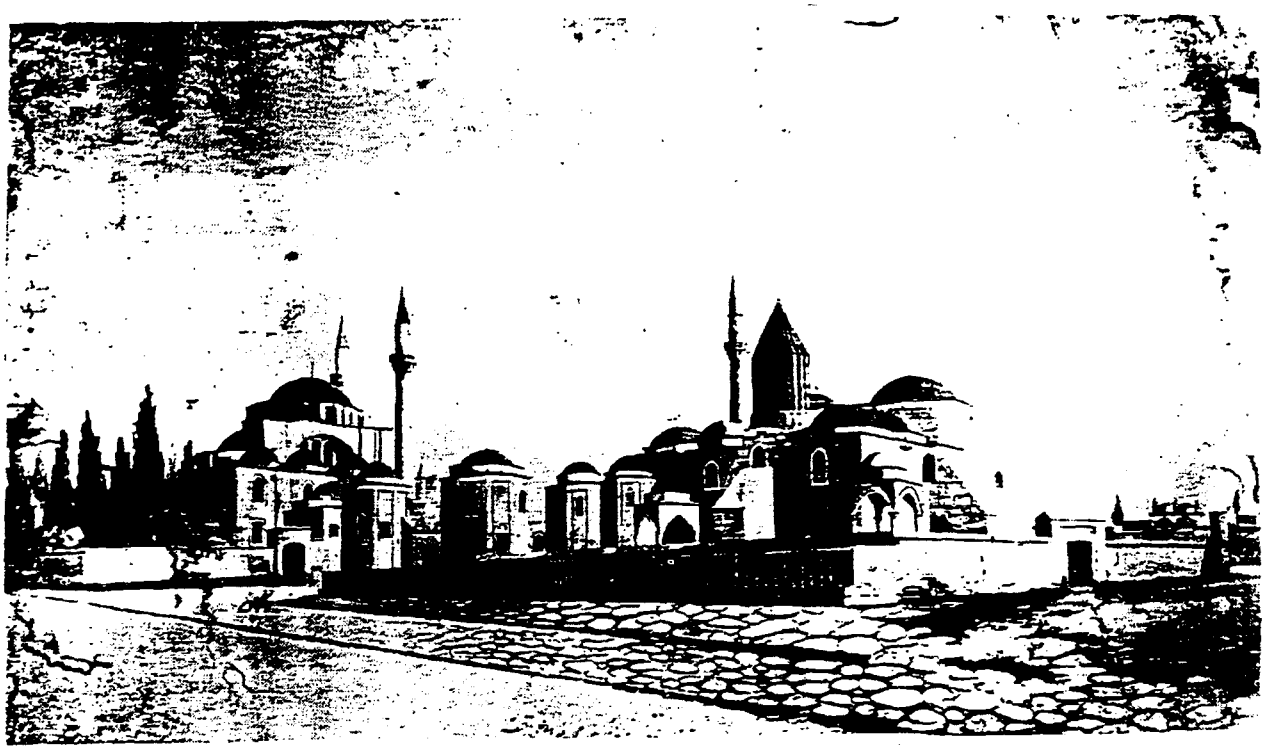

H. Yusuf'un Mevlânâ Külliyesi

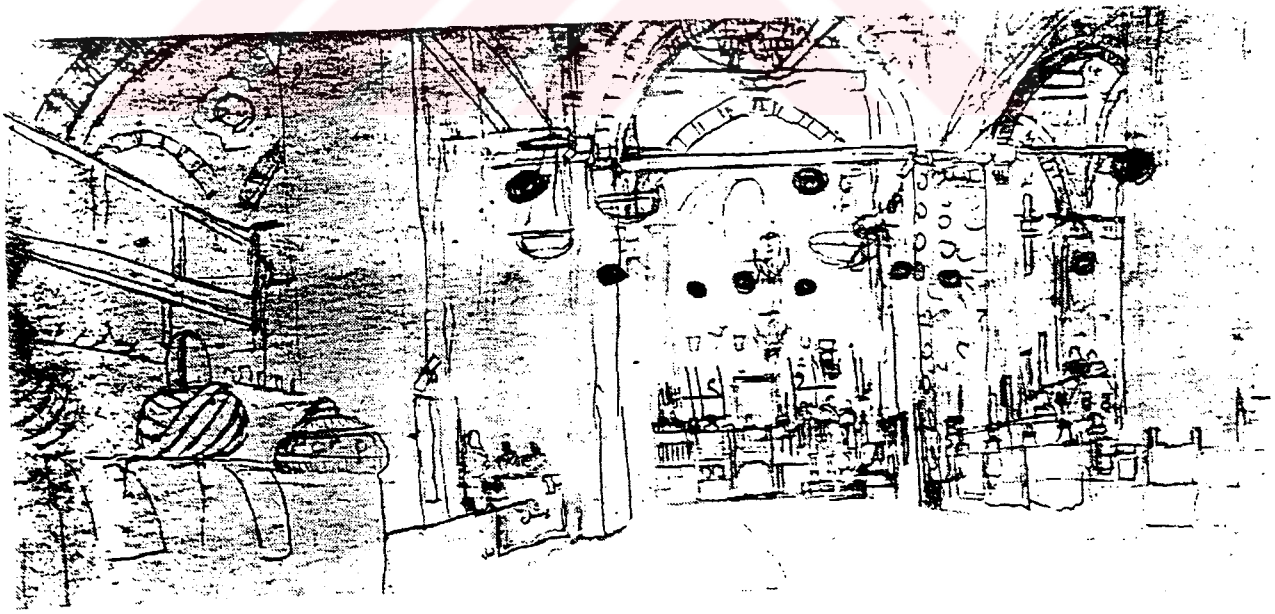

H. Yusuf'un Mevlânâ Türbesi

MEVLEVÎHANE FOTOĞRAFLARI

Mevlânâ Müzesi

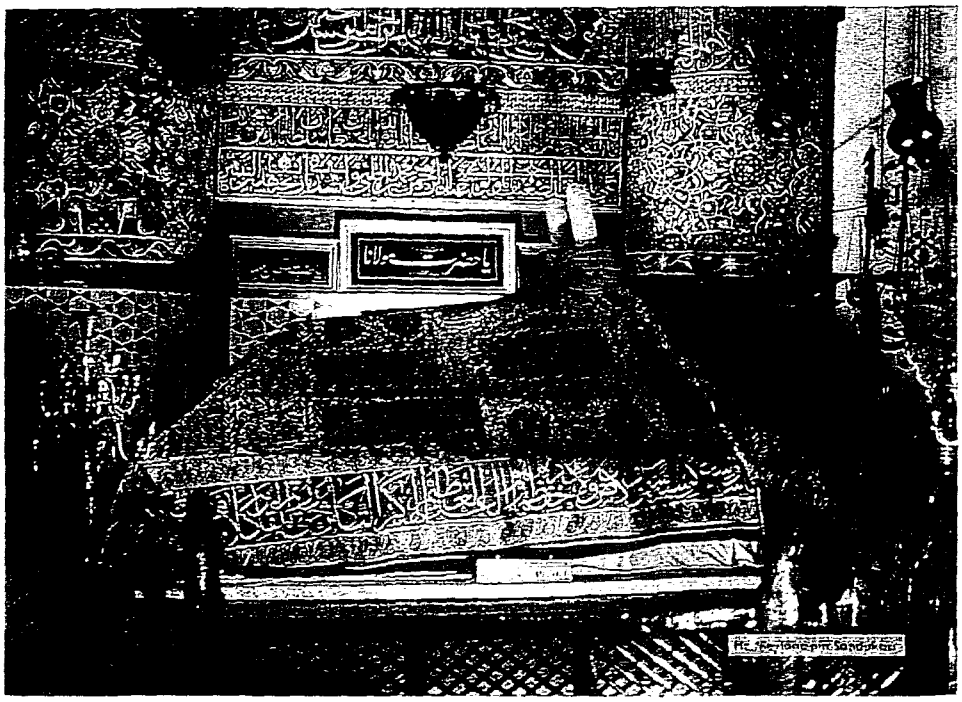

Marmaris Sarıana Türbesi

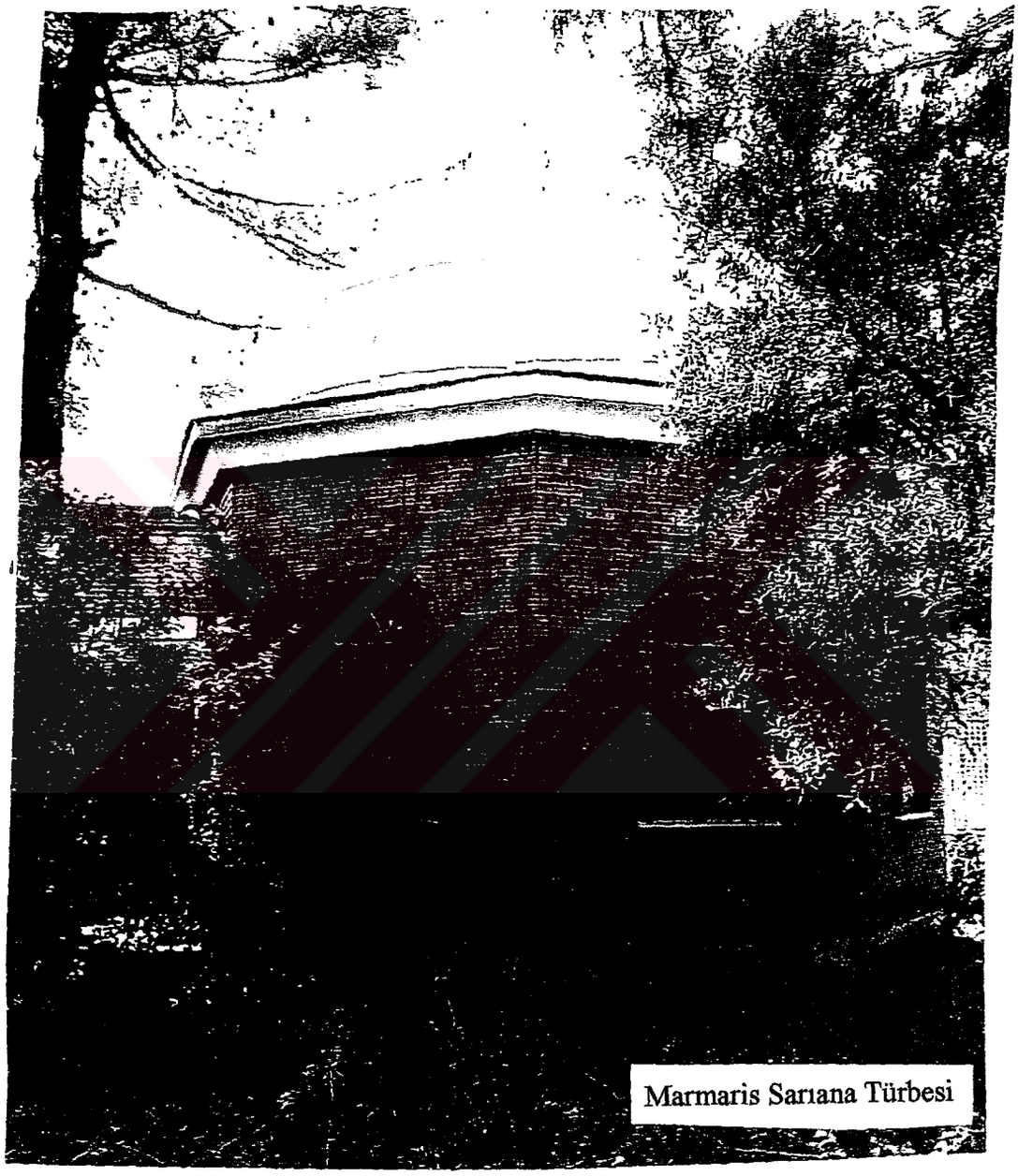

Marmaris Sarıana Türbesi

Muğla Şâhidî Türbesi

Bahariye Mevlevîhanesi'nin semâhane, türbe, selamlık ve harem binaları
(Fotoğraf : İAM Encümen Arşivi, 1933)

Galata Mevlevîhanesi'ndeki Şeyh Galip'in sandukasının bulunduğu
İsmail Rüsuhi Dede Türbesi

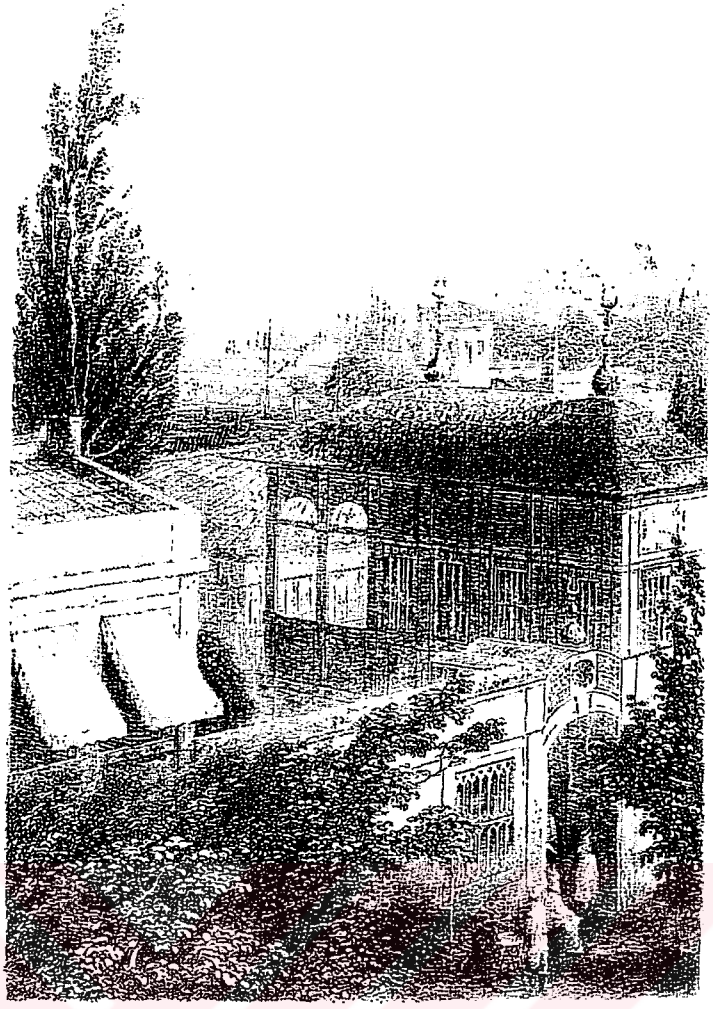

Galata Mevlevîhanesi cümle kapısı'nın 19.yüzyıl sonundaki görünüşü
(M. Baha Tanman Arşivi'nden)

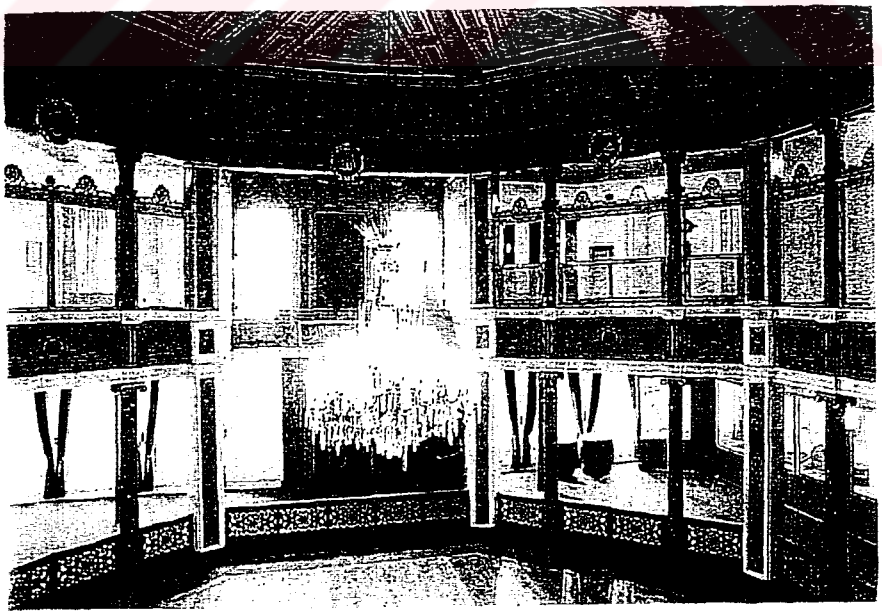

Galata Mevlevîhanesi semâhanesinin iç kısmı
(Fotoğraf: Ahmet Kuzik, 1994)

Konya Âşıkân Yolu Üzerindeki Âteş-bâz Velî Türbe ve Zâviyesi

Karaman Mâder-i Mevlânâ Câmii

Üsküdar Mevlevîhanesi
semâhane -türbe binasının görünümü

Üsküdar Mevlevîhanesi'nin haziresi

Üsküdar Mevlevîhanesi'nin türbesi

Afyon Mevlevîhanesi'nin kuzey giriş kımı
(Sağda aşevi, solda dedė hücreleri vardır)

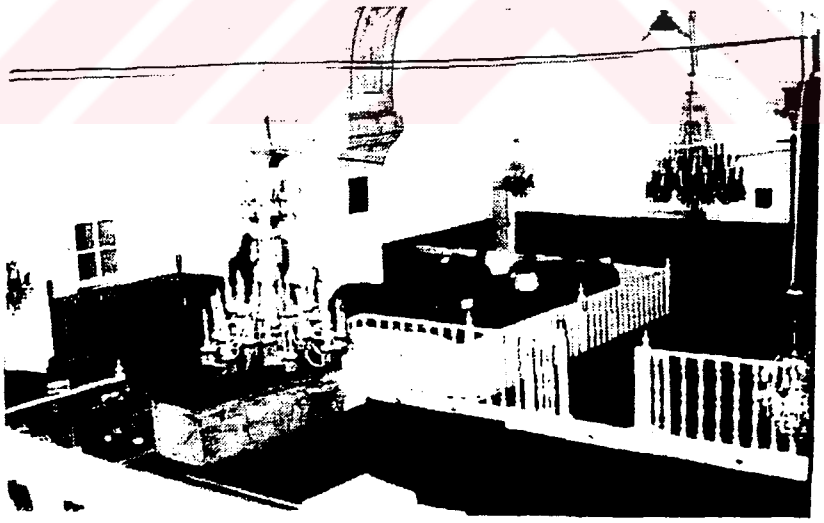

Afyon Mevlevîhanesi'nin iç kısmı

Üsküp Mevlevîhanesi

İsa Bey Zâviyesi'nin 1955 Yılındaki Görünümü
(Fotoğraf : Ekrem Hakkı Ayverdi)

Sivas Mevlevîhanesi

Sivas Mevlevîhanesi'nin cihannûma denilen kısmı

DİZİN

ŞAHIS ADLARI

A

Âbâpûş Çelebi : 15, 49, 168, 172, 204, 206, 320, 322, 324
Abdî Dede : 224
Abdî Dede : 86
Abdulkadir (Şâmî) Dede : 52
Abdullah Dede : 52
Abdullah Dede : 64
Abdullah Dehlevî : 126
Abdullah Efendi : 177
Abdullah Efendi : 221
Abdullah Necib Dede : 69
Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu : 32
Abdullah Ramiz Paşa : 309
Abdullah Salahî : 32
Abdurrahim Ata Çelebi : 51
Abdurrahman Çelebi : 233
Abdurrahman Çelebi : 77
Abdurrahman Efendi : 273
Abdurrahman Efendi : 65
Abdurrahman Süreyya : 132
Abdurrahmanü'l-Mevlevî : 109
Abdülahad Dede : 57
Abdülbâkî Baykara Dede : 24
Abdülbâkî Çelebi : 49
Abdülbâki el-Mevlevî : 96, 97
Abdülbâkî Gölpınarlı : 20, 27, 32, 45, 93, 124, 125, 126, 132, 133, 159, 171, 179, 290
Abdülbâkî Sırrî Dede : 52
Abdülehad : 247
Abdülfettah Efendi : 65, 99
Abdülgani Dede : 73
Abdülgani Efendi : 65
Abdülgani-i Nablûsî : 299
Abdülhafız Tefsirî : 248
Abdülhalim / Halim Çelebi :47, 84, 122, 226, 239, 253, 265
Abdülhalim Çelebi : 59
Abdülhamid Dede : 76
Abdülhamit Murtaza Bey : 73
Abdülkadir Çelebi : 51
Abdülkadir Çelebi : 61

Abdülkadir Dede : 74
Abdülkerim Çelebi : 70
Abdülkerim Dede : 61, 228
Abdülkerim Dede : 66
Abdülkerim Dede : 88
Abdülkerim Dede Efendi : 86
Abdülkerim Efendi : 76
Abdüllatif Dede : 217
Abdülmecid Sivasî : 32, 131
Abdülmecid Tokadî : 164
Abdülvâhid Çelebi : 109
Abdülvâhid Çelebi : 47
Abdülvehhâb-ı Hemedânî : 176, 203, 248, 320, 324
Abdürrahim Dede Efendi : 86
Abdürrahmanü'l-Mevlevî : 105
Âbid Çelebi : 47
Abidin Paşa : 32, 129, 132
'Abîrî : 196
Adem : 47, 52, 53, 62, 107, 114, 118, 217, 218, 220, 226, 230, 234, 244, 268, 320, 322, 323, 324, 396
Adem Ceyhan : 276
Âdil Dede : 47, 169, 319, 321, 322
Adlî / II. Mahmud : 5, 6, 7, 14, 27, 39, 53, 54, 55, 68, 82, 83, 85, 99, 109, 114, 116, 118, 291, 308, 311, 320, 321, 322, 323, 394, 395, 396, 424
Adni Dede : 131, 218, 238, 252, 300, 320, 323, 324
Adni Dede : 88
Ağa Hüseyin Paşa : 316
Ağazâde Mehemmed (Hakîkî) : 3,7, 47, 57, 61, 217, 218, 219, 228, 254, 255, 320, 322, 324, 337
Ahdî : 185, 189, 191, 192, 193, 196, 198, 202, 203, 211, 215, 216, 219, 241, 251, 317
Ahi Kazzaz Ahmed Şah : 164
Ahi Mehmed Bey : 68
Ahi Natur : 163
Ahi Sadık : 47, 161, 319, 321
Ahmed Ağa : 116
Ahmed Ârif Dede : 69
Ahmed Ârif Dede : 69
Ahmed Avni Konuk : 22, 32, 88, 124, 132
Ahmed Bey : 26
Ahmed bin Ali el-Mevlevî : 96
Ahmed Bîzeban : 277
Ahmed Celâleddin Dede : 52, 88, 69, 219
Ahmed Çelebi : 49
Ahmed Çelebi : 75
Ahmed Dede : 53, 57, 271, 306, 320, 321, 322

Ahmed Dede (Vardakosta) : 53, 55, 83, 85, 86, 271, 272, 322, 324
Ahmed Dede : 307
Ahmed Dede : 60
Ahmed Dede : 77
Ahmed Efendi : 223
Ahmed Hâfız : 75
Ahmed Hatîbî : 20
Ahmed Hüsameddin Dede : 87, 88
Ahmed Hüseyin Dede : 76
Ahmed İzzet Paşa : 276
Ahmed Kemâleddin Çelebi : 49
Ahmed Muhtar : 223
Ahmed Paşa : 174, 196
Ahmed Paşa : 215
Ahmed Refi'â Efendi : 294
Ahmed Remzi (Akyürek) : 23, 69
Ahmed Sâfî : 309
Ahmed Selçuk Efendi : 161
Ahmed Subuhî Dede : 73
Ahmed Süheyl Ünver : 108
Ahmed Vahid Efendi : 76
Ahmed Vefâyî Dede : 259
Ahmed Vesim Paşa : 99
Ahmed Yesevî : 15, 111
Ahmed-i Bîcan : 232
Ahmet Mermer : 245
Alâeddin Ali Çelebi : 193
Alâeddin Ali Dede (Amasyavî) : 74
Alâeddin Çelebi : 49
Alâeddin Çelebi :154
Alâeddin Keykubad : 22, 25, 46, 74, 154, 155
Alâeddin Siryanus Kaluyan : 105
Alaüddin Muhammed : 154
Âlâyî : 48, 317, 319, 321, 322
Ali Ağa : 17
Ali Bâlî : 185
Ali Bey : 107
Ali Bey : 49
Ali Çelebi (Mematî) : 234
Ali Çelebi : 293
Ali Çelebi : 68
Ali Dede (Bakkalzâde) : 52
Ali Dede (Furuncuzâde) : 52
Ali Dede : 109
Ali Dede : 272, 323
Ali Dede : 73
Ali Dede :198, 208

Ali Enver : 22, 23, 114, 117, 162, 165, 166, 166, 173, 174, 175, 182, 186, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 202, 204, 206, 210, 233, 235, 241, 245, 247, 249, 264, 267, 273, 278, 301
Ali Hüdhüd Dede : 98, 99
Ali İzzet Dede : 61
Ali Mest Sultan : 163
Ali Nailî Dede : 69, 291
Ali Nutkî Dede : 4, 22, 24, 54, 55, 81, 83, 85, 88, 99, 287, 297, 310, 316
Ali Paşa : 8, 184
Ali Rıza Dede : 56, 65
Ali Rûmî Dede : 25
Ali Safâî Dede : 52
Ali Sâtı : 23
Alişir Germiyanî : 166
Âmil Çelebi : 47
Âmil Çelebi : 75
Âmil Çelebioğlu : 129
Anbarcızâde Derviş Ali : 22, 23
Ânî : 62, 272, 322, 324
Anne Marie Schimmel : 126
Arabzâde Ali Dede : 238
Ârâmî : 47, 219, 321, 322, 324
Arap Ahmet : 63
Arap Halil : 273
Ârif : 47
Ârif : 87
Ârif Ağa : 314
Ârif Çelebi : 240
Ârif Dede : 47, 48, 273, 322
Ârif Dede : 62, 64, 273, 323, 324
Arif Efendi : 261
Arif Hikmetî Dede : 86, 88
Ârifî (Peçevî) : 47, 48, 54, 137, 139, 148, 151, 214, 273, 279, 321, 323, 324, 355, 356
Arşî : 176, 177, 215, 320, 323, 324
Arzî Dede : 52, 53, 219, 220, 221, 226, 242, 245, 247, 248, 264, 266, 267, 268, 271, 321, 322, 324, 323, 325, 395
Asaf Hâlet Çelebi : 15
Asam : 271
Asarî : 105, 106
Âşık / Müneccimbaşı Ahmed : 53, 56, 64, 107, 116, 221, 230, 233, 245, 250, 260, 283, 320, 323, 324, 325
Âşık Çelebi : 177, 178, 180, 181, 183, 184, 187, 189, 195, 203, 207, 208, 211, 214
Âşık Dertli : 314
Âşık Paşa : 119, 129
Aşkî : 116, 177, 178, 323, 323, 328, 329, 393, 396
Ataullah Dede : 52, 53, 60, 77

Ataullah Dede Efendi : 86
Ataullah Efendi : 99
Ataullah Efendi : 96
Atik Dede : 65, 265
Atinalı Celâl Ali Dede : 299
Avni Erdemir : 89, 116
Ayas Paşa : 199
Aydınlı Mustafa Efendi : 243
'Aynî : 53, 308, 309, 322, 323, 325, 395, 424
Aynur Çağlıişlek : 293
Aynüddevle-i Rûmî : 104, 105
Ayşî : 77, 146, 199, 222, 255, 323, 338, 339
Aziz / Azîzî : 61, 268, 274, 322, 323
Aziz Dede : 87
Aziz Mahmud Hüdâyî : 81, 179
Azîzî : 274, 322, 323, 324, 325
Azmî : 116, 313
Azmî Mustafa : 178, 323
Azmizade Haletî : 200

B

Bahaddin Bey : 316
Bahaeddin Çelebi : 68
Bahaeddin Emîr Âlim : 160
Bahaeddin II. Veled Çelebi : 49
Bahaî : 119
Bahayî Efendi : 262
Bahr-al Ulûm Abd-al Ali : 130
Bahrî Baba : 45
Bakî : 180, 200, 290
Bakî Çelebi : 206
Bâkî Dede : 54
Bâkî Dede : 116
Bahaddin Veled : 13, 20, 24, 31, 46, 47, 70, 130, 154, 164
Bahtî / I. Ahmed : 5, 7, 14, 17, 86, 96, 106, 116, 179, 180, 181, 210, 243, 320, 321, 322, 323, 394, 396
Bâkî Efendi : 280
Bâkî Efendi : 49
Bali Dede : 96
Bârihüdâ Tanrıkorur : 20, 34, 36, 37, 39, 41, 44, 63
Bayram Paşa : 17,
Bedîüzzaman Füruzanfer : 126, 132
Bedreddin Çelebi :190
Bedreddin Dede : 161, 320, 322, 324
Bedreddin Dede: 206

Bedreddin Tebrizî : 164
Bedreddin Yavaş : 105
Bedreddin-i Neccar-ı Mevlevî : 110
Behzad : 97, 105, 106
Bekâyî : 180, 324, 323, 325, 393, 396
Bekir Çelebi : 68
Belgradlı Mehmed Efendi : 245
Beliğ : 182, 224, 229, 230, 232, 234, 236, 237, 239, 245, 254, 255, 261, 262, 264, 266, 280, 300
Beyanî : 175, 181, 188, 197, 208, 214, 215, 227
Bilal Efendi : 74
Birgivî Mehmed Efendi : 237, 238
Birrî : 59, 113, 135, 136, 137, 152, 223, 321, 323, 324, 325, 339, 340, 341, 424
Bolahenk Nuri Bey : 83
Bolvadinli Ahmed Dede : 247
Bosnalı Abdullah : 214
Bosnalı Fazıl Paşa : 310
Bosnalı Sûdî : 130
Bosnavî Mehmed Dede : 61
Bostan Çelebi : 3, 7, 18, 47, 66, 147, 181, 182, 186, 188, 217, 218, 235, 241, 253, 255, 257, 260, 261, 266, 267, 268, 321, 325, 342
Buharalı Hacı Abdülhalim Efendi : 99
Burhaneddin İlyas Çelebi : 50, 161, 162, 167, 320, 321, 322
Burhaneddin İlyas Paşa : 162
Burhâneddin Muhakkîk Tirmizî : 20, 45, 124, 156, 154, 155,156, 157
Bursalı Değirmenci İbrahim : 109
Bursalı Fahri : 96, 105, 106, 110
Bursalı İsmail Hakkı : 32, 131
Bursalı Mehmed Tahir : 187, 191, 193, 196, 199, 208, 230, 245, 276, 306

C

Cafer Dede : 228
Cafer Dede : 97
Cami Ahmed Dede : 54, 55, 224, 225, 236, 322, 324
Celâl : 116
Celâl Şirvanî : 254
Celâleddin Çelebi : 49
Celâleddin Çelebi : 59
Celâleddin Çelebi : 68
Celâleddin Dede : 82, 85
Celâleddin Dede : 88
Celâleddin Emîr Ârif : 164
Celâleddin Ergun : 42, 50, 161, 162, 163, 167, 233, 320, 322, 324, 375
Celâleddin Mehmed Dede : 74
Cemâl Dede : 88

Cemâleddin (Erol) Dede : 72
Cemâleddin Ahmed Dede : 74
Cemâleddin Çelebi : 47
Cemâleddin Dede : 72
Cemâlî Dede : 169, 170, 319 321, 322, 323
Cemel Ali Dede : 38, 39, 40, 69, 70
Cenabî Ahmed Paşa : 38, 70, 71
Cerrahpaşalı Salih : 107, 108
Cevrî : 32, 34, 53, 97, 119, 131, 199, 214, 219, 222, 224, 225, 244, 250, 290, 321, 322, 325, 339, 342, 343, 369, 374, 395, 423, 424
Cihangirli Hasan Efendi : 249
Cüneyd-i Bağdâdî : 20
Cünûnî Ahmed Dede : 3,7, 47, 60, 181, 182, 248, 264, 269, 320, 322, 324

Ç

Çerkez Hasan Dede : 88
Çiçek Hatun : 105
Çinuçen Tanrıkorur : 83, 89

D

Dal Ahmed Paşa :132
Dâlî Dede: 47, 139, 182, 192, 209, 320, 322, 324, 329
Damad İbrahim Paşa : 290
Dânişî : 53, 114, 115, 226, 246, 259, 264, 321, 323, 324, 395
Davud Dede : 163, 320, 323, 324
Dâvûd Tâî : 20
Dâyezâde Cûdi Efendi : 294
Debbah Ahmed Dede : 109
Değirmencizade İbrahim : 99, 100
Deli İbrahim : 190
Deli İsmail : 87
Derûnî : 59 , 322, 323
Derviş (Yayabaşızâde) : 139, 143, 147, 183, 184, 248, 320, 322, 324, 323, 330, 393
Derviş Abî : 107
Derviş / Dervişî Dede : 47, 227, 235, 324, 325, 330, 396
Derviş Abdî : 97
Derviş Ahmed : 85, 273
Derviş Ali : 64
Derviş Ali : 98
Derviş Çelebi (Konevî) : 52
Derviş Çelebi : 227
Derviş Dede : 183, 320, 322, 324
Derviş Hamdi : 25

Derviş Hamza Dede : 77
Derviş Hasan Dede : 110
Derviş Hasib : 260
Derviş Haşimî : 105, 106
Derviş Hüseyin : 275
Derviş Hüseyin : 97
Derviş Hüseyin bin Sinan : 97
Derviş İbrahim bin Ramazan : 98
Derviş Mehemmed el- Mevlevî : 97
Derviş Mehmed Emin : 87
Derviş Mehmed Paşa : 8
Derviş Mirzâ Sâfî : 202
Derviş Mustafa : 87, 109
Derviş Mustafa : 97, 100
Derviş Mustafa el-Mevlevî : 99
Derviş Nuri : 277
Derviş Osman : 53, 61, 228, 320, 323, 324
Derviş Ömer : 237
Derviş Paşa : 227
Derviş Receb : 97
Derviş Senaî Halil : 23
Derviş Süleyman : 85
Derviş Tâbî : 226
Derviş Ta'îb : 233
Derviş Vâsık : 27
Destîna Hatun : 6
Deştî : 47, 228, 320
Devlet Hatun : 159
Dr. Ali Bey : 107, 108

E

Ebu Kavuk Mehmed Paşa : 289
Ebubekir : 109
Ebubekir Çelebi : 181
Ebubekir Çelebi : 294, 296, 304
Ebubekir Çelebi : 50
Ebubekir Çelebi : 68
Ebubekir Dede : 263
Ebubekir Dede : 272
Ebubekir Dede : 291
Ebubekir Efendi : 233
Ebubekir Efendi : 259
Ebubekir Efendi : 296
Ebu-Bekr Nessâc : 20
Ebû-Bekr Şiblî : 20

Ebu Said : 91
Ebülfazl Çelebi : 177
Edâyî : 180
Edib : 47, 228, 320, 322, 324, 325
Eflâkî : 2, 15, 16, 22, 23, 29, 31, 47, 78, 91, 96, 119, 124, 160, 163, 164, 173, 176, 292, 322, 324, 325, 326, 327, 393, 423
Eflâtun : 271
Ekmekçizâde Ahmed Paşa : 17, 241
Ekrem Hakkı Ayverdi : 65, 66
Elhac Mehmed Efendi : 298
Elif : 275, 320, 321
Elif Efendi : 99
Elkas Mirza : 49
Elvan Şirâzî : 129
Emine Hanım : 304
Emine Hanım : 53
Emine Hanım : 63
Emini Mehemmed : 98
Emir Âbid Çelebi : 12, 164, 165
Emir Adil Çelebi : 165, 169, 206
Emir Alim / Alim Çelebi : 47, 154, 161, 165, 169, 322
Emir Buhârî : 193
Emir Kayser Tebrizî : 159
Emirü'l-Bahârî : 132
Enîs Mustafa : 62, 275, 322, 324
Enîs Receb : 55, 114, 212, 212, 275, 276, 288, 321, 322, 324, 356
Es'ad Dede : 56 , 277
Esîf : 51, 277, 323, 324, 396
Esrar Dede : 22, 23, 29, 31, 34, 53, 88, 89, 113, 114, 115, 130, 134, 136, 151, 162,163, 165, 166, 167, 170, 171, 173, 175, 176, 177, 178, 180, 182, 183, 184, 186, 188, 189, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 201, 202,203, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 218, 219, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 248, 249, 252, 253, 254, 256, 257, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 287, 295, 300, 302, 304, 305, 307, 321, 322, 357, 358, 359, 360, 395
Eyüp Paşa : 244
Eyüplü Hüseyin Dede : 88

F

Fahreddin Hüseyin Dede : 24, 57, 58, 59
Fahrî : 116
Fâik : 116
Fakrî Dede : 49, 73, 184, 320, 322, 324
Fânî : 49, 170, 171, 185, 206, 320, 322, 324

Farisî Muslihiddin : 234
Fasih Dede : 53, 97, 105, 106, 107, 113, 114, 117, 119, 229, 264, 278, 301, 321, 322, 325, 343, 344, 345, 395
Fatih Sultan Mehmed : 3, 6, 14, 17, 72, 95, 106, 169, 170, 172
Fatin : 262, 272, 273, 274, 275, 276, 279, 280, 284, 286, 298, 300, 309, 312
Fatma Hatun : 46 , 157, 159
Fatma Yaşar Aksoy : 309
Fâzıl : 53, 56, 221, 230, 271, 269, 322, 324, 325, 395
Fazıl Adil Dede : 248
Fazıl Çelebi : 75
Fazlullah Efendi : 237
Fedâyî : 49, 116, 185, 186, 204, 212, 320, 321, 322, 324, 325
Fehim-i Kadîm : 245, 252
Fehmi Hüsam : 116
Fenâyî : 171, 209, 323, 324, 325
Fennî : 230, 231, 245, 268, 284, 320, 322, 323, 324, 325, 395, 396
Fennî : 53, 61, 97, 105, 106, 107, 109, 116
Fennî-i Sukûtî : 231, 322, 323, 323, 324
Feridun bin Ahmed-i Sipehsalar : 164
Feridun Nafiz Uzluk : 124, 125, 158, 160
Feridüddin-i Attar : 112, 126, 128, 130, 154, 338, 343, 369, 375
Ferruh Çelebi : 7, 47, 58, 69, 186, 191, 194, 235, 320, 322, 324
Ferruhî : 59, 186, 187, 320, 323, 324, 325
Fethi Dede : 109
Fevrî : 47,188, 321, 322, 323, 324
Fevzî : 77, 217, 231, 232, 320, 324, 323
Fevzî Mostarî : 66
Feyzî : 47, 165, 320, 322
Feyzi Halıcı : 32
Feyzullah bin Mehemmed : 98
Feyzullah Dede : 109
Feyzullah Dede : 64
Feyzullah Dede : 74
Feyzullah Dede : 75
Feyzullah Efendi : 264
Feyzullah Sâcid Ülkü : 32
Fıtnat Hanım : 309
Fikrî Dede : 109
Fikrî Dede : 313
Fikrî Dede : 62
Firâkî : 55, 279, 280, 321, 322
Friedrich Rückert : 126
Fuat Mirza : 184
Fuat Paşa : 311
Furûnî Dede : 49
Fuzûlî : 114, 186, 256, 258, 284, 290, 305

G

Galatalı Hâfız : 276
Ganem : 53, 232, 321, 322, 395
Garîbî : 280, 322, 324, 325
Garîbî : 47, 116, 189, 320, 322
Gavsî : 4, 47, 52, 53, 61, 106, 114, 229, 232, 233, 242, 258, 263, 264, 265, 270, 322, 323, 325
Gavsî Ahmed Dede : 97, 280, 292, 301
Gazi Giray : 215, 236
Gazi Hasan Paşa : 17
Gazzâlî : 20, 112, 128, 193
Gedayî : 48, 317, 322, 323
Gelibolulu Ali : 200, 202, 214, 227
Georg Rosen : 126, 129
Gevher Hatun : 68, 154
Göbel Mehmed : 87
Gönül Ayan : 128
Gurbetî Dede : 263
Gülşehrî : 119, 129
Gümüş Dede : 122
Günahî : 47, 137, 177, 189, 214, 215, 258, 263, 320, 322, 324
Güneş Han : 6, 49, 190, 213, 322
Gürcü Hatun : 104
Güzelce Kasım Paşa : 183

H

Habîb A'cemî : 20
Hâce-i Sultânî Mustafa Efendi : 179
Hacı Abdullah Efendi : 64
Hacı Ahmed : 17
Hacı Arif Çelebi : 280
Hacı Bayram-ı Velî : 81
Hacı Bektaş : 27
Hacı Dede : 109
Hacı Faik Bey : 81
Hacı Halil Efendi : 313
Hacı Halil Hilmi Efendi : 110
Hacı Mahmud : 66
Hacı Mahmud Efendi : 74
Hacı Mehmed Ârif Çelebi : 299
Hacı Mehmed Çelebi : 8, 47, 291
Hacı Mehmed Efendi : 298
Hacı Mehmed Emin Çelebi : 310

Hace Fatma Hanım : 6, 50, 51
Hacı Mehemmed : 266
Hacı Raşit Lütfullah : 98, 110
Hacı Sadık Münir Efendi : 316
Hacı Vesim Paşa : 34, 107, 108
Hacıyü'l-Mevlevî : 96, 105
Hacızâde Ahmed Dede : 74
Hâfiz (Manastırî) : 53, 122, 281, 320, 322, 322, 324, 395
Hâfiz : 282
Hâfiz : 47, 116, 190, 191, 222, 320, 322, 324
Hâfiz : 281, 321
Hafız Abdurrahman : 99
Hâfiz Ali Dede : 88
Hâfiz Hüseyin Ayvansarayî : 22, 23, 226
Hafiz Mehemmed : 273
Hâfiz Mustafa Efendi : 64
Hâfiz Osman : 88, 289
Hâfiz Post : 220, 237, 304
Hâfiz Şefik Dede : 64
Hâfiz Şeydâ : 85
Hakim Senâî : 128, 130
Hakkı Dede : 109
Hâlet Efendi : 51
Hâletî : 47, 191, 319, 322, 323
Halil Can : 81
Halil Dede : 301
Halil Efendi : 314
Halil Ersoylu : 134
Halil Fâzıl Dede : 56, 256
Halil Numan Dede : 18, 52, 68, 69
Halil Sâlik Dede : 56
Halim : 47, 59, 233, 322, 324, 325
Halime Hatun : 50
Halis Ahmed : 282, 322, 324, 325
Halis İsmail : 53, 282, 322, 324, 395
Hallâc-ı Mansûr : 113, 143
Haluk İpekten : 238
Hamdullah Hamdî : 129
Hâmid : 53, 309
Hamîdüddin Cendî : 164
Hamparsum : 285
Hamza Dede : 105, 108
Hamza Dede : 255
Hanefi Efendi : 283
Hans Meinke : 126
Hasan Ağa : 315
Hasan Basrî : 20

Hasan : 317, 318, 319, 321, 322
Hasan Çelebi : 176, 180, 181, 183, 189, 197, 201, 215, 227
Hasan Dede : 107
Hasan Dede : 268
Hasan Dede : 302
Hasan Dede : 32, 131
Hasan Dede : 74
Hasan Dede : 96
Hasan Dede: 317, 319, 320, 321, 322
Hasan Efendi : 230
Hasan Efendi : 308
Hasan Emir Dede : 310
Hasan Hüsnü : 99
Hasan Leylek Dede : 34, 96, 99, 424
Hasan Paşa : 200
Hasan Paşa : 221
Hasan Paşa : 77
Hasan Sırrı : 96
Hasan Sırrı : 99
Hasan Tevfik : 132
Hasan Vahab Dede : 76
Hasib : 48, 62, 64, 87, 116, 233, 234, 242, 283, 321, 323, 324, 325
Hasibî / Habîbî : 280, 281, 321, 322, 323, 324
Hasip Dede : 107, 108
Haşim Bey : 86
Haşim Dede : 109
Haşim Dede : 72
Hattî : 109
Havva Hatun : 50
Hayalî Bey : 177, 189, 200, 263
Hayâtî : 234, 320, 393, 396
Haylî : 181
Hayretî : 189, 213
Hayri Efendi : 313
Hazin : 61, 283, 321, 322, 324, 325
Hekim Ali Dede : 56
Helmuth Ritter : 126
Hemdem Çelebi : 47, 59, 109, 182, 287, 310, 313, 314, 322, 324, 325
Hemdemî : 53, 105, 107, 232, 234, 235, 264, 321, 322, 323, 395
Hemedanlı Celâleddin Muhammed : 22, 23
Hey'etî : 235, 320, 323
Hızır / Handî Dede : 64, 114, 283, 321, 323, 324, 325
Hızır Çelebi : 49
Hızır Çelebi : 49, 166, 322, 324, 325
Hızır Dede : 25
Hızır Şah Çelebi : 49
Hicâzî : 235, 248, 321, 323

Hilmî / I. Bostan Çelebi : 56, 122, 147, 283, 284, 321, 322, 324, 325
Hoca Celâl : 176
Hoca Mustafa Paşa : 193
Hoca Neş'et : 48, 117, 294, 295, 304, 305, 320, 321, 322, 323
Hoca Vecdî Efendi : 310
Horasanî Ali Dede : 194
Hulûsî : 53, 125, 284, 305, 321, 322, 324, 325, 395
Hulusî Efendi : 99
Humbaracı Ahmed Paşa : 53
Husrev : 47, 191,192, 193, 194, 320, 324, 325
Hüdâyî Salih Dede : 71, 72, 171, 172, 206, 323, 324, 325, 327, 328
Hümamüddin Mehmed : 110
Hürrem Çelebi : 206
Hüsam : 51, 236, 322
Hüsameddin Çelebi : 15, 25, 26, 31, 47, 48, 74, 123, 124, 127, 155, 157, 164, 205, 206, 263, 357
Hüsameddin Dede : 272
Hüsameddin Efendi : 75
Hüsemeddin Efendi : 210
Hüseyin Azmî Dede : 61, 314
Hüseyin bin Mehemmed el-Mevlevî : 97
Hüseyin Çelebi : 47
Hüseyin Dede : 241
Hüseyin Dede : 262, 268
Hüseyin Dede : 57
Hüseyin Dede : 61
Hüseyin Dede : 74
Hüseyin Fahreddin Dede : 83, 87, 88
Hüseyin Hüsameddin : 76
Hüseyin Paşa : 3
Hüsnü Efendi : 109
Hüsnü Yusuf : 107, 108
Hüsrev Efendi : 186
Hz. Ali : 12, 143, 144, 250, 279, 329
Hz. Ebubekir : 22, 24, 37, 154
Hz. Hüseyin : 261
Hz. Muhammed : 20, 21, 23, 30, 32, 36, 37, 38, 95, 114, 125, 143, 144, 147, 223, 249, 256, 261, 269, 307
Hz. Ömer : 37

I

Itrî : 28, 34, 35, 55, 81, 83, 84, 86, 94, 98, 114, 116, 118, 236, 237, 320, 321, 322, 324, 395, 396, 424
Irene Melikoff : 126

İ

İbni Arabî : 33
İbnülemin Mahmud Kemal İnal : 78
İbrahim Çelebi : 74
İbrahim Dede (Kütahyavî) : 50, 56, 236
İbrahim Dede Efendi : 273
İbrahim Efendi : 276
İbrahim Fahreddin Çelebi : 59
İbrahim Gülşenî : 214, 215
İbrahim Hanzade : 231
İbrahim Numan : 21, 36
İbrahim Paşa : 268
İdris Hamdi Çelebi : 51
İhsan Mahvi : 22, 24, 134
İlhami / III. Selim : 5, 6, 7, 14, 27, 52, 53, 55, 82, 83, 88, 99, 107, 114, 116, 118, 271, 272, 284, 285, 287, 292, 293, 297, 303, 304, 308, 309, 311, 314, 320, 321, 322, 360, 361, 394, 395, 396, 424
'İlmî : 172, 325
'İlmî : 285, 323, 324
'İlmî : 32, 77, 131, 132, 192, 197, 214, 256, 258, 323, 324, 325
İlyas Çelebi : 49, 166, 206
İmam Ali : 20
İmam Gazâlî : 91
İmam İbrahim Hatip Efendi : 64
İmam Musa : 201
İmamzade Efendi : 232
İnanç Bey : 26
İranlı Mîr Muhyî-i Şirâzi : 317
İranlı Şevket : 305
İsa Bey : 65, 66
İsa Dede : 52
İsa Kayaalp : 179
İsa Pirî : 253
İshak Çelebi : 188, 234
İskender Çelebi : 188
İskender Pala : 177, 178
İskender Paşa : 17, 201, 215
İsmail bin İbrahim Dede : 98
İsmail Dede : 74
İsmail Dede Efendi : 4, 28, 34, 54, 55, 81, 82, 83, 85, 86, 88, 99, 114, 116, 118, 271, 291, 297, 310, 311, 315, 320, 321, 322, 323, 395, 396, 424
İsmail Efendi : 87
İsmail Hakkı Çelebi : 51
İsmail Hakkı Dede : 75
İsmail Hakkı Efendi : 311

İsmail Hulusi Dede : 69
İsmetî : 55, 122, 237, 238, 322, 323, 324, 424
İzeddin Ali : 154
İzzet Molla : 309, 311, 312

J

James W. Redhouse : 126, 129

K

Kabakçı Mustafa : 284
Kadı Mehemmed Paşa : 191
Kadrî Dede : 238, 274, 323
Kadrî Dede : 57
Kafzade Faizî : 205, 210
Kalender Dede : 55, 238, 239, 322
Kalender Mahmud Dede : 61
Kaluyan el-Konevî : 109
Kâmî : 192, 193, 320, 324, 323, 325
Kâmilî : 59, 239, 321, 323, 393, 396
Kânî : 286, 320, 322, 323
Kanûnî Sultan Süleyman : 5, 6, 17, 84, 176, 177, 178, 185, 187, 188, 191, 197, 201, 203, 205, 206, 209
Kapudan Mustafa : 253
Kara Abdal Süleyman : 67
Kara Çelebizâde : 243
Kara Halil Efendi : 296
Kara Hasan Ağa : 61
Kara Kepenek : 182
Kâmile Hanım : 6, 50, 51
Kara Bostan Çelebi / II. Bostan Çelebi : 8, 47, 84, 107, 239, 246, 250, 267, 274, 289, 322, 324, 325
Kara Mustafa Paşa : 190
Karamanlı Hamza Dede : 62
Kârî Ahmed Dede : 4, 54, 184, 213, 240, 248, 276, 322, 323, 324, 325
Kârî-i Vefâyî : 193
Kartal Dede : 77
Kasım Dede : 56, 240, 255, 321, 322, 324, 325
Kâtibî : 97, 241, 323, 325
Kavalalı Yusuf Efendi : 314
Kazasker Mustafa Rakım : 308
Kazım Uz : 88
Keçecizâde Fuat Paşa : 8
Kelâmî : 241, 325

Kemâl Ahmed Dede : 24, 47, 54, 193, 194, 266, 320, 322, 324, 325
Kemal Reis : 201
Kemâleddin Hüseyn-al Harezmî : 130
Kemâleddin-i ibn-al Amid : 154
Kemalî Dede : 109
Kemalî Mehmed Çelebi : 132
Kenan Rufaî : 32, 132
Kerim : 47, 241, 257, 320, 322, 324
Kerim : 58
Kerrâ Hatun : 154
Kesbî : 191
Kıbrıszâde İsmail Hakkı : 99
Kınalızade Ali Çelebi : 176
Koca Mustafa Paşa : 247, 289
Koca Osman : 237
Koca Ragıp Paşa : 132
Konevî Halid Dede : 69
Konyalı Ahmed : 105
Konyalı Mahbub Efendi : 109
Konyalı Şeyh Ömer : 249
Konyalı Yusuf : 96
Köçek Mustafa Dede : 49
Köprülü Fazıl Ahmed Paşa : 229, 244
Köprülü Fazıl Mustafa Paşa : 231, 301
Köprülü Mehmed Paşa : 72
Köprülüzâde Mehmed Paşa : 237, 244
Kösec Ahmed Dede : 306
Kûçek Derviş Mustafa Dede : 81, 84
Kudretullah Dede : 23, 52, 53
Kudûmî Ali : 286, 322, 324, 325
Kurd Çelebi : 183
Kutbu'n-Nâyî Hamza Dede : 86
Kutub Osman Efendi : 63, 64
Küçük Ârif Çelebi : 51, 190
Küçük İmam Efendi : 84
Küçük Mehmed Çelebi : 49
Küçük Mehmed Dede : 54
Küçük Mehmed Efendi : 213
Külhanî : 47, 242, 322, 325
Künhî Dede : 4, 24, 54, 55, 85, 86, 88, 116, 271, 287, 291, 321, 322, 324, 325, 395
Kütahyalı Şeyh Ali Dede : 73

L

Lala Mustafa Paşa : 183
Lala Paşa : 236

La'lî Çelebi : 59, 194, 320, 324
La'li Mehemmed Efendi : 267
Larendeli Mehmed Dede : 306
Lâtifî : 154, 157, 158, 169, 170, 174, 175, 185, 187, 189, 191, 193, 197, 201, 207, 208
Lebib : 62, 64, 116, 242, 283, 320, 323
Levhî : 178
Leylâ Hanım : 53, 311, 312, 321, 322, 395
Lisanî : 53, 242, 243, 321, 322, 395
Lokmanî Dede : 24, 47, 173, 320, 322, 324, 325
Lütfî : 59, 223, 243, 323, 325
Lütfî Efendi : 287, 288, 321, 322
Lütfullah Dede : 243, 321, 323, 324
Lütfullah Dede : 61
Lütfullah Efendi : 221

M

Mahmud Çelebi : 243
Mahmud Dede : 52, 203
Mahmud Dede : 74
Mahmud Ender : 70
Mahmud Mehemmed el-Mevlevî : 96
Mahmud Paşa : 192
Mahmud Şebüsterî : 129
Mahmud-ı Neccar : 110
Mahremî Dede : 27, 47, 49, 194, 195, 320, 322
Malkaralı Nev'î Yahya : 132
Malkoç Mehmed Efendi : 17, 53
Ma'nevî : 195, 320, 323, 324
Ma'nevî : 47, 195, 257, 320, 322, 324
Manisalı Câzım Dede : 88
Ma'rûf Kerhî : 20,
Mazlûm : 47, 116, 243, 244, 320, 321, 322, 324, 325
Mecdut Mansuroğlu : 158
Mecdüddin Feridun Sipehsâlâr : 22, 23, 31
Mecdüddin Küpeli Dede : 74
Medari Mustafa : 105, 106
Mehemmed Bahir : 101
Mehemmed Dede : 97
Mehmed Ağa : 314
Mehmed Alaeddin : 68
Mehmed Ârif Çelebi : 47
Mehmed Ârif Dede : 64
Mehmed Ârif Dede : 74
Mehmed Arif el-Mevlevî : 98

Mehmed Ataullah Efendi : 296
Mehmed Bahaeddin : 58
Mehmed Bahaeddin : 73
Mehmed Bâli Çelebi : 49
Mehmed bin Abdullah el-Konevî : 96
Mehmed bin Hüseyin el-Mevlevî : 96
Mehmed Burhaneddin : 61
Mehmed Celâleddin Dede : 8, 24, 54
Mehmed Celâleddin Efendi : 64
Mehmed Cuî Dede : 74
Mehmed Çelebi : 207
Mehmed Çelebi : 50
Mehmed Dede (Ulûfecizâde) : 50
Mehmed Dede : 221, 271
Mehmed Dede : 227
Mehmed Dede : 257
Mehmed Dede : 272
Mehmed Dede : 300
Mehmed Dede : 301
Mehmed Dede : 60
Mehmed Dede : 74
Mehmed Dede : 75
Mehmed Dede : 87, 267
Mehmed Efendi : 257
Mehmed Efendi : 296
Mehmed Emin Dede : 289
Mehmed Emin Dede : 69
Mehmed Enver Dede : 77
Mehmed Hasib Dede : 69
Mehmed Hilmi Dede : 72
Mehmed Hüsameddin : 61
Mehmed Hüsameddin : 69
Mehmed Hüsameddin : 87
Mehmed Hüsni Dede : 54
Mehmed III. Arif Çelebi : 49
Mehmed Kadrî Dede : 70
Mehmed Kâmi Dede : 74
Mehmed Lütfi Efendi : 58
Mehmed Memiş Dede (Eyyubî) : 57
Mehmed Münib Dede : 75, 76
Mehmed Nail : 278
Mehmed Nebil Bey : 314
Mehmed Necib : 296
Mehmed Nuri : 107
Mehmed Nuri-i Mısrî : 275
Mehmed Paşa : 132
Mehmed Raif : 72

Mehmed Raşid Çelebi : 49
Mehmed Reşid Çelebi : 73
Mehmed Reşid Efendi : 22
Mehmed Reşid Efendi : 49
Mehmed Rumî Paşa : 208
Mehmed Sadık Dede : 52, 56
Mehmed Sadık Dede : 57
Mehmed Sadık Dede : 60
Mehmed Sadık Efendi : 75
Mehmed Sadri Dede : 64
Mehmed Saib Çelebi : 51
Mehmed Said Dede : 57, 87
Mehmed Salih Dede : 60
Mehmed Siraceddin : 233
Mehmed Süreyya : 189, 196, 199, 205, 208, 224, 229, 233, 234, 246, 248, 261, 264, 276, 284
Mehmed Şah Çelebi : 190
Mehmed Şemseddin : 67
Mehmed Şemseddin : 60
Mehmed Şemseddin Dede : 52, 56
Mehmed Şemseddin Dede : 56
Mehmed Vasfi Efendi : 308
Mehmed Veled Çelebi : 68
Mehmed Zeki Dede : 100
Mehmed Zeki Dede : 69
Mehmed Zeki Pakalın : 45
Mehmet Sarı : 256
Mehmet Önder : 63
Melâmî Dede : 27, 49, 196, 320, 322
Melek Ahmed Paşa : 3, 65, 66, 255
Meliha Ülker Tarıkahya : 124, 159
Mehmed Ziya : 22, 24
Melike Hatun : 154
Melike Hatun : 160
Meragalı Abdülkadir Dede : 82
Mesnevîhan Mehmed Dede : 54
Mesnevîhan Sirâceddin : 164
Mesud bin Mahmud el-Mevlevî : 96
Meşaleci İbrahim Hıfzı Paşa : 277
Meşâmî : 47, 196, 320, 322
Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî : 1,2, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 48, 49, 50, 51, 63, 67, 74, 75, 78, 80, 81, 82, 84, 87, 89, 91, 92, 94, 95, 103, 104, 105, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 134, 135, 141, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 167, 169, 170, 173, 178, 179, 185, 186, 193, 195, 202, 204, 205, 206, 215, 217, 222, 224, 225, 236, 240, 242, 250, 251, 252, 256, 258, 259, 263, 266, 272, 289, 290, 295, 298,

304, 305, 310, 317, 319, 320, 321, 323, 326, 327, 337, 338, 339, 343, 345, 346, 355, 359, 361, 369, 370, 373, 374, 379, 380, 384, 388, 389, 393, 394, 397, 423, 424
Meyyâl / Şehlâ : 53, 226, 244, 245, 320, 321, 322, 395
Mezâkî : 53, 97, 140, 146, 148, 150, 211, 220, 244, 245, 321, 322, 323, 325, 343, 344, 345, 346, 347, 395
Mısırlı Kâmil Paşa : 8
Mısırlıoğlu Abdürrahim Karahisarî : 173
Midhat Baharî Beytur : 22, 126
Midhat Paşa : 8
Mihrî : 312, 322, 323
Mihrişah Valide Sultan : 55
Milas Müftüzadesi Halil Efendi : 291
Minkarizâde Yahya Efendi : 254
Mir Hüseyin : 176
Mîrî : 246, 323
Mirza Abdürrahim : 257
Mirza Rıza : 130, 131
Molla Câmî : 81, 82, 117, 126
Molla Güranî : 279, 294
Moralızâde Hâmid Efendi : 311
Mostarlı Derviş Paşa : 66
Mucib : 255
Muhammed Ârif Dede : 276
Muhammed Bâkır Çelebi : 8, 9, 47
Muhammed Dede : 65
Muhammed Efendi : 304
Muhammed Fâzıl : 53
Muhammed Fikrî Dede : 65
Muhammed İkbal : 126
Muhammed Sadeddin Çelebi : 68
Muhammed Said el-Mevlevî : 77
Muhammed Salih Vecihî Paşa : 66
Muhammed Zaccâc : 20
Muharrem Dede : 312
Muhîb / Munîs : 64, 116, 288, 322
Muhiyiddîn-i Arabî : 112, 131
Muhlis : 109, 246, 321
Muhsin Efendi : 306
Muhyî : 49, 288, 289, 320, 322
Mu'inî : 32, 49, 130, 173, 322, 324, 325
Mukîm : 49, 64, 226, 246, 247, 260, 321, 323, 324
Munis : 114
Murad Efendi : 49
Murtaza Çelebi : 59
Musa Dede : 114, 118, 289, 320, 321, 322, 324, 377, 396
Musa Dede : 55
Musa Dede : 56

Musa Dede : 247
Musa Sâfî Dede : 56
Musahip Said Efendi : 87, 107
Mustafa : 107
Mustafa Ağa : 275
Mustafa Ağa : 75
Mustafa Beçe : 242
Mustafa Bey : 196
Mustafa Çelebi : 68
Mustafa Çıpan : 171, 207, 211
Mustafa Dâniş Dede : 61
Mustafa Dede (İlbesanî) : 65
Mustafa Dede : 64
Mustafa Dede : 76
Mustafa Dede : 77
Mustafa Düzgünman : 110
Mustafa Efendi : 273
Mustafa Enisî Dede : 98
Mustafa Fehmi : 99, 100
Mustafa İsen : 114
Mustafa İzzet (Yeserizâde) : 87, 117
Mustafa Kara : 60
Mustafa Nakşî Dede : 85, 86, 88
Mustafa Nureddin Dede : 70
Mustafa Ocak : 75
Mustafa Paşa : 178, 258
Mustafa Reşid Paşa : 304
Mustafa Sâfî Dede : 292
Mustafa Safvet Çelebi : 47, 64
Mustafa Şefik Efendi : 58, 59
Mustafa Vecdî Dede : 66
Mutahhare Hatun : 48, 157, 162, 166
Muzaffereddin Emîr Âdil : 160
Muzafferüddin Çelebi : 161, 167
Mübârizüddin Mehmed Bey : 74, 75
Müberred Şirazî : 230
Müeyyedzâde Şeyh Hacı Çelebi : 177
Mümine Hatun : 68
Müneccim Mehmed Efendi : 271
Müstakimzâde : 233, 234, 243, 289, 290
Müstencid Dede : 74

N

Nâbî : 119, 213, 223, 237, 251, 290, 295, 305
Nâcî Dede (Pindarî) : 52, 54, 56, 57, 58, 141, 240, 247, 248, 269, 270, 321, 322, 323, 325, 347, 348
Naf'î : 219
Nâfî Efendi : 98
Nahifî Süleyman : 32, 48, 98, 117, 122, 289, 290, 291, 307, 320, 321, 323, 325, 362, 396
Nail Tuman : 174, 175, 183, 186, 187, 189, 191, 193, 195, 197, 202, 205, 208, 218, 224, 229, 232, 234, 235, 242, 245, 246, 247, 248, 254, 264, 267, 273, 275, 276, 301, 302
Nâilî : 119, 223, 237, 238, 252, 276, 290
Nailî Efendi : 101
Nakîbzade Mustafa Çelebi : 59
Nakkaş Ali Bey : 188
Nakkaş Dede : 107, 105
Nakkaşzâde Mehmed Ta'ib : 98
Nakşî : 109
Nakşî : 48
Nakşî : 62
Nakşî Ali Dede : 223, 287
Nakşî Ali Dede : 58, 59
Nakşî Dede : 82
Nakşî Mustafa Dede : 34, 62, 101, 116, 312, 313, 320, 322, 325, 387
Nami Dede : 107
Nâsır Abdülbâkî Dede : 4, 22, 24, 34, 54, 55, 86, 78, 81, 83, 85, 87, 88, 89, 117, 144, 145, 149, 220, 285, 287, 292, 291, 297, 311, 321, 322, 324, 325, 363, 364, 365, 395, 424
Nâsirâ : 77, 120, 248, 268, 321, 323, 325
Nâtî : 116
Nayi Emin Dede : 99, 101, 424
Nâyî Osman Dede : 34, 52, 53, 78, 81, 82, 85, 88, 98, 116, 117, 112, 232, 287, 292, 293, 297, 302, 301, 322, 324, 325, 395, 424
Nazif Dede : 57, 142, 149, 313, 321, 322, 324, 325, 389, 390
Nazif Dede :109
Nazif Efendi : 108
Nazim Yahya : 116, 252, 293, 321, 322, 323
Nazmi Hasan Dede : 62, 208, 249, 323, 324, 325
Necâhî : 77, 197, 320, 323
Necâtî : 197
Necâtî : 200
Nebil : 116
Necati Elgin : 285
Necib Dede : 88
Necip Fazıl Duru : 134, 135
Necmeddin Okyay : 96, 99, 102

Nedim : 252, 300
Nefeszade İsmail Efendi : 292
Nef'î : 225, 290, 293
Nef'î : 30, 119, 276
Nehcî : 59, 249, 321, 323, 324, 325, 396
Nesib Yusuf Dede : 54, 55, 62, 64, 98, 116, 122, 148, 149, 242, 249, 250, 260, 264, 273, 321, 323, 324, 325, 341, 348, 349, 350, 382
Neşâtî : 34, 61, 117, 119, 218, 235, 245, 251, 261, 267, 268, 276, 293, 297, 301, 321, 323, 324, 325, 365, 424
Nevalizâde Ataullah : 226
Nev'î : 113
Nevin Gümüş : 293
Neyyîr : 53, 141, 295, 321, 322, 324, 325, 367, 368, 369, 395
Neyzen Emin Efendi : 96, 101
Nezahat Öztekin : 128
Nigâhî : 197, 320, 322, 323, 324
Nigar Hatun : 74
Nikati Ali Efendi : 303
Niyâz : 48, 55, 174, 296, 321, 323, 396
Niyazî Dede : 65
Niyazi Sayın : 110
Nizameddin Dede : 60
Nizameddin Dede : 87
Nizameddin Dede : 96
Nizâmeddin Erzincanî : 164
Nizamî : 258
Nuhî : 178
Numan Külekçi : 207, 211
Nuri : 49, 296, 320, 321, 322, 324
Nuri Ebussuudoğlu : 22, 24
Nurullah Dede : 25, 212
Nutkî Ali : 116, 297, 321, 322, 324, 325, 395
Nutkî Ali : 297, 321

O

Orhan Melih Efendi . 61
Osman bin Ali el-Mevlevî : 99
Osman Dede : 65
Osman Efendi : 303
Osman Paşa : 199
Osman Sâkıb Efendi : 74
Osman Yümnî : 107
Osman Salaheddin Dede : 8, 24, 32, 54, 55, 131
Orihli Hüseyin Paşa : 17, 57

Ö

Ömer Çelebi : 74
Ömer Ruşenî : 32
Ömer Vasfi : 99, 102

P

Paşa Çelebi : 170
Paşa Çelebi : 206
Penâhî : 198, 320,322, 323, 325
Pertev Paşa : 99
Pervâne : 137, 198, 199, 320, 322
Pervâne Alâeddin : 74
Pervâne Muiniddin Süleyman : 5, 17, 104, 123, 156
Pervâne Salih Dede : 60
Pir Hamza Dede : 231
Pir Hüseyin Çelebi : 233, 243, 261
Pîrî Dede : 212, 252, 323
Pîrî Mehmed Paşa : 38,39
Pîrî Paşa : 208

R

Rabia Hatun : 113
Ragıp Paşa : 119
Rahmetî : 61, 238, 252, 321, 323, 324, 325
Rahmetullah : 61
Rahmetullah : 65
Râ'î : 49, 318
Râif Dede : 87
Ramazan Dede : 218
Ramazan Dede : 66
Ramiz : 274, 276, 298, 300, 301, 306, 323
Râtib : 116
Rauf Yektâ Bey : 83, 88
Recâî : 318
Receb : 253, 321, 325
Receb : 47, 48
Receb Dede : 97
Receb Hüsnî Dede : 24, 287
Remzi Çelebi : 303
Resimâ : 298, 321, 324, 325
Reşkî : 47, 48, 252, 253, 321, 323

Revânî : 187
Reynold Allin Nicholson : 126, 129, 132
Rıza : 191, 228, 262
Rıza Efendi : 99
Rif'at : 298
Rifat Çelebi : 99, 101
Riyazî : 177, 183, 184, 189, 197, 201, 202, 203, 205, 208, 210, 215, 227
Rosenueig Schawannau : 126
Rûhî Dede : 52, 53, 65, 192, 199, 200, 205, 211, 225, 248, 252, 256, 321, 323, 396
Rüsuhî İsmail Dede (Ankaravî) : 7, 32, 34, 42, 48, 51, 52, 53, 61, 92, 106, 122, 130, 131, 132, 138, 149, 201, 217, 224, 225, 232, 244, 253, 254, 264, 304, 317, 321, 322, 324, 325, 393
Rüşdî : 245

S

Sâbir Pârsâ Dede : 61, 116, 219, 254, 255, 321, 324, 325, 369, 370
Sâbit : 223, 245, 290
Sabri Dede : 60
Sabuhî : 32, 48, 54, 77, 120, 113, 131, 141, 222, 224, 244, 255, 256, 321, 322, 324, 325, 349, 351, 352, 396, 424
Sadeddin Dede : 64
Sadeddin Nüzhet Ergun : 24, 162, 177, 179, 180, 183, 227, 237, 275
Sadık Bey : 49
Sadık Dede : 53, 322
Sadık Mehmed : 299
Sâdıkî Dede : 27, 49, 200, 201, 205, 320, 321, 322, 324, 395
Sadi : 207
Sadrazam Avlonyalı Ayas Paşa : 230
Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa : 286
Sadrazam Hüseyin Paşa : 293
Sadrazam İbrahim Paşa : 287
Sadrazam Kara Mustafa Paşa : 228
Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa : 230
Sadrazam Rüstem Paşa : 196
Sadrazam Siyavuş Paşa : 249
Sadreddin Çelebi : 250
Sadri Mehmed : 299, 319, 321, 322, 323
Safayî : 217, 218, 220, 230, 232, 236, 237, 239, 241, 243, 244, 245, 249, 251, 254, 256, 261, 262, 267, 280, 281, 289, 299, 301
Safayî : 27, 201, 320, 322, 323, 324, 325
Safayî Dede : 56, 319, 256, 320
Sâfî Ahmed : 257
Sâfî Ahmed Dede : 27, 49, 62, 202, 205, 257, 324, 325, 395
Sâfi-i Hatayî : 202, 320
Safiyullah Musa Dede : 54, 55, 62, 299, 300, 304, 322, 323, 324, 325

Sahib İsmail : 61, 300, 321, 322, 324, 325
Sahib Mehmed Dede : 300
Sahib Salih : 60, 61, 143, 145, 150, 257, 306, 322, 324, 325, 350, 351
Sahih Ahmed Dede : 22, 23, 297
Sâib : 48, 122, 248, 257, 258, 269, 321, 322
Sâib Çelebi : 70
Sâib-i Tebrizî : 122
Said / Saidâ : 300, 323, 324, 325
Said Efendi : 107
Sâidâ Hanım : 287, 297
Sâkıb Mustafa Dede : 22, 32, 50, 51, 60, 64, 78, 89, 113, 115, 116, 134, 137, 138, 142, 143, 145, 147, 148, 150, 151, 161, 162, 166, 182, 186, 194, 206, 210, 218, 220, 226, 230, 232, 234, 238, 239, 246, 247, 264, 273, 277, 282, 283, 301, 302, 317, 318, 321, 322, 324, 325, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379
Salih Dede : 230
Salih Dede : 232
Salih Dede : 264
Salih Dede : 60
Salih Dede : 74
Salih Dede : 87
Salih Dede : 88
Salih Efendi : 221, 271
Sâlik Halil : 56, 138, 139, 300, 301, 322, 324, 325
Salim : 221, 223, 230, 231, 234, 232, 236, 237, 247, 248, 249, 253, 260, 267, 274, 285
Salim Bey (Üsküdarlı) : 87
Sâmî : 109
Sâmî : 53, 232, 258, 321, 322, 324, 395
Samtî : 48, 192, 197, 211, 212, 248, 256, 258, 259, 320, 321, 322
Saraç Ahmed Efendi : 65
Sarı Abdullah : 32, 130, 131, 225, 290
Sarıhanoğlu İshak Bey : 58
Sebzvâri : 130
Sehî : 187, 197, 201
Selâhaddin Dede : 66
Selâhaddin Dede : 72
Selahaddin Feridun Konevî : 157
Selahaddin Zerkûbî : 124, 155, 156, 164
Selim Baba : 298
Selim Dede : 303
Selim Dede : 52, 299
Selim Dede : 64
Selimî : 318
Semahat Ömer Dede : 56, 281, 302, 322, 324, 325
Semaî Hasan Dede : 176, 202, 203, 214, 258, 321, 322
Senâyî : 47, 203, 320, 322, 324
Senih Efendi : 99

Servî : 203, 204, 320, 323, 324
Seyfeddin Dede : 56
Seyfeddin Süleyman Bey : 68
Seyyid Ali el Ulvi el-Mevlevî : 99, 101
Seyyid Ali Paşa : 307
Seyyid Ârif Çelebi : 68
Seyyid Burhaneddin : 130
Seyyid Ebubekir Dede : 287
Seyyid Ebubekir Dede : 297
Seyyid Kasım : 72
Seyyid Kemâleddin : 71, 72, 172, 210
Seyyid Mehmed Ârif Çelebi : 265
Seyyid Mehmed Dede : 234
Seyyid Mehmed Efendi : 240
Seyyid Muhammed : 132
Seyyid Süleyman Türabî : 310
Seyyid Vehbî : 223, 250, 302
Sıdkî Dede : 34, 47, 96, 180, 259, 321, 324, 325, 352
Sırrî Abdî Dede : 3, 18, 52, 56, 230
Sırrî Abdülbakî : 53, 302, 303, 322, 324, 325, 395
Sıssımcı Ali : 77
Silahdar İbrahim Paşa : 289
Sinan Paşa : 46, 199
Sinaneddin-i Neccar : 110
Sipahi Beg : 202
Siyahî Mustafa Dede : 62, 64, 114, 116, 146, 233, 237, 242, 246, 250, 259, 260, 264, 273, 283, 301, 321, 323, 324, 325
Sokullu Mehmed Paşa : 188
Solak Hasan : 202
Subuhî Dede : 73
Sûdî : 32
Sultan Abdülaziz : 7, 54, 394
Sultan Abdülhamid Han : 77
Sultan Abdülmecid : 5, 7, 54, 69, 99
Sultan Divanî : 2, 3, 6, 12, 13, 15, 16, 26, 27, 29, 31, 32, 49, 52, 60, 62, 119, 139, 140, 168, 184, 186, 190, 194, 196, 197, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 209, 210, 212, 213, 233, 320, 322, 324, 325, 331, 334, 376, 423
Sultan I. Abdülhamid : 297, 308
Sultan I. Abdülmecid : 311, 312
Sultan I. Bayezıd : 163, 173, 174, 183
Sultan I. Mahmud : 294, 306
Sultan I. Murad : 166, 186
Sultan II. Abdülhamid : 8
Sultan II. Ahmed : 8, 236, 239, 293
Sultan II. Bayezıd : 3, 4, 6, 14, 17, 26, 84, 105, 169, 170, 187, 201
Sultan II. İzeddin Keykavus : 5
Sultan II. Mehmed : 84

Sultan II. Murad : 3, 5, 6, 40, 84, 169, 170, 173
Sultan II. Mustafa : 236, 293
Sultan II. Rükneddin Kılıç Arslan : 5
Sultan II. Selim : 17, 177, 185, 192
Sultan II. Süleyman : 236, 293
Sultan III. Ahmed : 223, 236, 289
Sultan III. Mehmed : 5, 6, 179, 199
Sultan III. Murad : 130, 180, 183, 190
Sultan III. Mustafa : 288
Sultan IV. Mehmed : 8, 107, 221, 230, 236, 249, 293
Sultan IV. Murad : 84, 106, 179, 217, 219, 234, 266, 268
Sultan IV. Mustafa : 308
Sultan Mehmed : 198, 227
Sultan V. Mehmed Reşad : 5, 8, 14, 49, 54, 99, 394
Sultan V. Murad : 8
Sultan Veled : 1, 2, 12, 15, 16, 19, 21, 25, 26, 29, 31, 34, 36, 40, 46, 47, 48, 49, 50, 78, 82, 84, 86, 91, 94, 103, 104, 109, 111, 114, 116, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 129, 154,155, 157, 158, 159, 161, 164, 166, 168, 205, 319, 320, 322, 323, 325, 326, 374, 393, 394, 397, 423, 424
Sun'î : 53, 205, 321, 383
Suud Bey : 96, 99, 101, 424
Sûzî : 48, 260, 321, 322
Süleyman Ağa : 310
Süleyman Bey : 49
Süleyman Dede : 57
Süleyman Efendi : 227
Süleyman Efendi : 109
Süleyman Efendi : 292
Süleyman Hayri : 32
Süleyman Şah : 204
Süleyman Şah : 50, 162, 166
Süleyman Şah : 50
Süleymanü'l-Mevlevî : 110
Sünbülzâde Ehbî : 207
Sürûrî : 32, 130, 278, 284, 294, 297, 309

Ş

Şaban Dede : 75, 76
Şabanzâde Mehmed Muhteşem : 132
Şah Çelebi : 166, 204, 206, 320, 322, 323, 325
Şah II. Abbas : 257
Şah İsmail : 202, 204
Şah Tahmasb : 176

Şâhidî : 2,3, 27, 29, 31, 32, 49, 71, 72, 117, 119, 122, 130, 135, 138, 142, 146, 147, 150, 171, 172, 176, 188, 204, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 292, 300, 304, 321, 323, 325, 334 , 335, 336, 393, 423
Şahin Giray : 229
Şakir : 61, 314, 323
Şehid Ali Paşa : 289
Şakir Dede : 77
Şânî : 53, 303, 322, 395
Şefi'î : 48, 261, 321, 322
Şefik Dede : 77
Şehabettin Uzluk : 104, 110
Şehdî : 229
Şehid Ali : 49
Şehidî : 261, 322
Şehzâde Bayezıd : 191
Şehzâde Cem : 6
Şehzâde Mahmud : 185
Şehzâde Mehmed : 178
Şehzâde Selim : 183
Şekib : 53, 55 , 303, 322, 323, 325, 395
Şem'î : 114, 118
Şem'î : 188, 198
Şem'î : 208, 209, 320, 322, 324
Şem'î : 314, 320, 322, 324, 396
Şem'î Mustafa : 32, 130
Şemseddin Efendi : 75
Şemseddin Sami : 276
Şemsî Dede : 52, 67 , 312
Şems-i Tebrizî : 22, 24, 31, 39, 42, 45, 80, 91, 108, 114, 122, 124, 125, 128, 130, 155, 156, 157, 164, 205, 252, 257, 328, 333, 340, 344, 345, 372, 374, 385
Şemsü'l-Vâhid Çelebi : 47
Şeref Ârife : 157
Şeref Hanım : 55, 314, 315, 321, 322, 390, 391, 392
Şerefüddin Lala : 154
Şerifzâde Muhammed Fazıl Paşa : 22, 23, 66, 134
Şevket : 315, 323
Şevket Efendi : 109
Şevki : 109
Şeydâ : 49, 209, 324, 325
Şeydâ : 53, 262, 320, 322, 324, 396
Şeydâ Abdürrahim : 53, 116, 283, 303, 304, 320, 322, 323, 395
Şeyh Abdullah Enisî : 98
Şeyh Abdullah Vesim : 70
Şeyh Abdülcelil : 176
Şeyh Ali Şakir Çelebi : 50
Şeyh Ârif : 109
Şeyh Bahşî Dede :73

Şeyh Ekber : 192
Şeyh Galip : 23, 32, 34, 35, 51, 52, 53, 54, 55, 85, 117, 119, 114, 122, 131, 141, 143, 144, 148, 151, 152, 214, 225, 252, 271, 272, 277, 278, 279, 281, 282, 284, 285, 294, 295, 302, 304, 305, 309, 312, 320, 321, 322, 323, 325, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 396, 424
Şeyh Halim Efendi : 87
Şeyh Hüsameddin : 70
Şeyh İbrahim : 180
Şeyh İsmail Çelebi : 50
Şeyh İzeddin Dede : 193
Şeyh Mehmed : 209, 240, 325
Şeyh Mehmed : 77
Şeyh Mehmed Dede : 73
Şeyh Mehmed Lütfî : 58
Şeyh Mehmed Muhlis Çelebi : 50
Şeyh Murad Buhârî : 32, 131
Şeyh Murad Efendi : 49
Şeyh Mustafa : 263
Şeyh Mustafa : 73
Şeyh Mustafa : 75
Şeyh Mustafa : 77
Şeyh Mustafa Dede : 101
Şeyh Osman : 49
Şeyh Osman : 88
Şeyh Osman Efendi : 307
Şeyh Rıza Efendi : 88
Şeyh Sadî-i Şîrâzî : 126
Şeyh Said Efendi : 77
Şeyh Salâhaddin : 157, 159
Şeyh Sunullah Amasî : 97
Şeyhî : 218, 219, 224, 236, 241, 245
Şeyhî Dede : 55, 116
Şeyhî Mehmed Dede : 61, 257, 306, 325
Şeyhî Memiş Dede : 61, 271, 306, 307, 322, 324
Şeyhüddin Efendi : 193
Şeyhülislam Aşir Efendi : 314
Şeyhülislam Bahayî Efendi : 217
Şeyhülislam Mesud Efendi : 243
Şeyhülislam Sâhib Molla: 8
Şeyhülislam Yahya : 119, 200, 223, 231
Şeyhzâde Es'ad : 262, 321, 323, 324
Şifâyî : 32, 48, 62, 131, 262, 320, 322, 323, 324, 325
Şihabeddin : 105
Şinasî Dede : 210, 320
Şişman Ali : 183
Şuhûdî : 27, 72, 176, 204, 206, 210, 211, 215, 320, 323, 324, 325
Şûrî : 116, 211, 214, 258, 263, 320, 322, 324, 323, 325

T

Tâbî : 49, 222, 263, 320, 323
Tâceddin Mu'tazz : 36
Tahir : 263, 319, 321, 322, 324
Tahirü'l-Mevlevî : 32, 90, 132
Tahsin Yazıcı : 22
Tâ'ib : 53, 61, 142, 145, 263, 264, 321, 322, 324, 325, 353
Tâlib : 48, 64, 116, 258, 260, 264, 321, 322, 323, 324, 325
Talibî : 53, 264,265, 321, 322, 323, 324, 325, 395
Tâ'liî : 187
Tanburî Kâmil Dede : 88
Tarikatî : 47, 48, 233, 265, 322
Tatavlalı Kadı Mahremî : 195
Tebrizli Ahmedî : 129
Tebrizli Bedreddin : 46
Tekeoğlu Mehmed Bey : 74
Tevekkülî Dede : 66, 136, 249, 265, 267, 320, 323, 324
Tiryaki Kazasker Ârif Efendi : 230
Toganî : 48, 54, 237, 238, 266, 322, 324, 325
Tokadî Mehmed Efendi : 255
Trablusşamlı Mehmed Dede : 52 , 57
Trabzonlu Mehmed Niyazi Dede : 73

U

Ubeyd : 49, 212, 186, 320, 324, 325
Ubeydî : 221
Ubeydullah Dede : 53
Udî Mehmed Sabrî : 88
Ulu Ârif Çelebi : 2, 12, 13, 15, 16, 25, 26, 29, 31, 47, 48, 50, 67, 72, 122, 129, 157, 159,160, 163, 164, 165, 168, 322, 325, 393, 423
Uncuzâde Mehmed Emin Efendi : 310
Usûlî : 189
Uzletî : 53, 266, 321, 322, 325, 393, 395, 396

Ü

Ünsî : 192, 212, 320, 322, 323, 324, 336
Ürgüplü İbrahim Dede : 73
Üsküdarlı Osman Bey : 87
Üveysî : 53, 267, 320, 322, 395

V

Vâcid Çelebi : 161
Vahdetî : 137, 138
Vâhid Çelebi : 9
Valide Sultan : 315
Vasfî : 116, 315, 321, 323, 324
Vâsık : 49, 212, 320, 322
Vecdî : 244, 257, 264, 265, 267, 276, 323, 324, 325
Vefâyî : 45, 49, 193, 213, 322, 324, 325
Vehbî : 48, 145, 150, 267, 268, 283, 321, 322, 353, 354
Vehhâbî : 180
Veled Çelebi (İzbudak) : 32, 53, 158
Veli Dede : 25
Veli Dede : 87
Veli Muhammed-i Ekberabadi : 130
Veliyüddin Ahmed Dede : 74
Veliyüddin Efendi : 296
Veysî : 180
Vezir Mustafa Paşa : 242
Von Hammer Purgstall : 126
Von Hussard : 126

W

Whinfield Palmer : 126

Y

Yahşi Bey : 40
Yahya : 48, 268, 322, 324, 325
Yahya : 49, 307, 322, 324, 325
Yahya Bey : 191
Yahya Çelebi : 49
Yahya Efendi : 237
Yahya Efendi : 274
Yahya Efendi : 87
Yakîn : 49, 190, 213, 320, 322
Yakub Bey : 204
Yakub Çelebi : 50
Yakub Dede : 69
Yakub Efendi : 181
Yavuz Sultan Selim : 3, 6, 14, 46, 73, 175, 184, 188, 191, 201, 205, 234
Yazıcı Hacı Mehmet Emin Efendi : 87
Yazıcı Salihoğlu Abdurrahman : 289

Yazıcıoğlu Mehmed Efendi : 232
Yektâ Dede Efendi : 87
Yenişehirli Avni : 32
Yusuf Dede : 74
Yusuf Dede : 306
Yahya Efendi : 130
Yunus Emre : 33, 111, 119, 129, 159, 164
Yûsuf Çengî : 48, 53, 57, 58, 87, 116, 130, 268, 269, 322, 325
Yusuf Dede : 306
Yusuf Paşa : 81
Yusuf Paşa : 87
Yusuf Ziya Paşa : 107, 108
Yusuf Zühdî Dede : 57
Yûsuf-ı Sîneçâk : 3, 119, 130, 131, 183, 188, 189, 196, 202, 207, 211, 213, 214, 263, 305, 324, 325, 336, 387, 423
Yümnî Dede : 87

Z

Za'fî : 215, 323, 396
Zamîrî : 175, 323, 325, 396
Zaralı Receb Paşa : 73
Zâtî : 187, 205
Zekâî Dede : 81, 82, 83, 85, 86, 87, 88
Zekâizâde Ahmed Nureddin : 88
Zeki Ali : 220
Zeki Dede : 99
Zeyneddin Çelebi : 50, 162, 167, 322
Zeynep Hanım : 307
Zihnî Abdüldelil : 96, 97, 116, 215, 322
Zihnî Hasan Dede : 56, 269, 320, 322
Zihnî Salih Dede : 60, 61, 257, 269, 270, 306, 320, 322, 324, 352, 354, 355
Zileli Yagşî Dede : 73
Zincirkıran Mehmed : 74, 75, 163, 217
Zîver : 55, 116, 316, 321, 322, 323, 324, 325
Ziya Çelebi : 70
Ziya Dede : 87
Zühdî Dede : 307, 322, 324, 325
Zünnûn : 47, 116, 215, 216, 320, 322, 324

YER ADLARI

A

Adana : 62, 75
Afyon : 2, 6, 16, 18, 22, 25, 26, 27, 28, 36, 38, 39, 42, 45, 46, 48, 50, 107, 157, 160, 162, 166, 168, 170, 171, 173, 184, 190, 194, 196, 200, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 212, 213, 233, 234, 246, 263, 288, 289, 296, 303, 307, 312, 318, 320, 321, 322, 393, 395, 423
Akçahisar : 62
Akhisar : 186, 187
Aksaray : 2, 16, 26, 63, 160
Akşehir : 2, 16, 26, 62, 105, 160, 193
Alâiye : 160
Alanya : 2, 16, 26
Amasya : 1,2, 16, 18, 25, 26, 28, 62, 74, 160, 271
Anadolu : 9, 15, 16, 18, 19, 21, 25, 26, 28, 31, 35, 36, 40, 69, 75, 76, 111, 118, 127, 129, 154, 160, 163, 164, 165, 168, 174, 176, 180, 199, 202, 205, 206, 237, 269, 274, 393, 423
Ankara : 38, 39, 62, 70, 71, 124, 244, 246, 253, 265, 278, 317
Antakya : 16, 26, 62, 160, 163, 217, 227, 317, 321, 322, 323, 395
Antalya : 2, 16, 38, 39, 62, 74, 217, 218, 321, 322, 323, 395
Antep : 62, 219, 308
Arabistan : 77, 195, 196, 234, 283, 393, 423
Arnavutluk : 63
Atina : 18, 63, 393
Avusturya : 273, 289, 300
Ayasluğ : 2, 63
Aydın : 62, 176, 194, 197, 243, 281, 316, 321, 322, 395
Azerbaycan : 18, 28

B

Baf : 64
Bağdat : 2, 16, 19, 62, 77, 106, 108, 181, 186, 192, 199, 215, 242, 248, 257, 268, 274, 285, 393
Balıkesir : 316
Basra : 199
Bayburt : 2, 26, 63, 160
Belen : 249
Belgrat : 18, 62, 63, 65, 67, 177, 218, 238, 245, 252, 280, 300, 321, 322, 323, 393, 395
Belgradçık : 62, 63
Belh : 34, 154, 165

Beyrut : 62, 63, 205
Beyşehir : 2, 16, 26, 62, 160
Bilecik : 62
Birgi : 2, 16, 26, 160
Bolvadin : 63
Bor : 63
Bosna : 63, 65, 241, 254, 280, 297
Bosna-Hersek : 244
Bozkır : 62
Buhara : 163
Bulgaristan : 63
Burdur : 2, 26, 39, 41, 62, 186, 203, 205, 212, 321, 322, 395
Bursa : 2, 17, 18, 26, 28, 39, 40, 46, 60, 63, 76, 130, 169, 174, 181, 186, 189, 192, 206, 207, 211, 230, 231, 239, 243, 247, 257, 262, 264, 269, 271, 281, 283, 300, 306, 320, 322, 393, 395

C

Cezayir : 2, 16, 19, 25, 26, 63, 218, 393
Cizye : 230

Ç

Çanakkale : 61
Çankırı : 16, 18, 39, 62, 63, 175
Çorum : 18, 39, 42, 62

D

Demirci : 62, 63
Denizli : 2, 16, 23, 26, 28, 62, 160, 170, 171, 204, 206, 207, 209, 321, 322, 323, 393, 395
Dimetoka : 63
Dirac : 188
Diyarbakır : 62, 75

E

Edirne : 3, 17, 18, 28, 38, 39, 40, 41, 62, 84, 169, 183, 185, 189, 192, 193, 196, 202, 206, 211, 213, 214, 231, 235, 251, 261, 267, 275, 276, 281, 286, 288, 293, 294, 301, 302, 312, 313, 321, 322, 393, 395
Eğridir : 2, 25, 26, 62, 205, 212
Ereğli : 205

Ermenek (Konya) : 38, 39, 41, 70, 296, 321, 322, 395
Erzincan : 1, 16, 25, 62, 393
Erzurum : 2, 16, 26, 160, 199, 277
Eskişehir : 16, 18, 38, 39, 42, 46, 62, 211, 239, 393
Eybek (Rumeli) : 238
Ezher : 272

F

Fas : 16, 63
Filibe : 18, 28, 39, 62, 63, 67, 185, 254, 273, 286, 393
Filistin : 77

G

Gaziantep (Ayıntab) : 16, 38, 39, 40, 41, 42, 73, 75, 76
Gelibolu : 3, 18, 39, 40, 41, 45, 46, 61, 66, 201, 218, 219, 228, 238, 251, 252, 254, 259, 274, 313, 314, 321, 322, 323, 393, 395
Girit : 62, 67, 112
Germiyan : 161, 162, 166
Gümülcine :63

H

Halep . 2, 16, 18, 26, 45, 46, 62, 73, 75, 76, 77, 154, 184, 193, 199, 213, 234, 253, 299, 303, 321, 322, 393, 395
Hama : 62, 75, 77
Hanya : 18, 393
Harezm : 154
Hatay : 2, 9
Hemedan : 176
Hersek : 65
Hicaz : 16, 62, 73, 75, 154, 171, 189, 195, 221, 224, 233, 253, 294
Hindistan : 228
Horasan : 2, 12, 34, 40, 118, 200, 201
Hotin : 63
Humus : 62, 75, 77

I

Isfahan : 16, 257
Isparta : 28, 62, 209, 321
Irak : 2, 12, 18, 26, 28, 75, 77, 160, 186, 192, 200, 205

İ

İlbasan (Arnavutluk) : 62, 67, 228
İngiltere : 130
İpek : 67
İran : 2, 12, 20, 26, 31, 119, 126, 127, 154, 176, 186, 192, 193, 200, 202, 205, 209, 216, 228, 257, 258, 269, 289, 296, 317
İsfehan : 258
İskenderun . 73
İskilip : 252
İstanbul : 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 16, 17, 18, 22, 23, 24, 26, 28, 34, 39, 40, 41, 42, 45, 46, 51, 53, 55, 56, 62, 63, 68, 69, 76, 78, 83, 88, 89, 124, 130, 131, 132, 157, 172, 173, 177, 178, 183, 184, 187, 189, 192, 193, 194, 197, 198, 201, 202, 205, 206, 208, 214, 215, 217, 219, 219, 220, 221, 224, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 237, 238, 241, 242, 244, 246, 247, 248, 253, 254, 255, 258, 262, 264, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 274, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 314, 315, 316, 317, 318, 321, 322, 393, 394, 395, 423
İtalya : 106
İzmir : 45, 62, 63, 246, 301, 312, 321, 322, 395
İzmit : 62
İznik : 183, 233, 234

J

Japonya : 28, 390

K

Kahire : 2, 16, 19, 23, 39, 76, 77, 171, 176, 221, 233, 249, 259, 271, 272, 273, 322, 323, 393, 395
Karaçi : 258
Karaman (Lârende) : 2, 16, 26, 38, 39, 62, 67, 75, 107, 154, 157, 160, 169, 181, 182, 221, 241, 269
Kastamonu : 18, 40, 46, 393
Kayseri : 17, 18, 45, 62, 75, 104, 169, 393
Kazvin : 257
Kefe : 180, 261
Kerbelâ : 2, 199, 241
Kerkük : 19, 62, 77, 393
Kıbrıs : 2, 9, 62, 63, 64, 109, 115, 226, 239, 250, 259, 283, 299, 423
Kırım : 247
Kırşehir : 1, 16, 25, 62
Kilis . 12, 18, 38, 39, 42, 62, 73, 75, 184, 393

Konjic : 65
Konya : 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 16, 17, 18, 23, 24, 25, 28, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 44, 45, 48, 46, 47, 50, 58, 59, 63, 69, 70, 75, 87, 88, 104, 105, 106, 107, 111, 112, 117, 122, 124, 154, 155, 157, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 169, 172, 173, 181, 182, 183, 184, 186, 189, 191, 193, 195, 196, 198, 203, 204, 205, 211, 212, 215, 216, 217, 218, 219, 224, 226, 227, 228, 232, 233, 235, 239, 242, 243, 247, 249, 250, 251, 252, 253, 256, 257, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 272, 273, 274, 280, 285, 289, 290, 294, 296, 299, 301, 302, 303, 304, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 321, 322, 393, 395, 423
Kudüs : 2, 16, 19, 62, 75, 77, 163, 218, 259, 283, 393
Kütahya : 2,6, 16, 18, 25, 26, 28, 39, 42, 46, 62, 160, 161, 162, 167, 207, 233, 234, 236, 277, 282, 291, 296, 297, 300, 301, 321, 322, 393, 395, 423

L

Lefkoşe : 18, 39, 63, 114, 226, 246, 259, 264, 273, 283, 321, 322, 323, 393, 395
Limasol : 64
Londra : 132

M

Magosa : 64
Malkara : 238
Manastır : 63, 281
Manisa : 18, 28, 38, 39, 40, 45, 46, 58, 178, 179, 187, 223, 239, 243, 246, 287, 288, 321, 322, 323, 393, 395, 423
Maraş : 62, 75, 315
Mardin : 260
Marmaris : 38, 39, 40, 41, 42, 62, 63, 72
Medine : 16, 19, 62, 77, 176, 221, 224, 231, 234, 253, 257, 262, 271, 274, 316, 393
Mekke : 16, 19, 62, 77, 128, 176, 217, 221, 231, 234, 250, 253, 257, 265, 267, 271, 283, 393
Menteşe : 2, 16, 26, 160
Merend :2, 160
Midilli : 2, 16, 25, 26, 62, 67, 205
Mısır : 2, 18, 26, 28, 46, 73, 131, 163, 171, 176, 192, 195, 196, 202, 205, 206, 209, 211, 214, 217, 224, 227, 233, 234, 242, 244, 249, 250, 262, 265, 267, 269, 271, 272, 275, 283, 289, 299, 301, 307, 313, 317, 393
Mora : 176
Mostar : 64, 65
Muğla : 18, 26, 27, 39, 40, 41, 42, 62, 71, 72, 171, 172, 203, 205, 206, 207, 210, 321, 322, 323, 393, 395
Musul : 18, 62, 77, 258, 393

N

Nahcivan : 188
Necef : 2
Niğde : 2, 16, 26, 38, 39, 62, 63, 75, 160, 192
Niş : 18, 62, 65, 67, 393

O

Orta Asya : 21, 36, 37, 40, 111

P

Peç : 63, 64
Peçoy (Macaristan) : 17, 18, 28, 38, 62, 63, 67, 321, 322, 323, 395
Priştine : 63, 178
Prizren : 28, 63, 208, 238

R

Rodos : 63
Rumeli : 9, 27, 31, 64, 180, 206, 238, 241, 264, 267, 273

S

Sakız : 2, 16, 25, 26, 62, 67
Samsun : 18, 38, 39, 62
Sandıklı : 2, 25, 26, 62, 205
Saraybosna : 16, 18, 62, 65, 66, 249, 265, 267, 322, 323, 393, 395
Selânik : 3, 17, 18, 27, 62, 66, 195, 221, 232, 237, 241, 246, 265, 271, 285, 321, 322, 323, 393
Semerkant : 154, 202
Serez (Siroz) : 28, 62, 66, 67, 202, 218, 238, 252, 257, 265, 321, 323
Silistre : 286
Sinop : 201
Sivas : 2, 16, 26, 62, 72, 73, 104, 105, 160
Sofya : 62, 242, 254
Sultaniye : 2, 26, 160
Suriye :2, 9, 18, 26, 28, 73, 77, 205

Ş

Şam : 2, 16, 62, 75, 76, 77 , 154, 155, 157, 172, 176, 180, 182, 183, 188, 192, 197, 199, 200, 209, 211, 215, 216, 222, 224, 231, 234, 235, 237, 248, 252, 253, 255, 256, 259, 258, 262, 275, 299, 321, 322, 323, 395
Şehrizor : 62, 77
Şirvan : 199

T

Tahran : 132
Tavşanlı : 62, 63
Tebriz : 2, 16, 19, 26, 62, 122, 160, 164, 204, 248, 257, 269, 393
Tekirdağ : 62
Tırhala : 189
Tire : 38, 39, 40, 41, 62, 176, 177, 191, 219
Tokat : 2, 16,18, 26, 39, 40, 42, 62, 160, 246, 247, 255, 264, 286, 321, 322, 323, 395
Trablusşam : 19, 62, 76, 77, 212, 299, 307, 393
Trabzon : 28
Tunus : 19, 393
Türkiye : 9

U

Urfa : 18, 38, 39, 41, 42, 62, 75, 76, 242
Ulukışla : 62

Ü

Üsküp (Makedonya) : 3, 17, 18, 28, 62, 64, 65, 208, 231, 234, 252, 393

V

Vadar Yenice : 28, 183,189, 213
Vezneciler : 17
Vidin : 18, 63, 67, 393
Viyana : 106
Vodine : 62, 63, 66, 234, 274

Y

Yafa : 218
Yenişehir : 17, 18, 46, 62, 63, 67, 211, 241, 257, 267, 295, 298, 302, 313, 323, 393
Yenihisar (Rumeli) : 177
Yenipazar : 177
Yozgat : 62
Yugoslavya : 63, 64, 65
Yunanistan : 20, 63, 66

ESER ADLARI

A

Âdâb-ı Mutâlâa : 221
Ahlâk-ı Alâî : 225
Ahlâk-ı Mehmed Paşa : 188
Ahlâk-ı Süleymânî : 188
Âsâr-ı Zîver Paşa : 316
Aslu'l-Usûl : 191
Aynü'l-Füyûz : 131
Aynü'l-Nüfuz : 225

B

Behişt-i Âbâd : 229
Beyzâvî Hâşiyesi : 221, 271
Bülbüliye : 223, 256

C

Câmiu'd-Düvel : 221
Câmiu'l-Kelim : 306
Câmiü'l-Ahbar : 129
Câmiü'l-Âyât : 254
Camiü'n-Neza'ir : 208
Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî : 131
Cezâiretü'l-Mesnevî : 132, 214
Cezîre-i Mesnevî : 131, 132, 207

D

Defter-i Dervişân : 22, 24, 54, 292, 297
Divan (Âdem) : 218
Divan (Ârâmî) : 219
Divan (Arzî) : 220
Divan (Aşkî) : 177, 178
Divan ('Aynî) : 309
Divan (Bahtî) : 179
Divan (Birrî) : 223
Divan (Burhan) : 162

Divan (Cevrî) : 225
Divan (Cemalî) : 170
Divan (Dânişî) : 226
Divan (Enîs Receb) : 276
Divan (Esîf) : 277
Divan (Esrar Dede) : 278
Divan (Fasih) : 229
Divan (Fedâyî) : 185
Divan (Fennî) : 231
Divan (Gavsî) : 233
Divan (Habîbî) : 281
Divan (Haletî) : 191
Divan (Hasîb) : 234
Divan (Hemdemî) : 235
Divan (Itrî) : 237
Divan (İlhâmî) : 285
Divan ('İlmî) : 192
Divan (Kânî) : 286
Divan (Kâtibî) : 241
Divan (Leyla Hanım) : 312
Divan (Mezâkî) : 245
Divan (Mîrî) : 246
Divan (Mûsâ) : 289
Divan (Nâci) : 248
Divan (Nahîfî) : 290
Divan (Nâsır) : 292
Divan (Nasîrâ) : 248
Divan (Nazîm) : 293
Divan (Nazmî) : 249
Divan (Nehcî) : 249
Divan (Nesîb) : 250
Divan (Neşâtî) : 251, 297
Divan (Neş'et) : 295
Divan (Neyyîr) : 295
Divan (Niyâzî) : 174
Divan (Ruhî) : 199, 200
Divan (Sâbir) : 254
Divan (Sabûhî) : 256
Divan (Sâfî) : 202
Divan (Sahib İsmail) : 300
Divan (Sahib Salih) : 257
Divan (Sâib) : 258
Divan (Sâkıb Mustafa) : 78, 301
Divan (Samî) : 258
Divan (Semâî Hasan) : 203
Divan (Siyâhî) : 260
Divan (Sun'î) : 205

Divan (Şâhidî) : 27, 32, 207
Divan (Şefi'î) : 261
Divan (Şem'î) : 209
Divan (Şem'î) : 314
Divan (Şeref Hanım) : 314
Divan (Şeyh Galip) : 305
Divan (Şeyhzâde) : 262
Divan (Tâbî) : 263
Divan (Vecdî) : 267
Divan (Yakîn) : 213
Divan (Zihnî Abdüldelil) : 215
Divançe (Fasih) : 229
Divançe (Hâlis) : 282
Divançe (Hulûs) : 284
Divançe ('İsmetî) : 238
Divançe (Nazif Hasan) : 313
Divan-ı Kebîr : 81, 111, 117, 123, 125, 126, 155, 156, 204, 319, 396, 397, 423
Divan-ı Sultan Veled : 158
Divân-ı Türkî-i Sultan Veled : 158

E

Edirne Şehrengizi : 251
Edvâr Risâlesi : 292
El-İhtiyârâtü'l-Hazret-i Mesnevî-i Şerîf : 131
Enfüsü'l-Âfâk : 290
Erenze-i Cedide : 300
Er-Risaletü'l-Behiyye fi Tarikati'l-Mevleviyye : 305
Esrârnâme : 128, 129
Esrârü'l- Ârifîn ve Sirâcü't-Tâlibîn : 22, 23
Ezhâr-ı Mesnevî ve Envâr-ı Ma'nevî : 32

F

Fârisîyyü'l-'İbare : 176
Fâtihü'l-Ebyât : 131, 254
Ferhad İle Şirin : 124
Fetihnâme-i İnebahtı ve Moton : 201
Feyz-i Âsârü'l-Mesnevî : 132
Fihî Mâ-Fîh : 5, 118, 123, 124, 156
Fütüvvet-nâme-i Esrâr : 279

G

Garîb-nâme : 119, 129
Gayetü'l-Beyân : 221
Gencnâme : 163
Gülistan Şerhi : 207
Gülşen-i Esrâr : 2, 27, 31, 207
Gülşen-i İrfân : 27, 211, 228
Gülşen-i Râz : 129
Gülşen-i Uşşak : 170
Gülşen-i Tevhid : 31, 207
Gülşen-i Vahdet : 27, 207

H

Hadîkatü'l-Cavâmi : 22, 23
Hadis-i Erbaîn Şerhi : 188, 254
Hall-i Tahkîkât : 131, 214, 225
Hicert-nâme : 290
Hilye-i Çihar-yar-ı Güzin : 225
Hilye-i Enbiyâ : 251
Hilyetü'l-Envâr : 290
Hüccetü's-Semâ ve Minhâcü'l-Fukarâ : 254
Hümayunnâme : 193
Hüsn ü Aşk : 305
Hüsrev ü Şîrin : 129, 229

İ

İbtidânâme : 158
İhtiyârât-ı Mesnevî : 256
İhyâu Ulûmi'd-Dîn : 128
İlâhînâme : 128
İntihânâme : 158
İskendernâme : 129
İstanbul'da Mevlevî Tekkeleri :22, 24

K

Kalem Makalesi : 229
Kavâid-i Düriyye : 251
Kelile ve Dimne : 128
Kenzü'l-Esrâr : 169
Kısasü'l-Enbiyâ : 128

Kitâbu Vesîletü'l-Vüzûlilâ Ma'rifeti'l-Hamli ve'l-Mahmûl : 221
Kitâbü'l-Merâic fî Şerh-i Mesnevî-i Şerîf : 132
Kur'an-ı Kerîm : 9, 21, 32, 34, 53, 95, 98, 103, 114, 124, 127, 128, 155

L

Leylâ ile Mecnûn : 124
Letâif-i Ma'nevî : 217
Letâifü'l-lügat : 217
Letâyifnâme : 129, 221
Lûgat-ı Taylan : 279

M

Maarif : 158
Mahmûd u Ayâz : 229
Makâlât : 128
Mantıku't-Tayr : 129
Mazharü'l-Eşkâl fî Beyânı Lugatı Mesnevî : 132
Mecâlis-i Seb'â : 123, 124, 156
Mecmu'a : 24
Mecmuâtü'l-Letâif ve Ma'muretü'l-Maârif : 254
Mecmuatü'n-Nezâir : 169
Mecmûatü't-Tevârihi'l- Mevleviyye : 22, 23
Mektûbât : 123, 124, 156
Menakıb-ı Abdülvehhab-ı Hemedanî : 203
Menâkıb-ı Cenab-ı Mevlânâ : 191
Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ : 25
Menâkıb-ı Mevlânâ : 25, 173, 194
Menâkıb-ı Molla Hünkâr-ı Konevî : 25
Menâkıb-ı Ulemâ : 193
Menâkıbü'l-Ârifîn : 22, 31, 164
Menhecü'l-Kavi : 307
Mesnevî : 12, 13, 20, 21, 30, 32, 34, 36, 67, 80, 81, 95, 96, 98, 100, 109, 111, 112, 114, 117, 119, 120, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 147, 156, 181, 207, 211, 225, 319, 327, 328, 330, 336, 337, 340, 342, 345, 349, 351, 359, 364, 372, 376, 377, 378, 380, 385, 387, 388, 396, 397
Mesnevî-i Muradî : 130, 174
Mesnevî-i Şerîf Tercümesi : 290
Mev'izatü'n-Nüfûs : 290
Mevlevî Şâirler : 22, 24, 134
Mevlid : 290
Miftâhü'l-Belâga ve Misbâhü'l-Fesaha : 254
Miftâhü'l-Ferec : 170
Miftâhü'l-Meânî : 188

Mi'raciyye : 290, 293
Mîracü'n-Nebî : 129
Muammeyat-ı Esmâü'l-Hüsnâ : 176
Muhammediye : 129
Mukaddime-i Mesnevî Şerhi : 132
Muzhir-al-işkâl : 32
Mübâreknâme-i Esrâr : 279
Münazara-i Gül ü Mül : 229
Münazara-i Şeb u Rûz : 229
Müneccimbaşı Tarihi : 221
Münşe'ât : 229, 286
Müntehabât-ı Mesnevî-i Şerîf : 132
Müntehabat-ı Rebabnâme : 214
Mürşidü'l-Ubbad : 129
Müşehedât-ı Şâhidiyye : 32

N

Nahl-i Tecellî : 218
Nasîhatü'l-Vüzerâ (Âsâf-nâme) : 290
Nazîre-i Muhammediyye : 214
Nazm-ı Cevâhir : 309
Nefehâtü'l-Üns : 225

R

Rabt-ı Tabi'at-ı Musiki : 292
Ravzatu'n-Nûr : 269
Ravzatü'l-Envâr : 129
Ravzatü'l-İcâz : 293
Ravzatü's-Safâ : 290
Rebâbnâme :158, 324
Resâil : 170, 192
Risâle-i Hızrıyye : 290
Risâle-i Mekkiye : 188
Risâle-i Sipehsâlâr be Menâkıb-ı Hudâvendgâr : 22, 31
Risaletü'n-Nushiyye : 119, 129
Rişte-i Cevâhir : 250
Ruhu'l-Mesnevî : 131

S

Sâkinâme : 256
Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyye : 22, 23, 106, 115, 134, 182, 252, 301, 317

Seknâme : 279
Semâhâne-i Edeb : 22, 23, 115, 117, 167, 210, 245, 272
Sevâhilnâme : 231
Sevâkıbu'l-Ârifîn : 176
Sevâkıbu'l- Menâkıb : 22, 23
Sırat-ı Müstakîm : 176
Siyer-i Nebevî : 302
Sohbetnâme : 207
Sülûkname-i Tarikat-ı Mevleviyye : 306

Ş

Şerh-i Cezîre-i Mesnevî : 131, 192, 305
Şerh-i Füsûsü'l-Hikem : 225
Şerh-i Hakayık-ı Ezkâr-ı Mevlânâ : 22, 23, 134
Şerh-i Kasâid-i Örfî : 218, 251
Şerh-i Kitabü'l-Ahlâk : 221
Şerh-i Mesnevî : 131
Şerh-i Mesnevî-i Şerîf : 132
Şerh-i Mueddelât-ı Mesnevî : 265
Şerh-i Ta'rîb-i Şâhidî : 292
Şerh-i Tasavvurat : 255
Şerh u Bahaiyye : 306
Şerhü'l-Kitabü'l-Mesnevî : 131

T

Tahrîrîye : 292
Ta'likât a'lâ İklidis : 221
Tarifü's-Sülûk : 313
Târih-i Âl-i Osman : 193
Târih-i Solâk-zâde : 235
Tedkik ü Tahkik : 83, 292
Tenbâkû-nâme : 229
Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif : 129
Terceme-i Menâkıbü'l-Ârifîn : 292
Terceme-i Şerh-i Dü beyt-i Molla Cami : 295
Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye : 22, 23, 115, 134, 252, 278
The Mathnawî of Jalâl'ddîn Rûmî : 132
Tufan-ı Marifet : 295
Tuhfe-i Mir : 132
Tuhfe-i Şâhidî : 27, 207
Tuhfetü'l-Âşîkîn : 209
Tuhfetü'l-İhvân : 231

Tuhfetü'l-Mü'minîn : 221
Tuhfetü'l-Müstakîn alâ Menâkıbı's-Sahâbeti ve't-Tâbiîn : 194

V

Van Kulu Lügati : 299

Y

Yenikapı Mevlevîhanesi : 22, 24
Yusuf İle Züleyhâ : 124, 129

Z

Zührü'l-Ahiret : 290

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ